

[Erdélyi Magyar Adatbank]

CSÍKMADARAS

EGY FELCSÍKI FALU MÚLTJA ÉS JELENE

A könyv megjelenését támogatták:

AGRO-COM CSÍKMADARAS Kft.
ALBU-COM Kft.
AUTOSPORT Kft.
BIO-PÉK Kft.
BOMILACT Kft.
CSÍKMADARASI KÖZBIRTOKOSSÁG
IN-COM EURO Kft.
MODELSYSTEM Kft.
BABATI ZOLTÁN Körmend
HORVÁTH JÓZSEF Rábagyarmat
MIKLÓS GÉZA Csíkmadaras
NAGY FERENC Lenti

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**Pál-Antal Sándor, Ördögh Imre
Balázs Dénes, Miklós Márton**

CSÍKMADARAS

EGY FELCSÍKI FALU MÚLTJA ÉS JELENE

Második bővített kiadás

MENTOR KIADÓ
Marosvásárhely, 2006

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A kötetet tartalmilag koordinálta,
és a második kiadás bővítését elvégezte
Pál-Antal Sándor

© Pál-Antal Sándor, 2006

© Ördögh Imre, 2006

© Balázs Dénes, 2006

© Miklós Márton, 2006

TARTALOMJEGYZÉK

A második, bővített kiadásról (Pál-Antal Sándor)	/9
Bevezetés (Pál-Antal Sándor)	/11
A falu fekvése, földrajzi és természetrajzi viszonyai (Pál-Antal Sándor)	/13
Régészeti leletek a falu határában (Pál-Antal Sándor)	/18
A középkori település (Pál-Antal Sándor)	/20
A település keletkezése	/20
Székely település	/25
Társadalmi rétegződés a székelyeknél a XIV-XVI. században	/26
Az erdélyi fejedelemségek korában (Pál-Antal Sándor)	/29
Az 1562. évi nagy székely felkelés következményei	/29
A véres farsang	/31
A székely szabadság visszaállítása	/32
Társadalmi viszonyok a XVII. században. A szabad rend megerősödése	/34
Gazdaság, határ, tízes, telek	/44
Communitás, falugyűlés, faluszék, előljárók	/47
Adózás a XVI. század második felében és a XVII. században	/48
A vasbányászat és a madarasi hámor	/50
„Kiváltságos” község	/54
Török-tatár betörések a XVII. század második felében	/58
A hűbéri viszonyok bomlásának idején (Pál-Antal Sándor)	/63
A Rákóczi-féle szabadságharc és az osztrák fennhatóság	/63
A madéfalvi veszedelem. Határórság	/65
Gazdasági viszonyok a XVIII. században és a XIX. század első felében	/68
Társadalmi viszonyok a XVIII. században és a XIX. század első felében	/78
Társadalmi megoszlás a XVIII. század első felében	/78
Helyi önkormányzat, faluszéke, falugyűlés, előljáróság	/86
Perlekedő madarasiak	/89
Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc (Pál-Antal Sándor)	/94
Negyvennyolctól tizennyolcig (Pál-Antal Sándor)	/99
Negyvennyolctól hatvanhétig	/99
Társadalmi tagolódás a századfordulón	/102
Birtokviszonyok a századfordulón	/104
A közbirtokosság megalakulása	/107

Földművelés, állattenyésztés	/112	
Erdőkitermelés, fazekasság, háziipar	/116	
Közigazgatás, helyi önkormányzat		/123
Megörökítendő események	/124	
Az első világháború, menekülés	/126	
Az őszirózsás forradalom, nemzetőrség	/133	
A két világháború között (Pál-Antal Sándor)		/136
Kisebbségi sorban	/136	
Az 1921-es földreform	/142	
A gazdasági-társadalmi helyzet, megélhetési lehetőségek	/146	
Jog- és egyenlőség-harc a közbirtokosságért	/151	
Magyar éra – A második világháború (Pál-Antal Sándor)		/157
A proletárdiktatúra éveit (Pál-Antal Sándor)		/167
„Népi demokrácia”	/167	
Osztályharc, kulákok	/174	
Kollektivizált falu	/190	
A Néptanács	/214	
Az 1989-es decemberi fordulat után (Ördögh Imre)		/217
Népességi viszonyok az évszázadok során (Pál-Antal Sándor)		/224
A lakosság összlétszáma	/224	
A halandóság alakulása	/230	
A lakosság megoszlása nemek szerint	/232	
A népesség megoszlása a családi állapot szerint	/233	
A népesség életkor szerinti megoszlása	/234	
Foglalkozás szerinti megoszlás	/235	
Lakásviszonyok	/238	
Nyelvi, vallási, nemzetiségi viszonyok	/240	
Személynevek az évszázadok folyamán (Pál-Antal Sándor)		/245
Keresztnévhasználat	/245	
Vezetéknév-használat	/251	
Ragadványnevek	/257	
Történelmi és mai helynevek (Pál-Antal Sándor)		/262
A belterület mai helynevei	/269	
Csíkmadaras határának mai helynevei	/271	
Csíkmadaras másodhatárának helynevei	/280	
Negyedévezredes oktatás Csíkmadarason (Ördögh Imre)		/283
Az oktatás beindulása, triviális iskola	/283	
Az ötvösi iskolapolitika érvényesülése Csíkmadarason. Az emeletes iskola		/287
A századforduló iskolája. Kísérlet az állami népiskola felállítására	/293	
Román nyelvű állami iskola a magyar faluban	/299	

A román tannyelvű állami iskola épülete	/311
Az oktatás helyzete a II. világháború alatt és után	/313
Az államosítás. Az oktatás a szocializmus első éveiben	/315
A kiszolgáltatottság évei	/319
Értékkörszés és -mentés művelődési és sporttevékenységgel	/320
A totalitarizmus évei – esély az esélytelenségben	/323
A falu szellemi terméke	/327
Kísérlet az iskola szellemi boltíveinek visszaépítésére	/334
A település szellemi „tűzfelelősei”	/338
Az iskola neve	/346
Az iskola vezetői	/347
Az iskola pecsétjei	/348
A falu történeti személyiségei (Ördögh Imre, Pál-Antal Sándor)	/349
Bíró Gábor (1740?–1802)	/349
Kiss Ferenc (1825–1873)	/350
Csíkmadarasi Bogács Dénes (1882–1949)	/355
Száva János (1916–2001)	/356
A római katolikus egyházközség története (Balázs Dénes)	/358
Csíkmadaras, az új egyházközség	/358
Terkő-havas	/366
Az ősi templom	/366
Templomépítés, a mai templom	/367
A templom kijavítása, felszentelése, ruhatára	/369
Újabb templomjavítások, berendezések	/372
A torony és harangjai – harangsorsók	/375
A plébánia építése	/380
A Szent Antal-kápolna	/382
Az egyházközség plébánosai	/384
Az egyházközség megyebírói	/385
Művelődési élet (Miklós Márton)	/386
A művelődés otthona	/387
Színjátszás műkedvelői szinten	/387
Dalkörök, iskolai kórusok	/389
Vonószenekekarok	/390
Fúvószenekekar	/391
Népi tánc	/392
A Forrás Népi Együttes	/392
Újjáéledés, külföldi vendégszereplések	/394
Művelődési élet 1991–2005 között	/399
Műkedvelő színjátszás 1989–2004 között (Petres Zsuzsanna)	/401

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Az új fűvószenekar	/402	
Kortárstalálkozók	/403	
Szent Antal Humanitárius Egyesület (Pál-Antal Sándor)		/405
Az ezredforduló első éveiben (Pál-Antal Sándor)	/409	
A közbirtokosság újjáéledése (Petres Károly)	/410	
Madarasiak magukról és Madarásról	/413	
Mások Madarásról	/439	
Helynévmutató	/447	
Személynévmutató	/456	
Rövidítések jegyzéke	/478	
Rezumat	/480	
Summary	/481	
Résumé	/482	
Zusammenfassung	/484	

A MÁSODIK, BŐVÍTETT KIADÁSRÓL

Csikmadaras története tíz éve jelent meg. A tekintélyesnek tekinthető kiadott példányszám ellenére a könyv három hónappal megjelenése után hiánycikk lett, kifogyott az üzletekből. Azóta többször felmerült az újrakiadás kérdése, de az anyagi feltételek hiánya miatt az elgondolás nem valósulhatott meg.

Most egy éve, amikor – mint érdekelt fél – a közbirtokossági közgyűlésre hazamentem, ifj. Bartó József, a helyi Humanitárius Egyesület Elnöke elhívott egy magánbeszélgetésre, amelyen Miklós Géza polgármesterrel és Petres Károly tanácsossal felvetette az újrakiadás kérdését. Az ajánlatot elfogadtam, de elvettem egy egyszerű újrakiadás gondolatát. Azóta eltelt tíz év – mondtam s közben újabb adatokra bukkantam a régebbi időkre vonatkozóan, amelyekkel ki kell egészíteni az egyes részeket. És amit rendkívül fontosnak tartok, az nem más, mint az utóbbi hatvan év történéseinek sokkal alaposabb feldolgozása, teljesebbé tétele. Az elgondolást nemcsak elfogadták, hanem megkértek a közelmúlt bővebb ismertetésére, mivel ők is ezt szerették volna.

A kiegészítések érdekében végzett kutatások, kisebb megszakításokkal, egy évig tartottak. Átnéztem több levéltári anyagot a Csíkszeredai Nemzeti Levéltárban, adatokat gyűjtöttem a község levéltárában, és szóba álltam, személyesen vagy felkért diákok segítségével, több kortárs madarasival, akik visszaemlékezéseikkel, elbeszéléseikkel kiegészítették a hiányzó láncszemeket.

A kiegészítés tárgyának tekintetem elsősorban a múlt századnak azokat az évtizedeit, amelyek rendkívül viharosaknak bizonyultak, sok megpróbáltatást és szenvedést hoztak a község lakosságára, vagyis az 1940–50-es éveket, amikor a kétszeri hatalomváltás, a világháború, valamint az azt követő rendszerváltás egy új, nem kívánt és nem szeretett világot kényszerített az országra, szenvedő alanyai lévén a madarasiak is.

Az utóbbi negyven év ismertetésénél továbbra is ragaszkodtam a lényeges kérdések bemutatásához, mivel ez az időszak még túl közeli ahhoz, hogy alapos és objektív történelmi kutatás tárgya legyen. A kollektivizált falu és az ezredforduló éveinek a bemutatását a kortársak megszólaltatásával közelítettem meg. A régebbi időszakra vonatkozóan kisebb kiegészítéseket végeztem, mint amilyen a templom sekrestyéjének kökeretén található róvásírásjelek megfejtése Balázs Dénes plébános utánajárásának köszönhetően, az 1742-ben alakult madarasi egyházmegye tagjainak 1747-ből való névsora és egyebek. A község egyik legfontosabb intézményének, a közbirtokosságnak a történetét is sikerült kiegészíteni. Ugyanakkor kibővítettem a könyv illusztrációs anyagát régebbi és újabb fényképekkel, képeslapokkal, valamint fontosabb személyek és adatközlők arcképeivel.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Végezetül, köszönöm mindazoknak a segítségét, akik az adatgyűjtésben mellém álltak – az újrakiadás kezdeményezőinek és támogatóinak, a szerzőtársaknak, a polgármesteri hivatal munkatársainak, az adatközlőknek, a régi fényképeket felajánlóknak és közbenjárásukkal a bővített kiadás megvalósulását elősegítették.

Marosvásárhely. 2006. április 3-án

Dr. Pál-Antal Sándor

BEVEZETÉS

Egy felsíki székely falu leírását, történetének felelevenítését veszi kézbe az olvasó. Megírására a szülőfaluhoz való kötődés, a szülőfalu iránti kötelességérzet készítette a szerzőket.

A falutörténet megírásának gondolata nem új keletű. Több éves kutatómunka eredménye. A jó két évtizedes gyűjtés kezdetben az alkalmoszerűen felbukkant adatok, utalások kijegyzetelésére szorítkozott csupán. A helyszínen, írásban rögzített forrásanyag szegényes volt, és jórészt csak a jelenkorra szorítkozott. Emiatt szükségessé vált a széles körű levéltári kutatás.

Az 1989. decemberi események után feléledt a szellemi élet, feltámadt az igény a nemzeti múlt megismerésére. Az évtizedeken keresztül akadályozott és tiltott kutatómunkát, kisebbségi helyzetünk föltárását a helytörténettel kezdtük el. Éppen ezért 1990-től rendszeres kutatást végeztünk az erdélyi és az anyaországi levéltárakban is. A marosvásárhelyi, kolozsvári és csíkszeredai levéltárakban őrzött közigazgatási és gazdasági jellegű dokumentumok, családi levéltárak és gyűjtemények adatgazdagsága, rövid idő után már előrevetítette egy falutörténet megszületését. A gyűjtést kiegészítette a Magyar Országos Levéltárban és a Széchényi Könyvtárban végzett kutatás. A helyi forrásanyag föltárása és összegyűjtése jórészt a Csíkmadarason élő szerzőtársak érdeme, de önzetlen segítséget kaptunk a csíkdánfalvi helyi tanács munkatársaitól, elsősorban Vargháné Bíró Juliannától.

Csíkmadaras múltjáról, de jelenéről is – akárcsak a legtöbb erdélyi település esetében – keveset tud a ma embere. A lapokban megjelenő szűkszavú tudósításokban kevés az adat. Tanulmányt vagy szakzerű leírást nem publikáltak eddig Madarásról.

A falunak csak pár sort szentel Benkő Károly az 1853-ban megjelent *Csik. Gyergyó. Kászon múltja és jelene* című könyvében. Ezt követte Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* II. kötetében található rövid falurajza. Tőle származik, legalábbis ő vitte be a köztudatba a múltban itt széles körben gyakorolt kézműves foglalkozásról szóló jellemzést: „Ez a falu Madaras. Hol a pap is fazekas.” Utalásokat találunk Madarásra Endes Miklós *Csik-, Gyergyó- és Kászon székek (Csik megye) földjének és népének története 1918-ig* című, 1938-ban megjelent, adatgazdag munkájában. A falut messze tájon is ismertté tevő feketeedény-készítés történetét dr. Kós Károly írta meg *Tájak, falvak, hagyományok* című tanulmánykötetében. Az erdélyi fejedelemség idején virágzó, madarasi központú csíki vasbányászat történetét Pataki József dolgozta fel *A csíki vashámor a XVII. század második felében* című, 1971-ben kiadott munkájában. Megemlíthjük még Székely Zsófia

rövid tanulmányát Csíkmadaras helyneveiről (*Aluta* VIII–IX. összevont köteteiben), amelyet azonban fenntartásokkal kell fogadnunk hiányos és pontatlan adatai miatt.

A felsorolt művek és cikkek közül egyik sem szentelt nagyobb teret a településnek mint közösségnek. Éppen erre vállalkoztunk, megpróbáljuk bemutatni a mai falut történetiségében, a korabeli forrásanyag felhasználásával. Mellőzzük a nem bizonyítható állításokat, utalunk a köztudatba tévesen beépült eseményekre.

Az utolsó fél évszázad a jelen történetc. Vizsgálata elől nem zárkozunk el, de tekintetbe véve a körülményeket, valamint azt a követelményt is, amely szerint egy korszak történetének elfogulatlan értékeléséhez széles körű áttekintés, alapos dokumentáció és időbeni távlat szükséges, jobbnak láttuk a falu jelenkori történetének csupán vázlatos bemutatására szorítkozni.

Marosvásárhely, 1995. október 26.

Dr. Pál-Antal Sándor

A FALU FEKVÉSE, FÖLDRAJZI ÉS TERMÉSZETRAJZI VISZONYAI

Csikmadaras Erdély keleti részén, a Csíki-havasok hegyvonulata és a Hargita hegylánca által körülzárt Csíki-medencében, annak is a felső felében fekszik. Az Olt mentén egybeépült hat település – helyi megjelölés szerint a *hatközség* – egyike. Ezek észak-dél irányban az Olt folyó és annak folyását követő országút mentén ekként következnek: Csíkszentdomokos, Csíkszenttamás, Csíkjenőfalva, Karcfalva, Csíkdánfalva és legalul Csikmadaras. Szomszédja délről Csíkrákos, amelytől a nagy kiterjedésű Sósrét választja el. Csíkszeredától, a megyeközponttól 16 km-re északra, Gyergyószentmiklóstól 38 km-re délre esik. Tengerszint feletti magassága 695–705 m.

Határos még keleten Csíkszentmihályval, délkelet felé Vacsárcsival, délen Göröcsfalvával. Nyugati szomszédai a Hargita-hegység nyugati aljában elterülő Zetelaka és Kápolnásfalva.

A település szerkezetét tekintve egységes és eléggé tömör. Nagyjából az Olt jobb partján, a Hargita-hegység felőli oldalon terül el. Csak a Felszeg nevű tízes egy része és a templom környéke esik az Olt bal partjára, vagyis a keleti oldalra. A falut nyugat-kelet irányban átszeli a Hargitából eredő bővízű Madaras-pataka, amely a falu között két ágra szakadva ömlik az Oltba. A falunak majdnem a közepén halad át az úgynevezett „székely Körvasút”, a Brassó – Madéfalva – Déda vonal, amelynek az itteni – Madéfalva–Gyergyószentmiklós közötti – szakaszát 1907 decemberében adták át a forgalomnak, bekapcsolva ezzel Madarast az országos vasúti hálózatba. A vasútállomás a falu déli szélén található. Az ugyancsak észak-dél irányú országút a falu keleti részét érinti, kettévágva az Újfalva nevű tízest.

A település tízesnek nevezett falurészekből áll. A múlt század hatvanas éveiben a következő tízesek voltak: Köves utca tízese, Feltíz, Középtíz és Altíz. A falut képező tízesek száma ma is négy, habár mára a falurészek tízes megnevezése feledésbe ment. A mai tízesek a következők: 1. Köves utca tízese, a belőle ágazó több utcával, 2. Egervára a Csempe utcával, Száraztovánna és annak mellékutcáival, valamint az Ördögök szerével, 3. *Felszeg*, a régebbi Feltíz a Hídvég, Papsára, Új- vagy Borvíz utcákkal (az 1952-ben végzett fúrások nyomán keletkezett meleg ásványvízforráshoz erre szoktak járni) és a Palik szerével, 4. *Újfalva* a Falumelyéke szerrel vagy utcával, a Bőjték, Sándorok és Horvátok utcájával, valamint a ma már mindkét oldalán beépült Vasút utcával.

Kiterjedése: határa 2006-ban (nem végleges adatok) 6600 hektár, ebből beépített 76, szántó 771, kaszáló 1519, erdő 3080, legelő 1052 hektár, természetlen terület 28, út 58, víz

Részlet egy 1749. évi Erdély-térképből

16 hektár. A havasi legelők és az erdők a Hargita keleti oldalán terülnek el, magukba foglalva a Madarasi Hargita 1801 méter magas csúcsát is, amely alatt nyugati irányban fekszik az Udvarhely felől könnyebben megközelíthető „Madarasi menedékház” körül kiépülőben levő üdülőhely is.¹ Sokáig itt csak a menedékház nyújtott szállást a kirándulóknak. Ma már megszokasodtak a magán üdülőházak, sípálya is épült.

Határának egy része, az ún. „Másodhatár” – akárcsak a „hatközség” többi településének – a Csíki-havasok északi részén, a valamikori moldvai határ mentén van, Három-kút, Naskalat stb. nevű helyeken, távol a falutól. Itt szokták legeltetni nyáron a rideg marhákat és a juhokat, a nem használt részeket pedig bérbe adják.

Éghajlata: zord, az évi középhőmérséklet 6,7°C. A legnagyobb észlelt meleg 33°C volt, a legnagyobb hideg –30°C. (A méréseket Csíksomlyón végezték.) A hegyekben a csapadékhullás jóval nagyobb. A tél hideg, átlag négy hónapig tart. A nyár rövid. Augusztus végén. Szent István király napja táján már talaj menti fagyok is jelentkeznek, amikor a dér miatt a fagyra érzékeny növények (uborka, paszuly stb.) megfagynak. A nyári esték is hűvösek.

Talaja sovány, agyagos, nehezen művelhető. Ezzel kapcsolatos az egyház Domus Históriajában található, 1869-ben írt bejegyzés az itteni talajviszonyokról: „Égalja zord, talaja agyagos, fehér, veres, sárga és fekete szikonyos, itt-ott emelkedettebb helyeken gyér, melyet fiforosnak neveznek, nehéz munkájú és sok trágyát igényel.” A megművelhető szántóterület dombos helyeken terül el, ami megnehezíti a gépi művelést. Az alacsonyabban fekvő árterületek zivizesek, ezért többnyire csak kaszálónak használhatók.

1948–1964 között geológiai kutatásokat végeztek a falu és határának altalajában, vas- és színesfémérc után kutatva. Az eredmény nem bizonyult kielégítőnek, viszont a fúrások nyomán, több helyen meleg ásványvíz tört felszínre. A falu északi szélén 1952-ben fűrt kutatókút mellé kádas borvízfürdőt építettek, az Olt-híd mellettihez pedig szabadtéri strandot. Ez utóbbi csak néhány évig működött, mivel a víz nyomása lecsökkent. A borvízkutak közelében lakók ivóvízként ma is használják. Természetes borvízforrás a Hargita keleti oldalán, több helyen is van, de csak az arra járó helybeliek tudnak róla, gyakorlatilag hasznosítatlanok.

Közlekedési viszonyok: a jó közlekedési útvonalak észak-dél irányúak, a Csíki-medence hosszában. Vasút és autótűti köti össze alsó és felső szomszédjaival, a külvilággal.

Kelet-nyugat irányban – vagyis Vacsárcsi illetve Zetelaka fele – csak nehezen járható mezei és erdei útjai vannak.

FORRÁSOK:

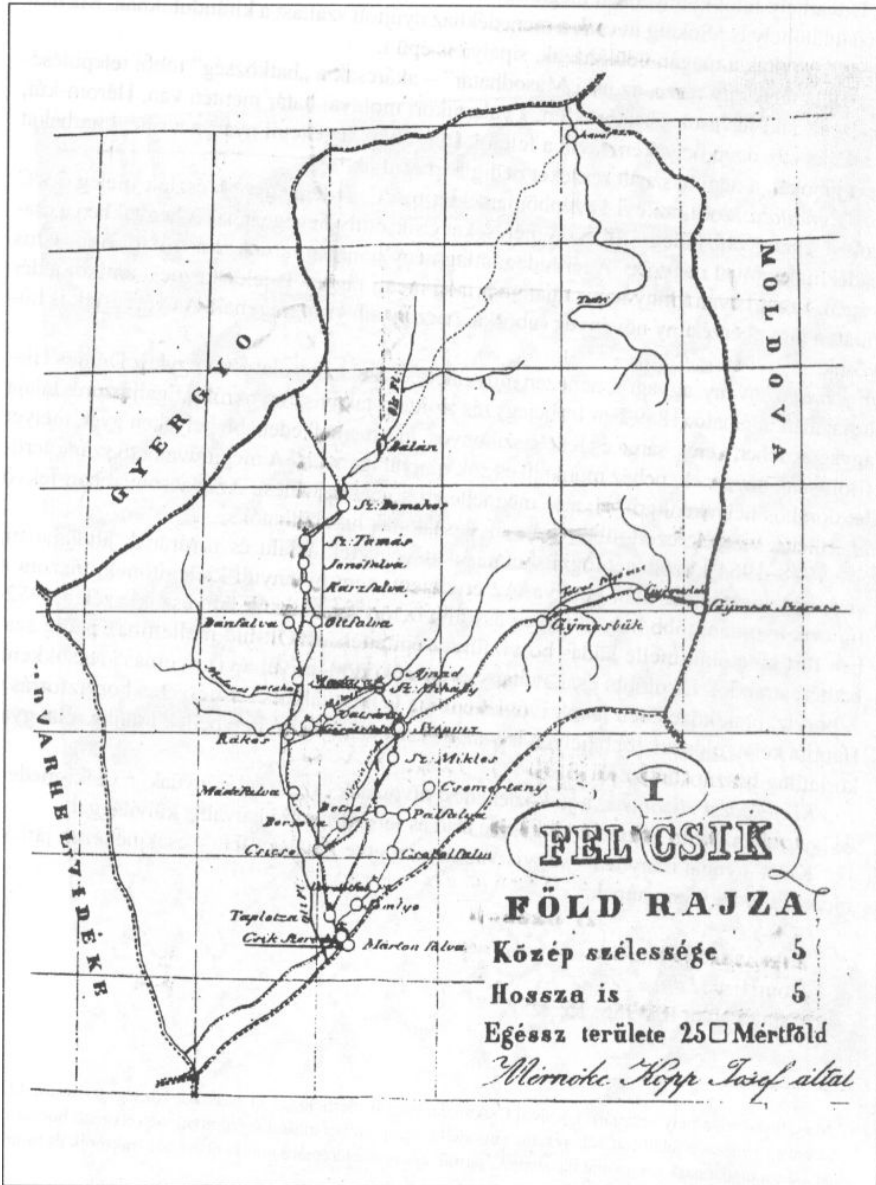
DomHist 1.

Csmad Népt It, 1956. 15. sz.

---

¹ Ma, 2006-ban, a hely terepjáró kocsival Csíkmadarasról is elérhető, az út hossza a községi tanácstól 42 km. A csúcsra 1985-ben felállított kökereszthez minden év szeptember második szombatján szervezett búcsúra menetelkor a madarasiak ezt az utat használják, járműveik pedig terepjáró autók, utánfutós traktorok és motorke-rékpárok.

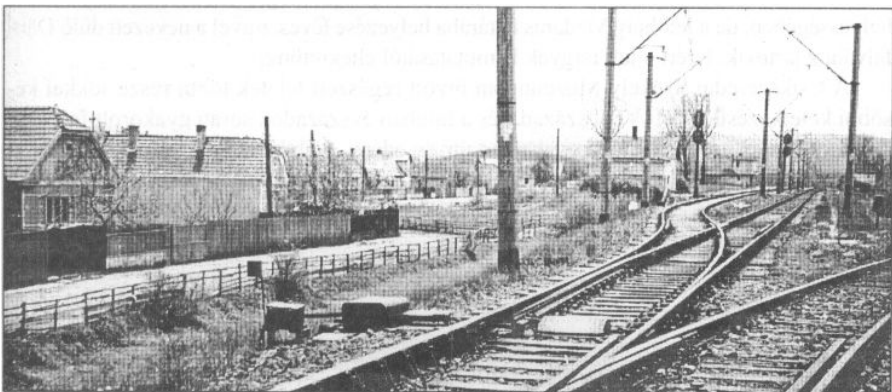
„Fel Csik” rajza. 1852-ből

Falurészlet: Száraztován utcája Egervárban 1995-ben (Nagy Z. Attila felvétele)

Falurészlet: Madaras patakának alsó ága az Olttal való találkozásnál Újfaluban 1995-ben (Nagy Z. Attila felvétele)

Falurészlet: A vasútállomás környéke 1995-ben (Nagy Z. Attila felvétele)

RÉGÉSZETI LELETEK A FALU HATÁRÁBAN

A településtörténetek rendszerint gazdag őskori-ókori leletek létéről számoltak be az ismertetések tárgyát képező közösségek történetének bevezető részében. Ezek, a valamikor ott virágzó kultúrák az ember jelenlétének tárgyi bizonyítékai egy adott tájon, egy adott időben. Ilyen, a falu határában lelt tárgyi bizonyítékban Csíkmadaras nem bővelkedik. Pedig Roska Márton neves régész a csíkmadarasi leletek kapcsán kihangsúlyozta, hogy „*vasércei az őskorban szerepet játszottak*”.

A múlt század második felében, a falu határában, de bizonyosan meg nem határozott helyen három bronzkori agyaggyöngyöt találtak. Ezeket eleinte a marosvásárhelyi római katolikus II. Rákóczi Ferenc Főgimnázium gyűjteménye őrizte. Az iskola 1948-ban bekövetkezett államosítása után a gyűjtemény a Marosvásárhelyi Múzeumba került, ahol – tudomásunk szerint – a madarasi lelet elkallódott.

Roska szerint a Hargita hegyvonulat keleti részén emberi kéz művére valló sáncvonalat nyomai is felfedezhetők, amelyek idejét azonban megállapítani nem sikerült. Ugyancsak ő vetette fel a Barlang-patak elnevezés elemzését, feltételezve barlanglakó emberi település voltát. De feltáró kutatásra nem került sor.

A Csíki-medence területén egy évtized alatt végzett ásások eredményének bemutatása során, egy 1967-ben közölt tanulmányban János Pál és Kovács Dénes, a Csíkszeredai Múzeum munkatársai egy, a Madaras határában talált dák kori agyagedény-töredékről számoltak be. Ezek lelőhelyének a Hátsó Sásaszó dűlőt jelölik meg. Nem kételkedünk adataik helyességében, de a lelőhely Madaras határába helyezése téves, mivel a nevezett dűlő Dánfalvához tartozik. Ezért a lelt tárgyak bemutatásától eltekintünk.

A Csíkszeredai Székely Múzeumban őrzött régészeti leletek többi része sokkal későbbi keletkezésű (XVI–VIII. század), és a faluban évszázadok során gyakorolt fazekaság termékeivel azonosítható tárgyakat tartalmaz: edény-, kályhacsempe- és pipatöredékek, főként az iskolakertből. Ezek mellett van egy kora népvándorlás idejére tehető agyagedény-töredék is.

A szerény régészeti leletek ismeretében úgy véljük, hogy őseink honalapítása előtt ezen a helyen nem volt állandó emberi település. Az viszont bizonyossá vált, hogy a bronzkor embere hosszabb vagy rövidebb ideig életteret keresett és teremtett magának ezen a vidéken is.

FORRÁSOK:

Roska Márton: *Erdély régészeti repertórium*. I. Óskor. Kvár., 1942. 60.

Paul János – Dionisie Kovács: *Pereghieșă arheologică în Bazinul Ciucului* = Studii și materiale, II., Tg. Mureș, 1967. 46.

Csíki Székely Múzeum, Cszda, Régészeti leltárkönyv, 153. sz.

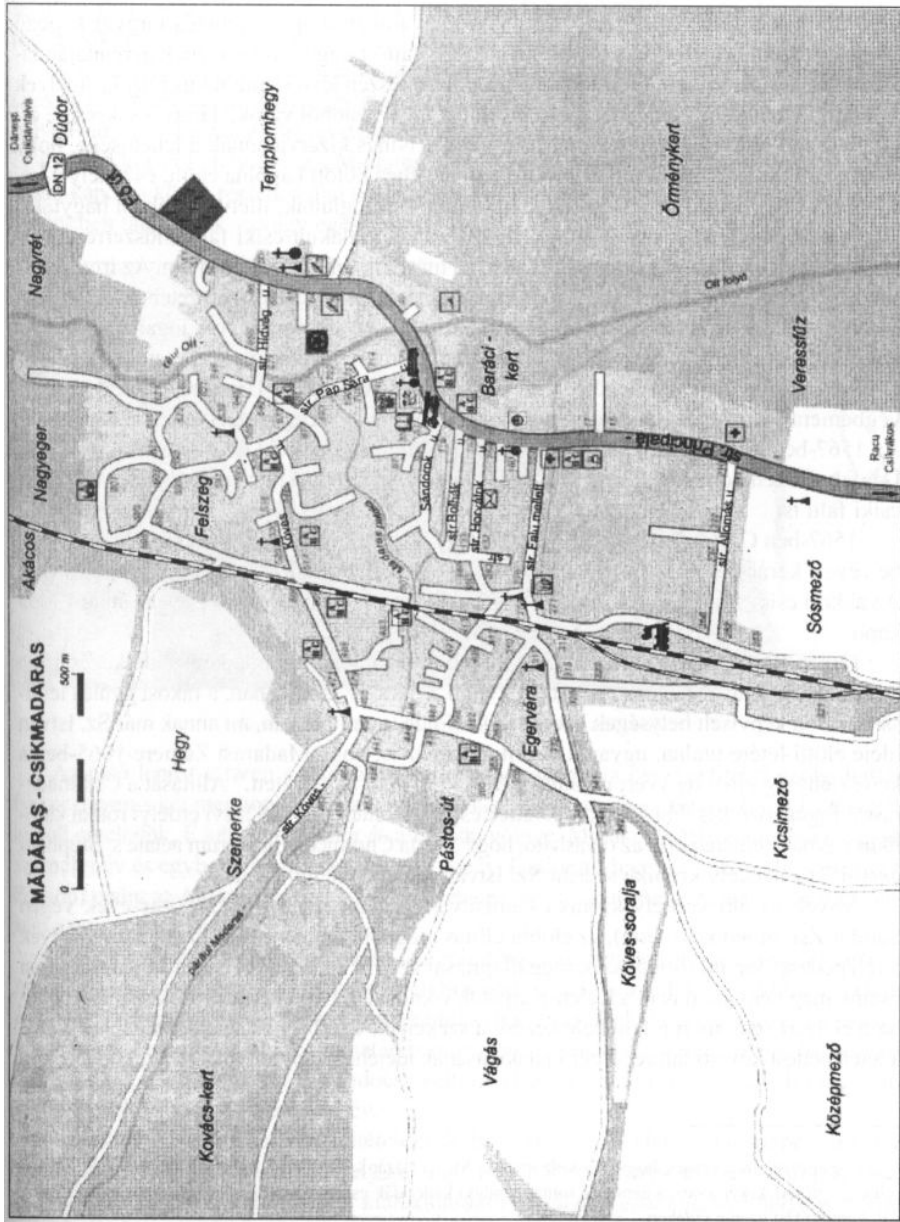
A KÖZÉPKORI TELEPÜLÉS

A település keletkezése

A falu keletkezése nincs egy eseményhez vagy időponthoz kötve. Első hiteles, okleveles említése 1567-ből való. Az 1567. évet megelőző időszakra vonatkozóan egyetlen utalást találtunk csupán. Ez is későbbi – XVIII. század eleji – leírás, és forrásanyag hiányában hitelességét sem sikerült ellenőriznünk. Lakatos István *Siculia* című művéről van szó, amelyben Endes Miklós állítása szerint Madarason Madarasi Mihály pap 1500-ban templomot (kápolnát) építtetett. Hasonfőképpen ír az 1882. évi római katolikus címtár is. Lakatos István kozmási plébános 1702-ben kelt latin nyelvű írása az Országos Széchényi Könyvtárban található három példányban (eredeti kéziratban és két korabeli másolatban), az idézett utalás azonban egyikben sincs meg.

Csík történetére vonatkozó okiratunk 1285 előttről nincs. Ezért Endes Miklós és Venczel József az 1285 előtti korszakot Csík története praehistoricumának (történelem előtti korszakának) mondja. A következő két évszázadra vonatkozó írott forrásanyag alig van. Az első utalás a kunok betöréséről beszél, az 1285. évi tarkói ütközetről. Az 1324. évi adat a Lok-Kászon nevű birtokra vonatkozik. Az 1332–1337. évi pápai dézsmajegyzékek az egyházközségek papjai által befizetett tizedet sorolják fel, de egyik sem említi Csíkmadarast. A dézsmajegyzékekben való megemlítés hiánya érthető, hiszen azok a templommal rendelkező, és papot is fenntartani tudó egyházközségek által befizetett tized nyilvántartásai. Csíkmadaras pedig sokáig, 1743-ig, a karcfalvi-csikjenőfalvi központú Nagyboldogasszony egyházközség része volt Jenőfálvával, Karcfálvával és Dánfálvával együtt. Ugyanakkor a dézsmajegyzékekben feltüntetett nagyboldogasszonyi (latinul *Ecclesia Beatae Mariae Virginis de Torcou*) pap, magától értetődően, a madarasiak papja is volt, anélkül, hogy azt feltüntették volna.

Az okleveles adatok mellett egy-egy település múltjára utalhatnak, szerencsés esetben, tárgyi emlékek is. E téren Csíkmadaras múltja nagyon szegényes, hiszen a falu határában eddig még nem végeztek tervszerű régészeti kutatásokat. A véletlenszerűen előkerült tárgyak, főként edénytöredékek, vagyis cserepek, amint már említettük, kora újkoriak és újkoriak, és

Csíkmadaras mai térképe

nem utalnak a falu régiségére.² Ami viszont valóban alapos elemzés tárgyát képező komoly középkori lelet, az a templomi sekrestyeajtó faragott kőkeretének gerendáján található rovásírás, valamint a kétoldali oszlop felső részén lévő szimbolikus rajzok, amelyek az eddigi elemzések (feltételezések) szerint a XI. századból valók.³ Hogy a sekrestye ajtókerete mikor került mai helyére, nem tudjuk. Nincs kizárva annak a lehetősége, hogy akkor, amikor az 1500-ra tett és Miklós pap nevéhez kötött kápolna épült, és amelyet később a XVIII. század végén épített templomba is befoglaltak, illetve a helyén hagytak.

A már évszázadok óta, a XII–XIII. században kialakult csíki falurendszerre vonatkozó bővebb okirattanyag csak a XVI. század második feléből maradt fenn. Az írott források késői megjelenésének legfőbb oka a székely társadalom sajátos helyzetében keresendő. Mivel a székelység általános kiváltságokkal felruházott népcsoport volt, jogait okiratokkal mindaddig nem kényszerültek bizonygatni, míg nemzetségi szervezetüket a hűbéri rendiség bomlasztani nem kezdte. A székely társadalomban a XVI. század második felében végbement változások már számottevő okleveles anyag keletkezését tették szükségessé. Az 1567-ben készített huszonöt dénáros adólajstromban tűnik fél először Madaras mellett Dánfalva, Szentdomokos, Göröcsfalva, Madéfalva, Pálfalva, Szépvíz, Taploca és több más csíki falu is.

1567-ben Csíkmadarason 30 kaput és négy adómentes hámorost írtak össze. Tekintetbe véve a korabeli viszonyokat, az adatok szerint Madaras már akkor népes település volt. Az akkori csíki átlag 28 kapu volt, de más vidékeken, például Marosszéken az átlag 13–15 kapu.

Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című munkájában Csíkmadaras keletkezéséről a következőket írja: „Madaras nagyon régi telep, a székely krónikában, a rákosi gyűlés leírásánál az ott képviselt helységek közt Madarasfölde is említve van, mi annak már Sz. István ideje előtti létére utalna, ugyanott említve van az is, hogy Madarasi Zemere 1065-ben a kereszténység ellen fegyvert ragadván, Béla királ alatt legyőzetett.” Állítását a Csíkmadarassal foglalkozó későbbi írások is átvették és terjesztették. Az 1882. évi erdélyi római katolikus egyház címtárában is az olvasható, hogy „Juxta Chronicon Sicularum aetate s. Stephani exstitit” (a Székely krónika szerint Sz. István idejében keletkezett).

Mivel a csíki székely krónika hamisítványnak bizonyult (az 1700-as évek végén Sándor Zsigmond készítette), az előbbi állítás megdőlt. De nem fogadható el a székelyek letelepedését kutató történészek megállapításai szerint sem, mivel Szent István idejében őseink még nem jutottak el a Keleti-Kárpátok vonulatáig. Orbán Balázs állítása nem fogadható el azért sem, mert a falu keletkezése a székelyek Csíkba való letelepedéséhez, illetve a letelepedést követő falurendszer kialakulásának idejéhez kapcsolódik. A falurendszer kia-

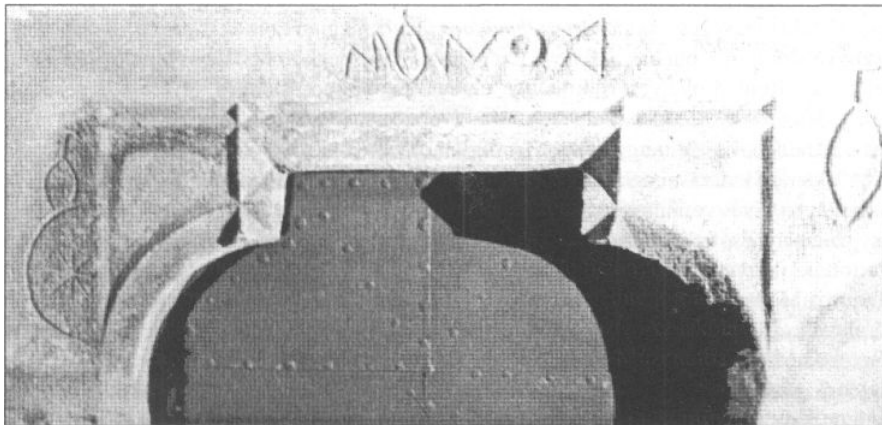
---

² Az már egészen más kérdés, hogy az iskola mellett, Mezei Lázár kertjében földmozgatás közben felszínre került cseréptöredékeket a hozzá nem értő román tanügyi káder dák cserepeknek vélt, és így akarta bizonyítani a dák kontinuitást ezen a vidéken.

³ A szöveg értelmezését lásd Balázs Dénes plébános ismertetésében a 415. oldalon. A felirat napfényre kerülése és megmentése Balázs Dénes plébános gondosságának köszönhető, aki a templomjavítási munkák elvégzésekor letakarította és kitisztította a történelmi értékű tárgyakat, visszaadva azok eredetiségét, így a sekrestyeajtót és az 1743-ból való keresztelőkútját is.

lakulása Csikban a XII. század végén, a XIII. század elején következett be. Így Csikmadaras, a csiki települések többségével egy időben, 1200 körül válhatott településsé.

A falu keletkezésének pontosabb meghatározását – valószínűleg – csak a régészeti kutatás és a történeti helynévanyag együttes elemzése teszi lehetővé. Ugyancsak az ásatások és a helynévanyag adatainak az összevetése dönti el a település eredeti helyének a megállapítását is. Csak ekkor dől el, hogy az a Madaras melyékén, Madaras szádánál, a mostani Szent Antal-kápolna körüli részen, a mai településtől 3–4 kilométerrel nyugatabbra volt-e – amint azt többen találgtják vagy egészen máshol.

Rovásírásos jelek a templom sekrestyéjének kőkeretén

Az első lépést e téren a település helynévanyagának az összegyűjtése szolgáltatta. Ekkor ugyanis két meggondolkoztató helynév került elő, amelyek történelmi jelentőségét ki kell emelnünk. E két név a Dudor és a Pozson völgye. Mindkettő ótörök eredetű magyar személynév és egyben székely nemzetségi ágnév. Dudor a Meggyes „nem”, Poson (vagy Pozson) pedig az Abrán „nem” (vagyis nemzetség) egyik „ágát” képezte a székely nemzetségi szervezet idején.

A csiki helységnevek feldolgozása településtörténeti szempontból még várat magára. Az eddigi részeredmények azonban e téren bizakodóvá teszik a helytörténet-kutatót. Hisz a környéken számottevő ösfoglalás idejére utaló helynévre bukkan a figyelmes szemlélő, így például *Abránfalva* Karcfalva határában az *Abrán* nemzetségre utal, *Jenőfalva* a *Jenő* nemzetségre. *A Madicsa* név (a Madocsa változata) pedig kabar (vagyis székely) eredetű, honfoglaláskori magyar személynév.

Visszatérve Csikmadarasra, feltételezzük, hogy őseink Csikba való letelepedésekor a Dudor és a Poson névvel jelzett hely két „ág” népének vagy azok egy-egy kirajzásának *szálláshelye*, egyben a falurendszer kialakulásakor *a mai falu első településhelye volt*. Ezt a feltételezést csak alátámasztja az a tény, hogy egymás mellett található, és akkor víz-közelségben voltak (azóta az Olt pár száz méterrel eltávolodott Dudortól, a Pozson-völgy pataka pedig rég kiszáradt).

A hagyomány szerint, amelyet Fazakas Ágnes nyugalmazott nővér 1979-ben vetett papírra: „A falu nem volt ott, ahol most van, hanem fent a Hámortetőn, a Fingorom dombjától kimenet, a falutól balra, ami alatt most folyik a Madaras pataka. Jobbról a domb alatt terült el a fejedelem kertje, amit ma így hívnak. Tőle balra, ahol ma az úgynevezett Vápész terül el, abban az időben egy nagy gyönyörű, kék vizű tó volt, ami akkor még a fejedelem kertjéhez tartozott, ma a tó helyén legelő van, ahol nyáron a falu lúdjai tanyáznak. A mostani falu helyén akkor ingoványos tó volt, ahol rengeteg madár tanyázott. A falu is innen kapta a nevét. Mivel, hogy úgynevezett dán madár faj is volt, onnan kapta Dánfalva is a nevét.” (Megjegyzendő, hogy a „dán madár” csak a fantázia szüleménye.)

A falu elnevezése *Madaras*. *Csíkmadaras*. Ez a megnevezés az évszázadok folyamán nem változott. A többi hasonló nevű településtől való megkülönböztetésként kapta a Csík-előnevet. Román nyelven is a magyar elnevezés romános kiejtése, olvasata honosodott meg: *Madarásu*, *Madarász* alakban. Ma hivatalosan *Mădăraş*.

A falu nevének magyarázatával foglalkozva, az egyházközség Domus Historiája 1869-ben a Madaras megnevezést ekként magyarázta: „Madaras minden oldalról mezők által lévén körözve, hihetőleg a sok itt élő szárnyasoktól nyerte nevezetét.”

Székely Zsófia valószínűnek tartja, hogy „vadászó madarat”, azaz idomított sólymot tartottak, illetve neveltek és idomítottak az itteniek, és ezen foglalkozás révén ragadt a falura a Madaras elnevezés. A „vadászó madarakot” idomító és azok értékesítéséből élő embereket hívták madaras embereknek, tehát madarasiaknak, falujukat pedig Madarasnak. Szerinte Madaras foglalkozást jelölő név. Cáfolja annak lehetőségét, hogy az Olt árterületének gazdag madárvilágáról kapta volna nevét a falu, mivel – állítása szerint – az valamikor nem a mai helyén, hanem a Hargita aljában, a mai „Madaras melyéke”, „Madaras száda” részén terült el.

Fejtegetését elfogadhatónak találnánk, ha azt valamilyen adattal, esetleg névhagyománnyal alátámaszthatóvá tehetnénk. A solymárok, a vadászmadár idomítók nemcsak szűk környezetükben, hanem messze vidéken is ismertek voltak, és hírnevük a köztudatban sokáig fennmaradt. A foglalkozás rendszerint a mesterséget űzők családnevévé is vált. Csíkmadaras esetében egyetlen ilyen adatra nem bukkantunk. Ugyanakkor a Domus Historia fejtegetését alátámasztó eset bőven található. Amint az alcsiki Verebes az ott élő sok verébről kapta nevét, a felcsiki Madaras, nézetünk szerint is, a faluban és környékén bőven található szárnyasvadról válhatott nevezetessé.⁴ A környezetet jellemző növény- vagy állatvilágról elnevezett település egyébként gyakori. Például Dános a dámszarvasról, Gyimes a gímszarvasról, Hódos a hódban gazdag helyről, Tölgyes a tölgyerdeiről kapta nevét.

FORRÁSOK:

Endes, Csík, 23, 63.

Schematismus venerabilis cleri diocesis Transilvaniensis editus pro anno a Cristo nato MDCCCLXXXII. Albae Caroline, 1882. 69–69.

---

⁴ Szerintem egy itt élő vagy itt élt, de ma már kihalt madár lehetne a közel jövőben elfogadásra kerülő címerben a község jelképe.

Venczel József: Az önismeret útján. B., 1980. 33.

SzOkl II. 220–221.

Orbán 85.

Fazakas Ágnes: Miből lett Madaras pataka (kézirat a szerzőnő tulajdonában). 1979.

Coriolan Suciú: *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*. I. B., 1968. 382.

Dom Hist 1.

Székely Zs. 415.

Székely település

A település kialakulásának időszakára vonatkozó dokumentumok hiánya ellenére a falu székely település volta sosem képezte vita tárgyát. A hagyomány, a történelmi utalások, a székelyeket megillető közösségi szabadságjogok itteni érvényesülése mind azt igazolják, hogy Csikmadaras szerves részét képezte a székelységnek, a csiki székelyek e vidéken való letelepedésének kezdetétől.

A XVI. századi és a későbbi források – mint a már jelzett 1567-es adólajstrom, az 1602-es, 1614-es, 1643-as lustrajegyzékek, többek között – mind Madaras székely településvoltát bizonyítják. Története a székelység történetének szerves részét képezte, magán viselte annak gazdasági és társadalmi élete általános (hadakozás, szabadságjogok, öngazgatás) és sajátos vonásait (vasbányászat, fazekasság, erdőkitermelés) is.

Őseink a székelység hadrendjében, a Csiki-medence megszállásakor telepedtek le a Hargita keleti vonulata alján, és ősi nemzetségi szervezetben éltek. Ez a honfoglalás kori katonai életforma egész sor kiváltságot biztosított a székelységnek. Ez az életforma – a hadra foghatóság – mint társadalmi berendezkedés fennmaradt a XVI. századig. A mezsgye, a Keleti-Kárpátok határsávjának védelmével megbízott csiki székelyek hadi kötelezettségeik fejében szabadságjogokat kaptak királyainktól, majd fejedelmeinktől. Így az ökoradón kívül, amit az uralkodó trónra lépése, esküvéje és a trónörökös születése alkalmával kellett lerőjanak, adómentességet élveztek. A földet – mint ősiséget – saját szokásaik szerint birtokolták és használták, örökösödési kérdésekben is a székely szokások szerint jártak el. A XVI. század második feléig vagyonuk még hűtlenség esetén sem volt elkobozható, polgári ügyeiket öngazgatási jogaik és rendszabályaik alapján intézték. Személyükre nézve mindnyájan szabadok voltak.

Az általános hadkötelezettség személy szerinti katonai szolgálatban nyilvánult meg. A férfiak, mihelyt alkalmasak lettek fegyverforgatásra (ami bekövetkezett már 15 éves korukban is), addig voltak kötelesek szolgálni, amíg fegyverhordozásra képesek voltak.

A haderő állandó készenlétben tartását szolgálták az időnkénti katonai szemlék, az ún. *lustrák*, magyarosan *mustrák*. A mustrák alkalmával nyilvántartásba vették a haderőt, és ellenőrizték a fegyvereket. Ilyen nyilvántartásokról már a XV. századból, Mátyás király idejéből van tudomásunk, de csak a XVII. századi lustrajegyzékek maradtak fenn (1602., 1614., 1643. stb. évekből) rendkívül értékes adatokat szolgáltatva a település múltjára vonatkozóan is.

A lovas székelyek a *főemberekből* (latinosan primörök) és a *lófő* (latinosan primipilusok) rendüekből kerültek ki, vagyis azok közül, akiknek anyagi viszonya lehetővé tette a költséges lótartást és a drágább fegyverzetet. A gyalogságot szegényebb rendben lévő, *a községnek* hívott *közszékelyek* alkották.

A falurendszer kialakulása során a hadszervezet a településrendszerbe épült bele. A falvakat „tízes” részekre osztották, katonai szempontokat követve. E rendszernek a hagyományaként élt Madarason még a múlt század második felében is a falurészeknek a „tízes” megnevezése. A falvankénti tizedeket falvak szerint vagy falucsoportonként századokba egyesítettek. Tudjuk, hogy 1658-ban a madarasi lófők a rákosiakkal, madéfalviakkal és a csicsóiakkal alkották Cserei Mihály százát, 1685-ben pedig ugyanazokkal a Bodó Mihályét.

A székely társadalom jellemzője, hogy fejlődését a XVIII. század elejéig döntő módon a katonai szempontok határozták meg. A könnyű fegyverzetű, mozgékony lovasság a keleti támadókkal szemben hatékony erő volt. Ezért támogatta és erősítette a központi hatalom. Csíkmadaras sajátossága, hogy – mivel az önálló erdélyi fejedelemség idején itt vasbánya és hámor működött – a közrendüek a XVI. század második felétől a hámornál végzett munkálatokért hadmentességet élveztek. Ebben az időszakban hadi kötelezettségeik a főembereknek és a hámornál nem dolgozó lófőknek voltak.

FORRÁSOK:

SzOkI II 221, 270., V. 222.

Syékely láda, 56. sz.

Székely lustrák I., 199–269, 602–635.

Genealógiai füzetek. Szerk. Sándor Imre, K-vár, IX. évf., 1911. 15–17.

Társadalmi rétegződés a székelyeknél a XIV–XVI. században

A XIV. században a székelység között is megkezdődik a társadalmi rétegződés. A folyamat első lépcsőfokán egyesek lovon, mások gyalog teljesítették katonai szolgálataikat. A lovas és gyalogos katona közötti megkülönböztetés már a nemzetségi keretek között kialakult. Sőt, a XIV. században, 1339-től utalásszerűen, de 1407-ben seniores megnevezéssel megjelentek a *főemberek* is, akik rangsorban a lovas és gyalogos katonák fölött helyezkedtek el. A XIV. század végétől kezdődően felbukkantak az oklevelekben a módosabb székelyek telkére települt „földönlakók” (vagyis más földjén, telkén lakók), a későbbi jobbágyok.

A hűbéri társadalom rendi alapokon történő, korszerűbb átszerveződése a székely nemzetségi szervezet lassú felbomlását eredményezte. Ez a folyamat nyomon követhető az egész XV. századon. A XV. század második felében már kialakult a rendi tagolódás, létrejött a főemberek, a lófők és a gyalog katonáskodó község rendje. A rendekből kiszorultak a földesúri függőségben lévő. Mátyás király katonai megfontolásokból fakadó, szé-

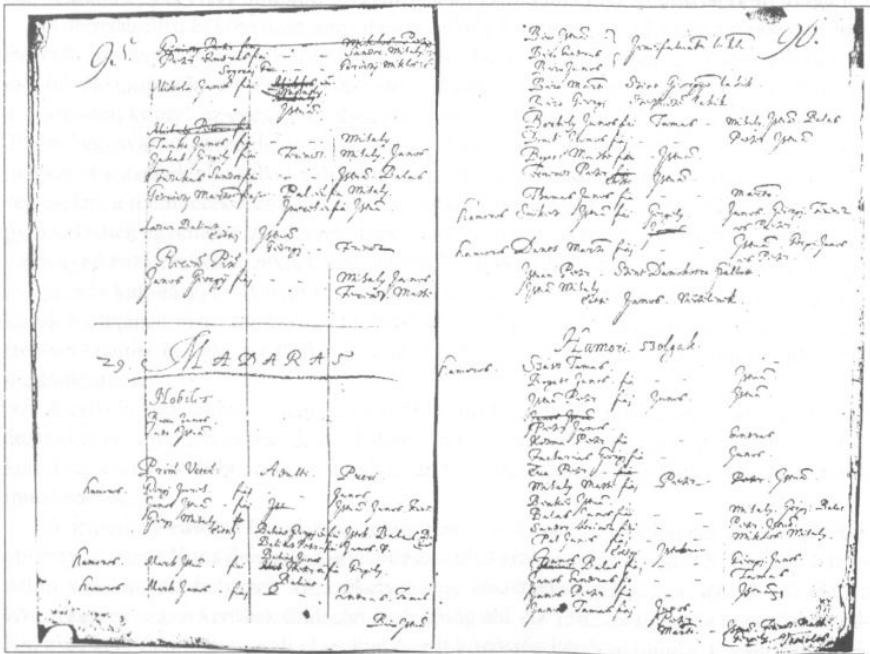
kelyekkel szembeni politikájának köszönhetően itt a társadalmi átrendeződés tendenciája nem a nemes-jobbágy tagolódás volt, hanem az eltérő jogokon alapuló, a rendiség felé haladó változás, amely lehetővé tette a székely különállás fenntartását.

1473-ban Mátyás király elrendelte a lovasság és a gyalogos katonák külön-külön jegyzékbe foglalását, és megtiltotta, hogy az összeírt személyek rendi helyzetét bárki önkényesen megváltoztassa. Így és ehhez hasonló lépésekkel igyekezett megvédeni az uralkodó a katonailag értékes réteget a lesüllyedéstől.

A Mátyás király utáni időszakban a székely társadalom rétegződése felgyorsult. A lófők rendje tagjainak helyzetétől függően több rétegre tagolódtott. A marosvásárhelyi 1535. január 2-i tartományi gyűlés határozatai híven tükrözik ezt az állapotot: a lovasok közül csak a szolgálatot két lóval tevőket illették *lófő* névvel, a náluk szegényebbeket, de legalább 12 forintot érő ingó vagyonnal rendelkezőket „alacsonyabb” rendűeknek mondták. Ezeket csupán lovas szolgálatuk óvta meg a közrendűek soraiba történő lefokozástól.

A község mindinkább a paraszti, vagyis jobbágyi sor felé sodródott. Számottevő része jobbágyi állapotba került. A főemberek rétege ekkor különült el teljesen a székelység többi részétől, és vált fokozatosan földesúrrá.

Az 1555. évi székely nemzeti constitutio (rendtartás) egyes rendelkezéseiből világosan kiténik a rétegződés véglegessé válása és a rétegek közti lényeges megkülönböztetés ténye.

Részlet az 1643. évi csíki lustrajegyzékből

A székely társadalom tagolódása ekkor már a következő volt: főemberek, lófők, gyalogok és „parasztok” (jobbágyok).

A közrend elszegényedett része már ekkor kiesett a katonai szolgálatokból, a tehetősebbek földjén, sőt Moldovában vagy Havasalfoldön keresett megélhetést. Az idővel lemorzsolódott közrendűek elvesztették szabadságukat, függőségi viszonyba kerültek, „földönlakókká” váltak. Csíkmadarasi „földönlakókról” a XVI. század második feléig nincs adatunk. Ha adatok hiányában példákkal nem is szemléltethetjük, de a pár évtizeddel későbből ismert helyzet arra enged következtetni, hogy Csíkmadarason is sor került a fennebb vázolt folyamatra, hiszen az 1562-es felkelés utáni időszakból már tudomásunk van jobbágyokká vált, függőségi állapotban lévőkről.

FORRÁSOK:

Jakó Zsigmond: A székely társadalom útja a XIV–XVI. században. = *Székely felkelés. 1595–1596. B.*, 1979., 19–34.

Szádeczky, 85–106.

Connert János: *A székelyek alkotmányának története különösen a XVI. és XVII. században.* Székelyudvarhely, 1906.

Alexandru Pál-Antal: Organizarea socială a secuilor în secolele XIV–XVIII-lea = *Culegere de referate*, II. Direcția Generală a Arhivelor Statului, B., 1974., 58–70.

AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGEK KORÁBAN

Az 1562. évi nagy székely felkelés következményei

Az 1541-ben létesült erdélyi fejedelemség növelte a katonai feladatokat, és emellett egyre nagyobb adót rótt a székelységekre. A katonai szolgálat és adóterhek elől a székely közrendűek és az elszegényedett lófők egy része a főemberek védelme alá helyezte magát, elveszítve ezáltal szabadságát. A többség a mind válságosabbá váló helyzete miatt alkalomadtán fegyvert fogott, és a nemzetségi szervezetből örökölt szokás szerinti önbíráskodás útján próbálta megvédeni jogait, orvosolni sérelmeit. Az önbíráskodás, a népi önvédelemnek félelmetes fegyvere sok véráldozatot követelt tőlük az évszázadok során.

Kiterjedésében és következményeiben a székely felkelések közül a legnagyobb az 1562. évi volt. Az események, az összecsapások Udvarhely- és Marosszék területén zajlottak le, és a felkelő csapatok vereségével végződtek. A felkelés vérbe fojtása után János Zsigmond, a „választott király” az egész székelységet érintő rendelkezéseket hozatott az 1562. június 20-án Segesváron összeült országgyűlésen, kivették a székelyföldi sóaknákat, ezáltal megszűnt a székelyek szabad sóhasználati joga, és kimondták a birtokelkobzást hűtlenség esetén, a főembereket és a lófokeket nemeseknek ismerték el, a „földönlakókat” a jobbágyokkal tették egyenlővé. A közszekelyeket a fejedelem védelme alá helyezték, majd annak jobbágyaiként kezelték. Ezeknek egy részéből létrehozták a veres darabontnak hívott gyalog puskás katonaságot. A nem katonáskodó közszekelyeket megadózták. A gyalog puskások zsoldjának biztosítására az utóbbiakkal adót fizetettek. Egy ilyen adókivetési lajstromban találjuk bejegyezve Csikmadarast is 1567-ben 30 kapuval és a hámnál dolgozó 4 adómentessel.

A csikmadarasiaknak – akárcsak a többi csíki falunak – a felkelésben való szerepéről adatokkal nem rendelkezünk, de a fejedelmi intézkedések őket is úgy sújtották, mint a felkelésben részt vett többi székelyt. Csak az aranyosszékiekre nem vonatkoztak a fejedelmi intézkedések.

A nemesként elismert főemberek megnyerése végett vagy a fejedelemnek tett szolgálatok elismerése jeléül János Zsigmond uralkodása utolsó szakaszában, 1566–1571 között a fejedelmi védelem alá helyezett közszekelyek egy részét eladományozta. Rövid idő alatt a közszekelyek százai kerültek földesúri joghatóság alá. Az 1562-es felkelést követő évtizedben a székely falu már a rendi alapokon tagolt közösség képét nyújtotta. E változást érzékelteti például Gyergyóújfalu 1581-ben készült falutörvényének kezdő mondata: „Mű, kik vagyunk Gyergvó székbén. Újfaluban lakozandók, nemesek, darabontok és vajda urunk ő

N(agysá)gának jobbágyi közönséggel, *mind teljes falu...*” E bekezdést azért idéztük, mert általános jelenséget rögzít. A falvak közti eltérés csak a darabontok esetében állhatott fenn, mivel a fejedelmi jobbágyokból alakított gyalog puskás rend nem minden faluban volt jelen, Csíkmadarason sem.

János Zsigmond uralkodása végén a székely falu egyrészt a katonai szolgálatot teljesítő főemberekből és lófőkből álló nemesekre, valamint darabontokra, másrészt a fejedelmi és a földesúri függőségben levő jobbágyokra és zsellérekre tagolódott. A jobbágyok zöme fejedelmi jobbágyként szerepelt (arányuk Csíkban 64% volt), de megnőtt a földesúri függőségbe jutott jobbágyok száma is (36%).

Az 1562. évi felkelés utáni időszakból ránk maradt szerény adatokból is kitűnik, hogy Csíkmadarason sem került el a többi székely település sorsát. Egy 1569 körüli összeírásból megállapíthatjuk, hogy Csík-, Gyergyó- és Kászonszékeken akkor 15 főember és 556 lófő élt. Csíkmadarason főember nem székelt, lófő rendűek voltak: „*Bogach Georgij, Anthal Ferencz, Janus Georgj. Danch Mjklos, Dombi Mathe és Bogach Janus*”. A Danchon kívül a többi családnév (Bogács, Antal, János, Dombi) ma is megtalálható Madarason.

Az 1576-ban készült udvarhely-, csík-, gyergyó- és kászonszéki főemberek, illetve jobbágytartók által, jobbágyaik után fizetett 50 dénáros adóösszeírás Madarasnál 23 forintot tüntetett fel. Ez 46 adó alá eső jobbágyházat (kaput) jelent. Az összeírás rögzítette a jobbágytartók nevét is. Ezek: a fejedelem, János Geréb (néha Geréb Jánosnak írva) és Jánosi Imre nevű főemberek voltak. A fejedelem részére esett 15 forint, János Gerébre 7 forint 50 dénár és Jánosiéra 50 dénár. Az adatok alapján Csíkmadarasról 30 fejedelmi és 16 földesúrnak alávetett jobbágy adózott. Ezek mellett voltak még az adó alól felmentett hámnál dolgozók, akiről az összeírás nem tesz említést, valamint azok, akik adó alá nem estek.

Amint már említettük, a fejedelmi jobbágyok az 1562. júniusi segesvári országgyűlés végzése értelmében jöttek létre a fejedelmi „védnökség” alá helyezett közszekelyekből. A földesúri fennhatóság alá került madarasiakról adatok nem maradtak fenn. De nincs kizárva, hogy egyesek közülük fejedelmi adományozás szenvedő alanyai lettek. Geréb János főember volt, az Árapatakról Udvarhelyszékre származó Gerébek bethlenfalvi ágához tartozott, és mint fejedelmi bizalmi ember, magas tisztségeket töltött be. Szolgálatáért több adományt is kapott. 1566. június 11-én például a Balaskó Ferenc árváival közösen 30 közszekelyből lett jobbágycsalád adományozott neki János Zsigmond Karcfalván. 1576-ban Geréb 10 csíki és udvarhelyi faluban volt földesúr. Ekkor a bethlenfalvi jobbágyai után nyolc forint adót fizetett, a fenyédiek után négyet, a kadicfalviak után hármat, a karcfalviak után 15-öt, a madarasiak után hét forint 50 dénárt, a dánfalviak után egyet.

A Geréb-féle madarasi birtokról, jobbágyairól a továbbiakban szinte semmit sem tudunk. 1599. november 22-én Mihály vajda Gyulafehérvárról az udvarhelyszéki és maroszéki kapitányoknak és másoknak írt utasításaiban védelmébe veszi Geréb özvegyét és fiát. „Miért hogy a megholt vitézlő Betlenfalvi János Geréb relictáját (özvegyét), Suki Barbarát és az fiát, Péter Gerébet minden östől maradt jószágival örökségivei, udvarházával és javaival, kik Csíkban, Udvarhely székben és Kolos vármegyében vadnak és bírtak, mi őtalmunk és gondviselésünk alá vöttünk – írja –: hagyjuk azért és parancsoljuk, hogy k[e]g[yelme]tek is az megnevezett személyeket se személyekben és jószágokban, örök-

ségeken, majorságokban és minden egyéb javaiban meg háborgatni és bántani ne merészelje, sőt ótalommal és segítséggel legyetek nekik.”

Az 1614-es lustrában a legtöbb ősjobbágnál a birtokos neve hiányzik. Így csak feltételezhető, hogy ezek között Geréb-féle jobbágyok is voltak. Az viszont már tény, hogy a XVII. század végén a családnak Csíkmadarason birtoka nem volt. Csíki birtokaik egy részét anyai ágon a homorodszentmártoni Bírók örökölték, akik az 1700-as évek elején a legnagyobb birtokosok voltak a faluban.

A XVI. század végére a földesúri jobbágyok száma nőtt, annak ellenére, hogy a fejedelmi jobbágyok védelemben részesültek a vasbányánál tett szolgálataik fejében. Az 1602-ben hűségesküt tett lófők és szabadok mellett 25 jobbágyot is számba vettek. Ezek olyan földesúri függőségbe került székelyek lehettek, akik bízva a Báthori Zsigmond szabadságlevelében, nem tekintették magukat többé szolgáló embereknek, hanem szabaddá vált falustársaikkal egyenlőeknek. Ennek ellenére szabadságukat nem sikerült visszanyerniük. 1614-ben, amint alább látni fogjuk, az ősjobbágyok rovatában tüntették fel őket.

A közsékelyekből lett fejedelmi és földesúri jobbágyok mellett voltak még valamikori „földönlakók”, illetve leszármazottaik mint jobbágyok, idegenből idetelepedett zselérek és szolgálók.

FORRÁSOK:

SzOkl II. 209., 223., 270.; V. 124., 164., 223.; IV. 45.

Endes, Csík, 84., 87.

A véres farsang

A XVI. század végi háborús megrázkódtatásokból kivették részüket a csíki székelyek is. A törökellenes politikát folytató Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek szüksége volt a székelyek haderejére. A megígért régi szabadságjogok, az 1562 előtti állapotok visszaállítása fejében fegyvert fogtak, és táborba szálltak a szabad katonarendűek mellett a paraszti sorba jutottak is. Nekik köszönhetően sikerrel zárult az 1595-ös törökellenes havasalföldi hadjárat. A nemesség azonban országgyűlési végzéssel visszavonta a fejedelmi szabadságlevelet. A jogfosztásba bele nem nyugvó székelység megmozdulását kegyetlenül vérbe fojtotta. A megtorlás a „véres farsang” néven maradt fenn a köztudatban. Annak egyes mozzanatait a kortárs marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc örökítette meg. „Azért – írja az emlékiró – azután amint magokban titkon elvégezték volt a székely főemberek, egyszerűsmind egy nap rohantak minden széken reájok, és magokban ugyan felregesztrálták volt, hogy minden széken kik és kit fogjanak meg; és úgy estenden kimenvén reájuk, az ágyokban lepték őket, akiket felírtanak volt. Minden széken így cselekedtek. Akiket osztán megfoghattak, kötözve bévítették székes helyekre, ott öltek meg szegény ártatlanokban nagy sokat; kit felakasztottak, kit felnyársaltak, kit pedig egyébképpen kínoztak és

vesztegettek, orrát-fülét elmetszették szegényeknek rútul, kit ismét felpiricskoltanak bennük, úgy hogy megholtak.”

A megtorlás, a kegyetlen kínzások sora, a hitszegés és igazságtalanság lett a közszekelyek fizetsége, amiért önfeláldozó hősiességgel végigküzdötték az 1595-ös havasalföldi hadjáratot, s nagy véráldozatokkal hártották el a török veszélyt, kiűzve őket Havasalföldről. Megdöbbenő Nagy Szabó Ferenc tudósítása és megrázó zárómondata: „Még a pogány se tette volna ezt. Ilyen rútul bántanak vala akkor a szegény megszabadult székelyekkel, kik Havasalföldébe mentenek vala Báthori Sigmonddal.”

Adatok hiányában nem tudjuk, a madarasiak részt vettek-e a havasalföldi hadjáratban. Feltételezzük azonban, hogy az 1602-ben császári hűségeskütevők között a lófő és szabad székelyek mellett azért volt nagyszámú jobbágy is, mert azok is szabadoknak tekintették magukat, mivel néhány évvel azelőtt véráldozatuk árán szerezték vissza elveszített szabadságukat. De mivel 1601-ben nem tartoztak a „fejedelem jobbágysai” sorába, nem váltak „libertinusokká”. Szabadságuk tudatában azonban letették a hűségesküvet, mint szabad székely társaik.

A „véres farsang” idején kibontakozott csiki mozgalomról forrásaink hallgatnak. Csúpán Baranyai Czimor János jegyez meg annyit krónikájában, hogy a gyergyóiak vereségét és kegyetlen megbüntetését „meghallgatva a csikiak és kászoniak, tanulva szomszédaik példáján, a büntetéstől féltőkben letették a fegyvert, s uraik szolgálatába visszatértek”.

FORRÁS:

Demény Lajos: A közszekelyek 1595–1596. évi felkelése. Lásd a *Székely felkelés* c. kötet 93–119. oldalain.

A székely szabadság visszaállítása

A nemesség kegyetlen megtorlással érvényesítette érdekeit. A székelyek kétszeres véráldozat ellenére is elveszítették rövid időre kivívott szabadságukat. A kegyetlen eljárás Báthori- és nemességellenes hangulatot váltott ki. Néhány év múlva, amikor Mihály vajda, az új fejedelem, Báthori Endre bíboros elleni akciójában (1599) szabadságjogaik visszaadását ígérte, tömegesen álltak hadai sorába. Mihály vajda a székelyek régi szabadságjogait tényleg visszaállította, a nemeseknek csak ősjobbágyaikat hagyta meg. A csiki és gyergyói székelyek eleinte vonakodtak csatlakozni hozzá, de mikor feltételeiknek a vajda ünnepélyes oklevélben tett eleget, és leromboltatta a székelyek ellenőrzésére emelt háromszéki Várhegy várát, tömegesen vonultak zászlói alá. A Báthoriak iránti gyűlöletüket a sellembergi veszített csata után Moldva felé menekülő Báthori Endrén töltötték ki, akit Pásztorbükknél megöltek.

A lécfalvi országgyűlés (1600 októberében) érvénytelenítette Mihály vajda kiváltság-leveleit, a közszekelyeket visszaitélte volt uraiknak, s az okozott károk megtérítésére kötelezte őket.

A fejedelmi szék visszaszerzésén fáradozó Báthori Zsigmond ráébredt, hogy a komoly fegyveres erőt kitevő közsékelyek támogatása nélkül nem veheti fel sikeresen a harcot Giorgio Basta császári hadvezérrel szemben, aki Mihály meggyilkolása után hatalmába kerítette és pusztította az országot. 1601. december 31-én Déván kibocsátott kiváltságlevelében az újból fejedelemmé lett Báthori Zsigmond, levonva az előző évek tanulságait, felszabadította a közsékelyeket, és katonáskodásra kötelezett szabad személyeknek nyilvánította őket. A kiváltságlevelben leszögezte, hogy kiveszi a nemesek és bárki más hatalma alól, és az ő igazi székely szabadosai sorába és rendjébe iktatja, valamint felszabadítja minden adófizetés alól, tized vagy kapuadótól, minden jobbágyi szolgálattól, megengedvén, hogy ezentúl azon szabadalmakkal és kiváltságokkal éljenek, aminővel őseik éltek a dicső magyar királyok idejében. Kötelezte őket és utódaikat is, hogy katonásan felfegyverkezve minden táborában hűségesen szolgálják. A nemesek számára biztosította a székelyek támadása előtti ősi jogon bírt javaikat és jobbágyaikat, valamint az adománnyal később szerzett birtokaikat. De erőszakosan vagy zálogban szerzett földjeiket a zálogösszeg megfizetése után haladék nélkül vissza kellett adják régi tulajdonosaiknak.

A kiváltságlevel visszaállította a széki önkormányzatokat.⁵ A székelyek személyi szabadságával pedig megteremtette a székely társadalmi megbékélés alapját. Szádeczky Kardoss Lajos *A székely nemzet története* című művében egy „új alkotmányként” értékelte a felszabadítást rögzítő oklevelet, amely másfél évszázadon át alapját képezte a székelység jogi állapotának.

A szabadságlevel értelmében Csíkmadarason is a nemesi jogokat élvező, lovas katonai szolgálatot tevő lófők mellett megjelent a szabad székelyek (libertini) rendje, amely fennmaradt a rendiség megszűntéig (1848-ig). De az időközben eladományozottak továbbra is függőségben maradtak. Az általános helyzettől eltérően a madarasi közsékelyek „hámori szolgák” lettek, többségük az ott végzett munka ellenében mentesült a katonai szolgálat alól.

FORRÁS:
SzOkl IV. 150–154.

---

⁵ A székely önkormányzat részletes ismertetését lásd Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó. 2002.

Társadalmi viszonyok a XVII. században. A szabad rend megerősödése

A XVII. század elején, a székely szabadságjogok visszaállítása idején Csíkmadaras egy vegyes, szabadrendű–jobbágy falu volt. Rendes katonai kötelezettségűek csak a lófők voltak, a szabadok a vashámornál szolgáltak, a jobbágyok pedig földesúri fennhatóság alatt állottak.

A felszabadításkori helyzetet tükrözi az 1602. augusztusi hűségeskü-letételi lajstrom. Ekkor Basta generális utasítására a székelyeket feleskették a Habsburg császár hűségére. A hűségesküt a madarasiak közül a következők tették le:

L. Borbelj Jstúan	Z. Eördeg János
L. Bogachj Janos	Z. Sandor Mihalj
L. Reethj Ferenczj	Damokos Antal jobbágy
L. Gieorgj Mihalj	Z. Vaniolos Tamás
L. Biro Tamas	Z. Vaniolos Jstúan
L. Peter Ferenczj	Z. Tanko Marton
L. Dombi Peter	Marton Peter jobbágy
L. Danczj Jstúan	Peter Tamas jobbágy
Z. Peter Ferenczj	Z. Marton Janos
Z. Mate János	Fazakas Istúan jobbágy
Cziakj Gieorgj jobbágy	Magiarosi Gergelj jobbágy
Z. Benkeö Bartalios	Kató Istúan jobbágy
Mate Gieorgj jobbágy	Kelemen Tamas jobbágy
Mate Ferenczj jobbágy	Kelemen Mihalj jobbágy
Janos Istúan jobbágy	Z. Bogachj Zakarias
Z. Bogaczj Balas	Balint András jobbágy
Z. Janos Tamas	Damokos János jobbágy
Z. Gal Gieorgj	Kato Peter jobbágy
Nagj Gergelj jobbágy	Dobra Tamás jobbágy
Dobra Pal jobbágy	Antal Gergely jobbágy
Antal Miklos jobbágy	Peter Jstúan jobbágy
Z. Pal Mate	Sebeök Peter jobbágy
Mihalj Janos jobbágy	Zaz. Petyer jobbágy
Z. Barrabas Marton	Z. Peter Istúan
Z. Orban Pal	Z. Antal Janos
Lukaczj Gergelj jobbágy	Z. Ferenczj Janos
Z. Dombi Peter	Z. Jankó Marton

A lajstrom Csíkmadarásra vonatkozó része nem tűnik teljesnek, de így is érzékelteti a társadalmi rétegződésben végbement változásokat. Az eskütevők sorában nincs főember vagy nemes, sem darabont. Van 8 lófő, 21 szabadrendű vagyis felszabadult volt fejedelmi jobbágy és 25 földesúri függőségben lévő jobbágy.

Teljes felmérést a falu lakosságáról az 1614-ben Bethlen Gábor fejedelem utasítására készült átfogó összeírás nyújt. Ebben az összeírásban számba vették a kiváltságokat élvezők mellett a szolgáló embereket, sőt a faluban véglegesen még meg nem telepedett szolgálókat is. Mivel ez az első olyan lajstrom, amely a faluban élő minden családfőt feltüntet, szemléltetőként alább közöljük.

A falu esküdtjei és vallomástevői: Bogaczy Zakaryas bíró, Georgj Mihaly, Byro Peter lófők, Ferencz Pal, Mate Janos, Pal Mihaly, Peter Jstvan, Mate Janos szabadok és Antal János polgár.

Főember: Zavor Frydrik árvái.

Lófők:

Georgj Mihaly
Jmreh János béna
Byro Thamas
Mark Jstvan
David Jstvan
Borbely Jstvan
Bogaczy Mate árvái
Kys Dombj Peter árvái
Peter Ferencz árvái
Janos Jstvan
Georgj Thamas árvái
Rety Ferencz árvái

Szabadok:

Vanyolos Thamas
Vanyolos Jstvan
Benedek Janos
Vanjolos Ferencz
Gal Georgj árvái
Ferencz Janos
Ferencz Pal
Sandor Mihály
Benkeo Jstvan
Benkeo Janos béna
Mihaly Mate
Pal Mate
Bogaczy Zakarias bíró
Janos Peter
Leorincz Janos

Damby Peter
Bogaczy Jstvan benna
Pal Mihaly
Janko Marton
Barabas Thamas koldus
Farkas Jstvan
Tanko Marton
Marton Janos árvái
Peter Jstvan
Mate Janos
Olah Janos árvái
Janos Pal
Janos Gergely
Bogaczy Balas
Antal Janos
Eördeogh Janos
Varga Andras
Régi jobbágyok:
Kalara Georgy
Domokos Antalné
Nagy Gergely
Nagy Georgj
Kelemen Thamas
Lukaczy Gergely
Mogyorosy Gergely
Georgy Jstvan
Fazakas Jstvan, Komáromi jobbágjai
Kalmanj Jstvan
Bartalis Peter

Kelemen Jloná ugyanazé
Jmreh István
Dobra Andras
Sebeok Peter
Antal Gergely
Antal Miklos
Jstvan Peter
Dobra Pal
Dobra Peter
Dobra Thamas,
    Damokos Mihály jobbágjai
Mihály Janos
Tupora Janos
János Jstvan
Kiczid Janos
Kalman Jstvan
Kalman Mihaly
Sebeok Janos
Kato Peter,
    Pato Menyhertne jobbágjai
Peter Jstvan, Jnire Georgj jobbágja
Marton peter ugyanazé
Feje kötöttek:
Mihály Janos
Lukaczy Gergely
Nagy Cieorgy, Fejedelemnek
    szolgáltak, most Komáromi
    földére jöttek, onnan szolgálnak
    az uroknak, Komárominak.
Orban Palne,
    Kelemen Mihaly kötötte fejét
Gergely Jstvan,
    Georgi Mihaly kötötte fejét
    32 forintért,
    elszökött volt az lovával

Zsellérek:
Hegedws Benedek.
    Borbely István zsellére
Molduaj Ferencz ugyanazé
Opra Ferencz ugyanazé
Kuna Peter ugyanazé
Fazakas Symo ugyanazé

Varga Balinth, Reti Mihály zsellére
Nagj Mihaly, Ferencz Pal zsellére
Georgj Kouaczj, Kerestaly zsellére
Nagj Jstvan, Varga Jstvan zsellére
Nagj Tamas, Pal Mate zsellére
Czyakj Jstvan, Janko Marton zsellére
Czyutak Janos,
    Vanyolos Thamas zsellére
Ola Jstvan ugyanazé
Vanyolos Jstvan zsellérei oláhok
Mattyas Pál, Georgy Mihaly-zsellére
Mattyas Janos, Gergely Deak zsellére
Nymet Janos, Zavor Gabor zsellére
Hoszu Opra, Byro Peter zsellére
Bokor ugyanazé
Olah Andras, Sandor Jstvan zsellére
Zaz Peter, Byro Maton zsellére
Thamas Molnar,
    Horvat Thamas zsellére
Domby Peter zsellére N.
Bogdan, Bogaczj Marton zsellére
Antal Thamas szintén
Ola Balas és Miklos,
    Pal Mihaly zsellérei
Ola Janos, Antal Janos zsellére
Veres Raduly és Mihaly,
    Thamas Vargane zsellérei
Zaz Lukaczy, Pal Balint zsellére
Szaz Symo, Dombi Peter zsellére
Eöz Jstvan, Barabas Thamas zsellére
Vukias Ola, Antal Gergely zsellére
Borbely Jstvan zsellére oláh

Külső szolgák:
Ferencz Pal szolgája Demeter és Janos
Peter Thamas szolgája Marton
Mark Jstvan szolgája Kozák Janos
Pal Balas szolgája Janos
Bogaczj Mate szolgája N.
Georgj Mihály szolgája Marton
Borbely Jstvan szolgája Jstvan
Janos Pal szolgája Janos
Janos Gergely szolgája Kerestaly

A XVII. században Csíkmadarason élő vagy ott birtokkal rendelkező főemberekről, nemesekről keveset tudunk. 1614-ben itt élő főemberként a többször emlegetett Zawor Fridrik árváit írták össze. Ugyanebben az összeírásban egyzselléres birtokosként találjuk Zawor Gábort, aki az előbbi utóda lehetett. Madarason ekkor több földesúr is volt, illetve itt birtokkal rendelkezett, anélkül, hogy itt lakott volna: Komáromi István 15 jobbággyal, Domokos Mihály, Pató Menyhértné, Imre György és madéfalvi Kelemen Mihály, ez utóbbi csíki főkirálybíró, 2–8 jobbággyal. 1626-ban Mikó Ferenc csíki főkapitány egy Varga Pál nevű décsei jobbágyot cserélt Antalffy Györggyel egy Décsére szökött Bartalis Péter nevű madarasi jobbágyért.

1643-ban itt lakó nemes volt Baxa János és Ladó István. A Baxa névvel oklevelekben nem találkoztunk. Valószínűleg rövid időre, máshonnan kinevezett hákori tisztviselő volt. A Ladó család Madarason az 1630-as években bukkant fel. 1630-ban és 1631-ben János mint madarasi nemes, több tanúvallatást végzett. Ugyanakkor Gergely jenőfalvi nemesként szerepelt. 1658-ban Madaraszról Fejér János lustrál nemesként. Ő a vacsárcsi primőr Fejér család tagja lehetett.

Több zsellérral rendelkező lófő Borbély János volt, aki széki tisztségeket is viselt. Az 1660-as években, ő vagy hasonnevű fia, széki esküdt ülnök, 1663-ban pedig Felcsík-szék alkirálybírója.

A társadalmi rétegződés Csíkmadarason az önálló fejedelemség korában

Társadalmi réteg	Év					% -ban	
	1576	1602	1614	1643	1703	1614	1703
főember (nemes)	–	–	1	2	2	0.8	2.1
lófő	6*	8	12	19	11	9.4	11.5
szabad	–	21	32	49	39	25.0	40.5
jobbágy	46**	25	36	nincs adat	37	28.1	38.5
zsellér	nincs adat	nincs adat	37	nincs adat	7	28.9	7.3
egyéb	nincs adat	nincs adat	10	nincs adat	–	7.8	–
Összesen	nem teljes	nem teljes	128	nem teljes	96	100	100

* 1569 körüli adat

** következtetett adat

Zaworhoz hasonlóan, a század folyamán itt tevékenykedő hákori vezető beosztásban lévők itt is szert tettek szolgáló emberekre. A fejedelmi tulajdonban levő hámor gondviselői voltak: Petki István 1659-ben, Daczó János 1662-ben, Endes Miklós 1677-ben, Geréb János 1687-ben, szentmihályi Sándor János 1691-ben és több alkalommal a későbbi években is, homoródszentmártoni Bíró Sámuel 1694-ben. Az utóbbiak vagy leszármazottaik, a későbbi-

ekben mint Madarason birtokkal és jobbággal rendelkező nemesek váltak ismertté. 1662. február 23-án Daczó János csíki főkirálybíró Apafi Mihály fejedelemtől hat jobbágyot kap és a hámor dánfalvi részjóságát. 1662. július 8-án ugyancsak a fejedelem 1000 tallér kölcsön fejében zálogként odaadta neki az egész hámort a fűrészmalommal és a hozzá tartozó részbirtokokkal együtt. Nem sokáig bírta Daczó ezen javakat. Az 1687. május 4-én készült leltárban ezek már nem szerepeltek a nevében.

A madarasi birtokos nemesekről átfogó adatokat az 1703-as Gösseli-féle összeírás nyújt. Ebben az évben, helyben lakó nemes homoródszentmártoni Bíró Sándor és testvére, Dávid volt. Mellettük birtokos volt itt a rákosi Czirjék vagy Czerjék László felcsíki nótárius (akinek négy jobbágya és háza volt Madarason), a Petky család, a szentmihályi Sándor Mihály és a rákosi Cserei János. 1702-ben madarasi nemesként tartották nyilván a Bíró család egy másik tagját is, Kristófot, nyolc jobbággal.

A lófők a társadalmi rangsor második fokán állottak. Nemeseknek ismerték el őket. Az 1606. október 29-én Udvarhelyen tartott székely közgyűlés határozatai értelmében is a főemberek utáni, de a darabontok és a szabad székelyek előtti rangsor illette meg őket.

A madarasi lófők száma a XVII. század első felében folyamatosan nőtt, míg az 1700-as évek elejére valamelyest visszaesett. A gyarapodás nemcsak a természetes szaporulat függvénye volt, hanem új tagokkal való feltöltődésé is. Az 1569 körül ismert lófő családok közül a XVII. század folyamán jelen vannak a Bogácsok és a Dombik. Eltűnnek soraikból az Antalok, akik a XVIII. században ismét megjelennek, a Jánosok és (a XVII. század második felében) a Dancsok.

Lófők 1602-ben Borbély István, Bogács János, Dombi Péter, Dancs István, Réti István, György Mihály, Bíró Tamás és Péter Ferenc; 1614-ben új lófők Imreh János, Márk István, Dávid István, János István és György Tamás árvái; 1643-ban Tamás János, Süket István, István Péter és Miklós, valamint Ferencz Péter; 1658-ban Erdélyi István; 1685-ben Varga András és Bálint, Sándor András és Pál István; 1704-ben pedig Balázs Péter. Az újabb lófők közül a század végére fiúágon kihal a Réti, a Borbély és a Varga család.

A lófőség elnyerése a hűséges szolgálat, a harcban való kitűnés vagy a fejedelemnek tett szolgálat jutalma volt. A XVII. század második felében már megvásárlás tárgya is. Példa erre Pál István, Varga Bálint és Ferencz Péter hámososok esete. Pált, amint már említettük, a hámori praefectus mentesítette 26 forintért a hámori munkáktól 1685 előtt, és valószínűleg akkor lépett a lófők rendjébe is. Ugyanazon tanúvallomásból megtudjuk, hogy Ferencz Péter 22 forintot fizetett „a kiállításért és a nemes levélért” szentimrei István Deák hámori praefectusnak.

Nemesi jogaik ellenében a lófők katonai kötelezettséget teljesítettek. Mentések voltak a hadakozásban való részvétel alól a falusbíró, az esküdt polgár és a széki szolgálatot teljesítő (ha volt ilyen), mint 1704-ben György Bálint bíró, Bálint János polgár és Bíró István székszolga. De nem mentek táborba a mustrák alkalmával harcképtelennek bizonyult személyek és a lófőségük ellenére hámosos munkát végzők, illetve hámori jószágon lakók. 1685-ben hámori jószágon lakónak találták Bíró Istvánt, meghagyták hámososnak György Istvánt, Ferencz Jánost és György Balázst. Harcképtelennek, de hámori munkára alkalmasnak találták a magát nemrég megváltó Pál Istvánt. Ugyanakkor mentesült a jómódú Borbély János is

mint: „Lázár Istvánná asszonyom szolgálja”, Varga Andrásról pedig azt jegyezték fel, hogy: „Egyszer kapitány uramnak fazékkal fizetett.”

A csikmadarasi lóföket 1704. augusztus 27-én II. Rákóczi Ferenc darlaci táborában találjuk név szerint említve.

A lófök rendszerint saját maguk művelték földjüket. Többen rendelkeztek szolgáló emberrel is. 1614-ben Borbély Istvánnak öt zsellére és egy szolgálja volt, György Mihálynak két jobbágya és egy szolgálja, Bíró Péternek két zsellére, valamint Bogács Máténak két zsellére és egy szolgálja. Borbély Jánosról feljegyezték, hogy „nagy pénzes ember volt”. Perelték is túlkapásai miatt. Leányát a rákosi Czirjék (László) vette el, és ennek révén lettek a Czirjékek a XVII. század végén madarasi birtokosok.

A módosabb lófök közül voltak, akik széki tisztséget is betöltöttek. Az említett Borbély János 1663-ban alkirálybíróként Felcsík első embere, 1674-ben is még széki ülnök.

A *szabad székelyeknek* a hámosi munka súlyos teher volt, de földesuruk nem volt. Többre tartották magukat a parasztnál. Számuk a XVII. század folyamán számottevő mértékben gyarapodott: 1614-ben 25,2%, 1703-ban 40,6%. Számbeli izmosodásuk a század második felének viszontagságai miatt visszaesett. Ennek ellenére a XVIII. század elejére is megmaradtak a település legjelentősebb társadalmi rétegének.

Az 1602-ben szabadrendűként nyilvántartásba vettek közül Orbán Pál fejekötött jobbágy lett még 1614 előtt, a Gál és Tankó családok 1643-ban már nem találhatók soraikban. A század végére az Abrán, Éva, Nagy, Oláh, Zakariás és Szász nevűek jutnak hasonló sorsra (nevet változtatnak, fiúágon kihalnak vagy elköltöznek máshová).

1614 után ritka volt a jobbágysorba süllyedés. Ennek ellenkezője tapasztalható, főként a zsellérek szabadrendűvé válása. Új szabadrendűek 1614-ben: Benedek János, Farkas István, Lőrincz János, Mihály Máté, Oláh János és Varga András; 1643-ban Abrán András, Balázs János, Bőjte István, Éva Péter, István Péter, Antal és Márton, Kozma Péter, Molnár János és Gergely, Nagy András, Szász Tamás és Zakariás György; 1677-ben András Miklós, Bartalis Péter, Csáki Imre, Dancs Péter, Gergely János, György István, Horvát Ferenc, László Péter, Süket György és Péter, valamint Tamás Péter és Márton.

A szabadrendűek sorát szaporították a lesüllyedt lófök, a felemelkedett jobbágyok és zsellérek, valamint a máshonnan ideszármazott szabadok. Lesüllyedt lófök voltak a Dancsok, akik 1677-ben a hámosos szabadok sorában találhatók. Felemelkedett jobbágy lehetett az 1643-ban „recentes” vagyis újaként összeírt szabadok némelyike. Zsellérsorból emelkedett fel szabadrendűvé a Szász család. Betelepülőkre utalnak a Csáki, Horvát, Süket, Bőjte, Oláh és Farkas nevek. Az első négy a szomszéd falvakból jött, az utóbbiak máshonnan.

A szabad rend számszerű gyarapodása döntően a természetes szaporulat szerint alakult, de befolyásolta a népmozgalom is. A sok új név megjelenésének motivációi: a betelepülés, a társadalmi rétegek közti mozgás, valamint erre az időszakra jellemző a vezetéknev használata körüli bizonytalanság, az, hogy az apa keresztnéve a fiú vezetékneve lesz (ahogy történt az például 1643-ban Bogács János fiával, akit János Máténak hívtak), vagy amikor az egyént foglalkozása után nevezték el (mint a Molnárt, a Kovácsot vagy a Vargát).

A *jobbágyok és zsellérek* számára, gazdasági helyzetére, kötelezettségeikre, adatok hiányában nem térhetünk ki részletesen. Létüket azonban jelzik a XVII. és XVIII. század elején készített összeírások és a birtokos nemesekre vonatkozó szórványos utalások. A

283
Bodo Mihály Lovas Helyi, Székely.

Bodo Mihály Gyermek fi.

Mafaras

Bogács Anatólia fia. 1.

Georgy István fia. 2. Gyfforsten Xolt ... st. b. k. János

Georgy Balint fia. 5. Georgy Lőrinc János Mihály

Varga András - Gyfforsten Xolt ... st. b. k. János

Domb Lőrinc fia. 3. Gyfforsten Xolt ... st. b. k. János

Gyfforsten Xolt ... st. b. k. János

Kerecsy Lőrinc fia. 2.

Kerecsy János fia. 2. Hamoros Xolt egytambé az Lőrinc

Sándor András fia. 2.

Lipicz János fia. 1. Borbély János / anyján / János Lőrinc

István / János / Xolt ... st. b. k. János

Varga Balint

Georgy Balint, fia. 3. Hamoros Xolt, egytambé az Lőrinc

Bris István, Hamoros János fia, egytambé az Lőrinc,

fi. 2.

Lőrinc István v. b. k. János, egytambé Hamoros Lőrinc

jobbágyok saját telekkel és a földesúr tulajdonát képező földön örökös használati joggal rendelkeztek, amelynek ellenében robotoltak, és különböző szolgáltatásokat végeztek.

Az 1601-es szabadságjogok visszaállítása ellenére, Madarason is kezdetét vette egy, a szabadrendűséggel ellentétes folyamat. Ez két irányból is jelentkezett: az egyik a szabadrendi állapot elvesztése, a másik pedig a szolgáló népesség, főként zsellérek idetelepedése révén.

A leszegényedett szabadok képtelenek voltak a jelentős anyagi áldozatokat is követelő katonai vagy háromi kötelezettségeket ellátni. Volt olyan is, aki az igazságszolgáltatás elől menekülve vált jobbágygá, oltalmat keresve és kapva a tehetősebeknél. Egy időben, a függőségi állapotban lévők – *ősjobbágyok, fejekötötték, zsellérek és szolgák* – túlsúlyba kerültek a szabadokkal szemben. E jobbágyosodási folyamatot tükrözi az 1614-es lustrajegyzék.

„Ősjobbágyok” tekintették azokat, akik Mihály vajda bejövetele előtt, tehát 1599 előtt már jobbágyok voltak valamelyik főbernél.

„Fejekötöttnek” azokat, akik az összeírást megelőző években valami okból a tehetősebek védelme alá helyezték magukat. Az öt fejekötött madarasi közül három esetében megjegyezték az összeírók: „Fejedelemnek szolgáltak, most Komáromi feüldire jöttek, onnét szolgálnak Uroknak Komárominak.” Orbán Pálnénak „Kelemen Mihály keöteötte fejét”, Gergely Istvánnak pedig „Georgy Mihály keötötte fejét 32 forintért – el szeökeött volt az lovával”.

Az eljobbágyosodási folyamatnak Bethlen Gábor úgy vetett véget, hogy a székely jobbágyokat minden kártérítés nélkül visszavette földesuruktól, és az arra alkalmasokat besoroltatta a gyalog puskások közé. Ezután már nem volt érdemes a nemessé lett főembernek vagy (adományozás útján a Székelyföldön is) birtokossá vált vármegyei nemesnek székelyt ültetni birtokába. Jobban járt, ha a vármegyéből hozott munkaerőt, vagy moldvai és havasalföldi bevándorlókat fogadott be.

A XVII. században a jobbágyság száma eléggé állandó volt: 1614-ben 36 család, 1703-ban 37, de ez idő alatt arányuk 28,4%-ról 38,5%-ra emelkedett. A szabad rendet védő fejedelmi politikának köszönhetően 1614 után a jobbágyok soraiba szabad székely ritkán került. Biztosította a jobbágy-utánpótlást a zsellérek telekhez juttatása és földdel való ellátása, vagyis jobbágygá tétele. Másrészt egy-egy jobbágyoknak máshonnan történő idetelepítése, mint ahogy történt a décsei Varga Pállal 1626-ban.

1703-ban a Gösseli-féle összeírásban a jobbágyokat telepéseknek tekintették, és saját testükkel és felszerelésükkel szabadoknak minősítették.

A *zsellérek és szolgák* nem rendelkeztek sem földdel, sem saját telekkel, hanem uruk telkén laktak, és egyezség alapján szolgáltak. A zsellérek többnyire máshonnan kerültek ide. Erre utal sokuk idegen hangzású neve, mint: Bogdán, Bokor, Hosszú, Kuna, Molduvai, Nymet, Olá, Opra, Vukiás, Záz (Szász), vagy a szolgák közül a Kozák és Kerestély. Alátámasztják megállapításunkat a falu esküdtjei által név szerint nem is ismert zsellérek vagy szolgák „N” betűvel való megjelölése. A zsellérek egy része a leszegényedett szabadrendűekből került ki. Ezek, mivel anyagilag nem tudtak önállósulni, falutársaikat szolgálták.

Ugyancsak az 1614-es összeírás a zsellérek mellett *külső szolgaként* tíz személyt is feltüntet, ezek máshonnan számlázták ide, családjuk sem volt.

Az említett évben a zsellérek száma meglepően magas volt: 37. A század végére számuk eljelentéktelenedett. De feltételezhető, hogy az összeírók nem vették nyilvántartásba mindüket, mert nincstelenségük miatt nem adózhatták meg őket. A Gösseli-féle jellemzés szerint zsellérnek nevezték azt, akinek oly csekély a vagyona, hogy nem érdemes feljegyezni, így adót nem fizethet.

A székelyek helyzetének Bethlen Gábor fejedelemsége alatt történt rendezése után a katonarendüek számbelileg megerősödtek, és a szolgáló népességgel szemben túlsúlyba kerültek. Ez a folyamat zajlott le Csikmadarason is, ahogy azt a részleges összeírások bizonyítják (lásd a fennebbi táblázatot). Így 1643-ra a katonarendüek száma 70-re emelkedett az 1614. évi 45-tel szemben. Rendenként: a nemesek száma kettőre, a lófőké 17-re, a régi és új szabad székelyeké 39-re nőtt, a harc képteleneké 12 volt. A két lófő és tíz szabadrendű harc képtelen közül három olyan családfő nélküli volt, ahol csak kiskorú férfiszemélyt találtak, négy vándorló (lat. „vagi”), egy testi fogyatékos, egy világtalan, három pedig elkülönített, elválasztott (lat. „divisi”⁶) megjelölést kapott.

Az 1677-ben végzett háromi összeírás is azt bizonyítja, hogy a szabadrendüek továbbra is túlsúlyban voltak. Ekkor csak a háromnál 56 dolgozó szabad székely volt.

A XVII. század elején hozott és a század második felében is fenntartott fejedelmi intézkedések nyomán Csikmadaras visszakapta a zömében szabad székely *lakta* település jellegét. Ugyanakkor a katonáskodó lófők és a háromi munkákat végző szabad székelek rendje mellett jelen volt a birtokos nemesség és a velük függőségi viszonyban lévő szolgáló népesség mindhárom csoportja is: a jobbágyoké, a zselléréké és a szolgálké.

FORRÁSOK:

SzOkl V. 223.

Fisc lt V. szekrény Fasc. 376. 1.

Pataki 11–12.

Genealógiai füzetek, IX. évf., 1911. 15–17.

Domokos P. P. 263.

Endes, Csík, 522.

Székely lustrák I. 199–269., 602–635., 1122.

Székely láda 56., 467–469.

Sándor 20–21., 119., 147.

Bornemissza Ivt, főosztály, XXVI. 8. sz.

---

⁶ divisus. -i – tisztázatlan fogalom. Az összeírásban való használata arra utal, hogy a katonarendtől valami okból elkülönített és hadba vonulni nem kötelezett személyt jelöl.

Gazdaság, határ, tizes, telek

A gazdasági életre vonatkozó adatok a fejedelemség korából szórványosak. Általános határleírást először az 1703-ban végzett osztrák összeírás nyújt. A Gösseli Gábor udvari kamarai kiküldött vezetése alatt végzett felmérés Csikmadaras határát ekként mutatja be: Határa kiterjedt, részben dombos, aminek fele délre, másik fele északra néz (Megjegyzés: ez pontatlan leírás, hiszen a falu határa kelet-nyugat irányú), és két részre oszlik. Földje fekete, részben fehér agyagos, köves és vizes. Földjét háromszor szántják 4 és 6 ökörrrel, ganézással jól feljavítható. Őszi búzavetésnek ez a föld egyáltalán nem alkalmas, tavaszi gabonának annál inkább. Tüzelő- és épületfának való erdeje bőségesen van, makkos erdeje nincs. Havasi legeltetésre jó helyei vannak. A terület jó része megművelésre alkalmatlan. Az adófizetőknek van 10 lisztelő malmuk és egy fűrészük. A helyben lakó Bíró Sándor és Bíró Dávid földesúrnak is van egy-egy malma az Olton. E falu lakói deszkával kereskednek (Brassóba szállítják). Az Olt áradásaival sok kárt okoz.

Az összeírás a megművelt terület kiterjedésére is szolgáltat adatokat. A lakosság döntő többségét kitevő adózók szántóföldje 1085 köbölnyi⁷ és egy véka férőjü. (Ez átszámítva 309 hektárt jelent.) Ebből 238 köbölnyt (67,8 hektárt) őszi gabonával – főként rozssal 386 köbölnyt (110 hektárt) tavaszi gabonával – főként zabbal és árpával vetettek be. A határ többi részét pihentették. A szántóhatár két fordulóból állott: a *Kápolna vagy Kőd felé forduló keleti* és a *hámor felé eső nyugati* határból. E két határt váltólag fordulónként művelték, az egyiket mindig pihentették (ugarolták), és csak legeltetésre használták.

A fel nem szántott füves területekről 586 szekér szénányi (egy szekér szénányi terület egy félhold nagyságúnak felelt meg) vagyis 167 hektárnyi volt rendszeresen használt kaszáló. A többi vizenyőssége miatt használhatatlan. A vizes, mocsaras helyek, a bozotos oldalak használhatóvá tétele a későbbi idők szívós munkájának lett az eredménye. Ehhez járult a falu közelében található erdős részek kiirtása is. Erre utal a Vágás és Vész dűlők neve.

Az erdő, a havasi legelő gazdája és haszonélvezője általában a falu volt. A havasokat erdősítésre és legeltetésre használták. A távolabb eső részek pontos határvonala ebben az időben volt kialakulóban. Bizonyíthatóan, először a Hosszúhavas határjeleit véglegesítették a hatköségiek a szentmihályiakkal 1592-ben. A Hargitán húzódó határ kijáráására a XVIII. század elején került sor. Az udvarhelyszéki 17 falu (Kápolnásfalva, Homoródszentmárton, Bágy, Lokodd, Kénos, Telekfalva, Sándorfalva, Abránfalva, Szentlászló, Miklósfalva, Ozdfalva, Bikafalva, Fenyéd, Felsőboldogasszonyfalva, Árvándfalva, Patakfalva és Bethlenfalva) közös birtoka a Hargitán határos volt Madaras, Rákos és Madéfalvával. Az udvarhelyszékiek (nem nyugodva bele a kialakult helyzetbe) 1727-ben pert indítottak a csíkiek ellen. A per még 1806-ban is folyt. Ekkor már a Királyi Tábla előtt. A per pontos kimenetelét nem ismerjük, de eredménye a Hargita gerincén és a Madarasi Hargita csúcsának nyugati aljában meghúzott, ma is betartott határvonal.

---

⁷ Egy köből négy vékát tesz ki, vagyis egy köbölnyi területbe négyvékányi gabonái vetettek. Két köbölnyi terület volt egy hold.

A Másodhatárt ebben az időben a hatközség még nem osztotta fel. A felosztásra csak a múlt században került sor.

A hatalmas kiterjedésű erdőket már nemcsak tüzelő- és épületfának használták, hanem pénzkeresetre és csereszerszökmént a szükséges termény beszerzésére is. A deszka Brassóba szállítása és értékesítése pénzért vagy terményért már ekkor számottevő anyagi forrást jelentett.

A lakosság fő foglalkozása a földművelés és az állattenyésztés. Termesztettek őszi rozsot, kevés búzát, őszi árpát, zabot, kölest, valamint lencsét és borsót. A ruházkodás céljára kendert. Az árpa egy részéből sört főztek, a rozsból pálinkát (1721-ben 2 serföző és 9 pálinkafőző üst működött a faluban).

Az elért átlagtermés akkor az elvetett gabona *három-négyszerese* volt. A kenyérgabona-szükséglet biztosítása érdekében más vidékről való beszerzésre kényszerültek. Deszkáért cserélték Brassóban és a Barcaságon, de kijártak a Hargitából nyugatra is aratni és csépelni, terményben (búzában) való fizetségért.

Az állatállomány nagy volt. Legfontosabb a szarvasmarha és a juh. Az ökrök a fő igerőt biztosították, a tehenek a tejet. 1703-ban 175 ökröt és 188 tehenet írtak össze. Egy háztartásra átlagosan két-két ökör és tehen, nyolc juh és másfél nagy disznó jutott. De jelentős volt a lovak száma is. Nemcsak a lovon katonáskodó lófők, hanem a szabadrendűek és egyes jobbágyok is tartottak lovat – 1703-ban összesen 61-et. Méhészkedtek is, főként a szabadrendbeliek.

A nemzeti szervezeten idején a földhöz való jogot a személyhez kapcsolt vérségi jogosultság rendje szabályozta. E jogrend a XVI. század közepére megszűnt. Helyét az üléshely vagyis a telek (belsőség) birtoklási joga vette át. A falu minden telekkel rendelkező tagja részesedett a község földjéből, rétvéből, erdeiből, mivel a határban lévő földeket a telek tartozékainak tekintették. A földekből való részesedés nem történt egyenlően. Az aránykulcsot a rendi hovatartozás és a lovas vagy katonai kötelezettség szerint állapították meg. A főrendűnek négy részt, a lófőnek kettőt, a szabadnak egyet mértek. Még 1795-ben is a nemesi rend két, a lófő és gyalog egy, a „paraszt” pedig fél részt kapott a nyílföldek felosztásakor Csíkban. A földek felosztása kezdetben évenként történt nyilvánossággal – innen a „nyílföld” megnevezés. A későbbiekben az időközönként megejtett újraosztásakor minden egyes falutag rendi állapota szerint részesült a határ mindenik dűlőjében lévő és sorshúzás útján kiosztott parcelláiból.

A falu birtoklási és rendelkezési joga a felosztott közföldek (nyílföld, osztás vagy osztály) fölött megmaradt, még akkor is, ha művelője eladta, osztotta, örökölte azt, vagy ha a közerdőből irtott a község valamelyik tagja. Az eltávozottak vagy kihaltak felszabadult telkét és nyílrészt újraosztották.

A falu belső részét a telkek tették ki. Abban az időben a telek tágas volt. Az állattartás külterjes formái a lakhelyek melletti nagyobb „baromudvart” követeltek meg. Egyes utcákat egy-egy családról neveztek el. A megszálló család háza valamikor a tágas telek mélyén épült, majd a fiatal házásoknak ugyanezen a teleken, az ősi háztól az úthoz való kijárás két oldalán építettek házat. Így a szétosztások során „nemzeti” telkek sajátos együttese, „zsákutcák” keletkeztek, mint Csík más települései esetében is. A leszármazottak közül később ki-ki elkertelhette a közös telekből a saját háza körüli udvarrészt,

meghagyva a közösben a kaputól az ősi házig terjedő sávot nemzeti bejáró utcának. 1721-ben 36 és egynegyed telket írtak össze, jóval kevesebbet a családok számánál, ami világosan a telekosztódásra utal.

A XVII. században a telek a határban található tartozékaival örökségként mindinkább magánbirtok jellegűt kapott, és az irtásokkal együtt csere, adásvétel vagy záloglás tárgyává is kezdett lenni. Gyökeret vert az „örökbirtok”, az elkertelt, a közösségi rendelkezés alól kivett tulajdon. A XVIII. században egyes közföldeket már fel is osztottak, növelve a magánbirtok kiterjedését. A legelők és az erdők azonban megmaradtak közös tulajdonban.

A telkek összessége képezte a falut. A könnyebb igazgatás, szervezés kedvéért a falu *tízesekre* oszlott. A tízesek utca, köz, kert elnevezésű összetevőkből állottak. Katonai szerepük mellett (kis autonóm formában) jogok és kötelezettségek hordozói voltak. A tízes főleg erdőt, szénafüveket birtokolt. Egyes tízesbeliek össze-összegyűltek a tízes „képiben”, a tízes számára pénzt kölcsönözni, s a tizedes felelt, ha késett a tartozás kiegyenlítése. A tízes az adóügyben szorgoskodó mellé embert állított, közmunkába dolgot rendelt vagy fuvarost, és még a fogoly őrzésére is egymást váltó sorrendben jelölték ki a tízeseket. A csordákat is tízesenként állították ki, és külön legeltették.

FORRÁSOK:

Domokos P. P. 263.

Sándor 37.

Imreh–Pataki 94–95., 116., 124–125., 271–278.

Communitás, falugyűlés, faluszék, előljárók

Az önszervező és önrendelkező falu alaptörvénye a „rendtartás” – állapítja meg a székely falu kiváló kutatója, Imreh István történész. A bírák ítéleteiket mind a szék, mind pedig a falu „végzése” szerint hozták meg. Írásba foglalt madarasi végzések, sajnos, nem maradtak ránk.

A határozathozó testület a falugyűlés volt. Itt tanácskoztak a megmaradást szolgáló, közérdekű dolgokról, és a többség szavazata alapján hoztak kötelező érvényű határozatokat. A falugyűlés irányította a communitas (közösség) gazdasági életét; rendet tartott a nyíl-földek időközönkénti újraosztásában, és szabályozta a határhasználat módját. A falugyűlésen határoztak a falura kivetett szolgáltatások elosztása és felhajtása felől is. Hatáskörébe tartozott a bíró, az esküdtek, a mezőpásztorok és az éjjeliőrök fogadása is. Gyűléseket évente többször is, de legalább egyszer tartottak. A falusbíró köteles volt idejében közhírré tenni a gyűlés tartásának helyét, a közösség tagjai pedig kötelesek voltak részt venni a gyűlésen. Mindkét felet büntetéssel sújtották, ha nem tett eleget kötelezettségének.

A communitas törvénytevő fóruma a faluszéke volt. A falusbíró, a polgár, a hütösök (esküdtek) intézték a faluban a pereskedők ügyeit. Az ítélőszék a szokásos értékhatárig ítélezhetett. János Zsigmond 1564-ből kelt utasítása szerint ez a határ két forintig terjedhetett. Később az értékhatár három forint lett. Úgy tűnik, nemcsak kétforintos adósságért, egy forint értékű lopásért álltak faluszéke elé a megvádoltak, hanem nagyobb ügyek, viták miatt is; mezei, erdei kártételekért, de ide kerültek még az örökség-megosztási ügyek is. Szokásos volt, hogy verekedés után a bíróhoz mentek „sebet”, „vért” mutatni – állapítja meg Imreh István. Ő idézi a hütösök elé a rosszat cselekvőt, megtilt füvet, lelket, örökséget, ellenez foglalást, megbecsüli az öröklött vagy megosztott jószágot, felszólít bárkit is cselekvésre vagy attól való tartózkodásra. A falusi törvénytevők ítélete ellen Felcsíkszék viceszékére lehetett apellálni.

A communitas egy olyan közösség, amely saját normái és maga elé helyezett vezetői irányítása alatt él; szerződést köt és bont, ad-vesz, perel, pénzt kölcsönöz, és adósságot tesz, valamint sok-sok életterületen közös felelősség hordozója. Az elkárosodott állatért, elvesztett vagy ellopott marháért a faluközösség fizet. Hogyha latrok, tolvajok rabolják el az állatokat, gondosan és hozzáértéssel követi a nyomot (törvény is kötelezi őket erre), és ott, ahol továbbvinni már nem tudják, abban a faluban a feltételezett gonosztevő falutagért szenvedve, mindenki köteles a károsult veszteségének megtérítéséhez hozzájárulni. Dúláskor, fosztáskor, amikor a katonák prédája az igavonó állat, a communitas pénztárába kell nyúlni, vagy családonként összeszedni a pénzt. Mindezt előljáróival végzi el a falu.

Az előljáróságot, a falusbírót, polgárt, hütösöket egy-egy évre választották a falugyűlésen. Az előljáróknak igazgatási, végrehajtási és igazságszolgáltatási feladatuk volt. Végrehajtották a falugyűlésen elhatározottakat: a határ-felszabadítást, felügyeltek a tilalmasokra, a termés idejében történő betakarítására, igazságot szolgáltattak. A bíró harmadmagával képviselte a falut annak peres ügyeiben. Ők fogadták meg egy-egy nyárra a határbírókat, az ökor-, tehén-, ló-, juh- és disznópásztorokat.

Az öngazgatás azonban nem volt korlátlan. A döntésszabadság korlátozott, a fejedelemség, valamint a széki és hámosi vezetőség mind nagyobb erővel igyekezett uralkodni fölötté. A községi elöljárók a felcsíki alkirálybíró ellenőrzése alatt állottak.

A madarasi hámos jelenléte bonyolultta tette a communitas szervezeti életét. Mivel a hámososok részére, azok ügyeinek intézésére külön elöljárókat helyeztek, a falu vezetésében kettősség állott be. A falusbíróval egy időben létezett hámosi bíró is. A hámosi tisztek igyekeztek kivonni embereiket a szék és a falu joghatósága alól, ami ellentétet, meghasonlást szült. A falu szerteágazó mindennapi életének velejárói alól azonban a hámososok sem vonhatták ki magukat, mert a communitas részét képezték ők is.

A név szerint ismert elöljárók ebből az időszakból: 1614-ben Bogács Zakariás bíró, Antal János polgár, György Mihály, Bíró Péter, Ferencz Pál, Máté János, Pál Mihály, Péter István és Máté János esküdtek (két lófő, hét szabadrendű); 1658-ban Tamás János (lófő) bíró; 1687-ben Bíró István bíró, Varga Bálint és Márton Ferenc esküdtek (mind a hárman lófők) képviselték a falut Daczó János elkobzott vacsárcsi javainak leltározásánál; 1704-ben György Bálint bíró, Bálint János polgár (mindketten lófők).

A hámosi elöljárók közül 1677-ben Tamás Péter, 1681-ben Lőrincz Péter, 1687-ben Antal István a hámosi bíró. A hámosi polgárok közül csak egy név ismert: az István Ferencé 1677 és 1684-ből.

FORRÁSOK:

Imreh-Pataki 271., 276.

Moldovan Liviu–Pál-Antal Sándor: A székely önkormányzat szervezete a XVI. században. = *A Székely felkelés. 1595–1596* című kötetben, 44–45.

Székely láda 56. sz. 467.

Genealógiai füzetek, IX. évf., 1911, 15–17.

Sándor 147.

Magyari 444.

Pataki 55–56., 97.

Fisc. lvt. V. szekrény Fasc. 376., 65.

Adózás a XVI. század második felében és a XVII. században

Az 1562. évi felkelés után a székelyeket is rendszeres adózás alá vetették. Az állam szükségleteinek növekedésével már nem volt elég a katonáskodás. Az ősi „ökörsütés” kötelezettsége a fejedelemség első két évtizedében (1541–1561) még érvényes volt. De bevették itt is előbb az önkéntes, majd a kötelező adófizetést, ami egyik kiváltó oka lett a felkelésnek. Adót fizettek a töröknek „portai adó” néven és az ország szükségleteire különböző címek alatt. Az adót egy-egy országgyűlésen állapították meg, rendszerint 99 dénárban kapunként. Emellett, szükség esetén, 25–50 dénáros pótagót is kiróttak, például a váradi vár

építésére. Béke idején az egyévi adó körülbelül két forint volt, de 1594-ben elérte a négy és fél forintot.

Az 1564-es országgyűlés, az elszegényedésükre hivatkozó székelyek kérésére elrendelte, hogy adó alá a hat forint vagyonnal rendelkezők vonassanak csupán, a szegényebbek ne. Az 1571-ben megejtett új adóösszeírás során adóalapként a nyílföldet és a hat forintot érő „lábas barmot” vették. De ezután a megadózható nagyságú birtokkal nem rendelkezők, vagyis az egy kaput ki nem tevők is adóztak, vagyonuk nagyságától függően. Hat forintnak két ökör ára felelt meg. A rendes adótól mentesek voltak a főemberek és a lófők, vagyis a nemesek, a nemesek darabontjai (csatlósai, férficselédei), béresei, majorosai és molnárai, a zsellérek és a falusbírók.

A pénzádon kívül a XVI. század közepén tizedet fizettek az apróbb háziállatokból: malacból, bárányból, libából, rajméhből. 1562 után ezt a kötelezettséget kiterjesztették a föld terményeire is. Ezt is a jobbágyokká nyilvánított „földönlakók” és a volt közszékelyek fizették. A dézsmaszedés sok visszaélést szült. A dézsmaszedők ugyanis sokszor hónapokon keresztül tartották az állatokat a gazdáknál, anélkül, hogy összeszedték volna.

Ezen szolgáltatásoktól mentesültek a csíkmadarasi fejedelmi jobbágyok a hárnál végzett munkák fejében. A többiek, a Gerébek és más főemberek vagy lófők jobbágyai a kincstárral szembeni pénz- és termény-kötelezettségeik mellett még a földesúrnak végzendő szolgáltatásokkal is tartoztak: heti egy-két nap robottal, karácsonyi vagy húsvéti ajándékkal (tyúk, tojás, egyebek).

Az 1601. december 31-i kiváltságlevél felszabadította a közszékelyeket a 40 évig rendszeresen végzett közteher és tizedfizetés alól. 1601–1656 között a katonai szolgálatot teljesítőket csak rendkívüli költségek fedezésére kötelezték. Ilyen kiadások voltak az ún. „követadó”, vagyis a külföldre küldött követek költségéhez való hozzájárulás, vagy bizonyos hadi kiadások – mint a várépítés – céljára fizetett adó. Tizedet nem adtak. 1615-ben azt is kimondták az országgyűlésen, hogy: „*A székelységnek határiról se barom, se gabonabéli, se semmi egyéb bonumokról se magok, se jobbágyok, pásztorok és majorok Fiscus számára való dézsmaadással ne tartozzanak.*” Egy év múlva a szabad székelyekből lett jobbágyokat megadózták, de csak a portai adó szolgáltatására. Az ősjobbágyok adómentesek maradtak 1657-ig. Így a XVII. század első felében a székelyek adómentességet élveztek, és legnagyobb részt a rendkívüli közterhek viselése alól is felmentették őket. Csak a szék szükségleteire történt rovat alól (pl. gyűléspénz) nem mentesülhettek. Ezt a főemberek, lófők, darabontok, szabadok egyaránt fizették.

1657 a szerencsétlen lengyelországi hadjárat éve, amelynek következményei súlyos terheket róttak az országra. Ezek alól a székelyek sem vonhatták ki magukat. A véráldozatok mellett pénzáldozattal is hozzá kellett járulniuk a terhek viseléséhez. 1657–1664 között ők is úgy adóztak, mint az ország többi lakosa, pénzben és terményben: a török-tatár rabok kiváltására, a portai hadisarcra s a török hadak élelmezésére. A török hadak kivonulása után sem sikerült a portai adótól megszabadulniuk, amely rendszeressé vált. Apafi Mihály uralkodása alatt ezt a kötelezettséget törvénybe is iktatták. 1685 után az adóterhek évről évre súlyosbodtak. A török helyébe lépő osztrák hatalom gépezete gátlástalanul átgázolt az eddig élvezett kiváltságokon. Az egész székelységre kivetett összegeket adókulcs szerint megállapított arányban osztották fel a székekre, azon belül a fálvakra. A

pénzbeli adót a fejedelemségbe télire elszállásolt katonaság ellátására kirótt termény-beszolgáltatás súlyosbította.

Az 1691. évi Lipót-féle diploma magába foglalta a székelyek adómentességét is, de az üres szóvirág maradt.

FORRÁS:

Szádeczky 156., 159., 247–248., 252–255.

A vasbányászat és a madarasi hámor

Csíkmadaras nyugati határrészén, a falutól három kilométerre, a Madaras-patak mellett működött a vasérc-feldolgozó műhely, a hámor. A helyet ma is Hámornak hívják, a körülötte elterülő határrészt pedig Fejedelem kertjének. A hámor egész kis telep benyomását keltette, mivel több épületet: szén- és vaskőtartó csúrt, ércpörkölőt, olvasztókat, vasverő színt, fűrészmalmot, valamint istállókat foglalt magába. Az igaerő ellátása végett a hámorhoz legelők és kaszálók is tartoztak. Az olvasztóhoz szükséges szenet pedig a hámoron felül, a Hargita lábánál fekvő, ma is *Szénhelynek* nevezett részen égették, amelyhez elsődlegesen bükkfát használtak.

Az idők folyamán a hámor mellett nagy mennyiségű salak gyűlt össze. A tekintélyes salakdomb kitermelését már a XX. század elején megkezdték, de az első világháború kitörése miatt abbahagyták. A salak nagy részét az 1960-as években a falutól a Hargitára vezető erdőkitermelő út építésére használták fel.

A hámor működéséhez szükséges „vaskövet” a felcsíki falvak határában és a Hargita keleti vonulatában külszíni fejtéssel bányászott vasérc szolgáltatta. Ezt bizonyítja a bányászattal kapcsolatos több írásos emlék mellett a szinte minden falu határában megtalálható „vasbánya” nevű dűlőrész is. A „vaskő”-bányászás módját érzékendő idézzük a madarasi Antal István hámori bíró házában 1687. július 19-én végzett tanúkihallgatás egy részletét:

„1. tanú: Jenőfalvi Székely Miklós primipilus, 52 éves: Én tudom azt, hogy az vetés forduló mezeőben szabad volt parlagon s geödeörben utque mosásban vaskeövet szedni, azt is tudom, hogy ennek előtte való ideőben akármelyik falu határában is, ha vaskő volt, vagy bániának való hely volt, akárhol szabad volt ő N[agysá]ga számára bániát kezdeni.”

A hetedik tanú, Gergely Imre lófő akkor még azt is megjegyzi, hogy „a feöldemet is mind el ásták vala bániának eő N[agysá]ga számára” (Önagysága alatt a fejedelem értendő. P. A. S.).

A vasérc bányászata és olvasztása Csíkmadarason a XVI. század közepén indulhatott be. „Az 1567-es adóösszeírás tanúsága szerint – írja Pataki József a csíki vasbányászatról szóló könyvében – a hámor már üzemben volt. Az itt szükséges munkák elvégzése érdekében ugyanis tíz csíki községben 15 kapu mentesült a 25 dénáros adókiróvás alól.”

Az önállósulás útján járó fiatal fejedelemségben egyre fontosabbá vált a nélkülözhetetlen vaseszközök belföldi előállítására. A kitermelés és a hámori munkák elvégzésére több-

rendbeli intézkedést hoztak. Több felcsíki faluban a föld egy részét kincstári tulajdonba vették, és a hámorhoz csatolták (Madarason, Göröcsfalván, Szentdomokoson például). 1571. május 27-én az új fejedelem választásakor benyújtott panaszlevél a főbb sérelmek közt sorolja fel a foglalásokat. A felsorolt főbb sérelmek ezek voltak: a várszolgálatra hajtás, sanyargatás, verés, fogság, a Székelyföldön kívül való szolgáltatás, törvénytelen bírságolások, kalodázások, tömlőcözések, kínzások, melyek miatt némelyek meg is haltak, szántóföldjeik, szénafüveik javainak elvevése és a várakhoz, valamint a *csíki vashámorhoz foglalása*.

1571. július 25-én, gyergyói és kászoni közszekelyek közgyűlésen kötelezték magukat Báthori István vajda küldötte, Bánffy Pál előtt „hogh mijnden eztendeöben barom hetigh zolgalunk az was hámorhoz, es annelkewl mijnden majjorságának betakartatasara egh hetig zolghunk”.

Ugyanazon év június 10-én a vajda utasította a Csíkszéket összeíró biztosait: „Az chijkij ravók az hámoron való kéz vasat zokot árra zerént el aggiják, és azt az bánija zokott mije elkezdésére fordechiják az elébbi fyzetés zerént.”

1575 júliusában a Báthori István és Békés Gáspár közti összetűzés során a csíkiak az utóbbi pártjára állottak. Csíkból mintegy 2000 székely csatlakozott Békéshez az Alcsíkon adományokat szerzett csíkszentkirályi Andrassy Péter vezetése alatt. Ezek Marosvásárhely felé menet felgyújtották a csíki vashámort és az udvarhelyszéki sóaknák épületeit is.

A csíki vas védelemben részesült az idegenből behozottal szemben. Erre utal Báthori Zsigmond 1583. november 5-én Beszterce városához intézett parancsa, amelyben eltiltja az idegen vasnak a városba való vitelét és árusítását, amikor jelentős mennyiségű csíki vas áll rendelkezésre.

A vashámor művelése számottevő terhet jelentett a csíkiaknak. A közmunkára alapozott bányafenntartó kötelezettség elvégzése – úgy tűnik – nem bizonyult életképesnek. Ezért a hámori munkák elvégzését a legközelebbi két falura, Madarasra és Dánfalvára bízták. Őket segítették ki többen még 10 felcsíki faluból, a szépviziek pedig a hámorhoz tartozó szépvizi harmincadnál (határvámnál) teljesítettek szolgálatot. Erre az átszervezésre 1580 körül kerülhetett sor. Munkájuk ellenében a fejedelem mentesítette őket az adófizetés és a hadi kötelezettségek alól. Megnyerésük érdekében előbb a madarasiak kaptak fejedelmi védelmi levelet 1583-ban, majd a dánfalviak 1607-ben.

Báthori Zsigmond 1601. december 31-én Déván kiadott kiváltságlevelében, amelyben visszaállította a székelyek szabadságjogait, külön kitért a csíki vashámorszátra is. Leszögezte, hogy a csíki hámor a külön erre a célra odarendelt emberei révén fogja műveltetni, a székely szabadságok sérelmezése nélkül. Ezután a hámornál dolgozók nem jobbágyokként, hanem szabadokként dolgoztak, és munkájuk ellenében hadmentességet élveztek.

A kibányászott vasércet a madarasiak ökrös fogatai szállították a hámorra, a szállítás zökkenőmentességét a szentdomokosi és szenttamási szekérszítók biztosították. A hámorban való tulajdonképpen vasolvasztást a dánfalviak végezték.

A hámor kincstári tulajdon volt. Hozzá tartoztak a madarasi területek mellett a szentdomokosi, szenttamási, jenőfalvi, karcfalvi, dánfalvi, rákosi, göröcsfalvi és vacsárcsi részjóságok is. A hámor vezetőit, gondviselőit (latinul: „praefectus”) a fejedelem nevezte ki. Az első, név szerint ismert gondviselője Zawor Fridrik volt 1586-ban, 1598-ban Becz

János a „praefectus”. Rendszerint a hámort bérbe adták, de több esetben zálogolás vagy adományozás tárgyát képezte.

1602-ben Náprágy Demeter erdélyi püspök az osztrák császári udvar tájékoztatására készített jelentésében jelzi, hogy a hámor és a mellette levő fűrészmalom teljesen elhagyott, mivel az ott szolgáló csiki székelyek, kihasználva a Mihály vajdától kapott szabadságukat, nem tesznek eleget kötelezettségeiknek.

1605-ben Gyulaffy László, Bocskai erdélyi hadainak főkapitánya a zsoldosok fizetéséhez szükséges 1 500 forint kölcsönért Mátyus János csiki kapitánynak zálogosítja el a hámort és az enyedi dézsma felét. 1610-ben Báthori Gábor fejedelem adja zálogba ugyancsak Mátyusnak 2 400 forintért. Két évvel később a fejedelem megengedte Mátyusnak, hogy a tartozást a hámor fele részéből kivegye. Ekkor a csíkszentimrei István deák a hámor „praefectus”.

1616. szeptember 17-i levelében Bethlen Gábor fejedelem elődjével kapcsolatosan ezt írja: „...szegény Báthori fejedelem idejében minden ember jószága exemptus (mentes) volt nagyobb részére, minden harmincadokat eldeputált (elherdált), semmi, jószág és majorság az várhoz nem volt, vaskohnak híre sem volt...” Valóban, Báthori a hámorral nem törődött, sőt hanyatlani hagyta, az kitűnik az 1609. április–augusztusi kolozsvári országgyűlés végzéseiből. Az itt hozott végzések megszüntették – többek között – a madarasiak hadmentességét. Erre azért kerülhetett sor, mert leállt a hámori tevékenység. E cikkely ekképpen szól: „19. Az székelység között egy nihány faluk, úgymint Kászón, Zágor, Dánfalva, Madaras és egy nihány privata personák (magánszemélyek), kikből öt vagy hat száz lovag és gyalog kitelnék, hadakozó emberek, valami szín alatt magoknak a belligerione exemptiót extraháltak (hadakozás alól mentességet szereztenek), hogy ők valami ösvényekre vigyáznának. Mivel hogy az ország szolgálatja előtt ilyen feles hadakozó nép nulla de causa abstrahálja (ok nélkül vonja ki) magát, tetszett, hogy azféle exemptiók cassáltassanak (mentességek töröltessenek), és ők is viseljenek az több székelységgel egyenlő terhet az hadi szolgálatban.”

Bethlen Gábor visszaszerezte a hámori a kincstár számára, és annak tulajdonában maradt az, még ha utódai közül némelyik eladományozta vagy bérbe is adta hosszabb-rövidebb időre. Barcsai Ákos fejedelem Petki István csiki főkapitánynak adományozta valamennyi hozzá tartozó birtokkal 15 mázsa vas ellenében. 1662-ben Apafi Mihálytól Daczó János csiki főkapitány kapta meg ezer tallér zálogaként. Később Szentpáli Jánoshoz, a fejedelem sógorához került adományként.

I. Apafi Mihály uralkodásának utolsó évtizedében a Bornemisza család nőtagjai igyekeznek kezdet tenni a hámorra. II. Apafi Mihály halála után özvegye és Bánffy György, a gubernátor fia már tulajdonos és bérbeadóként szerepelnek. 1718-ban ők adják bérbe Mikezsázi Szegedi Pálnak.

1680–1681-ben Páter János vállalkozó szellemű kereskedő és bérlő vette át a hámort a hozzá tartozó csíkszépvízi harminccaddal együtt. 1680-ban Páter évi 500 forintot, 180 mázsa vasat és 200 szál deszkát fizetett bérként. 1681–1686 között szentimrei Endes Miklós a gondviselője, 1686–1689 között illyefalvi Geréb János, 1691–1694 között csíkszentmihályi Sándor János, 1694-ben homoródszentmártoni Bíró Sámuel, 1695-ben újból Sándor János, 1704-ben ugyanő.

Az 1703-ban készített leltár már a hámor hanyatlását tükrözi. A fűvószerszámok elűntek, a bányászok megfogyatkoztak, feldolgozásra váró vasérc nem volt. A hámor hanyatlása már egy jó évtizede megkezdődött. Fő oka a vasérc egyre érezhetőbb hiánya. Ez kitűnik Geréb János gondviselő 1689. június 19-i jelentéséből: „Kelletik Ur[am] k[e]g[lye]l-med értésére adni az vaskő állapotya felől micsodás difficultásunk (nehézségünk) érkezett, az dolog felől vallatván, az relatoráinkat (jelentésünket) k[e]g[lye]l[me]d kezéhez kiküldöttem. Eddig is Ur[am] az bánya kövinek szók volta miatt falusi kövel kellett tartanunk az ő N[agysá]ga hámorát többire, eddig szabad vót akár vetésmezőben, akár nyomásban akárki földén is szedni, az búza vetésen kívül, most pedig némelyek rendetlenül tilalmazzák, melyről elég világos relatoriánk (jelentésünk) fog extalni (iratai). Mely dolgot ha k[e]g[lye]l[me]d ő N[agysá]gok által meg nem orvosol, az ő N[agysá]gok hámorának meg kell állani, mert eddig is [mi]vel az bániákban majd semmi követ nem kaphattunk, a falusi kőhöz kellett nyúlnunk. Eddig a bányát is szabad volt colalni (megművelni), akárki földén, jószágán is, az hol ember vaskövet gondolhatott volna lenni, most arról is arcealnak (eltiltanak), fenyegetvén a bányászokot, hogy földöket meg ne ássák, mert mint perük s hogy perük jövőendőben érettec.”

Az 1722-ben készült bérbeadási szerződés már csak „a csíki fűrész malmának helyét és a vashámorhoz tartozó szénarétet” említi. Delnei Csató Zsigmondnak a kamarai igazgatóhoz küldött beadványai vázolják a hámor megszűntének a körülményeit. Csatót 1732-ben küldték a helyszínre az ügy kivizsgálására. Szerinte a vas olvasztása húsz évvel azelőtt szűnt meg. Oka a külszíni vasérc hiánya, de sokkal inkább a hámor gazdátlan volta, ami miatt a munka szünetelt, a felszerelés eltűnt, az épületek egy részét a tűz hamvasztotta el.

FORRÁSOK:

SzOkl 11. 226., 321–331., III. 336., 340.

Pataki 7–12., 26–27., 55–57., 97.

Fisc. lt. V. szekrény fasc 376. l., 9. 62–63., 65.

Szádeczky 125–126., 129., 147.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek. B., 1886. VI. 122.

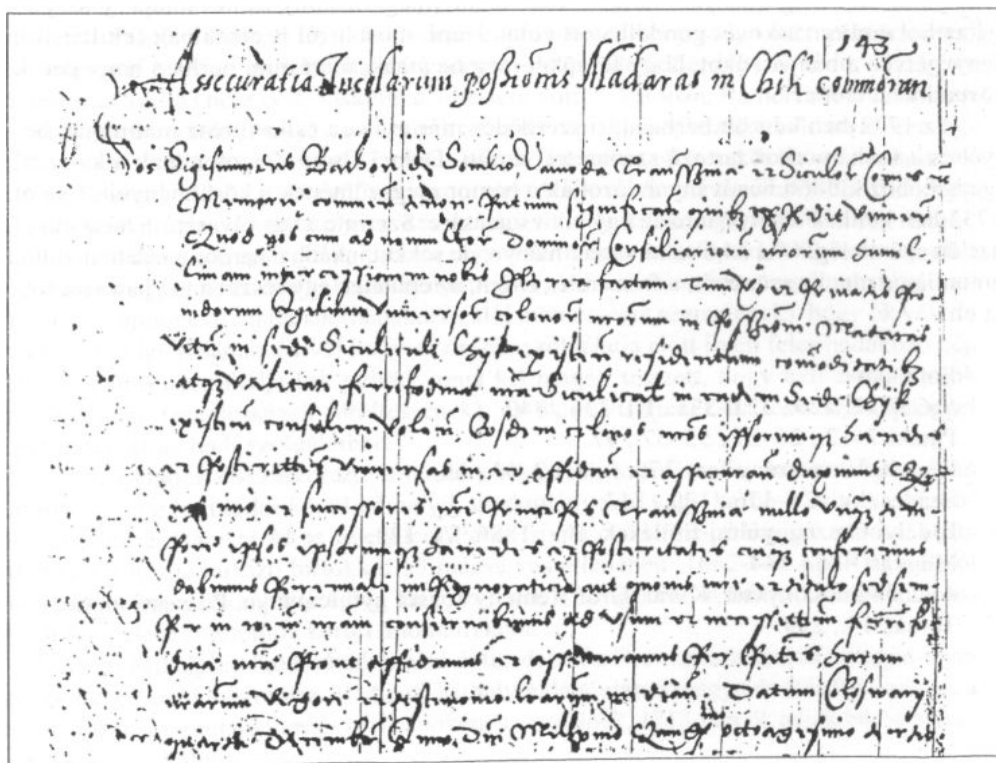
Magyari 435., 444.

Akadémiai Könyvtár, K-vár, Gróf Kemény József gyűjteménye, Possessionaria,

Tomus 14., 219.

„Kiváltságos” község

1712-ben egy tanúvallomás alkalmával a vashámor volt számtartója, a 70 éves Kovács Gergely azt állította, hogy olvasta a „Sigmond király ideitől fogva minden fejedelemtől való privilégiumokat az hámoriaknak, az mely Bíró Sámuel uram avagy Kőleséri⁸ uram kezénél vagon”. Lehetséges, hogy a tanúságtevő János Zsigmond „választott király” egy kiváltságlevelére tett utalást, de ezt a feltételezést nem sikerült levéltári adatokkal igazolni. Levéltári kutatásaink során a Magyar Országos Levéltárban őrzött erdélyi királykönyvekben Báthori Zsigmond Csikmadarasra vonatkozó oklevelére akadunk rá, ő azonban nem király, hanem fejedelem volt.

1583. december 4. Kolozsvár. Báthori Zsigmond Csikmadarasra vonatkozó kiváltságlevelé

⁸ Kőleséri Sámuel (1663–1722), orvos, természettudós, történetkutató, 1699-től az erdélyi bányászat gondviselője, később főkörmányszéki tanácsos.

1583. december 4-én az akkor még „Erdély vajdája és a székelyek ispánja” címet viselő Báthori Zsigmond a csíki vashámor szükségére és az ottani hámost ellátó munkálatok biztosítására „örökösen” a saját szolgálatában hagyja a Csíkmadarason élő fejedelmi jobbágyait (a volt közsékelyeket).

A latin nyelvű fejedelmi oklevél átírata a következő:

„Assecuratio incolarum poss(ess)ionis Madaras in Chik commoran(tium) Nos Sigismundus Báthori de Somlio, vaivoda Transsilvaniae ac Siculorum conies etc. Memoriae conrmen(damus) tenore praesentium significantes quibus expedivit iniver[sis] quod nos, cum ad nonnullorum dominorum consiliarios humillimam intercessionem nobis propter factam, tum vero et privatis providorum agilium univ[er]sorum colonorum nostrorum in possessione Madaras vita[m] in sede Siculicali Chik existentium residentium com[m]oditatibus atque utilitati ferrifodine nostrae Siculicalis in eadem sede Chik existentis consulere volentes, eosdem colonos nostros ipsorum haeredes et posteritatem universas in eo affidamus et assecuramus duximus quod nos imo et successores nostri principes Transsilvaniae nullo unquam tempore ipsos ipsorumque haeredes et posteritates cui usque conferemus dabimus perennali impignoraticia aut quovis iure et titulo sed semper in rationem nostram conservabimus ad usum et necessitatem ferrifodinae nostrae prout affidamus et assecuramus per praesentes harum nostrarum vigore et testimonio litterarum median[te]. Datum Coloswarij, quarta Decembris, anno domini millesimo quingentesimo octogesimo tertio.”

Közöljük a latin szöveg fordítását is:

„A Csíkban található Madaras helység lakosainak védelembe vétele

Mi Somlyói Báthori Zsigmond Erdélyország vajdája és a székelyek ispánja stb. Adjuk tudtára mindenknek az kiket illet ezen sorok rendiben, hogy mi több tanácsos uraink hozzánk intézett alázatos közbenjárására és főként, mivel gondoskodni akartunk minden Csík székely székbeli Madarason élő serény kolonusunkról főként az ugyan abban a Csík-székben található vasbányánk haszna érdekében, elhatároztuk, hogy ezen kolonusainkat, azok örököseit és mindennemű leszármazottait biztonságba és védelembe vesszük, hogy mi valamint az utánunk következő erdélyi fejedelmek sem őket, sem örököseiket és leszármazottaikat nem fogják elajándékozni, elzalogosítani semmiféle jog vagy cím alatt, hanem mindég megtartjuk őket a mi érdekünkben, a mi vasbányánk hasznára és szükségére, akiket biztosítunk és védelembe vesszünk jelen levelünk sorainak ereje és tanúsítása által. Kelt Kolozsváron, az Úr ezeröttszáznyolcvanharminc évének decemberének negyedikén.”

Az „assecuratio” sem tesz említést egy korábbi hasonló jellegű intézkedésről, pedig ha lett volna, arra szokás szerint utalnia kellett volna. Ez arra enged következtetni, hogy ez Madaras első „kiváltságlevele”, csak a későbbi vallomást tevő tanú összekavarta Zsigmond fejedelmet Zsigmond királlyal.

Mivel az országgyűlés 1609-ben megvonta Madaras kivételezett helyzetét, a Báthori Gábort követő országépítő fejedelem – Bethlen Gábor – minden valószínűség szerint egy újabb kiváltságlevélben szabályozta a hámosok kötelezettségeit és jogait. Sajnos, ez az oklevél nem maradt ránk. A Báthori Zsigmondot követő erdélyi fejedelmek kiváltságlevelei közül az, Erdélyi Fiscalis Levéltárban csak az Apafi Mihályé található meg.

Apafi magyar nyelven írt kiváltságlevele 1671. március 7-én kelt Fogaras várában, és a latin nyelvű bevezető után a következő szöveget tartalmazza:

„Csík székben Madarason lakó szeginységnek alázatos supplicatioja által bemutatott suplex relatiojokból, mind penigh boldogh emlékezetű praedecessa fejedelmek s legh közeleb mind magunk consensusából s k[e]g[ye]lmes annuentiankból világosan constál s extál, hogy csíki hámorunkhoz való réghi hűséges szolgálattakért mind[en] féle szedő-vevő adózás és taxástól immunitásban tartattattanak eleitől fogván. Újjobban azért mijs fejedelmi k[e]g[ye]l-mességünknek fényét rajtok tündököltetni akarván, réghi szokot és privilegialtatott ususokban és szabadságokban immunitássokban niegh erősíteni és bátorítani akarjuk, a' mint hogy erősittyük és bátorittyuk ez levelünk által. Minek okáért fen megh írt minden rendbeli hi-veinknek parancsollyuk k[e]g[ye]lmesen és igen serio hozzájuk való k[e]g[ye]lmesességünket, így értvén azonban hűséges szolgálattaknak és csíki hámorunkhoz nem kevés haszonnal való segítségeket kegyelmes tekintetünkben vévén, az Fényes Porta közönségés adaján kívül minden féle adóvetéstől, taxástól s nevezet szerint gyűlésrend adójától, exactiojától immunisoknak (beszedésétől menteseknek) tartják, és azoknak exigálására (elvégzésére) ne erőltessék és ne kényszerítsék nyavalyásokat [...]"

Míg az 1583-as oklevél általánosan beszél a madarasi lakosoknak a „jó állapotban való megtartásáról” a hámori munkák biztosítása végett, az Apafi-kori utal az öt megelőző fejedelmektől származó kiváltságlevelekre és a kiváltság tárgyára is: a töröknek fizetendő portai adó kivételével minden más adó és taxa fizetése alól felmentették őket.

A szűkszavú „assecuratio” nem tér ki a védelembe vettek kötelezettségének körülírására, csak általánosan írja elő azt, amikor „a mi vasbányánk hasznára és szükségére” visel gondot rájuk. Ez az általános megfogalmazás valószínűleg a hámort építő és karbantartó munkálatok elvégzésére és a szállítás biztosítására utal. Ilyen vonatkozásban az Apafikon oklevél is csak a „csíki hámorunkhoz való réghi hűséges szolgálatokat” említi meg.

E kérdésben az Apafi korából ránk maradt hámori leltárak és levelek bővebb felvilágosítással szolgálnak. Az 1677. május 20-i leltárból megtudjuk, hogy „*régi fejedelmektől* való privilégiumokat” a fejedelem 1672. április 25-én erősítette meg (a megfogalmazása után egy évvel) a következő feltételekkel:

- „1. hogy a hámorhoz forma agyaghot hordani tartozzanak,
2. az elbomlott fűrész is megcsinálják,
3. minden személy egy-egy tőkét tartozzék annuatim (évenként) a fűrészhez szállítani,
4. egy kertet is tartozzanak annuatim meg kaszálni az eő Nagyságok marhái számára.”

Ezek a pontosítások csak kiegészítették az eddig végzett kötelezettségeket. A leltárban is pontosan feltüntetett fő feladatuk a vasércszállítás. Ezen kívül őket terhelte a hámorban és a fűrészmalomnál az építkezésjavító munkálatok elvégzése, a kész vasnak Csíkszeredáig való szállítása és a hámor szükségére biztosított sónak az aknáról – Sófálvárol – való elszállítása.

1677-ben a hámornál a következő madarasiak szolgáltak:

Dancs Péter kertelő.
vaskő- és szalmahordó
István Ferenc hámori polgár

Vaskő-szállítók:
András Miklos
Antal István

Antal János
Balás György
Balás János
Balás Mihály
Bőjte János
Bogács György
Bogács János
Csáki Imre
Ferencz István
Gergely János
György Balázs
Horvát Ferenc
István Antal
István Tamás
Jankó János
János Péter
Kozma András
Kozma Gergely
Kozma István
Kozma Péter
László Péter
Lőrincz János
Lőrincz Péter I
Lőrincz Péter II
Márton Ferenc
Márton István
Márton Péterné
Máté István

Máté Péter
Mihály Pál
Molnár Imre
Pál István I
Pál István II
Pál János
Pál Tamás
Péter István
Péter János I
Péter János II
Péter János III
Péter Mihály
Sándor András
Thamás Péter hámosi bíró
Kertelők:
Siket György
Tamás Márton
Varga András
Faragók:
Ványolos István
Ványolos Tamás
Bányászok:
Ördög István
Ördög Péter
szolgálat alól mentesített:
Bartalis Péter árva
Ördög Miklósné
Siket Péterné

A vaskövet szállítók közül György Balázs lófő volt, de hámosos földet bírt, ezért a hámosnak dolgozott.

Az 56 madarasi hámosi szolgálatot tevő közül volt egy hámosi bíró, egy hámosi polgár, 43 „vaskő-hordó”, két bányász, négy kertelő, két faragó és hámos-mentes (egy árva és két kiskorú gyerekeit gondozó özvegy).

A hámosi munka nehéz volt, a kötelezettségek olyan nyomasztóak, hogy többen jelentős anyagi áldozattól sem riadtak vissza megváltásuk érdekében. Az 1680-ban végzett vizsgálat kiderítette, hogy a hámosnál dolgozók közül a 11 faluból mintegy 70 személy hagyta el munkahelyét, közülük madarasiak is. Az 1685. február 5-i csíkszéki végzésekből kitűnik, hogy a mentesítéseket a gondviselők anyagi előnyök ellenében végezték. „Nemes fel-csíki Endes Miklós sz[ent] mihályi a mi kegyelmes urunk ő Nagysága hámosán prae-fectus volt – állapítja meg a végzés – egy hámosost szabadított fel fl[orenis] 26-ért, úgy mint Pál Istvánt (madarasit), és ugyan karcfalvi Németh Jánost és Pétert kifoglalván jobbággvá tőtte, és ugyan dánfalvi Both Márton egy kanca lovat adott Endes Miklósnak, Csiszár

János bányához lévén, két esztendeig való szolgálattyaért szabadította ki, Pál Ferencz fiát Gábort hasonföképpen.”

A háornál dolgozó személyzet száma a XVII. század második felében tekintélyesnek mondható, meghaladta a száz főt: 1673-ban 138, 1677-ben 113, 1681-ben 124 volt. Zömük madarasi és dánfalvi. 1673-ban 45 madarasi és 55 dánfalvi tevékenykedik a háornál, 1677-ben 56, illetve 35, 1681-ben 50, illetve 42.

A hámososok munkájukért nem fizetést kaptak, hanem adó- és hadmentességet élveztek. Csak a bizonyos szakismereteket igénylő munkákat fizették meg pénzbe átszámított vasal. A megfizetett tevékenységek a vasolvasztással kapcsolatosak voltak: vasfűtás és vasverés.

A hámososok igazgatásilag külön szervezetet képeztek. A széki tisztviselők hatásköre nem terjedt ki rájuk. Ügyeiket a hámori bíró előtt, pereiket a hámori tiszt előtt intézték el. Fellebbezés esetén a fiscalis vagyis kincstári birtokok fő gondviselője, a „praefectus” széke elé kerültek. Még a nemes embernek is, ha hámosossal került peres viszonyba, keresetével a hámori tisztekhez kellett fordulnia. Csak „jóság, örökség és halálba járó causák” kerültek a széki törvénykezés elé. De sokszor még az örökösödési ügyeket is a hámori tisztek előtt kellett tárgyalniuk, mivel azok nem engedték, hogy a széki fórumokra fellebbezenek. Több esetben az országgyűlés kellett közbelépjen ezen túlkapások megfékezése érdekében, mint ahogy történt 1649-ben és 1655-ben.

Érdekes, hogy az 1671-es kiváltságlevél kibocsátása utáni időből származó iratokban Madarast *oppidum*nak vagyis mezővárosnak írták (értvén ezen kiváltságos helyét).

Az erdélyi fejedelemség a XVIII. század elején osztrák fennhatóság alá került, és ennek következménye az új adózási rendszer bevezetése, valamint a vashámor megszűnése lett. Emiatt a fejedelmi kiváltságlevél érvényét veszítette (megszűnt az ok, megszűnt az okozat). A továbbiakban Csíkmadaras lakói – a többi településhez hasonlóan – mind adófizetőkké váltak.

FORRÁSOK:

SzOkI VII. 186–187.

Pataki 9–11., 27., 56–57.

Fisc. lvt. Faso. 376. 9, 65.

MOL, Erdélyi királyi könyvek

Török-tatár betörések a XVII. század második felében

A csíki falvak mint határmenti települések, az évszázadok során sokat szenvedtek a keletről betörő népcsoportok támadásai miatt. A Habsburg Birodalom érdekszférájába került csíkiak e században rendszeres törökellenes magatartást tanúsítottak (az 1562-es felkelés kirobbanását megelőzően, az 1595-ös havasalföldi hadjárat során és később is).

72

Michael Apafi Dei gratia Princeps Transilvaniae partium Regni Hungarici Dns & Sch Comes
 Facibus vris amplex et singulari Genere Car et Patris Agitur, Copianae, Sudoibus, Fideiudicibus, Regis Sedis Secumitas etc.
 Honoris quam aliis quorundam seu inter eos spectantem notitiam habent, Exactoribus item & Perceptoribus locutionum modernis videlicet
 et futuris pro tempore constituta. Nobis dilectis, Salutem et gratiam nostram. (Ekkérekben Madarasiak háró fejedelemnek aláírásos supplicatio
 ja által lementesíteték Szigetvártól mind pengé hódolgozó emlekezetű praedecessor Fejedelmek s leg. királyok által magunk Consensuvaló Kérelmei
 annemlésként világotlan Constat, s. Excelsi háró Siki hamorunkhoz való részli hűségesség felajánlásait, aminek fele fejed. kir. adozás ed. társasol
 immunitasban tartatattanak eleivel. Ezáltal Ujabbán azért más Fejedelm. Kérelmeinek dnyer. részli rindókeltemi akartán, regni Siki
 es privilegialatott, ussokban es Subactiochtan unmsáskiban meg. erősíteti es hatoriam dnyarjuk, a más háró erősítjük es hatoriamjuk es
 levezünk által. Csinekkoraer. Gen. meg. itt minden rendeli hűvinknek immunitasjuk. Kérelmet es igen sértő dolgok való Kérelmeinknek
 igy erden adomán hűségesség felajánlásokat ed. Siki hamorunkhoz nem keres. hatoriam való Segíttegek. Kérelmetunkten veven,
 Az. Szigetvártól háró fejedelem adomán kívüül minden fele ado. vevesed. tá. astol. s. neves. háró, Gyüle. peng. adozatod exacciojate,
 immunitasban tartatott, es azoknál exacciojate ne erősítettek es de. konfitereték nyalat. ussokban, egyet. irant. ha. kik. es. Kérelm.
 encciochtal nem gondoltán, oket. arra. konfitereték. s. egyet. irant. parancs. irant. való. igyekben meg. hatoriamtalmi,
 más. háró. meg. ne. engedgyük. tot. magok. meg. bus. ussokban. fejed. es. Kérelm. parancsolatunk. ellen. Selekedek. Komeny
 ammek. vevesionhat. magak. meg. társasol. Secus. no. factum. Datum. in. Arce. nra. Fogaras. die. Septima
 Mense. Mar. Anno. Domini. Millesimo. Sexcentesimo. Septuagesimo. Primo.

1671. március 7. Fogaras. Apafi Mihály fejedelem kiváltságlevele a csiki vashámornál dolgozó madarasiaknak adó és egyéb közterhektől való mentesítéséről

Viszonzásként 1602-ben Székely Mózes fejedelem pusztította a csíki falvakat, 1661-ben a török–tatár és 1694-ben pedig tatár csapatok.

II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi (1657) hadjárata után a csíkiak megmaradtak a kétszer is lemondott fejedelem, majd Kemény János hívének. 1661 októberében Ali temesvári pasa török–tatár csapatai élén a németpárti Kemény János mellett álló csíkiak ellen büntető expedíciót vezetett. 1661. október 25-én ezek feldúlták az egész széket.

P. Benedek Fidel szerzetes-történész megállapításai szerint a török–tatár büntető expedíció seregei egyszerre özönlötték el Fel- és Alcsikot, megkerülve és bekerítve a csíki védelmi vonalat. A dúlás-fosztás, rablás feladatát a portyázó tatár lovasok látták el. A váratlan, gyors támadás és bekerítés felkészületlenül érte az otthon maradt lakosságot, és a menekülés is lehetetlen volt. Egyszerre pusztult el az egész vidék. Evlia Cselebi török krónikás, aki végigkísérte a betörő seregeket erdélyi útjukon, írja: „A falvak és városok teljesen elpusztultak és elromboltak. Estefelé megállapodván, a harcot abbahagyták és sűrű őrséggel maradtak.” Lerombolták a szeredai Mikó várat. Somlyón kiégették a templomot és a kolostort, csak a pusztai falak maradtak meg. A török a szeredai vártól félóránnyira vert táborot, feltehetően Taploca környékén. Innen jártak portyázni három napon át. Csíknak minden részét átkutatták, egészen Moldváig pusztítottak.

Evlia utólagos betörésről is megemlékezik. A Hargitán az őrségben hagyott, zsákmány nélkül maradt janicsárok megrohanták a tatárokat, és zsákmányukat elrabolták. Ezért Ali basa, a büntető expedíció főparancsnoka megengedte a krími tatároknak, hogy visszatérjenek újabb zsákmányért. Ugyancsak Evlia említi, hogy a Csíkból való kivonulásuk után nem maradt nyoma az emberi művelődésnek. E hadjárat óriási károkat okozott a helybelieknek. Felégették 26 templomot és a csíki falvakat mind. A fából épült lakóházak, a gazdasági épületek, a bennük lévő felszerelésekkel mind megsemmisültek.

A megmenekült, lakóhelyükre visszatérő embereket pusztaság és hamu várta. Újra kellett kezdeni az életet. A betakarított gabona elégett, az állatsordákat elhajtotta a tatár. Evlia szerint 4 000 szekér rakománnyal tértek vissza csapataik a csíki harcból. Még a szerek is csíkiak voltak.

Pótolhatatlan volt az elveszett emberanyag. Foglyul ejtettek négyezer harcost. Közülük kevesen estek el a csatában, családjaik azonban az ellenség kezére kerültek. A betörők az öregeket legyilkolták, a fiatalokat rabságba hurcolták. A mértéktartó felmérések szerint tízezer embert hurcoltak el, ami az összlakosságnak majdnem a felét jelentette. A rabok közül nagyon sokan nem kerültek haza soha, ott pusztultak vagy rabok maradtak, ha nem volt, aki kiváltsa őket.

A pusztulás a nyílt területen fekvő Csíkmadarast sem kerülte el. Egpár madarasi esetre vonatkozó későbbi utalás is érzékelteti a tragédia mélységét. Az 1669-ben megjelent egyházi „visitatio” során vizsgált és megerősített, illetve megsemmisített házassági esetekről van szó. Márton Péter, tudomást szerezve élettársa előbbi férjének életben maradásáról, önként lemond az új asszonnyal kötött házasságról. Aényt a visitatiós jegyzőkönyv ekként rögzítette: „Madarasi Marton Péter halván ez mostani feleségének előbbeni ura életét sponte recedaltanak egymástól.” Nagyobbik Balázs János új házasságát ellenben jóváhagyták, mivel előbbi feleségéről nem hallottak életjelt. Hasonföképpen hagyták jóvá

Dombi Peterné, Pál István, valamint Tamás Péter újabb keletű házasságát is. Ez utóbbi esetét így rögzítették: „*Madarasi Tamás Péternek transmissióbeli copulatioja comprobata* (fellebbezett házassága bizonyították), *mivel egy bizonyosság comproballya is, hogy az feleséghe az rabsághban megh holt. Azért mostan is in visitatione* (az ellenőrzés során) *helyben hagyattatik házassága.*”

1694 elején az osztrák–török háborúskodás egyik epizódjaként, utasításra a bucsáki tatárok törtek be Csíkba. Ez volt az utolsó tatárjárás e vidéken. A tatár csapatok 1694 telén kétszer jártak itt, február 13-án és 15-én. Célpontjuk Felcsík volt. Kirabolták és felégették a falvakat, és több ezer embert hurcoltak rabságba.

Az eseményeket többen is megörökítették. Benkő József XVIII. századi történetíró a következőket vetette papírra: „1694-ben, azon időben, midőn Thököly Imre a törököktől segítettven, az erdélyi fejedelemséget elfoglalta, a tatárok Csíkszéknek iszonyú vést okoztak. Ugyanis a négy szék lakosa (Alcsík, Felcsík, Gyergyó és Kászón) néhány száz köböl gabonát adván, Veteráni erdélyi tábornoktól megnyerték, hogy visszahívatván a német katonák, rájuk bízottat a határszélek őrizet. Ezt a tatárok kikémlélvén, a hóval magasan fedett hegyeken keresztül egy éjszaka Moldvából áttörtek. Akkor a szélső Szentmihályt (Gyimes felől jöttek) és utána más falukat kifosztottak, felégették, a napfelkelte előtt övéikhez visszatértek. A csíkiak és gyergyóiak ezen csapáson felindulván, s székeik alkapitánya, Sándor János parancsából fegyvert ragadtak, de esztelen, mert a hegyek alatt csak két napig táboroztak és visszatértek. A tatárok harmadik nap nagy merészen újból ott voltak.”

A kortárs Lakatos István kozmási plébános, főesperes feljegyzése a kozmási egyházközség anyakönyvében megrázó: „Gyászos tragédia. 1694. február 13-án, midőn Mars, a bujdosó csillag az égen Mercuriust elkerülni akarná, egyszerre hirtelen 350 tatár betört, kik a Pruth és Szereth közt lappangva teleltek Moldvában, hét falut: Szentmihály, Szépvíz, Szentmiklós, Delne, Borzsova, Vacsári és Göröcsfalva falukat elhamvasztván, sok embert fogságba hurcoltak, sokat megölték és sok barmot elhajtottak. Mindez, hajnaltól délig történt. Ugyanekkor elhurcoltatott P. Szépvízi Pál plébános 1000 hívével, úgyhogy abban a parochiában csak hét lélek maradt (a második pusztításkor csak öt). Szépvíztől elhurcoltatott Szócs András uram egész családjával, s még igen sokan. Február 15-én a beütés megisméltődött, de több tatár ütött be, kik Szentdomokostól Pálfalváig, Somlyóig, Tapolcáig, az előbb említett falvakon kívül, reggeltől estig még tíz falvat égettek, dúltak fel és raboltak ki. Elhurcoltattak nemzetes Sándor János uram egész, családjával és jobbágyaival, nemzetes Sándor Mihály uram egész, családjával és jobbágyaival, kivéven feleségét, nemzetes Endes György uram egész családjával és jobbágyával, Miklós Péter uram felesége és családja, nemzetes Incze Andrásné úrnő egész családja és jobbágyai, férje kivételével, Búzás András uram egész családjával; csak örmény 120, nagyon sok itt lakó idegen és utas, kik ide temetésre jöttek. Több mint 7 000 ember jutott nyomorult fogságba, s igen sok pedig kardélre hányott vagy megfagyott. A székely nemzet egy tribusa (vagyis törzse) az állandó tizenkettőből reménytelenül egykettőre eltöröltetett, ellenállás nélkül.”

Hasonló leírást tartalmaz, a csíkszentmihályi Sándor család egyik peres irata is: „1694. esztendő 13. Februarii nemes Felcsík székre ki is ütöttek – szól a leírás – azon helységre azért, minthogy catholica vallású lévén, a Fényes Porta (vagyis a török szultán udvara) gyanította leginkább azon székbeli főnépeket lenni az Austriaca protectiót (osztrák oltalmat)

kik az országban eszközlik ottan felállítani, mely nap incinerálván (elhamvasztván) Szt. Mihályt, Szt. Miklóst, Delnét, Borzsovát, Vacsárcsit és Görötsfalvát, ezen helységeken fel nem találtatván Sándor Jánost, 15-dik Februárii újra többes számmal kiütnek és Szt. Domokostól fogva Pálfalva, Somlyó és Tapolczáig desolálván (elpusztítván) egész Felcsík széket, incendiumokkal, incaptiviókkal és depraedatiókkal (felégetésekkel, fogságba ejtésekkel és felprédálással) hajnaltól fogva estvéig.”

A gyászos esemény részleteit nem ismerjük. Azt viszont tudjuk, hogy Csíkmadaras is a tatárok útjába esett, és azt is, hogy 1703-ban Madaras részéről egy szabadrendű ember szolgálta az Apor családot a tatár rabságból való megváltás ellenszolgáltatásaként.

E két mérhetetlen pusztítás emberéletben és anyagiakban okozta elsősorban Felcsík, és ezen belül Csíkmadaras XVII. század végi visszaesését.

FORRÁSOK:

Endes, Csík, 162., 164.

SzOkI VII. 186–187.

P. Benedek Fidél: *Tatárbetörés Csíkba 1661-ben*. Kvár, 1945.

Csíki Székely Múzeum, Cszda, Régi könyvgyűjtemények, 6256. sz. (vizitációs jegyzőkönyv 1669–1714-ből) 33., 39.

Domokos P. P. 263.

A HÚBÉRI VISZONYOK BOMLÁSÁNAK IDEJÉN

A Rákóczi-féle szabadságharc és az osztrák fennhatóság

A XVII. század vége Erdély történetének egyik fordulópontja. A török Közép-Európából való kiűzését a Habsburg Birodalom kelet felé való terjeszkedése követte. Két évvel Buda felszabadítása után, 1688-ban a fejedelemséget már osztrák katonai csapatok szállták meg. Apafi Mihály halála után (1690) mind erőteljesebbé vált az osztrák fennhatóság. Ellenállásként kibontakozott a kuruc mozgalom, amelybe azonnal bekapcsolódott vidékünk is.

A Habsburg-ház hatalma megszilárdítása érdekében katonaságot telepített Erdélybe, amelynek elszállásolását és élelmezését a helyi lakosságnak kellett biztosítania. Ezzel párhuzamosan mind nagyobb termény- és pénzadót vetettek ki az országra, amit – ha kellett – fegyveres erő segítségével hajtottak be. Az új államgépezet a török „faiga” helyett a „vasigát” varrta a nép nyakába. Mindezt tetézték a katonaság és az adóbehajtók túlkapásai, ami az egyébként is sorsverte nép általános elégedetlenségét váltotta ki.

A katona-beszállásolás terheit Csíkmadaras is megsínylette. 1699-ben a „német katonák” és a „laytmany” (hadnagy) miatt hallatják hangjukat. 1701-ben az egész falu panasolja, hogy „szintén csak most márciusban múlt esztendeje, hogy elment rólok a német qvártély, mostan rájuk sem az nemes országtól nem volt rendelve qvártély, mégis a dánfalvi kapitány önegysága rájuk szállított 14 katonát és egy káplárt”. Sérelmezik, hogy „rájuk küldetvén az dánfalvi kapitány önegysága és feltöltetvén 30 köből zabját, a vékáját tetézve töltetvén, többet nem adott érette 34 pénznél köbliért”. „Lőrincz István jelenti, hogy öt hétig kenyerin kívül minden éléssel ő tartotta 8 katonáját.” Antal Miklós meg azt panasolta, hogy „miólta az káplár az faluban szállott, mindenkor három gazdával gazdálkodtatik magának, ő is mindennap gazdálkodott, adott 50 tyúkot, egy tyúkot, egy ejtel vaját, lisztet, mindennap hagyományt, borsót, szalád⁹ hárman másfél vékát adtanak.”

Mikor Csíkot a katonaság leginkább sanyargatta, bontakozott ki Erdélyben II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. Az egész vidék egyöntetűen sorakozott fel mellé. Hiába igyekezett a széki előljároság császárpárti hűségükben megtartani őket. Az Erdélybe jött kuruc kapitány, Guthi István hívására 1703 végén a csíki hadak is zászlója alá álltak. Udvarhely felé menő útjukban elpredálták gróf Apor István útjukba eső csíki jószágait és javait. Ekkor kerülhetett sor a madarasi vashámor elhagyására, épületei megrongálására és a mozgatható javak széthordására is.

---

⁹ Szalád = maláta

1704. július 8-án az országgyűlés II. Rákóczi Ferencet Erdély fejedelmévé választotta. Zászlói alá állottak a madarasiak is. Az 1704 augusztusi hadiszemlén a darlaci kastélynál összesereglett székely hadak soraiban mustráltak a hárnál nem dolgozó madarasi lófők is, egy lovas századot alkotva a rákosi, madéfalvi, csicsói és taplocai hadra keltekkel, Gergely Deák vezetése alatt. Név szerint a következők voltak jelen: Bogács Máté, György János, Balázs Péter, Bíró István, Sándor János, György Bálint, Péter Ferenc, Miklós Péter, Bálint Péter, Erdélyi János, Thamás Péter, Ferencz István lófők, mindnyájan lovasok. Fegyverzetük kard és lándzsa volt, négynek közülük puskája is. Bíró Istvánt mint „szék szolgáját”, György Bálintot mint falusbíró és Bálint Péter polgárt tisztségük miatt mentesítették a táborban való megjelenés alól.

A háborús körülmények között a falu határában lévő és a lakosság jó részének foglalkozást biztosító vashámor lehanyaglott, majd végleg megszűnt. Felszerelése részben már ekkor tönkrement. A Rákóczi-párti vidéket a császári csapatok több ízben is megszállták, míg a katonarendűek táborban voltak. Mindez nélkülözést és nyomort hozott falunkra. A szabadságharc több mint hétévi küzdelem után (1703–1711) elbukott, és kezdetét vette a tartós osztrák fennhatóság. A háború pusztításai, az osztrák katonai megszállás terhei, a járványos betegségek (1709–1711 közti pestis) lesújtóan hatottak a település életére. Az 1711-ben Csiktaplocán tartott székgyűlésen a választott országgyűlési követeknek adott utasítás híven tükrözi a kialakult helyzetet. Kéri, hogy az adókivetéskor vegyék figyelembe a szék teljes elszegényedését, mivel a dögvész miatt a marhák elpusztultak, városok¹⁰ és kereskedelem híján pénzük nincs, a katonától és az executiótól (végrehajtástól) annyit szenvedtek, hogy „ezen helynél romlottabb, nyomorultabb nincs, és szegényebb Erdélybe”.

Az osztrák fennhatóság főként a lófő és gyalog rendűeket sújtotta, akik nemcsak jogi kiváltságaikat veszítették el, hanem a magas adók következtében hátrányosabb helyzetbe kerültek a jobbágyoknál (adójuk a jobbágyokénak kétszerese volt).

Az 1711-ben megkötött szatmári béke után a székelység katonai kötelezettségét megszüntették, és adófizetőkké tették őket. Ezután a falusi lakosság fő gondja a pénzben vagy terményben fizetendő adó terhe volt.

FORRÁSOK:

SzOkl VII. 72–73., 186., 221., 421.

Endes Csik, 172–176., 178.

Magyari 435., 444.

R. Kiss István: *A Székely nemzet képe. II.* Debrecen, 1932. 227., 233.

---

¹⁰ Csikszereda akkor még elég jelentéktelen mezővárosocska volt, tényleges piaci körzettel nem rendelkezett, s emiatt nem tudta betölteni egy kereskedelmi központ szerepét.

A madéfalvi veszedelem. Határőrség

1762–1764-ben szervezték meg Erdély keleti és déli határrészeinek a megvédése érdekében a határőrséget. A bécsi udvar e célból a keleti határmenti övezetben székely és román határőr ezredek felállítását határozta el, amelyek személyi állományát a helyi lakosság kellett képezze. A szervezési munkálatokat 1762 nyarán kezdték meg. A sorozás, a szervezés már kezdetben kiváltotta a lakosság ellenkezését. Nem használt semmi ígéretés, hogy: 21 hónapos időtartam alatt csak három hónapot szolgálnak zsoldért, és csak a határ őrzését kell biztosítaniuk, az őszi és tavaszi terményeik után adómentességet élveznek, barmaik után csak feleadót fizetnek. A válasz mindannyiszor elutasító volt. Azt válaszolták, hogy ők mindig szabadok voltak, katonai szolgálatra őket csak törvényeik és kiváltságaik kötelezték, ezek alapján hajlandók katonáskodni, de csak saját tisztjeik vezetése alatt és adómentességük biztosításával. A székelység ellenállása folytán a katonai hatóság erőszakoskodni kezdett, ami forrongást váltott ki. Így a határőrség szervezése elhúzódott 1764 januárjáig.

1763 októberében Mária Terézia rendeletben közölte a határőrség felállítását, amelynek nemcsak a határt kellett oltalmaznia, hanem a békét is. Büntetéssel fenyegették meg a nyíltan vagy titokban ellenkezőket. A rendelethez mellékelte szabályzat két gyalogezred és egy huszárezred felállítását írta elő a Székelyföldön. Egy gyalogezrednek 12 századból kellett állnia, egy századnak 330 emberből. A huszárezred 1500 embert kitevő nyolc századra oszlott. A zsold értékét a gyalogosoknak négy, a lovasoknak nyolc krajcárban állapították meg, de csak a tényleges szolgálat idejére. A határőrség felállítása Gyergyóban kezdődött 1763. november 29-én, december 18-án pedig sor került a leendő parancsnok, Caratto alezredes jelenlétében a gyergyóiak felesketésére és a zászlószentelésre is.

1763. december 24-én Felcsíkon is megkezdték a szervezést. December 26-án Szenttamáson a szentdomokosiak és jenőfalviak előtt is felolvasták a parancsot, de már ott hírül vették, hogy a madéfalviak családjaikat odahagyva, a Szépvíz melletti Szalonka völgyében gyűltek össze. Őket követték a madarasiak és a rákosiak is. Hiábavaló minden fenyegetőzés, engedelmességre nem sikerült rávenni őket. Az ellenkezők száma közben felduzzadt a más falvakból érkezőkkel, főként a nagyszámban Csíkba jött háromszékiekkel. Még vízkereszt előestéjén is, Madéfalvára összegyűlve, folyamodványt fogalmaztak a komisszióhoz. Ez lényegében az azt megelőzőkhez hasonló tartalmú volt.

„Méltóságos Királyi Commissio – írták – Mivel ő Felségének soha szándéka és akaratya nem volt, a mint e mai napig is nintsen, hogy a székelység és azok között, mű Feltsikiak és Altsikiaknak kedvünk és akaratunk felett erőszakosan katonákká tétessünk, törvényeink és sok rendbéli felséges boldog emlékezetű és mostan dicsőségesen országoló fejedelmünkötöl jure jurando confirmáltatott (hitlevéllel megerősített) diplomáink, privilegiumink ellen, a mint törvényeinket és szabadságainkat nem akarja ő Felsége megsérteni, kitetzik in benigno rescipto Suae Majestatis (Ő Felsége kegyelmes leiratából), melyet adott. 8. Octobris ezen folyó esztendőben 1763. közöttünk a tisztelendő clerushoz (az egyházhoz), mely publicáltatott [...]

Azért értvén mű a Gyergyóban történt dolgokból, hogy minket mint azoknak, nagyobb részét erőszakosan katonákká tették, midőn erőszakosan fejek vesztések alatt az commissio (bizottság) eleiben hivattattak és állítottak, kik is magokat az erőszakos katonaság ellen mentegetni akarván, illy válasszal a fegyvert nyakában hányták, hogy »Ha kedved nem lett volna a fegyver felvételére, előnkbe nem jöttél volna«. Excellentiátok a mostani mód szerint és formán ő Felségének szándéka és akarattya ellen cselekszik, kihez képest jelentyük Excellentiátoknak és magunkat végképpen declarállyuk (kinyilatkoztatjuk) előre, hogy nem gondolván semminemű szokott fenyegetéseivel Excellentiátoknak, de még ezeknek effectumban való vétetetésével is az akasztófaig is, sem egyszer, sem másszor Excellentiátok eleiben nem megyünk, hivattatván, nem azért, mintha engedetlenek volnánk felséges Asszonyunk tiszteinek, hanem tsak azért, hogy erőszakot ne kényszeríttessünk szenvedni. Azért felséges Asszonyunk szándéka és akarattya ellen egyszer s mind declarállyuk végképpen, azon ne igyekezenek Excellentiátok, hogy velünk akarattunk ellen felvétetnék a fegyvert, mert soha a mostani norma szerint szabad akarattunkra hagyattatván nekünk, a mint most hagyattatik, soha fel nem vesszük a fegyvert, ha pedig casu quo (abban az esetben ha) úgy meg szoríttatnánk is, hogy nem volna hová fogjunk, felvétetnék velünk vagy valakivel közüllünk kéntelenségből most azon fegyvert, és úgy megeskettetnék is, soha azon szerint való kötelességünkhöz nem tartjuk magunkot.

Innen Excellentiátok méltóztassék minket in hac extremitate praemissis rationibus ne urgeálni (ezen dolgok végletekebe ne sürgetni), és irántunk kérjük nem fáradni. Várjuk Excellentiátok válaszát, különben kéntelenítettünk folyamodni oly helyre, ahol bajainkat meg orvosolhattjuk, és maradunk Excellentiátoknak említett székely még fegyvert nem vett és ugyan fegyvert letett bús lakossi és szolgálói.”

A folyamodvány beadására már nem került sor, mert másnap reggelre virradólag a katonaság körülrzárta, és ágyúzni kezdte Madéfalvát, ahol az ellenkezők tartózkodtak. Ezt követte a védtelen emberek kíméletlen lemészárlása és a falu felgyújtása. A mészárlás dicstelen eredménye mintegy 400 halott. 1000 sebesült volt. Sokat közülük elfogtak, s a szeredai várba hurcolták őket.

Az emberi veszteséget csak tetézte az, hogy nagyon sokan az ellenkezők közül elhagyták szülőföldjüket, és Moldvába menekültek. Ok váltak a későbbi bukovinai magyarokká, öt települést hozva létre: Fogadjistent, Istensegítsét, Hadikfalvát, Józseffalvát és Andrásfalvát.

Az események után a határőrség megszervezése gyorsan haladt. A felcsíkiak Rákoson letették az esküt január 17-én, az alsíkiak Szentimrén január 21-én, a kászoniak Kászomban 31-én. Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben 4982 családőt írtak össze. Ezekből alakult meg az első székely határőr gyalogezred és a huszárezred egy része. A madarasi gyalogok a csikrákosi székhelyű 7. századba voltak besorolva a rákosiakkal, madéfalviakkal, csicsóiakkal és dánfalviakkal együtt. Rákoson őrnagy és százados székelt, Madarason főhadnagy, Madéfalván hadnagy. A huszárok a Dánfalván székelő 2. lovas századhoz kerültek.

1773-ban Csikmadaras 6 huszárral és 88 gyaloggal szolgálta a határőrséget. A madéfalvi veszedelem néven ismert véres megtorlás madarasi vonatkozásait az 1764-es kivizsgálás során végzett tanúkihallgatások tartalmazzák. Ez alkalommal dánfalvi nagyobb Albert Mihály a ken étkezőket vallotta: „[...] mikor anno 1762. október, generalis Buccow Csíkba való létibe Csíkszeredába hitták az embereket az említett generalis eleibe, hogy ottan

béesküdjének, mű dánfalviak, szentdomokosiak és madarasiak megindultunk Csíkszereda felé.” De, amint ismert, ott az eskütételt megtagadták. Csíksomlyón Demeter János, aki Madéfalván elesett, feleskette őket éles kardjára tévén ujjukat, ezen szavakkal: „azok, akiknek fegyvere vagyon, leteszik, akiknél pedig nincsen, soha fel nem veszik”. Miután megesküdtek, elmentek a csíkszeredai várhoz, ott a vár előtt a mezőn a fegyvert mind lerakták.

Taplocai Getzo János azt vallotta, hogy a rákosiak, szeredaiak, zsögödiek s madarasiak 1763. Szent György napján (április 24.) vonultak ki a határaikhoz tartozó erdőre a határőr-szervezés elől. Ekkorra ugyanis újból behívták őket a szeredai várba „mundérral”. De ők a fegyverbe állás helyett az erdőt választották, a falvak megesküdtek, hogy nem veszik fel a fegyvert, „Isten úgy segéljen, állhatatos lészek halálomig” fogadalom mellett. Ott is maradtak az erdőn Szent György-naptól pünkösdig (május 22.). Másodsor és egyben utoljára 1763 decemberében menekültek az erdőbe, amikor a madéfalviak, rákosiak és vacsárcsiak után táborokba verődve az egész vidék kivonult az erdőre.

Az 1764. évi véráztatta vízkereszt után Moldvába menekült madarasiakról kisebb Zöld Mátyás, Zöld Péter pap unokaöccse vallomásából értesülünk, hogy mintegy százan telepedtek meg Mojnesten. Ott kalibákat építettek. A szentdomokosiak bennebb mentek, a Piatra nevű vásáros helyre. „A Moines nevű helyen – vallja Zöld – rákosi György Deák Jánost tették bírónak. Polgárnak szépvízi Boros Mihályt. De ezek is vacsárcsi Nagy Lázár Istvántól, madarasi Géber Andristól és madéfalvi Pál Pétertől függenek.” Géber 1750-ben a vagyonosabb szabadrendűek között helyezkedett el, tehát már akkor tiszteletnek örvendő ember lehetett Madarason. Ugyancsak Zöld Mátyástól tudjuk egy másik madarasi menekült nevét is, a Lőrintz Jánosét. „Az elmúlt csíkszeredai sokadalom alatt – vallja – madarasi Lőrintz János bejött Moldovából, a Moinesből, Madarasra, hogy egy szántóvasát, amelyet itt hagyott volt, mikor által szökött, vigye bé magával Moldovában. Ennek alkalmatosságával egynéhány madarasi emberek mondták volt neki, hogy ők is általmennek Moldovába. Ezeket akarta által kalauzolni, és azért indult el velünk, a fiával Lőrintz Istvánnal Moldovából.”

Határőrök lettek a lófők és a szabad székelyek. De a legalább két ősjobbággal nem rendelkező nemesek, vagyis az „armalisták” sem mentesültek a határőri szolgálat alól. A vagyonosabbak huszárok, a kevésbé tehetősek gyalogok lettek, tekintet nélkül azelőtti társadalmi rangsorolásukra.

A határőri szolgálat új társadalmi és gazdasági életet formált ki, melyet úgy rendezett be a parancsnokság, hogy mindenben a katonai érdekeket tartotta szem előtt.

A katonasorba tartozó székelyek családi ügyeiket nem intézhették a katonai parancsnokság engedelmével. Földbirtokuk katonai nyilvántartásba került, amiből semmit sem adhattak vagy cserélhettek el az ezredparancsnokság beleegyezése nélkül. Fiaik a falusi iskolán kívül magasabb fokú tanintézetbe csak katonai engedéllyel iratkozhattak be, és más vidékre papi vagy egyéb hivatal vállalása végett csak úgy telepedhettek, ha nyilatkozatot adtak, hogy összes itthoni örökségükről lemondanak. Ellenkező esetben fiaik kénytelenek voltak katonai szolgálatot teljesíteni. A lányok csak úgy tarthatták meg örökségüket, ha határörhöz mentek férjhez.

A katonai hatóság beleszólt a közügyekbe, a bíraskodásba is. A székely katonameger leányát sem adhatta férjhez a századparancsnokság beleegyezése nélkül. A katonai parancsnokság hatalma kiterjedt a tényleges állomány mellett a családra is. A határőrszolgálat évente 149 és fél napot vett igénybe hosszabb-rövidebb megszakításokkal. Ez a közel félévi lefoglaltság nagy hátrányt jelentett a földművelésben és a gazdálkodásban, pedig ez maradt továbbra is a megélhetés alapja.

A székely határőrezredek megszervezésétől az 1848-as forradalomig a katonai hatóság nyíltan beavatkozott a faluközösség életébe, ellenőrizte annak minden határozatát, sőt előzetes beleegyezést kellett kérni azokra. Volt eset, amikor a faluközösség tagjainak megkérdezése nélkül döntött a falut irányító kapitány vagy főhadnagy a „communitas” közföldjének bérbe vagy zálogba adásáról.

A bécsi udvar, ígéretei ellenére, a határőrséget felhasználta nemcsak a határ őrzésére, hanem az ország határain kívüli katonai akciókra is. Így 1778-ban az 1. sz. csíki gyalogezred egy részét Trencsén vidékére irányították, ahol részt vettek a Lewin melletti ütközetben, vagyis a bajor örökösödési háborúban. Tíz év múlva Moldvában és Havasalföldön találjuk őket mint az orosz–török háború résztvevőit. A következő időszakban 1815-ig ezeket a határőröket ott találjuk szinte minden osztrák–francia összetűzésnél.

A harctéren tanúsított vitézségéért 1796-ban Bogács János ezüst vitézségi érmet kapott. Többen a harctéren áldozták életüket: 1805-ben András János (Mátyás fia), Csáki János (Albert fia), Dombi Antal, Lőrinc Albert (Albert fia), Péter Dávid (József fia) és Péter József (Márton fia); 1813-ban pedig Bogács Antal és Boldizsár János.

FORRÁSOK:

Imreh István: *Látom, az életem nem igen gyönyörű. A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve.* 1764., B., 1994. 90., 95–96., 214–215., 227., 246.

Endes, Csík, 189–220., 224., 229., 264.

NLt Mvhely, Toldalagi család lvt. 74. sz.

NLt Cszsda, Csík lt. XXIX./7 (1773.)

Endes, Adatok I. Felcsík, 224–241.

Gazdasági viszonyok a XVIII. században és a XIX. század első felében

1840-ben a Nemzeti Társalkodó ismertetést közöl a csíkiakról. Megállapításai, a csíki ember jellemzése a madarasiakra is találó.

„Földe havasias, silány és zsirtalan – írja Szentiványi Mihály, a Vándor álnéven író neves tudósító –, igénli a kövérítést legalább minden negyedik évben, a szorgalom a művelést pedig folyvást megvárja.

Termékei: A rozstot már Felcsík jól termi, a búzát Alcsík is megtermi legalább jobban, mint Gyergyó, de csak jól kövérítve és művelve. Termesztnek ezen felül árpát, zabot, tenge-

rit nem. Szőlőt sok csíki ember életében sem látott. Pityókát a »szűk idők« (vagyis az 1813–1817. évi szárazság, sz. m.) óta bőven termesztenek. Kerti vetemények, virágok [...] nagyobb mértékben vannak ugyan mint Gyergyóban, mindazon által is ritkaság a szép kert. Kender, dohány terem, de sem mennyisége, sem minősége nem mérközhetik szelidebb éghajlatú vidékeink hasonnemű termékeivel. Gyümölcsöt is terem, de hasonlólag kis mennyiségben. Nagyon rákaptak az oláhföldi gabonára, mely még a nagy vám és harmincad levonása után is valamivel jutalmasabb a belföldinél. Sokszor a Mezőségre is eljárnak gabonáért, házalnak. Gabona szükségöket segitendők csoportosan ki szoktak járni csépelni részibe, aratás után és vetés körül bőven kapnak munkát. A csíki cséplőket örömmel fogadják gazdáink csűrükbe, mert jó erővel, hamar és becsületesen munkálnak. Cséplői bérök az év termékenységéhez képest 12–16. mérés, ezen felül reggel, dél- és estebéd vagy ún. »ebédvéka«; a 13. mérés. Aratásra is sokan jönnek ki Margit-nap tájatt, főképp leányok, kik hasonlólag nagyon jól dolgoznak, de ezek nem termékben fizettetik magukat, hanem készpénzzel.

Széna, sarjú bőven terem, mesterséges takarmány nálok még nem divatozik.

Lovai szörnyű aprók, tömörök, formátlanok. Buta szarvasmarhái mind igára, mind mézsárszékre jelesek. Juhai paraszt juhainknál természetesebb testök, bővebb és szálasabb gypajok, s jó jelelőskért hírré kezdettek kapni.¹¹ [...] Jó híru a csíki túró. [...]

Életmódokban Csik nagyon szűkös. Fő jövedelmi ágát a havasaiban legeltetés teszi; melyért a berszányoktól¹² (bácsok) szép összeget vesznek be, ott legelő saját *marháikat jó áron adják el, főként juhaik – mint már említettett – jól kelnek el. Úznek kis mértékben hamuzsírözést is. Csik népének tulajdonképp a földművelés ugyan fő életneme, de az egész vidéket véve fel, gabonáért több a kiadás, mint a bevétel, a vidékbe pénzt be nem, hanem kiviszten.*”

A Rákóczi-féle szabadságharc időszaka – amint már említettük – a falu lakosságát újabb rendkívüli megpróbáltatások elé állította. A háborús pusztítások, párosulva az 1709–1711. évi pestissel, a szatmári béke idejére hanyatlásnak indult, fennmaradásáért vergődő településsé változtatták Csikmadarast. Az 1713. évi összeírás a mélypontra jutott állapotot örökítette meg. A lakosság száma lecsökkent 66 családra, a telkek száma 19-re. Számottevő apadás a katonarendűek sorában tapasztalható. Ebben az időben szűnt meg a vasbányászat, visszaesett a mezőgazdaság. A megművelt szántóterület az 1703. évinek töredékére csökkent. Hasonló volt a helyzet az állatállománnyal is. Az összeírók csupán három lovat találtak az adózók kezén, ökröt és tehenet összesen 124-et. Hiányoztak a növendékállatok (három darab volt csupán), a bevetett terület nagysága 114 köbölnyit tett ki, ebből őszi vetés 73 köbölnyi volt.

A háborús viszonyok megszűntével, mikor az élet kezdett visszatérni a régi kerékvágásba, újabb megpróbáltatások vártak a lakosságra: az 1717–1719. évi nagy szárazság és az ezzel járó pestis. A pusztulás képét a csikkozmási plébános megrázó szavakkal örökítette meg: „1717-dik évben – írja – Május 15.-től 1719-nek Szeptember 2-ig merőben akko-

---

¹¹ A szerző nyárádgyálfalvi születésű. Amikör összehasonlítást tesz, azt a nyárádmentihez viszonyítja. Ezt teszi a juhokkal is.

¹² A „berszány” a román „bársan” szóból származik, és „barcaság” jelent.

ra szárazság volt, hogy csak egyszer is a föld terményének természetére nézve meg nem ázott, a földön annyira kiszáradtak a füvek gyökerei, úgy a fáké és a nádaké is, hogy a hol meggyúlt, azok lassan égtek a földben egy öl mélységre is, füstölve némely helyeken egy esztendeig s tovább is szünet nélkül: a tavak, kutak kisebb folyók főképpen kiapadtak, hogy egy csepp vizet sem lehetett kapni benne. Csíkban nem oly kegyetlenül, de Erdélynek némely részeiben, mint a Mezőségen közönségesen mind az emberek, mind a barmok szomjúságaiktól üldöztetve szülötte földjeiket elhagyni, hogy a szomjúság őket el ne pusztítsa, máshova költözni kényszerültek. Szemmel láttam [...] minden őszi és tavaszi vetések, melyek táplálják az emberi nemet – úgy a gyümölcsfák is – teljességgel semmit sem termettek. Innen 1718-ban – 1603-tól fogva nem ismert, hallatlan – akkora éhség lett a mi Hazánkban [...] Az éhségtől úgy elharapódzott a pestis, hogy némely falvakban annyian haltak el éhség, mint pestis miatt. Csíkban, 1719-ben Januáriustól fogva sarjadzott imitt amott, mégis Júliusban és Augustusban annyira hatolt, hogy szinte fele a lakosoknak pestisben elveszett.”

A költői hajlamokkal megáldott alcsíkszéki nótárius versbe foglalta a természeti csapással kapcsolatos gondolatait, szomorúságát, és a peres ügyek jegyzőkönyvébe emlékeztetőként bejegyezte:

„Nincs búza, nincs árpa, nincs zab, nincs haricska,
nincs rozs, nincs széna, nincs semmi féle szalma,
magad koplalsz, marhád nem eszik, hogy nincsen a kóstja,
mint Istennek szolgáltunk, áldásit vettük annyira.

Szomszédunkból halál rettent, házunkon van quártély.
Azért kérlek jó rokon, bosszúval ne perelj,
mert ilyen csapások után bizonytalán vár veszély,
a Deákné vásznánál jobbnak engem te se ítéld.

Hogy vizünk elapadt, forrásunk is elszáradt,
hogy magunk farügyet, marhánk ágat szaggat.
Szomszédunk is hogy pénzen árul nekünk makkot,
oka az is, hogy mikor vala, hitünk mindent takart.

Peresek hogy bé gyűlének, series¹³ nem kérének,
egymás ellen tusakodni prokátorra¹⁴ nem esének,
okot ada nékem erre ilyen elmélkedésnek
Tizen nyolccadik napja ezen novembernek.”

---

¹³ series = persorozat, ügyrend, vagyis a per napirendre tűzése

¹⁴ proccator = ügyvéd

A szárazság és a pestis Csikmadarason az 1721–1722. évi összeírás tanúsága szerint főként a jobbágyrendűeket sújtotta. Telkeiknek több mint egy negyede (9 1/2 a 34 1/4-ből) pusztán maradt. Részben kihaltak belőlük, részben jobb megélhetés reményében elvándoroltak innen.

A lakosság megélhetését biztosító fő foglalkozás a földművelés és az állattenyésztés volt. A megművelt terület a század harmadik évtizedétől kezdődően nőni kezdett, de még 1750-ben sem érte el a század eleji állapotot. Oka elsősorban az elmaradott mezőgazdasági szint, a rudimentális munkaeszközök használata, az alacsony terméshozamú gabonák termesztése, valamint a nyomasztóan magas adókötelezettség, amelyek gátolták a gazdasági élet fellendülését.

A megművelt területek kiterjedésének alakulása és az állatlétszám Csikmadarason a XVIII. század első felében a következő volt. (Sajnos, a későbbi időből – vagyis a század második feléből, illetve a következő évszázad első feléből – összehasonlítható adatokkal nem rendelkezünk.)

Az adózók „mezőgazdasági területe” a XVIII. század első felében

Év	Szántó				Kaszáló
	Összesen	ebből			
		Őszi vetés	Tavaszi vetés	Műveletlen	
kőbőlben					szekér szénában
1703	1085,25	238	386,30	–	586
1722	704,75	169,50	104,37	–	237
1750	962,50	557,75	404,50	–	324,50

Az állatlétszám a XVIII. század első felében

Év	Ló	Ökör	Tehén	Tinó üsző	Juh és kecske	Disznó	Méh
	darab						család
1703	61	175	188		754	141	28
1722	32	122	124	23	611	119	30
1750	232		101	33	859	37	52

Hogy érzékeltetőbbé tegyük a lakosság gazdasági erejét, alább közöljük az egy családra eső birtok-átlagot (a megművelt terület és az állatlétszám).

*A megművelt mezőgazdasági terület átlaga társadalmi rétegenként
a XVIII. század első felében (egy családra számítva)*

Társadalmi réteg	1703		1722		1750	
	Szántó	Kaszáló	Szántó	Kaszáló	Szántó	Kaszáló
	köböl	szekér	köböl	szekér	köböl	szekér
Armalista	–	–	7.5	3.5	38.5	9.5
Lófő és gyalog székely	13,8	7	10.8	2.7	9.9	3.1
Jobbágy	10,5	6.1	8.1	4.3	8.3	3.5
Zsellér	–	0.4	–	–	1.4	0.4
Átlag		6.2	10.2	3.3	8.3	2.8

Az egy családra eső igaerő (ló és ökör) társadalmi rétegek szerint

Társadalmi réteg	1703	1722	1750
	darab		
Armalista	–	–	4
Lófő és gyalog székely	2.6	2.6	2.2
Jobbágy	2.7	1.8	2.6
Zsellér	0.8	–	0.6
Egy családra eső átlag	2.5	2.2	2

A mai csiki számára furcsának tűnik a kaszálóhelyek szűk volta, holott ma is a határ számottevő részét a füves részek teszik ki, nem úgy, mint a Mezőségen vagy máshol. Ennek okára az 1703. évi összeírással kapcsolatos megállapítás derít fényt, „a széna bevallásnál hallatlan csalást állapítottunk meg – írja Gösseli összeíróbiztos –, itt ugyanis rengeteg erdő van, és a parasztok, úgy szólván valamennyi faluban házaikhoz igen nagy területet kerítettek be korláttal, és előttünk azt kertjüknek nyilvánították. Egy-egy ilyen kertben 6–8 vagy még több szekér szénát készíthettek.”

A határt kétnyomásos rendszerben művelték meg. Az egyik határt minden évben pihentették, csak legeltetésre használták, 1750-ben egy család átlag 4,2 köbölnyi (vagyis két és egynegyed holdnyi) gabonát vetett, és 3–4 szekér szénát gyűjtött be. A gabonatermés nem fedezte a szükségletet, ezért főként a kenyérgabonát más vidékről szereztek be.

Az 1820-as úrbéri összeírás felsorolja a termesztett növényeket és azok hasznát is: „A szántó földek, ha jól trágyázzák, és idejében megszántják – vallják a megkérdezett tanúk – terem búzát, rozstot, tavaszszénát, tavaszrozstot, árpát, zabot, borsót, lencsét, fuszujkát, lent, pityókat, kendert és káposztát. Egy köböl után 6 vagy 7 kalongyát terem, és egy

kalongya 25 vagy 26 kévés, ereszt 11/2 vékat. A határ két része hegyes, a harmadik része tér, de trágyázhatok [...] A tér két ökörrrel szántható, a hegyes négygel.”

1750-ben még négy és hat ökörrrel szántottak, 1820-ban már kettővel és négygel. Ennek magyarázata a hatékonyabb munkaeszközök (vaseke) és a testesebb, erősebb igásállatok elterjedése.

A föld megművelése mellett számottevő kiegészítő mezőgazdasági tevékenységet is végeztek. A vaskő hordására szakosodott szabadrendűek, a hámor megszüntével *fuvarozással* foglalkoztak. Főként deszkát és építőfa-anyagot szállítottak Brassóba és környékére (Sepsiszentgyörgyön és Brassóban még ma is létezik, illetve ismerik a Csíki utcát). De jelen van a parajdi só szállításánál is. Még 1820-ban is feljegyzik a falu jövedelmi forrásai között, hogy: „A parajdi sóbánya menet jövet 5 napot tart, ide haza jó pénzen eladható, nevezetesen míg így meg nem drágult. Most is kevés haszonnal eladható.”

Már ebben az időben számottevő jövedelmi forrássá kezdett válni az *erdő*. A fenyőfa vízfürési terméként deszka, zsendély és épületfa formájában került értékesítésre. Emellett ott voltak a havasi legelők a Hargita vonulata keleti felében és a másodhatárban, Háromkút és Naskalat tartományában. A havasi legelők egy részét, Disznoriót, Naskalatot, Kistarhavast, Hosszúhavast, Ivánost és más helyeket bérbe adták legeltetésre idegeneknek, rendszerint moldvaiaknak, akik lassan le is telepedtek egyes helyekre a határmenti részekén (Rakottyás, Ivános, Damuk, Békás).

A XVIII. században kapott nagyobb lendületet a fazekesség (lásd bővebben a 103. oldalon). De emellett mindvégig ott található a kézművesség egyéb ága is. Így 1750-ben 28 kézművest írtak össze a faluban: 22 fazekast, két molnárt, egy-egy sütőt, szabót, szénégetőt és olajütőt. Ekkor az összeírók még nem tüntették fel a földművelés mellett erdőléssel és deszka, illetve zsendellyel foglalkozókat is. Tudjuk viszont, hogy 1722-ben nem kevesebb, mint nyolc malom működött itt, egy az Olton és hét a Madaras-patakán. Ezekon kívül három vízfűrész, két serfőző és kilenc pálinkafőző üst.

A pénzszerzés lehetőségére utalva 1820-ban a falu esküdtjei vallomása alapján az összeírók a következőket jegyezték fel: „Meszet ezen falunak határán nem égetnek, szent kinek mennyi tetszik, annyit égethet és el is adhatja a kovács mester embereknek.” „Malmok benn a faluban, télben nyárban forgók, jók és elegendők vannak, úgy ványoló, olajütő és deszkát, úgy lécet metsző fűrészek. A deszkát itt helyben is pénzzé lehet tenni, a szállítás által más vidékre sokkal nagyobb haszonnal eladhatni. Készítenek ezek felett fazakat, fedőt, tálokat, kályhát, zöldet, vereset és sárgát, melyeket valamint szintén a deszkát itt helyben is eladhatják, de más vidékre vivén hasznosabban. Állandó bolt nincsen, hanem ünnep és vasárnap a templom előtt vagyon vásár. Mester emberek vannak, mert csaknem az egész falu fazakas. Csinálnak itt zsendelyt, kosarakot, vannak ácsmesterek, úgy csizmadia is. Terem itt szurok bőven, fűzik a terpentín olajat, fenyőmag, melyből az fenyővizet készítik.” „Jól-lehet az határnak hegyes volta és agyagos természete valamennyiben a terméketlenség oka, és az ebből következő rövidség a mezei gazdát fáradtsága jutalma nélkül hagyja, mindazon által a fazékkal és ennek még- több nemével való kereskedés, úgy a deszka metszés önként folyó hasznok ezen fogyatkozását bővön kipótolják”, zárják a falu gazdasági helyzetéről készített felmérésük végkövetkeztetéséül az összeíró biztosok.

Az 1830-as években az egyházi anyakönyvekben végzett bejegyzések bányászok jelenlétéről tanúskodnak. Madarason esküdtek 1837-ben nagyági Haller János bányász és Keller Eszter. 1838-ban madarasi Gergely András és Korb Rozália (keresztstülők Habel János és Kern János), 1839-ben szentgyörgyi Farkas Miklós és Szabó Eszter. 1841-ben lövétei Andrási András és Ambrus Erzsébet, 1845-ben baláni Kertész József és Borok Erzsébet. Ugyanezen időben Madarason keresztelt bányászgyerekek: 1837-ben Bányai Márton fia, 1838-ban Grajzer Ferdinánd fia, 1839-ben Szőke Jánosé, Kaminitzki Antalé, Popa Alexanderé, 1840-ben Farkas Miklósé, 1846-ban Bongya Tamásé. A felsoroltak mind más vidékről jött és itt megszállt idegenek. Hogy mit és hol bányásztak, erre vonatkozó adatok hiányában csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. Egy részük az akkor virágzásnak indult Balánbányán dolgozhatott, a többi a Kutsuláti Boér Antal által a Hargita oldalában nyitott és az 1840-es években rövid ideig működő cinóber (?) bányában. Egy pár évi jelenlét után a bányászok eltűntek a faluból. A balániak, valószínűleg lakhely biztosításával odatelepedtek, a Boér Antalnál dolgozók pedig a bánya megszűntével máshová távoztak.

A XIX. század első fele újból háborús megpróbáltatások és természeti csapások sorozatát hozta a vidékre. A Napóleon-ellenes háborúk is sok emberáldozatot követeltek 1805-ben, 1812–1813-ban. (A hősi halottak neveit lásd a határőrök résznél.) Ezt követően (egy évszázada nem észlelt) négy évig tartó szárazság pusztította az egész fejedelemséget. A szárazság és éhség elől többen más vidékre vándoroltak. A kivándorlásról pontos adatokkal nem rendelkezünk, de tudjuk, hogy több jobbágytelek még 1820-ban is pusztán állott, pedig „a telkeken lakó embereket, jól lehet a tisztelt földesúrak segéllették [...] mégis a szűk üdőben a szomszéd Moldovába mentek” – jegyzi meg a többször idézett összeírás.

A magatehetetlen elesetteken a Főkörmányszék irányítása alatt gabonával segítettek, kölcsönöket folyósítottak nekik, 1817. február 3-án a legrászorultabb jobbágyokról Csik-madarason a következő lajstromot állították össze:

„Azon szerencsétlen személyeknek, akik nemcsak az élelemre szükséges gabonán fogyasztóknak és földesuruktól is éppen semmi segedelmet nem remélhetnek, és kézi munkájokkal is az élelem keresésre elégtelenek, név szerint consugnatiójok (feljegyzésük) következők eszerint:

– özvegy Bálinth Tamásné, Bodor Anna öt apró gyermekére nézend felsegítendő [földesura] Kozma József

– özvegy Bálinth Alberthné, Ambrus Barbara négy apró gyermekére [földesura] Kozma József

– özvegy Barok Istvánné, két kised gyermeke [földesura] Kozma József

– Kásás Miklós feleségétől, 80 esztendő [földesura] Cserei Pál

– Juhász József 95, felesége világtalan [földesura] Bíró László özvegye

– Hajdu András, felesége, 4 apró gyermeke [földesura] Bíró László özvegye

– Vántsa István, ágyba fekvő beteg, feleségével [földesura] Baráti István

– özvegy Barabás Bertalan, 79 esztendő [földesura] Bíró Lászlóné

– özvegy Juhász Ferencné, 60 esztendő gutta ütött [földesura] Kozma József

– Kovács Miklós 6 apró gyermekes tekintetéből felsegítendő [földesura] Kozma József”.

A gabonával való üzérkedés megfékezésére a határőr-parancsnokságon keresztül igyekeztek hatni. „Nemes Regiment Commandónak parancsolatjából – szól egy 1815. január 25-én kelt utasítás – török búzát nyerekedésre hordó embereknek tudtára kell adni, hogy az keményen tiltatik, akármely nembéli is legyen, hanem a mely embernek teljes szüksége lészen reá a Companiától előre nyerjen cédulát, mert különben nem fog török búzát kapni.” A hiányzó gabona pótlására növényi gyökerekből, rügyekből és levelekből készíthető ételrecepteket is népszerűsítettek.

A fertőző betegségek megelőzésére szigorú rendszabályokat vezettek be. Már 1813. december 10-én az ezredparancsnokság a következő pestis elleni intézkedések életbe lépését rendelte el:

„1. Minden ember tartozik, a mennyiből lehet, hogy egyik a másikkal ne elegyítse magát, főként ismeretlen emberrel, nehogy valami pestises helyről jöveteles [legyen, és] amián szerencsétlensége történjék az embernek.

2. Az igaz tapasztalendő dolog, hogy nemcsak az embertől, hanem még az egyet-mástól is a pestis igen könnyen ragad, azért senki semmiféle gúnyát, posztót, vásznat, egyet-mást ne vegyen, sőt ha az úton valami olyas portékákat tanálna is, ahhoz se ne nyúljon, fel ne vegye, sőt inkább a sárba tapodja belé.

3. Minden ember legyen szorgalmatos a mostani üdőben is a legnagyobb tisztaságban lenni mind a maga házát, mind pedig egyet-másában, hogy igen tiszta legyen, a házat kétszer is meg kell seperni, fenyőmaggal kifüstölni, kétszer egy héten tiszta fejért venni, a rogyáját¹⁵ tisztán tartani, tiszta ecetben mosdani, csakhogy az ecettől az szemet oltalmazza, mikor abba mosdik.

4. Az étel és italba mérsékletes legyen, azon rossznak eltávoztatása végett sertéshúst, szalonnát sokat ne egyenek, hogy az által a gyomrot nagyon megterheljék.

5. Vigyázzon az ember magára, hogy nagyon haragot ne tartson, hogy búban magát ne eressze, hanem az asztalságot nagyon moderálja.

6. Oly egyet-mást válasszon magának, hogy a mostani üdőben se igen meleg se igen hideg ne legyen.

7. Az ember minden nap, de kivált hideg időben az ablakját nyissa fel, hogy a friss ajér¹⁶ az házat járja, s fenyőmaggal kétszer-háromszor füstölje.

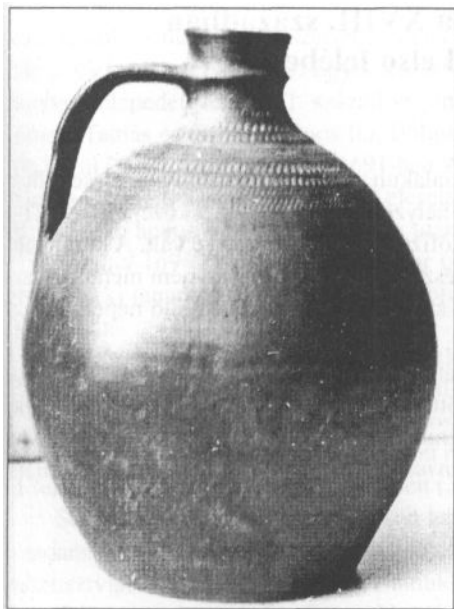
8. Ha a pestis közelegne, estve mikor lefekszik egy kis faolajat forró vízben tartson, és aval kenje maga testit egészen ruhával belemártván, fűtő mellett.”

Ebben az időszakban újabb pestisjárvány nem volt, de másfél évtized múlva egy új járványos betegséggel kellett szembenézniük, a kolerával, ami a század folyamán többször is szedte áldozatait Csíkban.

---

¹⁵ „ragyája” – az arca?

¹⁶ „ájér” = levegő

Vizeskorsó a XIX. századból

Sarokkályhacsempe a XIX. századból

FORRÁSOK:

Nemzeti Társalkodó, 1840. június 19, I., félév 25. sz.

Domokos P. P. 263.

MOL, Vegyes conscriptiók 2. csomó 4. tétel, 6. csomó 4. tétel, 24. csomó 8. tétel.

MOL, Az 1750-es 47. Téka 1. sz. 102–105.

NLt Cszda, Alcsík It, Protokollumok 3. sz. 214.

Uo., Felesík lvt., Protokollumok 21. sz, 60, Iratok 621/1813, 1012/1838.

SzOkl VII., 72–73., 186., 221.

NLt Mvhely, Úrbéri ossz, 292/1820 sz.

Mvhelyi Múz, lvt., 42., 45., 39., 79., 97., 112., 119 sz.

Egyh. anykv, 1813–1857.

NLt. Cszda, Csík lvt. XX/3., XXIX/7., XXXII/12., XXXIII/39.,

XLIX/187., XCIV/24., 38., 47., 70., XCV/2., 17., 29., 55., 67., 70. sz.

Benkő K, 1. 28–31., 35., 83–85.

MOL, Fisc. lvt. V. szekrény Fasc., 376, VI/A szekrény Fasc., 19., 135–164.

Társadalmi viszonyok a XVIII. században és a XIX. század első felében

A XVIII. században a társadalmi életet a kialakult rendi tagolódás továbbélése jellemezte. Egyes rétegek (a lófők és gyalogok) jogi helyzete módosult. A két középréteg 1711-től, mivel katonai kötelezettsége megszűnt, adófizető szabad székellyé vált. A korábban nemesnek tekintett lófő rend gyakorlatilag elvesztette nemesi státusát, nem mentesült az adó és egyéb terhek hordozása alól. A szabad székelyek száma a szolgáló népességhez viszonyítva nőtt.

A társadalmi megoszlásról készített táblázatból kitűnik, hogyan alakul egy-egy réteg súlya az egymás mellett élés körülményei között. A szabadok, a jobbágyok és a zsellérek faluközössége a településnek szabad-jobbágy rendű jelleget adott. A határőr-katonáskodás bevezetése után e jelleg is módosult. *Katonai-provinciális* (provinciális, vagyis nem katonai, tartományi) rendű településsé vált.

Társadalmi megoszlás a XVIII. század első felében

A társadalmi hierarchia csúcán a *birtokos nemesek* helyezkedtek el. Ők kimaradtak az előbbi táblázatból, mert adómentesek lévén, nem kerültek az adóügyi nyilvántartásba. Pontos számukat csak az első oszlopnál sikerült azonosítani, az Endes Miklós által közölt 1702-ből való nemesi összeírás alapján. Ezek: Bíró Dávid, Bíró Sándor, Bíró Kristóf és Czerjék László.

Társadalmi réteg	1703		1713		1722		1750	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
	család							
Birtokos nemes	4	3,92	Nincs statisztikai adat					
Armalista	–	–	1	1,5	2	2,7	8	1,6
Szabad székely	50	49,00	28	42,4	39	52,7	72	59
Jobbágy	37	36,26	37	56,1	31	41,9	29	23,8
Zsellér	7	6,86	–	–	1	1,35	6	4,9
Alzsellér	–	–	–	–	–	–	9	7,4
Egyéb	–	–	–	–	1	1,35	4	3,3
Összesen	98	100,00	66	100,00	74	100,00	122	100,00

A legjelentősebb birtokos család Csikmadarason a Homoródszentmártoni *előnevű Bíró család* volt. A hagyomány szerint eredetét Becz Jakabtól, a csiki származású hóstól vette, aki a XVI. század elején élt. Egyik leszármazottja, Balázs fia András Homoródszentmártonban telepedett le a XVI. század végén, 1614-ben András három kiskorú fia lustrált: János, Tamás és György, János fia, Bálint fejedelmi pohárnok volt 1661-ben. Bálint két fia közül Dávid csatában esett el 1691-ben. A másik fiúnak, Istvánnak kibédi Dózsa Zsófiától hat fia született: Sámuel, Gábor, aki elesett ugyancsak 1691-ben, Sándor, Dávid, Mózes és Kristóf. Az apát több évi tatár rabság után Rab Istvánnak is hívták.

Sámuel 1694-ben a csiki vashámor gondviselője, 1702-től 1721-ig, haláláig fő kormányzó tanácsos. Ő örökölte a homoródszentmártoni birtokot. Neje vargyasi Dániel Kata volt.

Mózes nem kerül kapcsolatba falunkkal.

Dávid és Kristóf 1702-ben Sándorral együtt madarasi birtokos.

Sándor csíkszentmihályi Sándor János és Angyalosi Erzsébet leányát, Zsuzsannát vette feleségül, és Csikmadarason állapodott meg. 1704-ben II. Rákóczi Ferenc hadseregében a felcsiki század főhadnagya. 1711-ben (38 éves korában) Felcsik esküdt ülnöke.

Sándor fia Gábor. Ő a Csikrákoson lakó nagyajtai Cserei Krisztinát vette feleségül. A madarasi egyház különválásának pártolója. Négy gyereke volt, három fiú és egy leány. Fiai köztisztviselői pályát futottak be. Utánuk a család fiúágon kihalt.

Gábor legnagyobb fia. *Sámuel* br. Kemény Krisztinát vette el. 1780-ban az Erdélyi Királyi Tábla számfeletti ülnöke, majd fő kormányzó tanácsos. 1804-ben hunyt el.

Második fia, László Maár Borbálát vette feleségül. 1780-ban a Bécsben székelő Erdélyi Udvari Kancellária írnoka, később udvari tanácsos. Leánya, Franciska (1775–1810) elismert zenei tehetség volt, kinek korai haláláról a *Magyar Kurír* is cikkezett.

A harmadik fiú, Gábor, Csikban maradt, pályája itt ívelt fel egészen a főkirálybírósig. Előbb Felcsik szék jegyzője, 1780-ban felcsiki alkirálybíró, majd királyi adóbiztos, 1791-től 1802-ig, haláláig Csík-, Gyergyó- és Kászonszékek főkirálybírója, vagyis a szék első tisztségviselője.

A leánytestvér, *Anna* gróf Ferratti Mihály felesége lett.

A család megújított címeres nemeslevelét Bíró György, a fejedelmi nagyobb kancellária jegyzője kapta Báthori Gábortól 1612. szeptember 16-án. A címer: haránt osztott pajzs, melynek alsó kék mezéjében zöld halmon található koronán nyugvó kar kezében írotollat tart. Fölötte egy csillag. A felső vörös mezőben egymás mellett két oroszlánfő ugyanazon nyilvesszőt tartja szájában. A pajzs fölött a fejsisakon nyugvó koronában négy világos structoll emelkedik ki.

A Bíró család csikmadarasi jelenlétére a legrégebbi adat 1694-ből való. 1694. április 24-én iktatták be homoródszentmártoni Bíró Sámuel a csiki vashámor gondviselőségébe. Nem tudjuk, ezt megelőzően játszott-e a család valamilyen szerepet a falu életében. Az 1702-es felcsiki összeírásokról madarasi nemesként a Bíró család három tagját vették számba: Dávidot, Sándort és Kristótot. Egy ugyanazon évi leltárban Kristótnak Madarason nyolc jobbágyát írták össze állataikkal együtt. 1703-ban mint madarasi birtokos Sándor és Dávid szerepelt. 1712-ben Kristóf nyolc évre elzálogosította itteni javait Kászoni János csiki főkirálybírónak, aki később Bornemisza János néven kora legfényesebb pályáját futotta be,

erdélyi udvari kancellár lett. 1724-ben Sándor templomtornyot építtetett felesége szülőfalujában, Csíkszentmihályon. 1742-ben a Bíró család a papi és kántori lak építésére telket biztosított az egyháznak, és később anyagilag is támogatta a templom építését. 1761. szeptember 16-án Bíró Gábor özvegye és gyerekei a dánfalvi Felszegen lévő halastó ügyében – amelyet a madarasi Geréb familiától örököltek – tanúkihallgatást végeztek. 1780. november 21-én Bíró Gábor gyerekei közül Gábor, az alkirálybíró 17 tanút hallgattatott ki, visszakövetelve Mészáros György nevű jobbágyát, aki Tordára szökött, és ott családot alapított.

Az 1796-ban elkezdett új templom építésének irányítását maga a főkirálybíró, Bíró Gábor vette kézbe. Nem bízva az egyháztanács és a lelkész hozzáállásában, a hívekre kirótt hozzájárulások begyűjtését is maga végezte el. Ezért az egyházi vezetőség és a pap ellenszenvét váltotta ki, de a lakosság is neheztelt erélyességéért. Halála után, bűnbakot keresve pénzsikkasztással is gyanúsították. A befejezett templom boltíve a tartóoszlopok eltávolításakor megroggyant, ami miatt a templomot nem lehetett használatba venni. Ezen Bíró annyira felindult, hogy valószínűleg agyvérzést kapott, és másnap, 1802. március 29-én meghalt.

A XIX. század elején a homoródszentmártoni Bíró család madarasi ága fiúágon kihalt. Előbb Gábor, a főkirálybíró 1802-ben, őt követte Sámuel [1804]-ben, majd László 1820 előtt. Gábor birtoka testvéreire szállt, a Lászlóé felesége halála után Sámuel leányaié lett – Sámuel egyik leányát, Anna Máriát kézdiszentléleki előnevű *Kozma József*, a másikat, Karolinát kadicsfalvi *Szörtsei Imre* vette feleségül. Karolina 1821-ben dévai Fodor Andrásnéként tűnik fel. Úgy Kozma, mint Szörtsei Madarason telepedtek le. Kozma az 1830-as években az Olt-híd mellett egy csinos kőházat építtetett, ami a második világháború végéig fennállott, majd tűz martaléka lett, a maradványokat pedig széthordták (a múlt század negyvenes éveinek végén gyerekeként sokat játszottunk a romok között, hiszen az épület a szülői házunktól 100 méterre feküdt – P.A.S.).

A múlt század második felében fiúágon kihalt mind a Kozma, mind a Szörtsei család. Örökösök a Somboriak és a nagykendi gróf Somssichok voltak. Az udvarház körüli helyek egy részét a Mezeiek vették meg, egy másikat a Szávák. Az udvarházon aluli déli részt ma is Udvarmelyékének, a Szávák által megvásároltat Örménykertnek hívják.

A Bíró család, illetve örökösök birtokának kiterjedését csak hozzávetőlegesen ismerjük. 1702-ben Bíró Kristóf javainak a leltárán név szerint nyolc jobbágy szerepelt: Fazakas János 6 ökörrel, 5 tehénnel, 4 juhval és 4 lóval, Pál János 2 ökörrel és 2 tehénnel, Sebők András 2 ökörrel és 2 tehénnel, Juhász Péter 3 tehénnel, Kovács János 2 ökörrel és 2 tehénnel, Sebők Péter 1 ökörrel és 5 tehénnel, Kálmány Péter, aki a földesúr marháival dolgozott és özv. Pái Istvánné 2 tehénnel.

1820-ban Bíró Lászlóné Csíkmadarason 16 jobbágya és két zsellére volt. Kozma Józsefnek 8 jobbágya és két zsellére, Szörtsei Imrének 8 jobbágya.

A Bíró család majorsági földjeiről 1702-ben a következő feljegyzés olvasható: „Udvarhelynek az a jószág rendeltetett volt az előtt, melyen most Kálmány Balázs lakik, két kűs paraszt házacska lévén rajta. A bíróságba ugyan ezen Kálmány Balázst hatták, mivel semmije sincsen. Az nagy hó és vízesség miatt a külsőkre ki nem mehetvén, a bíró és jobbágyok így referálják, hogy vagyon szántófölde búzának való egyik fordulóban, úgymint a Kápolna felé fordulóban, mind karcfalvi, mind madarasi határon cubulum (kőből) 16, zabnak való

ugyanazon fordulóban cubulum 15. Az hámor felé fordulóban is búzának való vagyon cubulum 16, zabnak való föld is circiter (körülbelül) vagyon cubulum 16, vagyon sovány és erdő felvette több is. Kaszálóhely circiter 30 szekér szénára való hely.”

1839-ben Kozma József fia, Gábor majorsági birtokához tartozott az Olt-híd melletti „curiális jószág” az új, kőből épült udvarházzal, benne. „*madarasi fabrika*” készítette „*újmódi csempefűttővel*” több gazdasági épület, a malomárok mellett egy malom, ványolóval és olajütővel, a madarasi vízen fűrészmalommal. Gabonával bevetett területek voltak a Templomhegyen, Dudornál, Ehbáton, Vasbányán, Csonka kertjénél, Udvarmellett és a Kendereskertben, összesen 127 vékaféreje; tavaszvetések a Templomhegyen, Kód-mellelt, Nagyödör mellett, Vasbányánál, Sároshídnál és Csorgóban, összesen 98 vékaféreje. Ezen kívül 8 véka elültetett kender és 25 véka pityóka, a karcfalvi határon pedig 90 vékaférejű föld árpával és zabbal beültetve.

Jobbágytartó nemes volt még Madarason a XVIII. század elején rákosi *Czerjék László*. Ő Borbély János vejeként bírt 1703-ban egy belsőséget és négy jobbágycsaládot. Később a Czerjékkal Madarason nem találkoztunk.

A kincstári birtokként kezelt Fejedelem-kertjét a hámor megszűnte után – habár arra báró Bánffy Dénes tartott igényt –, 1732-től delnei *Csató Zsigmond* udvari tanácsos kapta meg. Halála után, 1753. május 21-i leirattal Mária Terézia a jószágot Csató özvegyének, Gáborfi Annának engedte át 521 forint zálogért, azzal a feltétellel, hogy a kincstár azt visszaválthassa bármikor. Gáborfi Anna később a kertet eladta Cserei Farkasnak 1500 forintért. A tanúk vallomása szerint. 1828-ban a 40 szekér szénás helyet ezután a Csereiek bírták. Amikor ezt 1832-ben a kincstár vissza akarta szerezni, vég nélküli per vette kezdetét. A per végkifejletét nem sikerült tisztáznunk, de tény, hogy 1853-ban még függőben volt.

A *Csereiek* közül 1820-ban Pálnének két jobbágya volt (két Kűs család), egy zsellére és három alzsellére (Kásások), Mihálynak pedig egy jobbágya (Boér család).

A csíkmadarasi birtokos nemesek két csoportját különböztetjük meg, a helyben lakókat és a „bébírókat” (a faluban földdel rendelkező, máshol lakó). Helyben lakók voltak a hororódszentmártoni Bírók és utódaik, valamint a *Barácziak*. A Barácziak 1757-ben tűnnek fel a vidéken, előbb Szépvízen, majd Rákoson. „Nagyváradí” előnevet viseltek. 1820-ban Barácz Istvánnak két jobbágyát írták itt össze (Váncsákat). A múlt század második felében eltűntek a faluból, emléküket a Barácz-kert nevű hely ma is őrzi.

A helyben lakó nemeseken kívül a faluban birtokkal és egy-két jobbággal rendelkeztek többen is a „bébírók” közül: 1703-ban az Aporok és Petkyek, később a rákosi Csereiek, a szentdomokosi Sándorok, a dánfalvi Kovácsok és az alsíki Bocskorok.

A „*méltóságos*” címet viselőik 1820-ban a Bírók, szentdomokosi Sándor Mihály, aki akkor főkirálybíró volt és a rákosi Csereiek. A többiek a nemesség alsóbb rétegét képezték, de mivel két-három szolgáló emberrel rendelkeztek, adómentességet élveztek, és nem voltak kötelezhetőek a falu terheinek viselésére, mint az egytelkes armalisták vagy a lófők. A nemesek, előnyös társadalmi helyzetüknél fogva befolyásolták, és részben irányították – jobbágyaik érdekét védve – a falu mindennapi életét.

A nemesség alsó rétegét az armalisták, magyarul címeres nemesek képezték (nevezték őket még egyházi vagy egytelkes nemeseknek is). Személyükben nemesek voltak, de vagyonuk után adóztak, akárcsak a szabad székelyek, mivel nem rendelkeztek fejenként

legalább két örökös jobbággal, ahogy azt az 1714. évi országgyűlés előírta.

Az első két madarasi armalista Csáki János és Székely Mihály volt. (Az 1713-as összeírás egy vagyontalan armalistáról értesít, akit mint vagyontalant név szerint fel sem tüntet.) 1722-ben említik Csákit és Székelyt. Ez utóbbi hamar eltűnt a falu életéből. 1750-ben csak a dánfalvi származású Csákok vannak jelen, János és Imre.

Ez a réteg adófizető volt ugyan, de a többi szabadrendűvel szemben kiváltságos jogokat is élvezett: a széki közmunkák (fuvarozás, postálkodás és egyebek), falusbíróság viselése és katona-elszállásolási kötelezettség alóli mentesség. Az ilyen természetű jogának megsértése ellen perelt Csáki János 1733-ban, amikor a felcsiki törvényes szék elé idézte Géber Balázs falusbírót harmadmagával, mert a német káplárt nála szállásolták be, áthágva ezzel mentességi jogát. A falu előjárói azzal védekeztek a vád ellen, hogy „mint hatalmas német maga szabad akaratjából szállott az actorra (felperesre), melyről az inctusok (*alperesek*) nem tehetnek”.

Az Erdélyi Főigazgató Tanács 1759. január 29-i rendeletével szabályozta az armalistáknak a falvak többi lakóival szembeni viszonyát. Mentésítette őket a faluőrzés, postálkodás, rabok és foglyok kísérése és őrzése, futárszolgálat és kalauzolás kötelezettsége alól. A széki tisztviselők igénybe nem vehették őket. Széki szolgálatra saját költségükön nem lehettek kötelezhetők. A katonaszállások, utak és hidak építése és fenntartása alól azonban nem mentesülhettek.

A sors iróniája, hogy a határőrség szervezésekor nem vették tekintetbe nemesi voltukat, és határörökké tették őket. Így a madarasi Csákiakat is. Mivel vagyoni helyzetük nem volt az elvárásoknak megfelelő, nem is a huszárokhoz, hanem csak a gyalogok közé sorolták be őket. Ezen eljárás ellen fellebbezett Csáki Albert 1768. október 18-án, bemutatva nemeslevelét, amelyet I. Rákóczi György adott 1639. május 21-én őseinek. 1783-ban a Királyi Tábla ügyében kedvező ítéletet hozott, de a határörkatonakötelezettség alól felmentést nem kapott. 1792-ben tett próbálkozása sem járt eredménnyel. Maradt nemes létere gyalog határőr.

Az armalisták vagyoni helyzete jobb volt a szabadrendűekénél. A két Csáki család 1750-ben egy és fél telken három házzal rendelkezett. Ehhez járult a határban 18 és egy-negyed hold szántó, 4 és háromnegyed holdnyi kaszáló: 4 ökör, 3 tehén, 6 növendék és 22 juh.

A *szabad székelyeket* a korábbi lófő és gyalog rendűek alkották. Földtulajdonosok voltak: szántót és kaszálót magántulajdonként, az erdőt és legelőt közösként használták. A szabadrend nem ismerte a feudális függést s az ezzel járó földesúr jobbágy viszonyt, de az adózás, katona-állítás (de nem a fejenkéntit, mint 1711 előtt), közmunkák, papi dézsma terhé viselnie kellett.

A II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharc leveréséig a szabadok katonailag szervezett társadalomban éltek, s annak keretében alakult ki rendi-társadalmi tagolódásuk. E két hajdani katonarend a XVIII. század közepére sok szempontból összeolvadt, anyagilag is nagyon közel álltak egymáshoz. Mindkét rendben találunk jómódúakat és szegényeket, mindeniküket adózásnak vetették alá, megfosztva a korábbi kiváltságuktól. Megkülönböztetés nélkül viselték a falu közterheit. Az adófizetési lajstromokban a hatóságok is egy helyre, a szabadok (lófők és gyalogok) rovatába sorolták őket. A lófő és a

gyalogos székely megkülönböztetése azért nem szűnt meg a későbbiekben sem, továbbra is érvényesült számos megnyilvánulásban. A lófő különbnék tartotta magát az egyszerű közrendünél, és amikor módja volt rá, kihangsúlyozta nemes voltát, pl. tanúkihallgatások alkalmával.

A kor felfogása szerint a szabad székely nem szabad paraszt volt, hanem szabadrendű személy. Ő rendisége révén más kategóriát alkotott, mint a paraszt. Parasztként soha nem emlegették, mert azon mindig jobbágyot és zsellért értek. A szabadrendű ebben az időben nem szívesen keveredett a falusi hierarchiában nála alacsonyabban álló paraszti réteggel. A rendi válaszfalakat azonban számos tényező lazította: az anyagi-vagyoni rétegződés, a gazdasági egymásra utaltság és egyebek.

A peres iratokban, tanúvallomásokban név szerint említett lófők a tárgyalt időszakban, a már előbb (1702-ben és 1704-ben) felsoroltakon kívül a következők: 1757-ben Bodor László, Pál András; 1758-ban Bálint Péter és György István; 1760-ban Antal Lőrinc, Ványolós István; 1776-ban Császár János (madéfalvi származású), Dombi Péter és Lőrinc Antal; 1802-ben Antal János, Antal Péter, Bálint János, Bőjte István, György Péter, Hidvégi Jakab, Kádár István és Kedves György; 1803-ban András János, Balázs Ferenc, Bálint Antal, Bálint János, Czikó Albert, Horváth János, Horváth István, Kedves György, Máté István, Miklós Mátyás, Nörincz István, Péter János, Péter József, Süket Mihály, Ványolós István; 1806-ban Lőrincz Albert, Lőrincz József, Máté István, Mezei Domokos (göröcsfalvi származású); 1807-ben Antal János, Bálint Ferenc, Bíró Mátyás, Bogács Mátyás, Császár Ferenc (madéfalvi), Dombi Albert, Horváth Péter; 1820-ban György András, Mezei Domokos, Zöld Albert, Lőrincz Antal és Lőrincz Ferenc.

A szabadrendű vagyoni helyzete általában az erdélyi középparaszti réteghez tartozó, földművelésből élő lakosságának felel meg. Az 1750-es összeíráskor egy szabad székely családnak Csíkmadarason átlag 4 és fél hold (9 köbölnyi) szántója és másfél holdnyi (3 szekér szénát termő) kaszálója volt egyéni használatban. Ehhez járult az állatállomány: két ökör, 0,9 tehén, 4,7 juh. Egymás közti vagyoni megoszlásuk azonban eléggé egyenlőtlen. Így Sándor Istvánnak 37 köbölnyi szántója és 10 szekérnyi szénát termő kaszálója, 4 ökre, 2 tehene és 26 juha; Balázs Istvánnak 26 köbölnyi szántója, 7 és fél szekér szénás kaszálója, 4 ökre, 3 tehene és 6 juha volt. Lőrinc Jánosnak és Csepregi Jánosnak viszont semmije (az előbbi szabó, az utóbbi fazakasságból élt). Kozma Ferencnek másfél köbölnyi szántója és egy szekér szénát termő kaszálója volt csupán.

A lófő és gyalogrendű szabad székelyek életében rendkívüli változást hozott az 1764-ben felállított határőr katonaság. Ekkor a szabadrendű családokat besorozták a határőr katonaságba. Belőlük alakult ki a *katonarend*. Határőr katonai szolgálatra, hadi gyakorlatozásra és hadjáratokban való részvételre is kötelezték őket. Közigazgatásilag kivették őket a széki joghatóság alól, még peres ügyeiket is tisztí elöljáróik előtt kellett intézniük. A katonai parancsnokság, a General Commando beleszólt a katonarend mindennapi életébe is – sokszor előnyükre. Így parancsnoksági utasításra kezdtek természeteni pityókát (burgonyát), gyümölcsfákat ültetni kertjeikbe stb.

Az első székely határőr gyalogezred 1773-ban készített kimutatásából kitűnik, hogy Csíkmadarason akkor 88 gyalogrendű lakott, 89 fiúgyerekekkel és 6 huszár 16 fiúgyerekekkel (volt mellettük 45 jobbágy 107 fiúval).

1818-ból név szerint ismert huszár határőr volt Bálint Antal és Bálint Ferenc, Csáki István, Bíró Imre és Bíró Márton, Bogács János, Bogács Albert, Bogács Ferenc és Mezei Domokos. Gyaloghatárőr családok az: Ágoston, Ambrus, András, Antal, Balázs, Bartó, Bálint, Bíró, Bodor, Bogács, Bőjte, Csáki, Császáz, Dombi, Ferencz, György, Horváth, Imre, Jakab, Kádár, Kedves, Kristály, Kozma, Lőrincz, Máté, Mezei, Miklós, Molnár, Ördög, Pál, Péter, Petres, Sándor, Süket, Szabó és a Veres nevűek.

A *jobbágyok*. Az adózók második legnépesebb rétegét a jobbágyok alkották. Ők nem voltak a föld teljes jogú tulajdonosai. A föld tulajdonjoga, a korabeli jogrendszer szerint, a birtokos nemeseket illette meg. A birtokosok a földhasználat jogát engedték át a parasztcsaládoknak, aminek Fejében azok szolgálták őket. Ez képezte a jobbágyi függőség gazdasági alapját. A függés egyes formáit már nagymértékben a szokásjog alakította ki és tartotta életben.

A jobbágyi szolgáltatásokról részletes tájékoztatást nyújt az 1820-as úrbéri összeírás. Szemléltetőül ebből idézünk: „Méltóságos Sándor Mihály úr ezen nemes szék nagy érdemű Fő Király Bírója colonusa¹⁷, Dobondi András hetenként szolgál 2 napot ökörrrel vagy tenyérrel, ahogy az udvari szolgálatbéli szükség kívánja, az maga tulajdon kenyere. Hasonlólag Méltóságos Bíró Lászlóné, Maar Borbála asszony, tekintetes Kozma József és Szörtsei Imreh uraké is. Fonnak ezek is komponát:¹⁸ 4 font gyapjat, 4 kendert, a magok tulajdon kenyerek mellett, valamint szintén Dobondi András. Ide járul az a megjegyzés is, hogy a fenn tisztelt méltóságos asszony colonussai Bálint János, Antal Péter és Fazakas György, úgy Juhász József, Fazakas János, a Szörtsei úr, a Kozma úr részéről pedig Fazakas Ferenc nagyobb és Fazakas Ferencz kisebb egy-egy napot szolgálnak.”

1820-ban a falu jobbágysága robotolt 3844 napot, és font 256 font gyapjút és kendert. A robotot a jobbágy a földesúri kezelésben levő, ún. majorsági birtokon róttá le. Az úrbérinek nevezett jobbágyföldeket mindaddig, amíg a földesúrral szembeni kötelezettségeinek eleget tudott tenni, a jobbágygazda a szokásjog alapján birtokolta, és családi örökségként utódaira hagyományozta. A mezőgazdasági felszerelés és az állatállomány a jobbágy személyi tulajdonát képezte.

A jobbágyság zömét kitevő, ún. örökös jobbágyok helyhez kötöttek voltak. Nem rendelkeztek szabad költözködési joggal, mint a szerződéses jobbágyok vagy a zsellérek. Ez utóbbiak a szerződés lejárta után szabadon költözhetek más birtokra. Változást a helyhez kötöttségen csak II. József 1785-ben hozott rendelete, majd az 1791. évi XXVI. tc. hozott. De ez is szigorú megkötésekkel, ami szinte lehetetlenné tette a jobbágyok szabad mozgását.

A jobbágyok számaránya (a szabadrendűeké után) a legnagyobb, csökkenő tendenciával. A XVIII. század közepére számuk érezhetően apadt – 1713 és 1750 között 37 családról 29-re, arányuk pedig az 56.9%-ról 23,8%-ra. A csökkenés oka az elvándorlás, valamint a zsellérsorba süllyedés, de van eset szabadrendűvé válásra is.

Anyagi állapotuk hasonló a szabadrendűekéhez. Az 1750-es adóösszeírás szerint átlag 4 és egynegyed hold (8 köböl és fél) szántóval. I és háromnegyed holdnyi (3 és fél szekér

---

¹⁷ II. József rendelete értelmében 1785-től kezdődően a jobbágyok megnevezése a „colonus”, ami földet megművelőt, lakost jelent.

¹⁸ kompona – karos mérleg, itt fonalmérő mérleg.

szénát termő) kaszálóval rendelkeztek. Voltak köztük jómódúak is. Fazakas Andrásnak 30 köbölnyi szántója és 12 szekér szénát termő kaszálója mellett volt 4 ökre, 3 tehene és 38 juha, Szöcs Mátyásnak 16 köbölnyi szántója, 12 szekér szénát termő kaszálója, 5 darab ökre, 1 tehene és 30 juha stb.

A jobbágyok a földesúrral szembeni úrbéri kötelezettségek – robot és egyéb szolgáltatások – mellett a kincstárnak fej- (vagyis személyi), föld- és állatállomány utáni adót is fizettek. Ez az állammal szembeni kötelezettség azonban feleannyi volt, mint a szabadoké. Mentessült az adó alól az udvarbíró és a majorságban dolgozó, udvari teendőket ellátó néhány jobbágy vagy zsellér is.

A *zsellérség*. A függő viszonyban levő parasztsághoz tartozott, a jobbágyság szegényebb rétegét képezte. A zsellér általában a lelkes jobbágyokétól eltérő, kevesebb szolgáltatásra kötelezett paraszt volt. Így 1820-ban volt, aki évi 15 napot robotolt, volt, aki két juh hasznát adta földesurának, vagy pénzben váltotta meg kötelezettségét. Az alszellérek nem voltak előre megállapított szolgálat elvégzésére kötelezve.

1820-ban a zselléreknek a földesúrral szembeni szolgáltatásaikról az esküdtek azt vallják, hogy: „Az inquilinusok pedig a csak most említett (vagyis a Kozma) udvarhoz tartozók, 2 juh hasznát adnak esztendőnként. Ityim Áron pedig ad 3 forintot. Kozma Joseff subinquilinusa¹⁹) Hajdu Lupuj és Ityim Adám semmit sem adnak.”

A XVIII. században két kategóriába tagolták őket: zsellérré és alszellérré, vagyis házas és házatlan zsellérré. A házas zselléreknek belső telkük volt, és valamelyes földdel is rendelkeztek. Nem egy esetben előfordult, hogy a zsellérnek a jobbágyéhoz hasonló nagyságú földje volt. 1750-ben Hajdu Gábornak 8 és háromnegyed köbölnyi szántója volt. Veres Istvánnak pedig 6 köbölnyije.

A házatlan zsellérek többsége más telkén lakott. Közülük kerültek ki a béresek, a háziszolgák és a földesúri cselédek.

A jobbágyok és a zsellérek között nemcsak a földdel való rendelkezés terén, hanem a személyi függés, a földhöz kötöttség vonalán is számottevő különbség volt. Mert a zsellér csak egy meghatározott időre szóló szerződés alapján állott a földesúr szolgálatába, és a szerződés lejártával szabadon költözhetett máshová, míg a jobbágy nem. Robotja is kevesebb volt. A XVIII. században több zsellér telkes jobbágyá vált.

A zsellérek és alszellérek száma a XVIII. század elején elenyésző volt. 1722-ben egyet írtak össze csupán. A század közepére számuk emelkedett, arányuk a falu adózó népességének a 12%-ára nőtt. Ez az arány a későbbiekben állandósult. Az 1820. évi úrbéri számbavételkor 51 jobbágycsalád mellett 4 zsellért és 6 alszellért találtak az összeírók.

FORRÁSOK:

Domokos P. P. 263.

Acsády Ignác: *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában.*

1720–1721., *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új folyam, XII., Bp., 1896. 217.

Benkő K. I. 28–31., 35., 83–85.

MOL, Vegyes conscr. 2. csomó 4. tétel, 6. csomó 4. tétel, 24. csomó 8. tétel.

---

¹⁹ subinquilinus = alszellér, akinek nemcsak földje a határban, de házas telke sincs

MOL, Az 1750-es 47. Téka I. sz. 102–105.

NLt. Mvhely, Mvhelyi Múz. lt., 39., 42., 55., 70., 97., 119. sz.

Uo., Úrbéri össz. 292/1820.

Nagy Iván: *Magyarország nemes családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I., Pest, 1863.

Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családai*. Székelyudvarhely, 1903.

NLt Cszda, Csík lvt., Protokollumok 26 sz. 137., 31. sz. 78., 203., 32. sz. 195–196., 313., 34. sz. 116–117., 37. sz. 60., 38. sz. 20–33., 231–233., Iratok III/30., XII/73., XVIII/49., XXX/3., XXXII/12., XXXIII/39., XLIX/87., XCIV/24., 38., 47., 70., XCV/2., 17., 29., 55., 67., 70.

Uo., Felcsík lvt, Protokollumok I. sz. 27., 84., 146., 151., 157., 161., 167., 2. sz.

60., 70., 75., 85., 87., 91., 110., 119., 121., 168., 171., 3.sz. 12., 10., 113., 153., 154., 4. sz. 15., 25., 55., 156., 158., 190., 8 sz. 49., Iratok 2/1701, 138/1802. 192., 194.

és 202/1803., 259/1807., 672/1821., 732/1827., 1012/1838., 1088/1843., 1137/1846. sz.

NLt Mvhely. Marosszék lt. ND. 301/1718., 388/ 1727.

NLt Kvár. Bornemisza lvt., Főosztály, XXVI. 8, 13 sz.

Uo., Báró Bánffy család lvt., Fasc. 55 nr. 11. Fasc. 57. nr. 92.

Helyi önkormányzat, faluszéke, falugyűlés, eljáróság

A faluközösség belső ügyeit – akárcsak azelőtt – a falugyűlés, a faluszéke és a választott eljárók: a falubíró és az esküdtek (hütösök) intézték. A közösségi életvitelt a szokásjog szabályozta. Bizonyos jogszabályokat írásba is foglaltak, és „falukönyvként” alkalmazták. Sajnos, madarasi falutörvény ez időből sem maradt ránk. A jogszabályok számottevő részét maga a széki törvényhatóság foglalta írásba. Az 1726. évi csíkszéki „statutum” előírta, hogy „a falubírák és polgári mellé mindenütt bizonyos számú hitesek eskettessenek be az tilalmas határok pásztrolására, mely szokás ezúttal is tartassák meg”. Nagyobb falvakban hat-hét esküdtet állítsanak, tehetnek jobbágyembert is, de ahol nemesség is él, ott csak azzal a feltétellel, ha azok jószántukból elfogadják az alacsonyabb rendű személy rájuk is érvényes bíraskodását. Madarason a bíró hetedmagával, vagyis hat esküdtel együtt képezte a falu eljáróságát. A statutum szerint teendők és kötelezettségeik a „törvényteleneket büntessék”, károkat becsüljenek, a tilosban talált marhákat hajtsák be, s a károsult kezébe adják, ha ezt elmulasztják, ők tartoznak elégtételadással. Panaszt tenni ellenük a széki tisztnél lehetett, aki egy forint büntetést szabhatott ki rájuk.

1844-ben Csíkszék rendőrségi szabályzatot is alkotott. Ebben intézkedett az erdei és mezei károkról, a határbírókról és pásztorokról. Kötelezte a főhatárbíró, hogy a károkat minden héten a falugyűlésen jelentse be, előírta a határfelszabadítási eljárást, megtiltotta a beteg marháknak a határra való kihajlását. Továbbá intézkedett a rétekről és más szénafüvelyekről, rétkerítésekről és a rétkapukról, az erdőkről, előírta a közös határrészek kezelését ellátó egy fő- és több alsó bíró kinevezését is.

A falu szolgálattevő hálózatának tagjai a strázsák is. Ők a falu őrzői, a rend, a csend, a nyugalom, a vagyonbiztonság felelősei – állapítja meg rendkívül alapos munkájában Imreh István és Pataki József (a *Kászonszéki krónikában*). Vezetőjüket „botbírónak” titulálják. A faluközösség tisztségviselője a „serlátó” is (a sörbíró), aki ellenőrzi a kocsmárolt sör minőségét és azt, hogy igazi ejtellel mérték-e. Valójában a mézszárszék, az időnkénti húskimérés is ellenőrzött. Akik „marhákat vágnak ki”, szintén láttatni kötelesek. Az előjáróság ellenőrzi, hogy az állat egészséges-e, fogyasztható-e, a húskimérők a környéket nem szennyezik-e állati maradványokkal, s „igaz fonttal”, vagyis súllyal mérnek-e.

A faluszéken a bíró és a hütösök intézték a fölmerült vitás kérdéseket, nemcsak az igazgatási, hanem az örökösödési és peres ügyeket is. Így az 1810–1840-es években a Madarashoz hasonló helyzetű – katonarendű és „provincialista” vegyes település – *Várdotfalva* falugyűlése és faluszéke, a korabeli jegyzőkönyv tanúsága szerint, a következő napi ügyeket intézte: pásztorfogadás (1831-ben a sertéspásztor fizetése 5 font kenyér és hat krajcár minden öreg sertésért, egy ejtel gabona minden karácsony utáni malacért), határtilalomra vigyázás és a kihágások megbüntetése, tilalom ellenére a faluba hozott marhák vesztgázr alá helyezése, marháknak tett károknak a pásztorok vagy a kárt okozók általi megtérítése, erdőbíró kinevezése (főerdőbíró a falusbíró, albíró pedig a két hütös). Feladatuk volt továbbá az erdőrészek bérbé adása (szénégetésre, kitermelésre – rendszerint a lövéteieknek –, legeltetésre, rothadó fáknak összegyűjtésére és abból hamu égetésére), utcák és sáncok karbantartása, tilalmas kerítések felállítása és leszedése, az ugar felszabadítása, árvagondnokok kinevezése, árvai javak bérbé adása vagy értékesítése árverés útján, birtokmegosztási egyezségek megkötése, örökség megosztásánál fellépő egyenetlenségek eligazítása, zálogban levő földek megváltása körüli viták bezárása, semleges bíráskodás szomszéd falvakban fölmerült egyenetlenségek ügyében, gyalázás és gyanúsítgatások ügyében a vétkes megbírságolása stb. Egyezségeket a tartozás megadásának körülményeiről, kötelezettségek vállalásakor a felek ugyancsak a falu széke előtt kötöttek, az egyezség-megszegőket pedig a faluszéke vonta felelősségre.

Több esetben nem is dönthető el, hogy a végzést vagy intézkedést a faluszéke vagy a falugyűlése hozta-e meg, mivel a jegyzőkönyvben nem tüntették fel azt. Bizonyos viszont az, hogy erdő- és határbíró-választást, pásztorfogadást, erdőeladást, legelő bérbeadását a falugyűlésen határozták el. A faluszéke teendői a mindennapi gyakorlati élet teremtette ügyekre összpontosultak: panaszok intézésére, utasítások végrehajtására és ehhez hasonlókra.

A faluközösséget érintő ügyekben a képviselőt a falusbíró harmadmagával látta el. Ezek rendszerint a szomszéd településekkel kapcsolatos vitás határügyek intézése, a birtokos nemesekkel szembeni jogi és gazdasági érdekképviselet, a széki törvényhatóság előtti jogvédelem stb. voltak. Így 1778-ban a dánfalvi falusbíró id. Both András keresetére Szöcs András falusbíró „tertiose” (harmadmagával) képviselte Madarast Disznórió nevű erdős hely ügyében, amely a Hargita keleti oldalán „a dánfalvi és madarasi közös határon van”. A vallomásokból kitűnik, hogy azt mindig közösen bírták, de most a dánfalvi meddő se-regből a madarasiak 21-et behajtottak, „mert Madarasnak meddője nem lévén Disznórivóban. Dánfálvának se legyen”. Szöcsék első fokon a pert elvesztették, és a behajtott berbécek

visszaadására kötelezték őket. De 1782-ben még mindig pereltek. (A végkifejletről nem találtunk adatot.)

1807-ben a Terkő-ügyben tanúvallomás-vételre a községi bírók ugyancsak harmadmagukkal mentek fel Szentdomokosra. „Csikmadéfalvi, mostan Csíkmadarason residáló (lakó) nemes lófő Császár Ferenc őkegyelmének és ugyan Madarason tartózkodó providus²⁰”.

Péter Jánosnak, ment az írt Madarasfalva katonai és provinciális (tartományi, vagyis nem katonai) két részen való hütös bírának harmadmagokkal a magok és a nevezett törvényes kibocsátásunk mellett Csikszentdomokosra” stb.

A falusbíróság felelősségteljes, nehéz feladat volt. Sok esetben számottevő áldozatot is követelt, főként a XVIII. században, amikor az egyre növekedő adók behajtásáért a falusbírók és társaik voltak felelősek. Ezért igyekeztek szabadulni tőle nemesi előjogaikra hivatkozva az armalisták és a lófők is. Törvényes előírásokkal kellett kényszeríteni őket e tisztség viselésére. Ebben az időben terjedhetett el a közmondás, hogy „szerre jár, mint a falusi bíróság”. A bíróságot vonakodva vállalók évente váltva egymást, szerre kellett viseljük e tisztségeket, kényszerből.

A falusbírósággal járó kellemetlenségek érzékelésére egyetlen példa: „Köld (!) fel-felöliek közül némelyek – szól a felcsíkszéki törvényes szék Szépvízen 1760. október 25-én hozott végzése – signanter (nevezetesen) az dánfalvi és madarasi lakosok opponálván magokat (ellenkezvén) az salgamalis redemptiójából (katonatartási kötelességből) rájuk esett quottának (résznek, adagnak) megadásában, sőt az executoroktól (végrehajtók) marhájakat is elvévén s consequenter (következtesen) effélékkel magokat az publicum ellen opponálván, concludáltatott (a közönség ellen szegülvén, azt eredményezte), hogy azon két falunak bírái és esküdtökkel együtt és corypheusokkal (hangadókkal) együtt elfogtván, vice tiszt uram az tömlöcbe küldje, ez méltóságos Királyi Guberniumnak eszerint repraesentáltassék (terjesztessék elő).”

A falusbíróság a vashámor működése idején kettős volt. A hámosok ügyeit külön hámosi bíró és polgár intézte. A vashámor megszűntével eltűnt a falu igazgatási vonalon történő megosztottsága. Egy fél évszázad után, a határőrség felállításával újból igazgatási megosztottság jött létre. A határőrparancsnokság igényeit kielégítendő a határőrök részére külön helyi igazgatási szervezetet, előljárást hoztak létre. A határőrsegen kívül maradtak, gyűjtőnévükön a „provinciálisok” külön előljárást létrehozására kényszerültek. Mivel a nem katonarendűek közül a nemesek nem vállaltak szerepet a falusi előljárási tisztségek viselésében, ezeket a jobbágyok soraiból látták el.

Az 1848-as forradalomig a vegyes katonai-provinciális falukban kettős bírói, esküdti szervezet létezett. Ez történt Csíkmadarason is. E kettősség érzékelhető a fennebb említett 1807. évi (Terkő-havas tulajdonjogának tisztázása végett) megejtett tanúkihallgatás alkalmával is, amikor a katonai és provinciális bíró is harmadmagával képviselte közösségét az egész falut érintő ügyben.

A kettős szervezet bomlasztotta a faluközösséget, a megkülönböztetett jogi és társadalmi rétegek egyre jobban elkülönültek, eltávolodtak egymástól. Nézetkülönbségek, ér-

---

²⁰ providus = gondos, előrelátó. Ezzel a megszólítással illették a jobbágyrendűeket, a volt katonarendű szabad székelyeket pedig „agilis”-eknek, vagyis „gyorsaságos”-oknak, a lófőket „nemes”-eknek

dekellentétek ütközése esetében a katonai parancsnokság a katonarendőek érdekeit képviselte, a földbirtokosok a jobbágyokét és ezáltal a magukét. Ennek eredményeként kiéleződött a falura is kisugárzó polgári és katonai „kar” közötti szembenállás. A *Nemzeti Társalkodó* Vándor álnévű tudósítója az ellentét jelenlétét a helyszínen érzékeltette az 1840-ben végzett adatgyűjtő munkája során. „Csíkban – írta – polgári és katonai kar közötti súrlódás még észrevehetőbb, mint Gyergyóban, mind magányos, mind közviszonyokban [...] Magányos körben leglátogatottabb házaknál, legszebb leányoknál is ritkaság; hogy polgáriak és katonák egyszerre legyenek honosok –, sőt ki egyszer katonák társaságában lelte meglepését többnyire végképp elidegenítette magától a polgáriakat.”

A felsőbb körökben állandósult ellentét kisugárzott a falura is. A katonarendőek magasabbrendűeknek tekintették magukat a provinciálisoknál, de a huszárok is a gyalogoknál. Utódaik még a XX. század első felében is megkülönböztetőül piros zsinóros harisnyában jártak, fekete zsinórosban pedig a gyalogok. Ezt tették például a Huszár ragadványnevű Bogácsok.

Mivel az ügyintézés írásban bonyolították le, szükség volt (a XVIII. század végére) írástudó deákra, jegyzőre Csíkmadarason is. Első név szerint ismert madarasi „hütös nótárius” Csáki Albert címeres nemes. Nem volt ő fogadott tisztviselő, hanem mint helyi lakos, esküdtt („hütös”) végezte a szükséges írnoki teendőket, peres ügyek intézése során. A korabeli falusbírói elszámolások nem említenek nótáriusi fizetéseket, csak költségelszámolásokat: papíros-vásárlást, esküdtek fáradságának kielégítését, beadványok elvitelének költségét, bírósági végzések kimásolásának díját, folyamodvány megfogalmazásának díját stb. A fizetett nótárius Csíkmadarason, úgy tűnik, a későbbi, polgári kor terméke volt. 1849-ben és évekkel később is ugyancsak egy faluszülötte, Bíró Imre volt a falu nótáriusa, akinek sírköve a templomkerítés bejáratától jobbra található.

FORRÁSOK:

Imreh–Pataki 275., 277.

Endes, Csík 262–263.

NLt Mvhely, Mvhelyi Múz. lt. 112. sz.

NLt Cszda, Felcsik lvt., Protokollumok 2. sz. 60., 70., 75. stb., 4. sz. 15., 25., 55., 156., 158., 190., 8. sz. 49 stb., Iratok 621/1817., 1194/1849. sz.

Uo., Csík lt., Protokollumok 34. sz. 116–117.

Nemzeti Társalkodó, 1840. június 19. I. félév, 25. sz.

Perlekedő madarasiak

Az egykori falu ismertetését nem zárhatjuk le a mindennapi élet velejárájaként felmerülő jogsértések, érdekkellentétek, kihágások és egyéb megnyilvánulások megoldását, lezárását célzó tevékenységek felvillantása nélkül. Ezért egy pár példával érzékeltetjük a madarasi perlekedő ember gondját-baját, felfogását, eljárását.

Egy 1702. január 4-i kivizsgálás megállapítja: „Madarasi nemes Bíró Sándor uram ut dominus actor (mint felperes úr), mint litigál inctussal (perel az alperessel) dánfalvi kisebb Lukács Istvánnal praetendálván (követelvé), hogy maga számára 14 ökrön küldött volt az dánfalvi erdőben fáért. Az inctus kimenvén megzálogolta, mely[ért] annak utána törvényre kellett felkéretni, s egy részit ki nem adták. Tetszett a törvénynek, minthogy szabadoson bírta ennek előtte is a dominus actornak praedecessori (elődei) ezen erdőt és hordathatta, per haec verificálja azt a dominus actor (ezért őrizze ellen a felperes úr), hogy maga számára hozták(-e) akkor a fát, verificálván az inctus potentián (ellenőrizvén, az alperes hatalmasság miatt) az 14 ökrnek estimatioján convictus (értékén elmarasztaltatik).”

1721. július 14-én Felcsík viceszéke Czerjék Lászlóné Dombi János elleni perét tárgyalja: „Rákosi nemes Czerjék Lászlóné asszonyom ut domina atrix doceal (mint felperes asszony panaszol) madarasi kisebb Dombi János ellen, hogy régtől fogva békességes birodalmában levő Madaras között lévő gátját levágták alól az ország útján, nem ott az hol az ország útja volt, s olyan fát vágott ki, hogy az aetrix maga vettetett oda, et fusius (és töltést) húzott, törvényt kér.

E contra (válaszként), madarasi kisebb Dombi János ut inctus doceat (mint alperes panaszol) rákosi nemes Czerjék Lászlóné asszonyom ellen, hogy az ország útján az rétnek két felén Madaras között az gátlást úgy csináltatta a domina atrix, hogy nem járhattunk terhüvel (!) rajta, az melyeket két felől meg nem csináltatta, mint az előtt volt, mások is vágtak el azelőtt, mikor úgy csinálták, azon gátlásfa pedig bizonyos pallófa volt.”

1721. december 5-én Imreh János perelte a viceszéken vacsárcsi Mihály Jánost, miért marháját a vetésből behajtotta.

1722. május 5-én Lőrincz András perelte szentmihályi Süket Jánost ugyanazon széken, mert míg aludt, fejszével rátámadt, rútul megsebesítette.

1730. augusztus 1-jén Kozma István falusbíró perelte Máthé Andrást „állítván ellene, hogy ennek előtte circiter két héttel, bíró lévén az actor, kénytelenített némettel az inctusra menni, minthogy szeres volt Gyergyóba menni lóval a német kapitánynak, de minden igaz ok nélkül az actort megverte, támadta, rútul szidta, ördögáttával, teremtettével. Ideo (ezért) azt kívánja, mint hogy megtámadta, singillatim potentián (hatalmasságért, egyenként), fájalmát miért fel nem vette volante (akarattal) fizesse meg költési[t], fáradságát is refundálja (térítse meg)”. A bíróság a keresetnek helyt adott.

1731. január 18-án Antal András perli vacsárcsi Fodor András és Fodor Jánosnét a felcsíki viceszéken: „...hogy adós lévén vacsárcsi Fodor János cum floreni 4, mely négy forintokért el akarván hajtani marháját Fodor Jánosnak, az inctusok (alperesek) eleiben állottak, s elvették, rája támadtak, utána futván dorongokkal az egyik inctus, úgymint Fodor András vert hozzájuk. Pro incti nemo (az alperesek nevében senki nem mond ellen). Deliberatum (végzés): Tetszett a törvénynek, hogy feltámadtak, s marha eleiben állottak, külön-külön potencián (hatalmasságon), a marhák becsűjén [elmarasztaltatnak], az egyik inctus, hogy utánnok futott s vert hozzájuk, azért is potencián (hatalmasságon) [elmarasztaltatnak], költségeket, fáradságokkal együtt mindenkben fizessék meg.”

1732. október 21-én György Bálint perli Both Mihályt és feleségét „állítván ellene, hogy az actort hamis embernek, búzalopónak, tolvajnak, köpenyeglopónak, feleségit pedig kantérosnak, hogy más ember tehenének tejit elvette, kantéros tejjel élt, magát az actort

megtámadta. Ideo (ezért) külön-külön homágiumokon (fodijukon) kívánja convincáltatni a diffamatiokért (rajtafogni becsmérleiseikért), a támadásért pedig az egyik inctus potentian (hatalmasságon), költésit, fáradságát megkívánják”. Követelésüket helybenhagyják.

1759. március 14-én dánfalvi Kovács István nemes perli Péter Jánost, amiért őt, mint hivatalos személyt szidta: „illetlen szókkal engemet regiust officiat (királyi tisztviselőt), mondván: hamisan eskütjük s kárhoztatjuk”.

1759. május 11-i viceszéki ülésen dánfalvi Pál Benedek lófő perel Dánfalva nevében homoródszentmártoni Bíró Gábor özvegyével, Cserei Krisztinával a vetéskertek ügyében. Az alperes a vetéskertekről szóló regestrumot kéri előmutatni, abban vagy jobbágya, vagy kúriája utáni kertek kimutatását kéri. Állítja, hogy vetéskert állítására csak akkor kötelezhetik, ha a saját földje végébe kell tenni azt, a jobbágyáét ne rajta kérjék, hanem a jobbágyon. Felemlíti, hogy a szabály szerint „nyomásnak idein veszeszi ki-ki onnat (a) maga kertit, s megint felteszik azok, akiknek földé végei vannak”. Ebből kifolyólag elődei sem kerteltek, ő sem kertel. A felperes azzal érvelt, hogy „a jobbágy is az asszonyé, consequenter (következőként) a kert is, hogy a földesúr jobbágyának delictumáért (kihágásáért) nem szenved, való, de annak jószága után való onust (kárt) vagy mással supportáltatja (viselteti el) vagy maga supportálja (...) Ha ő nem kerteltette, akkor ki? Mert a földek kerteletlen nem voltak”. A per kimenetele ismeretlen.

1759. december 5-én Antal Lőrinc perli dánfalvi Kató Györgyöt és fiát, Pétert: „Ez okon citáltattam az inctusokat, hogy anno praesenti (jelen év) 1759.1-mo Octobris estve a csíkmadarasi határban Sáros-híd nevezetű helyben az ország útján a csíkmadarasi Géber András kerti vicinitásában (szomszédságában) engemet az inctusok setétbe megtámadtak és azon megnevezett ország útján vertek, taglottak, megszaladván, és utánam szaladtak s kergettek, elérvén mind addig vertek és öszverontottak s karomat is eltörték, kiáltották egyik a másiknak: »Üsd, hadd haljon meg a miliom teremtetted.« Látván ily véletlen elveszésemnek útját, könyörögtem, hogy ne bántsanak, azt mondták, eskedjem meg hát, hogy senkinek meg nem mondom, esküttöttek, de én csak reménhettem, hagyjanak meg, és ne öljenek meg, hiszen soha sem vétettem, de ők csak azt kiáltották: Megölünk, ilyen adta, teremtetted, vagy ha megmondod, életedet meg nem hagyjuk. Más úttal is fenyegettek is ezen meg támadások előtt, ezen gonosz cselekedetek után imediate (mindjárt) kerengésbe, búdosásra készültek, szekereket megrakták, marhájokat dugatták, és magok imitt-amott más székben hol lappangottak, s marhájokat egynek is másnak is vesztegették s eladták, azt mondták, hogy ők csak azért bujdosnak, hogy egy madarasi embert megvertek, az vagy eddig meghalt, vagy ha meg marad is, sok fizetéssel kell megmenekedniek. Azon időben pedig más megveretett ember akkor nem volt. Több dolga is az inctusoknak, mik voltak, data exmissione kész leszek comprobálni (a kibocsátás napjára kész leszek bizonyítani), több magok fenyegetésekkel és kérdésekkel együtt, azt is, hogy magok mondták, hogy engem némely szépvízi adós embereim vertek volna meg melyet nem is comprobálhatnak (bizonyíthatnak).” Szenvedéseiért végül is pénzbeli kártérítést kért, meg is egyeztek, de az alperesek ígéretüknek évek múlva sem tettek eleget.

1762. február 22-én vacsárcsi Tatár Mihály, Mihálcz Péter jobbágya perli Antal Albert, Antal Márton, Lőrincz Adám és Czikó Mihály lóföket egy ökörért. „Egy kék szőrű ökröm által vetődvn a csíkmadarasi határra – panaszolja – hol is eodem anno [ugyanazon év, vagyis

1761.] Kisasszony nap előtt harmad vagy negyed nappal circiter (körülbelül) Veresfűz nevű helyben, a megírt határban, az inctusok (alperesek) az Olt vízibe szorítván és belé ver-
vén, két felől megállván az inctusok az Olt vize partját, hogy ki ne mehessen, eszerint oda is
döglött, s nékem hírt sem adtak abban. Sőt tagadták, noha sokat kerestem, míglen későre
másoktól ebben megvilágosodtam, melyet ha tagadnának, kész leszek data exmissione com-
probálni, comprobálván (a kibocsátás idejére bizonyítani, megbizonyítván), megkívánom,
hogy az ökrömet az vízben eszerint ölték, singilatim az inctusok minor potentián convincál-
tassanak (egyenként az alperesek kisebb hatalmasságért elmarasztaltassanak), s az ökrömet
pedig, melyet nem adtam volna másnak 18 forintért, fizessék meg.”

1762. május 8-án vacsárcsi Balás Sámuel nemes perli Csáki Imrénét, Endes Klárát
a következő váddal: „Ez okon citáltattam az inctát (idéztettem be az alperest), hogy anno
praesenti 1762. in Martio, de die protestatur (jelen 1762. év március havának egy meg nem
nevezett napján) azzal prostituálni (gyalázní) nem általlott, hogy én boszorkányt fogadtam
és úgy néhai madarasi Csáki Jánossal hamis contractust csináltattam, melyet ha tagadna,
data exmissione comprobálni (a kibocsátás idejére bizonyítani) kész vagyok. Comprobál-
ván, meg kívánom, hogy ezt mondotta boszorkányt fogadtam, ezért in amenda linguae
(nyelve váltságán), hogy hamis contractust csináltam, azért in homagio vivő cum refusione
expensam et fatigiorum convincáltassék (eleven díján és a költségek és fáradságok meg-
fizetésére marasztaltassék).”

1776-ban Bíró Gábor alkirálybíró vizsgálja ki a Madarason történt gyűjtogatást. „A
vicetiszt keresi a pásztorokat ez okon, hogy a Madarason commoráló (tartózkodó) Veres
Istvánnak, Borsai József jobbágyának csűribe, szalmába takart tüzes taplót tett [Pásztor
András] bosszúságból. [A gyanúsított elismerte], hogy ő gyűjtotta meg [vallomását kereszt-
húzásával meg is pecsételte a Madarason kvártélyozó gyalog főhadnagy Pétsi előtt]. Min-
den cselekedetét megvallotta következőképpen: Tegnapra, úgymint péntekre virradólag
Gábor Salamonnitt guzsalyosbán lévén, éjfél után haza akarván menni, a Veres István csűr-
oldalába tüzes taplót dugtam a boronán keresztül, azon okon, hogy a csűr meggyúljon tőle.
[De mivel megtalálták és kioltották] feltettem magamban, hogy estve megint azon Veres
István csűribe tüzet teszek [...] Pénteken, hogy besetédett, megint szalmába tüzes taplót
takartam, és azt újra elvittem a Veres István csűrűhez, és a fedélbe bedugtam. Oka pedig volt
égetésinek, hogy Veres István megverte volt. [...] Mikor vitetett a tömlöcbe, kérdtven,
miért vallotta meg cselekedetét erre azt felelt(e), hogy sok irigyi vannak, hadd teljék ked-
vek. [...] Kijő, hogy ennek fogságban való léte után is sok égetések estek Csikmadarason,
és pedig Veres István árnyéka szénástól együtt. [...] Veres István, mielőtt elégett csüre,
Bogáts Istvánt tanálta a csüre mellett.” A közvádoló halálbüntetést kért a gyűjtogatókra,
„hogy feje vétségék, meghaljon”.

1803. szeptember 28-án Miller főhadnagy a következőket írta az alkirálybírónak: „Itten
Madarason lakván Süketes János nevű cigány, néhai méltóságos Bíró Gábor uram cselédje,
tolvajssággal nevezetes károkat okozott a lakosoknak, s nevezetesen a provinciális Fazakas
Istvánnak két ökreit ellopta, melyért a tömlec fenekében sokat szenvedett, s a kár meg-
fordításában concurrált (hozzájárult) is, a fűrészmalmokról a vasakat, úgy a szekerekről
leszedte, sokakért megbékéltet, sokakat pedig letagadott, a lopott ludakat házához nyo-
mozták, s több efféle cselekedetjeit mindaddig folytatta, míglen a fenntitult néhai főtiszt

úr kéntelenítettett ötét innen oly parancsolattal elkergetni, hogy ő soha többé magát itten látni ne engedje, s effelé soha többén ne jöjjön. Melyet most méltóságos consiliárius Bíró Lászlóné asszony önnagysága is eképpen mond. Mégis nem általlotta tegnap estve egy itten lakó gyanus cigány testvérivel ennek háza felé útfélen, a kertek között mind addig lappangani, míglen a lakosok észre vévén mesterséggel, a patról (őrjárat) ereje mellett elfogták.” A főhadnagy levele végén figyelmezteti az alkirálybírót: „ha szabadul, tiltsák el, hogy ide jöjjön, mert a lakosok keservekben félszeggé sebhetik, ők okai nem lesznek”.

FORRÁSOK:

NLt Cszda, Felcsík lt., Protokollumok 1. sz. 84., 146., 2. sz. 91., 110., 168., 3. sz. 15., 153., 154., 173., 4. sz. 25., 55., 156., 190., Iratok 192/180. sz.
Uo., Csík lvt., Protokollumok 32. sz. 196–197., 38. sz. 321–233.

AZ 1848–1849. ÉVI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC

Az 1848. tavaszán kirobbant forradalom szele hamar elérte szűkebb hazánkat is. A bécsi és pesti megmozdulások híre már március 20-án Kolozsvárra, 22-én Marosvásárhelyre érkezett. A forradalmi eszméktől fűtött csíksomlyói diákság a szabad polgári lét feltételeinek megteremtéséről alkotott elképzeléseit e vidéken elsőként nyilvánította ki.

Az általános és helyi megmozdulások hatására 1848. április 18-án Csík-, Gyergyó-, Kászsorszék megtartotta első forradalom-kori közgyűlését. Itt Balázs József főkirálybíró vázolta az 1848. márciusi eseményeket, és mérsékelni igyekezett a széki képviselők forradalmi hangulatát. A „nép lelkében balul fogalmazott hiedelmek” útbaigazítása végett a katonai hatósággal egyetértve, katonai és polgári biztosok minden faluba való kiküldését szorgalmazta, akik a falugyűléseken magyaráznák meg az átalakulási kérdések célját és hatását, valamint a közrend és a békesség fenntartásának fontosságát. Indítványát elfogadták, és életbeléptetése érdekében lépéseket is tettek. De kézzelfogható szervezési tevékenységre csak júniusban került sor.

A május 29-én, Kolozsváron összeült országgyűlés foglalkozott többek között a székekelyek gondjaival is. Az elfogadott III. törvénycikk a határoni intézmény megszüntetését írta elő, a katonacsaládokat pedig politikai és vagyoni vonatkozásban más polgárokkal egyenlő jogúaknak nyilvánította. A fegyvert viselő székelység a továbbiakban mint nemzetőr volt köteles a szokott fegyelem mellett katonáskodni.

Csíkszék 1848. június 15-én, az országgyűlési végzések meghozatala után újabb közgyűlést tartott, ahol határozatokat hozott a diétán elfogadott törvények alkalmazására és egyéb kérdésekben is. Munka közben a közgyűlés népgyűléssé alakult át. Elhatározták a primori, vagyis nemesi kiváltságok megszüntetését, a „revindikált” havasok jövedelmének ellenőrzését, kimondták a határoni katonaság nemzetőrséggé alakulását, az ezredtől elvitt fegyverek visszaszolgáltatását (az osztrák katonai parancsnokság által összegyűjtöttékét) és a polgárőrség felállítását. A gyűlés a közbiztonság érdekében minden községben felállítandó bizottság létrehozását rendelte el. Csendőr-biztosokká választották a felcsíki hatközségben Szentdomokosra Kurkó Jánost, Szenttamásra Ferenczi Antalt, Karcfalvára Lukács Ignácot, Dánfalvára Székely Lajost, Madarasra Kozma Gábort, Vacsárcsira és Rákosra Barácsi Mihályt stb.

A nemzetőrség megalakítására nemzetőrségi bizottságokat választottak. A felcsíki bizottságban Madarast Szörtsei Imre szervezőként képviselte.

A falvak népét leginkább érintő kérdés a jobbágyügy rendezése volt. A jobbágyiség

a jobbágyok által megművelt úrbéri jellegű, vagyis nem a földesúr saját használatában lévő, ún. majorsági földeket adta oda azoknak, akik addig saját kezelésben használták, államilag kárpótolva érte a földesurakat. A „székely örökségnek” tekintett legtöbb székelyföldi birtokot majorsági jellegűnek vették, és a volt jobbágyok és zsellérek azokat csak önmegváltás útján vehették birtokba. Amíg ez nem történt meg, a földesúrral szembeni szolgáltatásokat kénytelenek voltak tovább végezni, vagy a földről lemondani.

A forradalom vívmányaként megszületett a törvény előtti személyi szabadság. A személyileg szabad emberek, bizonyos korlátok között, gyakorolhatták választói jogaikat, adott esetben részt vehettek a képviseleti szervek tevékenységében, Csíkszék új törvényhatósági szervében, az addig nemesi jellegű székeli közgyűlés helyett létrehozott népgyűlésbe már hivatalból bekerültek a falvak választott képviselői és azok a parasztok is, akiknek nyolc forintot meghaladó birtokadója volt.

1848 nyarán elkerülhetlenné vált a Habsburg Birodalommal való nyílt kenyértörés. Kieleződtek a nemzetiségi ellentétek is, mivel a forradalom nem oldotta meg a román és a többi nemzetek teljes politikai egyenjogúsításának kérdését, és törvény útján létrehozta Erdély unióját Magyarországgal. Az év szeptemberére az ellentét fegyveres konfliktushoz vezetett, és kezdetét vette a magyar forradalom önvédelmi szabadságharca az osztrák elnyomó hatalommal és támogatóival, a román és szász felkelő erőkkel, valamint a segítségére siető cári csapatokkal szemben.

A forradalom első fegyveres véderői a nemzetőrök voltak. Csíkszékben éppen a határőrség vált nemzetőrséggé. A határőrök lelkesedéssel vettek részt az 1848. október 16–18-án tartott agyagfalvi székely nemzeti gyűlésen. Itt nyilvánították ki, hogy jogban és kötelességben a székelyföldnek minden polgára egyenlő, és itt szervezték meg a székelység katonai önvédelmét. Ugyanakkor a határőrség egy része már részt vett a Magyarország déli részein sorra került harcokban is.

1848 késő őszén, amikor az osztrák erők ellenőrzésük alá vonták Erdély nagy részét, Csíkszéknek is választania kellett a fegyverletétel és az önvédelmi harc vállalása között. A szomszédos székely székek közül Maros és Udvarhely már Gedeon tábornok, illetve Urban ezredes csapatai ellenőrzése alá került. Háromszék fegyvert ragadott, és önvédelmi harcra lépett a császáriakkal szemben. Csíkszék vezetősége is a behódolás mellett döntött, de ezt a határozatot a felszíkiak felháborodással utasították el. A Madarason összegyűlt „Ködön felüli hat faluk” képviselői 1848. november 30-án állásfoglalásukat a szék népgyűléséhez intézett levelükben fejezték ki. „Hazánk népének, s különösen nekünk magyaroknak – szól a folyamodvány – soha egyetértésre nagyobb szükségünk nem volt, mint éppen most, midőn hazánk többi népei csaknem szövetkezve – kezét fogva a magyar nép kiirtásán munkálkodnak, és mégis mintha átok fogta volna meg e nemzetet, egymást marcangolva, erejét szétdarabolva, gyáván akarja elleneink kezébe dobni ez áldott hazát, melyet őseink sokszor nálunknál tízszer nagyobb számú ellenségtől drága vérök hullásával mentették meg számunkra.

E szomorú igazság felől meggyőződhetett mindenki, ki a legközelebb tartott népgyűléseinkben jelen volt.

Azért mű a Ködön felüli hat faluk közönségeinek képviselői máj napon az hat falut érdeklő több tárgyak eligazítása végett gyűlést tartván, ottan több közös ügyeink eligazítása

után szőnyegre került népünknek ezen veszedelmes állásban való létele is. Mire nézve elhatároztuk, ezen veszedelmes körülmény okát röviden a tisztelt népgyűlés előtt fölemlíteni és ennek elhárítása végett a szükséges lépések meglételére testvéri őszinteséggel fölhívni.”

A folyamodványt határozott állásfoglalással fejezték be: „Továbbá pedig azt is kívánjuk – írják – hogy áruló ellenségünkkel való gyalázatos egyezkedés helyett küldjünk rögtön követeket háromszéki testvéreinkhez megtudandók az ő mostani körülményeiket s ha szükségünk leend, segédkezet nyújtva – ahelyett hogy egymás között megszakadozzunk s magunkot gyáván elleneink kezébe adjuk – munkáljunk inkább velők együtt a haza megmentésén, mert valamint elődeink az övékkel együtt szerzették e hazát úgy becsülettel a világ előtt csak úgy állhattunk meg, s boldogságunkat csak úgy eszközölhetjük, ha velők együtt fogjuk a veszélytől megmenteni.”

A december elején tartott széki népgyűlés a harc mellett döntött, de egymagában ellenállni nem tudott, és behódolt.

1849 tavaszán a valamikori vashámor mellett, a Kozma és Szörtsei fűrész-malmok telkén löporgyárat létesítettek a forradalmi hadsereg számára. Az elgondolás egy löpor-, gyutacs- és ágyúgyár felállítására volt. Megvalósítására Bodor Ferenc, a csikszentdomokosi bánya igazgatója vállalkozott. Bodor ágyúöntést is vállalt – állítólag öntött is próbaképpen hármat Bodvajon még Gábor Áron előtt –, de bizonyos, hogy Madarason nagy mennyiségű löport gyártott.

1849. március 18-án kezdte el a gyár építését, amelyről 48 óránként értesítette Gál Sándor ezredest, és május elsején kezdett termelni. Hetente 28–30 mázsa löport is előállítottak. A gyár 14 épületből, 4 vízkerékkel hajtott berendezésből állott. Augusztus 7-én a beözönlő orosz csapatok, pontosabban kozákok felügyelete alatt a velük jövő bosszúszomjas osztrák császáriak felrobbantották. Később Bodort elfogták és elítélték. Két évig raboskodott.

„Az 1848 és 49-i önvédelmi harc alatt – emlékezik az eseményre 1869-ben a *Domus Historia* – a Madaras vizére, hol a Kozma család fűrészvágyon, a magyarok Bodor nevű vezérlete alatt löporgyárat állítottak, folyt is nagyban a munka, és szép sikerrel, de a muszka köpenye alatt visszajött gyáva császáriak, nem gondolván meg a gyár hasznosságát, a gyönyörűen szép csinos épületeket a kozákok fedezete alatt légből repítették, ma semmi sem létezik.”

A szabadságharcban derekasan kivette részét Csikmadaras népe. Határőrkatonaik fegyveresen harcolták végig a szabadságharc ütközeteit. Nem határőr ifjai besorozott honvédként írták be nevüket a szabadságharcosok sorába. Csikmadarasnak szabadságharcos törzstisztje is volt, Kiss Ferenc honvéd alezredes személyében. (Életrajzát lásd *A falu személyiségei* című fejezetben.)

A forradalom, bukása ellenére, új korszakot nyitott Csikmadaras életében is.

FORRÁSOK:

Egyed Ákos: *Háromszék. 1848–1849.*, B., 1978. 32–41.

Egyed Ákos: Az 1841–49-es forradalmi események egyes mozzanatai Csík- és Udvarhelyszékben. = *Hargita Kalendárium*, 1978. 115–119.

Az agyagfalvi székely nagygyűlés. = *Hargita Kalendárium* 1974. 87–93., Endes, Csík 270–273., 275.

DomHist 1–2.

NLt Cszda, Felcsík lt. Iratok 1194/1849.

Uo., Csík lt. Iratok CCLXXXI/290, CCLXXXII/466, CCLXXIH/672, CCXXIV/150. sz.

Bona 198–200.

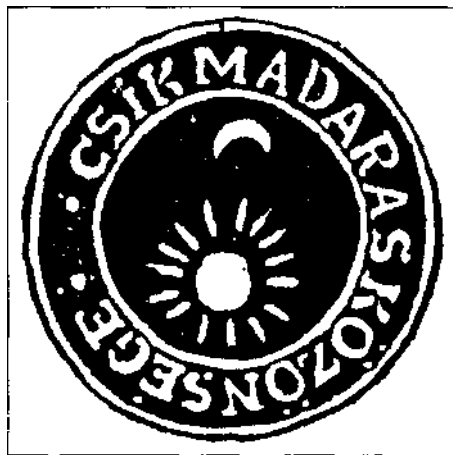
Komán János: *A csíki Gábor Áron.* = *Korunk.* 1974. 11. sz. 1170–1172.

Komán János: *Az ágyúöntő.* = *Hargita Kalendárium,* 1976. 88–89.

NEGYVENNYOLCTÓL TIZENNYOLCIG

Negyvennyolctól hatvanhétig

Az úrbériség eltörlése döntő hatást gyakorolt a következő polgári korszak kibontakozására. A forradalom bukása következtében a jobbágyfelszabadítás és a zsellérség végleges rendezése kitolódott a Habsburg-önkényuralom idejére, sőt egyes vetületei a dualizmus korára. Az 1854-es császári nyílt parancs szabályozta a földmegváltás kérdését, két kategóriára osztotta fel a jobbágyságot és a zsellérséget. Az úrbéresnek elismert kategória számára az állam biztosította a megváltási összeget, a nem úrbéres majorsági és székely örökséges jellegűeknek pedig az önerőből való megváltást tette lehetővé.

A község pecsétje 1864-ből

Nem tisztázott, hogyan történt a megváltás Csikmadarason. Mivel az úrbéri törvény-székek iratai megsemmisültek, csak feltételezzük, hogy a parasztok kisebbik része került az állam által megváltottak csoportjába. Az állam által megváltottak, mint úrbéresek, azzal a földterülettel szabadultak fel, amelyért adóztak. Az adótabellákon nem szereplő földjeiket csak úgy válthatták meg földesuruktól, ha az nem akarta saját gazdaságát azzal gyarapítani. A jobbágyok és zsellérek egy része kénytelen volt az önmegváltás útját járni minden darab földért, ha azokat a földesurak székely örökségnek ismertették el. Egy részük békés meg-egyezés alapján állapodott meg volt földes-urával a megváltás körülményeiről, másokat bírósági döntések kényszerítettek erre.

A házatlan zsellérek személy szerint szabadokká váltak. Földesúrral szembeni köte-
lezetéseiket ezentúl már nem kellett teljesíteniük. De birtokuk nem volt, és nem is kaptak. Kenyerüket napszámos munkával és harmados műveléssel keresték meg. A „kúrialista” (földesúri udvaron, vagyis udvarházak telkein lakó) zsellérek helyzetét csak az 1896. évi XXV. törvénycikk rendezte. Ők ezután juthattak önmegváltás útján kis telkeik tulajdonába. A határban fekvő földeket, ha ilyennel rendelkeztek, csak abban az esetben vehették meg, ha azokat már 1848 előtt is használták.

Az úrbéri viszonyok megszűntével a jobbágyok és zsellérek az önmegváltás nehéz útjára kényszerülve pénzhiány miatt elveszítették anyagi alapjuk nem kis részét. Mégis az 1848-as törvény évszázados túlhaladott termelési viszonyokat szüntetett meg, biztosította a parasztnak a személyi szabadságot, és lebontotta felemelkedésük előtt a jogi korlátokat. Hozzájárult a mezőgazdasági munka korszerűsödéséhez. A felszabadult parasztgazda szabad földművesként többet és jobban dolgozott, mint a hajdani jobbágy vagy zsellér.

A szemmel látható változásokat a kortárs Kozma Ferenc *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota* című, 1879-ben kiadott művében szemléltetően mutatja be: „[...] a székelység (értsd: volt szabadrendűek sz. m.) túlsúlya a volt primipilusok és pixidáriusok rendjében keresendő. Az elsőnek erejét 1848 óta minden elfogulatlan és ítélőképességgel bíró szemlélő hanyatlásban levőnek mondja. Még erőlködik, itt-ott erőszakoskodik, de a föld lába alatt erősen inog. Fölfelé nagy hajlama volt a versenyre, a primorokat szerette a közéletben hátraszorítani, amit fényes és költséges életmód által vélt elérhetőnek; a tanulást és üzletet rangján aluli mesterségnek tartotta, s midőn így a jólét eszközeit megvetve, az élet fokozott igényeit kielégíteni s a hamis látszat által magát a felszínen tartani erőlködött: rohamos hanyatlása és bukása ki nem maradhatott. Legfőbb gyengesége abban áll, hogy elég romjaiban is takargatja hibás tévedéseit, gyengeségeit; kárhozatja a kort és rendszerint skepsissel tekint a civilisatóri törekvésekre és erőfeszítésekre, s maga semmi után nem lát, mi által magán külön segítsen. Legfennebb hivatal-viselést tart magához méltónak.

Tisztelettel hajlunk meg azonban hazafisága s jellemének erkölcsi vonásai előtt, miket ez osztály még romjaiban is híven megőrzi. Jelleme, magatartása egyenes, nemes és büszke.

A volt pixidáriusok osztálya, a harmadik rend, ma a legerőteljesebb zömét teszi nemzetiségünknek. Munkás, dologszerető osztály ez, mely a tanulás iránt is a legnagyobb tiszteletet és előszeregetet tanúsítja. Erdély alsóbb és felsőbb tanintézetei ennek gyermekei által vannak megnépesítve. [...]

Idehaza a nép munkás és takarékos. Ragaszkodása az ősi vagyonhoz példa nélkül való. Ezért oly eldarabolt földbirtoka. Igényei nem voltak, a komfortot nem ismerte: Paget²¹ szerint a kényelem a székelynél olyannyira ismeretlen, hogy erre nézve Európában csak a skótok hasonlíthatók hozzá. Életmódja természetes és egyszerű, s ezért anyagilag még gyarapodni is tudott. Egyik fiából papot, másikkól hivatalnokot nevelt, s az otthon maradtaknak sértetlenül adá át az örökséget, melyet azok okos körültekintéssel megsokszorozának [...]

A volt jobbágy osztály a közélet egyik legderekebb elemévé lett, ez az egyedüli osztály, mely napjaink nyomasztó életviszonyai között anyagilag gyarapszik, s az utolsó pár évtized alatt szembetűnő előhaladást ért. Ennek magyarázata inkább lélektani, mint gazdasági. Fájának munkaszeretetével általában ez osztály is teljesen bírt, s a felszabadulás által urává lévén birtokának, ez emelte és fokozta benne a vagyon becsülését, s határozottabb ösztönrel törekedett javainak szaporítására, mint azok, kik már jóval előtte elértek egy bizonyos tetőpontot, s a szabadságnak, jogoknak és javaknak irigylett birtokában voltak. Fokozott igyekezettel az 50-es és 60-as években nem is volt oly nehéz az előhaladás, s az eredmény

---

²¹ Paget János (1808–1892) angol származású magyar gazda és író. Aranyosgyéresen telepedett le, és mintagazdaságot folytatott.

állandóan újabb meg újabb ösztönt nyújtott. Ehhez járult, hogy sorsának érzetében a lehetőségig még egyszerűbb és igénytelenebb életmódot folytatott, mint a régi szabadok.

A mi már az osztályokat illeti, azok az életben ma is különbözőknek tekintik magukat, s a nép ama része, melyet pixidiáriusoknak nevezünk, amilyen bizalmatlan az ún. nemesség iránt, épp oly lenéző még mindig a volt jobbágyssággal szemben, úgyhogy – talán éppen ennél fogva – ez is nagyobb odaadást és hűséget tanúsít a volt földesurak, mint a hozzá legközelebb álló társadalmi osztály iránt.”

Az általános jellemzést szervesen kiegészítik a helyi plébánosnak a madarasiak viselkedésével, szokásaival kapcsolatosan 1869-ben megfogalmazott sorai: „Madaras népe – írja a Domus Historiában – igen szorgalmatos munkagyőző nép, amit a természet mostohasága megtagadott földétől, tenyerével pótolja ki [...] Életmódjában, viseletében, ruházatában egyszerű, mértékletes, bár itt-amott vannak egynéhányan, kik szeretik a korcsomát, még a nők közül is. Úgynevezett vadházasságban csak egy pár élt. Néha-néha szeretik a vendégeskedést, úgy házi halottak emlékére a lakmározást. Ha halottja van, marhát üt, lelkésznek is küld, s ekkor az egész falu vendége lesz, ami nem helyeselhető.

Szeretik a keresztelésekben is a páros komaságot és a gyakori radinázást. Egymás között a társalkodásban nyersek, szókimondók [...] minden idegen irányban gyanakodók és tartózkodók. Cögéres nagykáromkodásokat ritkán hallani.

Ifjúsága nem igen szereti a vecsernyéket, de inkább a táncot, a mértéken túl is, a guzsalyoskodásban sem ők, sem a szülők nem tartják meg a keresztényi illemet [...]

A kártyázást is úzik, pénzben bor mellett, főleg – ami igen veszedelmes rossz példa – a tehetősebbek, az előkelőek, majmolni kezdték az ifjak is.

Innepet csak megtartják, templomba – kivált nevezetes napokon – eljönnek, úgy annyira hogy nem is férnek, azonban – ha a szomszédban vásáros napok vannak – vásárnapokon üres a templom. Szokások vásárnap ügyes-bajokat igazítani, falugyűléseket tartani és deszkával vásárnap délelőtt útra indulni. Dolog idejekor az erdőn takarnak, rakodnak még innepnapokon is.”

Az 1848 előtti rendi válaszfalak nehezen hulltak le Csíkmadarason is. A hovartartozás kinyilvánítása megmutatkozott, főként az öltözködésben, még a XX. század első felében is. Bartó István²² visszaemlékezéseiben megemlíti, hogy „az 1848-as háború után katonarészen való megesett leány ment legelőszőr úrbéres-legényhez férjhez. A legényt Péter Mátyásnak hívták. Őt személyesen ismertem.”

FORRÁSOK:

Egyed 1981. 87–89., 91–94., 125–142.

Kozna F. 88–90, 152–153., 165., 176., 181., 213–215.

DomHist 1–2.

---

²² Bartó István, született 1897. augusztus 25-én, 76 éves korában vetette papírra visszaemlékezéseit, összesen nyolc gépelt oldalra, amelyben a falusi gazda szemével örökítette meg azt a kort, amelyben élt. Papírra vetett sorai segítségével hasznos adatokkal kiegészíthettem a XX. század első feléről alkotott Madaras-képet. A kéziratra a Csíkszentimrén lakó Bartó-leány, Csató Éva hívta fel a figyelmem, és ugyancsak ő juttatta el hozzám. Szívességét ezúttal is köszönöm.

Társadalmi tagolódás a századfordulón

Negyvennyolc és hatvanhét között a falu társadalmá alapvető változáson ment át. A volt jobbágyok és zsellérek, valamint a szabad székelyek között a jogi válaszfalak leomlottak. Ezen a helyzeten nem sokat változtatott az, hogy a régi rendi állapot tudati maradványai még évtizedeken át megőrződtek. A falu társadalmát ezután nem a rendi hovatartozás, hanem a föld birtoklása és a foglalkozás kritériumai kezdték megosztani. Ebben az időben a lakosság döntő többségét a földműveléssel foglalkozó parasztság képezte. A századfordulón ők az összlakosság több mint háromnegyedét képezték. 1900 után arányuk érezhetően csökkenni kezdett az ipari tevékenységet folytatók javára. Az 1900 és az 1910-es népszámlálás adatai tanúskodnak erről.

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása a XX. század elején

Foglalkozás	1900-ban		1910-ben	
	szám	%	szám	%
Mezőgazdaság	1699	82.64	1721	76.32
Őstermelés egyéb ága	24	1.18	7	0.31
Ipar	259	12.60	380	16.86
Kereskedelem	15	0.72	22	0.96
Közlekedés	14	0.68	31	1.38
Közszolgálat	29	1.42	49	2.17
Véderő	1	0.04	6	0.27
Egyéb	15	0.72	39	1.73
Összesen	2056	100.00	2255	100.00

A földtulajdonhoz való viszony a falu parasztságát két nagy kategóriába osztotta: birtokosra és birtoktalanra. Ezen belül vagyon és foglalkozás szerint további rétegekre. A birtokosokat módos gazdákra, kiscgazdákra és szegényparasztokra, a birtoktalanokat mezőgazdasági munkásokra, cselédekre, szolgákra, iparosokra.

A 20 holdnál több földdel rendelkező birtokos vagy *nagygazdák* rendszeres cselédtartók voltak, és napszámost is foglalkoztattak. Bizonyos fokig bekapcsolódtak a vidék politikai életébe, és vezető szerepet játszottak a faluban. Csík megye legfelsőbb szervének, a Törvényhatósági Bizottságnak volt tagja Csíkmadarásról a XIX. század végén Száva János és id. Antal Albert, a XX. század elején pedig id. Antal Albert és Pál Lajos mint választott, Száva Kristóf és ifj. Antal Albert mint legtöbb adót fizető tag. A jobb módú gazdák soraiból kerültek ki a községi bírók, a közbirtokossági és szövetkezeti vezetők. Szám szerint kevesen voltak. 1910-ben a birtokokkal rendelkezőknek csupán 3–4%-át tették ki.

*Ifjú Antal Albert,
megyei törvényhatósági bizottsági tag 1918 előtt*

A középgazdák, a 10–20 holdasok családjuk munkaerejével tartották fenn magukat, és szükség esetén napszámost is fogadtak. Mivel bevételeik csak éppen fedezték kiadásait, nehezen tudtak lépést tartani a haladással. Mégis birtokviszonyaiknál és helyzetüknél fogva jelentős szerepet játszottak a falu társadalmában.

A kiséggazdák, a 10 holdon aluli törpebirtokosok a falu társadalmának elég jelentős részét képezték. A pár holdas gazda létfenntartását csak nehezen tudta fedezni saját gazdaságából. Ezt alkalmi és napszámos munkával kényszerült kiegészíteni. A hagyományok hű ápolói voltak, a középparasztokkal együtt. Őrizték és védték – mint sajátjukat – az 1848-as forradalom és szabadságharc hagyományait.

Az első világháborút közvetlenül megelőző időben számuk rohamosan szaporodott. Az 1900-as és 1910-es népszámlálások adatainak az összevetése is erre mutat rá. Míg

1900-ban a földdel rendelkezők 38%-a sorolható ide, 1910-ben ez az arány 79%-ra emelkedett.

A birtok nélküliek csoportját a cselédek és a mezőgazdasági munkások alkották. Sem földdel, sem felszereléssel nem rendelkeztek. Többségük állandóan munkanélküli volt. Létszámukat a mezőgazdaságban fellépő válságok, természeti csapások, közigazgatási jellegű változások közvetlenül érintették, ezért a változásokra legérzékenyebben reagáló réteget alkották. A belső vándorlások és kivándorlók tömegét ők szolgáltatták. Őseik zsellérek voltak. Mivel a jobbágy-felszabadításkor csak az úrbéres zsellérek jutottak földhöz, a zsellérek egy része agrárproletár lett. A múlt század második felében számuk egyre gyarapodott a természetes szaporulattal, valamint a törpegazdaságok tönkremenetele miatt. Létüket bér munkával kellett biztosítaniuk.

A cselédek száma alacsony volt. Nem lévén a faluban számottevő vagyonos parasztság, népes cselédség sem fejlődött ki. Az 1900-as népszámlálás adatai szerint Csikmadarason kimondottan mezőgazdasági munkából élő cseléd 29 volt (ebből eltartott 6). 1910-ben 31 (ebből eltartott 8), vagyis az összlakosság 1,41%-a, illetve 1,37%-a.

A mezei munkásokon a tulajdonképpeni napszámosokat értjük. Ők voltak nyáron az aratómunkások és minden alkalmi mezőgazdasági munka elvégzői. A napszámosoknak gyakorlatilag tavaszi, nyári és kora őszi napokon kellett megteremteniük a család egész, évi élelmét. A cséplőgép megjelenése és egyéb mezőgazdasági munkák gépesítése csökkentette számukat. De számbeli csökkenésük fő okát a fakitermelés fellendülése idézte elő. 1900-ban 277-en voltak (amiből eltartott 112, saját háza volt 48-nak), 1910-ben 273-an

(eltartott 137, saját háza 58-nak). Egy évtized alatt részarányuk az összlakosság 14,45%-áról 12,11%-ára esett vissza.

Az *ipari tevékenységet* végzők száma viszonylag magas volt a rendi társadalomban is. A háziipart művelték, főleg a fazekasságot és a fafeldolgozást.

A *háziipar* a kapitalista viszonyok között tovább fejlődött. Számszerű növekedés már a századfordulón kimutatható. Ezzel párhuzamosan fejlődött a tulajdonképpeni ipar (ami inkább a fa kitermelésének és feldolgozásának fellendüléséhez kapcsolódik).

Az ipari tevékenységből élők mellett meglepően magas az iparral csak mellékesen foglalkozók száma: 87 férfi és 164 nő, összesen 251 személy 1900-ban, 21 férfi és 125 nő (146 személy) 1910-ben. Számuk, véleményünk szerint azért ilyen magas, mivel ide sorolták a fazekasokat és a fuvarosokat is, akiknek e mesterségek a kevés föld mellett jövedelemkiegészítést jelentettek.

A nem mezőgazdasági munkából élők számát gyarapította a lassan számbelileg is növekvő kereskedelmi, közszolgálati és az egyéb ehhez hasonló tevékenységet folytatók csoportja, amint azt az előbbi táblázat is érzékelteti.

A földműveléssel nem, vagy azzal csak részben foglalkozó csoportok számának alakulását befolyásolta a vasútépítés és a vasúti forgalom beindulása. A lakosság egy része kereseti lehetőséghez jutott a vasút építésénél, a fellendülő erdőkitermelésnél. „*A vasútépítés miatt* – jegyzi meg a Domus Historia 1906-ban – szép pénzforráshoz jut a nép, s így még jobban iszik, mint eddig, dacára a sok templomi és iskolai intés-dorgálásnak. Egy napi fuvar 6 korona, egy napszám étel nélkül 2 korona 20–40 fillér.”

FORRÁSOK:

Kozma F. 89–93.

Egyed 1981. 151–160., 191–224.

Népszáml. 1900 I. rész 384–385.

Népszáml. 1900 I. rész 384–385.

Birtokviszonyok a századfordulón

A századfordulón a földdel rendelkezők a faluban élő családoknak mintegy kétharmadát alkották. 1900-ban számuk 335 volt, az összcsaládoké 545. A földdel rendelkező gazdák megoszlása a birtok nagysága szerint a következő képet mutatja:

A 10 holdon aluli *kis- és törpebirtokosok* egy része a háztáj körüli kerten kívül gya-

Év	Birtokkal rendelkező gazda						
	100 holdon felül		10–100 hold között		10 hold alatt		Összesen
	szám	%	szám	%	szám	%	
1900	3	0.9	204	60.9	128	38.9	335
1910	–	–	70	20.9	265	79.1	335

korlatilag megművelhető területtel alig rendelkezett. Ezek a földhiány miatt napszámosként, cselédként biztosították megélhetésüket. Az 1–5 holdasok nagyrészt természeti gazdálkodást folytattak, mindent a maguk háztartásában állítottak elő. Közülük sokan részművelést vagy egyéb alkalmi munkát vállaltak.

Az 5–10 holdasok már önálló, egyszerű kisárutermelők voltak. Az ilyen kisgazda minden munkáját ő maga végezte el. A földek azonban kis parcellákban szétszórtan feküdtek. A föld művelésére igásállattal rendelkeztek.

Az 1895. évi mezőgazdasági statisztika szerint Csíkmadaras igásállat-állománya a következő volt:

egyes lófogat	9
kettős lófogat	145
ökőrfogat	252
tehén fogat	59
összesen	456 fogat

A családok 16 százalékának nem volt igásfogata. Többnyire azoknak, akik földműveléssel nem foglalkoztak, vagy birtoknélküliek voltak.

Ugyanakkor voltak kevés földdel rendelkező vagy föld nélküli ló- vagy ökőrfogatosok, akik fuvarozásból keresték meg kenyerüket. A falu lakosságának többségét kitevő kis- és középbirtokosok száma századunk elején hirtelen megnőtt, a jól ismert gazdasági differenciálódás eredményeként. Ez az időszak, amikor a parasztság számottevő része elszegényedik, és megélhetése biztosítása végett ipari jellegű munkák elvégzésére vállalkozik, vagy a jobb érvényesülés reményében el-, illetve kivándorol.

1900-ban a *10–100 holdas gazdaságok* a földbirtokkal rendelkezők 60,9%-át tették ki, részarányuk a családok összlétszámának viszonylatában is a legnagyobb (37%). Ez a kategória sem egységes. A 10–20 holdasokat a középparaszti kategóriába, az annál nagyobbakat a nagygazdák közé sorolhatjuk.

A *középgazdák* alsó rétegét a 10–20 holdasok alkották. Ezek, amellett, hogy házuk népével elvégezték a gazdaság minden munkáját, kisárutermelők is voltak.

A *húsz holdnál nagyobb gazdaságok* már bérmunkát is igénybe vettek, mivel a munkaerő-igény meghaladta a család erejét. A termésfölösleget piacra vitték. Idegen munkaerő-igényük, az állandó alkalmazott cselédeken kívül, napszámosokra is kiterjedt. Ezek a középgazdaságok a XIX. század utolsó negyedében jelentős súllyal bírtak, mivel a földbirtokok számottevő hányadát ők tartották kézben.

Földesúri birtokról a 100 holdon felüli gazdaságok esetében beszélhetünk. A századfordulón a statisztika három ilyen gazdaságot tüntetett fel a faluban.

1895-ben a legnagyobb birtokkal *Száva János* vegyeskereskedő és társai rendelkeztek: 312 hold réttel, 58 hold legelővel és 43 hold erdővel, összesen 413 hold területtel. A második *Száva János* külön birtoka volt: 42 hold szántó, 1 hold kert, 87 hold rét: összesen 130 hold. Ez a földterület csak részben volt a madarasi határon, három faluban terült el. A harmadik földbirtokos id. *Biró Márton* volt 43 hold szántóval, 2 hold kerttel, 58 hold

réttel és egy hold földadó alá nem eső területtel, összesen 104 holddal. Ezek a földek azonban 5 falu határában terültek el.

A XIX. század második felében terjesztik ki tevékenységüket a faluban a szépvízi Szávák. Ők örmény kereskedők voltak, akik lassan összevásárolták a falusiaktól a szántók, kaszálók és erdők egy részét. A család madarasi ágának megalapítója és egyben a legnagyobb birtokos Száva János volt.²³

A réteket részműveléssel dolgoztatta meg. Magánbirtokán 5 cselédet tartott, gazdaságában volt 4 eke, 3 borona, 6 igásszekér, állatállománya pedig 45 szarvasmarhából, 6 lóból és 20 sertésből állott. Mezőgazdasági gépekkel nem rendelkezett.

Id. Bíró Márton 2 cselédet tartott, mezőgazdasági felszerelése 4 ekéből, 3 igásszekérből, 3 boronából állott. Ezen kívül 27 szarvasmarhát, 4 lovat, 15 sertést és 3 juhot tartott.

1848 után a föld adásvételét törvény nem tiltotta. Következésképpen felgyorsult a birtokforgalom. Sok nehéz helyzetbe került paraszt kényszerült megválni földjétől. De hasonló sorsra jutottak nagyobb birtokosok is. A földkérdés fokozatos súlyosbodásához hozzájárult az 1848 utáni földbirtoklási, örökösödési rendszer is, amennyiben elősegítette a birtok szétforgácsolódását.

A csiki viszonyok századfordulói jellemzésére találóak Bartalis Ágost²⁴ 1901-ben közölt megjegyzései:

„A székelység kiváltságos közjogi helyzetét, magánjogi és társadalmi állását az új idők szelleme romba döntötte, a privilégiumait az újabb törvények eltörölték, s nyakába zúdították a terheknek, pénzbeli fizetéseknek oly óriási özönét, amelynek terhe alatt egyszerre roskadozni kezdett. Az adót fizetni kell. A só nem adják ingyen. A pálinkafőzés, dohánytermelés elvétellett. Ezeket, mivel az ember nem mondhat le róluk, pénzzel kell beszerezni.

A regále-jog²⁵ megváltásával s a váltságár felosztásával, elprédálásával a községek egyszerre beleestek a magas pótdónak eddig ismeretlen hínárjába, tehát fizetni kell a községi pótdót, erdőrendezési, birtokrendezési költségeket, egyházi kepet, s ami igazságtalan rendszere miatt a legsúlyosabb, az iskolai adót, továbbá a különböző bélyeg- és jogilletéket, hagyatéki átruházási díjakat, a takarékpénztárakban a kamatot és (ami a székely ember természetét ismerve nem csekélység) a perköltségeket. E mellett a régi háziipar is mindegyre szűkébb határok közé szorul, s ma már a ruházatért is a sokadalomba vagy az örmény boltoshoz kell menni.”

---

²³ Száva János orvosprofesszor elmondása szerint őse eredetileg közéleti szerepet vállalt, de amikor az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc után az osztrák császári hatóságok tisztviselői tevékenysége folytatása ellenében hűségeskü letételére kényszerítették, lemondott a közszereplésről, és Csikmadarason kereskedői tevékenységet kezdett folytatni.

²⁴ Bartalis Ágost karcfalvi (1836–1935), közíró és helytörténész.

²⁵ regále jog – királyi haszonvételek joga. Ilyenek voltak az italmérési, hűsvágási, vásártartási, malom-jogok.

FORRÁSOK:

Népszáml. 1900. II. rész 766–769.

Népszáml. 1910. II. rész 766–769.

A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája, I., Bp., 1897. 598–601.

Ua. II. (Gazdaczímár) Bp., 1897. 470–471.

Bartalis Ágoston: *Segítsünk a székelyeken. Csíkmenaság székelyei*. Bp., 1901.

Endes. Csík 403–405., 414.

A közbirtokosság megalakulása

A közösben hagyott és közösen használt területeknek a „közbirtokosság” néven ismert formája a XIX. század végén, a XX. század elején alakult ki. Eredete azonban a honfoglalás korára nyúlik vissza, amikor őseink a földet faluközösségben használták. A rendszeresen megművelt területet – szántót és kaszálót – évenként, majd időszakosan megejtett újraosztással „nyilanként” osztották fel. A legelőket és erdőket közösben hagyták. Időközben a szántó- és kaszálóföldek végleges felosztás alá kerültek. Erre a sorsra jutott fokozatosan a legelők és a települések melletti erdők egy része is. A folyamat az 1848-as forradalmat követő időszakban felgyorsult.

A visszaélések megfékezése végett és a tulajdon-közösségekben maradt kisbirtokosok érdekei védelmében az állam közbelépett. Az arányosítási törvényként ismert 1871. évi 55. tc. többek között szabályozta a közös területek felosztási módját is. Így az illetmények kiszakítását a közösből a 100 holdat meghaladó résszel rendelkezők kérhették csak. Az arányosítási rész, vagyis a részarány megállapítása és a magánbirtokok kiszakítása után közösben maradt területek közbirtokossági vagyonná váltak, tulajdonosaik pedig a *köz-birtokosságnak* nevezett testületet képeztek. Tevékenységüket az arányosítási törvény mellett az 1879. évi 31., az 1894. évi 12., az 1898. évi 19., az 1913. évi 33. tc. stb. szabályozta.

Az 1879. évi erdőtvörvény szabályozta az erdőfenntartást és az erdei legeltetést, az erdészeti hatóságok feladatait, és ami a közbirtokosság szempontjából elsőrendű fontosságú, kötelezővé tette az erdőnek a gazdasági üzemtervek szerint történő kezelését.

Az 1898. évi törvény szabályozta a közbirtokosságok gazdasági ügyvitelét, előírta a közbirtokosságnak mint jogi személynek a létrejöttét, amelynek kötelessége a közbirtokossági vagyonnak az előírt szabályok keretei között, intézményesített formában való kezelése.

Az 1913. évi 33. sz. tc. előírta a közbirtokossági vagyonok magántulajdon jellegének a telekkönyvi feltüntetését.

A közbirtokosság tulajdonjogából az egyéni birtokban lévő belsőségek és a falu határában bírt földeknek megfelelő arányban (a belsőséget háromszorosan számítva) részesült minden tag. Kinek belsősége mellett több földje volt, több arányjoggal rendelkezett. Csíkmadarason voltak „volt úrbéres”, azaz jobbágy leszármazottak is, de számukra nem

hoztak létre külön „volt úrbéres közbirtokosságot”, mivel az erdők és a legelők azelőtt is osztatlanok voltak, az egész falu közösen használta azokat.

A külbirtokosok, vagyis a külső birtokosok vagy „bébírók” a törvény szerint nem részesedtek a közbirtokok hasznából, de a helyi bíróságok legtöbb esetben a külbirtokosok részesedése mellett döntöttek. Ez több évtizeden keresztül tartó, elkeseredett küzdelmet váltott ki. 1906-ban a M. Kir. Curia úgy döntött, hogy a külsőségek birtokosainak csak akkor van joguk részesedésre, ha külsőségeik az illető községben fekvő régi belső telkekhez tartoznak, és ez a belső telek is a külbirtokosoknak a tulajdonában van.

A csíkmadarasi közbirtokosság is szervezett formát, választott vezető testülettel ellátott intézményi jelleget az 1898. évi 19. tc. alkalmazása során kapott. A megalakulás pontos ideje, a megalakulási folyamat mozgása, adatok hiányában mindeddig részben ismert csak. Tudjuk, hogy Csíkmadarason a közhelyek arányosítását 1894-ben megejtették. A Csíkszeredai Magyar Királyi Törvényszék 4485/1894. polg. számú ítélete alapján hajtották végre. Ekkor állapították meg a közbirtokossági vagyon kiterjedését és fekvését, valamint a tagok arányrészeit. Az elkövetkező tíz év a telekkönyvezés és a birtok-kiigazítások ideje volt. A telekkönyvezés 1903-ban és 1904-ben történt. A későbbi módosulásokat, amelyek öröklés vagy adásvétel révén bekövetkeztek, a telekkönyvbe folyamatosan bevezették. A telekkönyvekből az is kiderül, hogy megalakulása után a közbirtokosság 3000 hold területet visszavásárolt, ugyanakkor a Másodhatárban található részekből 552 holdat egy 1898. június 16-án kelt adásvételi szerződés alapján Dr. Bocskor Béla Csíkszeredai ügyvédnek eladott. Feltételezem, hogy ez az erdős terület tulajdonképpen az ügyvédi honoráriumot képezte az illetőnek az arányosítás és a telekkönyvezés terén kifejtett tevékenységért.

A csíkmadarasi közbirtokosságnak mint intézménynek a megszervezése tulajdonképpen 1899-ben kezdődhetett el, és több évig tartott. Az erdőkezelő bizottság név szerinti összetételét 1903-ból ismerjük, éspedig: Máthé Dénes erdőgondozó, Pál Lajos megyei törvényhatósági bizottsági tag, Vánca Benedek, Sándor Joakim községi bíró, Mihály Elek jegyző és Ferenc Mózes erdőőr. A közbirtokosság legrégebbi nyilvántartása szerint az alakuló közgyűlést 1908-ban tartották, amikor elkészítették a szavazásra jogosult közbirtokosok nyilvántartását is. A közbirtokossági vagyont a községi elöljáróság véglegesen 1911-ben adta át. Szervezeti szabályzatát pedig 1913-ban hagyta jóvá a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium.

Az 1895-ös mezőgazdasági statisztikában Csíkmadarasnál 13 354 hold közös erdő és legelő községinek van feltüntetve. 1903-ban az arányosított közföldek számára megnyitott telekkönyvekben mint tulajdonos a közbirtokossági tag neve, illetve a közbirtokosság.

1908-ra a közbirtokossági vagyon a következőképpen módosult:

a belbirtokosok részesedése összesen:	12 075 hold	1060 négyszögöl
a visszavásárolt földek:	2966 hold	1482 négyszögöl
a külbirtokosok joga:	1123 hold	1411 négyszögöl
összesen:	16 166 hold	753 négyszögöl

Az arányrészek szerinti szavazatok számát 1660-ban állapították meg, vagyis 10 hold után járt egy szavazat (a 44 szavazat különbözet az elméleti 1616-tal szemben a szavazat részekkel rendelkezőknél keresendő). A fejenkénti szavazatok száma 618 lett, vagyis átlag 2,7 szavazat jutott egy gazdára. A közbirtokossági tagok (helybéli és „bébíró” gazdák) száma 1908-ban 804 volt. A visszavásárolt részek miatt számuk 508-ra csökkent, majd az utólagos arányvásárlásokkal 1910-ig 618-ra emelkedett. A „szavazatok” megosztása aránytalan volt. A helyi birtokosok közül 20 és annál is több szavazattal hárman, 10–19-cel 21-en rendelkeztek. Ugyanakkor összesen 218 hold 1594 négyszögöl közbirtokossági résszel rendelkező 138 személynek 33 szavazata volt csupán. A 10 hold közbirtokossági területtel nem rendelkezők közül csak az 5 holdon felülieknek adtak egy-egy szavazatot, az 5 holdon aluliaknak kettőnek-háromnak.

A század végén az élelmes, pénzes vállalkozók – nemegyszer idegenek – kezdték összevásárolni a közös használati arányjogokat. Egy-egy arányjogot 130 koronáért, sokszor egy liter pálinkáért vettek meg. Ezt a folyamatot csak gyorsította az a tény, hogy a múlt század végén a fa ára emelkedni kezdett.

A közbirtokosság szervezésekor a faluban is megjelentek a jogokat összevásárló üzletemberek: Klein Sámuel brassói fakereskedő (169 hold), az Erdélyi Erdőipari Rt. (42 hold) stb. De ide sorolhatjuk dr. Bocskor Béla ügyvédet is (552 hold).

Az első közbirtokossági elnök Lukács Péter volt, jegyző pedig Sófalvi József községi jegyző, akiket 1913-ban választottak meg. 1916-ban ifj. Antal Albertet választották elnöknek.

1915-ben módosították a szervezeti szabályzatot. Két holdra csökkentették az egy szavazat megszerzéséhez szükséges arányrész nagyságát. Ennek alapján a belbirtokosok arányjoga 15 097 hold 951 négyszögöl után 7832 lett, a külbirtokosoké 1068 hold 532 négyszögöl után 598, összesen 8430. Ekkor a szavazati joggal rendelkező közbirtokossági tagok száma elérte a 645 főt. Köztük oszlott meg (továbbra is nagyon aránytalanul) a több mint nyolcezer szavazat.

A közbirtokosság szervezeti szabályzatának elfogadása előtt a csikmadarasi erdők jövedelmét a községi elöljáróság használta fel belátása szerint, a falusiak pedig eléggé korlátlanul használhatták a közös tulajdont. 1913-tól, a szabályzat életbe lépésétől kezdődően megszűnt a község e korlátlan jövedelmi forrása. Az arányjog alkalmazásával a vagyontalanoknak a közbirtokossági erdő szabad használatából való kizárása és a bevételeknek nem a község, hanem a közbirtokosság javára való fordítása sok elégedetlenséget, még pereskedést is szült a későbbiek során. Egy-egy év elején, amikor az arányjog után járó famennyiséget megállapították, nemegyszer kisebb zavargásra is sor került.

„Van egy erdőgondnok – értesülünk a kortárs feljegyzéséből –, névleg Máté Ambrus, aki mikor az erdőbirtokosság megalakulása és az alapszabályok elfogadásáról volt szó a községházánál, azt mondá: »Tessék az alapszabályokat elfogadni és aláírni, az erdő a maguké, azt ezután is éppen úgy használják mint eddig.« E szavakra a községi képviselő testület az alapszabályokat elfogadta, megbízottja által aláírta. S mikor miniszterileg meg lett erősítve, akkor minden tárgyalásnál rántsa elé az alapszabályt, s attól egy jöttát sem enged eltérni, s ez által mintegy pórázon rángatja az őrjási erdővel rendelkező erdőbirtokosságot, a melynek nyögnie kell, hogy az erdőből befolyó százezreket az adóhivatalhoz, esetleg szeredai urak

bankjához gyúrnak be, s a község, mely eddig a birtokosság kezébe átment erdei jövedelméből fedezte évi kiadásait, most semmivel maradt, úgyhogy 8–10 hónapig képtelen fizetni az egyházi szolgát és tanítókat, amiből elé állott az az áldatlan helyzet, hogy az egyháziak adósság, kontó és szegénység között tengődnek.”

A legtöbb joggal rendelkező közbirtokossági tagok 1908-ban

Sorszám	Név	A résztulajdon nagysága		Szavazat (jog) szám
		hold	négyszögöl	
1.	András Lázár	133	692	13
2.	Antal Albert id.	200	802	20
3.	Antal Albert ifj.	145	1319	15
4.	Antal Dénes	120	1212	12
5.	Antal Ferenc	190	1358	19
6.	Antal Gergely	115	1245	13
7.	Antal János	160	225	16
8.	Antal János Györgyé	112	423	11
9.	Antal Tamás	109	1106	11
10.	Bíró Albert	108	844	11
11.	Bíró Imre	120	350	12
12.	Bíró Lukács	98	400	10
13.	Bíró Márton id.	140	776	13
14.	Bíró Márton ifj.	132	553	13
15.	Bíró Mátyás	133	611	13
16.	Dombi Áron	101	601	10
17.	Dombi Gábor	97	293	10
18.	Dombi János Mátyásé	188	456	19
19.	Dombi Márton	99	-	10
20.	Dr. Bocskor Béla	552	483	55
21.	Horváth Lukács	86	1481	9
22.	Juhász Ferenc	89	1420	9
23.	Juhász János	104	98	10
24.	Klein Sámuel	169	467	17
25.	Lukács Péter	220	414	22
26.	Mezei Lázár	125	186	13
27.	Pál Ferenc	158	1222	16
28.	Pál Lajos	102	619	10
29.	Száva Jánosné	220	1444	22

A csikmadarasi közbirtokosság ingatlanai 1910-ben a Másodhatárban

Terület	hold	négyszögöl	művelési ág
Aszóban	234	900	kaszáló
	66	–	legelő
	3	40	kaszáló
	320	75	legelő
Karmaturán	044	185	erdő
	69	1300	erdő
	115	132	kaszáló
	6	500	legelő
Naskalaton	1369	1000	erdő
	405	434	erdő
	104	1215	legelő
	175	100	legelő
	34	1472	erdő
Páváson	618	400	erdő
	20	100	legelő
	98	–	legelő
Gusás, Szalók és Hosszúsarokon	1151	836	kaszáló, erdő
Aszó és Kisbérc patakán	1	100	kaszáló, erdő
Karmaturán	18	–	
Barátos patakán és Páváson	3	–	
Damuk-vizén	8	–	
Pávás patakán	1	–	
Damuk vize-sarok, Gusás, Szalók és Kétsicsajosban	10	–	
Békás Iblyónál	9	–	

Egy évvel később ugyanazon forrásból tudjuk meg a következőket: „Január és februárban a nép nagyon el volt foglalva az évi farészlete hazahozatalával, amely – elég hó lévén – egész jól sikerült. Sok töke, s ebből sok szép deszka lett, amelyet legjobban értékesíteni nem tudtak, mert úgy a kereskedelmi fa, mint a deszka ára lecsappant. Annál inkább felment minden egyébnak az ára. Mint minden esztendőben, úgy ez évben is, volt elég zúgolódás a

fafelosztás miatt. Az alsóbb és középosztály semmiképpen nem akar belenyugodni, hogy arányjog szerint van az erdő évi kiosztása. Zúgolódik, hogy neki miért nincs annyi, mint a gazdagabbnak. Igaz, hogy akik a felosztást eszközlik, gyönyörű fákat kapnak, úgyhogy azt alig lehet vakszerencsének nevezni. De mit tehetsz róla? Az ember, amíg meleg, huncut is.”

FORRÁSOK:

Sebess Dénes: *Magyar agrár evolúciók*. Bp., é. n.

Magyar törvénytár. Az 1869–1871. évi törvénycikkek. Bp., 1896. 498–502.

Kádár Zsombor – Pál-Antal Sándor: *Közbirtokosság: birtok vagy közösség?*

Népújság, Mvhely, 1990. augusztus 9–10.

NLt Cszda, Közbert. lt. 1. sz.

Bözödi 95–97., 99–100.

NLt Cszda, Csík 403–405;

Endes, Csík 403–405;

Sebess Dénes: *A székelyföldi tagosítás és arányosítás*. Mvhely, 1903.

DomHist 257. (1913.), 261. (1914.).

Csíkszeredai Bíróság Telekkönyvi Hivatala, Csíkmadaras telekkönyvei.

Földművelés, állattenyésztés

A föld megművelése a múlt század közepén még mindig a hagyományos módszerekkel folyt. A határt kétfordulós ugarrendszerben használták, két részre osztották, az egyikben részben őszi, részben tavaszi gabonát vetettek, a másik ugyanazon idő alatt pihent, s legelőül szolgált.

Az őszi vetés két vagy háromszori szántásra történt, s kisebb mértékben búza, kétszeres (elegy)búza, árpa, túlnyomó részt pedig rozsból állott; a tavaszi vetés, egyszeri szántással és elboronálással, árpa, zab, burgonya (pityóka), kender és len volt. A hidegebb időjárás miatt minden munka 10–15 nappal későbben kezdődött, s így később is járt le, mint máshol (pl. a Mezőségen).

A learatott kalászos gabonát 22–26 kévés kalangyákba vagy keresztetekbe rakták, s néhány napig száradni a mezőn hagyták. Azután hazaszállították, egy szekerre 4–6 kalangyát rakva, otthon vagy fedett helyre (csűrbe, az odorba, istállóba stb.) vagy asztagba rakták, s a tél folyamán csűrben csépeltek ki, kétkezi munkával.

Az aratásból férfi, nő és gyermek egyaránt kivette részét. A kévét azonban csak a férfiak kötötték.

A XIX. század utolsó harmadában és a XX. század elején megkezdődött a mezőgazdasági munkák gépesítése. Megjelent a vaseke és a gépi cséplés, és folytatódott az új, nemezebb növénykultúrák térhódítása, valamint a régi állatfajták kicserélése termékenyebbekkel. Fokozódott a piac szerepe, több áru előállítására ösztönözve a termelőt. A gazdálkodás modernizálásához szükséges hitel-feltételeket a kiszélesedő bankhálózat biztosította.

A föld művelési ágak szerinti megoszlása a XIX. század második felében

Művelési ág	1875	1895
	katasztrális holdban	
szántó	1652	1828
kert	} 7352	108
rét		5405
legelő	9248	10 625
erdő	41 405	35 677
terméketlen	998	739
összesen ²⁶	60 655	54 474

A századfordulón a családi gazdaság hagyományos formája élt tovább. Bár a szó eredeti értelme szerinti faluközösség rég felbomlott, annak számos eleme mégis fennmaradt. A faluközösség keretbe fogta, s szokásai révén irányította a családi gazdaságok életét. A férfiak feladata volt a szántás és a kaszálás, a cséplés, az erdőlés, a szerszámok készítése, az állatok gondozása. A takarás és aratás viszont többnyire az asszonyoké, akárcsak a szövés-fonás, a kisállatok gondozása, a konyhai munka elvégzése. Jórészt rájuk hárult a gyermekek nevelése is.

A háztartást a hagyomány és a tapasztalat kormányozta. „Gépileg tudta a nép, mit, mikor és hogyan kell tenni.” A tapasztalatok apáról fiúra szálltak, mindegyik fiú a maga rendjén új háztartást alapított. De az egyes családi gazdaságok közt jelentős különbség alakult ki a birtokolt földterület és a felszerelés tekintetében.

A XIX. század második felében a munkaeszközök fejlődésében haladás észlelhető. A „fakószekér” helyét – amelyben egyetlen vasszeg sem volt – kezdte átvenni a vasozott szekér, módosítások történtek a régi faekén, megjelentek a fakeretes, de vasfogú boronák. A cséplőgép megnövelte a gabonatermelés jövedelmezőségét, átalakította a kézi csépléssel járó munkarendet.

De az új eszközök és gépek elterjedése nagyon lassan haladt. Hosszú éveken át együtt élt a régi és az új technika, a hagyományos és a „modern”. A gépek előbb az árutermelésre állott nagygazdaságokban terjedtek el. Az egyszerű parasztgazdáknak nem volt pénzük az anyagi ráfordítást igénylő új eszközök beszerzésére.

A múlt század vége legnagyobb vívmányának a vaseke elterjedése számított – előbb vaseketaliga, majd a szabályozható vaseke. Ez lehetővé tette az agrotechnika változását, a mélyszántás fokozatos meghonosodását. Így hozzájárult a termelékenység, jövedelmezőség növeléséhez. Az új felszereléssel a nagy testű, nagyobb munkabírású állatokkal a szántás már nem kívánt négy vagy hat igavonó állatot, s csak kivételesen nehéz ugaroláskor volt szükség

²⁶ Madaras határának nagy kiterjedése azzal magyarázható, hogy telekkönyvileg ide mértek a szomszéd falvak másodhatárbeli jogosultságait is. Az itt feltüntetett erdő- és legelőből a tulajdonképpeni madarasi rész az, amit a közbirtokosság bír. vagyis 16 166 katasztrális hold.

„négyelésre”. Az eke fejlődése tette lehetővé azt is, hogy a szegényebb gazdák az ökörfogatok helyett tehénfogatokkal gazdálkodhassanak.

A javított ekékkel és vasfogú boronákkal a talaj megmunkálása megváltozott, lehetővé vált a gépi vetés elterjedése. A XIX. század utolsó harmadáig sarlóval arattak. A kaszával való aratás elterjedése az 1880-as években következett be. Erre akkor került sor, amikor a cséplést is géppel kezdték végezni. Mindaddig ugyanis, amíg a gazda magának kellett kicsepelje kézi cséppel a gabonát, a műveletet sokkal előnyösebben elvégezte, ha sarlóval aratott. Mert a sarlóval aratott kékék gyommentesek voltak, a gabonafejek szorosan egymás mellé kerültek, és könnyebb volt a cséplésük. A kaszás aratás elterjedése változást hozott a családi munkaszervezésben is. Ha régebben a sarlós aratással a serénység és a kitartság a női munkának biztosított előnyt, a kaszás aratásnál a férfi személye került a központba.

A learatott gabonát még a XIX. század második felében is éppen olyan eszközökkel és módon cséplették, mint évszázadokkal korábban. A nagybirtokon a cséplést cséplőmunkásokkal végeztették. Ezek csoportokba szerveződtek, és jól bevált szokások szerint dolgoztak, előre megállapított szerződés alapján. A búza csépléséért általában tizenegyed részt kaptak, ennek fejében azonban ki kellett csépelni az egész mennyiséget, és segédkeztek a hordásnál, az asztagrakásnál, s kifogástalanul összerakták a szalmát és a töreket. A középi és kisparaszt családok maguk csépeltek, sokszor kalákában. A legtöbbször erre a munkára ráment az egész tél. Ezt a gyakorlatot bomlasztotta fel a cséplőgép. Az első „cséplők” lóval vagy ökörrrel vontatott járgányok voltak. Ezt követte a gőzcséplőgép, majd a traktorral hajtott. A gépi cséplés meghonosodása után is a munkaerőt a gazdák biztosították. Ilyenkor kalákában dolgoztak, szerre segítve egymásnak. Állandó fizetett munkás csak a gépész és a két etető volt. A géppel való cséplés nagy eseménynek számított sok időn át.²⁷

A nyomásos gazdálkodáshoz sok hagyomány tapadt, hiszen a föld művelői szinte mindig egy határban, egymás közelében tartózkodtak, egyféle munkát végeztek, ugarolást, vetést, aratást és egyebeket. Amellett ott volt a kölcsönös segélynyújtás: a kalákázás, a szántásnál a „cimborázás”. Tavasszal megtisztították a mezei kutakat, megjavították az itatókat az állatoknak, határjárást végeztek. A gyakorlat fennmaradt a XX. században is.

Húsvét után fogtak neki a kertelésnek. Felállították a vetéskerteket. Ezt követte a tavaszi vetés elvégzése. Előbb elvetették a zabot. Ezt követte a pityóka-ültetés és a kendermag elvetése, mindkettőnél előbb megtrágyázták a földet. Következett az árpa vetése. Július elejétől augusztus közepéig a szénacsinálás ideje volt. Augusztus-szeptember az aratásé.

Szent Mihály-napkor (szeptember 29.) végeztek az őszi vetéssel. Az ugarmezőre rozstot és búzát vetettek. Október első felében kiásták a pityókát, ásóval (egy személy kifeszegette, kettő szedte a felszínre került gumókat). Az őszi munkák befejezését a tavasszal kivágott deszkák elszállítása követte. A fűrészárut Brassóba, Sepsiszentgyörgyre, Székelyudvarhely-

---

²⁷ 1907-ben ifj. Antal Albert nagyapámék Brassóból hoztak fényképészt, aki az udvarunkon lefényképezte a cséplést. Az akkor legmodernebbnek számított „tüzessel”, vagyis gőzgéppel hajtott nagy cséplőgép mellett több tucat ember szorgoskodott, és két-három nap alatt el is végezték a munkát. A fénykép sokáig az egyik szoba falán volt, de a meneküléskor eltűnt. Egy csíkszeredai rokonnál megmaradt példányról a Hargita megyei lap 1974-ben leközölt egy másolatot. Én, sajnos nem juthattam hozzá. A rokon közben elhalt, a fotós pedig nem volt hajlandó kiségiteni.

re, Dicsőszentmártonba, Nyárádszeredába és Marosvásárhelyre vitték lovas szekerekkel, de Segesvárra is elmentek. Jövet pedig árut hoztak a csíkszeredai üzletek és a falvak számára.

Az új gazdasági eszközök és az agrotechnika elterjedése a századfordulón már érezte hatását. Eredményeként nagyobb arányú lett a növénytermesztés, és megnövekedett a szántóföld nagysága.

Az állattenyésztésnél mindenekelőtt megemlítendő a *lótartás*. A madarasi ember rendszeres lótartó gazda volt, az ma is. Még a kollektivizált falu körülményei között is, amikor nem volt szabad otthon lovat tartani, többen foglalkoztak vele, vállalva a következményeket.

A madarasiak nemcsak lótartással, de lótenyésztéssel is foglalkoztak. Lótenyésztő volt e század első évtizedében Váncsa Benedek, Váncsa János, Antal Dénes, Hajdu Lázár és Váncsa Máttyás. A lovas gazdák száma ekkor 120 volt. Többségük fuvarozással is foglalkozott. Összel deszkát és fazekat szállítottak más vidékre, vissza pedig kenyérgabonát, bort, Parajdról sőt hoztak az eladott áru fejében.

A Csíkban elterjedt, ún. „székely ló” apró termetű, könnyű, de erős kötésű hegyi állat volt, hosszan lecsüngő, dús sőrénnyel. Nehéz mezei munkára, fuvarozásra egyaránt jól használható, akárcsak az ökör. Előnye, hogy ennél sokkal gyorsabb.

A szarvasmarhánál túlsúlyban volt az ún. „csíki-buta” (csíki elnevezés szerint „csángó” vagy „mokány”), rövid lábakkal, tömör testtel, szürke szőrrel és kurta fekete szarvakkal. Ez tulajdonképpen keleti eredetű fajta. Előnye, hogy az időjárás viszonyosságokat jól bírta, olcsón takarmányozható volt.

A szarvasmarha-állomány tudatos feljavítására a XIX. század utolsó felében került sor. A „csíki-buta” helyét a nagyobb testű, fehér, ún. „magyar-erdélyi” vette át. 1895-ben 5 bivaly mellett már 1358 „magyar-erdélyi” tartottak a madarasiak. 1911-ben is a „magyar-erdélyi” dominált. De már megjelent a „piros-tarka” is (3 darab). Fejőstehén 1895-ben 461, 1911-ben 459 volt. Növendék 339, illetve 560, ökör pedig 563, illetve 335. A szarvasmarhát elsősorban ígás állatnak tartották. A tejet házi szükségletre használták, a tehéntejből sajtot a piacra nem készítettek.

A *juhokat* a gyapjúért és tejükért tartották. A gyapjút ruházkodásra, a tejet túrókészítésre használták. A hagyományos durva szőrű juh tenyésztése maradt szokásban. A gyapjúból fonták az asszonyok a fehér harisnyát (nadrágot); a szürke zekét és a szokmányt (hosszú kabátot). A fekete bárányszőrből lett a sapka, a fehérbőr téli mellény, a fehérgyapjas juhbőrből a téli bunda. Madarason volt kecsketenyésztés is. A szegényebb lovas gazdák kecskével helyettesítették a fejőstehenet.

A századfordulói állatállomány a következő táblázat tükrözi:

Év	Ló (2 éven felüli)	Szarvasmarha	Juh	Kecske	Sertés	Baromfi	Méhkas
1895	338	1363	1249	69	690	3377	26
1911	362	1352	1331	196	331	nincs adat	

Az állatokat – az ígások és a fejőstehenek kivételével – május elejétől késő őszig a legelőn tartották. Május 15-én felhajtották őket a havasi legelőre. Kisebb csordákat legeltettek egy helyen (60–80–100 darabból állókat): Kokojza-vészen, Kétág-sorkán, Csáki mezején,

a Nyíren, Sáskútnál, Hatember-veszében, Szélyes-kútnál, Zalános pusztáján, Barlang-patakán. Magáncsordák legeltek Hídvégében és Égésben. A Sorok nevű részen járt a naponta hazamenő tehéncsorda. A gazdák egy nyár folyamán háromszor vittek sót a legelőre. A Másodhatárra – Csicsojosra és Naskalatra hajtották az üszöket.

Juhnyáj is több volt. Az első világháborút megelőző években a szegényebbeknek volt egy 300 fős fejős juhnyája és egy 150 fős báránynyája. Saját nyája volt id. Antal Albertnek 250 fejősjuhval, Pál Lajosnak 220 fejőssel és 100 báránnyal. Az előbbi az ugaron legelt, az utóbbi Naskalaton. Ezek mellett a mészárosok – id. és ifj. Antal Albert, Antal Gergely, Antal János és Bíró Márton – berbéceket és meddő juhokat tartottak a nyomásmezőn, levágásra.

Egy fejősjuh után a gazda kilenc sajtot és egy kiló ordát kapott; két és fél kiló kenyeret adott, amit fel is szállított az esztenára.

FORRÁSOK:

Kozma F. 152–153., 165., 176., 181., 213–215., 221–225.

Egyed 1981. 191–235., 246–260.

Bartó 1–6.

A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. I. Bp. 1897. 698–601.

A magyar szent korona országainak állatlétszáma az 1911-ik évi február hó 28-iki állapot szerint. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 41. k., Bp., 1913. 798–801.

Endes, Csík 403–405., 479., 484.

Erdőkitermelés, fazekasság, háziipar

A múlt század második felében a csíki ember számára egyre értékesebbé vált az erdő. A faigény az erdő felé fordította a földből megélni nehezen tudó madarasiakat. Kezdetét vette az erdő kíméletlen irtása.

1869-ben a helyi Domus Historiában már az erdőért aggódó sorok olvashatók. „Az erdő használatában rendetlenek, kíméletlenek. Hoz ki-ki onnan, ahonnan tetszik, van tilalmasok is, és pásztorolták, de keveset használ, mert a törvényszegők, ha rajta kaptak, egy-két kupa pálinkával könnyen megmenekülnek. Az alsó szomszédok, mikor tehetik, lopnak, pedig Madarasnak egyik legjelentékenyebb jövedelmi forrása az erdő; megérdemelné a kímélést, gazdálkodást. De őkegyelmek nem engedik magokat ősi szabadosságokban korlátozni [...]”

Az erdőtörvény életbe léptekor (1879) a közlekedési utak mentén és általában a faluhoz közel eső helyeken az erdő már le volt tarolva. Összefüggő nagyobb erdők csak a Hargita oldalán és a Másodhatárban voltak. 1884 után a magánerdők kivételével a csíki erdők állami kezelésbe kerültek. Ez az üzemterv szerinti gazdálkodás bevezetését jelentette. Az üzemtervek elkészítését az állam magára vállalta, azzal az ígérettel, hogy 1894-re az erdő-

ket legalább ideiglenesen jóváhagyott gazdasági terv szerint kezelik. Ez a rendkívüli fontosságú lépés fékezte a fejletlen, könyörtelen erdőpusztítást, de megállítani azt, főként alkalmazásának első éveiben, nem tudta. Csík vármegye főispánja írta 1901-ben, hogy mióta az erdőket állami kezelésbe vették, az a hír terjedt el, hogy az erdők az állam tulajdonába mentek át, a tagosítás és arányosítás behozatalával a szegényebb osztályt az erdők használatából kizárják. Ennek hatása alatt megtámadták az erdőket. A gyors egymásutánban rög-tönzött fűrészgyárak és fakiviteli vállalatok a fa árát hirtelen felemelték, minek következtében a közbirtokossági jogosultak soron kívül vágták az erdőket. „Ma már nagyobb kiterjedésű zárt erdőket hiába keresünk – írja a főispán. Az erdőkihágások fokozott megbüntetése viszont ismét egyik oka lehet az elszegényedésnek. Az a helyzet Csíkban, hogy a héthónapos télre nincs elég tűzifa, nincs épületfa, de nincs erdőség sem. Egy katasztrális hold lucfenyőerdőt, melynek értéke 300–700 koronáig becsülhető, pálinkáért, gyapjúért, 1–2 koronáért adnak el. Általában annyi forint az ár, ahány holdas a föld. Az arányrészeket a lakosság nagy tömege adta el, azok rövidesen vagyontalan földönfutókká lesznek.”

Madarasi erdei munkások egy csoportja 1913-ból

Csikmadaras az első – kormány által jóváhagyott – erdő-értékesítést 1895-ben végezte. Ekkor kapott a község engedélyt 450 hold erdő eladására. A következőkre 1896-ban került sor, és pedig az Aszóban 450 kat. holdra, a Karmaturában 1135 holdra. Az aszói erdőért 4800 forintot kaptak, vagyis becsáron alul, de a karmaturait becsáron felül sikerült értékesíteniük.

A következő erdőértékesítésre 1911-ben a közbirtokosság megszervezése utáni időből van adatunk. 1911-ben 2013 köbmétert adtak el 7200 koronáért; 1912-ben a *Smilovils és társa* gyimesközéploki cég vett meg Csicsajosban 33 951 köbméter lucfenyőt 288 018 koronáért.

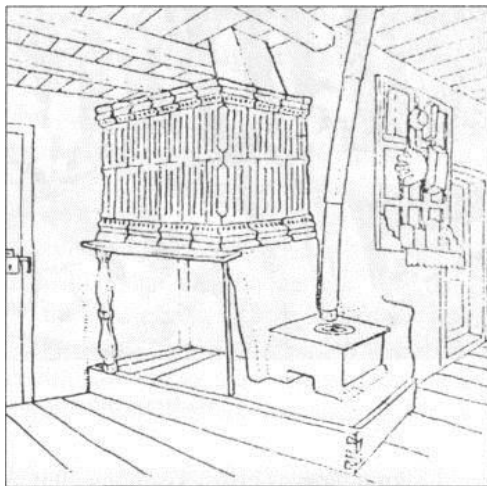
A vasút építése (1905–1907) jó kereseti lehetőséget biztosított a lakosság egy részének. A vasúti forgalom beállta fellendítette a közlekedést, a kereskedelmet, de a faipari tevékenységet is. Ezekben az években az *Erdélyi Erdőipari Rt.*, az *Unió Erdőipari Rt.*, valamint a *Klein Sámuel* brassói fakereskedő nagy mennyiségű erdőt vásárolt meg itt. A kihasználási idő meghosszabbításáért, a rakodóhelyért, a fanövendék-veszteségért és az ipari vasútnak való helyért az előbbi cég három harangot ígért a helyi egyháznak. Ígéretét 1922-ben mint *Societatea Industria Ardealului SA* brassói cég beváltotta.

A madarasi erdők kitermelése érdekében 1918-ban létrejött a *Csíkmadarasi Faipari Rt.*, előbb Kolozsvár, majd Marosvásárhely székhellyel.

A nagyméretű erdőkitermelés nemcsak az erdőtulajdonosokat juttatta pénzjövedelemhez, hanem az erdei munkássá lett köznépek is jó kereseti forrásává vált. Hisz az erdei kitermelési munkát úgyszólván a hozzáértő helyi lakosság biztosította, és az akkor alakult fűrészgyárban ugyancsak a helybelieket alkalmazták a szakképzett mesteremberek mellé. A fűrésztelepet a vasútállomás mellé építették.

A közbirtokossági tagok évente megállapított részjogukat télen, január-februárban vágták le, és szállították a vízfűrészekre kivágatás végett. A vízi-fűrészek a Madaras-patakon, illetve annak két fő ágán sorakoztak egymás után. A gazdák összetársulva építették meg a „szeres fűrészeket”, és március közepétől július elejéig működtették fogadott fűrészmesterekkel. A Kis-Madaras-patakán a Horvátoké, a Dombi Mártoné, a György fiaké, a Péter fiaké, a Bíró fiaké és a Váncsáké állott, a Nagy-Madarason (Barlang-pataka) a Fazakas Károlyé, a Ványolósoké, Fazakasoké, Farkas Andrásé. A Kis- és Nagy-Madaras összefolyásánál a Bíróké, a Hámornál a Bogácsoké és a Császároké, Ivápnán a Szöcsöké, a Dukáké, a Váncsáké, a Gyurka Józsié; a Száva testvéreké a Bodroknán és Szemerkében, a János fiaké a Hegy végében, a Dombi Jánosé és az Imre Ágostoné a Nagymart alatt, Antal Andrásé, Antal Dénesé, Bálint Ároné, Szabó Jánosé, Tamás Ároné a falu közelében.

Az erdőértékesítés és általában a tőkés fejlődés kibontakozása fellendítette a Székelyföld pénzügyi életét. De visszafogta azt a kevés takarékpénztár uzsora-politikája. Megfélemezésükre több oldali mozgalom indult meg, majd az 1898. évi hitelszövetkezeti törvény meghozatala után hitelszövetkezeti hálózat épült ki a községekben is.

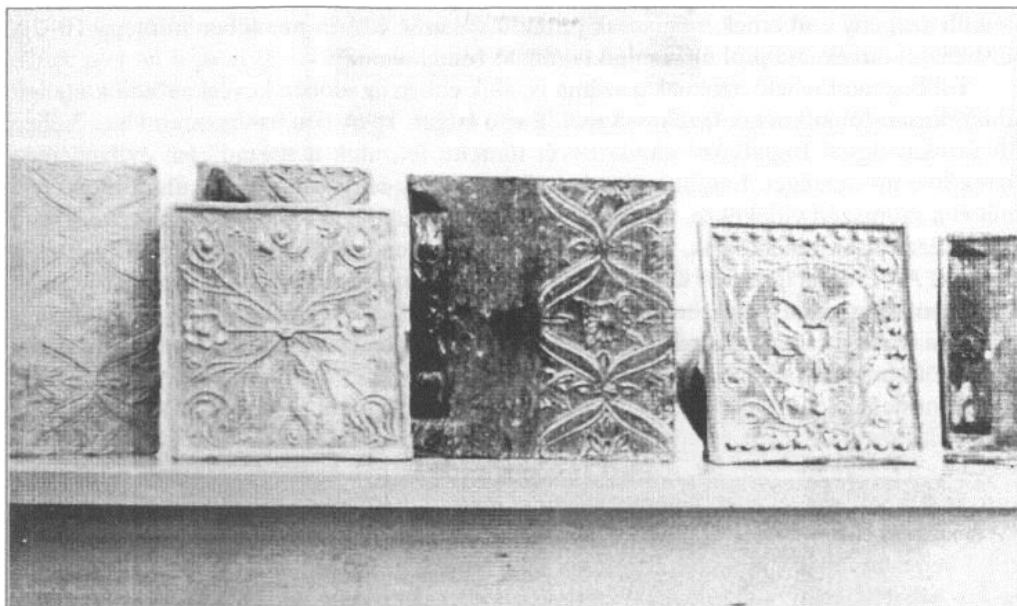

Házbeli góclábon és polcszerű cserépfűtőjén álló cserepes madarasi kandalló. Mellette utólag épített kis medvefűtő. (Kós Károly után)

1901-ben Csíkban már 13 hitelszövetkezet működött. Céljuk a székely gazdáknak a váltókölcsonóktól való megmentése volt.

A század elején alakult *hitelszövetkezet Csíkmadarason* is. 1918-ban 226 tagot számlált 304 üzletrésszel, 15200 korona tőkével működött.

A „csíki edény” vagy „fekete edény” Erdélyben egyértelmű fogalmak voltak. Készítési helye Csíkmadaras és Csíkdánfalva. A fekete edényt viszonylag későn említik a dokumentumok (1747-től), de ekkor már, mint Csíkon kívül is elterjedt terméket.

Csíkmadarasi kályhacsempék a XIX. századból

A madarasi fazekasság kezdeteire biztos adat nincsen, de a már 1602-ben feltűnt Fazakas név arra utal, hogy itt akkor már fazekas mesterek is éltek. 1722-ben a 18 szekeres, vagyis fuvaros munkát végző mellett 15 fazekast írtak össze. Szinte mind szabadrendűek voltak – még lófő is volt közöttük. 1750-ben 22-en üzték ezt a mesterséget, még mindig a szabadrendűek.

Az 1820-as úrbéri összeírásban található foglalkozások is érzékeltetik a madarasi népnek a földművelés mellett kifejtett sokirányú tevékenységét.

„Malmok benn a faluban, télen-nyáron forgók, jók és elegendők vannak – állapítják meg az összeírók –, úgy ványoló, olajütő és deszkát- úgy lécet metsző fűrészek; a deszkát itt helyben is pénzzé lehet tenni, a szállítás által más vidékre sokkal nagyobb haszonnal eladhatni. Készítenek ezek felett fazakat, fedőt, tálokat, kályhát – zöldet, vereset és sárgát – melyeket valamint szintén a deszkát itt helyben is eladhatják, de más vidékekre vivén hasznosabban.”

1840-ben a Csikot ismertető Vándor (Szentiványi Mihály) külön kitér a csiki fekete edényre: „Említést érdemel azon ingoványos, fekete föld, melyből a fekete színű²⁸ cserép-edényeket készítik. Ezen föld-nemből még eddig csak lábas és lábatlan lábosokat, porzsolókat, városiaknak fazekakat s más ilyen nemű edényeket készítenek, melyeket a gazdasszonyok dicsérnek.”

A XIX. század második felében az erdő kitermelése, a fenyőnek családi fűrészekben való kimetszése, s a deszkának szekéren történő elszállítása és árusítása mellett a fazekasság volt a második fontos kereseti forrás. Ez utóbbi ugyan kevésbé volt jövedelmező, de a föld nélküli szegény embernek mégiscsak juttatott valamit. Ebben az időben mintegy 10–20, kizárólag a fazekasságból élő család található Madarason.²⁹

Több tucatra tehető azoknak a száma is, akik ebben az időben kevéske földjük mellett időszakosan foglalkoztak fazekassággal. Bartó István 1974-ben írt visszaemlékezésében 50 fazekassággal foglalkozó gazda nevét tüntette fel, akik a század első évtizedeiben űzték itt e mesterséget. Legtöbbjüknek saját lova vagy ökre volt, amivel elszállította termékét a szomszéd vidékekre, főként gabonáért. Volt köztük 11 vagyontalan is, ezek csak edénykészítéssel foglalkoztak. Termékeiket a fogattal rendelkezők szállították el és értékesítették. A bevételt fele-fele arányban osztotta meg az előállító a fuvarossal. A fazekak mellett más tárgyakat is készítettek. Már a XVII. századból van adatunk zöld mázas agyagmunkára (ilyen a csíkszenttamási templom 65 cm magas barokkos toronygombja), de készítettek zöld mázas korsót és csempét is.

A mesterség, mint módosabb családoknál a vagyon, apáról fiúra öröklődött. Idős fazekasok elbeszélése szerint a fiúgyermek már 8–9 éves kortól segített apjának agyagot szelni, hasította a katlanhoz való fát, segített az edény berakásánál, leste apja minden mozdulatát korongozás közben, óvatlan pillanatban pedig maga is koronghoz ült, és próbálkozott vele.

A fazekasság mellett jelen volt a faluban szép számmal a házi ipar szinte minden ága. 1890-ben a következő emberek folytattak ipari vagy kereskedelmi tevékenységet: asztalos Szócs Albert; csizmadia Kedves Albert; cipész Kósa György; fazekas András Bertalan, Bálint József, Bójte Dénes, Bíró János, Fazakas Ignác, Fazakas Lajos, György Ferenc, György István, Veres Barabás, Lőrinc György, Miklós Péter; kádár László András; kovács Kovács Joáchim, Mezei Albert; lakatos Juhász M., malomtulajdonos Bíró István, Juhász Márton, szatócs Benedek Ödön; szűcs Gidró Mátyás és Hajdu István, vegyeskereskedő Száva János.

1900-ban a 87 ipari tevékenységet folytató közül 54 háziipart, 42 tulajdonképpeni ipart űzött. Az ipari tevékenységet folytatók közül 1900-ban 4 kovács volt, 1 lakatos, 3 fűrészes, 1 asztalos, 7 cipész, 15 molnár, 2 mészáros és 4 kocsmáros. 1910-re a kovácsok száma 8-ra, a fűrészeké pedig 22-re ugrott fel, de megnőtt a ruházati cikkek készítői száma is: 2 szabó, 7 cipész és 7 egyéb ruházati tárgyat előállító.

Más oldalról közelítve meg a kérdést, a népszámlálás adataiból megtudjuk, hogy az önálló vállalkozók száma 1900-ban 66 volt, 1910-ben 64. Ebből segéd nélkül dolgozott 57, illetve 56, egy-egy segéddel 6, illetve 9, kettővel 1900-ban egy sem, 1910-ben két

²⁸ Téves megállapítás. A fekete színt füstöléssel érték el.

²⁹ A csíkmadarasi fazekassággal foglalkozó Kós Károly túloz, amikor 90-re becsüli ezek számát.

vállalkozó. E század első évtizedére utalva Bartó István visszaemlékezésében a következő iparosokat és kereskedőket sorolja fel:

Csizmadia: Bálint Dénes, Farkas Dénes, Juhász Mihály, Ördög Ferenc.

Kádár: Bálint Balázs, Bálint János, Bőjte Ágoston, Bőjte Tamás, id. Pap István, ifj. Pap István, Petres Ferenc.

Kerekes: Bálint Ábrahám, Bálint Gyárfás, Kálmán János, Váncsa Antal, Váncsa István.

Kovács: Bogács Lukács, Gránca János, Gránca Mihály, Kovács Joakim.

Mészáros: id. Antal Albert, ifj. Antal Albert, Antal Gergely, Antal János, Bíró Márton.

Szűcs: Bálint Ferenc, Gidró Mátyás, Hajdu Farkas, Hajdu István, Hajdu Salamon. Ezek nyáron a juhnyájnál bácsok voltak, télen (tulipános) virággal, hárasszal díszített bundát készítettek.

Teknő-, orsó-, fakanálkészítő: Ádám (Todi) János, Ádám Miklós, Ádám Rudolf, Dudy Miklós (cigányok).

Seprűkötő: Jancsi Józsi János (cigány).

Kaskötő: Bálint Mihály.

Kosárkötő: Kálmán János.

Kocsmáros: ifj. Antal Albert, Antal János, Benedek Ödön, Pál Ferenc, Pál Lajos.

1913-ban a *Balázs Jenő és társai* nevű cég próbálkozott a háromi vassalak értékesítésével. A két évszázada megszűnt vasolvasztó nagy vasérc tartalmú salakját akarták ipari feldolgozás végett elszállítani. E célból keskeny vágányú vasútvonalat fektettek le a vasút-

Brassóban szolgáló lányok egy csoportja 1905-ből

állomástól a hámorig. A salakot munkásokkal előbb rostáltatták, majd vaskocsikra, csillékre rakták. A rakományokat fékszabályzóval engedték le az állomásig, és ott leürítették, majd vagonírozták. Az üres csilléket Bartó Bálint, Bodor Márton és Váncsa Gergely helyi fuvaros lovakkal húzatta fel a hámorig. A háború kirobbanása után a munkálatokat leállították, és a vasérc újrafeldolgozásának a gondolata nem valósult meg. Később a síneket felszedték. A salakot, a hatvanas években erdei kitermelőút töltéséhez használták fel.

A nők a kendert és a lent dolgozták fel. Kinyűtték, kicsépeltek, áztatták, kitilolták, léhelték és megfonták. Szapulóban megfőzték, fehéritették és megszőtték. A vásznat előbb beáztatták („vízbe verték”), mángorlóval megnyomtatták és megszáritották. Végül megvarrták fehérneműnek, ágyneműnek. A fonás ideje októberben kezdődött, és bőjtig tartott, amikor áttértek a vászon szövésére.

A fiatalok 12–13 éves koruktól fogva szolgálni mentek. A szegényebbek pásztornak, a módosabbak földművelő munkát tanulni. A lányok városra kerültek szolgálni: Brassóba, Kolozsvárra, Budapestre, de máshova is, ahol megtanultak főzni, rendet, tisztaságot tartani, bérükből ruházatot szereztek maguknak. 17–18 éves korukban jöttek haza mint „eladó lányok”. Nemcsak a szegények, hanem a módosabb ifjak is, több évig szolgálva készültek fel az életre.

FORRÁSOK:

DomHist 1–2.

Endes, Csík 403–405., 479., 484.

Bözödi 95–100.

A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara 1895 évi jelentése, Mvhely, 1896. 74.

Ua. 1896-ra, 43.

Ua. 1912-re.

Ua. 1912-re, 32–33.

Ua. 1913-ra, 47–48.

Bartó 1–6.

NLt. Mvhely. Marosvásárhelyi Törvényszék lt., Cégjegyzékek V. 215.

Kádár Zs. 31–36., 59–60., 99–100.

Dr. Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. B., 1976. 220–229.

MOL, Vegyes conscr. 24. csomó 8. tétel.

U., Az 1750-es 47. téka I.

NLt. Mvhely, Úrbéri ossz. 292/1820.

Népszáml. 1900. II. rész 766–769.

Népszáml. 1910. II. rész 766–769.

Nemzeti Társalkodó 1840. június 19., I. félév 25. sz., 1840. október 9., II. félév 15. sz.

Közigazgatás, helyi önkormányzat

Az 1848-as forradalmat követő polgári társadalom berendezkedése maga után vonta a falu közéletének, közigazgatásának modernizálódását is. A községi közigazgatást törvényekkel és rendeletekkel szabályozták. Ezek közül a leglényegesebbek az 1871-ben és 1886-ban hozott községi közigazgatásra vonatkozó törvénycikkek. Ezek értelmében a község önkormányzati jogait a *képviselő testület* gyakorolta. A képviselő testület rendes és póttagokból állott. A 12 rendes és 4 póttag felét választották, felét pedig a legtöbb adót fizetők alkották. A képviselő-testület hatáskörébe tartozott a költségvetés megállapítása, a községi élet különböző vetületeinek szabályozása. Tevékenységét évente kétszer megtartott közgyűlésen fejtette ki.

A képviselő testület önkormányzati tevékenységéről tudjuk, hogy 1903-ban szabályrendeletet hozott a község kötelekébe való felvételről és a vízhasználati jogról, 1911-ben pedig a legeltetésről és a húsvizsgálatról. A vízhasználati szabályrendeletet több felcsíki faluval közösen fogalmazták meg és fogadták el.

A vízhasználati jog kérdése sok fejtörést okozott a községeknek az egymással torzsalakodó, tekintélyes számú fűrész és malmos gazda miatt. 1880-ban Péter János és társai Dombi Alberttel pereskedtek „a község között lefolyó patak vizének gátfogás által medréből való kiszorítása miatt”. Ekkor a helyszínre kiszálló megyei törvényhatósági bizottság előtt kötnek a felek „békeegyezséget”. Ennek értelmében Dombi Albert malomtulajdonos kötelezi magát arra, hogy beveszi a megállapított helyig a cövekelést és bojtolást. Ugyanakkor a panaszolók – Péter János, Péter István, ifj. Péter Ferenc, Molnár József, Szócs Albert, Szócs István, Szócs Jánosné és Szócs Alózi – is beveszik kertjeiket a „régí vízagy nyugati és északi partján levő régi fűzekig, és az ott lévő csigolya bokrokig”.

1911-től a községi képviselő testület és az előjáróság egy előre nem látott költségvetési nehézségbe ütközött. Az 1911. évre megállapított szükséglet 13 274 korona 50 fillér volt. A bevételt csak 4958 korona 8 fillérré tudták biztosítani. A hiány pótlására 156 százalékos községi pótdadót állapítottak meg. Ezt a pótdadót addig az erdő értékesítéséből szokták fedezni. De a közbirtokosság különválása folytán az erdő-jövedelem elestével a magas pótdadót a lakosságtól kellett behajtaniuk. 1907-ben még minden nehézség nélkül pótolhatták az azon évi 5958 korona hiányt onnan, mivel akkor még a községi előjáróság kezelte az erdőket is, és belátása szerint használta fel a jövedelmet. A megváltozott viszonyok miatt a község pénzügyi gazdálkodásának módosításához kellett folyamodniuk. Ez után a közbirtokosság csak szorult helyzetében segítette ki a községi előjáróságot az erdők után befolyt jövedelemből (építkezés, épület-karbantartás, tanítói fizetések pótlása stb.). A költséghiány pótlását a lakosságtól önerőből felhajtott pótdadókból kellett fedezniük.

A község mindennapi teendőit az *előjáróság* látta el. Az előjáróság élén a választott bíró állott, mellette működött még egy albíró, pénztárnok, közgyám és egy hites. A választott előjáróság mellett az írásbeli teendők intézése a *jegyző* feladata volt. E tisztség a községben a XVIII. század végén kezdett rendszeressé válni, amikor a mindinkább szaporodó írásbeli tevékenységek végzésére a falu írástudót fogadott, kölcsönösen megállapított díjazás elle-

nében. A jegyző a polgári korszakban szakképzett tisztviselő lett. 1896-tól az állami anyakönyvezés bevezetésével, mint anyakönyvi hatóság, a jegyző vezette az anyakönyveket. Ő ügyelt fel a törvényesség betartására is.

Az 1850–1860-as években a község jegyzője Bíró Imre volt. 1871–1905 között Csík-madarasnak nem volt saját jegyzője. Ennek oka az, hogy a községi közigazgatásról szóló törvény értelmében kisközséggé tették. A kisközségek jegyzői teendőit pedig több helységet felölelő körjegyzők intézték. 1905-ig emiatt jegyzőségileg hol a rákosi, hol a dánfalvi körjegyzőséghez tartozott. 1905-től mint nagyközségnek saját jegyzősége lett. E tisztséget a marosvásárhelyi születésű Sófalvi József látta el 1918-ig.

A bírónak, mint a községi elöljáróság elnökének, hivatalos kötelességei közé tartozott a községi vagyon kezeléséről való gondoskodás, a közigazgatási ügyek intézése, valamint a hivatalos képviselő állami, közéleti szervek és magánszemélyekkel szemben. Községi bíró volt 1849-ben Dombi Antal, 1864-ben Ördög Péter, 1905-ben Sándor Joákim, 1912-ben és 1916-ban Juhász Dénes.

Csendőrőrsöt 1908. szeptember 1-jén állítottak fel a községben, postai ügynökséget 1912-ben. Az első levélhordó Dobondi István volt.

FORRÁSOK:

Magyar Törvénytár, Az 1869–1871. évi törvények. Bp., 1869. 280–293.

Ua., *Az 1884–1886. évi törvények.* Bp., 1897. 405–406.

NLt. Cszda, Felcsík lt. Iratok, 1194/1848. sz.

Uo. Csík megye lt, Törvényhatósági Bizottság jegyzőkönyvei, 47/1911. sz.; Iratai 16/1880, 39/1903. sz.

Bartó 1–6.

DomHist 239.

Megörökítendő események

Mielőtt rátérnénk az utóbbi másfél évszázad alatt Csík-madarast ért legnagyobb csapás, az első világháború okozta veszteségek felleltározására, számba vesszük az azt megelőző rendkívüli eseményeket is.

1880. augusztus 5-én délután 5 órakor Felszezen tűz ütött ki Szabó Dénes házában. Mivel a szél délnyugatról folyamatosan fúj, a lakosság pedig az erdőn és a mezőn dolgozott, nem volt, aki a tűz terjedését megfékezze. Emiatt többen teljesen hajléktalanokká váltak: Szabó Dénes, Bálint István, Bálint István utódja (maradék), Bálint Mátyás, Dobondi Péter, Fazakas Andrásné, Fazakas Ferenc, Fazakas Gábor, Fazakas Ignác, Fazakas István, Fazakas József, Fazakas (Marc) János, Fazakas (Pista) János, Fazakas (Marc) József, Juhász Ágoston, Juhász Gergely árvái, Kásás Barabás, László János, Vánca Benedek.

1882-ben pusztított Csíkban a legkegyetlenebbül a kolera. Ebben az évben Madarason 272-en haltak meg, ebből kolerában 186-on, legtöbben gyerekek és idősek.

1892-ben az országos képviselő- választáson elfajult politikai harcra került sor Csíkbán. „Nagy mozgalom volt – írja a madarasi kortárs szemlélő a Domus Historiában –, az ellenzék is törekedett fölényre jutni, de nem sikerült. A választási mozgalmakban a helybeli plébános nem vehetett részt betegeskedése miatt. Sok hazafi-lelket elkeserítő szennyes beszédet szerkesztettek és terjesztettek el. A Csíkszeredai választókerületben még zajosabban folyt a választás. Csíkcicsóban a választás napján a csöcselék nép a katonaságnak ellenállva, a katonaság tüzelése folytán többen meghaltak a felbújtottak közül. Győzött a szabadelvű párt jelöltje Dr. Todor József kanonok, az erdélyi papnövelde igazgatója.”

1896-ban a templomkertbe „millenáris” fákat ültettek, 1898-ban a templom előtti teret fásították.

1899. augusztus 4-én délután az erdőn a villám egyszerre négy ember életét kioltotta. Az áldozatok: id. és ifj. András Ignác, ifj. András Ignácné és Dombi Mátyás.

1907. december 5-én adták át a forgalomnak a vasutat. „A vasútépítés az egész nyáron folyamatosan volt – értesít a Domus Historia –, hol a mérnökök a munkát óriási gőzzel és kitartással végezték. Csak ennek lehet tulajdonítani azt az eredményt, hogy végre valahára 1907. december 5-én hivatalosan a vasút megnyitott. A megnyitás ünnepélyes vala. Lejött Budapestről Sztérényi József államtitkár, mint Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter képviselője, s az ő társaságában Ludvig Gyula államtitkár és a MÁV igazgatója, Kotányi Zsigmond udvari tanácsos, Geduly Gyula miniszteri tanácsos és Jármí Béla kolozsvári üzletvezető. Ezeket kísérték dr. Györgypál Domokos, Nagy György »a nagy magyar«, Sümegyi Vilmos, a tevékeny gyergyószentmiklósi országos képviselő s még többen. Sajnos, hogy Török Ferenc, éppen a karcfalvi kerület országgyűlési képviselője hiányzott a kíséretből, akit a zsidókkal való összeütközése – akiktől 6000 koronát elvett, s emiatt most megvesztegetés címén per folyik – tartott bizonyára vissza attól, hogy e magas társaságban megjelenjen. Török Ferenc különben gyergyócsomafalvi lelkész. Nélkülöznünk kell tehát éppen a mi képviselőnket. Az állomásnál zöld ágak, koszorúk és magyar zászlók között várta Csíkmadaras elsőb rendű emberei csoportja: Király István kántortanító, Mihály Elek és Pálosy Géza tanítók vezetése mellett ott állottak a nagyobb iskolás gyermekek is, akik »Isten áldd meg a Magyart« éneklése között fogadták az első hivatalos vonatot. Balló helybeli plébános fogadta lelkes beszéddel a küldöttséget, amire Sztérényi József államtitkár válaszolt, felhozva még azt a már régen uralkodó szójárást is, hogy »Híres város Madaras, hol a pap is fazekas«. Ezzel a vasút megindula.”

1912-ben rendkívül esős idő volt. „A nagyon esős nyáron a füvek akkorára nőttek – tudjuk meg a szemtanútól –, hogy az ember alig látszott ki belőle, de alig lehetett valami hasznát venni, mert nem lehetett megszáritani. Félnap forró meleg után, hatalmas felhőszakadások keletkeztek, a széna pedig rendül rothadt. A lekaszálatlan füveket pedig lenyomta a víz és az iszap. A rétek egész nyáron víz alatt voltak. A legtöbb helyen a fű kaszálatlan maradt.

Nyár-derék után még inkább megszapordtak az esők. Azokon a helyeken, ahol lehetett is valamit kaszálni, és így sarjús helyek lettek, a sarjúk is igen nagyra nőttek, de a sok sarjúból szintén igen kevés került a csűrbe, mert vagy rendül vagy buglyál vitte el a víz. A kevés sarjús helyen a legnagyobb rész kaszálatlan maradt, mert lenyomta a víz és az iszap.

Szent Péter és Szent Pál napján – az egyházközség búcsúnapján – is árvíz volt, szeptember 4–5-én pedig az Olt úgy a falu felső, mint az alsó részén levő réteket elöntötte.

A Madaras vize pedig a községet árasztotta el. Amire elmúlt a nagy víz, újabb esőzések lettek, és az áradás megismétlődött szeptember 8–15-e között.

Az esős időszak ellenére is a gabonák szépen fejlődtek. A rozs magassága néhol még a 3 métert is elérte, amire még az akkori öregek sem emlékeztek. Csépléskor azonban csak szalma volt sok, mert a szem nagyon ritkás volt. Az árpa is megnőtt, a betakarítás sok bajjal járt, vizesen kellett »lopva« behordani: ami a csűrökben és az asztagokban kicsírázott. A zabok ember-magasságúra nőttek, de abból is csak kevés maradt meg, mert a legtöbbjét nem tudták learatni, a learatott pedig kalangyául vagy kévüül maradt a határban.

Október közepe táján az esőzés havazásra fordult, novemberben beállott a kemény tél. Abban az időben egész Csík-szerte látni lehetett a kalangyákat a hó alatt, amik örökre ott is pusztultak. A vizes kévék úgy összefagytak, hogy nem lehetett szétszedni, hogy legalább az állatok részére hazavihessék az emberek. A sok csapás közé tartozik az is, hogy a pityóka nagy része hó alá került és ott is maradt örökre. Amit sikerült úgy-ahogy kiásni, az sem volt emberi étkezésre alkalmas, mert rothadt volt, esetleg az állatokkal etették fel, de azok is betegedtek tőle.

Az őszi folyamán semmiféle magot sem lehetett elvetni a sok eső miatt, és így az üresen maradt földeket kettő-három méter magas gyom vette fel.

A szántatlanul maradt földeket a hó tetején kaszálta a nép, hogy legyen valami élelem az állatok részére.”

Két évre rá az emberiség egyik legnagyobb, és egyben a legszomorúbb eseménye, az első világháború következett.

FORRÁSOK:

Egyh. anykv 1857–1889. (temetések).

Uo., Népszámlálások könyve. 1880-ból 35.

DomHist 221–222., 234., 253–255.

NLt Csszda, Egyházi anyakönyvek. Csíkmadaras 1858–1889.

Az első világháború, menekülés

Az első világháború rendkívül súlyosan érintette Csíkmadarast. 1914. augusztus 20-án közhírré tették a faluban is az általános mozgósítást. Minden 23–43 év közötti férfi be kellett vonuljon ahhoz az ezredhez, ahol a katonai kiképzést végezte: a 82-es cs. k. székely gyalogezredbe, a 24-es honvédegyalogezredbe és másokba.

1915 márciusában behívták a 19–20 éveseket is, és négyheti kiképzés után a harcterre irányították őket. Márciusban „besorozták” a lovakat, azok árát kifizették készpénzzel. Júniusban besorozták a 18 éves fiatalokat, és behívták a 43-50 év közöttieket is.

1916. augusztus 4-én rekvirálták az egyházközség két harangját, és elszállították ágyúöntés végett.

A háború folyamán mozgósítottak és harctérre küldtek 486 személyt, akiknek egyharmada soha nem tért vissza otthonába, a hazajöttek jelentős hányada pedig hadirokkantként élte le napjait.

Románia hadba lépésével 1916 augusztusában a határmenti Csík vármegye hadszíntérré vált. A megrémült lakosság menekülni igyekezett a frontvonal elől. Kezdetét vette a kitelepítés, ami átalakult fejvesztett meneküléssé. Az utakat a menekülő csíki székelyek tízezrei lepték el. Az állatok bőgése és a gyerekek sírása betöltötte a levegőt. Útközben az öregek és a gyerekek közül sokan elhaltak. Az állatok pedig részben az élelemhiány, részben a fáradtság miatt elpusztultak, vagy lesoványodva, elgyötörve elkótyavetyélődtek. Amit közülük a katonaságnak talált, azért meg potom árat fizettek.

A menekülés útvonala Udvarhely–Marosvásárhely–Kolozsvár–Debrecen volt. A vármegye székhelyét Debrecenben állította fel. A jómódú polgárság Budapestre ment. Több mint ötezer személy Szabolcs megyében szállt meg. Hogy a menekülés nem lett katasztrofális, és nem követelt nagyobb számú áldozatot, kimondottan a jó időjárásnak köszönhető. Meleg, szélcsendes, száraz ősz volt.

Nagyobb emberáldozatot követelt a román internálás azok közül, akiket Csíkból és a többi székely vármegyéből a sipóti (Moldva) fogolytáborba hurcoltak. 17 000 internáltból mindössze 3000 maradt életben és tért vissza. A magyar katonaság által a visszavonulás alkalmával felrobbantott 66 méter magas karakói vasúti híd újjáépítéséhez a megszállók a felsíki községekből mintegy 600 embert, munkást és fuvarost rendeltek ki. Kivonulásuk alkalmával ezeket magukkal vitték, és Romániában hadimunkára fogták. Egy részüknek sikerült megszökni, sokan elhaltak az embertelen bánásmód és a túrhetetlen körülmények miatt.

1916 őszén a legnagyobb anyagi veszteséget a megyeszékhely, Csíkszereda szenvedte el. A lakosság zöme elmenekült. A menekülés oly hirtelen történt, hogy jórészt még az állatok is otthon maradtak, a berendezett lakások pedig teljes felszereléssel tárva-nyitva állottak. Az elmenekültek lakásait az ide-oda vonuló katonaság, vagy az otthon maradtak rabolták ki. Sok emberáldozat volt jórészt az idősebb korúak körében – állapítja meg Endes Miklós a *Csíkmegye történetében*.

A madarasi eseményeket a helyi kortárs esperes-plébános Balló János örökítette meg:

„1916. augusztus 27-én, mely vasárnap vala, még elvégeztük a vasárnapi istentiszteletet, csendesesen le is feküdtünk, de már 28-án virradóra hajnali két órakor fellármáztak, hogy a románok betörték a határon, és menekülni kell. Irtózatos zűrzavar keletkezett. Mindenki szedte össze a legszükségesebbnek ítélt tárgyait, s rakta szekérre. Az állatokat felhajtották a Fejedelemkertbe, de nemsokára gazdátlanul sírtak-bőgték a község között. Már de. 11–12 óra között megindultak a tarka-barka lepedők, csergék és más terítőkbe borított s minden szükséggel megrakott szekerek, melyeknek tetejében síró asszonyok, gyermekek és öregek ültek, s úgy néztek ki, mint Jeremiás Jeruzsálem romjain. Délután már alig lehetett járni a sok szekér között egész estefelég, a mikorra már a falu nagy része elhagyta volt a falut. A nép más része az erdő felé vette az útját, s így estére majdnem üresen maradt. Balló János esperes plébános utasította, irányította a népet, s mikor estére jutott az idő, Mihály Elek tanítóval összejárta az üresen maradt hitközséget. Rémm-rémes volt látni és hallani az ide-oda vándorló és síró-bőgő állatokat, melyek keresték és várták az otthonukat.

Jártunk, jöttünk s mentünk egész éjjel. Úgy 9–10 óra között megvillant keleten valami, s ekkor vették fel a karakói hidat. Balló plébános hajnalban augusztus 29-én még megjárta egyszer a községet. Ezúttal talán negyedszer vagy ötödször, s alig látott egy-két kapu előtt sírdogáló öreget. A csendőrség sem tudván semmi bizonyost, sem telefon összeköttetés nem lévén, Balló plébános is 29-én virradatkor befogá két kis szürke lovát, összepakolt egyházi számadás-, anya- és családkönyveket, kelyheket, kötvényeket, szóval minden legszükségesebb irat és tárgyat, egy kis ruha és fehérneművel, s még kevesebb ételneművel megindult Gyergyó felé menekülni önmaga hajtván a szekér tetejéről, hol még árva leánykát, a Háromszék hatolykai Bakk Kiss Máriát is vitte magával. Egymást érték a szekerek a köztük hajtott állatokkal, itt-ott összetorlódva, hol egy-egy kis lárma fejlődött ki. Nagy bajjal kijutottunk a Libán tetejére, hol már százával állott a szekér, itt-ott kikötve. Az emberek gondolkodtak a tennivalóról. Itt ültünk 2–3 napig, amikor biztos hírt kaptunk arról, hogy a románok már benn vannak Csíkban. Az emberek egy része elindult Zetelakán keresztül Udvarhelynek, a más része az erdőn keresztül vissza Madarasra, s így sokan visszatértek a hitközségbe, kiket még szaporított azoknak a száma, kik az erdőre menekültek volt, kik onnan szintén visszatértek.

Nunc venis ad fortissimum a nép lelkivilágára nézve. Akik az erdőről visszatértek, nekiestek a távollevők életeiknek, feltörték az enni-innivalókat, dorbézolták, az értékesebb tárgyakat elrabolták, az üzleteket kirabolták, a már learatott tavaszi terményt a mezőről ellopták és hazahozták maguknak, a sarjukat etették, lopták, úgy hogy az egész vagyoniállapot Csáki szalmája lett, míg a nagy részben távollevő hazáját és vagyonát sirató tömeg idegenben szenvedett. Ennek esett áldozatul a Balló plébános összes kamra, pince, magtára is, kocsik, szekerek, bivalok, sertések és szárnyas állatai összessége, úgy hogy nem marada egy néhány nagyobb bútorán kívül semmije. Rémes volt látni a plébániá(t) is. A levéltárakat feltörték, a könyvtárakat a levéltárral együtt az udvaron és kertben széthányták, úgy hogy mikor Balló plébános 1916. december 12-én hazajött, sírva szedte össze a sár, piszok és szemétből a még megmenthető darabokat. E jőféle madarak közé tartozott a Hídvég utcájából Kedves Ferenc, ki a Száva Kristóf bivalboccsát is megütötte,³⁰ a paptól elhordott bor, tojás és szalonna mellett táncolt és mulatott, mezei János és Petres Ferenc, kik a kántornál talált méz felett még össze is verekedtek. Mint egy szuka ördög működött Bálint Tera (Kedves József mostoha lánya), aki legszorgalmasabb rabló volt Madarason. Alig volt az itthon lévők között ember, aki ne nyújtotta volna ki kezét a másé után, ami a legelítélendőbb jelenség a székely nép életében. És ez így volt az egész Csík megyében. Balló plébános Kolozsvár, Debrecen, Nyíregyháza, Kiskörén (Heves m.) hanyódott 1916. december 12.-ig, ahol itt-ott találta híveit szórványosan.

A románok ugyan csendes és óvatosan jöven, így történt meg az, hogy csak szeptember 6-án jöttek be Madarasra, akik már a községet elég népesen találták, mert közben nagyon sokan visszajöttek volt. Kik legnagyobb részt feldúlták és elrabolták a távollevők házeit, s így a románok itt kárt alig tettek, hanem tettek a községbeliek egymásnak. A román uralom alatt a községbeli székelyekből román előljárásságra vállalkoztak Abos József dánfalvi születésű, főbíró lett, János József, Szócs Áron jegyző. Dombi Máttyás (Antalé),

---

³⁰ Értsd: letaglózta és levágta.

Juhász Ferenc, Bogács Lázár, Sali Tódor és Bodor Márton, kik mint román előjárók fungáltak. Ezek közül kitűnt János József és Juhász Ferenc mindent elkövettek a székely testvéreik kínzására. Mintegy 70–80 embert beparancsoltak a karakói hídhoz munkára, kiket a románok a visszavonulásuk alkalmával Romániába hajtottak, kik közül legtöbb ott el is veszett.”

Bartó István „hetven öregember és 16 éves fiatal legény” elhajtásáról beszél visszaemlékezésében. Az 1916-os román betörés rövid életű volt. Októberben már visszavonultak a munkára elvitt csíkiakkal együtt, a madarasiakkal is.

1917 telén a keleti frontról sok foglyot vittek át nyugat felé. Pihenőre az emeletes iskolánál és a községházánál szállásolták el őket. Ezek az iskolát teljesen feldúlták, mindent eltűzeltek. A községházánál a menekülés alatt eltulajdonított, de a magyar csendőrök által összegyűjtött és ott tárolt tárgyakat a foglyok tönkretették.

1917-ben a községben a IV. és VI. magyar tarackos tüzérezred egységei voltak elszállásolva, akik naponta gyakorlatoztak, halálos balesetet is okozva a lakosság között. A tüzekek 1918 februárjában vonultak el, helyüket a budapesti I. huszárezred katonái foglalták el. Az utóbbiak május végéig maradtak itt.

Az első világháború során hadba mozgósított madarasiakat zömmel a 82-es cs. k. székely gyalogezredbe és a 24-es m. k. honvédgyalogezredbe hívták be. Természetesen, voltak más egységekben is, így a 35-ös tüzér lovasezredben, a brassói 2-es cs. k. huszárezredben vagy a 9-es marosvásárhelyi honvéd huszárezredben.

A háború folyamán a legtöbb véráldozatot a 82-esek hozták, akik már 1914. augusztus 26-án átestek a tűzkeresztségen, 1916-ban a luck-olykai (Oroszország) áttörés idején hozták a legnagyobb embervesztést. Személyállományuk 87%-át elvesztették. 5330 emberből 718-an maradtak meg. 1916 őszén pedig hősiiesen harcoltak az Ojtozi-szorosban, főként a runcu-marei harcokban, elfoglalva a „Halálvárt”.

Ezen áldozatokkal magyarázható a hősi halottak rendkívül magas száma. A háború után a Kormányzó Tanács (Consiliul Dirigent) a háborús veszteségekről hivatalos kimutatást is készített, mely szerint a román fennhatóság alá került, volt magyarországi területeken a világháborúban a legnagyobb veszteséget aránylag Csík megye szenvedte el.

Csíkmadarasról az 1916-ban elhurcoltakkal együtt több mint 138 személy lett a háború áldozata. Az áldozatok, az elesettek és hősi halottak teljes száma a valóságban nagyobb lehetett, mivel 1919-ben még 24-en voltak fogságban, és 10 személy halálának a híre sem volt tisztázott. Ez utóbbiak helyzete máig tisztázatlan maradt. A fogságba kerültek zöme orosz hadifogoly volt, de többen jutottak olasz és román (az 1916-ban elhurcoltakon kívül) fogságba is.

Az emberáldozatokban esett veszteséget az alábbi lajstromban tüntetjük fel:

A HÁBORÚBAN ELTŰNTEK

Ambrus István
 Antal Dénes (Dénesé)
 Antal Jánoska
 Bálint Áron (Vitéz)
 Bálint Ferenc
 Bálint Ferenc (Egyedé)
 ifj. Bíró Imre
 Bíró János (Alberté)
 Bogács Béla
 Bogács Ferenc
 Bogács Imre
 Csáki Árpád
 Császár Lajos
 Császár Mihály
 Dombi Mátyás (Gáboré)
 Fazakas Dénes (Péteré)
 Fazakas Gergely
 Fazakas István (Bálinté)
 Gránca Mihály
 György János
 Hajdu Lázár (Ityim)
 Horváth Ferenc
 Ifj. Imre Antal
 János Ádám (Józsefé)
 János Dénes
 Juhász János
 Miklós József
 Miklós Márton
 Miklós Mátyás
 Ördögh János
 Pál János (Felszegi)
 Péter Sándor
 ifj. Péter Ferenc
 Sándor Antal
 Szocs Áron
 Szocs Ilyés
 Szocs János (Alberté)

A HARCTÉREN ELESETTEK

Ambrus Ferenc (Simoné)
 Ambrus Mátyás
 András István
 Antal Adám (Duka)
 Antal Dénes (Dénesé)
 Antal József (Ároné)
 Bartó Áron
 Bálint Antal (Antalé)
 Bálint István
 Bálint János (Fábiáné)
 Bálint János (Abrahámé)
 Bálint Mátyás (Dobos)
 Bálint Péter
 Bíró Félix (Andrásé)
 Bíró István
 Bíró János (Eleké)
 Bogács Ferenc (Józsefé)
 Bogács István (Ágostoné)
 Bogács István (Mártoné)
 Bogács István (Bartis)
 Borok János I(I.)
 Böjte Albert
 Böjte Áron (Ágostoné)
 Böjte Dénes (Ignácé)
 Búzás Dénes
 Császár- Dénes (Alajosé)
 Dombi Gergely
 Dombi István
 Dombi János
 Dombi Péter
 Duczuj Ádám
 Fazakas Gyula
 Fülöp József
 Fülöp József (Jánosé)
 Fülöp János
 Hajdu Dénes
 Hajdu Gergely (Lupuj)

1916-BAN MUNKÁRA
 ELHURCOLTAK ÉS ROMÁN
 FOGSÁGBAN ELHUNYTAK

Ambrus Gergely
 Ambrus Simon
 id. András Fülöp
 Antal István
 Balázs Ágoston
 Balázs Ferenc
 Bartó Alajos
 Bálint Ágoston
 Bálint Egyed
 Bálint Ferenc (Antalé)
 Bálint Ferenc (Kakas)
 Bíró Domokos
 Bíró Mátyás (Puci)
 Borók János II.
 Böjte Illés
 Cziklédi András
 Fazakas Áron (Marci)
 Fazakas Péter
 Fülöp János
 Hajdu Gergely (Gábor)
 Hajdu Mátyás (Lupuj)
 Hajdu Salamon
 Kosa Ferenc
 László Ferenc
 id. Ördögh István
 Sándor Lőrinc
 Sándor Péter
 Sillo Antal
 Szocs Albert
 Tamás Imre
 Vánca Mátyás

A HÁBORÚBAN ELTŰNTEK

Szocs János (Jánosé)
Váncsa János
Váncsa János (Jánosé)
Váncsa Lajos

A HARCTÉREN ELESTEK

Hajdu Tódor
Hajdu Viktor
Horváth Márton
(Domokosé)
Juhász Áron
Juhász Ferenc
Kedves Dénes (Andrásé)
Kis Albert
Kis András
László Mátyás
Lőrinc Dénes (Ádámé)
Lőrinc Imre
Mezei János (Alberté)
Miklós József II.
Ördögh Dénes
Pap Agoston
Péter Áron (Ároné)
Péterffi Domokos
Petres Lajos
Sinka János
Szócs János (Ároné)
Tamás Dénes
Tamás István
Tamás János
Tankó Gergely
Vancsa Albert
Váncsa Áron (Péteré)
Váncsa János (Ferencé)
Váncsa Péter

1916-BAN MUNKÁRA
ELHURCOLTAK ÉS ROMÁN
FOGSÁGBAN ELHUNYTAK

Megemlíjtük még, hogy az elhunytak közül hárman hazatértük után haltak bele a fronton szerzett sebeikbe. Közvetlenül a háború után készült egyházi nyilvántartás szerint az elhaltakon kívül 13-an rokkantak lettek, 28-an sebesülten szereltek le. A később hadifogságból hazajöttek helyzetének ismeretében a rokkantak száma számottevően megnőtt. Még 1940-ben is 44 hadirokkant szerepelt a község nyilvántartásában, és ezek közül 21-en még 1946-ban is éltek. Ezek a következők voltak: András Gergely (sz. 1878), Antal Albert (1870), Antal Domokos (1897), Ádám Miklós (1884), Bálint Dénes (1879), Bíró János (1891), Bogács Áron (1894), Juhász Áron (1893), Juhász Alajos (1892), Kásás Péter (1877), Pál Lajos (1891), Péter Gergely (1881), Ördög János (1879), Sándor Péter (1894),

Váncsa Albert (1893), Zsigmond Dénes (1889), Antal András (1877), Bogács Tamás (1890), Dobondi Dénes (1878), Horvát Mátyás (1897), Fazakas Imre Dé. (1883), Fazakas Imre J. (1887).

*Az 1925-ben állított hősök emlékoszlopa a templombejárat előtti téren
(Nagy Z. Attila felvétele)*

Az esetek mellett nem feledkezhetünk meg a hadiözvegyekről és a hadiárványokról sem, akiknek a száma ugyancsak magas volt. Még 1946-ban is 40 hadiözvegyet tartott nyilván a község.

FORRÁSOK:

Dom Hist 261–268.

Bartó 3–6.

Endes, Csík, 420–422., 438–145.

Egyh. anyakv. – 1890–1930.

NLt. Csíkszereda, Csíkmararas község lt., 12. sz.

Az őszirózsás forradalom, nemzetőrség

Az első világháború 1918 őszén forradalomba torkollott. Ezen év november elején létrejöttek vidékünkön is a forradalom helyi szervei, a nemzetiségenként megalakult *nemzeti tanácsok*, a rend és csend fenntartására a *nemzetőrségek*. Csíkbán magyar nemzeti tanács alakult megyeszinten, a községekben pedig nemzetőrségek, amelyeket polgárőrségeknek is neveztek. A megyei nemzeti tanács tagja volt Madarásról ifj. Antal Albert. A községi polgárőrségnek hívott nemzetőrség november 7-én alakult meg 72 taggal, eskütételre november 13-án került sor.

A forradalmi szervezetek megalakulását megelőzte az egész országot átfogó forrongás, amely elhintette a „bolsevizmus” szelét. A nyílt fellépéseket, fegyveres összetűzéseket siettetten és fokozta a frontról fegyveresen hazatérő elégedetlenkedő katonaság provokatív viselkedése. A forradalmi légkör néhány nap alatt kiterjedt az egész országra. Nyílt megmozdulásra Madarason is sor került már október végén. Az események lefolyását a kortárs helyi plébános örököltette meg, akárcsak az 1916-os menekülést: „Ősszel a nevezetes október 28-án itt is megkezdődött a forrongás. A fiatal házasok s legények fegyveresen kezdtek gyülekezni, legelőbb is a községi jegyzőt, Sófalvi Józsefet akarták kézre keríteni. A jegyző ezt észrevette, s családjával együtt hazulról elment. Családját beküldötte Mihály Elek tanító úrhoz, s ő továbbment a tanító úrral a temetőig (mutatva, hogy a községből távozik), de visszatért, s bement családjához. Már sötétedett, a fegyveresek gyülekeztek, mire a jegyzői család a kántori lakra, onnan a plébániára menekült. Mihály Elek tanító úr a templom alatt összegyűlt fegyveresek közé kiment, kik követelték a jegyző kiadását, családját nem akarták bántani. Mikor a tanító úr kijelentette, hogy nála nincs a jegyző úr, bementek lakásába, s mindent felkutattak, s nagy mérgesen kijöttek. Egy óra múlva nagy lárma és lövöldözés között azután bementek a papi lakra, s ott keresték a jegyzőt. A családja letérdelt, sírt. Ezeket nem is bántották, csak »Józsit« követelték. Egyik Balló esperes elé lépett s így szólt: »János, add ide Józsit.« »Itt nincs, keresd meg.« A másik egy szivart nyomott a szájába: »Ne, János, gyújts rá« Balló János kedélyes természeténél fogva egy ideig mókázott velük, de később hangosabb lett velük szemben. Mire ők kijelentették, hogy »A mi esperes urunkot nem akarjuk bántani.«

Hirtelen változás állott be. Fut egy küldönc s jelenti, hogy a fogyasztási szövetkezetét felverték. Az egész csapat rohant a szövetkezetbe, s mindent szétosztottak. Hat veder bort megittak, egy harminc vedres hordót tele borral a község házához behengerítettek, s mulatni kezdettek. Férfi, asszony, gyermek, mind ittak. Egy asszony így követelte a részét: »Nekem is adjatok, mert szövetkezetbe be vagyok állva.« A község házával egy fedél alatt levő jegyzői lakást teljesen feldúlták, az irodával együtt. Reggel az országútján csak tollat és iratokat lehetett látni.

A község házától felkerekedtek, s elmentek a Madarasi Faipar Rt. raktárához. Vendel Dávid igazgató lakásába bombát vetettek be. Őt magát és családját megsebesítették, pedig – mint mondják – ez az ember sok szegényt mentett fel a katonaságtól családja fenntartására. Ő a raktár kulcsát is szívesen kezükbe adta volna, de azt nem kérték, hanem a raktárt

Jegyzőkönyv

Felvételek Csikmadarason 1918. November hó 13-án az 1918-évi November hó 7-én megala-
dott nemzeti örség tagjai esküvételénél:

Jelen vannak.

A nemzeti kancsák bizottságja Agoston
Aulak Barkalélos Gladnagy, Agoston Aulak
nás Sirkhelgates; Csikmadarasi Nérség re-
sioról Juhász Dénes Nérségi Irod. és Pp. a
tal Akker, mint a nemzeti kancsák tagja

Agoston Aulak Barkalélos Gladnagy,
felhívására is az esküvétel előtt megma-
gyarazás, utam az ide esabolt, nérségiek
ben lévő és megatallalt, nemzeti örség
minden egyes tagja, a hivatalos esküvél
előttünk letették.

Csikmadarasi 1918. November hó 13-án

Juhász Dénes
Alrod

feltörték. 70 zsák liszt, 50 darab szalonna, bor, paszuly, füstölt húсок stb. martalék tárgyává lettek. Összevesztek a zsákmányon, egymást lökték, az asszonyok kötényökben hordották a lisztet. Egy ember elemelt egy zsák lisztet, jött a másik után, de fegyveres és vezető társa rákiáltott, s rálőtt, mondván: »Csak egyedül nem hordod el az egészet«, s lelőtte, az illető a helyszínen szörnyethalt.

Volt a raktárban 460 liter szesz, ez véletlenül felrobbant, a raktár kigyúlt, a nép megfutamodott, s kiáltotta: »Ez így nem mehet, rendet kell csinálni, fel kell állítani a nemzeti őrséget.«

A hirtelen halál gyorsan és hamarosan lehűtötte őket, szépen hazamentek, s már reggel csendes volt a falu, csak néhány asszony gyűjtögetett még lisztet az összehasogatott zsákok körül.

Az éjjeli események a lázongók eszét annyira megzavarták, a gondolkodását elvették, hogy a jegyző úr további üldözésére nem is gondoltak, s így a szegény jegyző úr éjnek idején vagy korai hajnalban elmenekülhetett.”

A leíró tudatosan elhallgatta a résztvevők nevét, az esemény napját sem rögzítette pontosan. A nemzetőrséget hetedikén alakították meg. Az egyházi anyakönyv pedig rögzítette az áldozat nevét és az esemény idejét is. Az áldozat a 20 éves Vánca Ferenc volt, Mihály és Borbála fia, akit november 5-én lőttek mellbe, és november 9-én temettek.

A 72 tagú nemzetőrség vezetőjévé Fazakas Imrét, a későbbi községi bírót választották. A nemzetőrség zsoldját, napi 20 koronát, a közbirtokosság fedezte.

Rövid idő után Juhász Ferenc közbirtokossági előljáró a napi díjak fizetését megtagadta, amiért a november 5-i gyilkosság elkövetőjeként emlegetett Vánca Gergelyt őt kegyetlenül megverte, nyomorékká tette.

Az események további alakulását nem ismerjük. Tudjuk viszont azt, hogy a forradalom – akárcsak máshol Erdélyben – a proletárdiktatúra szakaszába nem jutott el, mint Magyarországon, mivel a forradalmi akciónak az impériumváltás vetett rövidesen véget.

FORRÁSOK:

NLt. Cszda, Csík megye lt., Magyar Nemzeti Tanács iratai, 70/1918. sz.

Csíkmadarasi Polgármesteri Hivatal lt., Csíkmadaras anyakönyvei 1907–1932.

DomHist 268–270.

Endes, Csík, 438—445.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Kisebbségi sorban

1918. december 1-én Gyulafehérváron az erdélyi románság kimondta egyesülését Romániával, teljes nemzeti szabadságot ígérve az egyoldalúan kinyilvánított aktus során kisebbségbejutott magyaroknak és más együtt élő népcsoportoknak. Az egyesülési határozatot Erdély gyors megszállása, a közigazgatás átvétele, majd 1920. június 4-én a trianoni békeszerződés követte.

1918 decembere óta, egy rövid – 1940-től 1944-ig tartó – négyéves időszak kivételével településünk magyar lakossága államalkotó, a románokkal együtt élő nemzetiségi léte ellenére kisebbségi sorban él. A két világháború között jogi helyzetünket formailag demokratikus jogszabályok rögzítették: a gyulafehérvári határozatok, a párizsi kisebbségi szerződések és 1938-tól a Kisebbségi Statútum. Ezek széles körű jogokat biztosítottak az oktatási, vallási, gazdasági és politikai életben egyaránt. De valódi értéküket meghatározta alkalmazásuk módja, mivel előírásaik jórészt papírra írt szavak maradtak csupán. Az 1923-as, majd az 1938-as alkotmányok a gyulafehérvári határozatokkal ellentétben csak általános polgári jogokat tartalmaztak számunkra. Deklarálták a faji, nyelvi, gyülekezési és egyesülési szabadságot, de nem ismerték el és nem garantálták a nemzeti kisebbségek sajátos közösségi jogait.

A gyakorlati élet minden terén nyomon követhető a homogén nemzetállam megteremtésére irányuló lankadatlan munkálkodás a hatalom élvezői részéről. Az 1924. február 24-i törvény megnehezítette a román állampolgárság megszerzését az idevaló nem románoknak. Az állami hivatalokban, bankokban korlátozták a nem román származásúak alkalmazását, a mozikban csak „egyetemes kultúrnyelvű” (francia, angol, német) filmek vetítését engedélyezték. Az anyakönyvezési törvény értelmében a magyar keresztneveket csak román változatban anyakönyvelhették. Az anyanyelv használata fokozatosan az egyház és a család szűkebb keretei közé szorult vissza.

A háborút követő időszak, a példátlanul magas emberi veszteségek által okozott sebek gyógyítása mellett, egy új megpróbáltatásnak tette ki községünk tagjait: a kisebbségi sorssal járó megkülönböztetések, a magyar közösségek javainak elkobozása.

A hatalomváltás következményei Csíkmadarason: a katonai megszállás, a rendkívüli állapot bevezetése, a román nyelv hivatalos nyelvként való használata, azon hivatali tisztviselők eltávolítása, akik nem tettek hűségesküt a román államnak. Az 1919-es év az új államhatalom berendezkedésének az éve volt. Támasza pedig a csendőrség és a katonaság.

A madarasi plébánost a csendőrség állandóan zaklatta. Egy alkalommal le is tartóztatták, mivel nem volt hajlandó a szócséket az államhatalom szócsövénévé változtatni (megtagadta a rendeletek templomi kihirdetését). Ebben az évben került sor a hadkötelesek összeírására is.

1920-ban népszerűsítést hajtottak végre. Csíkszentdomokosról egy fiatal román tanítót küldtek le Madarasra, aki a nyilvántartásokkal elzárkózva napokig egyedül dolgozott. Ténykedése eredményeként 1693 római katolikus és 220 görög katolikus csíkmadarasi lakos létét állapította meg. (Ezzel ellentétben, 1922-ben Csíkmadarason 2214-en laktak, ebből 2180 római katolikus, 24 görög katolikus, 2 református és 8 görögkeleti.) A Váncsa családot Vanciu-nak, a Ványolóst Vanoliu-nak, a Hajdut Haidu-nak, a Szócsöt Suciu-nak tüntette fel. Tette azelőtt, hogy megszületett volna a híres „névelemzési” rendelkezés. Dolga végeztével az összeíró az adatokat is magával vitte, semmit nem hagyva a helyi előjárásnál dokumentáció gyanánt.

A falu vezetői a hatóság figyelmének látókörébe kerültek, mindenekelőtt az értelmiségiek. „Gyanúsak lettek az Isten gyermekeit nevelő intézetek [...] Megfigyelés alá kerültek a pedagógia emberei [...] Irredentizmussal lettünk vádolva – emlékezik a Domus Historia – Istentől adott kormányunktól kezdve a rongyokba takart legkisebb mezítlábas tanítványunkig. Jóindulat helyett folyton hergelnek.”

A Nagy-Románia nemzetállam-eszme szelleme érezhető volt minden megnyilvánuláson, igazgatási, végrehajtási, oktatási, gazdasági téren, ennek fő eszközei a törvényeket és felsőbb utasításokat végrehajtó területi, megyei és helyi szervek (csendőrjegyző, állami tanító stb.) voltak. E szervekbe bekerültek a régi igazgatásból átvett személyek és idegenből hozott alkalmazottak, akik vállalták az új hatalom hű kiszolgálását.

A húszas évek helyi csendőrormestere a háromszéki, lemhényi származású Hizó Ferenc nevű gátlástalan kalandor, aki visszaélve hatalmával, vagyona gyarapítására használta tisztességét. Többször emlegette, hogy orosz fogságban és a kommün³¹ idején Magyarországon 14 alkalommal volt kivégzőosztag előtt. Hogy megmenekült, sok embernek a zsebét és vagyonát „végezte ki”. Mikor Madarasra jött, semmije sem volt. Két év alatt juhnyája, pénze, faállománya, ruhája és egyebe gyűlt össze. Még a román jegyző is szemére vetette harácsolásait: „Nem szégyenli magát, hogy magyar testvéreit így kirabolja, bárha román lenne.” Olyan visszaéléseket követett el, amelyeket nem lehetett eltűrni. Rossz zseborával „lutrizott”, kalákában fát hordatott magának stb. 52 panaszt adtak be ellene. Végül kihágásait megsokallva, Balázsfalvára helyezték át.

Az államhatalom mindenekelőtt a helyi önkormányzatot, a községi testületet és az előjárásot tartotta felügyelete alatt. Ezt helyben a jegyzői hivatal látta el. (Ekkor a csendőrök mellett csak a jegyző volt állami tisztviselő a faluban.) 1923-ban menesztették a magyar jegyzőt, a Sófalvi után kinevezett György Eleket, egy román ténvén helyébe. 1923. augusztus 3-án Spătar prefektus egy iszákos, kalandornak bizonyult Şiara Eugen nevű személyt iktatott bejegyzőnek. Şiara egy hónapig visszavonultan, tartózkodóan élt új tisztségében. Ezután egyre több igénnyel lépett fel. Kijelentette, hogy neki havi 1500 lej mellékes jövedelme kell legyen. Kifogást talált mindenben. Felszólította a plébánost, hogy senkit meg ne kereszteljen, amíg ű nem anyakönyvelte. Egyik első ténykedéseként

---

³¹ kommün = proletár diktatúra

Váncsa Lajos és Szöcs Anna római katolikus szülők gyermekét görög katolikusnak írta be, kötelezve a papot, hogy ő is azt tegye. Rövid idő múlva inni kezdett, hivatalát elhanyagolta, végül csendőri segédlettel dobták ki a jegyzői lakásból. Az ágyában eldugott iratokból kitűnt, hogy Hunyad megyében 150 000 lejjel nem számolt el, és körözés alatt álló személy.

Az elégedetlenkedők kedvelték, mert megígérte, hogy a közbirtokosság belső rendszabályát megváltoztatja, és bevezeti az egyenlő birtoklási jogot. Biztatásának köszönhető, hogy az 1924. évre engedélyezett vágter egy részét a félrevezetett nép önkényesen elhordta, a közbirtokosság kárára.

Șiara helyébe az 1918 novemberében elűzött jegyző, Sófalvi József került vissza. Ő is a hatalom bizalmi emberévé vált. Ténykedése alatt magas munkadíjakat szedett fel, befolyásolta a községi tisztújítást, a képviselőválasztások során elkövetett csalások aktív végrehajtója volt. Rövid madarasi tartózkodása után Rákosra helyezték. Helyébe Zosim Oană fiatal jegyző került Szebenből. Ezután egészen a bécsi döntésig csak román jegyzőnk volt.

1919-ben a szélsőséges baloldali eszmék kedvező talajra találtak Csíkmadarason is. Az impériumváltás után éveken keresztül erőteljesen érződött hatásuk a falu életében. Nagy visszhangot kiváltó, nyilvános kommunista demonstrációra 1923-ban egy temetés alkalmával került sor. Egy Szaablyás János nevű oroszhegyi származású fűrészgyári munkást halálos baleset ért a munkahelyén szeptember 23-án. Szablyás a vidék egyik hangadó kommunista agitátora volt. Temetésére összegyűltek a környék szervezett szocialista munkásai, rezes-

*Fiatal újfalu-tízesi legények 1935-ben
(balról jobbra Antal-Pál Antal,
Horvát Domokos és Péter Ignác)*

bandát is hoztak magukkal, és rendszerellenes beszédek tartottak. „A véres szájú szónokok – írja a plébános, aki a görög katolikus Szablyás temetési szertartását a szentdomokosi görög katolikus pap kérésére elvégezte – a nép elnyomását, a háború nyomorékjait, a tőke uralmát annyira lefejtették (!), illetve dicsőítették, hogy híveim, kevés kivétellel készek voltak táborukba állani.”

A kommunista párt törvényen kívül helyezése után (1924) a hangos kommunista jellegű megnyilvánulások a faluban megszűntek, de a kommunizmus eszméje tovább élt, és befolyásolta a közbirtokossági villongásokban kicsapódó közéleti megnyilvánulásokat.

A két világháború között a jogsértések egyik legszembetűnőbb gyakorlata a képviselőválasztások eredményének befolyásolása vagy meghamisítása volt a mindenkori hatalmon lévő pártok részéről. 1925-ben a gyermekszentmikiósi Szöcs Géza halálával megüresedett szenátori hely betöltésére pótválasztást szerveztek. A vidék jelöltje Gyárfás Ele-

mér volt. A csíkrákosi választóközterben, ahová a madarasiak is tartoztak, szinte mindenki rá szavazott, mégis a szavazás utáni reggelen a leadott mintegy 3000 szavazatból csak 27 rászavazó cédula volt. A szavazócédulák meghamisítója feltételezhetően Sófalvi jegyző, akit „a választási urnák patrónusának” neveztek el.

1927. július 7-én országgyűlési képviselőválasztást tartottak. Ezt megelőzően, június 29-én Madarason Péter- és Pál-napi egyházi búcsú volt. A búcsúra a plébános meghívta dr. Willer József és dr. Bartha Ignác jelöltek programbeszédeik ismertetésére. Szokás szerint, e napra sokan gyűltek össze itt a szomszéd községekből is. A csendőrök és a szolgabíró (pretor) megakadályozták a programbeszédek megtartását. Még az úton való sétálást és csoportosulást is megtiltották. A plébánia felügyelésére két csendőrt küldtek. Ugyanakkor a liberális korteseknek szabad cselekvési teret biztosítottak. Ezek az istentisztelet végével a templomnál kijövőkhöz akartak szólni, de mivel éppen Ave Mariára harangoztak, beszédek nem tudták megtartani. Míg a harang szólt, a nép elszólt.

A választás napján a községet megtöltötték csendőrrel és katonával. Ekkor ugyanis Madarason volt a szavazóközter felállítás. Elsőnek a madarasiakat mint helybelieket szólították szavazásra. Alig adta le szavazatát 45 választó, kihirdették, hogy a madarasiak lesznek az utolsók. Megtiltották az utcán való járkálást. Ezen ürüggyel sok szomszéd községbelit feltartóztattak, majd kiűztek a faluból, nem engedték a választóhely felé menni őket. Délben kihirdettek három óra szünetet, majd közölték a más községbeliekkel, hogy ma már nem is folytatják tovább a választást. A vacsárcsiakat kiszorították a mezőre, s a csendőrök sorozatos támadással űzték el őket a faluból. A madéfalvi választókat a Sósréteg (Rákos felé) futamították meg. Sokan közülük a kerteken szöttek vissza, a szavazóhelyiség előtt azonban megpuskatusozták őket. A madarasiakat este, mikor sorra kerültek, ugyancsak puskatussal szélesztették el. A község utcáin üldözték a katonák őket, és jaj volt annak, aki a kezükbe került. A szomszéd falvak választói hol a kertek alatt, hol a szalmába bújva töltötték az éjszakát. Reggel a templom elé gyűltek, mutogatták sebeiket, és elpanaszolták sérelmeiket.

A Magyar Pártnál jelentették az esetet, az intézkedett is. De amikor tárgyalásra került a sor, az atyafiak letagadták, hogy megverték őket. Félték a csendőrök bosszújától.

Az impériumváltással kezdetét vette itt is a felekezeti iskola kálváriája. Ebben az időszakban az oktatás terén nyilvánult meg leginkább a nemzeti elnyomás. Több fronton indítottak támadást a nem román nyelvű felekezeti iskola ellen. Megszüntették az állami támogatást, rendszeresen zaklatták az irredentizmussal vádolt papot és tanítókat, majd igyekeztek megosztani őket. Sorozatos felülvizsgálatnak vetették alá az iskola jogi helyzetét, a cél nyilvánvalóan annak államosítása volt.

Az iskolaállamosítási kísérlettel egy időben lépéseket tettek egy román tannyelvű állami iskola létrehozására is. Az 1921-es földreform során telkeket sajátítottak ki a leendő iskola és tanítói számára. 1923. június 7-én a prefektus iskolatanácsot hozatott létre a „jövendő iskola előkészítésére”. 1924. október 25-én meg is jelent az első tanító a „regát”-ból, vagyis a Kárpátokon túlról, de rövid idő után távozott (iskola nem létezett, tanítványok nem voltak, ő a lakosság nyelvét nem értette, ezért inkább elment katonának).

1924-ben életbe lépett az elemi oktatást szabályozó új törvény. A törvény által garantált ingyenes állami elemi oktatás arra ösztönözte a nehéz anyagi körülmények között élő

családokat, hogy gyermekeiket a tandíjmentes iskolába írassák. Ugyanakkor a törvény 8. cikkelye előírta, hogy azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román előadási nyelvű iskolába járathatják. A 159. cikkely a „kultúrzóna” létesítéséről intézkedett, ahová Csíkot is sorolták. Az ide jelentkező román tanítók 50%-os fizetésemelést, nagyobb korpótlékokat kaptak, ha vállalták, hogy négy évig itt maradnak, és földet is ígértek nekik, ha letelepszének. Ezután kezdetét vette Erdély-szerte a *származáskutatás és a névelemzés*. Sokukat akaratuk ellenére román nemzetiségűnek nyilvánították Madarason is. Ezek gyerekeit az állami iskolába irányították, rendszerint kényszerrel.

1926-ban a magániskolákról szóló iskolatörvény életbe léptetésével a madarasi felekezeti iskolát magániskolának nyilvánították, így nyilvánossági jellegétől megfosztották. Ezután év végén a tanulókat állami iskolai igazgatók közül kinevezett bizottság előtt vizsgáltatták le. Az eredmény rendszerint az év végi tömeges bukás lett, mert a nebulók nem tudtak románul.

A névelemzés és származáskutatás 1927-ben kezdődött Madarason. Ezt egy népösszeírás előzte meg. Elszékelyesedett románnak nyilvánítottak először 26 családot, a Szócsóket, Hajdukat és Váncsákat. 1930-ban a Dombikról és a Horvátokról „derítették ki”, hogy románok (pedig dokumentumokkal igazolható, hogy már a XVII. században lófőszékelyek voltak). 1933-ban hasonló sorsra jutottak a Zsók, Boér, Baricz, Dobondi és Salamon nevűek.

Brassóban szolgáló fiatal madarasi leányok az 1920-as években

1930-ban többszöri próbálkozás után 11 tanulóval megkezdődött az állami oktatás, a községi képviselő-testület tiltakozása ellenére. 1932-ben egy célratoró konstancai tanító került a faluba, Oprea Constantin, aki gátlástalanul szervezte a román nyelvű állami iskolát és óvodát. Akik a névelmezés alapján román származásúnak bizonyultak, azokat az állami iskolába íratta. Bevezették azt az eljárást, hogy a felekezeti iskolába csak az állami iskola igazgatója által kiadott igazolással, ún. „dovada”-val lehetett beiratkozni. Az igazgató rendszerint csak a gyerekek egy részének adott igazolást, évről évre csökkentve a felekezeti iskolába beiratkozható gyerekek számát. Az ellenkező szülöket megbüntettette. Aki nem fizetett, annál foglaltak és árvereztek. Ezzel párhuzamosan „meggyőző” munkát is végeztek az állam nyelvén való tanulás előnyeinek a bizonygatására. Házról házra járt a főrevizor (vagyis a főtanfelügyelő) és az alprefektus is.

1935–1936-ban felépítették az új állami iskolát. A költségeket állami alapból fedezték, de a munkálatok jó részét a községgel végeztették el közmunkában. 1936 őszén nyílt meg. Benépesítését „eredeti” módon oldották meg. Az állami iskolai igazgató nem adott ki annyi „dovádát” a felekezetiibe járnai akaró tanulóknak, hogy azzal az iskola tanévet kezdhesse. De mivel tanévkezdéskor az mégis beindult, okot találtak a „törvénytelenül” működő iskola bezárására. Aláírásgyűjtést is szerveztek a felekezeti iskola ellen, illetve az ingyenes állami iskola javára. Ezek után 1936. szeptember 18-án Oprea igazgató három csendőr kíséretében lelakatolta és lepecsételte az egyházi iskola bejárati ajtaját. A gyerekek számára egyéb választás nem maradt, vagy átmennek az állami iskolába, vagy kimaradnak. Az akció végeredménye lett az is, hogy sok tanuló nem járt többé iskolába.

A magyar tannyelvű felekezeti oktatás elleni akció nem volt egyedüli. Országos jelleget öltött. Erre a sorsra jutott Csík megye mindenik felekezeti iskolája, a madarasi volt az utolsó a vidéken, amely 1936 őszén egy ideig bezárta kapuit. Az iskola újrainítására egy évig minden próbálkozás hiábavalónak bizonyult.

A törvénszék a perbe fogott állami iskolaigazgatót felmentette, nem találta bűnösnek, mivel tanfelügyelői utasítást hajtott végre. De a zár alá helyező pecsétet sem távolított el, annak ellenére, hogy az utasítás törvénytelenységére fény derült.

1937 őszén a küzdelem kezdődött előlről. A tanuló nélkül maradt iskola, melyet miniszteri rendelet nem zárattott be, megnyitotta kapuit. Az újrainduló első osztályba 32-en iratkoztak be. Sok utánajárás után 15-en kapnak „dovádát” a felekezetiibe való beiratkozához. A „dovada” nélkülieket megbüntették. Végül is sok utánajárás után, külön engedéllyel 16 gyerekekkel megkezdődik a tanítás. A tizenhat gyerek közül öt nem látogatta az iskolát. Év végén hét ismétlőre bukott, négy léphetett a második osztályba. (Az iskola kálváriáját részletesebben lásd az oktatástörténeti fejezetben.)

A második világháború előestéjén a nemzeti elnyomás érezhetően megjavult. Ennek oka nem a megértés és a jóakarát kinyilvánulása volt a hatalom részéről, hanem a nemzetközi konjunktúra megváltozása. Románia, az első világháború vesztes államainak mind erőteljesebb fellépésére, amellyel a trianoni békeszerződések revideálását követelték – így Magyarország Erdélyt – veszélyeztetve érezve magát, egy sor engedményt tett az elnyomott kisebbségei számára. Ezen meggondolásból II. Károly rövid uralkodása alatt (1938–1940) kísérletet tett a kisebbségi kérdés nyugvópontra juttatására. Kisebbségi Statútumot hozatott létre, amely biztosította a felekezeti iskolák működését és az együtt

elő nemzetiségi egyházak önkormányzatát, megtiltva a közigazgatásnak, hogy az istentisztelet kérdéseibe beavatkozzék. Szabályozta a nyelvhasználat kérdését is. Ezután a községi képviselő-testületben szabad volt magyarul is beszélni, magyarul is lehetett kérvényezni (természetesen a román fordítás mellékelésével). A sajtóban ismét használható lett a helységek magyar nevének írása, és a családneveket is eredeti formájukban kellett anyakönyveztetni (a keresztnéveket már nem). Az 1939. évi népiskolai törvényből már kimaradt a név-elmzésre vonatkozó kitétel.

Míndez csillapító hatással volt a felhalmozódott sérelmek, jogsértések, visszaélések miatt megkeseredett magyarságra. De másodrendű állampolgári állapotán lényegében nem változtatott. Ezért fogadta leírhatatlan örömmel e falu magyarsága is a rövid időre bekövetkezett uralomváltást, és fogott hozzá egy korlátozásmentes, anyanyelven végzett igazgatási, oktatási és művelődési élet kibontakoztatásához.

Források:

Mikó Imre: *Huszonkét év. 1918–1940.* B., 1941. 207–208., 238. stb.

Hetven év. A romániai magyarság története. 1919–1989. Bp., 1990. 20–27., 37–41., 47–48.

Ajtay András: *A kultúrzóna = Magyar Kisebbség*, 111. évf. 1924. augusztus 1. 15–16. sz. 615.

DomHist 270–277., 279., 282., 293–328.

NLt. Cszda. Csík megyei Mezőgazdasági Tanács (Consilieratul Agricol al județului Ciuc) lt. 28., 57., 59–60. sz.

NLt. Mvhely, Bernády György iratai, 52. sz. (1926)

NLt. Cszda, Csík megyei Mezőgazdasági Tanács lt. 28., 57., 59–60. sz.

Bözödi 143–145.

Az 1921-es földreform

A falu életét alapjában befolyásoló események egyike az agrárreform végrehajtása volt. A földreformot több törvény is szabályozta, körülírva előírásainak megkülönböztető alkalmazását. Az erdélyi részeken ugyanis több területet sajtátfottak ki, mint a régi „regátbán”, és összehasonlíthatatlanul kevesebbet fizettek érte.

A régi román királyságban kisajátítható volt, ha a szükség úgy kívánta, egy-egy birtok – fekvésétől függően – 100, 200, 300 és 500 hektáron felüli része. Erdélyben ennél jóval kisebb birtokrészeket „kellett” kisajátítani. Az előbbieknél ugyanazon birtokos több községben található birtoka külön-külön birtoknak számított, míg Erdélyben egy tulajdonos több községben lévő összes ingatlana egynek.

A kártalanítási árat az 1913. évi korona értéke alapján lejben állapították meg, egy-egy arany koronáért egy papír lejt számítva (azaz 1/40–1/50 részét az 1923. évi valódi értéknek). Ez olyan ellenérték volt, amelyet elkobzásnak is lehetett tekinteni. Az ármegállapítás

hozzávetőleges osztályozás alapján történt. Olyan erdőket, melyek értéke 10000–12000 lej volt, 200–900 lej kisajátítási árért vettek el.

Csíkmadarason az I. határrészben kevés beltelket sajátítottak ki. Csak annyit, amennyi elégséges volt az építendő görög katolikus és görögkeleti templomok és parókiák, az állami iskola és a tanítók részére, valamint 12 házhelyet igénylő kérése kielégítésére. (Megjegyzendő, hogy ebben az időben, a faluban 24 görög katolikus és 8 görögkeleti lakos volt.)

A Hargita keleti oldalán elterülő erdős részből 553 holdnyi területet szakítottak ki a kevés erdővel és legelővel rendelkező Csíkrákos és Göröcsfalva számára a madarasi közbirtokosságéból. A közbirtokosság nem nyugodott bele ezeknek a területeknek az elvesztésébe, és bírósági eljárással próbálta megmenteni javait. A per 1940-ig húzódott. Ekkor a járásbíró a kisajátított területet a földhöz juttatottaknak ítélte, de egy év múlva, 1941-ben a megyei közigazgatási bizottság gazdasági albizottsága a göröcsfalvi részből 200 holdat Madarasnak visszajuttatott.

A Madaras II. határrészben levő területek képezték a legnagyobb veszteséget. Ezeket a részeket a község már a XVIII. század óta részben bérbe adta, részben saját maga használta. A bérbe adott havasokon pásztorkodó, állattenyésztő lakosság jelent meg, új településeket hozva létre. A földreform alkalmával ezeket a területeket kisajátították, és a „taxalisták”-nak vagyis taksásoknak nevezett volt bérlőknek adták. A határral – közlegelővel, erdővel – nem rendelkező új településeknek ez alkalommal közföldeket is biztosítottak. Így került Madaras 5803 holdnyi területe Gyergyóbékás (5154 hold) és kisebb mértékben (649 hold) Gyimesközéplok tulajdonába.

A kisajátított másodhatári részeket a következőképpen osztották el: *Gyergyóbékás falunak* négy iskola részére 40 holdat, 1243 hold 80 négyszögölet legelőnek, 2578 hold 38 négyszögölet erdőnek és 50 hold 1151 négyszögölet útnak, 20 holdat állattenyésztési tartaléknak, 116 hold 600 négyszögölet hetvenként békási földnélkülinek és 1105 hold 1248 négyszögölet 208 békási lakosnak, volt bérlőnek. *Gyimesközéploknak* jutott 283 hold 98 négyszögöl legelő és 5 hold 810 négyszögöl út, 73 holdat kapott nyolcvankét középloki földnélküli, 287 hold 1567 négyszögöl földet kapott 23 volt bérlő.

Az erdők és a legelők közbirtokossági vagyon részei voltak.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Sor- szám	A tulajdonos neve	Szántó		Kaszáló		Legelő		Erdő		Házhely, kert		Terméketlen		Összterület	
		hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl
I. Madaras I határában															
1.	Kedves Áron, Teréz, Erzsébet	–	–	–	–	–	–	–	–	–	278	–	–	–	278
2.	báró Vay Olga	29	726	18	599	–	–	–	–	–	129	–	225	50	109
3.	báró Vay Olga, Antal Imre és Dénes	–	–	1	1258	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1258
4.	báró Vay Olga, Bitó Áron és Lázár	–	–	2	1524	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1524
5.	Római Katolikus Egyház	–	–	4	1259	–	–	–	–	–	–	–	–	4	1259
6.	Antal Albert	–	–	–	–	–	–	–	–	–	600	–	–	1	600
7.	Madarasi közbirtokosság (Kétágsorba. Csáki mezeje. Disznókút)	–	–	–	–	10	1093	524	1307	–	–	–	–	553	800
II. Madaras II. határában															
8.	Madarasi közbirtokosság	19	1227	1068	1170	2084	1206	2578	38	–	–	52	356	5803	806
	– Aszó teljesen	14	896	286	621	452	732	747	160	–	–	23	36	1 523	845
	– Karmatúra teljesen	–	310	43	636	366	1325	1086	976	–	–	6	1057	1503	1104
	– Szalók teljesen	1	616	312	299	342	601	309	703	–	–	3	1378	969	397
	– Gusa és Hosszúláb részben	1	820	154	768	316	1241	434	1399	–	–	8	1068	916	496
	– Naskalat részben	–	463	104	863	176	1046	–	–	–	–	2	274	283	1046
	– Pávás részben	–	–	83	1361	203	1181	–	–	–	–	–	487	287	1429
	– Csicsojos-Égés részben	1	1322	83	1441	225	1480	–	–	–	–	7	856	319	289
	Összkisajátított terület	49	353	1096	1019	2095	699	3120	1345	3	1007	52	611	6418	234

Az 1921-es földreform során kisajátított csíkmadarasi területek

[Erdélyi Magyar Adatbank]

		Szántó		Házhely		Kaszáló		Legelő		Erdő		Terméketlen		Összterület	
		hold	négy- szögöl	hoki	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl	hold	négy- szögöl
1.	31 nincstelen	6	24	7	1022	10	1553	–	–	–	–	–	–	24	000
2.	Göröcsfalva község	–	–	–	–	–	–	–	–	300	–	–	–	300	-
3.	Rákos község	–	–	–	–	–	–	10	1093	242	1307	–	–	253	800
4.	Állami tartalék														
	– csendőrors és –szekció	–	–	–	1200	1	–	–	–	–	–	–	–	7	1200
	– állami iskolai tanító dotációja	4	1278	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	4	1278
	– sporttér	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	2	–
	– állattenyésztő hely	–	–	–	–	3	1221	–	–	–	–	–	–	3	1221
	– állami iskola telek	–	–	–	1400	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1400
	– görögkeleti templomhely	–	–	–	800	–	–	–	–	–	–	–	–	–	800
	– görög katolikus templomhely	–	–	–	1185	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1185
	– görög katolikus egyháznak	1	1265	2	783	–	–	–	–	–	–	–	–	4	488
	Összesen	14	907	12	1500	17	1174	10	1093	542	1137	–	–	578	100

Az 1921-es földreform során az I. határrészen kisajátított területek kiosztása

A gazdasági-társadalmi helyzet, megélhetési lehetőségek

A múlt század végén Csíkmadarashoz telekkönyvileg hatalmas terület tartozott, 54 374 kataszteri hold (31 319 hektár). Elvben Gyergyószentmiklós után Csík megye legnagyobb határral rendelkező települése volt. Ténylegesen azonban határa annál lényegesen kisebb, mintegy 7250 ha volt, mivel magába foglalta a szomszéd települések másodhatárbeli erdős és legelős területeit is.

A Másodhatárban található kiterjedt erdőségei és legelői valamikor tényleg osztatlan területek voltak, de több falu közös tulajdonát képezték. Időközben (valószínűleg a XVIII. század folyamán) a közös területet a tulajdonos községek egymás között felosztották, de a telekkönyv bevezetésekor, az 1870-es években, ezeket Madaras telekkönyvében vették nyilvántartásba. Most is ott vannak. Egy 1948-as községi jelentés szerint Madaras Másodhatárában Dánfalvának 2927,69 hektár erdő és 362,56 hektár legelő része volt, Karcfalvának 2299,90 hektár erdő, Jenőfalvának 1825,84 hektár erdő és 57,55 ha legelő. Szenttamásnak 1632,27 ha erdő, Szentdomokosnak 1590,71 ha erdő stb.

Az 1921-es földreform során végrehajtott kisajátításokkal a két határrészben 1928-ig 6413 hold 575 négyszögöl (3687 hektár) terület került más település tulajdonába. Egy 1941. évi kimutatás szerint a kisajátított területek összege 6612 kataszteri hold és 225 négyszögöl volt. Az eltérés a földreform végrehajtásának elhúzóásával magyarázható. Hiszen egyes kérdésekben még a harmincas évekre is kitolódott, mint ahogy történt az Rákossal és Göröcsfalvával kapcsolatos ügyben. Az eltérő adatok ellenére nyugodtan kijelenthetjük, hogy a községet rendkívül nagy veszteség érte.

A csíkmadarasi telekkönyvben feltüntetett földterület művelési ágak szerinti megoszlása a következő volt:

Művelési ág	Év		
	1895	1911	1958
	hektárban		
szántó	1052,93	1085,01	828,88
kert	62,21	49,66	41,30
rét	3114,43	3459,45	926,39
legelő	6120,00	5742,52	1262,00
erdő	20 549,95	19 350,07	19 349,00
nem termő	419,90	564,71	292,00
egyéb			6,01
összesen	31 319,42	30 251,42	22 705,58

Csíkmadaras község tényleges határa az erdő résznél mutat lényeges eltérést, abból ugyanis 15 460 ha más település közös tulajdona (közbirtokossági vagyon).

A birtokviszonyok a két világháború között továbbra is rosszak. A többségnek a megművelhető földje nem volt több öt holdnál, de nagy azoknak a száma is, akiknek még egy hold szántójuk sem volt.

100 hold feletti birtokossal 1910-ben már nem találkozunk a faluban, a 10–100 hold közöttiek száma 70-re csökkent, viszont megnőtt a 10 holdon aluliaké (265-re). Mellettük pedig ott a földnélküliek nagyon magas aránya (mintegy 35%). Ez a helyzet jellemző egész Csíkra. 1929-ben a megyében 11 625 család élt birtok nélkül (28,5%), 5272 (14%) pedig egy holdnyi földdel. A törpe- és kisbirtokosok száma fokozatosan növekedett. Ezek mind mellékkeresetből éltek meg: fazekasságból, szekerezésből és „moldovázás”-ból. (Azok, akik itthon nem tudtak megélni, fejszével, csákánnyal a vállukon a Kárpátokon túli területekre jártak alkalmi munkára.)

A földhiány rákényszerítette a földműveseket, hogy áttérjenek a föld gazdaságosabb kihasználására. Így került sor 1932-ben a nyomásos rendszer felhagyására és a szabad gazdálkodás bevezetésére. Eredményeként számottevően megnőtt az évenként megművelt szántóterület. Lehetőség nyílt a szántóföld ésszerűbb kihasználására. Ezután valamelyest csökkent a kenyérgabona termesztése, de kétszeresére nőtt a burgonyával, veteményekkel, hüvelyesekkel valamint zabbal és árpával bevetett terület. A nagyarányú erdőirtásnak megvolt az egyetlen jó következménye, hogy az éghajlat melegebbé és szárazabbá vált, ami nemcsak a mezőgazdaságot segítette elő, hanem alkalmassá tette a vidéket a gyümölcs, főleg az alma termesztésére is. 1941–42-ben az útszéleket is beültették almafákkal, amelyből mutatóba megmaradt itt-ott egy példány a hetvenes évekre is.

A szarvasmarha-tenyésztés fellendítése érdekében mind gyakrabban végeztek legelőjavítást, közmunkával és közbirtokossági támogatással. Ez csak a legelő tisztításából állott, így is elősegítette az állattenyésztés fejlődését. Fokozatosan feljavult a szarvasmarha-állomány. Elterjedt a piros-tarka fajta tehén.

Az első világháborút követő évtizedben fokozódott a faluban az ipari tevékenység, elsősorban a fafeldolgozás (deszka és építőanyag készítése). Legjelentősebb volt a brassói székhelyű *Erdélyi Faipari Rt.* és a *Csíkmadarasi Faipari Rt.* Ez utóbbi vállalat 1918. február 21-én alakult Kolozsváron. 1921. július 25-én székhelyét Marosvásárhelyre helyezte át, alapítói: Katzander Ignác, Sármány Sámuel, Vancu Eugen, dr. Ghibu Valér. Célja erdei fatermékek beszerzése, feldolgozása és értékesítése volt. Alaptőkéje egymillió korona, 1000 részvénnyel. Egy időben ez a vállalat vásárolta meg és értékesítette haszonnal a madarasi erdő egy részét. (A céget 1943-ban hivatalból törölték.)

1924-ben a ditrói Hirsch Izidor és Czegő Vilmos építettek egy kisebb fűrészgyárat, hogy az évekkel azelőtt levágott és pusztulásnak indult fákat kivágassák. De engedélyt nem kaptak rá, a gyárat eladták a tölgyesi Schutz Izidornak, aki azonban csődbe jutott, és agyonlőtte magát. Nemsokára a gyár is leégett.

A gazdasági válság (1929–1934) az ipari tevékenység hanyatlását váltotta ki. A fűrészgyárak mellett működött még a Madaras-patakon mintegy 30 vízfűrész. „Madarason fölfelé – írta Mihail Sadoveanu *A Madaras völgyében* című naplójegyzetében 1938-ban – harminc-három székely fűrészmalom bukkant utunkba. Az egyiknek szerkezete teljesen megegyezett a modern gőzfűrészek szerkezetével, csak éppen fából volt. Megcsodáltuk türelmét és ügyességét, s nekivágtunk a magasban sötétlő erdőnek” (medvét löni).

Egy tanulmányban Bíró Dónát madarasi származású tanár 32 fűrészst sorol fel. Ebből három volt az Olton, nyolc egyéni és 21 „szeres fűrész”³² Madaras-patakán.

A szövetkezeti élet az első világháborút követő kedvezőtlen konjunktúra miatt lehanyatlott. 1921-ben a „Hangya fogyasztási és hitelszövetkezeti hadokolnak – írja a kortárs helyi szemlélő – Hitelszövetkezetre már nincs szükség a nagy munkabér miatt, a nép kölcsönért nem megy pénzügyintézetekhez, hanem a faüzletekhez, s itt a napi 100–150 lej napszámot megkéri, s meg is kapja. Fájdalom, meg is issza, s ezelőtt 10–15 évvel felvett kölcsöneivel nem gondol. Tíz, tizenöt lej tőkájének kamatát, 1–2 lejt, többszöri felszólításra sem fizeti meg.”³³

A fogyasztási szövetkezet háttérbe szorult. Melléje állott a pap, a kántor, a tanító, de a »láncolás« az eredményt nem engedte elérni. Mindenki a háza falát fúrja ki, s a megnyert iparendéellyel az árukat itt-ott adja ki. Minden kétségbeesett ember boltos akar lenni, s az is lesz, mert könnyelműség sokat áldozni az engedély megadásáért.”

1929-ben Csíkban 11 hitelszövetkezet működött. A mezőgazdasági adósságrendezést szabályozó ún. „konverziós” törvények (1932–1933) életbe léptetésével a hitelszövetkezetek működésképtelenné váltak, nem kölcsönözhetek pénzt. De a „konverzió” más oldalról segített a falusiakon. Mintegy 40%-kal csökkentette adósságaikat. A többit 17 év alatt kellett törleszteni. Csökkent az adósság méreteke, de a kereseti és jövedelmi lehetőségeké is. A becslések szerint a békebelinek legalább tizenöt-hússzorosára emelkedett az adó.

„A converzio – írja a kortárs – megszüntette itt a faluban (mármint Csíkmadarason, sz. m.) is a hitelt, s az embereknek egymás iránt való bizalmát. Mindenki abban a hiszemben ringatja magát, hogy adósságát nem kell megfizetnie, egymást ámtják, a folytonos moratóriumnak örvendenek. Senki sem törekedik arra, hogy bármely csekély összeggel is törlessze tartozását. A templom, szentmise s más alapok tőkájének kamatait már két éve nem fizetik, miattok kínlódik s nyomorog az egyház. A fának nincsen ára, potom áron el kell vesztegetni a deszkat. Csak az adót fizetik meg, mert félnek a végrehajtótól, más tartozást nem.”

A szövetkezeti üzlet mellett rendszeresen működött a faluban több szatócsüzlet, mészárszék és kocsmá is. 1931–1940 között iparendélyt a következők váltottak ki: 1931 -ben Vorzsák Ferenc, Heim Jakab, Antal Gergely, Benedek Ödönné, Pál János, Sikó Lajosné, Antal Gyula, ifj. Antal Albert, Bíró Márton, Mihály Mátyás, Kozma Jenő, Antal János, ifj. Antal Ferenc; 1932-ben Mihálcz András, Antal Mátyás, Grünstein Ferenc; 1936-ban Antal Áron 1937-ben Csáki Gyula, Demeter Ferenc, Német János, Szamosközi Sándor (fűrészüzemre). Voltak fűrészáruval sikeresen kereskedők, mint Bartó József.

Az egyre apadó fa utáni kereset mellett a szükséges pénzt a gazdák állati és mezőgazdasági termék értékesítéséből vagy máshol végzett munka béréből szerezték be. Árujukat vásárra főként Csíkszeredába, Karcfalvára, Szépvízre vitték. Nagyobb állatvásár az országos sokadalmakkor volt az említett helyeken, esetleg Gyergyószentmiklóson. Sok szegény ember, szükségletei, esetleges kocsmái tartozásának törlése végett leghamarabb közbirtokossági jogát adta el. De az ital miatt elúszott egy-egy darab föld is.

³² „szeres fűrész” – amelyet a társtulajdonosok sorra, vagyis egymást követve használtak.

³³ Kölcsönt folyósított a lakosságnak a helyi hitelszövetkezet, de maga az egyház is.

A *fazekasság* olyan háziiparszerű foglalkozás volt, amely után adót nem kellett fizetni. 1920-ban még 31-en üzték e mesterséget. Mikor 1924-ben „felvették iparra” a fazekasságot is, és adófizetésre kötelezték a máz nélkül dolgozó madarasi fazekasokat, többen még a marhájukat is kénytelenek voltak eladni adóba, mások elmentek famunkára a közeli erdőkitermelő vállalatokhoz. 1950-ben már csak 11 ember értett e mesterséghez, és csak kettő dolgozott iparendéssel.

A fazekasság fejlődése szempontjából alapvető jelentőségű tényező volt a tűzhely megváltoztatása. A XIX. század második felétől lábon álló vaskályhákkal kezdték felváltani a sok fát igénylő csempés kandallókat. Következésként a szabad tűzhelyeket a húszas években már Csíkmadarason is lebontották. 1950-ben a faluban csak egy volt található belőlük. A tűzhely átalakításával megváltozott a sütés-főzés módja is. Ez pedig új edényformákat követelt. Nem felelt meg többé a szűk fenekű vagy gömbölyű fazék, melyet egykor közvetlen a parázs közé állítva használtak, hanem olyan széles fenekű edényekre volt szükség, amelyek a lapos vasplatténen is hamar átmelegedtek. Az újmódi tűzhelyek elterjedésével leszűkülött a hagyományos edények piaca. Kényszerhelyzetükben a fazekasok le kellett mondjanak a sok évszázados formákról, és újjal próbálkozniuk. A „vasfazék” állású edényformák elkészítése egyszerűbb és gyorsabb volt, s így az ára is kisebb lehetett, ennek dacára a nagybani gyári termeléssel a tartóssághoz képest olcsó öntöttvas és zománcos bádogedénnyel való verseny egyre kilátástalanabb helyzetbe hozta fazekasainkat. Egy ideig még készítettek régimódi edényeket a Gyimesi-, Békás- és Tölgyesi-szoros magyar és román lakosai, a Nagy-Küküllő vidékének román falvai és főképpen a moldvai csángóság és az útba eső román falvak számára. A csíki, háromszéki és más erdélyi részekre már csak az új edényeket szállíthatták, kivéve a korsót és tányért.

A terményekért elsősorban gabonát kértek és kaptak, amelyre szükségük volt, és csak kis részben pénzt. Az új, platténen tűzhelyek nemcsak más edényformákat, hanem igényesebb kivitelezést is követeltek. Nem kellett már a mázatlan fekete edény, mivel nem kellett többé attól tartani, hogy az edény oldalát a füst bekormozza. Ennek is köszönhető, hogy a csíkmadarasi fazekas központ az 1920–30-as években rohamosan lehanyatlott. Ehhez járult az is, hogy 1940–1944 között elzáródott a feketeedény legfontosabb piaca, a moldvai csángóföld. Ezért egyre inkább át kellett állniuk a különböző exportügynökök és a csíkszeredai háziipari szövetkezet „fekete-kerámia” dísz tárgyak megrendelésére.

1950-ben fazekas volt: András Gergely, Antal István, Antal János. Bálint Márton,

Bartó József, fűrészes és kereskedő 1930-ban

Bőjte Gergely, György Ferenc és György Márton, Kásás B. Imre, Kozma Dénes, Veres Albert, Veres Joákim. Egy évtizeddel később a fazekasságnak már csak a híre maradt Csíkmadarason.

Madaras lakosságának fő megélhetési forrása a két világháború között is a földművelés-állattenyésztés maradt, amelyet jelentős mértékben kiegészített az ipari tevékenység, az erdei és fafeldolgozó munka, a fazekasság és egyéb kézműves foglalatosság. A közbirtokossági tagok farészüket fűrészárúként tették pénzzé. Egyesek helyben adták el fakereskedőknek, mások szekereken szállították Brassó és más városok piacára. A megélhetéshez elégtelen földdel rendelkezők rendszeresen jártak más vidékekre, többnyire fakitermelő munkára, napszámra.

A katonaság és házasság előtt álló fiatalok között szokásban volt tapasztalatszerzés céljából más vidéken, főként városon munkát vállalni. Fő vonzóközpont Brassó volt, de nem idegenkedtek Bukaresttől sem. Akiknek sikerült ipart tanulniuk, azok már vissza sem jöttek szülőfalujukba.

A lányok, az évszázados szokást továbbra is betartva, családalapítás előtt szolgálni jártak. Célpontjukból ekkorra kiesett Budapest, fő irányvonaluk Brassó lett, de jártak Bukarestbe is. Az életre készülve, élettapasztalat, műveltség és főként anyagi szempontok határozták meg a szolgálás időtartamát. Két-három évig tartó szolgálás alatt egy kis pénzt gyűjtöttek a férjhez menés előtti „staféring” előteremtésére. De nagyon lényeges volt a „világot-látás” is. Megismerve mások életvitelét, tisztálkodási, főzési-étkezési és egyéb szokásait, tapasztaltabbak lettek, és életképesebbé váltak. Szolgálni nemcsak a „staféring”-gyűjtők jártak, hanem a módosabb családokból való leányok is, akik ekként készültek a jövőbeli családi életre.³⁴

FORRÁSOK:

Nlt. Cszsda, Csíkmadaras község lt. 18/1849. sz.

Uo, Cszsdai Törvénysszék lt., Cégjegyzékek 148., 199., 245., 530., 561., 578., 641., 679–681., 854., 889., 891., 1151., 1136., 1168., 1181., 1184., 1204., 1253., 1287 és 1304. sz. bejegyzés.

DomHist 278., 282., 264., 326–327. stb.

Bartó 2–5.

Bözödi 276–282.

Kádár Zs. 62–66., 101–104.

Dr. Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. B., 1976., 228–229.

Bíró Donát: A csíkmadarasi erdőkitermelés múltjából. = *Hargita Kalendárium*, 1988. 125–127.

Sadoveanu Mihail: A Madaras völgyében (1938). = *Hargita Kalendárium*, 1971. 77.

³⁴ Nem tartozik ugyan a szűk Csíkmadaras tárgykörébe, de azért megemlítem, hogy a jómódú családból származó, de korán árván maradt csíkjenőfalvi anyai nagyanyám az első világháború idején Budapesten szolgált. Ady Lajos egyetemi tanárnál, Ady Endre nagybátyjánál volt szobalány néhány évig. Az már egyéni tragédia, hogy keresetét a kormány által 1918-ban meghirdetett hadikölcsönökbe fektette, és sosem látta viszont. A karcfalvi születésű édesanyám pedig Bukarestben szolgált egy évet, ahol valamelyest megtanult románul is. Ő sem volt rákényszerítve, hogy szolgálni menjen, de így vált a közösség felfogása szerint, és nem is alaptalanul, családi életre éretté.

Jog és egyenlőség-harc a közbirtokosságért

A *közbirtokosság* a két világháború között a túlélésért küzdött. A hatalomváltás után az 1923. évi román erdőtörvénykönyv értelmében a közbirtokosság erdeje üzemterv szerinti állami kezelésbe került. Ennek kapcsán sok keserű tapasztalatot szereztek közbirtokosságaink. Az üzemtervek elkészítése százezrekbe került, és jóváhagyásuk éveket vett igénybe. Fát csak árvezetés útján adhattak el, amit legtöbbször Bukarestben tartottak meg. Az eladott fa után kereskedelmi adót fizettek, pedig a mezőgazdasági adót minden terület után megfizették már azt megelőzően. Az erdő értékesítéséért fakereskedőnek tekintették őket, és kétszer „húzták le a bőrt róluk”. A közbirtokosság közgyűlésein, az erdőtörvény értelmében a járásbíró elnökölt, és ő gyakorolta a fegyelmi jogot az előljáróság felett. A közbirtokosság perrendtartási jogorvoslattal nem élhetett, a járásbíró szava törvény volt számára. Emellett állandó a panasz a helyi és megyei hatóságoknak a közbirtokossággal szemben elkövetett önkényeskedésekért.

A közbirtokossági erdők állami kezelése azt eredményezte, hogy jobbra írni-olvasni alig tudó erdőörököt állítottak a járási erdőgondnokságok élére, és ezek végezték a szakteendőket a milliárdokat érő erdőségekre nézve. Azután „regáti” erdészek jöttek, akik a közös vagyonokkal szemben az önkényes rendelkezéseket hajtották végre. A közbirtokosságot a helyi állami szervek fenntartásának támogatására, az erdészeti közegek számára szükséges lakóházak vásárlására, állami tisztviselőknek jelentékeny famennyiség adományozására kényszerítették. Az állami ellenőrzés gyakorlásában a hatósági közegek rendszeresen visszaéltek hatalmukkal, egyéni meggazdagodásukra törekedtek.

A közbirtokosság szerepét és jelentőségét a székely falu életében talán dr. Pál Gábor csíkszeredai (magyar párti) képviselő, a közbirtokossági testületek szellemi vezére jellemezte a legplasztikusabban még 1923-ban, amikor a következőket írta: „Pedig hát a közbirtokossági vagyonnak nemes hivatása volt, vágóterületeket osztottak a község lakosainak, ebből tűzi- és épületfával látták el magukat, az erdők értékesítéséből készpénzt osztottak: ezenkívül fizették a tagság állami, községi és egyházi adóját, községi kiadásokat vállaltak magukra, iskolákat, kultúrotthonokat, utakat építettek, és más közhasznú építkezéseket pénzeltek: fürdőhelyeket tartottak fenn, továbbá a közbirtokosságok jövedelméből segítettek a megszorultakat, a tűz- és árvízkárosultakat, árvákat és nagy családok hadiözvegyeket [...]: a vagyonszűkösség révén ébren tartották a tagok között az együvé tartozás érzését, a közös legelők pedig lehetővé tették a korszerű legeltetést.”

A csikmadarasi közbirtokosság 1938. évi költségvetésében például a következő, nem a közbirtokosság célját szolgáló tételek is szerepeltek: a politikai község részére 400 000 lej segély, a községi népfürdő létesítésére 130 000 lej, villanytelep építésére 200 000 lej, csendőrségi laktanya építésére 60 000 lej stb.

A község háza és a birtokossági ház építését az 1926. szeptember 19-i ülésen határozták el. A községi előljárással megegyezve közös akcióba fogtak. A közbirtokosság elvállalta a faanyag biztosítását és a pénzbeli költségek fedezését, a község pedig az építkezéshez szükséges munkát. A terv 1932-re megvalósult. Abban kapott helyet a község háza és a jégzöli lakás, a közbirtokosság és a kultúrotthon.

A közbirtokosság tevékenységét az 1913-as szervezeti szabályzatának előírásai alapján folytatta a két világháború között is. E téren annyi lényeges módosulás történt, hogy működése biztosítása érdekében módosítania kellett azt az 1923. évi erdőtörvénykönyv előírásai szerint.

Rendkívül nagy veszteség érte az 1921-es kisajátítási törvények diszkriminatív alkalmazása miatt. Ezen akciók nyomán elvesztette területének 40%-át, több mint hatezer kataszteri hold erdőt és legelőt (részletesebben lásd a fölreformra vonatkozó alfejezetben.). Hiába fellebbezett, perelt éveken keresztül, ellenállása 1940-ig sikertelennek bizonyult. Ezen kívül belső széthúzó erők is marcangolták, amelyekre alább még visszatérünk.

A szervezeti szabályzat hiányában – ugyanis az időközben eltűnt – a közbirtokosság szervezeti felépítését nem sikerült teljes egészében feltárni. A fennmaradt jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy a közbirtokosság fő szerve a közgyűlés volt. A közgyűlésen részt vehetett minden tag, és a határozathozatalokban arányjoga szerint szavazhatott. A tagságot egy külön erre a célra lefektetett könyvben nyilvántartották, és évenként aktualizálták. A nyilvántartást az 1908/1909-es évtől az 1943/1944-es évig vezették. Hiányos az 1932–1940 közötti időszak, amikor a belső harcok miatt a választott vezetőség tevékenységét felfüggesztették, és a helyébe kinevezett időközi bizottságok az össze nem hívott közgyűlés felhatalmazása nélkül nem módosíthatták a tagnyilvántartást. 1937-ben az erdészeti hivatal észrevételezi, hogy nincs napjára vezetve a jogosultak lajstroma, és közli az időközi vezetőséggel, hogy azt a rendkívüli közgyűlés és a felhatalmazott adminisztrátor is elvégezheti. Valószínűleg ezt meg is tették, regiszterbe azonban nem vezették be.

Az 1928–29-ben a közbirtokosságnak 536 belftagja és 6 kültagja volt. Az arányrészek szerinti szavazatok száma 8278, a fejenkénti szavazatoké 530. A szavazatok megoszlása nagyon eltérő volt, mivel az arányrészek nagysága esetről esetre különbözött. 100 holdnál nagyobb arányrésszel 21 belső tag és két külső tag rendelkezett. Ezek a következők voltak: ifj. Antal Albert, id. Antal Albert, Antal János, Antal Dénes Jánosé, Antal Gergely megyebíró, id. Antal Ferenc, Antal János Györgyé, Bíró Imre, Dombi János Mátyásé, id. Dombi Áron, id. Juhász Dénes, Juhász János, a kántori hivatal, a lelkészi hivatal, Lukács Péter, Mezei Lázár, Mezei János, Pál Ferenc, Pál János, id. Pál Lajos és a Száva testvérek. A külső tagok dr. Bocskor Béla és Klein Sámuel. Id. Antal Albert részét, a tulajdonos elhunytával utódai kapták, éspedig: ifj. Pál Lajos Erzsébet nevű felesége révén 84 holdat, a többit Julcsa Fazakas Dénesné, Irén id. Pál Lajosné, és még két testvér. A volt kültagok közül Lukács Juliska után járó 7 holdat a karcfalvi egyház kapta stb. Dr.

A közbirtokosság román nyelvű pecsétje az 1920–30-as években

Bocskor Béla ügyvéd 552 holdnyi arányjogát 1932-ben a közbirtokosságnak visszavásárolta, és ezután osztatlan közös vagyonként kezelte.

Ugyancsak 1928–29-ben 53-an rendelkeztek 50–99 holdnyi arányjoggal. A tagság többi részének, 472 tagnak az arányjoga megoszlott 1 és 49 hold között.

Az arányjog után járó famennyiség a kitermelendő vágterület nagyságától és a kiosztásra kerülő famennyiségtől függött. Volt eset, amikor egy arányjog után két köbméter, máskor csak egy fél köbméter fa jutott. Akik nem rendelkeztek arányjoggal, csak úgy juthattak fához, ha bárcát vettek másoktól, rendszerint öregektől, özvegyasszonyoktól, azoktól, akik kocsmartozásaikat nem tudták kifizetni.

A közbirtokosság ügyeit a közgyűlés által háromévenként választott előljárási intézte. Az előljárási bizottság hivatalosan igazgatótanácsnak nevezték. Tevékenységét a háromtagú ellenőrző bizottság vizsgálta felül, és arról a közgyűlés előtt számolt be. Több ülésen az igazgató tanács és az ellenőrző bizottság tagjain kívül mások is részt vettek, volt, amikor 20–22 személy. A rendelkezésre álló kevés adatból nem tűnik ki, hogy azok egy másik választott szerv, a „választmány” tagjai voltak-e, vagy egyszerű meghívott tagok.

Az igazgatótanács összetétele a következőképpen alakult:

1926. január 26-án a következőket választották meg: Horváth József elnök, Antal Árpád jegyző, Péter Gergely pénztárnok, Ferencz István alelnök és Dombi Albert erdőgazda. Ez az előljárási újráválasztás után 1932-ig tevékenykedett.

1932. május 9-én választott előljárási: Lőrincz Dénes elnök, Antal Áron jegyző, Horváth János erdőgazda, Bíró Lázár pénztárnok és János Gergely alelnök. A választást idő előtt tartották, a régi igazgatóság megbízása csak június 16-án járt volna le. A leváltott elnökség a bírósághoz fellebbezett. A bíróság 1932. december 27-i végzésével ideiglenes bizottságot nevezett ki. Ennek összetétele: elnök Antal Gyula, jegyző Dombi Albert, erdőgazda Lukács Péter, pénztáros Hajdu Áron és alelnök Juhász Dénes.

1936-ban az ellentétek nyílt összetűzésbe torkollása miatt az a tisztújítást nem sikerült elfogadtatni. A választás eredményét 69 tag megfellebbezte a bíróságnál. A per évenként keresztül húzódott. És így gyakorlatilag 1940-ig nem volt közgyűlés által megválasztott vezetőség, aminek a tagságot jelentékenyen érintő komoly gazdasági következményei lettek. 1936. január 31-én a járásbíróság egy 5 tagú időközi bizottságot nevezett ki. A kinevezettek maguk között kellett a tisztségeket eloszták. A február 16-án megejtett titkos szavazás alapján elnök Antal Áron lett, alelnök Süket Péter, jegyző Bálint Imre, pénztáros János Gergely és erdőgazda Horváth János. De Bálint Imre és Süket Péter nem fogadták el az eredményt. Az újraszavazás után Horváth János lett az elnök, Antal Áron a jegyző, Bálint Imre erdőgazda, Süket Péter az alelnök és János Gergely a pénztáros. Ellenőrző bizottsági tagok ekkor Bartó József, Váncsa Lajos és Szócs Ferenc lettek.

1937. április 8-án a járásbíróság Antal Árontól elveszi a jegyzői tisztséget, és helyébe Hajdu Áront nevezi ki. Az indok: egyikük sem tud románul, és a hatóságoktól kapott leiratokat nem értik meg és nem alkalmazzák megfelelően, ezért a román nyelvet beszélő személy kell a jegyzői tisztségbe. Hajdu pedig román származású volt, és beszélt románul is. Ettől az időtől a jegyzőkönyvet román nyelven kezdik vezetni, de közben-közben visszatérnek a magyarra is. 1937. július 27-én a jegyző felolvasta a román nyelvű átiratokat, és lefordította azokat. Horváth János és a pénztáros, János Gergely megtagadták azok

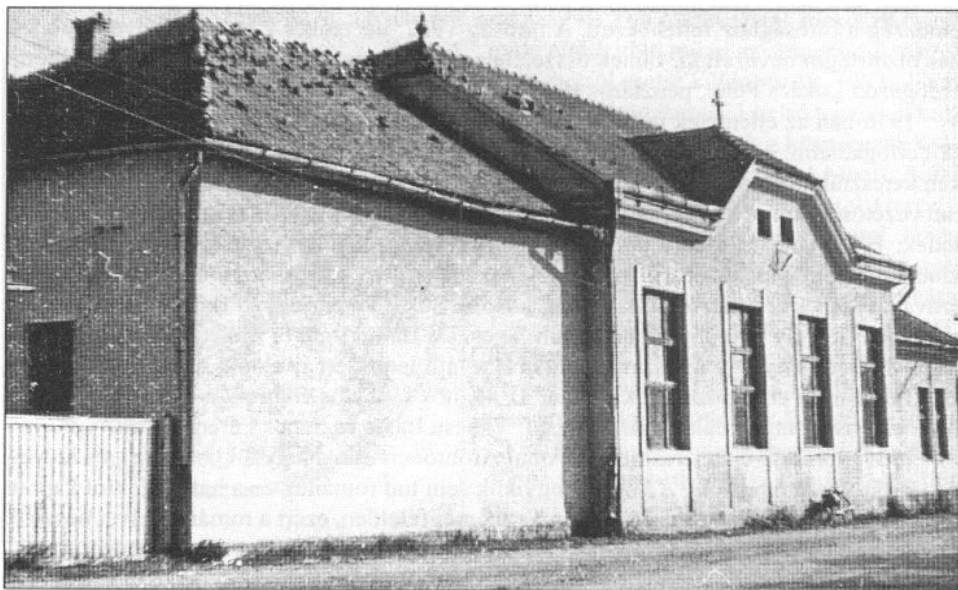
tudomásul vételét, és kijelentették, hogy nem fognak egy román nyelvű utasítást sem aláírni. Következmény: két hét múlva már egy új időközi bizottság működik.

1937. augusztus 15-én az időközi bizottság összetétele a következő: Hajdu Áron elnök, Juhász Imre titkár, Péter János erdőgazda, Váncsa Lajos pénztárnok, Fazakas Áron alelnök. Cenzorok: Sándor János, Juhász Péter és Ördög Dénes.

A közbirtokosság arányjog- és egyenlőségi párti tagjai között az ellentét 1936-ra nyílt összetűzéshez vezetett. Az egyenlőségi pártiak jelszava a „egyformán illet mindenkit a közös vagyon” volt. Támadták az arányjog párt tagjait, hogy míg mintegy 360 család 5–10 hold közötti illetménnyel maradt, egyesek 120–200 hold körülivel rendelkeznek.

A tagság az erdőből arányjog alapján részesült. Az arányjoghoz öröklés, vásárlás, házassági hozomány útján lehetett jutni. A harmincas években a faluba került újgazdák és a vezetésből kiszorult elégedetlenek – a Szépvíztől ideszármazott Ferencz István és a dánfalvi községhezánál segédjegyzőként tevékenykedő Juhász Imre és mások – a szegény réteg által támogatva megpróbálták az arányjogrendszer érdekük szerint módosítani. Hogy a tagság részéről nagyobb támogatást élvezzenek, az *egyenlőség* elvét kezdték hangoztatni. Eszerint mindenki egyformán részesedett volna az értékesített erdőből. De céljukat nem érték el, és a több évig tartó per, amely az igazgatótanács-választás megtámadásával kezdődött, megbénította az intézmény tevékenységét.

A törvényes előírások értelmében az évenkénti vágterek kijelölését és kimérését csak a törvényesen megalakult közbirtokosság, azaz annak igazgatótanácsa végezheti el. Mivel az 1936-tól nem létezett, nem lehetett a vágtereket kimérni, illetve eladni, a tagság pedig

Az 1931-ben épült községháza és közbirtokossági székhely (Nagy Z. A. felvétele)

nem juthatott hozzá az évi arányjog utáni jutalékához. Mivel a tagság nem kapta meg az évi járulékait, az adók kifizetetlenek maradtak, a lakosság nem juthatott épületfához sem 1937-ben, sem 1938-ban. 1936. október 18-án összeállítottak egy jogosult-táblázatot, de azzal sokan elégedetlenek voltak, és bíróságra adták az ügyet. Az időközi bizottság három kategóriába sorolta a tagságot (sajnos, a kritériumokat nem sikerült még tisztázni, így nem tudjuk, hogy mi járt volna egy-egy kategóriába sorolt tagnak). Az akció eredménytelennek bizonyult, mert a bíróság a régi arányjog-rendszert nyilvánította továbbra is érvényesnek. Úgy tűnik, a konfliktus hátterében az állami szervek emberei is tevékenykedtek. Az arányjog-rendszerrel elégedetlenkedőket feltételesen támogatták, és ígéretésekkel ámították. A cél pedig a románosítás volt. Vagyis, ha romának vallják magukat, esetleg még vallást is változtatnak, kívánságuk meghallgatásra és támogatásra talál.

A nyílt ellenségeskedések időszakában még tettelegességre is sor került (ablakbetörések éjnek idején). 1937 tavaszán a plébánia udvarára bedobott névtelen levélben fenyegették meg a papot, hogy ne legyen a gazdagok pártján, mert akkor sokáig itt nem maradhat. „Madarason – jegyzi meg a plébános – lelketlen emberek két részre szakították a községet: gazdagok és szegények táborára, aszerint, kinek mennyi részaránya van a közbirtokossági vagyomból [...] A gyűlöletnek, széthúzásnak a levét a nép érezte meg, mert vágteret nem kapott, hanem ehelyett ún. »interimás« (időközi) vezetőséget kapott, mely a vágter jövedelmét elköltötte különféle célokra, de maguk a tulajdonosok majdnem semmit sem kaptak belőle. Ezt fűtötte különböző agitáció-kortés szöveg. »Szavazzatok erre, meg erre a pártra, s akkor az erdő egyenlő lesz.« Megdöbbentő eredménye volt az agitációnak. Voltak még olyan hivatalos személyek is, akik iparkodtak az aposztáziára (hitelhagyásra, kikeresztelkedés) is csábítani a népet, mondván: »Ha ortodox hitre tértek, a közbirtokossági ügy javatokra dől el.«”

1937. karácsony estéjén szentmise alatt, az egyik közbirtokossági népszerű vezető, Antal Árpád istállóját bűnös kezek felgyújtották. A tettes sosem került elő. Elkövetésével György Dénest gyanították, legalábbis ezt suttozták.

A jog és egyenlőségi konfliktusnak igazából a bécsi döntés vetett véget, anélkül, hogy az ellenséges érzelmeket gyökereiből kiirtotta volna. Tovább lappangott az a négy évvel később bekövetkezett rendszerváltásig, amikor akadály nélkül színre léphetett.

Antal Árpád és családja 1940 körül

FORRÁSOK:

Kádár Zs. 62–66., 101–104.

Dr. Pál Gábor: A székelyföldi közbirtokok és agrárreform. = *Magyar Kisebbség*, II. évf. 1923. 4–15., 46–57.

Ua., Készülődés a közbirtokosság és úrbéres birtokosság reformjára. = *Magyar Kisebbség*, VII. évf. 1928., 4–6.

Bíró Donát: A csikmadarasi erdőkitermelés múltjából. = *Hargita Kalendárium*, 1988. 125–127.

NLt. Cszda, Közbirt. lt. 4., 5., 8. és 14. sz.

DomHist 326–327. stb.

MAGYAR ÉRA – A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ

A harmincas évek végétől jelentős változások történtek a világban. Ennek első, nálunk is kézzelfogható jele a magyarellenes román politika lanygulása, a Nemzetiségi Statútum (1938) megjelenése volt. Majd következett a bécsi döntés.

1940 szeptemberében Csíkmadarásra is bevonult a magyar honvédség. Ezt követte az új rendszer bevezetését előkészítő katonai közigazgatás felállítása. A bécsi döntés után visszavonult a román hivatalnokai gárda. Egyik percről a másikra eltűnt a faluból jegyző, csendőr, állami iskolai tantestület igazgatóstól, állomásfőnök, és magukkal vitték vagy megsemmisítették a román állami szervekre vonatkozó dokumentumokat is.

A bevonuló magyarokat a lakosság nagy lelkesedéssel várta és fogadta, igazi felszabadítókat láttak bennük. A változás utat nyitott, és lehetőséget is biztosított a két évtizeden keresztül visszaszorított, pusztulásra ítélt anyanyelvű oktatás, művelődés és általában az

*Fiatal pár székely ruhában,
1944-ben, székely kapu előtt*

anyanyelvű kultúra ápolására. Az anyanyelvű oktatás újraéledését akadályozta a szakképzett oktatószemélyzet hiánya, főként az állami iskolában, amely egyik napról a másikra magyar tannyelvű lett. E kérdést csak részben sikerült megoldani az anyaországiak támogatásával, és amikor az iskola működni kezdett, a férfi-tanítókat frontszolgálatra hívták be.

A madarasi ember művelődést pártoló; kultúrára szomjúhozó lélek volt. A megváltozott körülmények között meglepően hamar kibontakozott a művelődési élet. (Az oktatás és a művelődés kérdéseit részletesebben lásd a megfelelő fejezetekben.)

1940 őszen a falu, két hónapig, magyar katonai közigazgatás alatt állott. A katonai közigazgatás feladata a csend és a rend fenntartása a polgári közigazgatás megszervezéséig. Ez idő alatt az állami intézményekbe új tisztviselőket neveztek ki, a képviseleti szerveket pedig választás útján újraalakították (község, iskolaszék, közbirtokosság).

A községi előljáráóság rövid átmeneti időszak után megkezdte tevékenységét. A község önkormányzatát megtestesítő választott *képviselő testület* 1941. január 6-án ült össze.

Összetétele a következő volt:

Antal Árpád községi bíró

Ifj. Dombi Albert helyettes bíró

Moldován Ferenc községi jegyző

Szabó Gyula plébános

Antal Dénes Karé

Antal Péter

Bartó József

Bíró Antal

Bíró Áron D.

Bíró Domokos

Ifj. Bíró Lajos

Fazakas Imre

Fazakas János Ábel

Horváth János

János Dénes

Id. Juhász Áron

Ifj. Lőrincz Dénes

Ifj. Mezei Lázár

Mihálcz András

Miklós Gergely

Péter Gergely

Szöcs Márton birtokosok

Tisztújítást évente tartottak. Így Antal Árpád után 1942-ben a községi bíró Fazakas Imre lett, aki e tisztséget a következő évben is betöltötte. 1944-ben Dombi Albert a bíró. Moldován jegyző helyett 1941 márciusában ideiglenesen Élthes Károlyt nevezik ki. Ő vezetőjegyzői minősítést 1943. november 20-án kap.

A képviselőtestület első teendője a pótdók megállapítása volt, amely a rendes adó 50%-át képezte, emellett pótdót vetettek ki a község területén fogyasztott mindennemű bor, hús, sör és égetett szeszesital és folyadék után. Összeállították azoknak a közutaknak a lajstromát – utcákat és mezei utakat –, amelyeknek a karbantartása a községre hárult. A február 19-i ülésen engedélyezték a felszegi táncház létrehozását, amelyet az ifjúság saját adakozásból, önerőből kellett felépítsen, és amelynek elsősorban a „Kalot” katolikus legényegylet igényeit kellett kielégítenie. Egy másik ülésen a leventeotthonnak jelölték ki a székhelyét a csendőrlaktanya épületében, Horváth Jánost és Bartó Józsefet kinevezték az állami elemi népiskola gondnokságába. 1942. október 3-án elfogadták Farkaspalló kérését, hogy közigazgatásilag csatolják Gyimesközéplokhoz, mivel az méltányosabb számukra. Október 15-én a kataszteri nyilvántartás aktualizálása érdekében megkeresték a Kataszteri Hivatalt, és 1000 pengőt elkülönítve erre a célra, összeállították a szegények névjegyzékét, felújították az ingyenes gyógyszerrel ellátandók lajstromát. Elhatározták a római katolikus iskola arányos részesítését a községi iskolaalap-vagyon jövedelméből, és állami segélyt kértek az

Olt folyónál végzendő vízi munkák költségeinek fedezésére. A kataszteri munkálatok végzéséhez 15 pengő napidíjjal, a képviselőtestület részéről kinevezték Juhász Áront és Bartó Józsefet.

Ebben az időszakban új helyzet állott be a közbirtokosság életében is. Új igazgatótestületet választottak. Elnök Antal Gyula, alelnök Bíró Lajos, pénztárnok Horváth József, ellenőr Ábrahám Dénes, és erdőgazda Dobondi Áron lett. Kis Lajost erdőörnek, Albert Elek pedig helyettes erdőkezelőnek tették. Ezután az új testületre fűrésztő, sok vesződéssel járó feladat várt. Hiszen vissza kellett állítani a törvényes rendet, fel kellett számolni, vagy legalábbis minimalizálni az évek óta húzódó belső ellentéteket és rendezni a birtokosság vagyonával kapcsolatos ügyeket.

Felsőbb szervezési utasítások alapján a közbirtokosság nevét Csíkmadarasi Erdőbirtokos Társulatra módosították, de tevékenységében lényeges változás nem következett be. Az új elöljáróság tevékenysége kezdetén aktualizálta a tagok lajstromát, és mivel a megváltozott körülmények között lehetőség nyílt a román földreform-törvények alapján elvett területek visszaszerzésére, megindították a visszaigénylési eljárást. A visszaigénylési eljárást közigazgatási úton kellett megejteni, azt a megyei Közigazgatási Bizottság Gazdasági Albizottsága intézte. Első lépésként azonosították a visszaigényelt területeket. Az új kimutatások értelmében a Másodhatáron 6058 kataszteri hold 1025 négyszögöl területet és a Madaras I. határról 553 kataszteri hold és 800 négyszögölet vett volt el a kisajátító bizottság, összesen 6612 hold 275 négyszögölet. Az egészből visszakértek 5994 hold 29 négyszögölnyi területet. Ezeket a területeket a 940/1943. ME. sz. rendelet 5. paragrafusára alapján állami tulajdonba vették, és a Kincstár nevére telekkönyvelték.

A göröcsfalviaktól visszaigényelt 300 holddal és a gyimesközéplokiaktól visszaigényelt 32 holddal kapcsolatosan a megyei Gazdasági Albizottság a 117/1941. sz. alatt a következő véghatározatot hozta. „Bizottságunk az 1890/1941 és 2790/1941. ME. sz. rendelet alapján visszaszerzését Csíkmadarasi közbirtokosságának a Gyimesközéplok község részére legelő céljából kisajátított 32 kh 351 négyszögöl »Csicsajos« elnevezésű legelőt és a Bacanics Gábor eltávoztása által gazdátlaná vált 10 kh területet, valamint Göröcsfalva községnek legelő céljára adott 300 kh-ból 200-at, azzal, hogy a megmaradt 100 kh a Kőbánya patakától északra fekszenek.” Azt is előírták, hogy mindaz csak legelőre érvényes.

Ezekben az években a tagok fajutaléka az arányjog alapján zökkenőmentesen került kiosztásra. A tagok pedig a nekik jutó fát kitermelték, a vízfűrészeket kivágták és értékesítették, vagy magáncélra használták.

Az országos politikai élet kisugárzása is érintette Csíkmadarast. Többen beléptek az Erdélyi Magyar Pártba, és tevékenykedtek is érdekében. A magyar párti elnök Fazakas Imre lett. A politikai harc nemkívánatos velejárója a jó magaviselet nyilvános bizonygatása, és a személyi bosszú is felütötte fejét. Ennek lett áldozata Csíki Sándor kisbaconi származású molnár. Őt a dánfalvi Gál Péter juttatta börtönbe „a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétségért”. Tanúságként és a kor szellemének érzékelése végett ismertetjük röviden az esetet: Csíki 1941. szeptember 24-én délután 17 óra körül Vorzák Ferenc fűszerüzletében találkozott Gál Péter dánfalvi kocsmárossal, akivel szóváltásba keveredett. A történet ismertetése a csendőrség szerint: Gál Péterről Csíki (aki görög katolikus vallású volt) ezeket mondta: „Megjött ez a nagy magyar is, de nem sokáig lesztek itt. Most

nagy magyarok vagytok, mert Magyarország van, de ha visszajönnek az oláhok, még az isten is elmenekül veletek együtt. Le vagytok szarva, piszkos magyarok. Majd a mellét verte, ezt kiabálta: Én oláh vagyok.”

Az alperes védekezésül, jó magaviseletét bizonyítandó, bemutatja a madéfalvi Erdélyi Magyar Párt-tagsági igazolványát, majd a madarasi is. Tagadja Gál Péter állításait, de azt is közli, hogy Gál neki haragosa, mert 1940 nyarán a felesége tartozás fejében a Csíki óráját elvette, de azt később letagadta, amiért ő a csendőrségen feljelentette. Szerinte, amikor Gál belépett a Vorzsák üzletébe, és őt meglátta, ezeket a szavakat intézte hozzá: „Hát te még itt vagy? 24 órán belül áttetetlek a határon, vagy szekér után köttetlek, úgy viszlek át.” Ő a következőket válaszolta Gálnak: „Ne szökdöss, mert ha én görögkeleti (!) vallású is vagyok, de magyar az anyanyelvem, nem voltam benne semmi román pártban, de te magyar létedre román pártoknak voltál embere.”

Vorzsák vallomása: „A vádlott a következőket mondta Gálnak: »Oláh vagyok, mert az anyám oláh, de jó magyar.«” Erre Gál: „Szekér után köttetlek...” „Nem mondta a vádlott, hogy ha visszajönnek a románok, az Isten is elmenekül. Gál őt a törvényszék folyosóján is megfenyegette, hogy valljon Csíki ellen. Az alperest minden próbálkozása és bizonyításai ellenére a marosvásárhelyi törvényszék bűnösnek nyilvánította, és egy hónap börtönbüntetésre és háromévi hivatal- és polgári joggyakorlás-vesztésre ítélte. Fellebbezését a M. Kir. Kúria elutasította.

Ismeretes, hogy az idő a feltüzelt indulatok ideje volt. Ennek nyelvi, vallási, faji vetületeit a falu is megérezte. Egész Csíkban, így Madarason is éltek már évszázadok óta görög katolikusok. Csíkmadarason számuk ekkor hat-hét család volt. Anyanyelvük magyar, magukat is magyarnak vallották. Egyházközségük 11 kilométerre, Szentdomokoson volt. A távolság miatt egyházi ügyeiket sokszor nem a görög katolikus, hanem a helyi római katolikus pap intézte (temetés, házasság is). A magukat magyarnak valló görög katolikusokat ugyanis a két világháború között erőszakkal igyekeztek visszamaradtatni. A katonai parancsnokság utasítására 1940 novemberében a magyar anyanyelvű görög katolikusokat a római katolikus hitre átirták. Ez történt 1940 őszén Csíkmadarason is. (Igaz, nem is tiltakoztak ellene.)

1941-ben Magyarország belépett a háborúba. A háború több évig tartó rendkívüli megpróbáltatásoknak vetette alá Csíkmadaras lakosságát is. A hadigépezetnek nemcsak harci eszközökre, élelemre, anyagi javakra volt szüksége, amelynek előteremtése a lakosság vállára nehezedett, hanem mindenekelőtt katonára. A háború kitörése, pontosabban Magyarországnak a háborúba való belépése után egymás után kapták behívóikat előbb a katonaviselt férfiak, majd a katonakort elért ifjak. Az itthon maradottak sem mentesültek a katonai szolgálat alól. Csík határmenti zóna lévén, határőri szolgálatra fogták a rendes hadseregbe nem hívott itthon maradt idősebbeket, és félkatonai kiképzésre a katonaság előtt álló ifjakat. 1942 március–májusában létrehozták a székely határőr-zászlóaljakat. Ilyen, az idősebb korosztályokból szervezett határőr-alakulatot létrehoztak Madarason is, amely az esküt az állami iskola előtti téren tette le. Őket az 5. sz. karcfalvi székhelyű határőr-zászlóalj parancsnoksághoz osztották be, és egy bizonyos szakasz védelménél kellett tevékenykedjenek a Gyimes felőli részeken.

A tárgyalt időszak első felében fellendült a gazdasági élet. Szakirányítás mellett komoly támogatást kaptak a gazdák a földművelés és állattenyésztés feljavítására: mezőgaz-

dasági gépek beszerzése, vetőmagok biztosítása, a vetésforgó helyes alkalmazása, az állatfajok felújítása, apaállatokkal való ellátása stb.

1941-ben fellendült a fakitermelés és a fűrészáru-gyártás. 1943-ban vette meg és fejlesztette tovább Szamosközi gyárát Antal Mátyás helyi lakos. Kereskedő tevékenységet fejtett ki ekkor Mihálcz András, ifj. Ferencz István, Hajdu Áron, Csáki Gyula, Vorzsák Ferenc, Fazekas Dénes, Bartó József és mások. Többen kocsmát és mészárszéket tartottak.

A háború egyre több áldozatot követelt a lakosságtól. A gazdasági helyzet egyre aggasztóbb lett. Az adók emelése, a munkaerő hadba hívása, az egyre fenyegetőbb áruhiány érzékenyen sújtotta a falusi embert. 1942. február 10-én bevezették a zsír-beszolgáltatást a levágott disznók után (3 kg-ot sertésenként). Ezt követte a zsír-, liszt- és takarmánykészletek bejelentése. Mindezen intézkedések ellenszenvet, a készletek eltagadását vonták maguk után. Voltak, akik elásták vagy eldugták lisztjüket, búzájukat, zsírajukat, hogy ne kelljen azokat beszolgáltatniuk. A gabona szűke miatt felütötte fejét a feketézés, a kenyérlisztet a nép kukoricával kezdte pótolni.

Ugyancsak a háború következményeként már 1942-ben nehézségek mutatkoztak a ruhanemű-ellátás terén is. Azt a szövetkezeti hálózaton keresztül juttatták el a lakossághoz. Hiánycikk lett a lábbeli is. Mivel a talpbőrhez nehezen lehetett hozzájutni, megjelentek a fatalpú cipők. De sok falusi nyáron meztelán járt, akárcsak azelőtt. Ekkor ismerte meg először a nép a jegyrendszert.

1944 márciusában az ország német megszállás alá került. Bevezették a német katonai közigazgatást, amely a német háborús politika maradéktalan alkalmazását volt hivatott biztosítani országszerte, Csíkban is. 1944 májusában, német felügyelet alatt, de magyar végrehajtással, bekövetkezett az észak-erdélyi zsidók deportálása. Ekkor Csikmadarason két zsidó család élt. Az idős Heimék és Grünsteinék. Az előbbi asztalos volt, de magas kora miatt már támogatásra szorult, az utóbbi meg fakereskedő. Auschwitzból egyikük sem tért vissza. Hátrahagyott holmijukat később a becsületes szomszédok átadták a túlélő hozzátartozóiknak.¹

1944 augusztusának végén, a front elérte a történelmi országhatárt. Még ebben a hónapban is sor került behívásokra. Ekkor mozgósították az 1923-ban születetteket. De a front közelsége miatt, hallani lehetett az egyre közeledő csatazajt, a csíki '23-as ifjak zöme nem tett eleget a behívásnak. Ehelyett a bujkálást, az erdőre menekülést választották. Nem voltak ilyen szerencsések az 1924–25-beliek, mert őket már 1943 őszén behívták, és rövid kiképzés után a frontra irányították. Ők voltak a „levente-katonák”.

Négy év alatt a frontra került a falu férfitlakosságának színe-java. Onnan pedig kezdtek érkezni a rossz hírek, a szomorú értesítések. Egyesek elestek, mások fogságba kerültek, és ott várták a háború végét, a fogság túlélését.

---

¹ A zsidó deportálásról (1944. május első fele) özv. Antal-Pál Antalné (Sándoré) Máté Gizella, Mvhely, Violetel 5 sz. alatti lakos visszaemlékezése.

A második világháború hősi halottak:²

1. Ambrus Ferenc sz. 1921.
2. András Gergely sz. 1921.
3. Antal Áron sz. 1896.
4. Antal-Pál Antal (Sándor) sz. 1913. † 1945. január 15.
5. Bíró István (Ároné) sz. 1921.
6. Antal Bíró József sz. 1902.
7. Bíró Lajos (Eleké) sz. 1919. † 1944. szeptember 13.
8. Bogács Albert (Béla) sz. 1922.
9. Bogács Ferenc sz. 1917.
10. Borók János sz. 1921.
11. Bőjte Imre sz. 1918.
12. Császár Imre sz. 1922.
13. Cziklédi Árpád (Gergelyé) sz. 1922.
14. Dombi Máté (Pici) sz. 1911. † 1944. november 30.
15. Fazakas János (Pista) sz. 1921.
16. Fülöp József sz. 1902. † 1944. szeptember 30.
17. György Dénes sz. 1922.
18. Hajdu Lázár sz. 1912. † 1944. október 10. (a Mánium-gárdisták áldozata)
19. Horváth Ágoston
20. Imre Ferenc sz. 1921.
21. Imre István sz. 1925.
22. Kedves Lajos sz. 1923.
23. Kovács Ferenc (László) sz. 1914.
24. Kovács László József sz. 1899. † 1944. december 31.
25. Mezei Dénes
26. Pál Albert sz. 1918. † 1944.
27. Pál Elek sz. 1914.
28. Sándor János
29. Szabó István sz. 1902. † 1944. szeptember 5.
30. Szócs Alajos sz. 1911. † 1947. május 23.
31. Szócs István sz. 1919.
32. Szócs János sz. 1900. † 1944. szeptember 29. (szekérrel aknára ment az Oltban)
33. Tamás Árpád sz. 1915. † 1944. szeptember 6.
34. Vánca Ferenc
35. Vencsel Dénes sz. 1895. † 1945. február 22.
36. Vencsel József sz. 1921.
37. Veres István sz. 1902. † 1944. december 31.

---

² A második világháborús hősi halottak névsorát Miklós Márton és Vargháné Bíró Julianna csíkmadarasi lakosok segítségével állítottam össze. Az elhalálozás, illetve holtta nyilvánítás csak az elhunytak egy részére vonatkozóan található meg a községi anyakönyvekben. A kimutatásban az elhalálozás idejét emiatt csak egypár név után tudtam feltüntetni.

A hősi halottak között testvérek is voltak: Imre István és Ferenc, valamint Antal-Pál Antal (Sándor) és Pál Albert.

A háborúban elesettek egy része családos ember volt, hadiözvegyet és kiskorú (12 évnél fiatalabb) árvákat hagyva itthon. Ők a község 1946. szeptember 26-i nyilvántartása szerint a következők voltak:

Antal Áronné Hajdu Viktória sz. 1903. két kiskorú gyerekkel

Antal-Bíró Józsefné Ágoston Mária sz. 1913. 1 gyerekkel (újra férjhez ment)

Antal-Pál Antalné (Sándorné) Gidró Gizella sz. 1919. 2 gyerekkel

Bíró Lajosné Antal Julianna sz. 1926. – később férjhez ment

Horváth Ágostonné Horváth Regina sz. 1911. 3 gyerekkel

Kovács L. Józsefné Antal Borbála sz. 1899. 1 gyerekkel

Tamás Árpádné Antal Erzszi sz. 1920. 1 gyerekkel

Pál Elekné Vánca Erzszi sz. 1921.

Szőcs Alajosné Both Katalin sz. 1921. 2 gyerekkel

Vencsel Dénesné Szőcs Veronika sz. 1910. 3 gyerekkel

A lajstrom azonban nem teljes, mert egy 1946. november 8-i kimutatás Madarason 19 özvegyről és 43 gyerekről beszél, egy pár nappal későbbi, november 13-i kimutatás pedig 27 özvegyről és 53 árváról, valamint egy hadirokkantról (Juhász Áronról) szól. Igaz azonban, hogy ebben hadiárvákról és IOVR-sekről beszélnek általában, és a lajstromban olyanok neve is feltűnik, akiknek a férje később hazakerült, vagy rokkant lett.

A front Csíkon, kelet-nyugat irányban 1944 szeptemberének első napjaiban átvonult. A szovjet csapatok szeptember elejére elérték az akkori magyar határt. Hatalmas túlerőben lévén, könnyedén áttörték a Gyimes-szoros és a más átjáróknál kiállított szerény védelmet, és a Hargitán tovább vonultak nyugat felé. A Gyimesi-szorosban és a Békásban is magyar határőrök és kisebb német egységek próbálták feltartóztatni a vörösek előretörését. A Gyimes-völgyi harcokban a ma 87 éves János Gergely is részt vett. Elbeszélése szerint a 32-es határ vadász-zászlóaljban szolgált. 1944. szeptember első napjaiban, német egységek mellett, ők védték a szorost. Jánoson kívül mások is szolgáltak abban az egységben a madarasiak közül, hiszen ott esett el szeptember 5-én Szabó István, később pedig Fülöp József is. Jánosék akkor vonultak vissza, amikor a szovjet előőrsök már bejöttek a Csíki-medencébe is. A Gyimesi-szoros védelmét a német-magyar alakulatok szeptember 11-éig sikeresen védték, mivel a szovjetek támadása délebbre (Úz völgye) és északabbra (Békás-szoros) volt erősebb. Szeptember 12-én és az azt követő na-

János Gerely, aki részt vett a gyimesi harcokban, 1944-ben

pokban a szovjetek elfoglalták Csíkot. A Madéfalvát védő 3/III. gyalog tábori pótzászlóalj 5. századának parancsnoka a következőképpen emlékezett vissza a szeptember 11-i napra: „...délután támad az ellenség harcokosokkal is. A támadás súlypontja a tőlünk balra lévő zászlóaljokon, de nálunk is vannak veszteségek, a 6. század parancsnoka Babos tartalékos főhadnagy is elesett. Este megkezdődik a visszavonulás. Utolsóként a mi századunk hagyja el a védőállást. Sötétben, mint általában – így most sem üldöz az orosz. Híd már felrobbantva az Olton. Nagy nehezen átvergődünk, de a nehézfegyvereket már nem tudják vinni. Csíkmadaras üres. Általános visszavonulás. Özönlés az utakon, a németek főleg tehergépkocsikon. A zászlóalj egy része hiányzik, a zászlóaljparancsnok is. Századom még rendben. Csíkszentdomokoson rövid utcai harc az ellenség kisebb üldöző egységével. Fogatolt vonatunk messze elöl jár, koszthoz nem jutunk. Marosfő után gyengül az ellenség üldözése.”

János Gergelyék egy tehergépkocsin vonultak vissza Csíkszentdomokos irányába. De ő Jenőfalvánál egy óvatlan pillanatban megszökött, és az éj leple alatt a Hargita oldalán található Szentés nevű helyen meghúzódó családjához ment, szerencsésen elkerülve a tábori csendőrséget és a szovjet fogságot is. Egypár nappal később, a faluban már ő hatástalanította a fel nem robbant aknákat.

Imre Domokos, aki „levente-katona” volt, ugyancsak egy határvadász őrszázadban szolgált 1943 őszétől, először Gyimesben, azután északabbra, Király-útnál. Ő is a fejetlen visszavonulás alkalmával vette az útját szülőfalujába szeptember első napjaiban. A fegyveres harc feladásában szerencséje volt közvetlen parancsnokával, aki látva a kilátástalan

Antal Dénes, Imre Domokos és Bálint Árpád 2006 februárjában visszaemlékeznek a háborúra és az azutáni viszontagságos időre

helyzetet – a szovjet csapatok már elkerülték őket, és félt, hogy mindenestől fogságba kerülnek – szélnek eresztette alegységét. Bujkálva ment haza ő is, ami nem esett nehezebbre, mert ismerte a vidéket, míg nem az erdőn, a Borkáén megtalálta családját. De mivel ott majdnem a szovjet katonák karjaiba futott, egy hétig meghúzta magát egy erdei szálláshely hátsó felében.

A visszavonuló német és magyar alakulatok utászai minden hidat, átereszt, gázlót aláaknáztak. A nagy Olt-hidat és a vasútállomás épületét felrobbantották. A Papsára utca elején, az Antal Albert és Horváth József háza közötti részen levő egy méter átereszt hídjával is ezt tették. Mikor két hátramaradt magyar utász, név szerint Gál Sándor (akit utóbb vitézzé avattak) és Mike László motorkerékpárral ráhajtott, a felrobbant akna a levegőbe repítette őket. Az egyik katona karját egy félév után találta meg a kertben Antal-Pál Antalné (Sándorné). Szócs János halálát szülőfalujában lelte, szekérrel 1944. szeptember 29-én aknára hajtott az Oltban.

A szovjet csapatok nem időztek sokat a faluban. Tovább vonultak Udvarhely felé, csak egy kisebb alegység maradt mintegy hónapig itt, felvigyázóként. A falun átvonuló egység az erdei szállásoknál elfogott két fiatalembert, és idegenvezetőként használta a Hargitán átvezető úton. A fiatalok mindketten egységüktől lemaradt és éppen az erdőn meghúzódó családjukhoz érkező Bíró Lajos és a dánfalvi születésű unokatestvére volt. Ők többé nem tértek vissza, holttestüket a Hargitán a Sáskút nevű helyen találták meg. A haláluk idejeként az anyakönyvi bejegyzésben 1944. szeptember 13-a szerepel.

A front közeledtének hírére a lakosság egy része, hatósági sürgetésre vonattal nyugat felé menekült, de a többség helyben maradt, vagy felhúzódott az erdőbe. Az elmenekültek egyik csoportja – Antal Mátyás, Pétertfi kántor, Ferencz István családja, Antal Emma több szenttamásival együtt – a Sopron megyei Kapuvárig jutott el. Egy másik, népesebb csoport: Antal Albert, Antal-Pál Antal (Sándor), Antal Áron, Antal Gyula, Mihály tanítóék, Fazakas Árpád és Fazakas Dénes családja Szabolcs megyébe, Nyírtásra került. A családfők szinte kivétel nélkül mind a fronton voltak. A szerencsésebbek (Antal Áron, Antal Árpád) a visszavonulás során ráakadtak családjukra, és velük maradtak, elbújva várták a front elvonulását. Az 1944. évi menekülést özv. Antal-Pál Antalné (Sándorné), valamint Antal Ernő csíkmadarasi lakos visszaemlékezése alapján vázoltuk.

A menekülés megpróbáltatásait leírni itt nincs módunkban, de az regénybe illő. Ott hunyt el Mihály Elek öreg tanító és 18 éves leányunokája. A hazatérés lovas szekérrel, jégzajlás idején történt, sokszor embertelen körülmények között. Minket karcfalvi Gidró István, anyai nagyapám hozott haza Nyírtasról. Ő és még egypár rokon és ismerős, amikor megtudták, hol rekedtünk, lovas szekerekkel értünk jöttek. A hazautazás tavaszi jégzajlás idején történt, és három hétig tartott. Én, hatéves gyereként Tekerőpatakig bírtam az utat, de ott beteg lettem. Onnan anyámmal csak gyógyulásom után mentünk haza, előbb Karcfalvára, majd Madarasra.

Az elmenekültek itthon maradt javai az 1916-os meneküléshez hasonló sorsra jutottak. Antal Albert nagy kocáját még a vonat kiindulása előtt levágták, és széthordták az oda bejáratos szomszédok. Elmenetelkor a gazdaságot a lakásba beköltöztetett Mohos József ház nélküli szegény emberre bízta, átadva neki a házat, egy pár jármás tehenet és egy szekeket, egy lovat és egy csikót is (a többi lovat elvitték volt „katonának”). A kancát a legelőn

befogták a szovjet katonák, a csikót Rákosról perelték vissza a menekülés után. Hazajövetelkor Molnos visszaadta a két tehenet szekereستől, amikkel az időközben megözvegyült Antal-Pál Antalné (Sándorné) két kisgyerekekkel és idős apósával újrakezdhetette a létért való küzdelmet.

FORRÁSOK:

NLt. Mvhely, Marosvásárhelyi Törvényszék lt., Ötös bizottság iratai 485/1942. sz.; Cégjegyzékek. Társascégek V. 45.

NLt. Csszda. Csíkszeredai Törvényszék lt., Cégjegyzékek 1941–44-ből 5. sz. 76., 83., 84., 170-es bejegyzések.

Uo, Csíkmadaras község lt., 11–12. sz.

Uo., Csíkmadarasi közbirtokosság lt. 15–18. sz.

NLt. Mvhely, Mvhelyi görög katolikus esperesség lt 1813/1914., 24.

Bartó 1–7.

Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján. 1940–1944.* Püedlo Kiadó, 2005. 102.

A PROLETÁRDIKTATÚRA ÉVEI

„Népi demokrácia”

A második világháború csatazajának elcsitulása nem hozott nyugalmat. A sebek be se gyógyulhattak, a háború vesztesére, a magyarságra a kisebbségi sors újabb megpróbáltatásai vártak, a kollektív felelősségre vonás. És ezt még tetőzte a proletárdiktatúra.

Alig tolódott nyugatabbra a front, kezdetét vette a háborús bűnösök keresése, a Szovjetunió újjáépítése címen a vesztes félhez tartozó (német, magyar és más nemzetiségű) lakosság kényszermunkára deportálása.

Szerencsére a csikmadarasiak nem váltak a tömeges deportálás áldozataivá. De a Szovjetunió „újjáépítéséért” ők is komoly áldozatokat hoztak. A hadifoglyok egy része nemcsak lágerben ült, hanem embertelen körülmények között dolgozott a szovjet gazdaság újjáépítésén. Mások, a kevésbé szerencsések, nem tudván elviselni a körülményeket, már fogságba hurcolás közben, vagy nem sokkal azután a légerekben lelték halálukat. Ez a sors jutott Kovács Józsefnek és Veres Istvánnak, mindketten útközben vesztették életüket 1944. december 31-én. Antal-Pál Antal (akit Sándorként ismertek, és így is emlékeznek rá) 1945. január 15-én a tiginai³ lágerben, Vencsel Dénes 1945. február 22-én Arhangelszkben és Szócs Alajos 1947. május 23-án valahol a Szovjetunióban vált a fogság áldozatává.

A front elvonulása után egy ideig (a visszaemlékezések szerint egy hónapig) a faluban maradt egy szakasz rendfenntartó szovjet katona. A többi nyugatra vonult, át a Hargitán, vagy északi irányban Szentdomokos felé, a visszavonuló csapatok nyomában. Az itt maradt alegység Egervárában vert tanyát, legfőbb teendője lévén a dínomdánomozás, élelemszerzés, mulatozás.

Ugyanakkor visszatért a faluba a régi román hatalom képviselői közül a csendőrőrmester és a jegyző,⁴ a helyiek értésére adva, hogy ismét a román királysághoz tartoznak. Jelenlétük rövid idejűnek bizonyult, mivel a román közigazgatás november eleji visszavonásával eltávoztak. Amikor 1945 tavaszán Észak-Erdély közigazgatásilag ismét Románia része lett, ezeket a tisztségeket már nem a régi román tisztviselők töltötték be, hanem újjak – kommunisták és szovjet-szimpatizáns helyiek. Ők szovjet felügyelet alatt vették kézbe a község sorsának irányítását.

---

³ Tighina – ma Bender Moldova Köztársaság keleti felében.

⁴ A jegyző tényleges tevékenységére nem találtam bizonyítékot. A jelzett idő alatt, november 24-ig, az anyakönyvi bejegyzéseket egy Sántha József nevű egyén végezte.

Közben helyi néporséget állítottak fel a csend, rend és közbiztonság fenntartására, a mindennapi élet normalizálódásáig. Volt köztük olyan is, aki harácsolásra használta fel a lehetőséget. Dicstelen tevékenységük néhány hónapig tartott. Egyesek „nevezetessé” tették magukat a lemaradt német katonák hajszolásában. Kitűnt közülük Kis Béla, aki lelőtt és kifosztott egy, a faluba élelemért bejött, alakulatától lemaradt német katonát, más alkalommal egy halottról azt a kabátot szedte le, amelyet a csendőr terített rá, de rajtavesztett, mert a lopott kabátot nála a csendőr megtalálta. Egy másik személy – egy Bogács D. nevű – „német-fogással” maga vált fogollyá. A megadásra felszólított három német katona elfogta, és csomagjait cipeltette vele egy darabig. Mivel elfogásakor „Sasze kopii, hat gyermek, hagyjátok meg az életemet” szavakkal könyörgött életéért, élete végéig, kezeik feltartásával és „Sasze kopii” szavakkal gúnyolták falutársai.

1944. októberében megjelent itt is egy magát „Maniu-gárdá”-nak nevező félkatonai jellegű román kommandó-csapat. Ezek a front eltávolodtával terrorizálni kezdték a védtelen székelyföldi településeket, elrejtett fegyverek keresése ürügyén fosztogattak, raboltak és gyilkoltak, mígnem 1944 októberében fel nem számolták őket. Csíkmadarason is jártak, rettegést és gyászt hagyva maguk után.

Hajdu Antal (75 éves) csíkmadarasi származású, marosvásárhelyi lakos, az események szemtanúja, kérésünkre eleveníti fel az akkori eseményeket. A visszatért régi román jegyző és Hajdu (Lupuj) Áron (negyvenben félreállított községi bíró, de most újból színre lépett román származású előljáró) közreműködésével „teremtettek itt rendet” a Maniu-gárdisták. Házról házra jártak, és elrejtett fegyvereket, katonaruhákat, ellenséget – bűnös magyarokat – kerestek. A kiszemelt házakat fehér krétával jelölték meg, egy nagy kört rajzolva a kapura vagy a ház falára. Az ellenőrzés megejtése után a körbe egy keresztet írtak, azzal jelezve munkájuk végeztét. Az idejött csapat vezetője egy Crăciun Gavrilă nevezetű csángó volt, aki a két világháború között többször időzött Csíkmadarason, ahol rendszerint deszkát vágatott, Karácsony Gáborként ismerték a helybeliek.

Az 1944. október 10-én 14 órakor a Templomhegy oldalában kivégzett Hajdu Lázár ennek a Crăciunnak, régi ismerősének biztatására vette elő a csűr alá elrejtett fegyvert. Vele együtt végezték ki a dánfalvi Kató Károlyt is. Úgy tűnik, személyes leszámolás áldozatai voltak ők, legalábbis Hajdu. Sírgödruk megásására nyolc embert „hajtottak ki”: Pál Józsefet, Antal Pétert (Gezder) és másokat. Az utókor, ha későn is, 1994 októberében kopjafát állított emlékükre.

1945 elején, a háborús felfordulás elmúltával, a rend visszaállításával egy időben kezdetét vette a szovjet-támogatást élvező, szélsőbaloldaliak által gerjesztett osztályharc. A cél a teljes hatalomátvétel és egy új, szovjet mintát követő társadalmi rend kiépítése volt. Az 1945. március 6-án hatalomra került Groza-kormány utat nyitott a kommunistáknak a fennálló rendszer megdöntésére, és a hatalom teljes átvételére. Ezt követte a „szocialista társadalmi rendszer” megteremtése, egy olyan másfél évtizedes időszak, amely erőszak, kegyetlen leszámolások és nyílt visszaélések révén valósította meg a központilag leosztott célkitűzéseket.

Mindez falusi viszonylatban előbb a birtokos osztály felszámolását, a módosabb parasztság gazdasági erejének megtörését, majd a magángazdálkodás közösségivé alakítását jelentette. Egy olyan időszakot élt akkor Csíkmadaras is, amely egyeseknek meg nem

érdemelt jobb létet és hatalmat hozott, nagyon soknak azonban gyászt, nyomort, nélkülözést, meghurcolást és meggyalázást juttatott osztályrészüil.

A változást tükrözi a helyi hatósági átszervezés is. A község élére baloldali vezetőség került. Ezt megkönnyítette az a tény, hogy a markánsabb személyek egy része nem tért vissza még a frontról vagy a fogságból, más része a menekülésből. Már 1944 szeptemberében új községi bírója van Csikmadarasnak Szöcs Ferenc személyében, aki ezt a tisztséget 1947 végéig viseli. Mivel a magyar jegyző 1944. augusztus végén elmenekült, a jegyzői teendőket többen is végezték, gyakran váltva egymást. Előbb, november 24-ig Sántha József, utána 1945 áprilisáig Bőjte Áron, majd Antal Áron jegyzősködött. Közülük csak az utóbbi volt képzett jegyző, itteni tevékenysége mégis rövid életű volt. Korai távozásának igazi oka talán abban rejlik, hogy a jómódú madarasi Antal familia tagjaként szálla volt a baloldali új vezetőség szemében, és elmozdították helyéről. 1945. szeptember 17-én Szekeres István a jegyző. 1946. július 9-én a jegyző mellé titkárrá Péterffy Imrét, a volt kántort alkalmazzák. Újabb jegyzőcsere 1947 novemberében következik be, amikor az eltávolított jegyző helyébe Texe Károlyt nevezik ki.

Jegyzőségének időszakára Bőjte Áron ekként emlékezik:⁵ „'44 őszin, én kétlaki ember voltam, beteg voltam, s jött az orosz tiszt, és mondott valamit oroszul. Én mondtam neki: »Én beteg vagyok, nem értem, amit mond.« De a másik lefordította magyarra. »A nép a bizalmát magába helyezte, s megválasztották jegyzőnek, abban járjon, hogy gyógyuljon meg, legyen a jegyző, mert – azt mondja – a burzsoáziát letörtük.« Elmentek. Voltak társak, akik kommunisták voltak. Mikor meggyógyultam, átalvettem. '44 novemberétől '45 áprilisáig. Akkor a szomszédunk hazajött (Antal Áron), ő volt a községi jegyző, én lemondtam a javára, s én maradtam tisztviselőnek.

K: Nehéz volt-e jegyzőnek lenni?

V: Anyakönyv-vezetés és ügyintézés volt. S akkor ott voltam egészen addig, amíg kijelentették, hogy, ha nem leszel párttag, nincs helyed. S én átmentem a szövetkezethez. A szövetkezetnél más hely nem volt, csak pénztárosi. Két évig vagy négyig, nem tudom már, pénztároskodtam. Közben az állomás mellett építették a raktárokat (állami alaphoz tartozó gabona tárolása számára – P.A.S. megj.). Ismeretség volt, s amikor elkészültek a raktárak, én voltam az első, aki bizonyos részt átvettem az állami tartalék tárolására készült raktáraknak. Mert akkor előirányozták, hogy annyit kell tárolni, hogy háború esetén, vagy szárazság, vagy esőzésekkor, nyolc évig az országnak legyen elegendő kenyérgabonája. Ott voltam 55-től egészen 82-ig, amíg a 60. évet betöltöttem.”

1945 elején, a földreform bevezetése előtt, a faluközösséget két fontos kérdés foglalkoztatta: az egyház és a közbirtokosság ügye. Az első a hitélet megfelelő körülmények közötti biztosítását, a másik a lakosság fával való ellátását, az évi fajarulék rendezését jelentette. A plébánia még mindig gazdátlan volt. Szabó Gyula plébános 1944-ben elmenekült, és nem tért vissza. Istentiszteletet a szomszéd egyházak lelkészei tartottak elég rendszeresen. A templom és a papi lak komoly javításokra szorult. 1945. január 4-én összeült a községi képviselőtestület és az egyháztanács az ügy megoldása végett. A közgyűlésen részt vett Erős Lajos csikrákosi tisztelendő, aki a gyűlés elnöki tisztségét is betöltötte,

⁵ Fazakas Gabriella másodéves egyetemi hallgató (Sapientia E.) 2005. július 19-én készült felvétele.

Szöcs Ferenc bíró, Bőjte Áron jegyző, Antal Elek pénztárnok, Vánca Domokos, Bálint Ferenc, Antal Péter, Salamon Imre, Dobondi Dénes, Antal Ferenc, Antal Gergely D., Bálint Áron E., Antal Gergely megyebíró, Fazakas Imre, Szöcs Márton, Juhász Áron Lak., Péter Ignác, Horváth Gergely, Fazakas János Ábel, Bartó József és Bíró Márton. Ekkor elhatározták a papi lak és a templom általános helyrehozatalát, sepregetést, takarítást, ablakok beüvegezését, valamint azt is, hogy hetente kétszer, hétfőn és csütörtökön fuvart biztosítanak a tisztelendő ide- és visszaszállítására. Jóváhagyták Miklós Márton ideiglenes kántori kinevezését is.

Év eleje lévén, ekkor kellett dönteni a tagság fa-jogának megállapításáról és kiméréséről. De a közbirtokosság igazgatósága hiányos volt, és közgyűlést összehívni nem lehetett, mivel hatóságilag bármiféle összejövetel tiltva volt. Ezért a községi előjáróság 1945. január 28-án ideiglenesen saját magát nevezi ki közbirtokossági vezetőségnek. Elnök Szöcs Ferenc bíró lesz, alelnök András Gergely albíró, jegyző Tamás Gergely, pénztárnok Antal Elek, erdőgazda Péter János. Ellenőrző választmányi tag lett Vánca Domokos, Bálint Áron és Péter Domokos. Tevékenységüket adatok hiányában nem sikerült nyomon követni. Egy-pár nappal később, február 7-én a közbirtokosság előjáróiként a következőket találjuk: Bíró Márton elnök, Kiss Béla alelnök, Hajdu Áron jegyző, Juhász Dénes pénztárnok és Bartó József erdőgazda, az ellenőrző bizottság tagjai pedig Péter János, Antal Elek és Bíró Imre. Ekkor a fajarulék ügyét úgy oldják meg, hogy az 1943–45-ben kitermeletlen gömbfákat kiosztják a lakosság között. Ekkor már nem a jog szerint osztották ki a fát, hanem a családok nagysága szerint, tehát „koponya” szerint. És ez a kommunista eszmék szellemében hozott változtatás fennmaradt a közbirtokosság 1948-ban történt felszámolásáig. Az 1945-ös közbirtokossági nyilvántartásban a családfő neve mellett feltüntették a bárca sorszámát és a családtagok létszámát is. E vezetőség tevékenysége is rövid életűnek bizonyult. Az új plébános 1945. júniusában közbirtokossági elnökként már Péter Jánost (Elek) említi. És valóban 1946-ban Péter János az elnök, Vánca Domokos az erdőgazda, György Dénes és Horváth Gergely a birtokossági erdőőrök.

A Groza-kormány hatalomra kerülése után rögtön a földreform megvalósításához fogott, amellyel a népi demokratikus hatalom agrárpolitikájának egyik fontos lépéseként a földbirtokosság teljes felszámolását célozta meg.

Csíkmadarason meg sem várták a földreform végrehajtását szabályozó utasításokat, tipikus kommunista szellemben hozzáfogtak annak életbeléptetéséhez. Ez nem ütközött nagyobb nehézségekbe, mivel itt a kommunizmus szelleme termékeny talajra talált korábban is. 1945 első felében a falu előjárósága a kommunistákból és a velük szimpatizálókból állott. Szemléletesen tükrözik ezt a helyzetet az új plébános, Vágásy Domokos alábbi sorai: „Már [1945.] június 20-án Madarason látogatást tettem, és szomorúan kellett látnom, hogy egy rendezett egyházközségből egy teljesen feldúlt plébániára kerültem. Lelkileg és anyagilag teljesen összetört falu. Mindenki remeg és retteg a Vezetőségtől, akiket meglátogatam már az idejövetelem első napján.

A fogadtatás az előjáróság részéről »elragadó« vala: »Nincs szükség ostyás világra« – mondja a község bírója, Szöcs Ferenc. »Tud-e kapálni, szántani, aratni a pap? Mert ha nem, itt nem él meg« – mondja a birtokosság elnöke és egyben a Magyar Népi Szövetség elnöke, Péter János (Elek). »A nép szavát hozta ez a háború« – mondja az albíró, András

Gergely. Lehetne ezen szép szavakat ide írogatni és még másokat is, de ezen papír nem bírja el azokat a kifejezéseket és egyház-, pápa-, püspök-, papgyalázásokat, amiket hamarjában feltaláltak az új papnak [...] Elcsapott egyháztanács, lemondott megyebíró, »demokratikus« nyolc tagból álló egyháztanács, melyet szabálytalanul a község vezetősége állított be, állott elő.»

A faluban élő és hangadó baloldali érzelműek, akik maguk mögött érezték a szegény sorsú falutársak támogatását – hiszen hangzatos gazdagok-ellenes, egyenlősdis jelszavaikkal, szép ígéreteikkel nem volt nehéz megtéveszteni őket –, nagyon korán szervezkedtek, megalakították a kommunista párt sejt-szervét és a Magyar Népi Szövetség helyi szervezetét. És a földreformról szóló hírek tudomásul vételére azonnal intézkedtek. Már 1945. március 9-én létrehozták a helyi agrárbizottságot. Ennek tagjai voltak: Antal Ferenc elnök, János Gergely, Antal Gergely, György Dénes, Fazakas Dénes, Dombi Dénes és Antal András tagok, és ténykedésük első lépéseként átvették a Száva Antal és János birtokát, és kiosztották az ahhoz tartozó földek jó részét. Kezet tettek mindenre, földre, házra, gazdasági épületekre és munkaeszközökre. 1945. április 9-én az agrárbizottság már ki is osztotta a Száva-birtokból 113 kataszteri holdnyi kaszálót és 27 hold szántót és kertet, anélkül, hogy azt a járási agrárbizottság jóváhagyta volna.

A járási és ezt követően a megyei földreform-bizottság a kisajátítást nem hagyta jóvá, mert a Száva család 140 hold összterületéből 75 hold 1432 négyszögöl erdő volt, ami nem esett kisajátítás alá, a fennmaradó rész pedig a kisajátítás alá nem eső 50 hektárnál kevesebbre rúgott. Az egészből 6 hold 1330 négyszögöl terület kisajátítását hagyták jóvá, mivel azt a tulajdonosok több mint hét éven át mással műveltették meg (bérbe adták).

A helyi agrárbizottság ezzel szemben azzal érvelt, hogy a Szávák „abszenteisták” (hiányzók, eltávoztak) voltak, ezért kell teljes vagyonukat kisajátítani. Az ügy, fellebbezés útján a Központi Földreform Bizottságig jutott, amelynek döntését nem ismerjük. Tény viszont, hogy a Száva-birtok kisajátítása változatlan maradt (egy kimutatás szerint a kisajátított terület 17 hold szántó, 140 holdnyi kaszáló, 10 hold kert volt, valamint két ház udvarral és gazdasági épületekkel együtt).

A helyi földosztó bizottság még kisajátította Antal Regina és Anna 3 hold 1020 négyszögöl földjét is, de mivel nem bizonyultak „abszenteisták”-nak, nekik visszaadták földjeiket.

A kisajátított földekből 151 földnélkülinek kiosztottak 122 hold 189 négyszögöl földet, és állami tartalékba került 14 hold 1237 négyszögöl terület (a többről nincs adat, lehet, hogy csak mérés-eltérésről van szó).

1945 április–májusában a község (az iratok szerint, „a községi előljárók, a tanácsosok és a nép”) két alkalommal is közgyűlést tartott. Április 8-án döntöttek arról, hogy a régi vezetőség által eladott és arra előleget is felvett erdőt, a községi előljáróság (és nem a közbirtokosság) a többet ígérőnek adja el, nem pedig annak, aki az előleget már kifizette. Határoznak arról is, hogy a göröcsfalvi égetteknek az igényelt 7500 m³ fa helyett 1000 m³-t ajánljanak fel. Május 27-én újból döntenek a göröcsfalviaknak adandó fa mennyiségéről, nem változtatva az ígért mennyiségen. Ugyanakkor újfalvi határpáasztort fogadnak, elrendelik a kaszálók mellé kertek felhúzását, és a gyár megindítására Munkás Szövetkezet néven egy szervezet hoznak létre, amelynek igazgatására ügyvezetőket választanak. A

vasútállomás melletti Szamosközi-féle fűrészgyárról van szó, amelyet mint gazdátlanul maradt tulajdont, a község kezelésébe átvettek. Elnöknek kinevezik Antal Árpádot, ügyvezetőnek Bartó Józsefet, pénztárnoknak Juhász Dénest, jegyzőnek Bíró Imrét, ellenőröknek Mezei Mártont, Bíró Mártont, Tamás Gergelyt, Mészáros Jánost és Antal Eleket. A deszkavágatási díjakat is megsabták: a fosznideszka ára 100, a colos 50, a háromnegyedes 40 és a fedő 30 lej.

A fűrészgyár nem sokáig működött, mivel háborús kártérítésként (tudtommal 1946-ban) lebontották, és a Szovjetunióba vitték.

A háborús veszteségeket 1946–1947-ben szárazság és éhínség követte. Nem volt élelem, és takarmány sem az állatok számára. Egy Bartó János nevű sánta ember – emlékezik vissza Antal Dénes (83 éves) –, mivel nem volt mit adjon a lovainak, pokrócot kötött a hátukra, és februárban elengedte őket az Olt mellett, hátha így túlélik a telet.” (Szerencséjük volt, mert nem volt nagy hó, és gyűjtögethettek egy kevés eleséget.) Ekkor terjedt el ez a szólás (énekelték is):

„Hál’ Istennek megfordult a világ,
Árpalisztból főzik a puliszkát.”

A rászorulók, de a kereskedéssel foglalkozók is, 1946–47-ben a Mezőségre, vagy egyenesen Biharba jártak gabonáért. „Úgy es vót – emlékszik vissza Bíró Domokos (Csonka) –, hogy el kellett menjünk Marosvásárhely vidékére. Vót egy év, ‘46, nagy szárazság vót, s itt nem vót semmiféle termés. El kellett menjünk oda aratni, hogy adjanak egy zsák búzát. Dolgoztunk öcsémmel csak azért, hogy pénzért adjanak egy zsák búzát.”

1946. november 28-án gyűjtőbizottságot hoztak létre, amelynek fő teendője a mezőgazdasági termények igénybe vételében való munkálódás volt. 1946 decemberében, országos akció keretében gyerekeket és tizenéves ifjakat vittek ki Biharba, a szárazságtól kevésbé sújtott vidékekre. A 7–14 éves gyerekeket teletetésre vitték szülői hozzájárulással. Ebből a kategóriából Madarásról két Veres gyereket vittek el. A 14 éven felüli legények és leányok cselédnek mehettek, vagy tanoncnak szakmát tanulni. Így 1946 telére Madarásról Biharba Bartó Regina 19 éves leány, Vánca Jenő 17 éves és Vánca Józsi ugyancsak 17 éves ifjú.

1947 tavaszán újjászervezik a mezőőriséget. A mezőőrök 1946. március 17-én esküt tesznek feladatuk jól teljesítését ígérve a bíró, jegyző és a pap előtt. Esküszövegük így hangzik: „Esküszöm az élő Isten előtt, hogy hűségesen és részrehajlás nélkül teljesítem az őrzési szolgálatomat, amellyel megbíztak, és kötelességemet szigorúan a törvény szerint követni fogom, és fennebbvaló hatóságnak igazságosan engedelmeskedni fogok. Isten engem úgy segítjen.” Az esküt letette: Pál Ferenc, Fazakas János, Bálint Albert, Fazakas Áron, Ördög Áron, Hajdu Gergely, Bogács Gergely G., Bogács Gergely, Kosa Péter János, Dombi Áron, Bőjte János, Kis Albert, Süket Ferenc, Szőcs Áron, Abos Jenő és Pál József. Felesküdt, igazságos mezőőrök, úgy hiszem, most, 2006-ban is elkelnének a mezei lopások megfékezése érdekében.

Ugyancsak 1947 tavaszán, megyei utasításra létrehozták a *községi mezőgazdasági bizottságot*. Tagjai voltak az elöljáróság részéről Szőcs Ferenc bíró, Texe Emil jegyző, Vasile Dutu, csendőrőrs-parancsnok, Vágási Domokos plébános, Gegő Antal iskolaigazgató és Antal Árpád gazdasági elöljáró, valamint hat gazda. A falut négy szektorra osztották, és szektorfelelősöket neveztek ki. Közben a mezőn elharapóztak a lopások. Július 7-én a

közszégi előljáróság intézkedik a lopások meggátlása érdekében. A falurészek élére rész-bírókat neveznek ki. Felszegbe Ábrahám Dénest, Köves utcára Péter Áront, Egervárába Bálint Domokost és Újfaluba Bőjte Jánost. A tízesek részéről négy-négy személynek, minden éjszaka őrseget kellett állnia házszám szerinti sorrendben, éspedig: a Templomhegyen, a Hegyben, Vágáson és a Sósmezőn. Ugyanakkor megtiltották bármilyen termés beszállítását este 8 és reggel 5 óra között.

A szárazság okozta nélkülözéseket részben pótolta az erdő. Az erdő kitermelése és értékesítése a régi rend be nem tartása mellett is tovább folytatódott. E tényt bizonyítja az is, hogy 1947-ben nem kevesebb, mint tíz fűrészáru- és faragottfa-raktár építésére kértek Madarason engedélyt. Ezek a következők voltak:

SAFOR – Aradi Asztalos-tulajdonosok Szövetkezete, képviselője Horvát Gergely

Czitrom Sándor, képviselője János István

Teitelbaum András, képviselője Bíró Márton

Hoffer cég, képviselője Antal Árpád,

Szegő László, brassó kereskedő, képviselője Bató József

LEMCO SAR Bukarest, képviselője Fazakas Dénes

Mezei Márton

Antal Mátyás

Milán Prejan

Foresta cég.

A fűrészáru-gyártók és a fával kereskedők működésük biztosítása érdekében jelentős mennyiségű fabeszolgáltatásra kényszerültek, emlékszik vissza id. Bartó József (83 éves). „A kereskedők fát kellett adjanak, amelyet az oroszoknak átadtak (megj. – vagyis hadikárpótlás fejében – P.A.S.). Ha azt nem teljesítették, bevonták működési engedélyüket.” Az édesapja, ugyancsak Bartó József, a vasút mellett gáttert is működtetett. Az árut Szegő brassói kereskedőnek szállította rendszeresen, hiánytalanul eleget téve a hivatalos szerződés minden kitételének.

Az egyéni gazdák, már akiknek volt fogatuk, a kenyérgabona- és kukorica-szükségletet saját deszkájuk értékesítése révén biztosították. Bőjte Áron (sz. 1922-ben) erre így emlékszik vissza:⁶ „A közös vagyonból, a birtokosságból a részünköt kidolgoztuk, deszkával, lóval Brassóig, Udvarhelyig, Szentgyörgyig mentünk. Úgy mondtuk: »Megyünk útba.« Szekérrel vittük a deszkát a piacra, s ott még úgy is volt, hogy hitelbe adtuk Brassóba a deszkat. Úgy is volt, hogy egy tarisnya pénzt hoztak, mert aki megvette, az apránként gyűjtögette össze a lejeket. Vízfűrészünk társas volt. Voltunk vagy tizenötön egy fűrészben, körülbelül 2 kilométerre a falu szélétől. Szerre vágattunk, amikor kellett, előkészítettük, s akkor vágták. A famesternek enni kellett vigyek, s kivágta. Szálára fizettük. Egy ilyen út 4–5 nap volt. Kellott másfél nap oda menni, egy nap ott, s másfél nap vissza. Így tettünk szert egy kevés pénzre. A lovak megtanulták az utat, jobbra tartottak mindig, el lehetett bóbiskolni, szunnyodni, s a lovak mentek. Ha elaludt az ember, a csendőrök meglátták, a kóber alá bújtak, s megráztak. S mi lesz, aszondja, ha beborítsák a lovak? A

⁴⁰ A beszélgetést lejegyezte Fazakas Gabriella. II. éves egyetemi hallgató 2005. július 19-én.

lovak nem féltek az autótól. Amennyi autó jár itt öt perc alatt, több mint, amíg az utat akkor megjártuk. Ha nem volt pénzünk, akkor es mentünk vendéglőbe, azok es ismerősök voltak, még hitelbe is adtak italt. Ennivalót vittünk hazurról.”

1947-ben a község vezetésében is változás állt be. Megszüntették a község önkormányzatát megtestesítő képviselő-testületet, az előljárátság és a választmány helyett 1947 júliusában *időközi bizottságot* hoztak létre: Szöcs Ferenc lett az elnök, Péter Domokos, Tamás Gergely, Ördögh Dénes, Bálint Ferenc, Szöcs János és Váncsa Lajos tagok. A bizottság kéthetenként kellett ülést tartson, fő feladata lévén a felsőbb utasítások végrehajtása. 1947. szeptember 30-án még azt is feladatuk kapták, hogy ellenőrizzék az erdőpásztorok politikai megfeleléségét. Ebben a kérdésben válaszuk az volt, hogy „megfelelnek a mai politikai időnek, és a mai politikát gyakorolják”.

Az év végén, december 10-én öregségére és egészségégi állapotára hivatkozva Szöcs Ferenc lemondott. Az időközi bizottság Tamás Gergelyt javasolta helyébe. A megye közigazgatási hivatalához küldött kinevezési javaslatban kiemelik, hogy 30 éves, 7 osztályt végzett, a kommunista párt tagja, jó gazda, a községi lakosság többségének bizalmát bírja, nem volt elítélt, katonaviselt, egészséges, egy szempontból sem ütközik a közigazgatási törvény előírásaival. Tamást 1948. január 7-én hivatalosan is kinevezik községi bírónak. Kinevezése tulajdonképpen egybeesik a kommunista hatalom teljes átvételével, ami a „szocialista” korszakra való áttérés kezdetét jelenti.

FORRÁSOK:

A „Maniu-gárdisták” garázdálkodásairól: Ferences István: *Székelly apokalipszis*, Cszsda, 1994. 9–12.; Molnos József csíkmadarasi és Hajdu Antal Mvhely, Tudor Vladimirescu u. 66. sz. alatti lakosok visszaemlékezése.

Csíkmadarasi Polgármesteri Hivatal lt. Csíkmadaras halotti anyakönyve, 1944, 31. sz. bejegyzés.

DomHist 1945. sz. n.

NLt. Cszsda, Csík megyei földreform Bizottság lt., 2., 3., 4. sz.

Uo., Cszsdai Törvényszék lt., Cégjegyzékek 1944–1948-ból, 239., 281., 285., 321., 374., 389. és 421. sz. bejegyzések.

Uo. Csíkmadaras község lt., 2., 7., 12–14., 16., 18. sz.

Bartó 5–7.

Osztályharc, kulákok

A kommunisták hatalomra jutásával kezdetét vette falun is a régi társadalmi rend megváltoztatását és az évszázados gazdasági viszonyok felszámolását célzó többfrontos támadás. A földesúri osztálynak a földreform révén történt felszámolása után következett ipari létesítmények és egyéb termelőeszközök, a felekezeti iskolák államosítása, a nem állami érdekeltségű egyházi és más közösségi jótékonyági és művelődési szervezetek

betiltása és vagyonuk elkobzása, az erdők állami tulajdonba vétele, valamint a mezőgazdaság szocializálása. Ezeknek a lépéseknek a végrehajtását falun az államhatalom helyi szervévé változtatott községi elöljáróság és felsőbb szintű represszív állami szervek biztosították.

De nézzük meg, milyen is volt Madaras 1948 elején a statisztika tükrében:

Falurészek, vagyis tízesek: Újfalú, Egervára, Köves utca és Felszeg.

Lakossága 2254 fő, gazdaság 594, ház 566.

Területe 6140 hektár 1906 m², ebből szántó 771 ha 2070 m², kaszáló 974 ha 3607 m², legelő 1286 ha 5703 m², erdő 2974 ha 8905 m², kert 1 ha 7552 m², udvar 57 ha 8742 m², terméketlen 91 ha 5327 m². Ez a területnagyság nem egyezik a telekkönyvi nyilvántartással (30 251 hektár), mivel az a Másodhatárban magába foglalja a szomszéd falvak erdőseleinek és legelőinek jelentős részét is.

Állami és közintézményi tulajdonban van: a római katolikus egyháznak 26 ha 1879 m², az elemi iskolának 99 ha 5837 m², a csendőrőrsnek 1 ha 7269 m², a községnek 27 ha 4523 m² és az 501 taggal rendelkező közbirtokosságnak 4179 hektár földje (ebből 2857 hektár erdő, 1265 legelő, a többi más rendeltetésű – a legelőből 600 hektárt erdő borít).

A madarasiak más falu határában 179 hektár földdel rendelkeznek, a szomszéd falvakból Madarason 87 hektárral.

Állatlétszám: 650 nagyállat, 300 növendék.

Legeltetés: 3 tehéncsorda, egy növendékállat-csorda, 7 juhnyáj

A tehenek 9%-át igavonásra használják.

Nem mezőgazdasági termék értékesítése: ács és kerekas munka, fazekas áruk, amelyeket máshová is elvisznek.

Munkavállalás: más megyékbe is járnak dolgozni, kaszálni, krumplit szedni Háromszékre. A nők szolgálni járnak városra.

A 2. világháború után eltávozott családok száma: 30, visszajötteké 5.

Intézmények a faluban: egy lelkészi hivatal, két iskola, egy községi elöljáróság, egy csendőrőrs, egy fogyasztási szövetkezet, egy adószedő hivatal.

Vállalkozások: 14 vízi malom, 30 vízi fűrész, 4 kocsmá, 5 bolt, 3 mészárszék, 7 cipész, 2 szabó, 2 asztalos, 2 kerekas és 4 kovács.

Kalákába járnak csépelni, trágyázni és fenni.

Nagy mennyiségben eladott termék: a deszka.

Háborús károk: az iskolánál, a vasútállomás és az Olt-híd megsemmisítve.

A madarasiak fő foglalkozása továbbra is a földművelés és az állattenyésztés. Ezt kiegészítette a faáruból szerzett jövedelem, valamint a mesterségek gyakorlása.

1954-ben a faluban 37 iparos működött, éspedig:

Péter Ignác, Petrikó Rezső és Váncsa Jenő szabó, közülük az első kettő kollektivista, Antal Sándor, Ördögh Ferenc, Bogács Árpád, Both József, Miklós Mátyás, Bodó Mihály és Antal Péter cipész. Közülük Bodó kollektivista,

Ördögh Áron, Sándor Ferenc, Pál Antal Jánosé kerekas,

Both Jenő és Salamon Albert asztalos,

Váncsa Mátyás, Hajdu Áron, Sinka Béla, Duduj János és Gránca György, Süket József és Bogács Kálmán patkoló kovácsok, az utolsó kettő a kollektív gazdaságban,

László Dénes és Dobondi Dénes kőművesek,
Bálint József, Szócs Gergely és Bodor Lajos tímár, az utóbbi kettő kollektivista,
Zsigmond Ignác, Tamás József, Dombi Dénes, Szabó János, Bálint Áron, Kis Ferenc,
Bálint Mihály és Vánca Dénes molnárok. Az első kulák, a második kollektivista.

A malmok kis kapacitású parasztmalmok voltak. 8 óra alatt 25 kg gabonát őröltek (legalább is ekként voltak nyilvántartva). Kivételt csak a Zsigmond Ignácé képezett, amelynek nyolc óra alatt 200 kg gabonát őrölt meg.

A falusi lakosság legnagyobb gondja a rendkívül magas adózás kiegyenlítése volt. Nem is annyira a pénzben fizetendő adó, hanem a természetbeni beszolgáltatások. Az ötvenes évek beszolgáltatási rendszere az ún. „kóta” (kvóta)-törlesztés volt. A falusi gazda a pénzbeli adón kívül potom áron kényszerült terményei jelentős részét az államnak leadni. Létezett a hús-, tej- és gyapjúkvóta, valamint a gabona-beszolgáltatás. Az adó és a beszolgáltatások következménye az lett, hogy sokan készek voltak lemondani földjükről. Minden család egy „Beszolgáltatási kötelezvény” nevű könyvecskét kapott. Ebben feltüntették a kirótt hús és a gyapjú mennyiségét, és a törlesztés idejét. Egy család átlag 60–70 kg húst kellett az államnak leadjon, annak egyharmadát disznóhúsként (pl. 67 kg-ból 23) és juhonként legkevesebb egy kg gyapjút. A gazdák rendszerint közösen megvásároltak egy-egy disznót vagy szarvasmarhát, és azt beszolgáltatták. A leadott húsert azonban csak a vásárlás összegének töredékét kapták vissza az államtól.

44 kg. hús
23, 8. disznó

ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁG

BESZOLGALTATASI KOTELEZVENY

sz. 305.

Termelő Zsigmond Ignác

Falu _____ házászám 476

Község Siodava

Rajon or. 2.

Tartomány Aut. Rajon

Sv. | 19-19 Form. A. 6
Sc. | Editt 1958
Sn. |

Egy beszolgáltatási kötelezvény címlapja 1959-ből

Súlyos teher volt a gabonabeszolgáltatás. A cséplést azelőtt háznál végezték. Az előre megfogadott cséplőgép háztól házig járt, és addig maradt ott, míg az egész gabonát ki nem csépelte. Ilyenkor ott segédkezett az egész család, a szomszédok és mások, akik kalákában végezték a munkát. Az 50-es évek elején kötelezővé tették a szérűn való cséplést. A falu mellett két-három helyen felállítottak egy-egy cséplőgépet, ide kellett hordani a gabonát a mezőről. Akinek több volt, az asztagba rakta, és várta a sorát, akinek kevés, az egyenesen szekérről csépelte ki az odavitt kéréket. Ezzel az eljárással meggyorsult a gabona kicsépelése, és sokkal hatékonyabb a gabona beszolgáltatása. Itt mindenkítől visszatartották a föld nagysága után előre megállapított gabonamennyiséget, és a gazda vihette azt egyenesen a beszolgáltatás helyére. Id. Bartó József visszaemlékezésében említi, hogy nekik annyi gabonát kellett csépléskor beadniuk, amennyi egy szekérré nem fért fel, és azt fel kellett vigyék Szentdomokosra, és le is ürítsék ott, cipelve a ne-

héz zsákokat. A húsbeszolgáltatást úgy oldották meg, hogy négyen vettek egy tehenet és azt beadták. De nem jöttek utána, hanem be kellett hajtaniuk azt Csíkszeredába.

Saját tapasztalatom is van (mármint P.A.S.-nak) a gabonabeszolgáltatással kapcsolatosan. 1956 őszén egypár hetet dolgoztam a madarasi „bázánál”, amelyet az állomás mellé építettek, és amelynek a vezetője Bőjte Áron volt. Ez volt az első munkahelyem, az egyetem előtt. A csépléskor hosszú szekérsor állt a mérleghez vezető úton, és várt sorára a gabona átadása végett. A nehéz zsákok tartalmának ellenőrzése (nedvességtartalom megállapítása), mérlegre rakása, majd leürítése kézzel történt, lassú és nehézkes munka volt. Ide hozták akkor a beszállított gabonát Dánfalváról és Karcfalváról is.

A csépléskor nemegyszer megtörtént, hogy a gazdának a beszállított rész után semmije vagy csak kevés gabonája maradt. Így jártak rendszerint a kulákok, az „osztályellenség”, de szegény sorsúak is. A kollektív gazdaság és a kollektivisták e tekintetben kedvezményezett helyzetben voltak, és szükség esetén még előnyös banki kölcsönöket is felvehettek.

Az adókimutatás és a beszállítások végrehajtása a néptanács végrehajtó bizottsága mellett működő *begyűjtő (kollektáló) állandó bizottság* feladata volt. 1955. végén a beszállítások helyzete a következő képet mutatja:

Csíkmadaras beszállítási terve 1955-ben

Terv		Megvalósítás	
össz hús	16 500 kg	16 079 kg	97%
ebből sertés	5 000 kg	1 987 kg	40%
tehen tej	41 300 kg	31 337 kg	75%
juh tej	2 800 kg	2 328 kg	83%
gyapjú	439 kg	439 kg	100%

Csíkmadaras 1948-ban vázolt helyzete a következő években gyökeresen megváltozott, elsősorban gazdasági vonalon és a birtokviszonyokat illetően, amelyek maguk után vonták a foglalkozások és a földhöz való viszony átalakulását. Az államosítási akciók egyik első lépéseként már 1948-ban megszüntették a közbirtokosságot, amelynek vagyona állami tulajdonba került. Erre a törvényes keretet az 1948 áprilisában elfogadott alkotmány biztosította, amelynek 6. cikkelye az erdőt állami tulajdonná nyilvánította. Ezt követte az erdők egy-egy országos terv szerint való kitermelésének szabályozása, majd teljes állami tulajdonba vétele.

Következett 1948. június 11-én a főbb termelési eszközök államosítása. A főbb termelési eszközök államosítása mellett, felsőbb utasításra, állami tulajdonba vették a működőképes, vagyis jobb állapotban lévő falusi malmok és vízi fűrészek jó részét.

A magánkézben hagyott szerényebb parasztmalmok, a tulajdonosokra kivetett magas adó és az egyre szaporodó egyéb nehézségek miatt tönkrementek. Csupán a Zsigmond Ignácé maradt fenn. És megmentése érdekében tulajdonosa komoly anyagi áldozatokat hozott évek hosszú során.

1948-ban az időben kocsmát tartott Antal Gyula, Bogács Áron, a Szövetkezet és Miklós Ferenc. Egypár év múlva már csak a szövetkezet kocsmája működött.

A vízi fűrészek az erdők elvesztésével, a nyersanyag hirtelen megcsappanásával egymás után megszűntek. Az 1948. júniusi államosításkor két vízi fűrészvetek állami tulajdonba. Mindkettő az Olt folyón működött. Az egyik az Orbán Vencelé a falu között, az országút mellett, a másik az András Gergelyé a Veresfűzben. Az államosítási akció révén, miniszteriumi utasításra, mindkettőt leállították és lepecsételték őket, majd a községnek átadták. Az eljáráság működtetésüket átszervezte. Létrehozta a Csíkmadarasi Helyi Érdeku Vállalatot, öttagú igazgatósággal: tiszteletbeli igazgató Bálint József, a községháza képviselője Szabó Erzsébet, gáttéresek Bartó Imre és Péter József, pénztárnok özvegy Orbán Vencelné. A vállalat ebben a szervezésben nem sokáig működött. A kollektív gazdaság létrehozása után, 1952-ben átadták annak. Az Orbán-féle vízi fűrészvet ezután átvitték a kollektív gazdaság udvarába, és villanyáram-meghajtásúvá alakították.

1948 augusztusában államosították a felekezeti iskolákat. Erre a sorsra jutott a helyi római katolikus iskola is. És itt is megnyilvánult a balos túlbuzgóság. Nemcsak az iskola épületeit vették el, hanem a kántori lakást is. Mivel az nem a törvényes előírások szerint történt, nem tüntették fel a jegyzőkönyvbe, és évtizedeken át a néptanács titkára lakott benne anélkül, hogy házbért fizetett volna utána.

A Román Munkáspárt 1949. március 3–5-i plenáris ülésén hozott határozatok értelmében még azon évben kezdetét vette a mezőgazdaság szocialista átalakítását előkészítő felvilágosító-meggyőző tevékenység. Célja a föld racionálisabb kihasználása a modern agrártechnika segítségével, és magas terméshozamok elérése. Ennek érdekében meg kellett szüntetni az apró földparcellákat, amelyeket nem lehetett gépekkel megművelni. A nagy mezőgazdasági egységeket részben állami vállalatok létesítésével, nagy részben pedig a falvak szövetkezetesítésével számították megvalósítani.

A mezőgazdasági szövetkezetek létesítésének a gondolata nem új keletű. Racionális alapokra fektetve azt a nyugat-európai államokban jó eredményekkel alkalmazták már jóval azelőtt. Esetünkben azonban a kommunista hatalom a szövetkezetesítés kivitelezése érdekében más utat választott, a lakosságra ráerőszakolt szovjet típusú kollektivizálást. Terve elérése érdekében a nincstelen és a kevés földdel rendelkező, addigi sorsával elégedetlen szegényparasztságot használta. A szép és boldog jövőt ígérő kommunista propaganda termékeny talajra lelt a sorsukon javítani akaró szegény emberek között.

A szegényparasztk jelentős részének megnyerése mellett a kommunista párt és az általa irányított népi demokratikus államgépzet nem elégedett meg a meggyőző politikával. Türelmetlensége és megalkuvást nem ismerő célra törekvése erőszakosságra ösztökélte. Gátlátalanul félreállított minden útjába kerülő tényleges vagy vélt akadályt. Ezért a kollektivizálással párhuzamosan megkezdte a módosabb parasztság anyagi tönkretételét, majd a szocialista szektorba való bekebelezését. 1949-ben a kommunista párt kezdeményezésére és irányítása alatt kezdetét vette az osztályellenséggé nyilvánított jobb módú parasztk – főként a kulákság – elleni harc. Az 1949. március 2-án hozott 83-as törvényerejű rendelettel kisajátították a kizsákmányolók „elhagyott” földjeit. Hogy e javak elhagyottakká váljanak, éjnek idején, csekély személyes holmival deportálták őket, vagy halálos fenyegetések közepette egyszerűen elkergették a lakhelyükről. Ilyen esetre Csíkmadarason nem került sor,

mivel a faluban nem éltek földbirtokosok, de megtörtént számos más helyen. Ekkor jött divatba az új rendszernek nem tetsző személyek kényszermunkára hurcolása a Duna–Fekete-tengeri csatornához. Ide került hosszabb-rövidebb időre a falu legjobb gazdái közül Antal Árpád, Antal Áron és mások.

Antal Árpád (akinek az istállóját 1937 karácsony estéjén az egyenlősdi pártiak felbujtott emberei felgyújtották) bűne az volt, hogy mint jómódú gazda, több alkalommal községi bíró és a falu egyik szellemi vezetője, az új hatalom útjában állott. Antal Gyula „vétkezett”, mivel fehér színű lovaival ő szállította 1949-ben egyik faluból a másikba csiki bérmáló útján Márton Áron megyés püspököt. Ezért a szekuritátéra került, ahol többször elverték, és közreműködésre akarták bírni. Nem sokáig élte túl a meghurcoltatást, hazatérése után nem sokára meg is halt. Családjá mégsem kerülte el a „kizsákmányoló” jelzöt.

*

A kulák világ. A kulákká nyilvánítást a helyi néptanács végezte, és a rajoni néptanács jóváhagyta. A javaslatokat a helyi néptanácsnál létrehozott különleges bizottság tette. A bizottság tagja volt pl. 1953-ban Antal Gergely, János András, András Félix, Juhász István, Balázs Cs. Lajos, Sándor József, Antal Ferenc és a néptanács titkára. Gyakorlatilag ők döntöttek egy-egy család sorsáról. Túlbulzágóságuk bizonyítéka az aránytalanul sok, viszonylag szegény sorsú gazdálkodó, akiknek semmi keresnivalójuk nem volt a kulákok sorában, a felőbb hatóságok által megállapított feltételek között sem.

Kulák lett Csikmadarason 1950-ben Antal Árpád, Antal Gergely, özv. Antal Gyuláné, Antal Mátyás, Ferencz István, Zsigmond Ignác. Ők az állandó zaklatások, ingyen munka végzése mellett 50 százalékkal nagyobb adót is fizettek. Sorukat gyarapították az 1951. június 18-án jóváhagyott lajstrom alapján Horváth József, Fazakas Imre, Antal Áron és Bálint Ferenc (Kuti).

Antal Árpádot azzal a megokolással tették kulákká, hogy cséplőgép tulajdonos, és idegen munkaerőt és szolgát tartott 1951–52-ben is; Antal Gergelyt, volt megyebírót, mert 1949–50-ig állandó jelleggel szolgát és szolgálót tartott, mézárós és ugyanakkor kocsmáros is volt; Antal Mátyást, mert saját fűrészje volt 1947 előtt, szolgát és szolgálót tartott 1947 után; özv. Antal Gyulánét, mert idegen munkaerőt vett igénybe, kocsmája volt 1949-ig; Antal Ádámot, mert gyerekszolgát tartott és idegen munkaerőt alkalmazott; Bálint Ferencet (Kuti), mert résziben dolgoztatta földjét, és szolgát tartott még 1952-ben is; Horváth Józsefet, mert idegen munkaerőt és szolgát tartott 1951-ig stb. Még Bálint Tivadar plébános is kuláklistára került, mert résziben műveltette meg az egyház földjeit.

1952 elején, a rajoni néptanács január 23-i határozatával a kulákok lajstroma már 25 személyre duzzadt.⁷

Közülük alig négyen rendelkeztek 10 hektárnál több földdel: Bálint Ferenc 15,19 hektárral. Lukács Péter 14,39-cel, Kósa Jenő 14,03-mal és Hajdu János 11,04-gyel, kilencen 5 hektárnál kevesebbel. Mindez egy gyenge minőségű termőfölddel rendelkező faluban!

Ugyanazon év végétől kezdve a túl erőltetettnek talált kulákosítás mérséklése végett több alkalommal kuláklista-felülvizsgálást végeztek, amikor egyeseket kivettek ebből a kategóriából. Így az 1952. november 6-i leiratával a Csík rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottsága törölte a kulákok lajstromából Antal Pétert, Juhász Andrást, Kósa Jenőt és Hajdu Áront, „mert tévesen kerültek fel”.

1952. december 28-án a helyi néptanács végrehajtó bizottsága felülvizsgálta a kulákok helyzetét. Ekkor hét személy esetét újratárgyalták, és elhatározták mind a hétnek a listáról való levételét. Ferencz István törölését a listáról azért javasolják, mert 1947 után maga műveli meg a földjét; Horváth Józsefet, mert 1947 után szolgafélt nem tart; Antal Áront – aki azért került kuláklistára, mert a községben jegyző, majd az ideiglenes néptanácsban más községben titkár volt, 1947 előtt kocsmát tartott és fűszerüzlete volt –, mert a földjét már maga műveli meg; Pál Ferencet, mert idős, hetvenéven túl van és felesége ágyban fekvő beteg; Dobondi Áront, mert kiderült, hogy rosszakaratból került a kuláklistára, nem volt sem kereskedő, sem kizsákmányoló, 1940–1944 között mint erdőgazda szerepelt; Horváth Dénest pedig azért mentik a kulákság alól, mert a szolga, akit tartott, az nem is szolga, hanem örökbefogadott személy. Őket hivatalosan, rajoni jóváhagyással, 1953. júniusában, Dobondit pedig augusztusban törölték a kuláklistáról.

1952 végétől a gazdaságilag tönkretett, meggyötört kulákok listája apadni kezdett. Ezek a nyomorgatott emberek igazságtalannak tekintették megalázásukat és sanyargatásukat. Megokolt beadványokkal kérvényezték kulákságuk törlését több alkalommal is. Íme, egy kérés a sok közül: „Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságának. Csíkszereda. Alulírott Bálint Ferenc, csíkmadarasi 330 házszám alatti lakos, tisztelettel kérem, szíveskedjenek a kulák listáról törölni, mivelhogy nem vagyok nagybirtokos, 10 hektár körüli összbirtokkal rendelkezem, én sem a múltban, sem a jelenben napszámmal nem dolgoztam, 1940 óta szolgát nem tartottam, mindég a családi erővel végeztem a munkát, én sem a múltban, sem

---

⁷ Itt jegyzem meg, hogy Horváth János leányai, Lukács Anna és Fodor Viktória a helyi tanácshoz 2005. november 30-án benyújtott kérésükben elmarasztaló megjegyzést tesznek a *Csíkmadarasi története* c. könyvről, mivel abban nincs megemlítve édesapjuk tevékenysége, kulák meghurcoltatása. „De a madarasi könyvbe, amit Páll Sanyi írt, szégyelltek a kulákok közé tenni, mert apámnak nem volt gyára és nem volt gazdag. Az én apám őszinte, egyenes munkásember volt, nem háromszínű (mint a többiek)” – írják. Kénytelen vagyok ez úton fölvilágosítani a hölgyeket, hogy édesapjuk sosem volt hivatalosan kulákká nyilvánítva. Egyetlen kulák-nyilvántartásban sem szerepel. Neve egy alkalommal merült fel, mint kulák-jelölt, de a javaslatot nem fogadták el. Édesapjuk tevékenységéről általában azért nem írtam, mert nem állt és most sem áll rendelkezésemre ilyen természetű dokumentáció (levéltári adat vagy hitelesnek elfogadható szóbeli tájékoztatás). A falutörténet jelen, bővített kiadásában neve már megtalálható néhány helyen, de adatok hiányában bővebben most sincs módom írni róla. Ha a család úgy emlékszik az 1944 utáni évekre, mint a meghurcoltatások időszakára, az annak a bizonyítéka, hogy édesapjuk, illetve a család nem szimpatizált, sőt szembeszállt az új rendszerrel, amiért neki is „bűnhődnie” kellett anélkül, hogy a kulákok keserű sorában osztozott volna.

KULÁK LISZTA				HADARAS 1952 okt. 11	
Sor szám	A Kulák Név	Ház szám	Birtoka ha	Megjegyzések	
1,	Antal Mátyas	525	6, 84	Saját fűrésze volt kétük 947előt Szolga és szolgálot tartott 47 után	
2,	Farnos István	181	3,01	Szolgált tartot és deszka kereskedése volt 947 után is	
3,	Antal Áron	20	2,86	Idegen munka erőt tartot 947 után is	
4,	Antal Gyuláné	29	6,71	Idegen munka erőt tartot koromája volt 1949 ig	
5,	Horváth Jozsef	55	7,95	Idegen munka erőt és szolgát tartot 1951 ig	
6,	Mihálos András	298	2,03	Füzár ülete és koromája volt idegen munka erőt és szolgát tartot 1949 végéig	
7,	Bálint Ferenc kati	330	15,38	Részbe dolgozata földjét és szolgát tartot meg 952 ben is	
8,	Fazakas Luro	376	6,82	Fa és deszka kereskedéssel foglalkozot 948ig szolgát tartot 949 -50 ig	
9,	Antal Árpád	335	7,10	Cséplő gép tulajdonos idegen munka erőt és szolgát tartot 95,52 ben is	
10,	Zsigmond Ignác	475	2,76	Henger malom tulajdonos alando munka erőt tart	
11,	Antal Gergely	525	6,34	Alando szolgát és szolgálot tartot meg azkor ugyan akor koromája is volt 949-950ig	
12,	Páll Ferencz	IX 18	6,47	Szolgát tartot birtokát részbe műveltette alandom,	
13,	Dobocndi Áron	526	5,69	Idegen munka erőt és szolgálot tartott	
14,	Fazakas János	522	3,78	Cséplő gép tulajdonos	
15,	Antal János	63	10,94	Cséplő gép tulajdonos idegen munka erőt és tarti földjét részbe művelteti	
16,	Antal Ádám	377	5,66	Gyermek szolgát tartot Idegen munka erőt alkalmas alandom	
17,	Lukács Péter	127	14, 29	Részbenművelteti földjét má 952 ben is	
18,	Sasó János	336	4,02	Idegen munka erőt tartot saját fűrésze volt 949 ig	
19,	Bálint Tivadár	46	13,00	Részbenművelteti földöt /Rom.Kat. Egyh. föld	
20,	Horváth Dénes	358	5, 32	Alando szolgát tart birtokát idegen munka erővel munktatja földjeit	

András 7

Madaras 1952 Október 11

Gulyás

1952. október 11. A csikmadarasi kulákok listája.

jelenben előjáró vagyis vezető szerepet nem töltöttem be, és cséplőgémem, malmom, gyáram, semmiféle üzemelem nem volt, soha üzérkedéssel, feketézéssel nem foglalkoztam, amit az egész község népe is tud bizonyítani, a birtokomat öröklés útján kaptam szüleimtől, ők szintén sem előjárók, se semmiféle üzérkedéssel nem foglalkoztak soha, én a rendszer

ellen semmiféle tekintetben nem vétettem, igyekeztem mindég a törvénynek eleget tenni, fentiek alapjait kérem a helyzetemet minél hamarább felülvizsgálni, mivel a régebbi kéréseim alapján folyó év július 22-én a helyi néptanács értesített, hogy törölve vagyok a kuláklisról, és most szeptember 4-én azt az értesítést kapták, hogy nem vagyok törölve, újra kérem, szíveskedjenek az ügyet minél hamarább felülvizsgálni, hogy miért és milyen váddal tettek vissza a kuláklisra, továbbá kérem a személyes kihallgatásomat, amennyiben indokaim igazolást nyernek, szíveskedjenek minél hamarább értesíteni. Éljen a Román Népköztársaság. Csikmadaras, 1953. IX. 10-én Bálint Ferenc.” Kérését a helyi néptanács javaslatára elutasították. Az elutasító javaslatot a helyi néptanács végrehajtó bizottsága azzal okolta meg, hogy „a családban négyen dolgoznak, még sem tudják megdolgozni, részes művelésbe adja a földjét.” És Bálint Ferenc továbbra is kulák maradt.

Antal Gergely, a volt megyebíró, a Tartományi Néptanácshoz fordult jogorvoslatért. Kérése beszédesen érzékelteti a vele szemben elkövetett méltánytalanságokat, amelyek a helyi vezetés túlkapásait örökítették meg. „Tartományi Néptanács Káderosztálya. Marosvásárhely – írja. – Alulírott Antal Gergely csikmadarasi 525 sz. alatti lakos, akit a Csikmadarasi Néptanács már több év óta tart nyilván a kuláklislistáján, annak ellenére, hogy meglevő birtokomat úgy örököltem, s magam semmi meglevő birtokot nem vásároltam. Azonban volt eset rá, hogy időszaki munkást fogadtam szezonmunkára. Azok az emberek, akik nálam alkalmazva lettek, még mindig élnek, és élőtanúk lehetnek arra, hogy megfizettem és jól bántam velük. Én most 82 éves munkaképtelen vagyok, míg feleségem 74 éves munkaképtelen félszeg. Birtokaimat megművelni nem bírjuk, beszolgáltatási kötelezettségeknek nem bírunk eleget tenni. Egy lányom is van velem, aki beteges, munkaképtelen. A fenti indokok alapján kérem, szíveskedjenek felülvizsgálni helyzetemet, és tegyék lehetővé, hogy öreg napjainkat emberhez méltón tölthessük. Kérem, ne vessék el ezt a kérést, anélkül, hogy meg ne vizsgálnák annak rendje és módja szerint. Birtokom 4 hektár, 2 hektár 75 árat a Néptanács elvett, és semmit nem kaptam [helyette]. Éljen a Román Népköztársaság. Madaras, 1953. november 12-én. Antal Gergely. Úi. Az elvett birtok a Kollektívba nem esett, és mégis elvették. Miniszteri rendelet alapján, mivel nem tudom megművelni, fölajánlottam, de a Néptanács nem fogadta el.” Antal Gergely nem érte meg a kulákok listájáról való törlését, mert nemsokára elhunyt. Özvegységét 1954-ben kuláktalanították, de meghagyták a kizsákmányolóknak nyilvántartásában.

1954-ben levették a kuláklisról Antal Adámot, Lukács Pétert és Szabó Jánost, valamint Antal Gergelyné és Antal Gyulánét. Ez utóbbi kettőt azonban továbbra is volt kizsákmányolónak nyilvánították. Kuláklisban marad 1954 után is Antal Árpád, Antal Mátyás, Bálint Ferenc, Fazakas Imre (Szálkás), Fazakas János (Ábel), Hajdu János, Mihálcz András és Zsigmond Ignác.

Az 1958. augusztus 3–4-én megejtett kulák-felülvizsgálás során elemezték Fazakas Dénes (Szálkás), Zsigmond Ignác, Mihálcz András és Antal Mátyás helyzetét. Mind a négyüket továbbra is a kulákok sorába valónak javasolják. Fazakas Dénest, tekintetbe véve „múltbeli és jelenlegi népellenes magatartását, üzérkedő, feketéző életmódját”, Zsigmond Ignácot, mert „földjének megművelésére idegen munkaerőt alkalmaz és a malomban állandó jelleggel segédet tart”, Mihálcz Andrást, mert „mind a mai napig kizsákmányolásból él, a helyi fogyasztási szövetkezettel, a kollektív gazdasággal és az állami szervekkel kapcsolatos

CSIK RAJON NEPTANACS
Vegrehajto Bizottsaga
Sz.11781/1954.-

MADARAS
B i z a l m a s

KÖZSEGI NEPTANACS VEGREHAJTO BIZOTTSAGANAK

M A D A R A S

A rajoni neptanacs Vegrehajtobizottsaga figyelembe veve a 16262/1953 szam alatt nyilvantartott kulakgazdasag a rajoni Partbizottsag utasitasara ujbol felulvizsgalta es megvizsgalta a kozsegukben nyilvantartott kulakgazdasagok helyzetet a kozsegi Bizottsag javaslatai alapjan, figyelembe veve a rajoni mezogazdasagi munkalatokat iranyito Parancsnoksag 1954. november 26-ki jegyzokonyvet, a kovetkezoeket hatarozza el:

- 1.- TORLI a kualknevjegyzekbol:
  - Antal Adam
  - Lukacs Peter
  - Szabo Janos
- 2.- TORULVE VANNAK a kulaknevjegyzekbol de mint VOLT KIZSAKMANYOLOK TARTANDOK nyilvan:
  - Antal Gergelyne
  - Antal Gyulane
- 3.- TOVABBRA IS A KULAKNEVJEGYZEKEN maradn Madaras Kozigazgatasi kozsegben:

1.- Antal Arpad	6.- Fazakas Janos Abel
2.- Antal Gyarfias	7.- Hajdu Janos
3.- Antal Matyas	8.- Mihalg Andras
4.- Balint Ferenc	9.- Zsigmond Ignac
5.- Fazakas Imre (Szalkas)	

Csikszereda, 1954 december 1-ene:

Egeto Vilma
elnok.

Egeto Vilma

Prakab Istvan,
titkar.

Prakab Istvan

1954. december 1. Csikszereda. A felülvizsgálás után kuláklistán maradt csikmudarasiak névsora

ellenséges magatartást” tanúsít, Antal Mátyást pedig, mert „hosszú éveken át községünk legnagyobb kizsákmányolója volt”. Ugyanakkor javasolják özv. Antal Gyuláné törlesztését a kizsákmányolók listájáról, „mivel 1948 óta nem foglalkozott kizsákmányolással, birtokát ők maguk művelik, a rendszernek nem ellenségei, és a megalakulandó mezőgazdasági társulásba jelentkezett”.

Az osztályellenségé nyilvánítottak mellett a nem állami intézményekben dolgozó (de hasznos munkát végző) egyéneknek (mérnök, tanító, tisztviselő stb.), állami alkalmazottaknak – „lehetővé” tették, hogy ingatlanaikat az államnak ajándékozzák (a Mezőgazdasági Minisztérium 556.484/1949. március 19-i rendelete alapján). Ilyen „ajándékozás” során kényszerült megválni földjének egy részétől a helyi római katolikus egyház, és 1 hektár és 92 ár földjétől Miklós Márton tanító.

A következő földleadási akciót 1953 tavaszán végezték. A 308-as minisztertanácsi határozat alapján az egyén, aki saját kezűleg, idegen munkaerő nélkül nem tudta megoldozni földjét, az államnak „ajándékozhatta”. Következésképpen tisztviselők, kulákok, öregek, de intézmények is arra kényszerültek, hogy földjüket vagy annak egy részét átadják az államnak vagy a kollektív gazdaságnak. Csíkmadarason a római katolikus egyházközség, mivel lelkeszét kulákként sanyargatták, földjei megművelését gáncsolták, kényszerült megválni 21 hektár 52 ár földjétől. Antal Gergely, a volt megyebíró, idős korára hivatkozva ajánlotta fel földjeit az államnak, de azzal büntették, hogy a felajánlást nem fogadták el, továbbra is kulák sorban sanyargatták, földjeinek egy részét pedig minden formalitás nélkül átadták a kevés földdel rendelkező kollektív gazdaságnak.

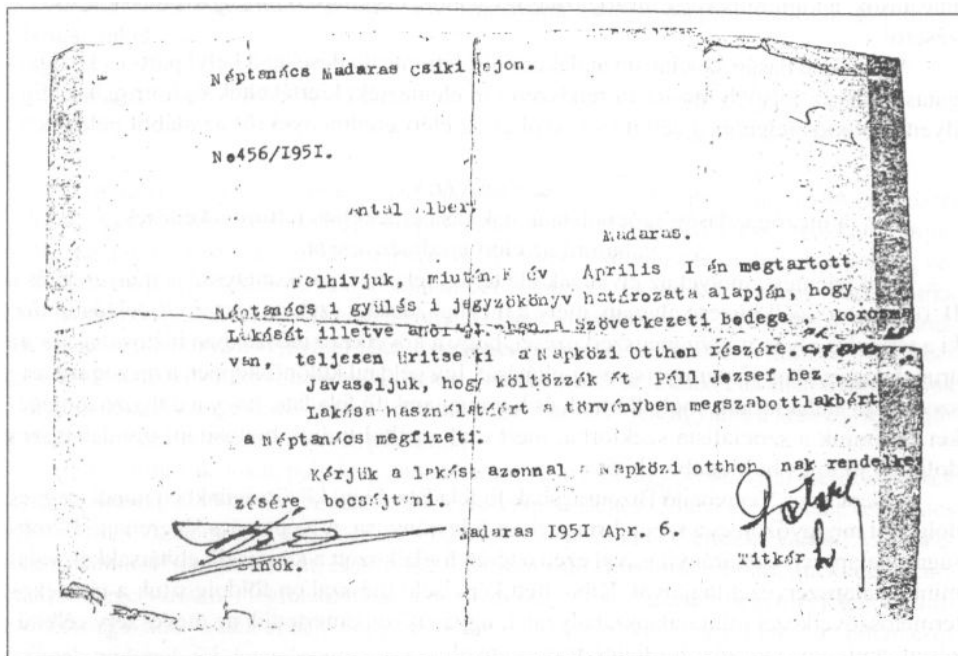
A szervezett nagyobb államosítási akciókat az 1959-es 115. sz. törvényerejű rendelet zárta, amelynek befejeztével megszűntnek tekintették az embernek ember általi kizsákmányolását falun, és bejelentették a kulákság megszűntét is.

Az 1959-ben államosított földek lajstroma:⁸

Felkínált földek tulajdonosai	Szántó	Kaszáló	Összesen
	hektárban		
Both József Dánfálváráról	0,62	0,88	1,50
Antal Mátyás	–	1,24	1,24
Mihálcz András	–	1,27	1,27
Antal Gergelyné	0,60	0,60	1,20
Fazakas Imre	1,91	0,54	2,45
Összesen	3,13	4,53	7,60

⁴² A táblázat a Csíkrádoni Néptanács kimutatása. A helyi tanács iratai között található nyilvántartás ettől részben eltér. Az utóbbiból hiányzik a dánfalvi Both József, Antal Mátyás leadott földje nem 1,24 hektár, hanem 2,67, és pluszban szerepel Zsigmond Ignác 2,72 hektárral.

A „felkinált” földeket a helyi néptanács vette át, majd átadta az „Új barázda” kollektív gazdaságnak. De nem az egész területet, mivel azok egy része más falu határában feküdt. A 115-ös törvényerejű rendelet alapján leadott földek tagosításakor a madarasi kollektív gazdaság 2,41 hektár szántót és 3,16 hektár kaszálót kapott: szántót a Dudorban, a kaszálókat a Kisbükk és Borkáé nevű dűlőkben.

1951. április 6. Antal Albertet kilakoltató néptanácsi felszólítás

Az osztályellenségnek nyilvánított kulákokat és a módosabb gazdálkodókat nemcsak magas adóval, termék- és állat-beszolgáltatással sújtották, hanem egyéb visszaéléseket is elkövettek rajtuk. A 84 éves Antal Albert nagyapámat 1950-ben egy pár soros levélben felszólították lakása elhagyására, javasolva neki, hogy költözzön Pál Józsefhez. Házát és telkét önkényesen különböző célokra használták, ellenszolgáltatás nélkül, mivel az említett bér kifizetéséről megfélemedtek. Antal Mátyást kitétték a házából, aki családotól az apjánál húzta meg magát, lakását pedig a kollektív gazdaság székházaként használták. Antal Árpád házat távollétében feleségétől és János nevű fiától 1952 júliusában vették el közcélra. Az önhatalmúlag elvett épületek évek múltán, hosszú utánajárás után kerültek vissza jogos tulajdonosaikhoz. Az Antal Mátyásé csak 1990-ben, a rendszerváltás után. 1953-ban Mihálcz Andrást olyan földek utáni beszolgáltatásra kötelezték, mely földek a kollektív gazdasághoz kerültek, Antal Árpádot pedig a használhatatlanná vált cséplőgépeinek rövid határidőn belüli megjavítására kötelezték, holott az már csak ócskavasnak való volt stb.

A kulákság ellen indított hajszával egy időben megindult a lakosság szocialista szellemű átnevelése. Az átnevelési, illetve új embert formáló akcióáradat kiterjedt az egész településre, és pártutasításra részt vett benne minden intézmény, minden alkalmazott: néptanács, iskola, kultúrotthon, kollektív gazdaság. Felhasználtak minden alkalmat az új típusú ember formálása érdekében. Egymást érték a rajoni szerveken keresztül leküldött utasítások, a kulturális vagy mezőgazdasági akciók, békeharcos megnyilvánulások szervezéséről.

A mezőgazdaság szocialista átalakításáért tett intézkedéseket a helyi párt- és közigazgatási szervek felsőbb utasításra rendszeresen elemezték, kiértékelték és korrigálták. Egy ilyen sablonos jelentés a célkitűzésekről és az elért eredményekről az alábbi példa is:⁹

„JELENTÉS

a mezőgazdaság szocialista átalakítása érdekében tett intézkedések,
valamint az elért eredményekről

Ezen jelentést, melyet az elvtársak elé terjeszték, a II. pártkongresszus irányelvei és a II. ötéves terv célkitűzése alapján, mely a mezőgazdasági szektor részére lő feladatul tűzi ki a termelés olyan irányú megszervezését, hogy a következő időszakban biztosíthassuk az árugabona és könnyűipar nyersanyag-ellátását. Így például különösképpen a mezőgazdaság szocialista átalakítására, mely Pártunk és Kormányunk fő feladata, hogy a dolgozó tömeget bevonjuk a szocialista szektorba, mert csak azáltal tudjuk biztosítani minden egyes dolgozó jobb és boldogabb életét.

A Néptanács Végrehajtó Bizottságának lő feladata, hogy közösségünkben minden egyes dolgozót meggyőzőn és a szocialista szektor felé irányítsa. A Néptanács Végrehajtó Bizottsága az alapszervezet irányításával ezen a téren foglalkozott a képviselő elvtársakkal, valamint az alapszervezet tagjaival. Kibővített képviselő ülészakon földolgoztuk a járadékos termelőszövetkezet minta-alapszabályzatát, ugyanakkor ismertettük az ötéves terv célkitűzéseit, ami a mezőgazdasági fejlesztésre irányul.

A Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságának az utasítására és munkaterve szerint nyílt alapszervezeti ülésen feldolgoztuk a Rajoni ütemtervet, ami a mezőgazdaság szocialista átalakítására irányul. A Néptanács Végrehajtó Bizottságának elnöke karöltve az alapszervezet titkárával, foglalkoznak, nap mint nap a dolgozókkal, próbálva meggyőzni őket a mezőgazdaság szocialista átalakításának felsőbbrendűségéről. A Néptanács Végrehajtó Bizottságának tagjai azonban ebből a munkából nem vették ki kellőképpen a részüket, s így csupán ez a munka az elnök elvtárs, valamint az alapszervezet egyes tagjainak munkája. Így munkánk eredményeiről nem tudunk eredményt fölmutatni akkor, amikor maguk az alapszervezeti tagok, valamint a végrehajtó bizottságnak tagjai és a képviselő elvtársak személy[es] példájukkal nem járulnak hozzá. Hiányossága a kollektív gazdaság vezető tanácsának, valamint a kollektív gazdaság belső alapszervezetének, hogy ők ezen a téren nem foglalkoznak a becsületes dolgozókkal, és nem mutatnak rá az állóalap állandó fejlődésére, habár az alapszervezet tagjainak konkrét feladatul volt [kitűzve] ezen fontos központi feladat.

---

⁹ Az eredeti szöveget, amely hemzseg a helyesírási hibáktól, e tekintetben korrigáltam. – P.A.S.

Ha a jövőben is csak a fent feltüntetett elvtársak veszik ki ezen fontos feladatból a részüket, akkor a következő évben is a rajoni ütemtervünk és a községre kidolgozott ütemterv megvalósíthatatlan marad.

Feladatunk foglalkozni tanfolyamokon kultúrotthonokban és minden választási körzetben a dolgozó tömegekkel, hogy a dolgozókat tudjuk bevenni a szocialista szektorba, mert csak azáltal tudja biztosítani Pártunk és Kormányunk a dolgozók jobb és boldogabb megélhetőségüket.

Madaras, 1956. november 23.

*Bodor Lajos
néptanácselnök.”*

Az osztályharc szélsőséges eszköze a *meghurcolás*. Az új hatalom kiépítette szervezeti hálózatát falun is, híveit elsősorban a kommunista nézeteket magukévá tevő, azokkal szimpatizáló, hatalomra vágyó elemekből toborozta. Az ilyen elkötelezettekre bízták a község vezetését, a központi utasítások maradéktalan végrehajtását. És amikor a meggyőző politika és a tömegszervezetek agitációja nem bizonyult eléggé eredményesnek, erőszakhoz folyamodtak, működésbe hozva a végrehajtó hatalom gépezeteit: a szekuritátét és a milíciát. Az emberek állandó rettegésben éltek, nem tudva, mikor jön utánuk a „fekete duba”, az állambiztonságiak hírhedt autója. A „sziguránca”, majd 1950-től a „szekuritáte” lett ugyanis a hatóságok leghírhedtebb eszköze a lakosság terrorizálásában.

Megfélemlítő akciókat, politikai pereket rendeztek apróbb ügyekből. Ilyen esetek ismertek Csíkmadarason is. 1949 elején, emlékszik vissza Antal Dénes (83 éves), egy báli verekedés után hárman, ő, Domokos nevű öccse és Bálint Lajos politikai elítéltekké váltak. Az összeütés a kultúrotthonban történt, és az újfalvi tízesből való Bíró Imre robbantotta ki egy leány miatt. Ők egerváriakul megfutamították a provokálókat, és a verekedés után megjelent csendőröket megakadályozták abban, hogy egyik társukat elvigyék. Az ügyet hatóság elleni erőszaknak tüntették fel, letartóztatták és több hónapra elítélték őket.

1955. február 20-án Sándor Joakimot (született 1913. január 22-én) letartóztatta a szekuritáte társadalmi rend elleni tevékenység vádjával. 1950–1952 között az „Új barázda” kollektív gazdaság földjeit több alkalommal is tagosították, vagyis összevonták, akkori romános szóhasználattal „komaszálták”. Neki 42 árnyi földje került a tagosított részre. Sándor a helyette adott silányabb minőségű területet nem fogadta el. Emiatt azután rendszer és kollektív gazdaság ellenes kijelentéseket kezdett nyíltan hangoztatni. 1952. február 16-án Juhász András házában, ahol többen is tartózkodtak, Tamás Viktóriának kijelentette: „Hagyd csak el, mert tavasszal jönnek az angolok, s tük, kollektivisták, mind fel lesztek akasztva.” 1954. december 23-án a szövetkezet üzlete előtt, kissé ittasan szidta a kommunistákat: „Tük, bűdös kommunisták, elvettétek a földemet, úgy hagyatok, mint a csupasz ujjam, de nem baj, mert forog a világ kereke, és jó az ‘55-ös esztendő.” Ugyanott Ördög Domokosnak a következőket mondta: „Te es kommunista vagy, úgy fejbe váglak a csákánnyal, hogy pozdorjává válsz a bodegával együtt.” Ezekért a felindulásból elhangzott szavakért, a kolozsvári katonai törvényszék ítélete alapján börtönbe került.

Az osztályellenséggel való leszámolásra felhasználták az 1956-os magyar forradalmat is. Az ‘56-os magyar forradalom romániai kihatásai kapcsán megrendezett és több évig

Față de cele de mai sus și în baza art.267⁷ C.Pr.P.
și art.261⁷ lit."b" C.Pr.P.

D I S P U Ţ :

I.- Trimiterea dosarului de urmărire penală Procuraturii
Militare Tirgu-Mureş pentru confirmare și sesizarea instanței de
judecată privind pe urmăriții învinuți:

1.- MIHALCZ ANDRÁS, născut la 23 martie 1906 în comuna
Casinul Nou, raionul Cinc, fiul lui ALEXANDRU și ROSALIA, de națio-
nalitate maghiară, cetățean al R.P.R., studii posedă 3 clase pri-
măre, fost membru în Partidul Ardelean Maghiar, în prezent reînscă-
drăș politic, fost comerciant, în prezent agricultor, fost eliberat
cu 8 Ha.pământ, fără antecedente penale, cu ultimul domiciliu în
comuna Mădăraș-Cinc nr.101, raionul Cinc, Regimul Autonom Maghiar
în prezent arestat preventiv la închisoarea M.A.I.-U.N.O.21 Tirgu-
Mureş pentru săvârșirea infracțiunii p.p.de art.209 pet.1 și
art.209 pet.2 lit.a C.P.

2.- BALINT TIVADAR, născut la 21 aprilie 1904 în comuna
Josani-Cinc, fiul lui FRANCISC și CATALINA, de naționalitate
maghiară, cetățean al R.P.R., studii posedă teologia romano-catolică,
de profesie preot romano-catolic, de origine socială eliberat,
fost membru în Partidul Ardelean Maghiar, în prezent reînscădrăș
politic, în anul 1949 a fost condamnat la 3 luni închisoare co-
recțională cu suspendare pentru "Uneltire contra ordinii sociale"
prin agitație, de către Tribunalul Militar Cluj, cu ultimul domici-
liu în comuna Mădăraș-Cinc nr.101 raionul Cinc.

1960. április 5. Marosvásárhely. Részlet a Gáll Péter-féle csoportot
„államellenes összeesküvés” vétsége miatt vád alá helyező utasításból

tartó meghurcolások, letartóztatások, politikai perek sorozata zúdult a lakosságra, a szocializmus építésének útjában állókra. A román büntető törvénykönyv híres 209-es cikkelyében megfogalmazott bűncselekményre hivatkozva ítétek el országszerte számtalan ártatlan embert, csak azért, mert a hivatalos kommunista ideológiával ellenkező életszemlélete, felfogása volt. Ezen akció szele megcsapta Csikmadarast is. 1959. október 10-én letartóztatták Gál Péter dánfalvi volt kulákot, október 16-án Bálint Tivadar madarasi plébánost. Őket követte ugyancsak a madarasi Mihálcz András és a csikszeredai Seiwarth László és Szopos Albert. „Bűnük” a „társadalmi rend elleni szövetkezés, tiltott kiadványok őrzése és feljelentés elmulasztása” volt.

Mihálcz vétke a Szoboszlai Aladár temesvári (pécskai) római katolikus pap által szervezett „ellenforradalmi szervezet”-ben való részvétel, politikai események kommentálása,

a kollektivizálás káros következményeinek ecsetelése volt. Bálint plébánosé a Szabad Európa rádió hallgatása, a kollektivizálás blamálsa és Mihálczék fel nem jelentése. „Tettükért” súlyos ítéleteket róttak ki rájuk. Mihálczra 25 évet, Bálint papra 18-at. Az általános amnesztiával szabadultak 1964-ben.

Falunk gazdasági, szellemi, vallási életének keserves megpróbáltatásokkal tele évei voltak ezek. Egy hangos sóhaj elég volt ahhoz, hogy valaki feketelistára kerüljön, emlékeznek most is az idősebbek.

A falu művelődési élete a múlt század ötvenes éveiben jelentősen megváltozik, a felsőbb szervek – elsősorban a rajoni néptanács útmutatásait, irányvonalait kénytelen követni. A hagyományos helyi művelődési megnyilvánulások háttérbe szorulnak. Helyüket a lenről irányított rendezvények veszik át, amelyek a falu szocialista átalakításának szellemét sugározzák.

Az ötvenes évek művelődési élete célkitűzéseit, szerepét, konkrét feladatait megtudhatjuk az alábbi utasításból:

„Csíki Rajoni Néptanács

Kultúr osztály

1504/1955. sz.

Községi Néptanács

Kultúrotthon Igazgatóságának

Madaras

A kultúrotthon állandó feladata tevékenyen részt venni a mezőgazdaság szocialista oktatásaiban a több és jobb minőségű termények biztosítása érdekében.

A Román Munkáspárt II. kongresszusának irányelvtervezete feladatokat ró a kultúrotthonokra a mezőgazdasági munkálatok sikeres elvégzését illetően. A jelen időszakban a kultúrotthonok a következők megoldására vannak hivatva:

1. Az agitációs brigádok anyagukat válasszák a nép életéből, és pedig mutassák be az előljárók módszereit. Népszerűsítsék az előkészületekben élen járó és lemaradt dolgozókat.

2. A kultúrotthonokban a tudományos előadások megtartása alkalmával az elnök vagy alelnök elvtárs a munkálatok menetét értékelje ki.

3. Népszerűsítsék a Magyar Autonóm Tartomány Végrehajtó Bizottsága 3-as számú határozatát. Magyarazzák meg a határozat betartásának fontosságát.

A határozat ismertetéséről írásban április 10-ig tegyenek jelentést a kultúrosztályhoz.

4. A községben újítsák fel a vizuális agitációt. A kultúrotthonban használják a piros-fekete táblát. A jelszavakat újítsák fel a mezőgazdasági munkára vonatkozó jelszavakkal.

5. A Rajoni Tudomány és Kultúra Terjesztő Tanács vonalán kiküldött előadásokat vásárnaponként ismertessék, és erről minden hétfőn írásban adjanak jelentést. [...]

Csíkszereda, 1955. március 26.

Égető Vilma
elnök

Lakó László
osztályfőnök”

Az 50-es években egy ideig Bőjte Áron volt a madarasi kultúrotthon igazgatója. Erre az időszakra Bőjte ekként emlékszik vissza: „Mozi nem volt, de feljártunk Karcfalvára. Aztán, hogy én lettem a kultúrigazgató, úgy hát kezdtem a mozit szervezni, egészen addig, amíg a fiam felnőtt és átolvete. Rendesen így jöttek, küldték a filmet, s amikor levetítettük, akkor kellett postára vagy a vonatra tenni, küldtük be, s onnan irányították máshova. Hétvégi bálakat tartottunk. Ha valamit szervezni kellett, megszerveztük. Felültem a biciklire, s mentem. Emlékszem jól, elmentem Borzsovába, cigánybandát fogadtam, s amikor jöttek, na »Áron es jól megszervezte, az egyik vak, a másik sánta«. De jó volt, ügyes összevágó cigányzenészek voltak. A fiatalság szót fogadott, már nem volt annyi veszekedés mind azelőtt. Hát a háború előtt nagyon ellenségeskedtek a tízesek legényei, fiatalsága. Csak úgy adtak engedélyt, ha valami szindarabot, előadást tartottunk. A szindarabokat mi tanultuk, mi voltunk a szereplők is. Az volt a szórakozás, mentünk próbára. Aztán voltak a fonók. Szerre szervezték. A fiatalság, egyszer az egyik lánynál, aztán a másiknál jött össze.”

Az iskolás gyermekek, akik csak állami iskolába járhattak (ahol az új eszméket kellett elsajátítaniuk), templomba, vasárnapi templomi iskolába csak félve mentek, ha szüleik vállalták az azzal járó kellemetlenségeket. Az istentisztelet helyett dívott a vasárnapi pionír összejövetel, ahol gyakorolták a pártot és a szeretett vezetőinket dicsőítő szózatokat, énekelték és szavalták az ateista és internacionalista dalokat, verseket és jelszavakat.

A kulturális-nevelő tevékenység szervei, az oktató- és művelődési intézmények mellett az agitációs brigádok voltak, célpont pedig az osztályellenség, annak szatirikus kigúnyolása. Nevetség tárgyává igyekeztek tenni a papot, a falu módosabb gazdáit, és dicsőítették a szocializmust és annak legfelsőbb fokát, a kommunizmust, mint felsőbbrendű társadalmi rendszert. Telerajzolták vagy ragasztották jelszavakkal, felhívásokkal, karikatúrákkal a házak falait, a kerítéseket, hogy ébren tartsák az osztályharcos „forradalmi” szellemet.

FORRÁSOK:

Csmad. Népt. lt. 5., 13. és 18/1955. sz., 16–17/1956. sz.

NLt. Cszda, Csík rajoni Néptanács lt., 7/1952, Kuláknnyilvántartások (Csíkmadaras)

NLt. Mvhely, Maros-Magyar Autonóm Tartományi Néptanács lt. 4/1950., 78/1953. sz.

Uo. Katonai Ügyészség lt., 99/1955., 726/1959. sz. ügyiratcsomó.

Kollektivizált falu

A kollektivizálás részben már 1950-ben megtörtént. Ez év nyarán 63 család állt össze, hogy a Román Munkáspárt politikája szellemében a meghirdetett célkitűzéseket megvalósítsa. Az alapító 63 család 289 tagja 90 munkaerőt tudott biztosítani a közös számára.

1950-ben nyolc kollektív gazdaság jött létre Csíkban: Dánfalván, Karcfalván és Madarason (Felcsíkon), Bánkfalván, Kozmásán, Szentimrén, Újtsunádon és Verebesen (Alcsíkon).

MEGALAKULÁSI JEGYZŐ KÖNYV

Alulírottak szegény és középparasítok "Nomen Népköztársaság madaras községnek központi járás Csik megye lakosai saját elhatározásunkból társulunk és madaras székhellyel megalakitjuk az. ÚJ BARÁZDA elnevezésű kollektív gazdaságot.

Célünk az hogy közös munka megszervezésével és közös termelő eszközökkel biztosítjuk a gyűszelmet a kulákok, a dolgozók kiszákmányol és ellenségei felett, felszámoljuk a kismagány gazdaságok nyomorúságát és visszamaradottságát, megvalósítjuk a nagyüzemi mezőgazdasági termelést és így jobb életmodot biztosítunk a gazdaság tagjai számára

M a d a r a s 1950 július 30

1. Tamás Gergely	42. Juhász István
2. György Dénes	43. Fazakas Ferenc
3. Balint József	44. Monos József
4. Vancsa Aron	45. Kedves József
5. id. Tamás Gergely	46. Sándor Ferenc
6. Tamás Ferenc	47. Veres Dénes
7. Császár Dénes	48. Tamás József
8. Antal Gergely	49. Császár Arpadné
9. Péter József	50. Suket Ferenc
10. Vancsa Erzsébet	51. Bodo Mihály
11. Vancsa Albert	52. Péter János
12. Zold Ferencné	53. Balint Aronka K.
13. ifj. Bogács Berta	54. Kiss Béla
14. Andras János	55. Szocs Gergely
15. Andras Felix	56. Bojte Ferenc
16. Bojte Agostonne	57. Balint Dénes
17. Horvath Gergely	58. Antal György
18. Horvath Agostonne	59. Barto Sandorne
19. Hajdu Antal	60. Petriko Rezzo
20. Sándor István	61. Antal Aron
21. Bogács Kálmán	62. Császár Lajos
22. Antal Sándor	63. Gergely Marton
23. Péterfi Imre	
24. Sándor József	
25. Vencsel Dénesné	
26. Császár Gáspár	
27. Farkas János	
28. Bogács Lajos	
29. Gergely József	
30. Fazakas Aron	
31. Szocs József	
32. György Vítus	
33. György Ferenc	
34. Lorinc Marton	
35. Vencsel Aron	
36. Vencsel István	
37. id. Salamon János	
38. Antal Ferenc D.	
39. Andras Abel	
40. Suket József	
41. ifj. Salamon János	

Az Új Barázda nevű madarasi gazdaság első vezetőtanácsa a következő összetételű volt: Horváth Gergely elnök, Bálint József, Vánca Áron, András Félixné, Szócs József vezetőségi tagok. Tamás Gergely, Szócs Dénes és Antal Gergely az ellenőrzési bizottság tagjai, Szócs József és Petrikó Rezső brigádvezetők, valamint Hajdu Rozália könyvelő. 1950 végén már elnöksere történt. Az új vezető Vánca Áron lett, 1952-ben pedig a volt néptanácselnök. Tamás Gergely.

A kollektív gazdaság megalakulása után, ugyancsak pártutasításra – a forgatókönyvnek megfelelően – a kollektivisták rendezték soraikat. Kizárták tagjaik sorából: elsőnek Péter Jánost, még 1951 márciusában, majd Antal Györgyöt. Az előbbi minden rábeszélés ellenére megtagadta a közösben való munkát, az utóbbi tisztviselőként az apját, Antal Áront akarta megmenteni a kulákságtól, de nem sikerült. 1952. július 6-án Molnos Józsefet zárták ki passzív magatartása miatt, mert egy év alatt csak két napot dolgozott ott, majd elszegődött pásztornak. Vele együtt kizárták a rovvot múltú Kis Bélát is.

Az 1950-ben megalakult kollektív gazdaságnak a falu határából kiszakították a legjobb földeket. Mivel az alapító tagok szegények voltak, kevés földdel rendelkeztek, a kollektív gazdaságba állott személyek földjeit egy-egy tömbbe vonták, tagosították, és a legjobb részekből mérték ki. A tagosításkor a volt tulajdonosok jobb minőségű földjeik helyett rosszabb földeket kaptak. Így jártunk mi is. Az Antal Albert nagyapám 1 hektár 12 árnyi szántója helyett egy erdei kaszálót kaptunk a Ferencz Jánosé nevű helyen, ahol csak két szekér széna termett, a kaszálókért pedig legelőnek való füves helyet a csemetekertnél és Tóhelyben. A közösbe vitt munkaeszközök egy részét – mivel fokozatosan rátértek a géppel való megmunkálásra – mint hasznavehetetlen tárgyakat, megsemmisítették.

Kimutatás
A kizárt tagokról.

Sorszám	Név	Földtulajdonos	Földtulajdonos neve	Földterület (ha)	Földterület (ha)		Földterület (ha)	Földterület (ha)	Földterület (ha)	Földterület (ha)	Megjegyzés
					előző	új					
1.	Péter János	hegy	Konradtag	1.25	0.20	2.8%					
2.	Antal György	Kulák	Baranya kulák	1.31	0.54	19/10					
3.	Molnos József	Kulák	Baranya kulák	1.41	1.69	4.400					
4.	Kis Béla	Kulák	Baranya kulák								

Madaras, 1952. VII. 16.

Elnök: Tamás Gergely
Könyvelő: Hajdu Rozália

1952. június 16. Kimutatás a kollektív gazdaságból kizárt tagokról

Induláskor a kollektív gazdaságnak rendkívül kevés földje volt, alig volt igásállata, nem volt székhelye, sem közös gazdasági udvara és épületei. A közösbe vitt vagyon 146,43 hektár föld, amiből 102,36 hektár szántó, 4 ló, 1 csikó, 1 ökör, 24 tehén, 26 szekér, 14 eke és 14 borona volt. A belépett 63 tag közül, egy nyilvántartás szerint 59-nek volt földje, 40 közülük szegény parasztnak minősült, 19 középparasztnak. Volt köztük 5 hektárnál több földdel rendelkező is: Vánca Áron 7,73 hektárral, Bőjte Ágostonné 6,31-gyel, Sándor István 6,28-cal, Süket Ferenc 5,46, Sándor Ferenc 5,75-tel, Horváth Ágostonné 5,34-gyel, ifj. Bogács Bertalan 5.11 hektárral. Tény azonban, hogy ezek nagyobb része gyenge minőségű szántó vagy kaszáló volt. A tagok közül 33-an a RKP tagjai voltak, hárman erdőpásztorok (György Dénes, András Félix, Horváth Gergely B.), egy tisztviselő (Péterfi Imre), két aktivista (Vánca Erzsébet és Juhász István) és két milicista (András Ábel, Fazakas Ferenc), egy pedig kisiparos (Bodó Mihály).

Megalakulásakor a kollektív gazdaság berendezkedett a törvénytelenül elvett Száva-lakás és az ahhoz tartozó gazdasági udvarban. 1952-ben az 582/1952. sz. Minisztertanácsi határozattal hivatalosan is a kollektív gazdaságnak adtak 10,30 hektár szántót és 46,68 hektár kaszálót, valamint id. András Gergely vízfürészét 0,34 hektár területtel, amely a tagosítás során a kollektív gazdaság területére esett. Ugyanakkor átadták Száva Antal belsőségét, amelyet már addig is használtak, egy nyolc helyiségből álló házzal, egy raktárral, két istállóval, egy csürrel és 0,50 hektár területtel. Atadták neki az időközben bizonyos ürügy alatt elvett ingatlanokat. Ezeket a földeket, a gazdaság, mint állami tulajdonban lévő ingatlanokat kapta, valójában azok az abszenteistáké, valamint községi területek voltak. De földhöz jutott később a kollektív a 308/1953-as minisztertanácsi határozat és a 115/1959-es törvényerejű rendelet értelmében leadott földekkel és másképpen is (lásd Antal Gergely volt megyebíró esetét).

De komoly támogatást kapott az államtól, vetőmagot, bankkölcsönöket, de még földet és épületeket is. A Minisztertanács 5/1957. számú határozata értelmében a kollektív gazdaságok mentesültek a húsbeszolgáltatás alól, a gyapjúból csak 0,55 kg-ot kellett beszolgáltatniuk juhonként, míg az egyéni gazdák a gyapjú minőségétől függően 101,20 kg-ot. A kollektivistákat háztájjuk után, a gyapjú kivételével, mentesítették az összes kötelező beszolgáltatás alól. A gyapjú-beszolgáltatás is szinte jelképes volt, 0,36 kg juhonként. A kollektív gazdaság és annak tagjai a beadott hús után felárat is kaptak, és kedvezményt teherautó vásárlására stb. Kedvezményben részesültek az adózás terén is. A kollektív gazdaságok megalakulásuk után két évig adómentesek voltak, és semmilyen adót nem fizettek az állattenyésztésből és a méhészetből megvalósított jövedelmek után, a tagok háztájjuk után adókedvezményben részesültek. A mezőgazdasági bank előnyös állami kölcsönöket folyósított a kollektív gazdaságoknak, kedvezményes szerződéskötések révén is támogatásban részesültek, pl. a tej és tojás leszerződése vagy a cukorrépa termesztése terén, de előnyöket élveztek számos más vonatkozásban is, mint amilyen az ingyenes orvosi ellátás és egyebek.

Mindezen előnyök biztosítása mellett a mezőgazdaság szocialista átalakítása akadozott. Hogy milyen potenciállal rendelkezett a szocialista szektor Csikmadarason 1962. elején az egyéni gazdaságokkal szemben, kiténik az 1962. január 3-án készített háziállat-összeírásból.

Az állatállomány megoszlása a gazdaságok nemeként 1962. január 3-án

Sor- szám	Gazdaság		Szarvasmarha	Ló	Disznó	Juh
	neme	száma				
1	kollektivista	84	74	4	1 12	255
2	társas	36	67	11	56	27
3	tisztviselő, kisiparos	32	7	2	10	–
4	egyéni	458	1073	214	646	706
	összesen	610	1221	231	824	884

Egy év múlva, 1963-ban a falu állatállományának megoszlása már egészen más képet mutat: szarvasmarha 1433 fő. ebből a kollektív gazdaságé 661, disznó 900, ebből 250 a kollektívé, juh 1447, amiből 1243 a kollektívé. A háziállatok összlétszáma 6500, amiből a kollektívnek csak 200 darab van, a lovak száma pedig fel sincs tüntetve.

A kollektív gazdaság székhelye az első években a Száva-lakásban volt. Miután azt elégtelennek, vagy inkább nem elég jó állapotban lévőnek találták, ahelyett hogy renoválják, átköltöztek Antal Mátyás házába, ahonnan a tulajdonost mint kulákot egyszerűen kidobták az utcára. Az épület 1991-ben, a termelőszövetkezet felszámolása után került vissza a megkárosított család jogos tulajdonába.

Mivel a kollektivizálás vonatottan haladt (a madarasi kollektív gazdaság tagjainak száma még 1960-ban is 70 volt csupán), pártutasításra 1958-ban, átmeneti megoldásként, előnyben kezdték részesíteni a TOZ típusú mezőgazdasági társulások szervezését. Ez a forma elfogadhatóbbnak tűnt a földjükhöz nagyon ragaszkodó gazdálkodóknak, mint a kollektív, mivel megmaradtak továbbra is önálló gazdáknak, hiszen a társulásba csak földjük egy részével kellett beálljanak. A társulásokat pedig szervezheték szomszédsági, rokonsági, baráti alapon, többet is egy faluban. Ezt a lehetőséget elsősorban azok használták ki, akik ez által hátrányos helyzetük megszüntetését remélték. Vagyis a kulákok vagy volt kulákok, állásukban veszélyeztetett tisztviselők, és azok a szülők, akik gyerekeik jövőjét szerették volna egyengetni a kedvezőbb továbbtanulási lehetőség biztosításával. E sorok írója is ez utóbbiak között volt. 1957-ben nem sikerült az egyetemi felvételem, egy év múlva azonban mint a szocialista szektorhoz tartozó család gyereke egyetemre kerülhettem. Ennek előzménye egy ilyen társulásnak a szervezése Csíkmadarason is 1958 augusztusában, az egyetemi felvételek előtti hónapban, amelybe édesanyám is belépett félhektáryi földdel.

A „Bőség útja” mezőgazdasági társulásba belépett 34 család 16,56 hektár összterülettel, amelyből 13,56 hektár szántó volt. Ezek lajtroma a következő:

A csikmadarasi „Bőség útja” mezőgazdasági társulás tagsága

Sor-szám	Név	Házszám	Összterület hektárban	Társasba bevitt terület, hektárban		
				összesen	szántó	kaszáló
1	Horvát Márton	9	4,10	0,48	0,48	–
2	Antal György	20	0,98	0,42	0,42	–
3	Biró Márton	26	0,22	0,22	0,22	–
4	Antal Gyuláné	29	3,78	0,91	0,91	–
5	Mihály Gergely	46	0,48	0,48	0,48	–
6	Horváth József	55	7,53	1,10	0,85	0,25
7	Pop Gizella	56	2,96	0,50	0,50	–
8	Hajdu P. Gergely	59	3,55	0,21	0,21	–
9	András József	83	1,49	0,21	0,21	–
10	Antal Gergely	103	1,49	0,24	0,24	–
11	András Gergely	124	1,48	1,06	1,06	–
12	Bőjte Áron	141	0,67	0,22	0,22	–
13	Süket István	159	2,88	0,81	0,31	0,50
14	János István	172	5,67	0,27	0,27	–
15	Antal Ferenc	176	1,51	0,28	0,28	–
16	Both András	168	1,17	0,18	0,18	–
17	Balázs Áron ifj.	216	0,75	0,21	0,21	–
18	Antal Domokos	219	2,21	0,30	0,30	–
19	Fazakas Ferenc	225	0,68	0,37	0,37	–
20	Antal Péter	239	0,98	0,30	0,30	–
21	Antal Dénes	274	0,48	0,48	0,48	–
22	Csáki Erzsébet	283	1,52	0,77	0,77	–
23	Miklós Gergely	294	2,51	0,76	0,76	–
24	Bogács Gergely	292	3,99	0,93	0,63	0,30
25	Kedves Domokos	367	0,83	0,23	0,23	–
26	Antal Árpád	3,75	5,72	1,83	0,23	1,60
27	Molnár Áron	384	6,41	0,25	0,25	–
28	Bogács Áron	404	2,37	0,19	0,19	–
29	Miklós Ferenc	415	0,41	0,41	0,41	–
30	Váncsa Lajos	503	1,77	0,44	0,44	–
31	Dombi Lőrinc	545	3,54	0,66	0,66	–
32	Veres Dénes	552	0,89	0,17	0,17	–
33	Baricz Barabás	565	0,87	0,12	0,12	–
34	András Lázár	547	0,20?	0,48	0,48	–

Mivel a kollektivizálási akció nemcsak tovább folyt, hanem egyre erősödött, mind többen igyekeztek megszabadulni a rájuk nehezedő nyomás alól. 1960-ban a társulásba egy újabb 26 tagú csoport lépett be, összesen 39,65 hektár területtel. Eközt már volt erdei kaszáló is 3,99 hektár.

A következő évben általános offenzíva indult a falu teljes beléptetésére a kollektívbe. Egymást érték a felvilágosító, rábeszélő akciók. De az ellenállás makacsnak bizonyult, nehezen lehetett meggyőzni a gazdákat, hogy a magángazdálkodásról lemondjanak. A kollektivizálásban ők földjeik elvesztését látták. Ugyanakkor nem voltak hajlandók arra, hogy tevékenységüket mások irányítsák, hogy nekik parancsolgassanak. Az ellenállás megtörésére, felsőbb utasításra egyre durvább eszközökhöz nyúltak. Főként a szomszédokra is befolyással bíró, hangadó jobb gazdákkal szemben használtak fizikai megtorló intézkedéseket is.

1962 tavaszán befejeződött a falu kollektivizálása. Tagja lett – évekig tartó „meggyőző munka” után – 623 család 4655 hektár mezőgazdasági területtel.

*

A kollektivizálás napjait és az azutáni éveket egy pár egyéni sors bemutatásával igyekszünk feleleveníteni.

Antal Dénes (83 éves) egervári lakos a kollektivizálás viszontagságait egy beszélgetés során mondja el élethűen.⁴⁴

„**K:** Hogyan történt a kollektivizálás?

V: Hát a kollektivizálás elején lovaink voltak, le kellett adnunk. Felraktunk a szekérre mindent, ekét, boronát, mindent, amit nem is kellett volna, és amire később szükségünk lett volna, azt is. De buták voltunk ahhoz, hogy mit is csináljunk. Tanácstalanok voltunk. Így felraktunk mindent egy szekérre, és levitettük, ahová követelték, egy udvarra. A szekeret, lovat ott hagytuk, az ostorral a kezünkben hazajöttünk.

K: Milyen módon történt a belépés a kollektívbe?

V: Én nem is léptem volt bé. Elmentem volt a kollektivizálás elől. A feleségem lépett volt bé. Egy alkalommal lehívtak, és meggyőződtem arról, hogy ha az ember valamit visszaszól, reafognak valamit, és elvitetik. A fekete kocsiba tették bé, és mocskoskodtak az emberekkel.

K: Hová ment Dénes bácsi?

V: Kezdetben úgy voltunk elkönyvelve, hogy zsíros parasztok. S akkor el volt határozva, hogy minket nem vesznek bé a kollektívába. Itt járkáltak négyesével, ötösével a szervezők, de nálunk nem jöttek bé. A sütőház még nem volt megépítve, pontosan abban az évben a téglát Dánfalván megvettük volt. S pont a téglát az alatt hordtuk, és láttuk, mikor a szervezők fel s alá jártak, de hozzánk nem jöttek bé. De aztán egyszer mégiscsak bójöttek.

---

⁴⁴ Debreczi Beáta másodéves egyetemi hallgató (Sapientia) 2005. július 18-án készült felvétele.

Volt egy a tantestülettől, egy a régi kollektívától, amelyik ötvenben alakult meg. Megalakult egy kicsi kollektíva, és ehhez alapítottak hatvanban egy stócot.⁴⁵

Oda is erőltettek, hogy álljunk bé. Én azt mondtam, ha mindenki béáll is, én kinn akarok maradni. Igen, de úgy jártunk, hogy egyszer idejöttek, én megmondtam, hogy nem állok bé. Ők azt mondták, hogy többet nem jönnek ide, igaz, lehívtak. S azzal, amikor a stócot alakították, az akkori (kollektív) elnök, András János – igen furfangos magyar volt –, a csúf néven Csonka Jankó, mondta nekem, hogy álljunk bé a stócba, mert a rokonaink és a nagyobb gazdák is mind béálltak, és keresnek társat. Én mondtam, hogy ha stócot akarnak nyitni, akkor keressenek ők maguknak társat. Azt mondta, hogy vigyázzunk, mert ha nem állunk bé, elveszik a földet, ők szántják, s mi kikerülünk a hegyre. Én mondtam, hogy ott is megélünk, mivel a csángók is hegyen élnek, és ott is élnek. Akkor mondta, hogy csórén maradunk, én meg mondtam, az se baj, mert csóré emberbe nem köt belé senki.

Később lehívtak (Egervárából, ahol lakott. Újfaluba a néptanácshoz – P.A.S. megj.) és akarták, hogy írjam alá a kollektív papírt, és írjam meg a kérést. Kérést kellett írni, hogy bevegnyenek a kollektívába. Én nem akartam aláírni. Akkor bejött Jankó, a stóc elnöke,⁴⁶ és előhozta a beszélgetésünket a stócról. Elkezdte nekem mondani »Ugye, hogy megmondtam, hogy csórén fogtok maradni?« Arra én azt válaszoltam: legalább úgy nem bánt senki. Fazakas⁴⁷ arra azt kérdezte, hogy a népköztársaság kifosztotta az embert, csórén hagyta? Az elnök elvtárs mondta ezt, hogy csórén fogunk, nem én. Igen? Mondtam, igen. De én magától kérdeztem, hogy a népköztársaság kifosztotta az embereket? Maga pedig azt válaszolta, hogy igen. Én erre azt mondtam, hogy maga jól tudja, hogy én mit mondtam, és ettől kezdve tőlem ne kérdezzen semmit. Magukban ha csak így lehet bízni – mondom – magyarul ért, tudja, hogy mit mondok, és azt es tudja, hogy nem mondtam, hogy igen. Na, s vette jegyzőkönyvre, hogy én azt mondtam, hogy a népköztársaság fosztogatta az embereket, csórén hagyta.

K: Adódott-e probléma ebből?

V: Osztán nem lett baj. Az lett belőle, hogy valami nagy gyűlések voltak, és kijött valami nagy kollektivizáló. Nem tudom már, hogy tanár volt, vagy tanító. Azt hiszem, hogy egy évvel előttem járt (a szeredai gimnáziumba – P.A.S. megj.). Na, s osztán azzal beszélgettünk, s szerintem az tárgyalta le, hogy ne vitessenek el. Én fel voltam készülve, hogy elvitetnek. S osztán felfogadtam, hogy én többet oda nem megyek le, akárhova elmegyek, de oda többet le nem. Hazajöttünk, és a két sógorommal, a feleségemnek testvéreivel, a lovakkal Ivó patakához mentünk, de már ott is megjelentek a kollektivizálók. Dolgozni nem lehetett, mert a hó elolvadt, és mi erdőlni mentünk. Egy hét után muszáj volt hazajöjünk, és itthon akkor folyt legjavában a térültetés. Azzal én mondtam, az asszonymnak, hogy reggel eltűnök itthonról, mert én többet nem megyek oda le. S azzal elpakoltam mindent, lovakat bé az istállóba. Reggel még nem világodott meg, és elindultam Domokosra. Ott volt

---

⁴⁵ A „stóc” tulajdonképpen TOZ típusú mezőgazdasági társulás, amelynek a megnevezését népiesen elferdítve ejtették ki. A társulás, amint a fennebbieken már szoltunk róla nem 60-ban, hanem 58-ban alakult, 1960-ban csak kibővült.

⁴⁶ Tévedés, a kollektív elnöke.

⁴⁷ A helyi alapszervezeti titkár, Fazakas Ferenc (Cepők).

Ne féltovázz!

Allj sorainkba!

Napról-napra kevesebben ugyan, de még olyanok is vannak, akik ingadoznak, féltováznak. Várnak, csak azt nem tudjuk, hogy mire. Jórésztük úgy ismerik a falu dolgozóit, mint becsületes, szorgalmas jó gazdákat, akiknek a helyük a község többi becsületes dolgozóival együtt feltétlenül ott van a kollektív gazdaságban. Ezért kérdezzük meg mire vár:

Barthó József, Szöcs János,
Páll Ferenc, Hajdú Árpád,
Hajdú János, Bálint József Á.
Fazekas Ferenc, Biró Áron Á.
Péter István, Barthó Dénes,
Péter Gyergely, Antal Domokos,
Bálint Árpád, Bálint Domokos,
Fazekas István, Antal Dénes,
Hajdú Gyergely, Juhász Péter,
Péter Áron
és még néhány társuk.

Kölnön szeretnénk megkérdezni **Petres András**l, mire várakozik? Föld népi demokratikus államunk tanította a Szovjetunióban és mérnököt csinált belőle a brassói traktorgyárban. A falu dolgozóit úgy vélik, hogy az ilyen apáknak az élen kellene járniuk, amikor pártunk és államunk politikájának követéséről van szó. Igazuk van!

Válaszunk:

KERDÉS: Hol és milyen munkát végeznek a székelyek, akik életkoruknál fogva még dolgozhatnak a kollektív gazdaságban? Lehet-e még a kollektív gazdaságban olyanok is, akik nem engedik meg, hogy bármilyen nehéz is legyen a munkát elvégezniük?

VÁLASZ: Az alapszabályzat, valamint a fennálló rendelkezések értenek rá. Amennyiben azt a lehetőségek megengedik, a befejezetlen vagy lelti fogyatékoságu tagokat a gazdaság vezetősége könnyebb természetű munkákra osztja be.

Orvosi tanácsadó

Bálint Ferenc Kuti már közel öt hete egyhárfelű beteg. Nagy baja van. Elővette a régi kutyák betegségeit. Amikor azt hallja, hogy kollektív gazdaság, menten rájő a betegség. Tanácsuk: keljen fel, de gyorsan. A levegő és egy kis pirkadás csak jól tesz az egészségre. Menjen el újjáírón és kérjen felvételt a kollektívba. Meglátja, hogy az orvosok igazak. Mert na ezt nem teszi meg, még sokkal jobban megbetegedhet. És akkor esetleg megtörténhet, hogy még az orvos sem tud kijutni...

Hírdetés

Ahálított Biró Imre, mádnási lakos, aki már 1950-ben elfogattam a kollektív gazdaság ellen, ezennel a község lakóinak tudomására hozom, hogy elvesztem, elhújtam. Aki megtalál, hozzá tudom adni.

Mi újság a rajonban?

- A múlt vasárnap Szentmárton, Csekfalva, Ercse és Csatoszeg is belépett a kollektív gazdaságok sorába.
- A tegnapi nap folyamán a rajon területéről közel 600 dolgozó földműves család kérte felvételét a rajon kollektív gazdaságaiba.
- A mai nap folyamán Göröcsfalván is felavatták a kollektív gazdaságot.
- Pár nap múlva Szépvizen, Rákoson és Madfalván is sor kerül a kollektív gazdaságok felavására.

Ezt tudtuk meg:

A község határában éppen az eddigi magángazdálkodás körülményeiből kifolyólag elég sok gyengén termő, erendált terület van. Ezzel kapcsolatosan a kollektív gazdaság vezetőségétől megtudtuk: a falu teljes kollektívizálásával ez a kérdés rövid időn belül jórészt megoldódik. Első lépésként a gazdaság vezetősége már meg is rendelt 4 vagon műtrágyát a talaj feljavítása céljából.

Röszöntjük

Miklós Istvánl,

aki neimesak hogy belépett a kollektív gazdaságba, hanem egyben lelkesen munkálkodik a falu többi dolgozójának a győzésén is. Munkája eredményekéédesapja és Miklós Mátyás rokona lépett a kollektívbe. Jól van Miklós. csak így tovább!

Tájékoztató a kollektívizálás befejezéséről Csikmadarason.
A Vörös Zászló 1962. március 8-i külön kiadványa

egy ismerősünk, és arról volt szó, hogy ott nem kollektívizálnak. Az asszonynak megmondtam, hogy ott keressél, mert ők megmondják, hogy hol vagyok, ha náluk nem találsz meg. Az asszonynak ezt hagytam hátra. S akkor elmentem fel Karcfalvára, de Dánfalva között is megjelentek a kollektívizálók. Mind a fő úton voltak, jártak, mentek és mondták szemünkbe: »Ne, ez is a kollektívizálás elől fut«. Karcfalván egy nagynéném volt, és mondom, bemegyek, lám. S hát sírnak. Öregek voltak már, olyan hatvan év körüliek, hogy őket már beállították a kollektívába, és hogy mi lesz velük, vagy mi nem. Aztán mondták, hogy fekégyek le, mivel nem aludtam volt semmit, és ne menjek tovább. Őket már nem kényszergetik, mert ők már beálltak. Úgy is volt. Lefeküdtem, de ezek a kollektívizálók, úgy is jöttek, mentek és kérdezték, hogy ez is a kollektívizálás elől futott el? Aztán azon a napon ott voltam, és reggel mentem Domokosra, hogy ha a feleségem keres, akkor csak ott talál meg. S úgy is volt, felérkeztem Domokosra, elmentem ahhoz a családdhoz, ahová akartam

menni. Egy kicsit beszélgettünk. Az ajtajuk úgy volt, hogy épp a kapuval szemben, és mindent lehetett látni. A házigazda kinézett az ajtón, és nem ismerte meg a feleségemet, és mondta, hogy valami idegen asszony jó nálunk. Azzal állok fel, és mondom, hogy az enyém az asszony. Az asszony aztán mondta: »Gyere haza, mert te nem voltál itthon, de én alá kellett írjam a kollektivizálási papírt. Lettünk kollektív tagok«. Aztán én azt mondtam, ha nem látom jónak, hogy béálljak, akkor inkább elválok az asszonytól, de úgy se állok bé. Helyettem az asszony nem írhatja alá. Na, s osztán így zajlott le a kollektivizálás. Néhányan künn maradtak s azokat mindennap zaklatták, valamerre kellett menjenek (mármint közszolgáltatátra, mint azelőtt a lovas fogattal rendelkező kulákok – P.A.S. megj.)

K: Előtte miért nem akarták bevenni a kollektívbe? Miért nevezték zsiros parasztnak?

V: Hát azért, mert többecske birtok volt. Akiknek többecske birtokuk volt, azokat kulákoknak tették, de minket nem tettek kulákoknak, mert édesapám hadi rokkant volt, mind a két lábfeje hiányzott. Valamikor 1918-ban lefagytak volt a lábai. Így szégyellették kuláknak tenni, de az ilyen gazdákat, amilyenek mi voltunk, mind kuláknak rakták, azért mert valamikor szolgát, napszámot tartott. S ez a kulákság azt jelentette, hogy az adóból is egy-egyed részileg többet kellett fizessen, mintha nem lett volna kulák. Külön volt kulákadó. A bészolgáltatásban is külön kulák bészolgáltatás. Volt gabona bészolgáltatás, amelybe a jobb módú gazdáktól egy negyed résszel többet vettek el. Így is volt beosztva, hogy négy hektárig egy kategória, hatig másik kategória. Egy hektárról nem annyit kellett beadjon, az akinek hat-hét hektárja volt, mint akinek négy hektárja, hanem másfél annyit kellett beadjon.

Szénakazalrakás a kollektív gazdaságban a hatvanas években (Miklós Márton felvétele)

K: A kollektív befejeződése után maradt-e a családban valaki kollektivistá?

V: Hát az asszony igen, és mi is bedolgoztunk. Ahogy a szénafüveket parcellázták, kezdetben ide adták, hogy megműveljük felibe. Volt olyan szénafű, amelyet mű kellett teljesen nekik megcsinálnunk, csak a sarjú felét adták nekünk. Megkaszáltuk, és bé kellett szállítani. Aztán így azt tételeztük örökké (vagyis, pótoltuk, vagyis kiegészítettük mindig a takarmányt – P.A.S. megj.), hogy a falusi nép sokkal több szerződött borjút, húst tudott leadni, mint a kollektivisták. S akkor nekiálltak, és hoztak egy olyan határozatot, hogy hetven százalékát bé kellett vinni (a takarmánynak), és harminc százaléka maradt meg nekünk. Mű trágyáztuk a kaszálókat, de úgy is csak harminc százaléka volt a miénk. Nem ismerték el, hogy megtrágyáztuk. Úgy is volt, hogy teheneket tartottunk végig. Amikor 66-ban adták a részes kaszálású kaszálókat, akkor tehenet vettünk, borjút, kettőt es. Tehenet tartottunk, hogy tudjunk betakarodni (a tehenet járomba fogni – P.A.S. megj.).

K: Háztájit kaptak?

V: Kezdetben adtak, de nagy volt az udvarunk és beleszámolták. Két és fél árat számoltak az udvarnak, házhelynek, s mindennek. A többit (vagyis az azon felüli területet – P.A.S. megj.) kellett fizetni. Ha nem dolgozott a kollektívába, csak az egyik, járt tizenkét és fél ár, ha kettő dolgozott, akkor huszonöt ár. Mivel csak az asszony dolgozott, így még annyit se kaptunk, amennyi járt volna. Édesapám ameddig élt, '75-ig, neki is ezt a két és fél árt számolták (belsőként).

K: Meg tudtak élni abból a pénzből, amit a kollektívából kaptak?

V: Igen, az állami fizetésből. Mikor lovakkal hazajöttem, mert ide adták, én nem hajtottam (vagyis nem lettem fogatos – P.A.S. megj.), mondtam, én más lovát nem hajtom. Nekem ló nem kell, és kinek ló kell, az hajtsa. Tönkre is tették úgy, hogy a lovaldát (vagyis a lóállományt) megsemmisítették, nem volt, aki hajtsa őket. Madarason volt százyolcvan lófogatos, de ebből a végén nem tudom, hány maradhatott, úgy húsz körül. Nem egyszerre mentek el, de már első őszig rengeteg lovat leadtak, s szarvasmarhát. Nyáron el akarták venni egy-háztartás alapon édesapámtól is a tehenet. Azt mondták, hogy csak egy tehenet lehet tartani (mármost egy családnak, ők pedig egy udvaron laktak, és egy családnak tekintették őket – P.A.S. megj.). Több tehén nem lehetett, még lehetett egy borjú is. Kicsaptuk a csordába, mert kettő volt édesapámnak is. Ahogy kicsaptuk, ők befogták. Lehívtak, ahová lehajtották a teheneket. Az öcsém ott dolgozott, valamilyen fennjáró volt. Amikor lementünk kijött az iroda elé, és meg akart győzni, arról, hogy a tehent adjuk oda, mert nekünk csak egy tehén jár. Én azt kérdeztem tőle, hogy nekem családom van, jár-e egy tehén. S azt mondta, hogy ha nekem külön nyilatkozatom van, akkor jár. Én azt mondtam, hogy akkor nekem jár, és vedd el édesapánktól. S akkor osztán így, mikor visszament, megmondta, hogy mit mondtam, és azt mondták, hogy hajtsam el a tehenet. Elég az, hogy bízunk abba, hogy az erdei kaszálókat kiadják felibe. S nem adták ki. Jött egy olyan rendelet, hogy akkor a regátban, Olténiában szűk termés volt. Ezek felajánlották a kaszálókat a románoknak. Jöttek a román kaszások Olténiából. Itt felszerelték élelemmel, fogatokkal kivitték az erdőbe. Mikor meglátták, hogy hol kell kaszálni, jöttek is haza. Egy páran ott maradtak, a sátéból valamit kaszáltak. Azoknak nem volt felszerelésük, nem tudták megverni a kaszát, cseréppel fenték. Aztán volt, amelyik leste, hogy kell kaszálni. Volt fenn egy pár madarasi is, akik urániumot kerestek, és helyette borvizet találtak. A helybéli lakosok mentek fel segíteni kaszálni, hogy

legyen a románoknak szénájuk. Még azt is kijátszották, hogy nekik is maradjon. Sok olyan román volt, amelyik hamar eltulajdonította a kaszálás lényegét. Hamar szereztek maguknak fémkövet, mert akkor már lehetett kapni, csak nekik nem volt. Itthoniak megtanították őket kaszát verni, megfenni. A megfent kaszával sem tudtak kaszálni, mert a kaszát meg kellett nyomni, nem volt elég csak húzni. A gazdaság leszállította szénájukat, vagonba rakták és elvitték. És mi maradtunk széna nélkül. Ősszel megindultunk, hogy valahol teleltessük ki az állatokat. Nekünk is három darab volt. Az egyik tehén olyan volt, hogy azon a télen kellett borjúzson. Kettőt átalvittünk a hegyen a zetelakiba. Az olyan tanyavidék volt, úgy hívták, hogy Desás. A faluból sokan átalvittük teleltetni.

Akkor kezdték kiépíteni ezt a forestier, erdőkitermelő utat, oda mentünk munkába. Nem akartak engedni. Még azt is megtették, hogy feljöttek a kocsival, és a madarasi emberek kezéből a lapátot kivették, s felhánták a kocsira, és elvitték.

K. Ez a kollektivizálás alatt történt?

V: Utána. Vagyis '62. nyarán volt ez, és a kollektivizálás azon a tavaszon volt. Nem maradt ember, aki a gazdaságban dolgozzon. Végül úgy maradtunk, hogy három napot dolgoztunk a kollektívában, és három napot más helyt. S aztán valamennyit kaszáltunk is, arattunk is, de úgy elszámoltak, hogy őszygabona volt a kollektívának is többszöröse. Mi is vetettünk volt őszygabonát is. A miénket meghagyták vetőmagnak, és nekünk nem adtak semmit, mivel külön volt nekünk vetve. De az volt a lényeg, hogy velünk learattatták.

K: A kollektivizálás befejeződése után merre járt dolgozni?

V: Hát egyszer itt kezdtük meg az út építésénél, majd folytattuk csak ilyen erdőkitermelő úttal az Olt mentén Balánbányánál. Mentünk hétfőn, és jöttünk szombaton. Biciklivel jártunk fel. Téli időszakban mentünk még az erdőbe erdőkitermelőnek és rakodómunkásnak. Az állomáson is voltam őr. Egy telet itt töltöttem el a madarasi állomáson. Addig voltam az állomásnál egy jénőfalival őr, amíg a Gál-kútjánál el nem kezdtük építeni a hidakat. Ott is fakitermelő út volt. Ősszel megöntöttük volt az alapot, a híd lábait. Mikor annyira haladtunk, hogy tovább lehetett dolgozni, visszavezényeltek az erdőkitermelésben.

'66-ban itt a traktorállomás Dánlálvával együtt volt, egy vezetősége volt neki. A traktorállomásnak volt egy brigádosa és egy pontatorja (munkaidő beíró). Ezek kezdtek hívni engemet is pontatornak. Osztan én is ide jöttem '66-ban. Három évet nem voltam ott, akkor megszüntették a pontatori posztot. Én meg építkezési munkára mentem Szeredába. [...] Dolgoztunk örökké. Aki tudott dolgozni és volt amivel dolgozzon, egy kicsi vagyona volt, az haladt. Annyira küszködtek az emberek, hogy nem tudom egyáltalán volt-e itt Madarason összesen tíz család, akinek nem volt befogni való tehene. Már a két éves teheneket is befogták.”

Bíró Domokos (78 éves) Köves utcai is emlékszik a nagy kollektivizálás idején elszendvedett meghurcoltatásokra.⁴⁸

„**K.** Domokos bácsi is volt kollektivista? Hogyan lett azzá?

V. Én sem kerülhettem el sorsomat. Mikor kollektivizáltak hát, vót két szép ökröm. Hogy ne álljak bé a kollektívbe, hát elkerültem Udvarhelyre dogni az erdőre. Egy szombaton este

⁴⁸ Elekes Emőke másodéves egyetemi hallgató (Sapientia) 2005. július 18-án készült felvétele.

hazajöttem, lám, itthon mi van, s itt a szomszéd kommunista vót, meglátta, hogy hazajöttem, s hamar reggel jöttek, s elvittek oda, ahol szervezték bé az embereket. Oda békisértek, azt mondták álljak bé a kollektívbe, de én mondtam, hogy ma nem állok bé, met én most jöttem haza. Gondoltam, hogy estére elmegyek, met sajnáltam a szép ökröket. De azt mondja, hogy most kell béálljak. Ott többen vótak szervezők, s azt mondják, hogy jöjjön s az ívet töltse ki, mondtam, hogy én nem töltöm ki. Azt mondja az egyik, hogy kitölti maga mindjárt. Mondom, hogy máma nem, hónap lehet hogy ki, de ma nem. Az egyik személy áthívott egy másik szobába, hozzám csapott egy jó nagyot, olyat, hogy majdnem elestem. Azzal ott hagyott, átment a többiekhez, osztán (visszajött s) úgy esze csabbodott, de azt mondta a többieknek, hogy én üttem meg. A szomszédok mind azt mondták, hogy egyszer Domokos álljon bé, s akkor mi es béállunk. Gondoltam, hogy én egyszer elmegyek az udvarhelyi erdőbe, s valahogy az ökrököt adom el.

Elvittek bé a helyi milíciára, s a milícián ismertek, azt mondja nekem, hogy Domokos bácsi, mit csináltál? Mondtam neki, én semmit. Mi történt? Azt mondta, hogy megcsabbodtam, pedig ő ütött engem. Hát azt mondja, elég rossz, met ebből baj lesz. Mondom, parancsnok úr, legyen szíves, menjen bé, s mondja meg, hogy béállok, csak nehogy elviyenek. Bé es ment, átment, me ott szembe, ahol a néptanács van, ott szerveztek. Bément, de nem lehetett beszélni senkivel. Valahova telefonáltak, azt mondja. Tíz perc se töt belé, s az ablakon néztem ki, s jött a fekete autó. Mondtam, parancsnok úr, jött a fekete autó. Jaj, azt mondja, a szigorancáról⁴⁹ jöttek. Fére húzódtam az ablakból, s hát jó a szigoranca parancsnok, azt mondja maga Biró Domokos. Mondom, igen. Maga csabbodja az aktivistákat, azt mondja. Mondom, én nem. S kezdtem sírni. Mondom, én nem csabbodom, csak azt mondtam, máma nem írom alá, csak hónap, s azt mondta, hogy megmutassa, hogy aláírom egy órán belül. Elég a', hogy kérdezi, mi van nálam, mondom, hogy egy bicska s egy zsebkendő. Tegyem le az asztalra, azt mondja, s menjek bé vele. Hát én úgy megörvendtem, hogy szerveznek bé. Mentünk le az emeletről, s hát a fekete autó ajtóját nyitja ki, s azt mondja, hogy üljek bé. Én béültem oda, s elvitt bé Szeredába, s ott a milícián egy fülkébe bétettek. Sötét vót, s egyedül lehetett bémenni oda. Jó egy kicsi milicista, amelyik a kapunál vót, s azt mondja, szervezésért van-e itt? Mondom, igen. Jaj, mét töreti esze magát, azt mondja, mét nem állott bé a kollektívbe. Mikor jó a parancsnok, mondja meg, hogy legyen szíves, engedjen haza, béállok a kollektívbe, leszek egy becsületes kollektivista. Hát ezt a szót én többet nem felejttem soha el.

Elég a, hogy sötétedett, s jó a parancsnok. Azt mondja, hogy hol van az úr? Én tudtam, hogy baj van velem, s ahogy meglátam, én már mondtam, hogy »parancsnok úr legyen szíves, engedjen haza, az ívet kitöltöm s leszek egy becsületes kollektivista«. Úgy kezdett engemet ütni, hogy leestem, s a földön rúgni. Azt mondja, ide nem szervezni hoztuk bé, otthon vót idő, mét nem állott otthon bé. Ott tartottak engemet este tíz óráig, s akkor felvittek a szigorancára. Ott osztán kínoztak reggelig. Má nem tudtam felállni. S akkor reggel jött két más férfi. Azok azt mondják, mét törette így esze magát, mét nem állott bé a kollektívbe otthon? Én nem mondtam, hogy nem állok bé, hanem azt mondtam, hogy hónap. Na elég a,

---

⁴⁹ A szigoranca (rom. Siguranța Statului) az állambiztonságiak régi, 1950 előtti neve. Valójában a szekuritátéről van szó.

hogy reggel finoman beszélgetett. Az egyik kérdezte, hogy érzi magát? Mondtam, elég gyengén. Mit szólna ahhoz, ha hazaengednők? Mondtam, amit a kicsi milicista mondott, hogy ha hazaengednek, kitöltöm az ívet, béállok a kollektívbe, s becsületes kollektivista leszek. Mondták, hogy menjen haza. Igen, de nem tudtam felállni a székről, s kezdtem sírni. Azt mondja, nem tud felállni, s mondom nem. Azt beszélték románul (azt hitték, nem tudok románul), nem baj, megyünk ki Csíkszenttamásra s kivigyük. Mozogtam a széken, s úgy éreztem fel tudok állni, s mondom, hogy el tudok menni. Azt mondja, menjen, tölts ki az ívet, s álljon bé a kollektívbe. Megfogtam az ajtót, a karzatba kapaszkodva lementem, az udvaron megjártam magamot, s elmentem a kapushoz, s mondtam a kapusnak, hogy elengedtek. Hát azt mondja, először felmegy, s megkérdi, hogy csakugyan elengedtek. Osztán mondta, hogy menjek haza.

Elmentem ki az állomáshoz, vettem egy kiflit s egy pohár pálinkát. Megittam, s a kiflinek felit megettem, hazajöttem. Éppen ahogy lefeküdtem, má jöttek. Telefonáltak, hogy hazajöttem. Mondtam neki (még rokonság is vót), hát János bácsi, nem lássa, hogy éppen csak élek, hagyjon békémet, s jöjjön reggel akármilyenkor, s akkor kitöltöm. Azt mondja, na jó, megyek le, megmondom, hogy minden el van intézve. Te ma maradj itthon, holnap reggel jövök, s töltsd ki az ívet. Reggel korán itt vót. Na mondom, jöjjön János bácsi, el vagyok rendezve jól, az ívet töltsen ki.

Kollektivista lettem, sajnáltam az ökrököt, hogy más járjon vele, csakugyan lettem egy becsületes kollektivista, met fogatos lettem az ökrökkel. Hát ugye mindenfélét le kellett adni, az ökrököt, a szekeret, ami az udvaron vót mindenfélét. Akinek lova vót, ökre vagy tehene, elvették. A teheneket kifizették, de a lovakétt s az ökrökétt nem adtak semmit. Ott dolgoztam nyolc évet. Az unokaöcsém volt az elnök. Én egy darabig jártam az ökrökkel munkára. Erdöltem velek, mezőre jártam, ahova kellett. Osztán az unokaöcsém bétett brigádosnak. Állattenyésztési brigádos voltam 4–5 évet. A kollektív fizetésből erőst nem lehetett megélni, met kellett tartani itthon es egy tehenet vagy pár darab juhot, olyan nehezen lehetett. [...] Osztán meghallottam, hogy a kőbánya indul oda mentem, a kollektívet ott hagytam. A kőbányához kerültem, ott adtak fizetést, a családunk nem vót nagy, hála Istennek. A lányom mikor akkora lett, elment Brassóba szolgálni, ott kitanulta a varrást, s kezdett varrni a gépen, Jancsi elment szakiskolába Hévízre.”

Sándor Béla (sz. 1946.) mezőgazdász. Élete hozzánött a mezőgazdasági termelőségmozgalmakhoz, annak utolsó éveiben elnöke volt. Ő a kollektív gazdaságba önként beállott szegény család sarjaként ismerteti annak belső világát.⁵⁰

„K. Milyen volt a gyerekkora?

V. 1950-ben a szüleim, hogy szegény gazdálkodó emberek voltak, az akkori rendszer hatására beálltak az induló termelőségmozgalmakba. Akkor 1950-ben úgy mondták, hogy kicsi kollektíva. Én Madarason jártam iskolába. Szerintem elég könnyen, jól teltek azok az évek. Az akkori kicsi kollektíva napközi otthont tartott, odajártunk, pénzbe nem került. A hét osztályt Madarason végeztem 59-ben. Könnyű volt, ha egy kicsit jobb tanuló voltál, pionír lettél, teljesen könnyen tudtak idomítani a rendszer után.

⁵⁰ Vén Emőke másodéves egyetemi hallgató (Sapientia) 2005. július 18-án készített felvétele.

Szüleimmel mentünk együtt a termelőszövetkezetbe, az akkori kiskollektívába. Szerintem a javadalmazásuk jó volt. Abban az időben a falunak a többi része eleget sínylődött az 50-es években, s nekünk volt gabonánk, volt egy kevés állat, volt, ahová munkába menni. A kultúrtevékenységekre is csak a kollektívásokat vitték, ez egy ilyen előny volt akkor.

K. Miből állt a javadalmazás?

V. Hát, a javadalmazások akkor is csak terményből álltak, s főleg az, hogy tudtak cserélni, mert Madarasra jellemző volt, és még most is jellemző, hogy a fát el lehetett cserélni terményre. Azokban az években a többi gyerekekhez képest sokkal jobban voltam. Édesapám azelőtt napszámos gépészember volt, s (Pál-) Antal Sándor tudja, hogy sok fafeldolgozó fűrész volt Madarason, s ő azokon felfogadott munkásként dolgozott napszámra. A kicsi kollektívbe is fát vágtak fel ilyen vízfűrészrel. Ezt a fát vitték Romániába, Căzăneștre, s ide-oda, s az állam engedte, hogy cseréljék gabonával. A gabonát hazahozták. Más emberektől elvették, de akik kollektív tagok voltak, azoknak adtak. Szóval a csere után a javadalmazásuk ez volt. Lehetett állatot tartani, sőt eladták a gabonát, s így úgy nézett ki, hogy sokkal jobbak a lehetőségek a kollektívben.

K. Az előbb említette, hogy a kollektív tagok jobban részt vettek kultúrtevékenységekben. Mit értett ezen?

V. Na, most már biztosra tudom mondani, hogy lehettem három-négy osztályos gyermek, s megértem azt is, hogy nem voltam az első tanuló, sem utolsó, mert voltak jobbak is, hogy a mezőgazdasági és kollektív ünnepekre, és minket vittek verset mondani és táncolni, akiknek a szülei már abban az időben beálltak a tsz-be, a kollektívbe. Akkor még nem tudtam felfogni gyerekésszel, hogy tőlünk miért vagyok egyedül vagy másodmagammal ott az ilyen ünnepeken, mikor voltunk nyolc-tizen posztónadrágos gyerekek. Akkor a tantestületben volt, aki direkt csak ezzel foglalkozott, a pionír instruktor.

K. Tehát, akinek szülei már az 50-es évekbe beálltak a kollektívába, bizonyos előnyökkel számoltak?

V. Bizonyos előnyökkel rendelkeztek. S ez a kivételezés ment és nagyon kiéleződött egészen a 60-as évek elejéig. Azok a szegény kollégáim, akiknek szülei nem álltak be a kollektívbe, azok nem tudtak felvételezni a szeredai gimnáziumba, a mostani Márton Áron Líceumba. Akik 60 előtt mentek felvételizni, a legelső kritérium az volt, apád beállott-e a kollektívbe. Ha nem állott be, mentél haza, nem mehetett középiskolába felvételizni. Elvégezte a hetet, mert az mégis kötelező volt, de attól arrafelé lehetett szintizes, csak kínlódta.

K. Ön milyen iskolába járt?

V. Mezőgépészeti szakiskolába. Ez Sepsiszentgyörgyön volt, elég jó nevű szakiskola volt, hároméves. Azt '60-ban kezdtem, és '63-ban végeztem, mint mezőgépészeti traktorista. Visszakerültem Madarasra. Majd megnősültem, letettem a katonaságot. Azután kitanultam a lakatosságot, visszajöttem a faluba karbantartó gépésznek. Segesváron letettem a mesteriskolát. Jó volt, az már egy kilátást nyújtott nekünk, mert '75-ben már szinte azt mondom, hogy az akkori rendszernek a szinuszgörbéje egészen fent volt, s jó fejlett volt az ország. Akkor indult meg a turizmus, akkor az életszínvonal már eléggé magas volt. Volt egy felsőbb rend is már. Ha elmentél a tengerpartra, érezted, hogy vannak gazdagabb emberek is, mint mi. '76-nyarán elvégeztem. Visszajöve részlegvezetőnek tettek. Volt itt

vagy 15 traktor, kombájn. '76-tól '82-ig végeztük ezt a mezőgépészeti munkát. Az azt jelentette, hogy Madaras minden egyes gépészeti munkáját mi végeztük el.

K. Hogy lett tsz-elnök?

V. Egyszer hívatnak az akkori falusi pártbizottsághoz, hogy fiú, olyan jól megy itt nálatok a gépészeti munka, ismered a falut, ismered a határt, ismered a szakmát jövőtől te kéne legyél a tsz-elnök. '82-től megválasztottak a termelőszövetkezet elnökének.

K. Mit jelentett a termelőszövetkezet elnökének lenni?

V. A termelőszövetkezet akkoriban minden faluban egy olyan termelő egység volt, aki a falu minden egyes tagját, minden egyes lakóját összefogta, össze kellett volna fogja, munkát kellett volna adjon. Úgy a 60–70-es években tetőzött ez a szocialista mezőgazdaság, de a '80-as években annyira ki volt szolgáltatva az államnak és akkora a centralizált irányítás, hogy egyáltalán nem tudott az ember kibontakozni. Ott dolgozni is kötelező volt, de ott helytállni is. Fizetést kaptál, de a kötelezettségeknek nem tudtál eleget tenni. Mindig centralizált tervből leadott kötelezettségeid voltak. Voltak bizonyos ötéves és éves tervek, ami látszatra jó dolog volt. De megvalósítani nem lehetett, magyarul mondván, hazudni kellett. Még viccek is vannak róla: »Még a disznónak is húszat kellett malacozni, hogy egy megmaradjon.« Az állami alapba a megállapított mennyiséget kötelező volt leadni, egy hektár után 2000 kg-ot. Ha 3000 kg termelt is, annyit adtál le, és ha csak 2000, akkor is. De jelenteni kellett a 3000-es termést, és azt is, hogy a tagság megkapta az 1000 kg mennyiséget, pedig annak semmi sem maradt. Tehát hazudnod kellett felsőbb utasításra. Azt mondták, hogy mögötted van a falu, legalábbis akik akkor még eljártak dolgozni. Biztosíts kenyeret nekik, mert kötelességed. Mi szintén megadjuk a lehetőséget, mert biztosítunk műtrágyát, biztosítunk traktorokat, biztosítunk hitelkedvezményt, s ilyen olyan hitellehetőséget, hogy vegyél fel pénzt, akkori bankoktól és költsd el, de termeld meg az előírtat, de ezt az állami alapnak le kell adni. Osztán ősszel, ha nem tudtad leadni a búzát, pityókát s az ilyeneket, akkor már hívtak az első titkárhoz, hogy miért nem tudta, elnök elvtárs leadni, mi történt, hova tették a termést, ellopták? Nem ügyeltek oda, nem figyeltek oda, mi történt?

Kénytelenek voltunk valamilyen melléktevékenységgel foglalkozni. Akkor is a fához nyúltunk, az erdőkhöz, és levágtuk a fát elkezdve a karácsonyfa mérettől nagy fáig, vagonra tettük és elvittük. Szerződést kötöttünk olyan termelőszövetkezetekkel, amelyeknek több gabonájuk volt, és fáért gabonát cseréltünk. Kiosztottuk az idegen gabonát, mert a miénket le kellett adni, ha megtermelt, ha nem.

Aztán nem beszélve az állati termékekről, a tejről, a húsról. A tej teljesen az állami alapba ment. Amit a tejt fizettek, az volt a gondozók fizetése. A hússal sem álltunk jobban. Itt nem volt szabad levágni egy tehenet, egy borjút. Ma is tiltják, de másért, állategészségügyi szempontokból. De itt a termelőszövetkezet keretén belül nem volt szabad levágni állatot, nehogy magad értékesítsd a húst, vagy kioszd azoknak, akik veled dolgoznak. Ilyenről szó sem lehetett. S így aztán a javadalmazás nem volt elegendő, nem tudott abból megélni a termelő.

Egyetlenegy szerencse volt, egyetlenegy kevés engedelem a 84-es évben, amikor megengedték az »acord globál« (magyarul: átfogó egyezmény) szerződéseket. Ez egy érdekes kommunista helyzet volt, mert megengedték, hogy szövetkezeti tag területet vegyen ki a

saját területéből, és megdolgozza. Mostani kifejezéssel, részes gazdálkodásnak mondhatjuk. A tag a szerződésben megállapított területről a fűvet lekaszálta, és a termés 60%-át leadta, a többit megtarthatta magának. Ez egy kicsit fellendítette azokat a tagokat, akik erre vállalkoztak. Azt is meg kell mondjam, hogy bizony az »ügyeskedők« közül egyesek attól sem riadtak vissza, hogy a másokét meglopják.

A lopások meggátolására lépéseket tettünk. A brigádosokkal ellenőroket állítottunk a mező szélére. Ezek mezőgazdasági szakiskolát akkor végzett fiatalok voltak, akiknek kezébe bonos tömböt (értsd: jegytömb) adtunk, és odaállítottuk, hogy amikor a János bácsi jön a szekérrel, adjanak neki egy bont, és azzal menjen a mérlegre.

A '86–87-es években az embereket még egy kicsit felvidította, hogy haza is vihetett valamennyit, főleg szénát. A pityókánál is alkalmaztuk ezt a részes munkát, de ebben az esetben a mérlegen osztottuk a részesedést, nem kellett az egyén azt a mezőről vigye.

Az állattenyésztésnél semmilyen más formában nem volt részesedés, csak valamelyes tarifaemelkedés volt a tejről s a súlygyarapodásra. Ez azt jelenti, hogy egy gondozó a rábízott 10–20 állat után, a hizás mennyiségétől függően (az előírányzott napi 35 grammnyi súlyemelkedéshez igazítva) kapott fizetést.

Így ment az élet egész 88-ig, szerencsémre. Aztán még jött egy centralizáló húzás, egyesítették a tsz-t a dánfalival, s akkor én visszakerültem a szakmámba. Úgy, hogy a kommunizmus felbomlásakor én már nem dolgoztam a tsz-ben. Az egyközséget alkotó két falu új elnöke már egy mérnök lett, ez volt a fentről jövő előírás...

K. Van utóhatása, hogy elnök volt?

V. Nem mondhatnám. Közvetlen a rendszerváltáskor egy pár ember szemembe mondta, hogy te is kommunista voltál. A rendszernek a katonája voltam, miért ne lettem volna kommunista, hogyne lettem volna, az voltam, de nem az a kommunista, aki zsarnokoskodott. Én mindig olyan ember voltam, aki próbált segíteni, helyzetet megoldani, s a szakmáját szerető ember. A gépparknál mesterként dolgoztam '89 után is, és ami egyedüli a vidéken, hogy azokkal a fiúkkal, traktoristákkal vagyok együtt, akik azelőtt is velem dolgoztak. Nem fordítottak hátat nekem. '91-ben, amikor a kollektívet szétszedték, az emberek nem hallgattak rám. A mezőgazdaság hiába volt kommunista, centralizált, nem lett volna szabad egyből annyira szétépni. A kollektív a centralizált vezetés miatt nem volt jó dolog, de a földeknek nagybani megművelése igen. A nadrágszíz parcellán dolgozni nem érdemes, erre rájött már mindenki az eltelt 15 év alatt. De ott a bosszúvágy mindenkinben, inkább nyugdíját, pénzét rákölti azért a kicsi termésért. Akkor a '90-es évektől visszamaradtam részlegvezetőnek, azóta is kiszolgálunk mindenkit, természetesen fizetés ellenében. A kiszolgáló tevékenységünk természetesen nap mint nap fogy, mert mindenki már próbálja egyénileg elvégezni azt."

Tankó-Molnár Mária nyugdíjas tanítónő visszaemlékezésében a falusi értelmiségnek a szocializmus idejében megnyilvánuló megélhetési gondjait eleveníti fel.⁵¹

„**K.** Tösgyökeres madarasiak?

V. Csikmadarason születtem, itt is éltem le az egész életemet, itt dolgoztam, innen mentem nyugdíjba. Édesapám Péter Ignác, édesanyám Bíró Teréz. Édesapám foglalkozása állategészségügyi, de mellette székely szabó,⁵² édesanyám pedig háziasszony volt. Az elemi iskolát idehaza végeztem, a középiskolát Csíkszeredában, a mai Márton Áron Gimnáziumban, 1959-ben érettségiztem, és egy olyan osztálynak voltam a tagja, amelyben az osztálytársaim közül sokat meghurcoltak. Az 1956-os forradalomnak volt a következménye, hogy négy osztálytársamat és az osztályfőnökömet bebörtönözték. Az érettségi alatt is a Csíkszeredai tanárokból négyet tartóztattak le.

K: A férje származásilag madarasi-e?

V. Nem, ő Gyimesközépleokról került Madarasra, itt ismerkedtünk össze és összeházasodtunk. Amikor középiskolás voltam, már akkor itt tanított Madarason. A '60-as évek elején én tisztviselő voltam, mikor a kollektivizálás megindult. Én nem vettem részt a kollektivizálásban, mert akkor voltam terhes, akkor született a kislányom. A férjem kötelező módon, mint pedagógus kellett járjon a faluba beszervezni az embereket a kollektívbe. Ez eléggé nehéz dolog volt, mert az akkori tanítóknak mindenféle munkát kellett végezniük: kerítést festettek, jelszavakat írlak a kertre, tojást gyűjtöttek a szövetkezetnek, és még sok mindent végeztettek az akkori pedagógusokkal. Én három és fél évig tisztviselő voltam, utána átmentem tanítani, és magánúton elvégeztem a képzőt, tanítói diplomát kaptam és 36 éven keresztül tanítottam idehaza. Ez nekem nagyon jó volt, hogy itthon a szülőfalumban taníthattam. Engem itt ismertek, én is ismertem mindenkit, de én ennek hátrányát még egy pillanatig sem éreztem. Mindketten pedagógusok voltunk, ezért a fizetés kevés volt, úgyhogy az akkori kollektív gazdasággal kapcsolatunk kellett legyen, hiszen télen tanítottunk és nyáron dolgoztunk a gazdaságban.

K. A kollektívbe önként álltak be, hogy a jövedelmet pótolják?

V. Igen, önként, rendes tagok voltunk, mert földet is adtunk be, a nagyapámtól megmaradt földet, és még azt is, ami a nevünkön volt. Dolgoztunk, hogy háztájit kaphassunk. Aztán egy időben az volt, hogy háztájit csak az kaphatott, akinek megvolt a minimális munkanapja, és így még keményebben kezdtünk dolgozni, hogy legyen háztáji. A háztájit itt kaptuk a ház mellett, a réten.

K. Mit dolgoztak?

V. A férjem sokszor 8 hektárt is lekaszált, és a család, a gyerekekkel együtt mentünk, takartunk. Azért volt nehezebb, mert nem volt nekünk jármű, nem volt olyan állatunk, amivel a takarmányt, a termést behordjuk, így embereket kellett fogadni, fogatosokat ahhoz, hogy azt a terményt behozzuk. Nagyon-nagyon rá kellett dolgoznunk, elég kevés volt a jövedelem, s mégis dolgoztunk. Vállaltunk még cukorrépát, takarmányröpát részibe úgy, hogy kapáltuk, gyérintettük, akkor azt is be kellett szállítani, a mi részünket idehaza, a kol-

⁵¹ Vass Melinda másodéves egyetemi hallgató (Sapientia) 2005. július 17–19-én készített felvétele.

⁵² Értsd székely harisnyát (nadrágot), mellényt, kabátot készítő.

lektív részét pedig oda kellett vinni. Sok kiadással járt, mert a fogatosokat meg kellett fizetni, tisztelni⁵³ kellett, etetni. Elég nehéz volt ez az időszak.

K. Mikor lettek kollektív tagok?

V. Mikor 1950-ben megalakult itt Madarason a kollektív, akkor én 9 éves voltam. Úgy emlékszem rá, hogy akik először beléptek, azok nagy lelkesedéssel léptek be, annál is inkább, mert 1945-ben, mikor volt a földreform, akkor sokan földet kaptak. S az ilyen szegény sorsú emberek úgy érezték, hogy előbbre jutnak, ha belépnek. Az első belépők mind

olyanok voltak, akiknek kevés földjük volt, vagy úgy kaptak földet, s így pozíciókhoz jutottak, és az ilyenekből alakult meg az akkori néptanács is. Az első kollektív, ahogy én emlékszem, az eléggé jól működött, mert elég szép jövedelmeket kaptak. Úgy emlékszem vissza, hogy mikor tagosítottak, akkor mentek a fiatalasszonyok is takarni, énekeltek, vigadoztak. Mikor volt a végelszámolás, akkor mulatságokat rendeztek. Az első idő, én úgy láttam, hogy jól ment azoknak, akik akkor beléptek. Viszont a módosabb emberek nem léptek be, csak a szegényebbek.

Szüleim a kicsi kollektív idejében lettek kollektív tagok, nem emlékszem melyik évben, úgy 54-ben. Nem voltak birtokosok, kevés földjük volt, de keveset is dolgoztak ott. Édesanyámnak megvolt a nagycsalád, úgyhogy ő nemigen járt, hanem édesapám. Ő állategészségügyi technikus volt a néptanácsnál, amellet a szabadidejében székely szabó volt. Nem nagyon szerette a mezőgazdasági munkát. A kollektívbe való beállítás inkább azt

szolgált, hogy a gyermekeit tudja iskoláztatni. Egyszerre hárman is jártunk iskolába, testvéreim tanárok lettek. Én és a középső öcsém Szeredába, a Márton Áronba, a nagyobbik öcsém Brassóba, majd a kisebbik öcsém is a Márton Áronba jártunk középiskolába. Az én édesapám nagyon ragaszkodott ahhoz, hogy tovább tanuljunk. S ennek a továbbtanulásnak egyik követelménye volt a kollektív tagság. A másik, hogy ne legyen közeli kapcsolata az egyházzal. Ő pedig fiatal korától tevékenykedett egyházi vonalon, és 15 éven keresztül megyebíró volt. 1957-ben az új harang beszerzését ő szervezte megyebíróként. Még mi gyerekek is gyűjtöttük a pénzt a harangra, és én egy kicsit sértőnek éreztem, ahogy ő beadta a lemondását. S azért mondott le, hogy a gyerekei érvényesüljenek. Amikor én érettségiztem, akkor még ebbe nem kötöttek bele, de amikor a második öcsém érettségizni készült, hazajött és azt mondta édesapámnak, hogy mondjon le a megyebíróságról, ha azt

⁵³ értsd: megvendégelni, azaz etetni-itatni.

akarja, hogy sikerüljön az érettségije. Akkor kikiáltották, mint aki megtagadta a hitét, pedig nem a hitét tagadta meg, csak felmondta azt a szolgálatot a gyerekei érdekében. Nem megélhetés volt nekik a kollektív, hanem csak olyan, hogy nekünk jobb jövőt biztosítson ezáltal.

K. A módosabbak nem látták jövőt a kollektívben?

V. Ők látták, hogy ez nem jövő, látták, hogy akinek földje volt, az jobb módú, és hogy a kollektív élet nem megélhetés.

K. A kollektív elnöksége helyi volt-e?

V. Igen, a kollektív vezetősége egészen helyi volt. Inkább rokonizmus alapon ment, vagy komaság alapján. Egy anekdota járja, hogy mikor választás volt, akkor mondták, hogy arra a pozícióra »jó lesz Dobos Gergely komám«, vagy nem tudom kicsoda. Úgyhogy nem vették alapul a rátermettséget, a hozzáértést. Örültek, hogy ők polcra kerülhettek. A néptanácsnál az elnök helyi volt, de a titkárokat, munkás származásúakat, idegeneket hoztak a faluba. Azoknak sem volt végzettségük, nem volt hozzáértésük. Aki 1960-ban a néptanács elnöke volt, éppen csak nem volt analfabéta, alig tudott leírni egy pár szót. De párttag volt, szegény volt, és azért polcra került.

K. Mi volt a nagy kollektív?

V. 1962-ben kezdték szervezni másodszer a kollektívet, akkor már az egész falut beszervezték. A szervezők között voltak még pedagógusok is. Én akkor a néptanácsnál dolgoztam, én nem vettem abban részt. Kezdetben úgy ment, szépen meggyőzéssel, kit meggyőztek, kit nem. Azután a végén eléggé durván ment. Amint emlékszem, hoztak valahonnan a Nyárad mentéről egy csapat régi kollektivistát, azok járták a falut, és rákényszerítették az embereket. A pedagógusokat, tanítókat, tanárokat kötelezték, hogy szüleiket saját maguk meggyőzzék. S végül innen, a faluból mindenki belépett, és erre mondták, nagy kollektív. Bizony eléggé kizsákmányolták a tagságot, mert akik ott voltak a vezetőségben, azok kihasználták a helyzetet, mások pedig egyharmadában kellett dolgozzanak kevés jövedelemért. Én például gyermekkoromban nem emlékszem, hogy loptak volna az emberek, de kezdett bejönni az, hogy a mezőről ellopták a termést. Először csak a kollektívéből loptak, utána már a háztájiból is. Úgyhogy így fokozatosan rákényszeredett az ember, hogy lopjon. Akkor már tanítottam I–IV. osztályban, és mikor a gyerekekkel beszélgettünk, ők elmondták, hogy édesapám ezt szerezte, azt szerezte. Egy idő után csalamádénak kukoricát termesztettek, és abból volt a nagy-nagy lopás. Mindenki azt a tejes kukoricát törte, hordta haza. Aztán olyan is volt, hogy a kukoricát lopó összetalálkozott a medvével. Én nem tartottam igazságosnak azt, ahogyan ment a munka. Akik a »tűznél« voltak, azoknak jól ment, a másik pedig naponta dolgozott.

Most, miután megomlott minden, akik lelkiismeretesen dolgoztak a kollektívben, sok időt, most alig kapnak valami kis nyugdíjat. '90-ben, amikor kezdték visszaadni a földeket, akkor nagy bonyodalom lett, mert mindenki vissza akarta kapni a földjét, veszekedések voltak. Csak az volt a baj, hogy a belépéskor mindent be kellett adni, és amikor a földeket visszakapták, akkor mindent újból be kellett szerezni.

Mi a nagy kollektív megalakulásakor lettünk tagok, és azután kezdtünk munkanapra dolgozni. A fogatosokkal a férjem jó viszonyban volt, viszont nagyon nehéz volt, mert a fogatosok abban az időben urak voltak, mindenki rájuk volt szorulva. Amikor arról volt szó, hogy másnap szénát kell behordani vagy valamilyen terményt, akkor este el kellett

menni a bodegába, mert ott volt a találkozó, és előzetesen meg kellett tisztelni azt a fogatost, hogy biztosra eljőjön. Mikor másnap eljött, akkor mindig ebédet adni, úgyhogy lényegében nem is volt olyan nagy a jövedelmünk. De végül is egy kicsit kikapcsolódás is volt, mert alig vártuk, hogy tavasz legyen, és menjünk a mezőre. Én nagyon-nagyon jól éreztem magam, amikor az erdőrészt alatt dolgoztunk, olyan csend volt, s az egész évi tanítás után kikapcsolódást jelentett. Krumplit is vállaltunk, akkor azt úgy hívták, hogy (acord global), hogy egy részét adták csak nekünk, a többi ment a kollektívnek. Azt is meg kellett kapálni, minden munkafázist el kellett végezni, s keveset kaptunk. Viszont ez is egyik feltétele volt annak, hogy kapjunk egy háztájit. Nem is volt 25 árny a háztájink, csak egy olyan tizenvalahány. De azért volt nekünk jó, mert közel volt, itt a kerítés mellett. Úgyhogy nem kellett fogatot hívjunk, hogy a termést behozza. Aztán értek csalódások is. Én mindig úgy szerettem, hogy minden nagyon pontosan legyen elvégezve. Tehát, azt hiszem, egy kicsit maximalista voltam, ne mondják, hogy látszik, ez a tanító családé, és ne, milyen az a répa. Hanem annyira beledolgoztunk, hogy szép volt, nagy, és amikor kellett volna kiszedni, akkor nagyon sokszor elloptak belőle. Akkor a lopás mindennapos volt, olyan is volt, hogy majdnem felét a nagyoknak kiszedték, és nekünk alig maradt belőle. Nem volt könnyű ez az időszak. Lelkileg és fizikailag is eléggé nehéz volt.

K. És mint tanítónak volt egy státusuk, ami mára átértékelődött, mit jelentett akkor tanítónak lenni?

V. Hát igen, én azt mondom, hogy a férjemet és engemet is megbecsültek, és csodálták, hogy a tanítói munka mellett képesek vagyunk annyi sok fizikai munkát végezni. És tiszteltek, például a fogatosok is mindig úgy szólítottak, hogy tanító bácsi, tanító néni, és nagyon szívesen eljöttek hozzánk. Úgyhogy a faluban mindkettőnket tiszteltek. Én úgy éreztem, hogy végig és most is megadják a tiszteletet, sokszor még olyan is van, hogy idősebbek úgy köszönnek, hogy »csókolom tanító néni«. Annyiszor mondtam, nem akarom, hogy a nálamnál idősebbek magázzanak engem, de úgy látszik, ez a megbecsülésnek a jele. A kollégákról ezt, sajnos, nem tudom elmondani, de a falusiak most is mindennap megkérdezik, hogy van a tanító bácsi,⁵⁴ jobban van-e, vagy mikor mennek Vásárhelyre? Annak, hogy mi a kollektívben is munkát végeztünk, nem éreztük hátrányát. Sőt, még nagyobb tiszteletet vívtunk ki ezzel.

K. És meddig voltak a kollektívben?

V. Egészen '89-ig. A változás évében is még volt cukorrépa, takarmányrépa ültetve, tehát végig dolgoztunk. Hát elég nehéz volt mindenképpen. Számomra erről az utolsó időszokról nagyon rossz emlékeim vannak. Először is azért, mert mint pedagógusokat a román nyelv miatt rengeteg kellemetlenség ért az iskolában. Mi ugyanis itt születtünk, és nekünk a román nyelv nehéz volt. Az utóbbi időben jól kellett tudni románul, és mikor jött egy bizottság Bukarestből, akkor nagyon csúnya dolgokat műveltek velünk. A '89 előtti időszak anyagilag nagyon nehéz volt. Itthon állatokat tartottunk, juhokat, disznókat azért, mert nem jutottunk hozzá élelemhez. Nem volt honnan venni, s azért meg kellett mindezt termeljük. Ezért szükség volt, hogy a kollektívben kapjunk ptyókat vagy valamilyen részesedést, mert csak így

---

⁵⁴ Tankó-Molnár Péter tanító hosszabb ideig ágyban fekvő beteg volt. azóta elhunyt. A Vásárhelyre menés a marosvásárhelyi kórházi kezelésre tett utalás.

tudtunk állatot tartani. A férjem a molnárnak kaszált, hogy kapjunk onnan lisztet, korpát. Ő reggel előbb lekaszált a mi részünket a kollektívben, én és a két gyerek mentünk takarni. Nehéz időszak volt, amit meg tudtunk termelni megvolt. Viszont a cukor nagy probléma volt, főleg mikor porcióra osztották. Én nem sírom vissza azt az időszakot, mert kegyetlenül nehéz volt részünkre, sokat kellett dolgozni, hogy normálisan éljünk. Egy kiló szalámit nem tudtunk venni. Megtörtént az, hogy elmentem Balánbányára, ahol ipari központ volt, és sort álltam vagy két óra hosszat egy kiló szalámiért, és amikor sorra kerültem, azt mondták, hogy: »falusiakat nem szolgálunk ki«. És haza kellett jöjjeek szalámi nélkül. Az olajat is porcióra adták. Aztán voltak olyan tanítványaink, akik megsajnálta és besegítettek, egy-egy liter olajat, egy kiló puliszkalisztet, egy kiló cukrot adtak. Most is szerintem, aki akar, az tud élni, vagyis aki dolgozik, az megél. Tartottunk juhokat, sajtot kaptunk utánuk. Összel szénát adtunk el, vagy télen, abból vettük például a leányomnak a bűtot vagy a staférungot.

Ahhoz képest, hogy ezelőtt 46 évvel úgy indultunk a semmiből, és nagyon sok munka nyomán minden újraépítettünk, tehát volt értelme az egész munkának.

A villamosítás Felcsíkon '60-ban indult, itt '61–62-ben vezették be. A mosás és minden a patakvízből volt, főzni pedig kútvizet hoztunk mindig. Madarasra jellemző volt, hogy nagyon rossz volt az ivóvíze, mert ezt a patakvíz biztosította. Addig, amíg én is gyerek voltam, ez a patak tiszta vízű volt, pisztrángok is voltak benne, és ezzel a modern világgal, a sok pillepalacktól elkezdve mindent beledobálnak, s akik fürdőszobákat építettek, a szennyvizet belevezették a patakba, meg sok istálló is épült a patak partjára. Régebben az emberek nem engedték meg maguknak, hogy szennyezzék így a patakot. Soha semmi nem jött le, olyan volt az a patak, hogy abból nyugodtan lehetett főzni, mosni, mindenre használni. Utóbb pedig rendkívül szennyezetté vált. A megoldás csak a vezetékes víz lett.

K. És akkor volt a másik réteg, a kulákság...

V. A kulákokat igyekeztek úgy beállítani, hogy megbélyegezzék őket, de már akkor láttam, hogy azok becsületes munkával rádolgoztak arra, amijük volt, tehát igazságtalan dolog volt. És az is igazságtalan volt, hogy a Duna-csatornához vitték a kulákfiúkat és nem katonának, hanem munkaszolgálatosnak. A továbbtanulás is eléggé nehéz volt annak, aki kulák családból származott. Akik kulák familiából származtak, még akkor is, amikor 1959-ben érettségiztem, és voltak olyan osztálytársaim, akik bejutottak, elvégezték a középiskolát, és amikor volt az érettségi vizsga, akkor megnézték a származását. Ha egy tantárgyból bukásra állt, vagy épp át kellett volna csúszson, aki kollektivistá származású volt, az átment, ha kulák származású volt, akkor meg kellett bukjon. Vagy ha nem is volt kulák, de iparos eredetű, az is hátrány volt. Mi úgy érettségiztünk, hogy 3 tantárgyból volt először írásbeli és utána 7-ből szóbeli, mindez egy nap. Bementünk délben, és éjjel két óraker jöttünk ki. Hét tantárgyból kellett vizsgázzunk egymásután, úgyhogy egyik teremből mentünk a másikba, húztuk a tételt, és így egy nap vége lett. 95-en érettségiztünk, és annak egyharmadát vágták el, és annak felét azért, mert figyelembe vették a származását is. Még a személyi dossziében is benne volt, hogy kulák származású, és ez a megbélyegzés végig követte, igazságtalanul. Hiszen ha jó tanuló volt a gyermek, az nem tehetett arról, hogy mik a szülei.

Néha durván csúfolkodtak a kulákokkal és azokkal, akik akkor jobb módban éltek. Tehát durván ment ez az osztályharc.”

Hasonló tartalmú visszaemlékezéseket sorolhatnánk, mert vannak még elegen, akik nem tudták elfeledni az akkori meghurcoltatásokat. Mondandójuk hasonló a fennebb elhangzottakéhoz, az egyéni vonásokon kívül nagyjából üzenetük is ugyanaz. Röviden id. Bartó József (83 éves) visszaemlékezéséből ragadunk ki még egy-két szót édesapja sorsáról. „Nagyon karakán ember volt – mondja. – Ellensége volt a kollektívnek, nem tudta volna elviselni, hogy őt ide-oda tologassák, küldözgessék, Jóska bá, most ezt csinálja, azt csinálja, ma ide menjen kaszálni, holnap oda menjen kapálni. Minden meggyőzési kísérletet határozottan visszautasított. Egyszer őt is elvitték volt Kósával együtt. Rájuk ijesztettek, majd haza engedték, de figyelmeztették, hogy erről senkinek ne szóljanak, és menjenek szépen a vasút mellett haza. Az utcában ő maradt utolsónak a kollektivizáláskor. Nem engedett, meghúzódott és sokszor hajnalban jött haza. Amikor a végén már minden félórában küldték utána az embereket, máma – mármint édesanyám – aláírta a belépési papírt, de ő nem. Nem is kapott kollektív nyugdíjat. De már azelőtt is a község vezetői számtalanszor zaklatták, és különböző közmunkára citálták. Veres Dénes, az ordinánc, vagyis az altiszt csak dugta fel a fejét a vasútra (a vasút mellett laknak – P.A.S. megj.), kiáltott be: »Jóska, fogd bé a lovakot«, s kellett valakit fuvarozni közmunkában, ha volt ideje, ha nem. A kollektívbe mindent le kellett adni. Csak agy vastengelyű szekér maradt meg eldugva, amelyet Ityim Áron készített.»

„Egyszer két tehenet hajtottunk oltásra nagyapámmal – szól közbe ifj. Bartó József. Odajön Csonka Jankó (András János) követelte, hogy szerződjön tejet. Ő azt válaszolta, hogy amíg a tehenének ő ad enni, addig annak tejével azt csinál, amit jónak lát. Abból más nem dirigál. Erre nagy sértődéssel fenyegetően válaszol Jankó: »Jóska bá, a fekete kocsival hordoztattam meg, s még meghordoztatom.« „Ezeknek a teheneknek a tejéből te vaját akkor sem küpülsz« – volt a válasz.»

Id. Bartó József további élete is megváltozott a kollektivizálás után. Kezdetben ő volt a kollektív irodánál, mivel a húga bekerült a kollektív vezetőségébe, és ő telefonszolgálatot teljesített. Különböző munkákra akarták bevonni, de ő nem tudott megbarátkozni az új körülményekkel, és elment. Előbb az IFET-nél volt fakimérő, majd a villamossági vállalat helyi megbízottjaként a villanyköltségek beszedője (incasator). Onnan is ment nyugdíjba.

*

A kollektivizálás befejezése után a mezőgazdasági termelőszövetkezet (ezt a megnevezést kapta a kollektív gazdaság 1963-ban) nem tudott a meglévő munkaerőnek kereseti lehetőséget biztosítani. Kezdetben még megpróbálták visszatartani főként a jó munkaerőket, de megfelelő kereseti lehetőségek biztosítása nélkül az erőszakkal kollektivizált gazdák nem vállalták a nekik szánt sorsot. A munkaképes lakosság jó része (főképp a jobb gazdák) eldobva kaszát, kapát, hátat fordított a földműves életnek, és más munkalehetőséget keresve, a város felé vette útját építőtelepekre, gyárakba, egyéb létesítményekhez, vagy bányász-nak mentek a balánbányai rézbányába, a Hargita-fürdői kaolinbányába vagy máshova. Őket követte a felcseperedő ifjúság, akik közül kevesen választották a mezőgazdász életet. Kezdetben a kollektívnek hátat fordítók szakképzetlen, időszaki vagy alkalmi munkát vállaló munkásokká váltak, rendszerint ingáztak és szabadidejükben otthon, a ház körül

tevékenykedtek. Egy idő után mind többen költöztek városra, főként a felnövő fiatalság, amely már szakmát tanult, és így helyezkedett el ipari, kereskedelmi vagy más foglalkozási ágakban, lakhelyet is a munkahelyhez közel választva.

Maga az tsz sosem volt igazán jövedelmező. Évek hosszú során az erdő élte a gazdaságot. Mivel az erdei kaszálókon az egyének kezén jelentékeny mennyiségű fenyőfa-állomány volt, ami nem vált állami tulajdonná 1948-ban, azt a tsz letarolta, és deszkaként értékesítette. Két fűrész évtizedeken át megszakítás nélkül vágta a deszkát és a lécet, pótolva a tőid gyenge hozamát. Az erdei kaszálók egy része, amelyeken erdő is volt, ma többnyire puszta vagy legelő.

A fa mellett a termelőszövetkezet másik jövedelmi forrása a burgonya volt. A nagy területen termelt burgonya mindig kifizetődő, biztos nyereséget hozott a gazdaságnak. Az állattenyésztés azonban csak tengődött, hiába volt meg a megfelelő feltétel egy modern állattenyésztő egység kifejlesztésére.

A termelőszövetkezetbe kényszerített lakosság jó részének más megélhetési lehetőség után kellett néznie, mivel ezen túl a föld megmunkálásához nem volt mindnyájukra szükség. A több mezőgazdasági munkálatokat elvégezte a gép. De aktív tagjainak sem tudott megfelelő megélhetést biztosítani. Ez alól kivételt a harácsolásból meggazdagodott néhány vezető képezett csupán. A tsz a termés jelentős részét a gépi munkálatok költségeinek

Id. Bartó József és neje, Julianna 2006-ban

kiegyenlítésére kellett fordítsa, a többi az állami szektornak értékesítés végett átadnia.

A tagok szerény keresetüket a háztájiként kapott területtel pótolták. A háztáji kezdetben 30 ár föld volt, később lecsökkent 15-re, hogy az utóbbi években még abból is visszavegyenek a szántóterület növelése ürügyén.

Ezen a kis parcellán a tsz-tag egy pár szárnyast vagy egy-két sertést tartott. Az 1989-es fordulat előtt azonban, és nemcsak az 50-es években, ezek egy részét le kellett szerződniük, és alacsony felvásárlási áron az állami egységeknek átadniuk. (Így a szabadpiacon vett malac többre került a gazdának, mint amennyit az állami felvásárló egységtől kapott egy 110 kg-os disznóért.) És a szegény ember kénytelen volt valamilyen állatot leszerződni, mert kényszerhelyzetben állott. Ha nem szerződött, a néptanáctól nem kapott alkalomadtán az ügyes-bajos dolgai intézéséhez szükséges igazolást, vagy más hátrányos megkülönböztetésben részesült.

Aki juhot, tehenet akart tartani, nehezen jutott a takarmányhoz, mint az előbbi visszaemlékezésekből is kitűnik, keményen megdolgoztak érte. Az állattenyésztő gazda, ha egy ún. kolhoz-tehén tartására vállalkozott, a család és esetleg a szomszédok tejszükségletének biztosítására, sok verejtékkel és utánajárással tudta takarmányozni azt. A meddő tehenet is kénytelen volt tovább tartani, nehogy levágásával vagy értékesítésével rontsa a statisztikát. A juhtartó gazda arra kényszerült, hogy nemcsak a gyapjút, hanem a sajtot is majdnem teljes egészében szerződéses alapon az állami szektorban értékesítse. Gyakorlatilag a falu népe 1989-re annyira rossz anyagi helyzetbe került, hogy a napi szerény betevő falatját sem tudta biztosítani.

FORRÁSOK:

NLt. Cszda, Csík rajoni Néptanács lt., 7/1952.

NLt. Mvhely, Maros-Magyar Autonóm Tartományi Néptanács lt., 28., 39/1950., 76/1953., 153., 156/1962. sz.

Csmad. Népt. lt. 1961–1962., 1963. évi iratok.

Antal Dénessel, id. Bartó Józseffel, Bíró Domokossal, Sándor Bélával, Tankó-Molnár Máriaival készített interjúk.

A Néptanács

Csíkmadaras helyi önkormányzattal rendelkező település volt az évszázadok során. Vezető szerveit és azok működését, hatáskörét egyes korszakokban hozott közösségi és törvényes előírásoknak megfelelően szervezték meg. 1944 és 1947 között a község előljárósága még a régi szervezési keretek között működött (képviselő-terület, bíró, albíró, jegyző), de az új politikai szellemnek megfelelő egyénekké vált töltődve fel. 1947 végétől az önkormányzat jellegű helyi vezetést átszervezték. 1947 júliusa és 1949 áprilisa között a megyétől kinevezett *időközi bizottság* vezette a falut. 1949 áprilisától a szovjet típusú

néptanács előkészítése végett 1950 közepéig *ideiglenes bizottság* vette át a képviselő-testület helyét.

A szovjet típusú közigazgatást 1950 szeptemberében bevezették. Hatásköre messze túlterjedt a község közigazgatási életének irányításán, beavatkozott a gazdasági, társadalmi, egészségügyi kérdésekbe is. Maga a néptanács a „népi demokratikusan” választott képviselőkből állott, és tevékenységét ülésszakokon fejtette ki. Az ülésszakok közötti időben a községet a Végrehajtó Bizottság vezette. A képviselőket rendszerint négy évre választották, és akkor újították meg a Végrehajtó Bizottságot is. A választás ténylegesen csak szavazásból állott, mert a jelöltlistákon csak az előre kijelölt egy-egy személy neve szerepelt, nem lévén a szavazónak választási lehetősége.

A konkrét ügyintézés a Végrehajtó Bizottság kezében volt. A végrehajtó szerv végzéseit havi vagy sürgős ügyek esetében hamarabb tartott üléseken hozta. Egy-egy ilyen ülésen tárgyalták a felmerült helyi kérdéseket és a kapott utasítások végrehajtási módját. Egy 1964. évi ülésen, pl. a következő végzéseket hozták: a fürdőnél végzendő javítások, román nyelvű tanfolyamok szervezése, mezőgazdasági előadások megtartása, szerződésekkésszel foglalkozó bizottság megalakítása, népgyűlés tartása a tej és hús leszerződésekről, legelő és legeltetés, filmvetítések körülményeinek javítása, az Olt medrének kitakarítása, akció-napok megszervezése, a kötelező közmunka felhasználása.

Az 1950 őszen megalakult néptanács elnöke Tamás Gergely lett, ő tulajdonképpen folytatta ezt a tisztséget, mivel már 1948 januárjától kinevezett időközi bizottsági, majd ideiglenes bizottsági elnök volt. Alelnök Bálint József, helyettes titkár Péterffy Imre, állategészségügyi előljáró Péter Ignác, külső alapszervezeti titkár Ördög Domokos, Vöröskereszt titkár János Regina, demokrata nők szövetségének szervezeti felelőse András Vilma. A végrehajtó bizottság ülésein rendszeresen részt vettek még a Román Munkás Párt, az IMSz, a tantestület képviselői, valamint a szektor-felelősök.

1952-ben a Magyar Autonóm Tartomány megalakulása után a falu is néptanácsi előljáróságot kapott. Végrehajtó bizottsági elnök lett János Gergely, alelnök Péter Dénes, titkár Galgóczi Sándor, tagok Tamás Gergely, Bálint József, Vánca Áron és Sándor József. Ez a vezetőség rövid életűnek bizonyult. Egy év múlva már más összetételű lett.

1953. június 5-én a Csik rajoni Néptanács a következő Végrehajtó Bizottságot nevezte ki Csikmadarasra:

1. János András elnök,
2. Galgóczi Sándor titkár,
3. Antal Gergely alelnök (gazdasági előljáró),
4. Fazakas Ferenc tag (alapszervezet részéről),
5. András Félix tag (kollektív gazdasági elnök),
6. Császár Jeremiás tag (igazgató-tanító),
7. Fazakas Julianna tag (női bizottság részéről).

1955-ben a község vezetése újabb válságba kerül. Ez év júliusában Geréd Andrást találjuk az elnöki funkcióban, 1956 elején pedig Bogos Károlyt. Ekkor János András a titkári teendőket látja el.

1956 májusában, a helyhatósági választások után, a Végrehajtó Bizottság tagjai voltak:

1. Bodor Lajos elnök,
2. Mihály Gergely titkár,
3. Péter János alelnök,
4. Vánicsa Lajos szövetkezeti elnök,
5. Ambrus Árpád iskolaigazgató,
6. Fazakas Ferenc (Cepők) alapszervezeti titkár,
7. Balázs Lajos a rajoni pártbizottság megbízottja, fizetett pártaktivista,
8. Tamás Rozália,
8. János Regina tagok.

Néptanácsi fizetett alkalmazottak, vagyis a végrehajtó szerv összetétele: elnök, alelnök, könyvelő, 2 tisztviselő, 1 altiszt, 2 apaállat gondozó, 1 erdőőr, 1 pénzbeszedő, 1 kollektor, 1 zootechnikus.

A végrehajtó bizottság mellett állandó bizottságok működtek, a tervgazdálkodás ütemesebb alkalmazása végett. 1951-ben ilyen bizottságok voltak a mezőgazdasági állandó bizottság, a kollektáló bizottság, az ipari és helyi gazdálkodási bizottság, a kultúra és művészeti bizottság, mindenik 23 taggal. Később a bizottságokat a felsőbb utasítások szerint változtatták. Tényleges gyakorlati tevékenységüknek a kollektáló bizottságon kívül, nem sok látszata volt. Ez utóbbi pedig, amelynek elnöke Antal Gergely volt, a vetési tervek megállapításában és a termények beszolgáltatásánál kifejtett tevékenységben szerzett „érdemeket”.

1968 februárjában az ország megyésítése során megszűnt a községi néptanácsok egyharmada. E szomorú sors jutott Csíkmadarasnak is. Közigazgatásilag faluként a csíkdánfalvi néptanácsnak volt alárendelve. Községi státusának elvesztésébe a település nem nyugodott bele. Mikor az ország közigazgatási átszervezésének a tervét nyilvánosságra hozták, és köztudott lett, hogy a falu elveszíti község jellegét, spontán gyűléseket tartanak, küldöttséget menesztenek Bukarestbe. A bizottság el is jut Chivu Stoicăhoz, az akkori köztársasági elnökhöz, aki megnyugtatója őket, és megígéri, hogy kérésüket az illetékes szakbizottság figyelmébe ajánlja. A küldöttek reménykedve és bizakodva jöttek haza, hiszen az ország második embe-re fogadta őket, aki támogatását is megígérte, de nem változott semmi. Minden a már közzétett terv szerint zajlott, és Madaras elveszítette saját helyhatósági szerveit. Két nagyjából egyenlő nagyságú településből álló község egyik összetevőjévé vált.

Csíkmadaras önállóságát csak 2002-ben sikerült visszakapnia. Az 1968-as átszervezéskor az alelnök, titkár és az alkalmazottak egy része átkerült a dánfalvi néptanácsához. A lakosság ügyintézésének valamelyes megkönnyítése érdekében hetente kétszer ügyfélfogadást Madarason is tartottak.

FORRÁSOK:

Csmad. Népt. lt. 1950., 1953. évi iratok 16–17/1956. sz., 1959–1960., 1963–1964. évi iratok

AZ 1989-ES DECEMBERI FORDULAT UTÁN

A sokat szenvedett falu számára – főleg 1968 után – a romániai decemberi fordulat pillanatnyi megváltással ért fel.

Az igazság pillanatában – a diktátor helikopteres menekülésekor – igazi forradalmi hangulat alakult ki a településen. 1989. december 22-én 13.30 órakor néptelenek voltak az utcák, de a szokatlan órában megkonduló harangok felébresztették a falut Csipkerózsika-álmából. Fazakas János és apja, Márton harangszóval adta tudtul a nagy hírt. A főútra összesereglett tucatnyi fiatal és felnőtt (ezekhez csatlakoznak a délutáni órákban hazaérkező bányászok) az önkényuralom relikviáiból, szimbólumaiból, a kondukátor és felesége sarlós-kalapácsos vörös könyveiből rakott máglyatüzeket az iskola és az üzlet előtt.

A cselekvési program megbeszélésének „főhadiszállása” a kocsmá. Ide futnak be az országos hírek. Még a bukaresti események előtti napokban, „elhozza” ide Fazakas János egyetemista a temesvári változások titokban tartott szellemét, ami miatt megjárja a megyei szekuritáté vallatótermeit. A zsúfolásig megtelt büféből szervezeten a templomba vonul a sokaság, hálát adni a Teremtőnek az új világ elhozataláért. Az istentisztelet után templomi zászlókkal és gyertyákkal felvonulás kezdődik. A tömeg utcáról utcára halad, miközben egyre sokasodik, duzzad. Lenyűgöző az esti látvány, a spontánul tengernyivé nőtt gyermek- és emberáradat, melyből a legbensőbb érzelmek törnek fel, felhangzik a betiltott nemzeti ima, a Székely Himnusz. A vonulás éjszakába torkollik.

A következő napokban eléggé eluralkodott a nyugtalanság, a bizonytalanság félelemmel keveredve. Kósza hírek tartják sakkban a falut: jönnek a terroristák. Szerveződik az önvédelem. Kiosztásra kerülnek a Milícián őrzött fegyverek, feláll az éjjel-nappali fegyveres őrség, melyet Bálint László irányít.

Atrocitások nélkül, békésen araszolt a település a demokrácia felé. Karácsony napján a templomból kivonuló tömeg zsúfolásig megtöltötte a művelődési otthont. Nyílt, demokratikus módon választották meg a Nemzetmentési Front helyi tanácsát. Ötven év óta először imádkozhat együtt a falu közintézményben, a templomon kívül. A tanács tagja lesz Szabó Lajos plébános is. Tíz nap múlva, január elején létrejön a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetségének helyi szervezete. A falu – tízesenként – megválasztja az érdekvédelmi és érdekképviselői szerv választmányát. Tagjai lettek: Ördögh Imre elnök, Miklós Márton alelnök, Antal Zsuzsanna titkár, Petres Imre pénztáros, Ambrus Árpád, Bálint Árpád, Bálint Lajos, Bálint László, Bíró Imre, Jaszenovics Miklós, Süketh László. Később került be a tisztviselők sorába Petres Lajos, majd Antal Zsuzsanna lemondása nyomán ifj. Bíró András.

A szervezet indulásakor több mint 1400 tagot számlált, a felnőtt lakosság mintegy 80 százalékát.

A szervezet felvállalja, úgymond „ex lex” helyzetben a település közügyeinek irányítását. Sokat ülésezik, döntéseivel arra figyel, hogy a faluban megőriztessék a törvényesség, megfékeződjenek a túlkapások. Hosszú távú stratégiájaként jelölte meg a falu községi státuszának visszaállítását. Az Ördögh Imre által összeállított iratcsomót felterjeszti a Megyei Megmentési Fronthoz, külön küldöttség (tagjai: Ördögh Imre, Petres Imre) érvel a Dánfalvától való leszakadás szükségessége mellett. Sajnos a megyei elnök úgy viszonyul a falu sorsdöntő igényéhez, mintha semmi sem történt volna, mintha a forradalom, a változás szelét kifogták volna a Hargita hegyvonulatai. Igaz, a faluban is hallatszottak szirénhangok, melyek kicsinyes személyi érdekből az önállósulás ellen hadakoztak, az igényt és annak kinyilvánítását is illúzióknak, a lakosság felbujtatásaként (!) pecsételték meg. Noha jól tudták, hogy ez a falu nagy árat fizetett 1968-tól azért, hogy önkényesen, a település egyöntetű tiltakozása ellenére, elveszítette községi címét.

Az 1989. decemberi fordulat után, amikor a néptanácsok helyét a helyi tanácsok és végrehajtó szervként a polgármesteri hivatalok vették át, egy ideig továbbra is Csíkdánfalva községhez tartozott. Az új tanácsban a lakosság számarányának megfelelően a képviselők fele, az alpolgármester, a titkár és két referens csíkmadarasi lett, a községközpont azonban továbbra is Dánfalván maradt. A teljes önrendelkezés visszaállítása a továbbélő tegnapi törvények kemény falába ütközik. Csupán a Dánfalvával 1988-ban összeolvasztott mezőgazdasági termelőszövetkezetet sikerült visszaszerezni. A két tévesz szétválásáról 1990 tavaszán döntött a közgyűlés.

40 év után, az első demokratikus választásoknak minősített szavazáson, 1992 májusában Csíkdánfalván megalakul az új községi tanács, melybe a csíkmadarasi tanácsosok RMDSz-listán kerülnek be. A listára a jelöltek az egész falut felölelő szórólapos véleménykutatás alapján kerültek fel. Tanácstagok lettek: András Csaba, Antal János, Bálint Lajos, Bálint László, Jaszenovics Miklós, Miklós Géza, Ördögh Imre. Az alakuló ülés Antal Jánost alpolgármesternek választotta. Tehát bele kellett törődni, hogy Csíkmadaras tovább sem irányíthatja önállóan saját sorsát, jövőjét.

A lakosság napról napra meggyőződik, hogy igen tekervényesek az igazságszolgáltatás útjai. Nehéz lefékezni az önkényes cselekvőket. A faluban egymást érik az ad hoc gyűlések. Egy-egy tizesben spontánul gyűlnek össze az emberek megtanácskozandó a továbblépés útját-módját. Egy cél, egy akarat és egy érzelem a rendező elv: visszaszerezni a 28 éve erőszakkal elvett tulajdonukat: a földet, a munkaeszközöket, az állatokat. Nem volt könnyű törvényes mederben tartani a hömpölygő indulatokat, levezetni a felgyült feszültségeket.

A változás utáni időszak ma is megoldásra váró feladata a 18-as számú földtörvény alkalmazása. A helyhatóság számára szinte kálváriát jelent az igazságosság és méltányosság elvének érvényesítése egy olyan törvény esetében, amely antidemokratikus beütései, fonák-ságai, ellentmondásai miatt szinte lehetetlen helyzetbe hozza a gyakorlatba ültetni akaró

testületet. A föld visszajuttatása a jogosultak tulajdonába ma is – immár négy év után – a falu vezetésének legnagyobb gondja és próbatétele.⁵⁵

A falu igazságérzetét az a körülmény is felkorbácsolta, hogy a termelészövetkezet vagyonának elosztásakor visszaélésekre került sor, a negyedszázad veritékéből összeálló ingatlanok – a helyi RMDSz heves tiltakozása ellenére – elkótyavetyélődtek, olyan értékek herdálódtak el, amelyekből megalapozható lett volna a település jövőbeli infrastruktúrája, ha megmaradnak köztulajdonban.

A falu gazdasági életében a változás jelei alig-alig mutathatók ki. A települést fokozott mértékben sújtó munkanélküliség egyre duzzasztja azok számát, akik a létminimum alá süllyednek. A munkanélküliségen valamelyest segített az a tény, hogy létrejött néhány kereskedelmi jellegű vállalkozás. Néhány munkahelyet a kovácskerti, vegyes tőkével működő fafeldolgozó kft, Bogács Károly sajtőkészítő részlege és a szintén fafeldolgozó és mezőgazdasági Hámor Társulás biztosított.⁵⁶

Úgy tűnik, semmi sem változott, mégis minden más lett. Ezt a mást a településen kitapinthatóan a szellemiellen fedezheti fel bárki. Erre futotta a falunak, ez telt ki saját erejéből: ebben nem függött mástól. Sorra szőtte kapcsolatait anyaországi hasonló településekkel, sőt egészen Svájcig jut el testvérfalu-kapcsolatai kiépítésében. Először a Bács-Kiskun megyei Apostaggal szorít kezét. Mára már menetrendszerű a kölcsönös látogatás, és ami kiemelendő, az egész falura kiterjed. A kezdet 1991 Pünkösdjé Madarason, a folytatás 1991 Szent István-napja Apostagon. A kapcsolat-szentesítő protokollum aláírására 1991. aug. 21-én került sor. Egy év múlva ugyanott „Madaras 90” alapítvány jön létre, melynek célja: „Közös anyanyelvünk és nemzeti kincsünk ápolására, kultúránk gyarapítására.”

A svájci Lausanne melletti Romanellel Csíkmadarast a véletlen hozta össze, ennek ellenére az egymás felé nyújtott kéz a feszültségekkel teli kontinensen példaértékű, messze a jövőbe mutat. A segédcsomagokkal érkező romaneli önkormányzat 1990 márciusában a faluban köt ki. Így talál egymásra a két, lakossága számát tekintve „iker”-faluk. Az anyagi segítségen túl, amelyből a település részesül, bensőséges, egyénre is lebontott kapcsolatok kovácsolódnak. 1992-ben a falu folklór-együttese és néhány helyi tanácsos, összesen 45-ön, „nézhet körül” a kis meseországban, ahol igazi pezsdítő európai levegőt szívhat magába. De ami igazán fényt kölcsönöz a kapcsolatnak, az, hogy a mexikói és spanyolországi üdülőhelyekhez szokott svájciak 1994. június végén egy hetet töltenek a Hargita alji faluban, ahol – vallomásuk szerint – „csodálatosan” érezték magukat, mivel „átélhették nagyapáik, dédnagyapáik rusztikus napjait, visszamehettek az időben 50–80 évet”. Meglepte őket a madarasiak őszinte, kendőzetlen emberi tisztasága, melegszívűsége, amit a kommunikáció nehézségei miatt nem szavakból, de gesztusokból, a tekintetekből dekódoltak.

A kitárulkozás másik bizonyítéka az új testvércapcsolat felvétele a magyarországi hasonló nevű községgel, Bácsmadarassal. Az első találkozást – 1994. július 18. – főleg a

---

⁵⁵ Tíz évvel később, 2006-ban, még mindég nem fejeződött be a földvisszajuttatás ügye. Közben több törvényt is hoztak ebben a kérdésben, amelyek értelmében mindenki vissza kellene kapjon mindent, és ott, ahol volt. Az időközben történt változások miatt, mint pl. a terület-beépítések, ezt teljes mértékben megvalósítani nem lehet.

⁵⁶ Azóta a Hámor Társulás bebukott, az ingatlanait is kiárusították.

Tisztelt Faluvezetőség!

Apostag a Duna mentén fekvő, 2200 lélekszámú falu, katolikusok, reformátusok, evangélikusok lakják. Szeretettel felajánljuk falunk testvéri segítségét Csikmadarasnak - ha elfogadnak bennünket. A Magyar Demokrata Fórum apostagi szervezetének vezetősége kéri Csikmadaras tisztelt vezetőit, ha bennünket, szeretetünket, barátságunkat és segítségünket szívesen fogadják, írjanak nekünk.

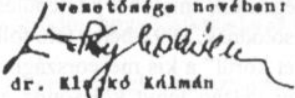
Cím: Magyar Demokrata Fórum
Apostagi Szervezete
6088 Apostag

Eddigi gyűjtéseinkkel most már az általunk elképzelt testvérfalunak szeretnénk segítséget nyújtani.

Nagy szeretettel küldjük üdvözlésünket Csikmadaras lakóinak.

Válaszukat nagyon várjuk!

Apostag, 1990. január 17.

Apostag lakói,
az MDF apostagi szervezetének
vezetősége nevében:

dr. Klára Kálmán
külségi orvos

*1990. január 17. Apostag (Magyarország).
Az apostagiak levele*

kulturális értékek felmutatása és kicserélése tette felejtethetlenné. A vendégek profi fűvőzenekara biztosította a térzenét az új cserkészcsapatok felavatására szervezett ceremónián.

A falunak más kapcsolatai is vannak, melyeket csak jelzésszerűen említünk: a magyarországi Adánnal, Tömörkényvel, Csongráddal.

A falu szellemi, lelki megújulásának szép bizonyítéka, hogy a település bejárataihoz visszaállítja a diktatúra éveiben eltávolított keresztet, összefogással felépíti a Szent Antal-kápolnát, amelynek a XVIII. század óta csak a romjai maradtak az utókorra.

A múlt értékeinek, a szellemi, erkölcsi javaknak az újrafelfedezése, a történelmi igazságszolgáltatás szándéka testesült meg az RMDSz kezdeményezte emlékoszlop-állításban annak a csíkmadarasi és csíkdánfalvi két mártírnak, akiket nem a II. világháború, hanem az elvakult idegengyűlölet, a vérszomjas bosszú szakított el falutársaiktól, akiket a Maniu-gárdisták 1944. október 10-én azért végeztek ki, mert magyarok voltak, akiknek a falu nevében is fizetniük kellett a vélt magyar bűnökért. A kereszt- és kopjafa-együttesen ez áll: „A vak gyűlölet és bosszú áldozatai: Hajdu Lázár élt 32 évet, Kató Károly élt 42 évet.”

1995-ben érezhetően javulni kezdett az ipari jellegű tevékenység. A tejtermékeket készítő BOMILACT kf. mellett egyre növekvő termelését a HARMOFA kft. fafeldolgozó üzem. Az előbbi Bogács Károly csíkmadarasi vállalkozó egysége, az utóbbi dr. Janka Ferenc budapesti üzletember erőfeszítéseinek a gyümölcse. Előreláthatóan még ez évben termelni kezd Bartó József helyi és Kalmár Pál solti vállalkozó új egysége, a pékség.

Bővült a magánkereskedelmi hálózat. Kisebb üzletek egész sora működik a faluban. Nőtt a mezőgazdasági gépek, traktortulajdonosok száma. A visszajuttatott földek jogi helyzetének vontatott rendezése ellenére a nép nem hagyta megműveletlenül a földeket.

A helyi tanács nagy horderejű tervet dolgozott ki a település ivóvízhálózatának és csatornázásának kivitelezésére. Mindezek hozzásegítik a lakosokat ahhoz, hogy civilizáltabban éljenek.

FORRÁSOK:

Ördögh Imre: Bőkezűen visszavették, amit adni elfelejtettek. *Hargita Népe*, 1990. március 14.

Ua. Mintha ezer éve ismertük volna egymást. *Csiki Lapok*, 1991.

Ua. A szabadságból féltett az alkotmányozó. *Hargita Népe*, 1991. december 6.

Ua. „Et in Arcadia ego” Svájci útinapló, 1–9. rész, *Hargita Népe*, 1992. október 27. – november 6.

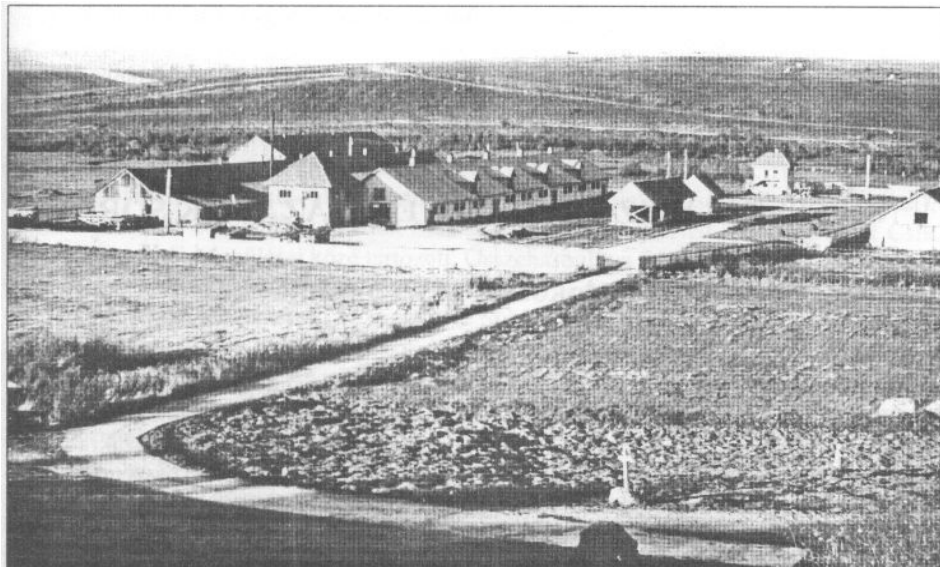
Ua. Madaras emlékezett és emlékeztetett. *Hargita Népe*, 1994. október 20.

Romanel en... vadrouille à Madaras (Roumanie)

Souvenez-vous! Durant l'été 1992, une importante délégation de Madaras, village roumain parrainé par Romanel, nous rendait visite et son groupe folklorique se produisait sous la cantine dressée à Prazqueron. Des liens amicaux furent noués et promesse fut donnée d'aller les trouver chez eux. C'est ainsi que le comité de l'Echo de la Source mit sur pied ce voyage chez nos amis de l'Est européen. Au matin du 28 juin 1994, dès 6h.45, ce sont 42 participants qui se retrouvaient sur la place de la Maison de Commune. Après avoir dégusté café et croissants offerts par le bureau Bodéco Voyages, nous voilà partis en car à destination de Cointrin. Là, première séquence "émotion": il y a une valise de trop sur les chariots. Déchargement, identification et re-comptage de la montagne de bagages. Tout est alors OK pour l'embarquement à destination de Bucarest, via Vienne. Arrivés dans la capitale roumaine, nous sommes accueillis par une délégation de "notre" village de Madaras et départ à travers le pays, en direction de la Transylvanie. Il fait chaud et soif. L'arrêt pipi-Coca en cours de route est le bienvenu. Après 300 km. de route, nous voici arrivés au but. Nos hôtes nous attendent depuis près de deux heures. Embrassades, présentations, verrière de bienvenue et désignation des familles d'accueil; il fait une nuit noire lorsque nous quittons la salle de gymnastique pour nous diriger, à la lampe de poche (pas d'éclairage public), vers nos gîtes respectifs. Le lendemain, après un service religieux, soirée de gala à la Maison de la Culture. Notre chœur d'hommes, avec un effectif de seulement 20 chanteurs, remporte un triomphe après les discours officiels. Nous assistons ensuite à une présentation du groupe folklorique du village, avec au programme des chants et danses hongrois (la Transylvanie fait partie de la minorité hongroise de Roumanie). Succès total suivi d'un "puissant" repas communautaire et d'un bal animé par l'orchestre du cru. Quelle ambiance! La barrière linguistique s'effondre rapidement à coups de "Santé" et de "Héguéché". Il fait très chaud et les danseurs suent au son de la musique. MA-GNI-FIQUE! comme dirait Jean-Daniel. Durant les trois jours suivants, nous visitons la région et ses sites particuliers, dont le Défilé des grenouilles, la ville de Miercurea-Ciuc, le Lac meurtrier et le fameux pavillon de chasse à l'ours du sieur défunt N. Ceausescu; avec en apothéose, une ballade en chars et chevaux, suivie d'un mémorable déjeuner sur l'herbe, puis d'un orage...tropical. Pas mal pour les Carapates orientales! Mais les jours passent trop vite et il nous faut penser au retour, tout en parcourant cette merveilleuse campagne roumaine, où la nature et la simplicité sont restées reines. Les adieux (ou plutôt les au-revoir), où se mélangeaient rires et larmes, furent émouvants, le dimanche matin, sur la place du village. Derniers cadeaux, dernières embrassades, puis trajet de retour vers Bucarest et Genève, sans oublier de reprendre au passage Elisabeth, qui venait de vivre une folle aventure dans la ville natale de son gendre! Enfin, notre gratitude va à nos deux souriants et dévoués traducteurs: Maria Krafsik et Attila Jakub. Merci, amis roumains, pour votre accueil chaleureux. Notre séjour parmi vous fut exceptionnel. Votre sens de l'hospitalité doit être cité en exemple. A bientôt! En toute amitié.

A. et F. Hennard

A Bartó-féle pékség 1995-ben (Nagy Z. Attila felvétele)

A volt TSz istálló, az egyik épületben a Hámorfa bútörizem (Dobos Árpád felvétele)

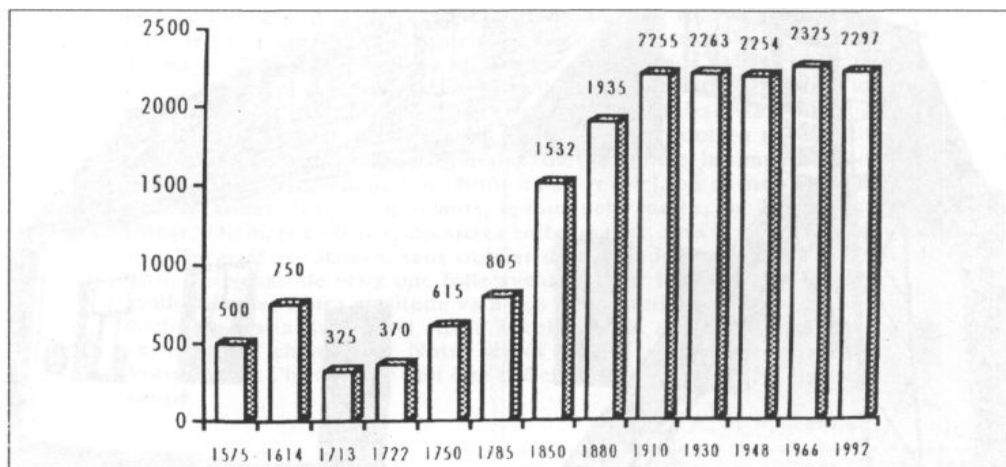
NÉPESSÉGI VISZONYOK AZ ÉVSZÁZADOK SORÁN

A lakosság összlétszáma

Csíkmadaras demográfiai helyzete számszerűen több mint négyszáz év óta követhető nyomon. A legrégebbi, a népességre vonatkozó adatok, akárcsak a Székelyföld legtöbb települése esetében, 1567-ből valók. Annak ellenére, hogy a legrégebbi időszakra vonatkozóan nem népszámlálási adatokra, hanem csak a családokat feltüntető összeírásokra támaszkodhatunk, a falu demográfiai képe így is jól felvázolható.

Amint a grafikonból is jól kivehető, a falu lakosságának összlétszáma az elemzett időszakban többszörösére nőtt. Ez a gyarapodás ilyen hosszú időszak alatt nem lehetett, és nem is volt egyenletes. Alakulását, módosulásait, amint az a már előbb ismertetett történeti fejezetekből kiténik, számtalan tényező befolyásolta.

A népszaporulat alakulása szemszögéből az utóbbi négyszáz évet három jól elhatárolható időszakra tagolhatjuk. Az első a bizonytalanság (gyarapodás, fogyás) másfél évszázada, amely a XVIII. század elején lezárul, a második a demográfiai robbanás időszakát felölölő XVIII–XIX. század, a harmadik a megtorpanás jelenkora.

A lakosság számának alakulása az évszázadok folyamán (Grafikon)

1. A bizonytalanság másfél évszázada

1567-ben a falut 30 kapuval mint adóegységgel és négy adómentes hámorossal tartják nyilván (Dánfalvát 43, Rákost 48, Karcfalvát 21, Jenőfalvát 30 kapuval). A nyilvántartás nem vonatkozik az összlakosságra, ami arra enged következtetni, hogy az ennél lényegesebben nagyobb lehetett. 1575-ben az adófizető családok száma 44 volt. Tekintetbe véve az adózástól mentesítetteket (lóföket, szegényebb közrendűeket, zselléreket és másokat), az 1575–1580-as években a családok összlétszáma 70–80 lehetett. E létszámmal Csík közepes nagyságú települései közé tartozott. Összehasonlítva Székelyföld más vidékeivel, népesebb volt Udvarhely-, Maros- vagy Háromszék legtöbb településénél.

1614-ben Csikmadarason 128 család élt. Sokkal több, mint a megelőző időszakban, pedig a közbeeső időben háborúskodások és természeti csapások egész sora sújtotta a lakosságot. A XVII. század kezdetén végbement megrázkódtatások a pusztulás mellett egy mélyreható, következményeiben még eddig fel nem tárt népmozgalmi folyamatot – elvándorlást, de főleg betelepedést – váltottak ki.

A családok száma alapján, e korszakra általában alkalmazott arányszámot – egy családra hat személyt – véve alapul, a XVII. század második évtizedében Csikmadaras lakossága 750–770 fő volt. A Bethlen Gábor uralkodásával elkezdődött négy évtizedes nyugodtabb és virágzóbb időszak a népesség gyarapodását vonta maga után. Ebből az időszakból csak a katonarendűekre vonatkozó részadatokkal rendelkezünk. Ezek ugrásszerű népességszaporodásra utalnak. (1643-ban a katonai kötelezettséget viselő családok száma 70 volt, a három évtizeddel azelőtti 45-tel szemben.)

Az 1643-as összeírás betekintést ad a családszerkezetre is. Ezért szükségét érezzük röviden kitérni rá. Ekkor a 70 katonarendű családban 171 férfi volt, 89 felnőtt és 82 kiskorú fiúgyermek. A felnőttek közül 67 családfő, 7 testvér és 14 nagykorú fiú volt (egy-egy fiúgyermek 19 családnak volt, kettő-kettő 16-nak, három-három 9-nek, négy-négy kettőnek, öt egynek és hét ugyancsak egynek). Nem volt fiúgyermek 22-nek. Többen nagycsaládban éltek, együtt apa-fiú-unoka, vagy több nagykorú fiútestvér családotól. Az egy családra eső fiúgyermek száma 1,38 volt, ami átlagosnak tekinthető.

A XVII. század második fele és a XVIII. eleje, amint már láttuk, újabb rendkívüli megrázkódtatások ideje volt, ami a népesség elképesztően nagy arányú apadásához vezetett. Csak az 1709–1711. és 1717–1719. évi pestisjárványnak 105 személy esett áldozatul. (Az akkori Nagyboldogasszony egyházközség vesztesége, amelyhez Csikmadaras is tartozott, 680 fő volt.) Így a század második évtizedében a falu népessége alig haladta meg a háromszáz főt.

2. A demográfiai robbanás kora

A Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc után egy békésebb időszak következett, ami kedvezően hatott a népességi viszonyok alakulására. Az 1722-es „conscriptio” alapján – nem számítva az összeírásból kimaradókat – a falu összlakossága 360–370 fő volt. De még ekkor is, ennyire visszaesett lélekszámmal a közepes népességű csíki falvak között foglalt helyet. 1722-ben a csíkszéki átlag 79 család volt, ebből: Gyergyóé 113, Kászoné 92. Alcsíké 90, Felcsíké 50.

A XVIII. század második felében a népesség gyarapodása felgyorsult. 1750-ben a település 122 adófizető családjával elérte a XVII. század eleji szintet, 1785-ben pedig 161 adófizetővel 800–810 fős népes településsé vált. Ez a demográfiai robbanásnak tekinthető jelenség nem helyi jellegű. Hasonló demográfiai helyzettel találkozunk máshol is – Erdély-szerze –, ahol a népesség száma egy évszázadnál kevesebb idő alatt megkétszereződött.

A lakosság számának több évtizedes gazdasági fellendülés, az azzal járó egészségügyi viszonyok javulása, főként egyes járványos betegségek visszaszorítása. Erre az időszakra esik a sok emberáldozatot követelő „fekete halál”, a pestis megfékezése. A közegészségügyi intézkedések – főként Mária Terézia uralkodásának idejétől kezdődően –, az eredményesebb betegondozás a népmozgalmi viszonyok javulását, a természetes szaporulat emelkedését segítette elő.

A természetes szaporulat mellett létezett egy kívülről jövő, betelepülések révén történő gyarapodás is, ami lényegesen befolyásolta a tényleges szaporulat alakulását. Ez a jelenség a korabeli adatok segítségével több vonalon is nyomon követhető. Így az 1750-es összeírásban például a 28 évvel korábbihoz képest 20 új családnév bukkan fel. E nevek viselőinek egy része beházasodás, nagyobb része azonban betelepülés során került a faluba, mint szolgáló nép (Tatár, Szemnat, Kásás, Veres, Gábor és más nevék).

A XIX. században tovább tart a lakosság számának dinamikus növekedése. A XIX. század természetes szaporulatát az alábbi táblázat segítségével követhetjük nyomon:

*Természetes szaporulat Csíkmadarason a XIX. század első felében
szám szerint*

Év	Élve születések	Elhalálozások	Természetes szaporulat	Házasságkötések
1821	40	29	11	16
1822	49	20	29	12
1823	40	30	10	8
1824	47	14	33	10
1825	47	23	24	7
1826	60	52	8	16
1827	53	23	30	15
1828	57	20	37	15
1829	50	29	21	11
1830	62	24	38	11
Évi átlag	50,0	26,4	24,1	12

*Természetes szaporulat Csikmadarason a XX. század elején,
szám szerint*

Év	Élve születések	Elhalálozások	Természetes szaporulat	Házasságkötések
1901	83	40	43	16
1902	73	66	7	22
1903	96	58	38	26
1904	79	69	10	13
1905	100	70	30	23
1906	97	47	50	14
1907	90	79	11	29
1908	107	116	-9	28
1909	105	54	51	19
1910	111	78	33	28
Évi átlag	94	68	26	22

Az 1821–1830 közötti évtizedben ezer lélekre 10 házasság, 42,4 élve születés, 22,2 elhalálozás esett. A természetes szaporulat 20,2 ezrelék. 1901–1910 között ezer lélekre átlag 10,2 házasság, 43,6 élve születés, 31,6 halálozás esett. A természetes szaporulat azonban sokkal alacsonyabb volt, 12,0 ezreléket képezett. A természetes szaporulat mindkét esetben meghaladta a tényleges szaporulatot. Az utóbbinál a tényleges szaporulat nagyságát is ismerjük: 199. Az érezhető elvándorlási tendencia ellenére a természetes szaporulat biztosítani tudta a népesség gyarapodását.

3. A megtorpanás kora

A huszadik század második évtizedétől kezdődően az egyenletes gyarapodás folyamata megtört. Tekintetbe véve a társadalom általános fejlődését, a gazdasági fellendülést, a föld jobb kihasználását, termelékenységének emelését, ami nagyobb számú népesség megélhetését biztosította, a közegészségügy javulását és általában a civilizáltabb életmód felé haladást, azt vártuk, hogy a lakosság az előző évszázadhoz viszonyítva erőteljesebb gyarapodást ér el. De nem így történt, hanem kezdetét vette egy hosszú, ma is tartó megtorpanás, népmozgalmi ingadozás, hol növekvő, hol csökkenő iránnyal.

A huszadik század népszaporulatát gátolták a század első felében még le nem küzdött járványos betegségek, a két világháború emberi áldozatai, a kivándorlás, később pedig a kollektivizálás nyomán megindult városba húzódás és egyéb tényezők. A járványos betegségek századunk első évtizedében – például – a halálozások 43%-át okozták: a 677 halálestből 291 -et. A kanyaró 20-at, a szamarhurut 15-öt, a vörheny egyet, a roncsoló torok-

lob 44-et, a hasi hagymáz egyet, gyerekhasmenés 48-at, gümőkór 149-et, gyermekágyi láz 3-at.

A járványos betegségek leküzdésére a hatóságok már ezt megelőzően is egy sor intézkedést hoztak. A keletről behurcolt járványok megelőzésére vesztegzárat létesítettek még Mária Terézia uralkodása idején. A XIX. században Európában is fellépő ázsiai kolerára ellen megelőző intézkedésként például felvilágosító, népszerűsítő leírásokat terjesztettek, és szigorú, szabad közlekedést korlátozó intézkedéseket vezettek be a járvány megjelenésének hírére. Így történt ez 1831-ben, amikor a Moldva felől jövő járvány kapcsán kötelezték a lakosságot, hogy a kolerában elhaltakat a faluktól távol eső helyre temessék el, koporsó és ruha nélkül, és mésszel fertőtlenítsenek, a temetésen résztvevőket is különítsék el stb.

Az orvosi ellátás elégtelensége mellett föltétlenül megemlítendő a lakosság közegészségügyi ismereteinek nagyon alacsony foka. Babonákkal, ráolvasással, kuruzslással igyekeztek gyógyítani a betegeket. Évszázadokon keresztül tartotta magát az a hit, hogy „ha az Isten őszentsége még életet ígért, megtartja, ha nem, pedig az orvosság sem segít”. Tudatlanságból nem akarták alávetni magukat a védőoltásnak, annak bevezetése alkalmával vidékünkön sem.

A két világháború miatt a falu életerős fiatal családfői és a családalapítás előtt álló férfiuai éveken keresztül távol voltak otthonuktól, a harctéren vagy fogságban sínylődtek. Közülük sokan haza sem térhettek, életüket áldozva hazájukért a harc mezején.

Ez a nagyfokú veszteség érezte hatását a két világháborút követő években is. A fiatal férfilakosság hiánya miatt lecsökkent a születések száma. Az első világháború hatása a falu népesség-számának alakulására adatszerűen mutatható ki. Míg 1910-ben az összlakosság 2225 fő volt, 1920-ban 1913-ra esett vissza. Az első világháború után elhagyta szülőfaluját a fiatal munkaerő egy része. Brassóba, Bukarestbe mentek, néhányan pedig Magyarországra. Pontos adatokat sajnos nem sikerült találnunk a kivándoroltakról, de egyes esetekre jól emlékeznek az idősök. Volt, aki befutott üzletember lett, mint Hajdu Lázár, aki csendőrőrmester Budapesten.

Az első világháború és az államhatalom-váltás következményeként a falu népessége 1930-ban alig haladta meg nyolc fővel az 1910 évit. A harmincas években a népszaporulat ismét érezhetően emelkedett. 1941-ben az összlakosság elérte a 2352 főt. A második világháború közvetlen hatása a népszaporulatban 1943-mal kezdődően vált érezhetővé. Ebben az évben a születések száma hirtelen lecsökkent, és alacsony maradt az évtized végéig. Még 1949-ben is a tíz évvel azelőttinek 80 százalékát érte el csupán. Ebben közrejátszott a háború és utóhatása (a háborúban elesettek és az éveken át hadifogságban sínylődők magas száma), valamint az 1946–1947. évi szárazság.

Mindezek ellenére századunk ötödik évtizedének végére a népesség növekedésének biztató jelei érezhetőek voltak, 1950-ben már 2308 személyt tartottak nyilván. A létszám-növekedést a természetes szaporulat biztosította. Sőt, a természetes szaporulat meghaladta a tényleges szaporulatot, ami el-, kivándorlásra utal. A kivándorlást a világháború (számunkra) kedvezőtlen kimenetele, valamint az újabb hatalomváltás váltotta ki. Ekkor hagyta el a falut több család (egy 1948-as statisztika szerint 30). Közülük egyesek később visszatértek. Az 1945-ös földreform során elhagyott szász birtokokra (Tekére, Bátorra) több családot

telepítettek ki, de onnan elűzték őket az ott már önhatalmúlag berendezkedő többségiek. Egy kivételével mind hazajöttek, emlékszik vissza Molnos József.

A természetes és tényleges szaporulatot nem a születések számának növekedése, hanem az elhalálozások csökkenése eredményezte, ez pedig a közegészségügyi helyzet javulása, a csökkenő csecsemő-halandóság és egyéb intézkedések következménye.

Az ötvenes években a népességszám növekedése elenyésző volt, de 1990-ig tartott. Erre a növekedésre annak ellenére került sor, hogy közben folyamatosan apadt a születések száma, és felerősödött a munkaerő elvándorlása is. A mezőgazdaság kollektivizálása nyomán a munkaerő egy része fölöslegessé vált, a fiatalság kezdett városra húzódni. 1968-ig főként Marosvásárhelyre, a volt tartományi központba, azután Csíkszeredába, az 1968-ban alakult Hargita megye központjába, de máshová is (Brassó, Gyergyószentmiklós, Balánbánya stb). A születések számának csökkenésén nem sokat segített az 1966-ban bevezetett terhesség-megszakítást tiltó 770. sz. törvényerejű rendelet sem. (A szigorú intézkedések nyomán néhány évig – 1966–1968 – magas volt a születések száma, de hamarosan visszaállt a már megszokottá vált apadó tendencia.)

A népességszám növekedését éveken át az életkor emelkedése biztosította. Ehhez járultak a demográfiai szabályozó intézkedések (terhesség-megszakítás megszigorítása, gyermekpótlék-fizetés, anyasági jutalék bevezetése), melyek eredményeként a lakosság száma 1990-re elérte a 2400-at. Azóta azonban létszámcsökkenés állott be, a 2002. évi népszámláláskor 2234 személy élt Madarason, amelyből ideiglenesen itt tartózkodó 24 volt. Ennek egyik oka az el- és kivándorlás. Az 1989. decemberi események nyomán teremtődött alkalmat kihasználva többen – főként az ifjak – városba (Csíkszeredába) költöztek, vagy kitelepedtek Magyarországra. A művi terhesség-megszakítás engedélyezése a születések számának hirtelen csökkenését váltotta ki.

A huszadik század utolsó három évtizedében hatszázán távoztak el innen, és csak hatvanan telepedtek vissza. Az eltávozottak közül, a becslések szerint 95-en a közeli falvakba kerültek, 160-an más megyébe, 315-en a közeli városokba, 40-en pedig külföldre távoztak. A más faluba távoztak zöme házasság révén változtatott lakhelyet, a többiek jobb munkalehetőség reményében.

Az elvándorlási tendenciával párhuzamosan létezett egy ellenkező irányú folyamat is. az idetelepedés. Igaz, hogy ez nem volt annyira erős, mint az előbbi, de létét jelzi az elég sok új családnév (lásd a Személynevek című fejezetet). Az idetelepedettek mintegy 55 százalékát a hivatalból idehelyezettek és családjaik teszik ki (tanügyi, vasúti, mezőgazdasági és egyéb személyzet). A többi házasság révén vagy alkalmi munkát találva lett madarasi.

FORRÁSOK:

SzOkl, II. 209., IV. 45., V. 223.

NLt Kvár, Székely láda, 56. sz. 467–469.

MOL, Székely lustrák, I. 1–162.

MOL, Vegyes conscr., 6. csomó 4. Tétel. 38–39., 24. csomó 8. tétel.

MOL, 1750-es összeírás, 47. Téka, I. sz. 102–105.

Domokos P. P. 263.

NLt. Cszda. Csík lt., Iratok XXIX/7. sz. (1773).

Uo., Alcsik lt., Protokollumok 3. sz. 223.
Plébánia lt., Decretum Parochiae, 1823. 5.
Egyh. anykv. 1821–1830.
NLt. Nagyszeben, Összeírások és urbáriumok, 12. sz. (1722).
Benkő K., I. rész 46–47. és a függelék.
A magyar korona országainak helységnévtára. Bp., 1892.
Népszáml. 1880 II. 84.
Népszáml. 1900 I. rész 384–385.
Népszáml. 1910 I. rész 384–385.
Recens 1930, I. 67. 84. 329., 591., II. 130–131., 586. III. 141.
Recensământul populației din 21 februarie 1956. Direcția Centrală de Statistică, B., 1960. 151.
Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Direcția Centrală de Statistică, B., 1970. II. 561.
Népszáml. 1992.

A halandóság alakulása

Az elmúlt századokban a csaknem változatlan születési arányszámok mellett a halandóság alakulása határozta meg döntő mértékben a népességszaporulat ütemét. A nagyobb járványok megtizedelték a lakosságot, elpusztítva azt a népességtöbbletet, amely a magas születési arányszám nyomán keletkezett, ritkábban ennél többet is. A fertőző betegségek áldozatai rendszerint a legfiatalabb és a legidősebb korúak, akiknek az ellenálló képessége a legkisebb volt.

Az elhalálozások oka az elemzett 1821–1830-as időszak 264 esetéből csak 94-nél ismert. De ez is elégséges a helyzet feltérképezéséhez. Az ismert esetek közül 16-an vízkórságban, 25-en asztmában, 8-an gutaütésben, 9-en „megszakadásban”, 9-en pedig baleset következtében hunytak el. A balesetet szenvedők közül egyet a fa ütött meg az erdőn, egy belefulladt a trágyalégödörbe, kettő a Madaras patakába, egy kutyamarás, egy lábtörés következtében stb. Legnagyobb az elhalálozási mutató az egyéves kort meg nem ért gyermekeknél. A 102 eset az össz-elhalálozások 38,6 százalékát teszi ki. Ezután következnek az 59 évnél idősebbek 19,3 százalékkal, az 1–6 év közöttiek 15,2 százalékkal.

1901–1910 között a halálesetek 43 százalékát a fertőző betegség, kettőt (14 eset) az erőszakos halál, a többi egyéb kór okozta. Legtöbben született gyengeségben (174) és gümőkórban (149) haltak el. Számottevő volt még az aggkori végelgyengülés (80), a gyermek-hasmenés (48), a roncsoló toroklob (44), a kanyaró (20), a tüdő- és mellhártyagyulladás (19). Ekkor az egyéves kor alatt elhalt gyermekek a halálozások 29,7 százalékát tették ki, az 1–6 év közöttiek a 23,7 százalékot, együtt 53,4-et.

Természetesen voltak magas korúak is. Így például az 1823-ban elhunyt Péter János 98 évet élt, az 1827-ben elhunyt Ferenc Mártonné Lukács Zsuzsanna több mint 100-at, az 1829-ben elhunyt Bálint János 90-et.

A tényleges szaporulat visszahúzó meghatározója a rendszeresen visszatérő járványos megbetegedés. A járványok áldozatai a gyermekek, sokszor a felnőttek is. Ebben az időben a pestis helyét a kolera foglalta el. Sikerült fékezni a himlőt is az oltás bevezetésével, de teljesen felszámolni nem. 1836-ban 56-an haltak meg kolerában, többségben gyermekek és ötven évnél idősebbek, 1851-ben 24-en himlőben, 1853-ban 23-an vérhasban, 1875-ben 64-en himlőben, 1882-ben 186-on kolerában és 16-on himlőben stb.

Elhalálzási statisztika korosztályonként

Év	1 év alatt		1–6 év között		7–20 év között		21–60 év között		60 év fölött		Össze- sen
	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	
1821–1830	102	38,6	40	15,2	9?	8,3	49	18,6	51	19,3	264
1901–1910	199	29,7	159	23,7	összesen 319 – 46,6%						677
1981–1990	1	0,5	3	1,5	3	1,5	29	14	170	82,5	206

Az utóbbi ötven-hatvan évben a közegészségügyi és járványügyi fejlődés következtében a fertőző betegségek szerepe lecsökkent. Ma már elhalálzási okként előtérbe kerültek a felnőtt-, illetve az öregkor betegségei. Elképesztően megnőtt a szívbetegségekben elhunytak száma, 1981–1990 között az elhalálzások 42 százalékát (86 eset) szívelégtelenség okozta. Ugyanebben az időben a rák és a tüdőgyulladás 12–12 százalékkal a második helyre került (25-25 eset). Következik az agyvérzés (21 eset) és más betegségek.

Napjainkban a szociális és egészségügyi viszonyok és általában az életkörülmények javulása következtében a halandósági arányszámok eléggé alacsony szinten állandósultak. A halandósági adatok az egyes betegségek elleni harc, az emberi élet meghosszabbításáért folytatott küzdelem eredményét mutatják. Míg a XX. század első évtizedében a halandóság Csíkmadarason 31,6 ezrelék körül mozgott, a negyvenes évekre lecsökkent 15–16 ezrelékre, ami mindkét esetben az országos átlag körül volt. A hatvanas-hetvenes években az elhalálzási arányszám 10 ezrelék alá esett, ma 12–13 ezreléket tesz ki. Ez a növekedés a korstruktúrában beállott öregedési tendencia következménye.

Az átlagos élettartam (megért átlagos életkor) a megelőző időszakhoz képest sokat javult. A férfiak átlag élettartama 1990-ben 69,4, a nőké 73,3 év volt.

FORRÁSOK:

Egyh. anykv. 1813–1857., 1889–1932.

A magyar szent korona országainak 1901–1910. évi népmozgalma községenként.

Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 46. k., Bp., 1913. 677.

NLt. Cszsda, Egyházi anyakönyvek. Csíkmadaras 1858–1889.

A lakosság megoszlása nemek szerint

Az újszülöttek megoszlása nemekként, a demográfusok kimutatásai szerint gyakorlatilag állandó. Világviszonylatban 100 leánygyermekre általában 106-108 fiúszületés esik. Csíkmadaras lakosságának nemenkénti megoszlása bizonyos időszakokban eltérő képet mutat. Itt a fiúszületések száma két időszakban is (1930. és 1992. évi népszámlálások) alacsonyabb a leányokénál.

Csíkmadarason a nemenkénti megoszlás az utóbbi másfél évszázadban a következőképpen alakult:

A lakosság nemek szerinti megoszlása évcsoportonként

Év	6 év alatt		7–12 év között		13–19 év között		20–60 év között		60 év fölött	
	F	N	F	N	F	N	F	N	F	N
1930	218	263	165	139	131	63	581	567	67	69
1992	87	93	52	59	135	141	572	576	290	292

1930-ban a hatéves kor alattiak korcsoportjában 45-tel több leány volt, de a 13 és 60 év közti csoportoknál a férfiak kerültek túlsúlyba. 1992-ben a nők túlsúlya minden korcsoportnál érzékelhető. Összességében 1930-ban a férfiak domináltak 51,4 százalékkal, 1992-ben a nők 50,4-gyel.

A lakosság nemenkénti megoszlása 1850–1992 között

Év	Férfi		Nő		Összesen	
	sz.	%	SZ.	%	sz.	%
1850	743	48,4	789	51,6	1532	100
1900	1055	51,3	1001	48,7	2056	100
1910	1183	52,4	1072	47,6	2255	100
1930	1162	51,4	1101	48,6	2263	100
1966	1232	57,2	1089	42,8	2325	100
1992	1138	49,6	1159	50,4	2297	100

Források

Egyh. anykv. 1813–1857., 1950–1990.

Népszáml. 1900. I. rész 384–385.

Népszáml. 1910. I. rész 384–385.

Recens 1930. I. 67.

Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Direcția Centrală de Statistică, B., 1970. 561.

Benkő K., 1. 46–47.

A lakosság megoszlása a családi állapot szerint

A házasok, elváltak és nőtlenek, illetve hajadonok aránya bármely társadalmi közösség fontos ismérve. A családi állapot és annak vállalása a népszaporulatot közvetlenül érintik, hisz a gyerekek születésének túlnyomó többsége házas kapcsolatok eredménye.

Elemézve a XIX. század eleji népmozgalmat, kitűnt hogy 1821-ben Csikmadarason 16 házasságot kötöttek. Két esetben más faluba (Dánfalvára és Karcfalvára) vitték a lányt. Egy esetben idősebb özvegyek házasodtak össze. A számításba jövő 12 fiatal pár átlag életkora 23 év volt. A legények 23 és fél éves korukban nősültek, a lányok 21 évesen mentek férjhez. De voltak kivételek is: egy 30 éves özvegy egy 21 éves fiúhoz ment férjhez, egy 32 éves lányt egy 25 éves fiú vett el. Hét esetben az első gyermek a házasság első évében született, két esetben két év után, egy esetben három év után. A második gyermek két-három évre az első után, a harmadik a házasság 5-6. évében jött világra.

Két új családnak nem lett gyereke. A többinek a házasságkötéstől számított tíz év alatt összesen 47. Három családban 3, egyben 4, háromban 5, kettőben 6 és egyben 7.

1900-ban az akkori Magyarországon a 15 éven felüli lakosság 62 százaléka volt házas, 27,9 nőtlen és hajadon, 9,6 özvegy és 0,2 törvényesen elvált. Ugyanakkor Csikmadarason a 15 éven felüli házasok aránya 68,2 százalék, a nőtleneké és hajadonoké 23,8, az özvegyeké 7,8. Az országostól való eltérés a házasok javára feltehetően a házassági szokásokkal van kapcsolatban. A nem házasok arányának csökkenése a későbbiekben a gyerekek számának apadásában keresendő, de rovásukra nőtt meg az özvegyek és az elváltak aránya is. (Lásd a táblázatot.)

A lakosság családi állapotának alakulása a XX. században

Év	Nőtlen, hajadon		1 lázas		Özvegy		Törvényesen elvált		Összesen
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	
1900	1061	51,6	893	43,5	102	4,9	–	–	2056
1910	1130	50,1	1022	45,4	103	4,5	–	–	2255
1930	1137	50,2	978	43,6	141	5,9	7	0,3	2263
1992	1100	48,2	1098	47,6	93	4,0	6	0,2	2297

A szülésekre, illetve a női termékenységre vonatkozóan magyarországi összehasonlítható adatok 1850-től vannak. (Külön Erdélyre vonatkozó adatokról nincs tudomásunk.) A magyarországi adatokból megállapítható, hogy akkor egy nőre átlag 5,4 gyerekszülés jutott. Összehasonlítva a csíkmadarasi adatokkal, ez az átlag soknak tűnik. Nálunk a gyerekszülések száma anyánként 1821–30 között 3,9; 1870-ben 3,8 volt.

Ma még magas a kétgyerekes családok aránya, az átlag azonban ennél alacsonyabb. Kiténik ez az 1980-ban kötött házasságok gyerekáldásának vizsgálata során. Az ekkor kötött házasságok során alapított 12 családban tíz év alatt 20 gyerek született, vagyis családonként 1,7, és az ezutáni születések várható száma elenyésző. Ez a szaporulat hosszú távon népességcsökkenéshez vezet.

A gyerekek száma családonként 1992 elején

Gyerekek száma	Családok száma	%
0	521	64,3
1	85	10,3
2	152	18,5
3	35	4,2
4 és annál több	17	2,7
Összesen	821	100

A gyermektelenek nagyon magas száma magyarázatra szorul. Ide sorolódtak nemcsak azok a fiatal házások, akiknek még nincs gyerekük, hanem azok az idősebbek, akiknek már nincs eltartott, tehát családtagonként élő gyereke. A gyerek nélküli családok száma így is igen magas.

Ma már a nők mind kevesebben vállalnak több gyereket. A családtervezésnél a nem kívánt gyerek nem is születik meg. E célból mindennapi gyakorlattá vált a fogamzásgátló tabletták használata, a terhesség művi megszakítása 1990 óta.

FORRÁSOK:

Egyh. anykv. 1813–1857., 1950–1990.

Népszáml. 1900. I. rész 384–385.

Népszámi. 1910. I. rész 384–385.

Recens 1930. I. 67.

A népesség életkor szerinti megoszlása

Az életkor szerinti megoszlás vizsgálatánál a szokásos biológiai alapon történő csoportosítást vettük irányadónak.

1992-ben Csíkmadarason a gyermekek (0–14 évesek) a falu lakosságának 13 százalékát tették ki. Az országos átlagot pillanatnyilag nem ismerjük, de tudjuk, hogy 1970-ben részarányuk Romániában 26,0 százalék volt, 1966-ban Csíkmadarason 23,8 százalék.

Összehasonlítva a század eleji adatokkal (36,6 százalék 1900-ban, 35,9 százalék 1910-ben, 34,7 százalék 1930-ban), valamint az 1966. évvel is, ma a gyermekkorban lévők aránya meglepően alacsony, ami egyben vészjelző is a település biológiai jövőjét illetően.

A *produktív* vagy *munkaképesek* kategóriáját két csoport alkotja: a fiatal munkaképeseké (15–39 évesek) és az idősebbeké (40–59 évesek). Ők a falu népességének 62,4 százalékát teszik ki 33,9 és 28,3 százalékkal. Ez életerős jó munkaerővel rendelkező közösségre utal. Arányuk magasabb, mint amilyen a XX. század első felében volt (52,9 százalék 1900-ban, kb. 57 százalék 1930-ban, 61,6 százalék 1966-ban). Figyelmeztetőnek ott van a 60 éven felüli csoporthoz tartozók növekvő arányszáma, valamint az 1992. évi átlagéletkor (vagyis a népszámláláskor összeírt lakosság életkorának átlaga) 52,7 év a férfiaknál és 51,4 év a nőknél, ami az elöregedés felé mutat (1900-ban az átlagos életkor 26 év körüli volt).

Az öregkornak, azaz a 60 éven felüliek arányszáma a XX. század közepéig alacsony volt: 1900-ban 10,5 százalék, 1930-ban 6 százalék. Ma a falu lakosságának majdnem 25 százaléka 60 éves és azon felüli.

FORRÁSOK:

Népszáml. 1900. I. rész 384–385.

Népszáml. 1910. I. rész 384–385.

Recens 1930. I. 67.

Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Direcția Centrală de Statistică, B., 1970. 561.

Népszáml. 1992.

Foglalkozás szerinti megoszlás

Falusi településről lévén szó, a lakosság zöme mezőgazdasági munkát végez. Aktív mezőgazdasági tevékenységet fejtenek ki a 60-on felüliek is. E téren serkentően hatott a földtulajdonjog visszaadása, amikor öregnek számító férfiak és nők ismét gazdálkodni kezdtek visszaigényelt földjükön.

A lakosság életkor szerinti megoszlása*

Év	Összlakosság	6 év alatt		6–14 év		15–19 év		20–39		40–59 év		60 év és azon felül		Egyéb	
		Sz.	%	Sz.	%	Sz.	%	Sz.	%	Sz.	%	Sz.	%	Sz.	%
1900	2056	337	16,4	414	20,2	150	7,7	525	25,5	414	20,2	216	10,5	–	–
1901	2255	402	17,8	409	18,1	192	8,5	551	24,5	436	19,3	265	11,6	–	–
1930*	2265	481	23,1	304	13,4	194	8,6	Összesen 1148, 50,78 %				135	6,0	1	0,04
1966	2325	Összesen 554, 23,9%				141	6,1	758	3,0	523	22,5	339	14,5	–	–
1992	2297	122	5,3	177	7,7	133	5,8	645	28,1	654	28,5	566	24,6	–	–

* Az 1930-as életkor szerinti megoszlás különbözik az azelőttiektől: 0–6 év, 7–12 év, 20–64 év, 64 éven felül.

Számottevő az ipari munkát végzők száma is: egy részük bányamunkásként Balánbányára ingázik (22 km-re), más részük a megyeközpont – Csíkszereda – ipari és kereskedelmi egységeinek alkalmazottjaként. Többen kisiparos munkát végeznek helyben vagy máshol.

Az aktív keresők mellett létezett az inaktív, vagyis kereső foglalkozást nem folytató, de keresettel rendelkezők csoportja is. Zömük nyugdíjas (610 személy), de ide tartoztak még a munkanélküli segélyből élők is (13 személy 1992-ben). Számuk 623, ami az összlakosság 27,1%-át alkotja.

A nyugdíjasok közül 264 állami és 346 mezőgazdasági szövetkezeti nyugdíjban részesült, és megélhetésük biztosítása végett háztáji és mezőgazdasági munkát végeztek szinte mindannyian. Tehát, részben a rendes, aktív keresők sorába is sorolhatók. A munkanélküli segélyben részesülők száma kevés, és állandóan ingadozik.

Az aktív keresők foglalkozási csoportonként 1992-ben

Foglalkozási csoport	szám	%
<i>Fizikai foglalkozásúak</i>		
ipari	426	37,1
építőipari	43	3,7
mezőgazdasági	419	36,5
kereskedelmi	37	3,2
szolgáltatási	75	6,5
szállítási (közlekedési)	34	3,0
<i>Szellemi foglalkozásúak</i>		
műszaki	13	1,1
gazdasági	7	0,6
egészségügyi	10	0,9
tanügyi	37	3,2
irodai	22	2,0
<i>Egyéb</i>	25	2,1
összesen	1148	100

Az eltartottak csoportja felöleli a 14 éven aluli gyerekeket (iskolásokat és iskoláskor előttiakat), a 14 éven felüli iskolásokat (líceumi, műszaki középfokú vagy egyetemi oktatásban részesülőket), a háztartásbelieket, a jövedelemmel nem rendelkező öregeket és a segélyben nem részesülő munkanélkülieket. Számuk összesen 526, ebből 14 éven aluli 370, líceumi vagy műszaki iskolát végző 86, egyetemi tanulmányait folytató 8, eltartott háztartásbeli és segélyben nem részesülő munkanélküli 62. Így 100 aktív keresőre 46 eltartott esik.

FORRÁSOK:

Népszáml. 1910. II. rész 766–769.

Az 1992-es adatok Bőjte László, a helyi tanács volt titkáranak és Vargháné Bíró Julianna volt referensének szíves közlése.

Lakásviszonyok

A lakás az ember legközvetlenebb térbeli környezete. A lakásviszonyok nagy hatást gyakorolnak a népességi viszonyok alakulására: házasságkötésekre, az egészségügyi helyzetre és ezen keresztül a megbetegedésekre, a halandóságra, a népmozgalom szinte minden területére.

A múlt lakásviszonyaira kevés utalást találunk. De a kicsi, nyomorúságos, sötét, egészségtelen lakóhelyek fontos tényezői voltak a nagyarányú gyermekhalandóságnak, a nagyon alacsony élettartamnak. 1850-ben a falu 308 családja 287 házban lakott. Valószínűleg zömmel 1–2 helyiségből álló kicsi házakban. Kivételt képeztek a nemesi kúriák, amilyen Kozma Gábor kőháza volt.

A XIX. század második felében a lakásépítés fellendült. 1900-ban már 462, 1910-ben 512 lakóház volt a faluban. A lakások zöme fából készült. 1900-ban csak két épületről jegyezték fel, hogy kőből vagy téglából van. Egyik a már említett Kozma-kúria, a másiktól nincs adatunk. 1910-ben 499 fából, 11 kőből (vagy téglából) és két kő (vagy téglalappal készült vályogház volt. Tetőnek zsindelet vagy deszkát használtak. 1900-ban csak 9 cseréptetős ház volt, a többi zsindelet vagy deszka.

1930-ban az épületek száma 547. 1948-ban 566. A lakóházak mellett szinte minden udvaron gazdasági épületek is voltak: csűr, istálló, pajták, ólak, gabonások, szekérszínék – rendszerint fából építve. A gazdasági épületek száma a mezőgazdasági termelőszövetkezet működése alatt megcsappant, mivel egyéni gazdáknak már nem volt szükségük rájuk.

1995-ben a lakásállomány lényeges javulást mutatott. Összesen 712 lakóház van a faluban. Az épületek szolidak, terjedelmesek, kőalappal, téglalappal vagy fából készült falakkal, cserépfedéllel. A lakóházak tágasak, két-három szobából, konyha-kamrából állók, bár a mindennapi élet a konyhában és esetleg egy szobában zajlik le. A konyhák mellett külön kamra és más mellékhelyiség. A lakásokba a villanyvilágítást 1962-ben vezették be. Fával fűtenek, de vannak már (2006-ban) központi fűtéssel ellátottak is. Az utóbbi időben több helyen bevezették a vizet, fürdőszobával és WC-vel szerelték fel a házat. A lakóházak 60%-át az utóbbi 30 évben építették, kőalappal, téglából vagy téglából és fából, cseréppel fedve. Sok épületet felújítottak. Az új házak közül sok a 3–4 szobás, konyhával és kamrával ellátva. A komfortosság növelésével párhuzamosan csökkent a laksűrűség. Számottevően csökkent a lakások és a szobák zsúfoltsága. Az épületek rendszerint földszintesek, de a főút mellett több emeletes vagy félemeletes is épült. A lakóházak toldalékként szinte mindenütt ott található a tavasztól őszig használt nyári konyha. Rádió, televízió szinte mindenütt van, a szaporodó parabola-antenna segítségével mind többen nézik a Duna TV adását is.

A gazdasági épületek zöme kőalapú faépítmény (boronából, vagyis gömb vagy négyszögűre faragott fenyőfagerendából készültek) – főként a csűrök. Az istállók közül sok téglából van. Gazdasági megokolásból a szénatartó csűrök egyik felét istállóvá alakították át, vagy már így is tervezték azokat. A gazdasági épületek is cseréppel fedettek. Manapság sok udvarról hiányzik a gazdasági épület, főként a csűr. Ez a szocialista falu-politika következménye. A kommunista rendszer idején a lakosság, lemondva a földről és a nagyállat-tartásról, felszámolta a nagyobb gazdasági épületeket, csak a kisebb pajtákat hagyva meg disznóolnak, tyúk-kecrecnek, és minden energiáját a lakóházra összpontosította. Következésként sok a nagy, tágas udvar és kert, ahol a lakóházon kívül alig van más épület. Újabban már látni gazdasági épület építését, illetve felújítást is.

A lakásviszonyok felvázolása során megállapíthatjuk, hogy e téren a falu lépést tartott a mind magasabbra törő civilizációs szint eléréseért tett erőfeszítésekkel. A komfortos, egészséges, külalakra csinos lakóházak jólétet sugallnak. De csak a lakóházak után ítélni meg a valós helyzetet, csalóka, mert e mögött az esetek többségében nincs meg a komoly anyagi alap. A földjüktől a kollektivizálás során megfosztott emberek szerény keretükből összekuporgatott pénzüket a biztosnak tekintett lakóházakba fektették be. Lakóházuk elfogadhatóbbá tételéért áldozták fel szabadidejüket is. A mutatós lakóházak mellett azonban a családi gazdaságok szerények, a felszerelt gazdasági udvar ritka, kevés a gazdasági épület. Számottevő civilizációs életszínvonalról majd csak akkor beszélhetünk, ha megteremtődik a lakosság anyagi alapja és a komfortos lakások közti összhang.

FORRÁSOK:

Benkő K., I. rész 46–47.

Népszáml. 1900. I. rész 384–385.

Népszáml. 1910. I. rész 384–385.

Recens 1930. I. 84.

Nyelvi, vallási, nemzetiségi viszonyok

Csikmadaras az évszázadok során megőrizte egységét úgy nyelvi, mint vallási és nemzetiségi szempontból. Mivel statisztikailag ilyen természetű felméréseket nem végeztek, csak a múlt század második felétől kezdve, e kérdést mi is csak attól kezdődően követjük nyomon.

A lakosság anyanyelv szerinti megoszlása

Év	Összlétszám		Magyar		Román		Német		Cigány		Egyéb	
	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%
1880	1935	100	1874	96,8	2	0,1	–	–	59*	3,1	–	–
1900	2056	100	2047	99,6	9	0,4	–	–	–	–	–	–
1910	2255	100	2254	99,95	1	0,05	–	–	–	–	–	–
1930	2263	100	2196	97	39	1,7	14	0,6	5	0,3	9	0,4
1992	2297	100	2286	99,5	11	0,5	–	–	–	–	–	–

*beszélni nem tudók

Amint azt a táblázatból is láthatjuk, a lakosság anyanyelve szinte kizárólag magyar volt, és az ma is. Más nyelvet elenyészően kevesen beszélnek, azt is az idetelepedettek, akik rendszerint rövid idő alatt el is sajátítják a lakosság nyelvét.

A lakosság vallási megoszlása

A lakosság *vallási megoszlása* megegyezik nagyjából az anyanyelvivel. A falut római katolikusok lakják, akiknek egyházközségük, templomuk és plébániájuk van, egy lelképásztorral. Római katolikusok lakták a falut annak kialakulásától kezdődően. Nem térítette el hitükről őket sem a XVI. századi reformáció, sem a ma tért hódító neoprotestantizmus. Katolikus vallásúak a cigányok is. A kevés református házasság révén vált madarasivá.

A római katolikusok mellett 1940-ig léteztek görög katolikusok is. Ezek részben román, részben román cigány származásúak voltak. Legtöbbjük ittélte a XVIII. század közepéről mutatható ki, 1760–1762-ben ugyanis 19 „unitus”, magyarul „egyesült”, vagyis görög katolikus vallású családot vettek itt számba.

A XVIII. században Felcsíkon elszaporodtak a görög katolikus vallásúak. A „hatközség” unitus hívei 1782-ben Csikszentdomokoson egyházközséget alakítottak, 1787-ben pedig egy kis templomot emeltek. Odajártak istentiszteletra a madarasi görög katolikusok is.

1863-ban 12 görög katolikus család volt a faluban, összesen 62 személy, akik magyaroknak tekintették magukat. A lassan elmagyarosodók átvették nemcsak a nyelvet, hanem a szokásokat, öltözetet is. Csak vallásukat tartották meg a XX. század közepéig, de ezt is mind kevesebben. A múlt század második felében a madarasi görög katolikusok

már magyar anyanyelvűek voltak. Magyarul beszéltek a családban, magyar nevet adtak az újszülötteknek, gyerekeiket is a helybeli római katolikus iskolába járatták (10–12 család nem is tarthatott fenn egy iskolát tanítóstól).

Év	Össz- lako- sság	Római kat.	Görög kat.	Görög keleti	Refor- mátus	Unitá- rius	Egyéb
1850	1532	1472	60	–	–	–	–
1880	1935	1908	25	–	–	–	–
1000	2050	1997	79	–	–	–	–
1010	2255	2227	17	1	10	–	–
1930	2263	2142	48	25	31	1	2
1992	2297	2280	–	8	8	1	–

A már említett 1863-as egyházi kimutatásból kitűnik, hogy 62 személyből csak egynek volt román keresztnév: Flora. A többi szokásos magyar név: Gergely, János, István, Márton, Ferenc, Mátyás, Sándor stb. a férfiaknál; Anna, Anis, Katalin, Bori, Éva, Trézsi, Erzsébet, Ilona a nőknél.

A magyar anyanyelvű görög katolikus hívek részére 1912-ben létrejött hajdudorogi magyar görög katolikus püspökség része lett a csíkszentdomokosi görög katolikus egyház-község is, ahol a hívek az istentiszteletet magyar nyelven tarthatták. Ez az állapot azonban nem tartott soká, mivel az 1918-as impériumváltás után visszacsatolták őket a balászfalvi görög katolikus érsekséghez. Ez a magyar nyelvnek a görög katolikus templomból való kitiltását is jelentette.

A vallási és nemzeti zaklatásokba belefáradt falusi nép 1940 végén más székelyföldi görög katolikusokkal együtt áttért a római katolikus vallásra. 1941. február 9-én a gyimesbükki görög katolikus lelkész, Gergely Victor arról értesíti püspökét, hogy Csík-, Gyergyó-, Udvarhely- és Háromszék megyében már csak három parókia maradt hűséges. Pap is csak három maradt, de a vaslábi készül elmenni, Solnai ott maradt Csíkszentdomokoson *egyetlenegy hívő nélkül*, ő pedig már igen öreg ahhoz, hogy parókia után nézzen.

Nemzetiségi viszonyok

Más ajkúak sokáig csak elvéve kerültek a székely-magyarok közé. Azok létét csak a XVI. század végétől követhetjük nyomon. A legrégebbi szórványos adatokból inkább csak nevük után azonosíthatjuk őket. Az első ilyen utalás 1586-ból való, és Zawor Fridrikre (Friedrich), a vashámor felügyelőjére vonatkozik. Őt 1614-ben már nem találjuk ott, csak az árváit. Neve után német lehetett.

Az 1614-es lustra négy biztosra vehető más ajkút említ, mind a négyet „olá”-nak tüntetve fel: „Vukias olá”, Ványolós István és Tamás zsellerei „olahok”, valamint egyik másik, neve említése nélküli „olah”, aki Borbély István zsellére volt. Ezeken kívül összeírtak még öt Oláh, két Szász és egy-egy Kozák és Német nevű személyt is. A név utal viselője etnikai

számlázására, de ezzel még nem lehet megállapítani, hogy az illető az összeírás pillanatában tagja-e még annak az etnikumnak, amelyből származott, és beszéli-e annak nyelvét vagy nem.

Tény, hogy eredetileg nem magyarok voltak, nevük pedig utal származásukra.

Az említettek mellett még találhatóak nem magyar nevek (Dobra, Bogdan, Molduvai, Opra, Tupora). De önmagukban ezek a nevek sem visznek közelebb a kérdés tisztázásához. A Bogdan név viselője például lehetett török, a Dobra pedig szláv, vagy elrománosodott török vagy szláv, az összeírás idején viszont római katolikus magyar is. A Molduvai szintén lehetett román, de csángó-magyar is stb. Az említett kérdésre vonatkozóan a XVIII. század elejéről is csak szórványos adatokkal rendelkezünk. Egy 1702-ben a homoródszentmártoni Bíró Kristóf javairól készített leltár végén a következő megjegyzés áll: „A melly oláhok az úr eö kegyelme keze alá adták volt magokot, azok még a nyárba elmentek volt hazájukba, excepta egy Fekete Vaszily maradt benne, de ötöt is tekintetes báró Apor Péter uram eö kegyelme meg akarván fogatni, mivel azt mongyák, hogy ennek előtte való időbbe az eö kegyelme seller jobbjágya volt.”

Az 1722-es összeírás névanyagából csak gyanítani lehet román eredetűek létét (Ván-csa, Dobra és a Hajduk közül egyesek). Nagyobb méretű román elem idetelepedésére a XVIII. században került sor. Ezt már Benkő József is jelezte a *Transilvania* című művében, megjegyezvén, hogy a II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharc és az 1718–1719-ben dúló pestis a Székelyföldet igen elemésztvén, annak széleire sok román telepedett. Megállapítását az 1750-es összeírás is megerősíti. Felcsikon ebben az időben minden faluban található románok, legtöbben Szentdomokoson és Szenttamáson.

Mivel zömmel szabad költözködési joggal bíró zsellérek voltak, az ide jött románoknak csak egy része telepedett végleg meg, más részük hosszabb-rövidebb itt tartózkodás után továbbment, vagy visszatért szülőhelyére. Erre utal az a tény is, hogy nevük csak felbukkan az összeírások alkalmával, és rövid idő után eltűnik, mint a Szemnát, Tatár stb. Az itt letelepedettek, annak ellenére, hogy időközben újabbak is jöttek, egy bizonyos idő után beolvadtak a helyi lakosságba.

A huzamos ideig tartó együttélés maga után vonta a különböző nyelvel beszélők és más vallást gyakorlók egymásra hatását, amelyben – a történelem bizonyság rá – nemcsak itt, hanem bárhol a világon, az önálló közösségi életet fenntartani képtelen kisebb nyelvi csoport fokozatosan keveredett a többségivel. Ez történt a XIX. század folyamán Csíkmadarason is. Az együttélés során a számbelileg elenyésző kisebbségben levő román lakosság beolvadt.

A cigányok jelenlétéről a faluban a múlt század elejéről találunk adatokat. 1803-ban említik a rossz hírű Süketes Jánost, akinek a testvére Madarason lakott.

1818–30 között az egyházi anyakönyvben „zingarus” megnevezéssel elég sok roma (cigány) fordul elő: Páka, Torha, Petre, Kalányos, Toko, Rostás, Kovács, Duczuj, Gránca, Sztójka, Ádám-Todi, Zerkula, Sinka, Borviz, Román néven.

A XIX. század második felében pedig: Csurár rostás cigány, Barcsa, Gábor üstös cigány, Rupi üstös, majd Duduj, Pulika (Polika), Fityula, Nyisztor, Préda. Egy-egy időszakban csak néhány roma (cigány) család élt itt. Többségük nem lett helyi lakos.

Ezek bizonyos idő után továbbálltak. De voltak olyanok is, akik a falu társadalmába beilleszkedtek, s már nem is tartják magukat cigánynak (Sinka, Nyisztor, Fityula).

A lakosság *nemzetiségi megoszlását* az 1859-es, az 1930-as és az 1992-es népszámlálások adatai segítségével követhetjük nyomon. Az 1870–1910 közötti magyar népszámlálások nem tartalmaznak nemzetiségre vonatkozó adatokat, hanem csak az anyanyelvre és a vallási megoszlásra. Az 1930. évi népszámlálás a román nemzetiségűek javára torzít. Az 1948. évit sem fogadhatjuk el teljes mértékben, mivel ezt is pontatlannak találtuk.

A megelőző időszakra vonatkozó közvetett adatokból (vallási, nyelvi megoszlás, névanyag) kétséget kizáróan bizonyítható, hogy Csikmadaras lakosságának elsöprő többségét mindig a székely-magyarság képezte. Mellettük létezett, főként a XVIII–XIX. század folyamán, egy kis számú román ajkú és még kevesebb cigány is, akik elmagyarosodtak, anélkül, hogy erőszakos elnemzetlenítő politika áldozatai lettek volna. A ma helyben lakó román nemzetiségűek házasság vagy kihelyezés útján lettek csikmadarasiak. A cigányok számának növekedését több tényező határozta meg: magas természetes szaporulat (6–8 gyermek), letelepedés, házasság.

A lakosság nemzetiségi megoszlása

Év	Össz- la- kos- ság	Nemzetiség												Meg- jegyzés
		Magyar		Román		Német		Zsidó		Cigány		Egyéb		
		sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	SZ.	%	
1850	1532	1466	95,7	60	3,9	–	–	–	–	6	0,4	–	–	409 magyar, 1057 székely, 5 orosz, 7 lengyel
1930	2263	2178	96,2	39	1,7	9	0,4	15	0,7	10	0,4	12	0,5	
1992	2279	2230	97,1	11	0,5	–	–	–	–	56	2,4	–	–	

FORRÁSOK:

Népszáml. 1880. II. rész 84.

Népszáml. 1900. I. rész 384–385.

Népszáml. 1910. I. rész 384–385.

Recens 1930. II., 130–131., 586.

Népszáml. 1992.

Dr. Virgil Ciobanu: *Statistica românilor ardeleni din 1760–1762.* = Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, 1929–1925., III., 1926. 681.

Sematismul venerabilului clar al Archidiecesei metropolitane greco-catolice de

Alba Iulia și Făgăraș pe anul donmului 1900 de sfânta unire 200. Blaș în (1900), 338.
NLt. Mvhely, Gyergyószentmiklósi görög katolikus esperesség lt., 33. sz. (1863).
Pataki 9.
Székely láda 56/1614.
Bornemisza lt. Főosztály XXVI. 8. sz. (1702).
Endes, Adatok 1. 228–241.
Benkő Josephus: *Transilvanii sive magnus Transylvaniae principatus.*
Pars posterior specialis. Tom IV., kézirat a Mvhelyi Teleki–Bolyai Könyvtárban,
1599/a/2 sz. 24.
MOL, Az 1750-es 47. Téka 1.
Benkő K. 46–47.
Egyh. anykv. 1813–1857.

SZEMÉLYNEVEK AZ ÉVSZÁZADOK FOLYAMÁN

A névhasználat falunkban a XVII. század elejétől követhető nyomon korabeli összeírások, igazgatási és peres iratok, anyakönyvek és népszámlálási lajstromok segítségével.

1600 előttről összesen hét férfi nevét ismerjük. Az 1569 körüli évekből Bogács György, Antal Ferenc, János György, Dancs Miklós, Dombi Máté és Bogács János lófők, 1592-ből pedig Borbély István nevét említik a korabeli források.

A XVII. századdal kezdődően a családfők kereszt- és vezetékneve szinte teljes egészében nyomon követhető. Ezen időszakból csak egy női nevet – Ilona – sikerült találnunk. A női kereszt- és vezetéknevek a XVIII. században bukkannak fel a forrásokban, előbb szórványosan, majd rendszeresen.

Keresztnévhasználat

Csíkmadaras férfi személynevei (keresztnevei) a XVII–XVIII. században bibliai és martirologiai (vértanúi) eredetűek.

A alábbi táblázatban az 1614. évből az összcsaládfők keresztnevét elemeztük, 1643-ból a katonai kötelezettséget viselő nemesi és szabad férfi lakosságát (felnőttekét és gyerekeit), 1750-ből pedig az adófizetőket. Az 1614-es adatok 127 nevet, az 1643-asok 164-et, az 1750-csek 121-et tartalmaznak.

A névhasználat választéka szűk körű volt. 1614-ben 19 keresztnevet találtunk csupán. Ezen kívül volt még 4 egy elemű idegen név is (máshonnan idekerült szolga és zsellér neve): Bogdán, Bokor, Vukias, Kerestály. Szegényes a névhasználat 1643-ban is (19). A XVII. században legkedveltebb férfinevek a János, István és Péter, majd a Mihály, Tamás, Gergely, Ferenc, György és Márton következnek.

A XVIII. században a férfi keresztnév-használatban lényeges változás nem állott be. Az 1750-es összeírásban 25 keresztnevet azonosítottunk (amiből a Jakob, Karácsony és Vasile román zsellérek neve volt). Ekkor a leggyakoribb név az István, János, Péter és András. Őket követték gyakoriságban a Miklós, Tamás, Imre, József, Ferenc, Mátyás és György.

Kevésbé gyakori (3–1 eset) nevek 1614-ben a Máté, András, Balázs, Antal, Miklós, Simó, Zakariás, Benedek és Bálint, 1643-ban a Máté, Miklós, Bálint, Antal, Bartalis,

*Férfi keresztnév-használat a XVII– XVIII. században
(Leggyakrabban használt férfinevek)*

1614.			1643.			1750.		
Név	eset	%	Név	eset	%	Név	eset	%
János	25	19,8	János	35	21,5	István	21	17,4
István	24	16,0	István	51	18,0	János	10	15,7
Péter	12	9,5	Péter	24	14,6	Péter	16	13,2
Tamás	8	6,3	Tamás	9	5,4	András	15	12,4
Mihály	6	4,7	András	9	5,4	Miklós	6	5,0
Pál	6	4,7	György	8	4,0	Tamás	5	4,1
Gergely	6	4,7	Ferenc	7	4,5	Imre	4	3,3
Ferenc	5	4,0	Mihály	7	4,3	József	4	3,3
György	5	4,0	Balázs	6	5,6	Ferenc	4	3,3
Márton	5	4,0	Gergely	5	3,1	Mátyás	4	3,3
Imre	5	4,0	Márton	5	3,1	György	4	3,3

Lőrinc és Pál. Érdekes, hogy ekkor a felnőtt férfiak között nem volt Ferenc, Balázs, Bálint, Bartalis és Pál nevű, a gyerekek között pedig Antal és Lőrinc nevű.

1750-ben kevésbé használt (3–1 eset) nevek voltak a László, Mihály, Lőrinc, Gábor, Bálint, Sámuel, Antal, Márton, Illyés, Dániel és Lukács.

A nőknél a XVIII. század második felében 12 nevet azonosítottunk. Ezek gyakorisági sorrendben a következők: Katalin, Anna, Klára, Éva, Borbála, Zsuzsanna, Erzsébet, Rozália, Teréz, Margit, Judit és Marcella.

A XIX. század első felében is a névhasználatot a bibliai és mártírológiai ihletésű szokás irányítja. A római katolikus keresztelési anyakönyvbe 1821 és 1830 között 505 újszülöttet jegyeztek be – 243 fiút és 202 leányt. A fiúknál 33, a leányoknál 25 keresztnév volt használatos.

Ekkor is dominál az István és a János. De már mögéjük zárkózott fel a Ferenc és a József, gyakori maradt az András és Péter, gyakoribbá vált az Ignác, Mátyás és Albert. A táblázatban feltüntetett neveken kívül használt volt még az: Alajos (7), Antal (6), Elek és Illyés (5), Gábor és Imre (4), Ágoston és Ábrahám (3), Ágoston-Károly, Jakab és Zakariás (2), Ádám, Barabás, Bartalis, Dávid, Domokos, Gergely, Mihály, Miklós, Pál, Salamon és Sámuel (1).

A lányoknál három név, az Anna, Teréz és Katalin az esetek 59%-át teszi ki. Elég gyakori még az Erzsébet és Borbála. Őket követi Marcella és Klára (9), Zsuzsanna (8), Rozália (6), Cecília és Mária (4), Lucia (3), Margit, Anna-Mária, Éva (2), Ágnes, Anna-Klára, Anna-Zsuzsa, Cecília-Krisztina, Erzsébet-Rozália, Franciska, Krisztina és Tékla (Tekla, 1). A kettős nevek nemes szülők (Kozma, Szörtsei, Barácsi családok) gyerekei.

Leggyakrabban használt keresztnévek 1821–1830 között*

Fiúk neve	eset	%	Leányok neve	eset	%
István	37	15,2	Anna	53	20,2
János	34	14,0	Teréz	31	19,7
Ferenc	27	11,1	Katalin	30	19,0
József	26	10,7	Erzsébet	24	9,2
András	13	6,2	Borbála	10	7,2
Péter	11	4,3	Marcella	9	3,4
Ignác	10	4,1	Klára	9	3,4
Mátyás	10	4,1	Zsuzsanna	8	3,0
Márton	9	3,7	Rozália	7	2,7
Albert	8	3,3	Julianna	6	2,3

* hiányoznak a 3–4 százalékot kitevő görög katolikusok

A XIX. század második felében a névadási szokásokban lényeges változás nem történt. A korábban divatos nevek most is a leggyakoribbak. De kibővült a választott nevek lajstroma, főként a fiúknál – 33-ról 60-ra, míg a nőknél 25-ről 31-re. Divatos fiúnevek lettek a Dénes, Lajos, Sándor és mások, a lányoknál a Mária, Julianna stb.

Ezen időszak vizsgálatához, az 1857-es népszámlálás névanyagát használhattuk fel. Összesen 1515 esetet elemeztünk, 752 férfinevet, 763 nőt.

Amint a táblázatból is kitűnik, a férfiaknál a János, Ferenc és István a leggyakoribb: az összférfinév 36,3 százaléka. A kevésbé gyakori nevek az előfordulás csökkenő sorrendjében az: Alajos (10), Dénes és György (9), Bertalan (8), Ábrahám, Lajos és Mihály (7), Ádám, Bálint, Sándor és Tamás (6), Aron és Jakab (5), Illyés és Lőrinc (4), Dömény (Dimény), Fábián, Farkas, Károly és Lukács (3), Ambrus, Barabás, Benedek, Dávid, Domokos, Joakim, Lázár, Máté, Mózes, Salamon, Simon és Zakariás (2), Balázs, Donát, Félix, Fülöp, Gyula, Miklós, Orbán, Pál, Zsigmond, Tódor és Viktor (1).

A nőknél a kevésbé használt nevek: Márta, Ágnes és Franciska (3), Ilona, Kriska, Krisztina, Margit, Mónika és Viktória (2), Ágota, Apollónia, Anna-Mária, Krizándi és Regina (1).

A nőket több esetben a becenevükön tüntették fel a lajstromban: a Terézek közül 6-ot Trésiként, a Katalinok közül 70-et Kataként, a Borbálák közül 38-at Borisként, a Zsuzsannák közül 3-at Susaként, a Juliannák közül 16-ot Julisként, 2-t Juliskaként, a Rozáliák közül hetet Rózaként, a Máriaik közül hármat Marisként, kettőt Márisként és a Cecíliák közül egyet Céciként.

Leggyakrabban használt keresztnévek 1857-ben

Férfi			Nő		
Név	eset	%	Név	eset	%
János	106	14,1	Anna	143	18,7
Ferenc	86	11,4	Teréz	117	15,3
István	81	10,8	Kata (Katalin)	117	15,3
József	53	7,0	Erzsébet	90	13,0
Antal	41	5,4	Borbála	97	12,7
András	39	3,2	Zsuzsanna	31	4,6
Péter	36	4,8	Julianna	28	3,7
Mátyás	31	4,1	Rozália	25	3,3
Gábor	24	3,2	Klára	20	2,6
Ignác	20	2,7	Lucia	19	2,5
Albert	18	2,4	Mária	11	1,4
Elek	18	2,4	Marcella	10	1,3
Imre	17	2,2	Éva	8	1,0
Ágoston	17	2,2	Tekla	7	0,9
Gergely	15	2,0	Cecília	4	0,5

Keresztnévadás 1921–1930 között (Leggyakoribb keresztnévek)

Fiúk			Leányok		
Név	Eset	%	Név	Eset	%
János	59	12,9	Erzsébet	76	15,0
József	37	8,1	Anna	62	14,3
István	36	7,9	Rozália	59	7,5
Ferenc	35	7,7	Berta	31	6,0
Áron	29	6,4	Julianna	25	5,3
Gergely	23	5,0	Veronika	22	4,6
Imre	22	4,8	Borbála	19	4,6
Dénes	20	4,4	Regina	19	4,6
Lajos	19	4,2	Katalin	19	2,9
Mátyás	19	4,2	Ágnes	12	2,4
Árpád	16	3,5	Viktória	10	1,9
Domokos	15	3,3	Ida	8	1,9
Péter	11	2,4	Irén	8	1,4
Albert	10	2,2	Margit	6	1,2
Károly	8	1,8	Mária	5	18,6

Ritkábban választott nevek a fiúknál: András és Sándor (7 eset), László (6), Ágoston és Lázár (5), Márton, Mihály, Jenő, Elek és Alajos (4), Ádám, Antal, Kálmán, Lőrinc (3), Béla, Dezső, Félix, Gábor, Gyárfás, György, Gyula és Vilmos (2), Ábel, Donát, Egyed, Fülöp, Ignác, Joakim, Lukács, Pál, Rudolf, Tiborc, Zoltán (1). Kettős nevek: László-Zoltán, Áron-András, Albert-Domokos, Domokos-Dénes, András-László, György-Áron.

Ritkábban választott keresztnévek a leányoknál: Vilma (5), Terézia (4), Gizella (3), Amália, Brigitta, Jozefa és Tekla (2), Ágota, Etelka, Eszter, Emma, Klára, Róza (1). Kettős nevek: Erzsébet-Anna, Rozália-Gizella, Mária-Magdolna, Regina-Teréz, Róza-Erzsébet.

A XIX. század végén a női neveket gyakran népies (becenév) alakban írták, és valószínűleg úgy is ejtették ki: a Katalint Katának, a Juliannát Julisnak, a Teréziát Teréznek, az Erzsébetet Erzsinek, a Zsuzsannát Zsuzsának, a Borbálát Borisnak stb. A férfiagnál ez a szokás kevesebb esetben mutatható ki, itt az Alajos és a Mátyás becézése a gyakoribb (Álózi, Matyi).

A katolikus hagyomány szerint még századunk első felében is az egyháznál csak a szent neveket anyakönyvelték. A „pogányneveket” csak egy szent névvel párosítva fogadták el. Így a század első felében tért hódító ősi magyar nevek csak kettős névként találhatók meg. A gyakorivá vált Árpád nevet Albert, András, József és más hasonló párosításával szerepeltették. Hasonlóan jártak el a Leventével és Zoltánnal is.

1921–1930 között a fiúknál ötvenféle bejegyzett keresztnévet találtunk, a leányoknál 29-et. Ehhez társultak a kettős nevek.

A mai névadást az 1990-es 1714 nevet tartalmazó választási lajstrom alapján vizsgáltuk. Ebből 841 férfinév volt, 873 női.

1990-ben a 18 éven felüliek sorában a férfiagnál és a nőknél is 69–69 féle keresztnévet használtak. A táblázat élén álló 10 férfinév az esetek 54,9 százalékát teszi ki, a nőknél 60 százalékot.

A férfiagnál ma is a bibliai és martirológiai nevek dominálnak, ami a katolikus vallású település hagyományos gyakorlatának az eredménye. Ma már elég gyakori lett a régi magyar nevek, illetve a történelmi magyar személyiségek nevének a használata is: Imre, Árpád, Zoltán, László, Mátyás, Lajos, Jenő, Géza, Attila, Csaba, Béla, Gyula és Levente. Ugyanakkor megjelentek az idegen nevek vagy azok magyar megfelelői: Félix, Flórián, Győző, Loránd, Rezső, Róbert, Rudolf. A faluban élő román ajkúak keresztnévei: Ioan, Nicolae, Silvestru és Gheorghe.

A női névanyag választékban utolérte a férfiakét. Itt is a héber, görög, római eredetű bibliai illetve szent nevek dominálnak. Mellettük megtaláljuk a régi felújított magyar neveket (Aranka, Emese), valamint az irodalmi műalkotásokat (Ildikó, Etelka, Enikő, Tünde). A nőknél is elterjedt a nyugaton divatos nevek használata (Lujza, Amália, Emilia, Erika, Jozefa, Karolina, Lívia, Otília, Valéria). Ez utóbbiak súlya a névadásban nem számottevő. A kettős női név nem divatos. Három Annamária és két Mária-Magdolna van csupán. Ugyanakkor gyakori lett a germán eredetű névhasználat (Gizella, Berta, Vilma, Ida, Emma, Edit, Olga, Irma).

A teljesség érdekében felsoroljuk a kevésbé elterjedt, de használt férfi- és női neveket is. Ritkábban használt férfinévek: Csaba (9), Béla (8), Félix, Gábor, György, Gyula, Lázár (6), Elek, Ernő és Pál (5), Alajos, Antal, Dezső, Ignác, Levente, Lukács és Mihály (4),

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Leggyakrabban használt keresztnévek 1990-ben

Férfiak			Nők		
Név	eset	%	Név	eset	%
János	74	8,8	Erzsébet	114	13,1
Ferenc	69	8,2	Anna	77	8,8
József	61	7,3	Rozália (Róza)	76	8,7
Áron	42	5,0	Mária	56	6,4
Imre	40	4,8	Irén	37	4,2
Árpád	38	4,5	Julianna	37	4,2
Gergely	37	4,4	Gizella	33	3,8
István	37	4,4	Margit	32	3,7
Dénes	35	4,2	Veronika (Veronka)	32	3,7
László	28	3,3	Ilona	30	3,4
Mátyás	27	3,2	Berta	27	3,1
Domokos	26	3,1	Katalin	26	3,0
Sándor	24	2,9	Ibolya	22	2,5
Károly	22	2,6	Teréz (Terézia)	22	2,5
Lajos	22	2,6	Borbála	21	2,4
Zoltán	17	2,2	Regina	19	2,2
András	17	2,2	Ágnes	18	2,1
Péter	15	1,8	Éva	17	1,9
Vilmos	14	1,7	Vilma	17	1,9
Géza	12	1,4	Ida	12	1,4
Márton	12	1,4	Piroska	11	1,3
Tibor	12	1,4	Jolán	10	1,2
Jenő	11	1,3	Magdolna	9	1,0
Albert	10	1,2	Emma	8	0,9
Attila	10	1,2	Edit	8	0,9
			Viktória	8	0,9

Ádám, Endre, Gáspár és Tamás (3), Elemér, Emil, Illés, Joakim, Kálmán, Miklós, Róbert (2), Adorján, Ágoston, Bertalan, Donát, Egyed, Flórián, Gheorghe, Győző, Ince, Ioan, Loránd, Nicolae, Ödön, Rezső, Rudolf és Silvestru (1).

Ritkábban használt női nevek: Ildikó, Olga és Zsuzsanna (7), Aranka (6), Brigitta (5), Irma, Klára és Zsófia (4), Annamária, Elvira, Etelka, Krisztina, Matild (3), Lujza, Mária-Magdolna, Márta, Orsolya és Tünde (2), Ágota, Erika, Eszter, Floare, Amália, Doina, Dorina, Emília, Hortensa, Jozefa, Judit, Júlia, Karolina, Laura, Lenke, Lenuța, Livia, Marilena, Melánia, Mirela, Otfília, Silvia, Tekla és Valéria (1). Közülük a Doina, Dorina, Floare, Hortensa, Lenuța, Marilena, Mirela és Silvia román nevek. A női neveknél a Rozáliát rendszereint Rózának, a Teréziát Teréznek, a Veronikát Veronkának, a Zsuzsannát Zsuzsának becézték.

FORRÁSOK:

Székely láda 56/1614. 467–469.

Székely lustrák I. 1–162.

Az 1750-es 47. Téka 1. sz.

Plébánia lt. Népszámlálások könyve 1857.

Egyh. anykv. 1813–1857, 1889–1941.

Csikmadarasi Polgármesteri Hivatal lt. Csikmadaras választó polgárok névsora 1990-ből.

Vezetéknév-használat

A vezetéknév megkülönböztetésül szolgált, és a XIV–XV. században terjedt el. Használatát a XVIII. század végén II. József hivatalosan is kötelezővé tette. Ettől kezdve csak királyi, később belügyminiszteri engedéllyel lehetett vezetéknévet változtatni.

A csikmadarasi családnevekről bővebb adataink a XVII. század elejéről, 1602-től vannak. Az 1602. évi hűségeskü-lajstrom 54 családfő nevét tartalmazza. Ezek közül a Péter ötször, az Antal, Bogács, Dombi és Máté háromszor, a Dobra, Domokos, János, Kató, Kelemen, Márton és Ványolós kétszer, a Bálint, Barabás, Benkő, Bíró, Borbély, Csáki, Dancs, Fazakas, Gál, György, Jankó, Lukács, Magyarosi, Nagy, Orbán, Ördög, Pál, Réti, Sándor, Sebők, Szász és Tankó egyszer fordul elő. De ez a lajstrom nem teljes, a családfőknek csak egy részét tartalmazza.

Az 1614-es lajstrom már a falu teljes családnévtükre. A 128 felsorolt eset közül a családnév 109-nél van feltüntetve. A többi közül ötöt névtelenként (akinek a nevét a falu esküdtjei nem ismerik), 12-t egynevűként, kettőt pedig a foglalkozása után (Tamás molnár, György kovács) vették nyilvántartásba: az egynevűek magas száma meglepő. Mivel ezek idegenből jött szolgák és zsellérek, akik az összeírás szempontjából nem voltak jelentősek – úgy látszik –, a teljes nevük rögzítésére nem törekedtek az összeírók. A teljes névvel szereplő 109 esetből 61 féle vezetéknévet találunk. Ezek közül a Nagy és az Oláh nevet hat-hat család, az Antalt, Bogácsot, Györgyöt, Jánost és Pétert négy-négy, a Dombit, Fazakast, Kálmánt, Mihályt és Ványolóst három-három, a Benkőt, Bíró, Imrét, Kelement, Lukácsot, Márton, Mátyást, Mátét, Pált, Szászt, Vargát és Verest kettő-kettő viselte. A Barabás, Bartalis, Bene-

dek. Borbély, Csáki, Csutak, Dávid, Demeter, Domokos, Gál, Gergely, Hegedűs, Hosszú, István, Jankó, Kalányos, Kalára, Kicsid, Kozma, Kozák, Köz, Lőrinc, Lukács, Márk, Molduai, Német, Orbán, Opra, Ördög, Réti, Sándor, Sebők, Szabó, Tankó, Tupora és Zawor egy-egy esetben fordul elő.

1643-ban a 66 katonarendű családnál 35 vezetéknev volt használatos. Ezek: Abrán, Baxa, Balázs, Barabás, Benkő, Bogács, Borbély, Bőjte, Dancs, Dombi, Éva, Farkas, Ferenc, György, István, Jankó, János, Kozma, Ladó, Lőrinc, Márk, Márton, Máté, Mihály, Molnár, Nagy, Ördög, Pál, Péter, Sándor, Süket, Szász, Tamás, Ványolós és Zakariás.

A XVII. században használt vezetéknevek típusait tekintve szembevető a *keresztnevből lett vezetéknevek* gyakorisága. Ezek: Abrán (Ábrahám), Antal, Bálint, Balázs, Barabás, Baxa (Baksa), Benkő, Benedek, Csáki (Csák-é), Dancs (Dániel), Dávid, Demeter, Domokos, Éva, Ferenc, Gál, Gergely, György, Imre, István, Jankó, János, Kalára, Kálmán, Kató, Kelemen, Kozma, Ladó (László), Lőrinc, Lukács, Márk, Márton, Mátyás, Máté, Mihály, Orbán, Pál, Péter, Sándor, Sebők, Tamás, Tankó (Tamás) és Zakariás. Összesen 45 a személynevből lett családnév. (Az esetek 57,7%-a.)

Foglalkozást jelölő nevek: Borbély, Fazakas, Hegedűs, Kalányos, Molnár, Szabó, Ványolós és Varga. (10,2%)

Tisztséget jelölő név: Bíró (1,3%).

Testi vagy lelki tulajdonságot kifejező név: Csutak (?), Hosszú, Süket, Kicsid, Kis, Nagy, Ördög, Veres. (10,2%)

Nemzetiséget jelölő nevek: Horvát, Kozák, Német, Oláh, Szász (6,4%).

Állatnév: Farkas (1,3%).

Növénynév: Bogács (Bogács?) (1,3%).

Származásra utaló nevek: Bőjte (?), Magyarosi, Molduai, Réti (5,1%).

Egyéb nevek: Dobra (Dobre, szláv), Opra és Tupora (román), Zawor (német). Bizonytalan: Köz (6,4%).

Az összeírásokban és más iratokban kutatásaink során összesen 78 XVII. századi vezetéknevet találtunk. A század végére ezek közül 41 eltűnt. Éspedig az Abrán, Bartalis, Benedek, Benkő, Borbély, Csutak, Dancs, Dávid, Domokos, Éva, Gál, Hegedűs, Hosszú, Jankó, Kalányos, Kalára, Kató, Kelemen, Kicsid, Kozák, Köz, Ladó, Magyarosi, Márk, Márton, Mátyás, Molduai, Német, Oláh, Orbán, Opra, Réti, Szabó, Szász, Tamás, Tankó, Tupora, Varga, Zakariás és Zawor. Ezek közül a XVIII–XIX. század folyamán egyesek újból megjelentek és ma is léteznek, mint a Gál, Kalányos, Márton, Szabó, Tankó, Varg(h)a és a Veres.

Az eltűnt családnévek egy részéről tudjuk, hogy viselőik fiúágon kihaltak. Ezek a Borbély, Dancs, Réti. Mások földdel nem rendelkező jövevények (szolgák, zsellérek) lévén, valószínűleg egy idő után továbbmentek. Az eltűnt nevek egy másik csoportját pedig az eléggé meg nem állapodott vezetéknev-módosulások számlájára írhatjuk. Az olyan esetek közé, amikor a fiú az apa vagy a család más jelentősebb illetve ismertebb tagja keresztnevét kapta megkülönböztető jelként. Így 1643-ban az egyik Bogács Mátét a két hasonló név közül *János Máténak* írták, György Mihály öccsét pedig *Bálint Györgynek*.

A XVIII. században újabb családnévek jelennek meg. Ezek közül egyesek ma is megvannak, mások felbukkanásuk után nemsokára vagy hosszabb létezés (egy-másfél évszáz-

zad) után eltűnnek. Az előbbieket csoportjába tartoznak az *Ambrus, András, Bodor, Császár, Hajdu, Juhász, Kis, Kovács, Mészáros, Miklós, Salamon, Szőcs, Váncsa* és *Veres* nevek. Az eltűntek között vannak a *Bencser, Gyenge, Ince, Kásás, Kató* (másodsor), *Német* (másodsor), *Ősz, Székely, Szemnát* és a *Tatár*. Ugyanakkor eltűnt még a XVII. századból ismert nevek közül a *Dobra, István, Mihály* és a *Nagy* név.

A XIX. század közepétől meghonosodott családnevek az *Abos, Ábrahám, Ágoston, Albert, Baric, Bartó, Cziklédi, Dobondi, Dobos, Fülöp, Kedves, Kósa, Mezei, Márton* (ismét), *Mihály* (ismét – tanító), *Tamás, Tankó, Zsók*. Ugyan e században megjelennek, majd eltűnnek az *Ádám-Todi* (cigány), *Bara, Barácz, Barabás, Bereczki, Búzás, Cseri, Csia, Csutak, Ferenc, Gidró, Gránca* (cigány), *Hajnód* (tanító), *Hídvégi, István, Józsa, Jakab, Kádár, Kásás, Király, Kuni, Német, Pap, Páka* (cigány), *Pulika* (cigány), *Szörtsey* és a *Varga* (ismét) nevek.

Az 1800-as évek második felében az 1900-as évek elején Csíkmadarásra telepedtek névsora:

Bíró Áron Székelyudvarhelyről
Bíró István Jenőfalváról
Bíró János Békásról
Bíró Lázár Göröcsfalváról
Benedek Ödön Csíkszeredából
Bőjte Albert Csíkdánfalváról
Cziklédi Gergely, id. és ifj., Vacsárcsiból
Császár Bertalan Csíkrákosról
Császár Dénes Csíkrákosról
Dobondi Ferenc Gyergyószentmiklósról
Király István Csomortánból (1911-ben Csíkszentgyörgyre költözött)
Hajnód Pál Csíkszentimréről
Miklós János Szentmihályról
Préda József Zalánpatokról
Pulika György Szenttamásról
Sófalvi József Marosvásárhelyről
Szabó Károly Nyárádszeredáról
Száva János Szépvíztől
Szőcs Ferenc Dánfalváról
Tankó János Gyimesből
Tordai Mózes Kézdivásárhelyről
Vencsel Péter Szenttamásról
Vorzsák Ferenc Zsögödből
Vizi József Dánfalváról
Zöld Áron Göröcsfalváról
Zsók Félix Dánfalváról

Benedek Ödön, Száva János és Vorzsák Ferenc kereskedők voltak, Sófalvi József községi jegyző, Király István és Hajnód Pál tanítók, Szabó Károly fűrészmeister. A többiek ideházasodtak.

A XX. században a családnevek száma megnőtt. 1910-ben 89, 1945-ben 97, 1990-ben 101 családnevet találtunk. 1945 és 1990 között 36 új név jelent meg, 32 pedig eltűnt.

A névgazdagodásra beházasodás és munkahelyszerzés, tisztviselői, szakemberi kinevezés révén került sor. Kivételt ez alól a romák (cigányok) képeztek, akik sorában nagy a mobilitás.

Az utóbbi 40 évben Csíkmadarason letelepedett családok, illetve új családnevek:

Balla – az ötvenes években Csíkszentdomokosról, házasság

Barabás – Tirolból az ötvenes években hazatelepedett nő (Salamon Zsófia) férje

Baricz – Csíkdánfalváról, vasúti alkalmazott

Bársan – Csíkszenttamásról, 1966-ban, házasság

Blága – Csíkdánfalváról, házasság

Bodó – Csíkszentmihályról, az ötvenes években, házasság

Butunoi – Csíkszeredából, erdészeti alkalmazott

Căzăcuțiu – Botoșani vidékéről, házasság

Czirják – Kilyénfalváról, erdészeti alkalmazott

Csutak – Csíkdánfalváról, házasság

Daró – Csíkszentmihályról a hatvanas évek elején, házasság

Dávid – Csomortánból, a hetvenes években, állatorvos

Despa – Zágomból, a nyolcvanas években

Görbe – a nyolcvanas években, házasság

Geréd – Borzsovából, 1963-ban, kántornak

Illés – Szalontárói, 1960-ban, házasság

Jaszenovics – 1974-ben Karcfalváról, agrármérnök

Kalányos (cigány) – Gyimesbükkből, házasság

Karácsony – Gyimesből, a hatvanas években, házasság

Molnos – Pálpatakáról, a negyvenes évek elején

Nyisztor (cigány) – Gyimesből

Opra – Csíkszentdomokosról, a negyvenes években, vasúti alkalmazott

Préda (cigány) – Szászrégenből, házasság, a hatvanas években

Simon – Csíkszentmihályról, 1976-ban, házasság

Szakács – Vacsárcsiből, a hetvenes években, házasság

Szász – Gyergyószentmiklósról, az ötvenes években, házasság

Székely – Csíkszentdomokosról, az ötvenes években, házasság

Szvoboda – Csíkszeredából, a nyolcvanas években, házasság

Torna – Zágomból, a hatvanas években, pásztnak

Urkon – Tusnádról, a hatvanas években, vasúti alkalmazott

Vargha – Nyujtódból, a hatvanas évek elején, erdészeti szakember

Bara – Csíkszentdomokosról, az ötvenes években, házasság

Barcsa – Csíkszentdomokosról, az ötvenes évek elején (cigány)

Kajtár – Csíksánfalváról, a negyvenes években, házasság

Portik – Gyergyóremetéről, a hetvenes években (nemrég visszament)

A XX. században eltűnt családnevek: Ágoston, Asztalos, Benedek, Benkő (ismét), Borók, Cziklédi, Csíki, Duduj (cigány), Ferencz, Gegő, Gergely, Gránca (cigány), Kásás,

Kocsis, Kozma, Krucz, László, Lehner, Mihály (ismét), Mihálcz, Orbán, Pap, Péterffy, Részeg, Szalai, Szekeres, Tóbiás, Tóthfalusi, Vágási, Vencel, Vorzsák, Zöld. Ezek egy része fiúágon kihalt: Ágoston, Benedek, Borók, Cziklédi, Duduj, Gránca, Kásás, Tóbiás. Mások – mint hivatalos viselők – egy idő után máshova kaptak kinevezést, vagy nyugdíjazásuk után eltávoztak innen, mint: Lehner (tanító), Péterffy (kántortanító), Szekeres (jegyző), Vágási (pap). A harmadik csoportba tartozók pedig azok, akik jobb megélhetés reményében eltávoztak: Csíki (molnár), Mihály, Vorzsák stb.

Áttekintve Csíkmadaras családnévanyagát, megállapíthatjuk, hogy a XVII–XVIII. században dominánsak ma is a leggyakoribbak. Ma leggyakoribb az Antal név: 1602-ben 3, 1990-ben 83 család volt. De nagyon gyakori még a Fazakas (65), Bálint (64), Horváth (38), Sándor (32), Péter (30), Bíró (28), András (24), Bogács (22), Bőjte (21), Ördög (21), Váracska (27) stb. (Bővebben lásd a táblázatot.) Megjegyezzük, hogy családként nem a gazdaságot vettük alapul, ahol egy fedél alatt több esetben két-három család is él, hanem csak a szülőket és az általuk eltartott kiskorú vagy még nem önállósult gyerekeket. Így az összcsaládszám 109-cel nagyobb, mint a gazdaságoké (házaké): 821 a 712-vel szemben.

Az 1995-ben használt 101 családnév közül az Antal, Bíró, Bogács, Csáki, Dombi, Fazakas, György, Máté, Ördög, Pál, Péter és Sándor – 12 név – a legrégebb összeírásban (1602) is megtalálható. A Balázs, Bőjte, Horvát, és Süket a XVII. század közepétől, az Ambrus, András, Bodor, Császárs, Hajdu, Juhász, Kis, Kovács. Mészáros, Miklós, Molnár, Vánca és Veres – 14 családnév – pedig az 1700-as évek elejétől.

Ma is használt „történelmi” családnevek

Családnév	Év								
	1602	1614	1643	1721	1750	1857	1910	1945	1990
	családok száma								
Ambrus	–	–	–	–	1	4	10	4	10
András	–	–	–	–	2	13	23	12	24
Antal	3	4	–	2	7	24	51	38	83
Balázs	–	–	1	3	5	11	8	6	13
Bálint	1	–	3	4	5	30	36	22	64
Bartó	–	–	–	–	–	1	5	5	13
Bíró	1	2	–	2	2	10	26	16	28
Bodor	–	–	–	2	1	2	1	1	2
Bogács	3	4	3	1	3	15	27	15	22
Bőjte	–	–	1	1	2	8	16	8	21
Csáki	1	1	–	1	2	1	5	3	3
Császárs	–	–	–	1	1	3	8	7	16
Dobondi	–	–	–	–	–	1	5	4	2
Dobos	–	–	–	–	–	1	2	2	2

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Családnév	Év								
	1602	1614	1643	1721	1750	1857	1910	1945	1990
	családok száma								
Dombi	2	3	2	3	6	18	31	17	19
Fazakas	1	3	–	3	5	18	38	37	65
Fülöp	–	–	–	–	–	1	3	4	3
György	1	4	2	2	1	5	9	9	8
Hajdu	–	–	–	1	2	8	23	8	14
Morváí	–	–	–	1	1	11	16	18	38
Imre	–	2	–	2	3	5	5	3	6
János	2	4	7	1	–	–	2	6	10
Juhász	–	–	–	3	4	12	18	16	18
Kedves	–	–	–	–	–	3	9	6	5
Kis	–	–	–	1	2	–	6	7	5
Kósa	–	–	–	–	–	1	4	2	4
Kovács	–	–	–	–	2	7	4	3	5
Lőrinc(z)	–	1	2	2	5	15	16	5	3
Lukács	1	2	–	1	–	1	4	1	0
Máté	3	2	1	1	1	2	4	1	i
Mészáros	–	–	–	1	1	1	1	3	7
Mezei	–	–	–	–	–	3	9	8	15
Miklós	–	–	–	1	1	3	9	8	11
Molnár	–	–	1	1	3	1	3	4	6
Ördög	1	1	2	1	3	5	16	12	21
Pál	1	2	6	2	2	2	6	10	14
Péter	5	4	2	2	7	16	26	25	30
Petres	–	–	–	–	–	1	1	3	7
Salamon	–	–	–	–	1	1	4	4	5
Sándor	1	1	1	1	1	7	18	15	32
Süket	–	–	1	1	1	–	5	5	6
Szabó	–	1	–	–	–	–	5	2	7
Szőcs	–	–	–	2	3	10	16	18	17
Tamás	–	1	–	–	–	1	9	3	5
Tankó	1	1	–	–	–	1	3	2	7
Váncsa	–	–	–	1	1	10	24	15	27

Családnév	Év								
	1602	1614	1643	1721	1750	1857	1910	1945	1990
	családok száma								
Ványolos	2	3	5	1	–	5	4	2	3
Vencsel	–	–	–	–	–	–	2	2	4
Veres	–	2	–	–	2	7	15	10	7
Zsók	–	–	–	–	–	–	1	2	7

FORRÁSOK:

SzOkI, II. 270, V. 223.

NLt. Kvár, Székely láda 56/1614. 467–469.

MOL, Székely lustrák 1. 1–162., 199–269., 602–635.

MOL, Vegyes coscr 6. csomó 4. sz.

MOL, Az 1750-es 47. Téka 1. sz.

NLt. Cszda, Egyházi anyakönyvek. Csíkmadaras, 1858–1889.

Uo., Csíkmadaras község lt. 4. sz. (az 1945-ös állampolgársági lajstrom)

UO., Közbirt lt. 1. sz. (1908–1941. évi tagnévsorok)

Egyh. Anykv. 1813–1857, 1889–1941.

Plébánia Családkönyv 1910-ból. Népszámlálások könyve 1857., 1863., 1870 és 1880-ból.

Csíkmadarasi Polgármesteri Hivatal lt., Csíkmadarasi választó polgárok névsora 1990-ből sz. n.

Ragadványnevek

Évszázadokon keresztül a családnév-használat viszonylag szegényes volt. Egy-egy időszakban 40–50 vezetéknevet használtak a faluban. Ezek közül néhány név nagyon elterjedt. Ezért az már nem tölthette be kizárólagos azonosító szerepét. E feladatot vette át a ragadványnév.

A ragadványnevek használatára vonatkozó adataink a múlt századra nyúlnak vissza:

1857-ben az egyik Fazakas (János) és az egyik Hajdu család megkülönböztetésére hivatalosan is használják a *Marci*, illetve az *Ityim* (Ichim után) nevet.

1863-ban Hajdu Istvánt *Salamon* melléknevűnek jegyezték be az anyakönyvbe.

1865-ben Antal Ferenc *Bolha*, Antal Ferenc *Róka*, Antal Ágoston *Duka*, Antal János *Böntös*, Antal János *Dobos*, Antal János *Gezder*, Antal Ferenc *Karé*. Dombi Antal *Hidvégi*, Fazakas János *Marci* és Péter Ferenc *Birta* van bejegyezve ugyancsak az anyakönyvbe.

1870-ben Antal János *Böntös*, Antal Péter *Kácki*, Bálint István *Andris*, Dombi Gergely *Kövesutcai*, Fazakas János *Pista*, Fazakas János *Marci*, Juhász Kata *Pipás*, Hajdu István

Gábor, László Gyula Fazakas, Miklós János Kakavaszi, Péter Ferenc Istváné, Ördög Péter Lőrinc van megkülönböztetve a népszámlálási lajstromban.

1871-ben Miklós János *Karácsony*. Orbán Ferenc *Molnár*

1875-ben Hajdu János *Gábor*

1876-ban Miklós János *Kakavaszi*

1878-ban Rupi Gábor *Üstös* (cigány), Gábor József *Sátoros* (cigány)

(A felsoroltak születési anyakönyvi bejegyzések.)

1880-ban a születési anyakönyvben talált bejegyzések: Juhász András *Alsó*, András János *Csonka*, Antal Ferenc *Jánosé*, Antal Ferenc *Duka*, Horváth Gergely *Bikás*, Péter János *Bikás*.

Az 1880-as népszámlálási lajstromban feltüntetett ragadványnevek: Antal Ágoston *Gezder*, Antal Alajos *Dobos*, Antal András *Böntös*, Antal Ferenc *Bolha*, Antal Ferenc *Karé*, Antal Ferenc *Róka*, Antal Elek *Duka*, Antal Ferenc *Duka*, Antal Péter *Bolha*, Antal Péter *Kácki*, Antal Péter *Gezder*, Antal Ferenc *Dobos*, Antal István *Gezder*, Antal János *Gezder*, Antal Ambrus *Böntös*, Ambrus Ferenc *Peterzselyem*, Bőjte István *Küpus*, Bőjte István *Korpás*, Bálint Ferenc *Kakas*, Bálint István *Andris*, Bálint János *Hánán*, Bíró László *Puci*, Dombi Antal *Hidvégi*, Dombi Gergely *Kövesutcai*, Dombi Ferenc *Kövesutcai*, Fazakas Antal *Fűrész*, Fazakas Ignác *Fűrész*, Fazakas István *Áron*, Fazakas János *Marci*, Fazakas János *Pista*, Fazakas Antal *Mátyás*, Fazakas István *Mátyás*, Fazakas Márton *Ignác*, Fazakas József *Marci*, Hajdu János *Ityim*, Hajdu István *Gábor*, Hajnal János *Hánán*, Imre János *Felső*, Juhász András *Lakatos*, László János *Kovács*, Miklós János *Kakavaszi*, Ördög János *Lőrinc*, Péter Elek *Jancsi*, Péter Boni *Néma*, Péter István *Ferencé*, Péter István „*Schandár* (zsandár)”.

1908-ban a közbirtokossági tagok névsorában feltüntetett ragadványnevek:

Antal – Bolha, Dobos, Duka, Gezder, Karé, Rektály, Róka, Szopóka, Utász, Péteré

Balázs – Felszegi, Kövesutcai

Bálint – Anzsor, Zsuma, Zsuzsika, Györgyé

Bőjte – Csibika, Jánosé

Bogács – Antalé, Bartis, Felszegi, Huszár, Kövesutcai, Kuna, Vízmelléki

Bíró – Eleké, Istváné, Lukácsé, Molnár, Puci, Papsári

Dombi – Antalé, Gergelyé, Ferencé

Fazakas – Antalka, Boka, Borók, Cepők, Dencsi, Ferencé, Fűrész, Gábor, Imre, Mózesé, Marci.

Hajdu – Farkas, Gábor, Ityim, Jánosé, Réti, Salamon

Lőrinc – Ördög, Zakoré, Zsiga

Ördög – Felső, Péteré

Péter – Ádám, Birta, Eleké, Istváné, Kövesutcai, Mátyásé, Útbiztos

Szőcs – Flóra, Süsü

Váncsa – Alberté, Gáboré, Jánosé, Mátyásé

Veres – Andrásé, Eleké, Istváné, Ordinánc

1910-ben az egyházi családkönyvben ragadványneviük után megkülönböztetett személyek: Antal Albert *Gezder*, Antal Albert *Duka*, Antal Albert *Jánosé*, Antal Dénes *Ferenc*, Antal Dénes *János*, Antal Dénes *Dobos*, Antal Ferenc *Ferenc*, Antal Ferenc *Mátyás*, Antal

János Dobos, Antal Gergely Dobos, Antal János György, Antal Áron Barabás, Antal Vitos Gezder, Antal Ágoston Gezder, Antal Áron Gezder, Antal Péter Rektály, Antal János Péter, Antal Péter Bolha, Antal Ferenc Bolha, Antal György Róka, Antal András Róka, Antal János Duka, Antal János Szopóka, Antal Dénes Karé, Antal Alajos Szopóka, Bálint János Dungo, Bálint János Andris, Bálint Ferenc Abrahám, Bálint István Tamás, Bíró István Laci, Bíró János Alberté, Bíró Mátyás Puci, Bogács Dénes Felszegi, Bogács János Bartis, Bogács Ferenc Vízmelléki, Bogács Ferenc Huszár, Bogács Mátyás Huszár, Bogács Ferenc Kövesutcai, Bogács Áron Kósa, Bogács János Egervári, Bogács Ferenc Bartis, Bogács Áron Kása, Bogács János Bartis, Bogács Tamás Antal, Borók Imre Erdei, Császár Lajos Tamás, Dombi Imre Molnár, Dombi Gergely Kövesutcai, Fazakas Gábor Imre, Fazakas Áron Marci, Fazakas Márton Pista, Fazakas István Csuka, Fazakas János Róka, Fazakas János Józsa, Fazakas Áron Cepők, Fazakas Áron Gábor, Fazakas Károly Róka, Fazakas Károly Borók, Hajdu István Ityim, Hajdu István Gábor, Hajdu János Hánán, Juhász János Mózes, Juhász András Lakatos, Juhász Áron Felszegi, Kovács András László, Kovács Ferenc László, Kovács Márton László, Mezei János Albert, Ördög Ferenc Lőrinc, Ördög Péter Csókán, Ördög Ferenc Sánta, ifj. Ördög Péter Csókán, Pál Ferenc Újfalvi, Pál János Felszegi, Péter Ferenc Karé, Péter Mátyás Birta, Péter Adám Mátyás, Péter János Mátyás, Péter Ferenc Birta, Péter Áron Birta, Péter István Áron, Péter István Zsandár, Péter János Birta, Péter János Zsandár, Péter Ferenc Zsandár, másik Péter Ferenc Zsandár, Péter János Kövesutcai, Péter Áron Egervári, Péter Elek Jancsi, Sándor Péter Ignác, Süket János András, Péter János Molnár, Szöcs János Flóra, Veres Péter Ordinánc.

Az egy-egy „nemzetségre” vonatkozó ragadványnevek többségét ma is használják. Sőt, ezek ismertebbek az idősebbek között, mint a viselőjük hivatalos vezetékneve. Sok esetben a kérdezett személy csak a ragadványnév után tudott felvilágosítást nyújtani az érdeklődőknek.

Ma 218 családnak van öröklődő ragadványneve. Ezek megoszlása a következő:

- az *Antalok*nál 61-nek (11 Bolha, 11 Pali, 8 Duka, 8 Gezder, 6 Karé, 3 Dobos, 3 Szimancs, 2 Barabás, 2 Csitkó, 2 Gyurka, 2 Róka, 1 Bugyuta, 1 Dávid és 1 Riktály);
- *Fazakasok*nál 31-nek (8 Tilinka, 5 Csuka, 5 Pista, 3 Baric, 3 Cepők, 2 Csutak, 2 Marci, 1 Ábel, 1 Ferci és 1 Szálkás);
- *Bálintok* közül 30-nak (5 Kupás, 4 Erzsik, 3 Bugyuta, 3 Kádár, 3 Kúti, 3 Esmár, 2 Egyed, 1 Hána, 1 Fuszulyka, 1 Kengyel, 1 Gezder, 1 Kakas, 1 Pityu és egy Vitus);
- az *Andrások*nál 16-nak (10 Csonka, 3 Elek, 2 Birta és 1 Ábel);
- *Sándorok* közül 12-nek (7 Kokó, 4 Rózsi, 1 Tubák);
- *Dombik* közül 10-nek (3 Kalári, 3 Kokhé, 2 Riga, 1 Kukká és 1 Száraz);
- *Hajduk* közül 8-nak (5 Totyi, 1 Ityim, 1 Pecula és 1 Pipe);
- *Juhászok* közül 8-nak (5 Lakatos, 1 Álozka, 1 Bona, 1 Kapros);
- *Péterek* közül 8-nak (3 Takmer, 2 Zsandár, 1 Gyurka, 1 Peták, 1 Pücsök);
- *Bogácsok*nál hétnek (2 Lépes, 1–1 Ambrus, Dimény, Karé, Kósa, Zöld);
- *Bírók* közül 5-nek (4 Csonka, 1 Bolha);
- a *Tankók* közül 4-nek (Lupcsi);
- a *Horvátok* közül 3-nak (Bikás);
- a *Balázsok* közül kettőnek (Pungurác);

- a *Bőjték* közül kettőnek (1 Kicsid és 1 Gecseta);
- a *Kajtárok* közül kettőnek (Bőr);
- az *Ördögöknél* kettőnek (Sánta, Totyi)
- a *Szőcsök* közül kettőnek (1 Flóra, I Rozsdás);
- az *Abrahámok* közül egynek (Kósa);
- az *Ambrusok* közül egynek (Simó);
- *Bothok* közül egynek (Bolha);
- a *Lakatosok* közül egynek (Csibika);
- a *Miklósok* közül egynek (Csiha);
- *Nyisztorok* közül egynek (Fityula – cigány);
- a *Szabók* közül egynek (Néma).

A névadást kiváltó okok alapján a családi öröklődő ragadványnevek a következőképpen csoportosíthatók:

Foglalkozás-jelölés: *Bőr* (nyersbőr kikészítése és annak „feketén” történő árusítása), *Dobos* (dobos határőr katona), *Duka* (a faluban székelő határőr főhadnagy és a helyi beosztott határőrkatonák közti kapcsolattartással megbízott, „ductor”), *Gezder* (rőzsével, apró tűzifával foglalkozó), *Kádár*, *Kapás*, *Szálkás* (deszkával kereskedő).

Testi tulajdonság: *Szimmacs* (szimmog), *Sánta*, *Totyi* (tipegő), *Néma*, *Csonka*, *Kenyel* (jó futó), *Kicsid* (alacsony növésű).

Az apa keresztnéve vagy annak becézett alakjából lett ragadványnev: Ábel, Gyurka, Pali, Elek, Egyed, Dimény, Ambrus, Bona, Alozka, Gábor, Feri, Ityim, Lupuj vagy Lupcsi, Marci, Pista, Vitus.

Nevelő apa családi neve után kapott ragadványnev: Barabás, Dávid, Kósa, Simó, Pungurác, Hána (Hónán), Bíró, Lakatos.

Az anya vagy a család valamelyik nőtagja keresztnéve után kapott ragadványnev: Erzsik (Erzsébet), Ica, Rózsai, Kalári.

Az anya családnéve után kapott ragadványnev: Zöld, Gecseta (Szecseta), Baric, Csutak, Csia, Csibika, Tilinka, Fityula.

Állati tulajdonsággal történt összehasonlítás.: Bolha (kicsi növésű, de ugrándozó), Csitkó (nyerít, esetleg anyja után szaladgál, mint a csikó?), Csuka (nagy csukával dicsekedő?), Bikás (bikatartó), Pipe (gyerekkorában kis libát fojtogató), Riga (rigóhanghoz hasonló jeleket ejtő, rigót utánzó), Róka (ravaszkodó?), Pücsök (e szót sokszor ismétlő).

Valamilyen eseményhez kapcsolódó név: Kúti (jó vízű kútja mellől a kerítést bennebb vitte, hogy a mezőre menők könnyebben meríthessenek belőle), Lépes (az erdőn a darazsak összecsípték mikor – méheknek nézve őket – a mézüket el akarta venni), Riktály (a katonaságnál a német vezényleti nyelvet nem ismerő baka a hozzá intézett „richtig” szóra kérte magának, hogy őt nem úgy hívják, hanem Antalnak).

Ismertlen vagy bizonytalan kialakulású ragadványnevek: Birta, Anzsor, Cepők, Karé, Kokhé, Kukká, Zsandár (katonaságnál kapott név, első előfordulása „Schander” alakú), Kokó, Peták, Takmer.

Szokás, viselkedés vagy lelki tulajdonsággal kapcsolatos gúnynevek: Bugyuta (ütődött), Esmár (szavajárása), Fuszulyka (sokat emlegette és szerette a paszulylevest). Kapros (vadon termő kaport gyűjtögető).

A családi öröklődő ragadványnevek mellett szép számmal találhatók *egyénre vonatkozó mellék- és gúnynevek is*. Az ismertebbek csoportosítása a következő:

Foglalkozásra utaló nevek: Postás (levélkihordó, postavezető), Harangozó (Péter).

Testi tulajdonságra utaló nevek: Cigán Gergé (barna bőre után, Gergé Józsi János fia), Kicsid (több esetben is előfordul, rendszerint ezt kiegészítik az apa vagy az anya keresztnévvel is: Kicsi (hasonlóképpen), Kalucsza (begörcsült kezű), Kurta (alacsony).

Az apa keresztnéve után kapott és még öröklődővé nem vált egyéni nevek: Gergé Józsi (János József), Lajos Jóska (Horvát József), Dimén Árpád (Mezei Árpád, Demény fia).

Az anya keresztnéve után kapott név: Kata (Kata Pista, Kata János), Kalári (Kalári Dénes), Kicsi Kati Erzszi (András Erzszi, az anyját Kicsi Katinak szólították), Juci Áron.

Az anya vezetéknéve után kapott ragadványnév: Sali Jóska (az egyébként Gezderekhez tartozó Antal József megkülönböztető neve, akinek az anyja Salamon leány).

Szokás és viselkedés kapcsán kapott név: Bükkfa, Pingos, Fagyos, Pecula (sokat hangoztatta az aprópénzt, a „*peculát*”), Szegényember (magáról hangoztatta, hogy az), Sete (szavajárása), Sé (szavajárása), Tubák („*tubi komán*” szavajárása), Lapos. Most elterjedően, a gyerekek között már használt a „*Miccses*”. Az egyik fiú mondta játszótársának „Kapt be a miccsemet” (a román „*mici*”, illetve „*mititei*” elnevezésű, hosszabbra nyújtott fásirozottszerű örölt húsból készült eledel), azóta őt „*Miccsesnek*”, öccsét pedig „*Kicsi Miccsnek*” hívják társai. *Macska* (gyerekkorában felakasztott egy macskát), *Hagymás* (állandóan hagymaszagú volt), *Mackó* (az erdőn összetalálkozott a medvével), *Aranyos Margit* (arannyal üzérkedő nő).

A nem öröklődő, hanem egy-egy személyre vonatkozó ragadvány- illetve gúnynevek felsorolása – sajnos – nem teljes. Több esetben nemtetszés kinyilvánítása miatt számbavételüktől el kell tekintenünk. Ennek ellenére az ilyen természetű ragadvány- és gúnynévadási szokások bemutatását – gondoljuk – sikerült érzékeltetnünk.

FORRÁSOK:

Plébánia lt. Népszámlálások könyve 1857., 1863., 1870 és 1880-ból; Családkönyv 1910-ből.

NLt. Cszsda, Egyházi anyakönyvek. Csíkmadaras, 1858–1889.

A mai ragadványnevek a szerző (P.A.S.) 1994–1995. évi gyűjtése.

TÖRTÉNELMI ÉS MAI HELYNEVEK

A helynévanyag első gyűjtője Pesthy Frigyes volt. Felkérésére 1864. augusztus 30-án a helyi előljáráóság 35 helynevet sorolt fel tájékoztatójában. Újabban Székely Zsófia közölt a Sepsiszentgyörgyi Múzeum évkönyvében ismertetőt Csíkmadaras helyneveiről. Ebben 33 falurészt és utcanevet, valamint 116 határ, patak és forrás nevét nevezte meg. Gyűjtése értékét – sajnos – csökkenti a gyakori pontatlanság, téves leírás és besorolás. Elmarasztaló értékelésünk érzékeltetésére néhány példa: *Vacsárcsi* és *Ajnád* nem helynevek, hanem szomszéd faluk; *Soroksár* nincs, csak *Sorok* és *Sorok oldal*, *Csonka kaszáló* nincs, csak *Csonkaszáló*; *Fejedelem hegye* nem létezik; *Szent Antalnál* kaszáló és nem erdős terület; *Rezes bánya* nincs, *Vicinális* nem bánya, hanem a század elején épített, de már nem létező keskeny vágányú vasútvonal; *Sóskert* nincs, csak *Sósrét* és *Sósmező*: *Örmény kertje* a falu délkeleti szélén van, nem Dánfalva fele a havas alatt; *Bikfaszál* nincs, csak *Bikfánál*: *Galuska-patak* helyesen *Galussa-patak* stb.

Székely állítása szerint a helységnek történeti helynévanyaga nincs, ha volt is, elpusztult. Valóban, korabeli birtokösszeírásokra alig akadunk, ami megnehezítette az anyaggyűjtést. De levéltári kutatásaink során egész sor XVIII–XIX. századi, sőt, ennél korábbi adatot is sikerült találnunk.

A történeti helynévanyag időrendi sorrendben a következő:

1571. *Hámor* – a csíkiak egyik kötelessége „minden eztendeoben három hetigh zolgalunk az was hamorhoz”.

1592. *Hosszúhavas és Fekete-erdő*. 1592. november 23-án Madarason Zawor Fridrick tisztásában (feltehetően a hámornál) szenttamási Lázár Farkas és karcfalvi Ferencz Geréb a hat község és a maguk képviselőjében, másrészt Sándor János, székely főember maga és társai, Szentmihály megye képviselőjében, dánfalvi Domokos Péter nemes vallomása alapján kihatárolják a Hosszúhavast (a másodhatáron). Itt említik a Fekete-erdőt is, amit Zawor bír.

1671. *Hámor*: „az mely hámorosok ante annum 1655. hámort colláltak (1655 előtt a hámort művelték)”.

1675. *Sós rét, Vészhát*: „a rákosi Nagy mezőben Soos réten [...] Vészhát nevű helyen”. (Megjegyzés: ezek ma is részben a madarasi határban vannak.)

1677. *Hámor*: „Vagyon Csíokban Madaras nevű falun fellyül az fenyvesből le folyo patakon eö Na[gysá]gának egy hámora.”

1681. *Hámor útja*: „Az eö Na[gysá]ga felcsíki vas hámorára fel menő utakvégen.” *Szén nevű hely*: „vas hámorhoz tartozó Szén nevű hely”. *Zavara kert*: „A fűrészes malom

ellenében vagyon mint egy hatvan kaszásnak való rét. Mostan ebben ighen jó fü levén, bé vagyon környül zavarva kerttel kerítve.” Megj.: a helyet ma is Zavaroknak hívják.

1702. *Kápolna felé forduló, Hámor felé forduló.* (Megj.: a kettős nyomásrendszernek megfelelően felosztott határ első említése.)

1710. *Küs Tarkó:* „az mely Küs Tarkó nevű havas a megyéjé, forgosan birván”.

1713. *Olt folyó:* „fluvius Alutha pagum interfluit”. (Az Olt folyó a falun átfolyik.)

1714. *Keményes pataka:* „...a hatközségiek a Gy. Szentmiklósiak sertés marhájokat Keményes pataka nevű helyről vitték be.”

Békás vize, Damuk: „Ennek előtte circiter 36 esztendővel én az Gy. Sz. Miklósi Mihály Balás gyűjtője voltam Gyermán havasán, el jövének csiki uraimék meddő juhokot keresni a Damuk mellé, a mi juhaink általmenvén a Békás vizin, azokból hatvant bé vinek csiki uraimék.”

– *Gyermán havasa:* „Ennek előtte négy esztendővel Gyermán havassától vivék bé a marhákot csiki uraimék. Gyermán Makkos Bükk erdeit is Csiki uraimék jártaták el sertésekkel.”

1726. *Tanorok:* 1723 júniusában „a falu között való tanorokjában, mellj van az kápolna alatt”.

– *Kőd patakja:* „az Kőd patakjában levén két szekér szénájok”; Bogács István felgyújtotta.

1727. *Borjúkért:* „békeséges birodalmában lévő dugását Borjú kert nevű helynek az felső végiben, levágták maga jószágán”.

– *Soós mező:* vacsárcsi Lázár Mihálynak „egy darab széna füve leven az Soos mezőn, melyet a falutól vásárolt”.

– *Sós rét:* „az Soos réten való vetés kert iránt”.

– *Vas bánya:* „az földnek ganéjozása, melljet az Actor praetendál (a felperes követel) Vas bánya alatt, az Incattus (alperes) adjon hasonló feöldet”.

1730. *Falu útja, Biro János utcája:* „Madarason van egy belső fundus épületekkel együtt, mely vicinussa egy felől a falu uttya, más felől vacsárcsi n(eme)s Bíró János ur[am] ucczája.”

1732. *Hámor:* „Én tudom, mikor az utrumban specificalt (a kérdésekben megjelölt) vas hámort az madarasi határon néhai boldog emlékezetű idősbik Apaffi Mihály uram holtáig birta.”

– *Szénhely:* „lévén a madarasi határon Szén helyly nevű helyben egy fűrésze”.

1733. *Poson völgyiben:* „az állítván ellene, hogj Poson völgyiben, ki egy darab szántó földet...”

– *Hosszú havas:* „Nemes Somljo, Delne, Sz. Miklós, Sz. Mihály, Sz. Damokos, Nagy Boldog Asszony (Megj.: Madaras ekkor még ez utóbbi egyházközség része) megyéi solemniter protestálnak super eo, hogj Sz. Tamás megyéje törvénytelenül Hosszu havasból idegen molduvai emberek[ne]k marhájokat akarják bé hozni.”

1748. *Hosszú havas, Iványos:* „publici loco proventus pro anno 1748 Hosszu havass Iványos” (1748. évre községi helyek utáni jövedelem).

1749. *Kis Tarhavas:* (ugyanaz a megjegyzés, mint Iványosnál).

1750. *Hargita, Naskalat vulgo Disznorio*:¹ „pascuatione Alpius Hargita, Naskalat vulgo Disznorio vocitatis sunt commoda”. (Legeltetésre Hargita, Naskalat népiesen Disznórionak nevezett havasok bőségesek.)

1753. *Fejedelem kertje*: „a helyet Fejedeleni kertjének hívják, és a melyen régente vas hámor volt”.

– *Hámor hely*: „a Hámor helyet több esztendőn által csak usuálni (használni) engedte, szabados tetczéséig”.

1758. *Borbély szege*: „van egy széna füve C. Madarasi határban Borbély szegiben”. (Megj.: a Borbély család a XVII. század végén halt ki fiúágon.)

1759. *Vápész, Madaras vize*: „Csík Madarason egy fűrész Vapész nevű helyen az Madaras vizin.”

– *Époncsa, Vészhat, Tompos*: „Csík Rákos falvának határába, mellyis Eponcsa fel végiben kezdődvén Vész hat nevű helységen fel Tompos nevű helysége.” (Megj.: Rákos és Madaras határát sorolják fel.)

– *Ország útja, Sáros hid*: „estve a Csík Madarasi határban Sáros hid nevezetű helyben, az ország uttyán”.

1760. *Köld*: „nemes Fell Csik Székből commissiot (bizottságot) kérvén ki az Köld felöl valo egybe folyo határnak kijárására”.

– *Köld fel-feliek*: „az Köld fel-feliek közül némelyek, signanter (nevezetesen) az Dánfalvi és Madarasi lakosok”.

– *Só mezeje*: „So mezeje nevű helyen termett zabomat béhordattam.”

– *Damokos szeg*: „egy darab széna füvemet, melly vagyon az C. Madarasi határba Damokos szeg nevű helységben”.

1762. *Veres fűz*: „Kis asszony nap előtt harmad vagy negyed nappal circiter (mintegy) Veres fűz nevű helyben a meg irt határban az Incattusok (alperesek) az Olt vizibe szoritván és belé veszvén.” [egy ökör]

1767. *Nagy rész*: „birattatik az Incattustol zállogon egy darab kaszáló hely a Csík Madarasi határon Nagyrész nevű helyben”. (Ma: Nagy rét.)

1776. *Köd felé forduló, Köves sorka*: Csíkmadarasi Dombi Péterné, Bíró Judit Lőrincz Antal ellen egy szántó föld miatt perel „a’ mely a’ Köd felé fordulóban Köves sorkán van”. (A Köd-erdő-i Köves-sorka már nem tartozik Madarashoz.)

1778. *Disznorivo, Kis havas. Illo nevű patak, Hargita*: „hogy az 1774-ik esztendőben [...] Disznorivo nevű határból, mely a dánfalvi és madarasi közös határon van, északról a dánfalvi Kis havas, délről Illo nevű patak, azon tul az irt két falu Hargita nevű havassa, [a madarasiak] a dánfalvi meddő seregből 21-et behajtottak”.

– *Kis havas útja, Szentes, Láng, Gazbük*: „Kijő az a madarasiak részire, hogy ezelőtt 28 esztendővel a dánfalvi esztenát elvagdották, az után a Kis havas uttya tartatott a két falu közötti határnak, mely Kis havas másfél óráig tart a Disznorivo havasától, itt pedig [...] különös madarasi birodalom Szentesén heltől Láng nevű helyig, a két falu közötti határ kihatározottatván Gaz-bükkinél.”

---

¹ Tévedés: Naskalat a Csíki-havasokban, Disznórion a Hargitán van.

1806. *Köd felé forduló határban. Fehéragyag. Téglás, Sáros-híd:* „Fejér agyag alya nevű hely”, kaszáló; „Téglás nevű hely” szántó; „Sáros híd nevezetű hely”.

1807. *Rakottyás:* „Hat falu havasra Rakottyási lakosok esztendőben egy fijas juhot [adnak], kinek pedig juha nem lévén, az olyan fizet taxát 3 márvást a szegényeb, a középső pedig 6 márvást.”

Terkő: „Terkő nevű havas vicinussa (szomszédja) nap keletről a Karczfalvi, Délről és Nyugaton a Szt. Domokosi határ”... „A kérdésben forgo Terkő havassal ez jelen való esztendeig mindenkor békeséges birodalommal tudom n[eme]s Madaras falsának, senkitől sem hallottam háborítani.”

Ivános, Csipkés. Kús Bértz: „Ivánosiak [...] a Girbulitzek és Püntyéjék használják Csipkés és Kús Bértzet” (de az árendát nem akarják megadni).

1808. *Kús Terkő:* „Kús Terkő havassát szerre négy falu birja.”

1821. *Rét köze:* „Csik Madarasi Rét köze nevezetű hely, melynek vicinusa egyj felöl Madarason resideáló Barátsi István...”

1823. *Fehér agyag, Ördög tó, Köd patak, Vashánya, Csorgó, Ebhát, Vágás, Tekeredő* - szántók; *Veres fűz, Magyaros tető, Sós mező, Vész* – kaszálók (a róm. kat. egyházközség földjei).

1838. *Só mezein:* „Madarason alol és Rákoson fellyül ugy nevezett Só mezein lévő ország uttyába meg találván.”

1839. *Templom hegye, Dudor, Ebhát, Vashánya, Csonka kertye, Udvar mellett, Kenderes kert, Köd mellé, Nagy Gödör mellé, Sáros híd, Csorgó* (a Kozma-birtok leltárában őszi és tavaszi vetések felsorolása).

1840. *Hargita, Asztalkő teteje, Galussa teteje. Köd patak:* „Madaras az Olt két partján, mellybe itt a Hargita Asztalteteji és Galussateteji nevű havasokból jövő Kis Madaras patak, alább pedig egy óranegyednyivel a Bodorvíz teteje nevű havasból eredő Köd patak ömlenek.”

1842. *Titkos:* (Csíkszék közgyűlésén a felcsíki 6 község igényt támasztott a Titkos-havasra).

1849. *Olt vize árka:* „Kozma Gábor uramnak az Olt vize árkan egy kétkövü malma.” (Megj.: nemrég a hatvanas évek végén, miután a fűrészmalmot felszámolták, az árkot betömték.)

1853. *Szélyeskút sorka, Sárigák bányája:* „Volt Cs. Madarason 1600 elein s közelebbi években is határa északi részében Hargitában a Szélyeskut sorka alatti helyen egy kéneső bánya, melyet Sárigák bányájának hívtak.”

– *Szőkő:* „Madaras halára szélin napnyugaton a Rákosról jövő Szőkő nevű patakon alol farkas szőrü szürke színü por találtatik.”

1857. *Két Kovács kert, Köd kertben, Lencsés kútnál* (egyházi földek).

1863. *Feltíz:* „Ugyanaz [1863.] év november 18-án ugyancsak e szent célra ti. egy kereszt megszerzésére hoztak be Feltizből Dobondi Andrásné és Sándor Jánosné Mária Társaságbeli asszonyok 4 forint 50 xr.-t.”

Altíz, Újfalu: „1863-ban egy Szent Kereszt zászlónak megszerzésére az Altizből ille-tőleg Újfaluból adtak apodonként öszve a Mária Társaságbeli hívek.”

1864. *Fejér agyag, Vasbánya, Káka, Kása begy* – szántóföldek; *Olt melyéke, Veres fűz* – kaszálórétek; *Sós mező, Alsó Vész, Dellő, Vágás* – szántóterület; *Köves* – kaszáló; *Disznókút, Csáki mezeje, Kél ág sorka, Vészes erdő, Sorok* – kaszáló és legelő; *Felső Vész* – erdő, legelő, kaszáló; *Kicsiny romlás sorka* – rengeteg erdő; *Kicsi havas, Székely kút* – legelő; *Tanutzi sorka, Juharos* – erdő; *Barlang oldala* – romlás és kősziklás hely; *Szélbűke* – erdő és romlás; *Szentes* – erdő és kaszáló; *Nyáros tető* – erdő, legelő és kaszáló; *Hámor tető* – erdő, legelő és kaszáló; *Magyaros tető* – legelő és kaszáló; *Hegy* – szántó és kaszáló; *Nagy eger* – kaszáló; *Kis Madaras pataka, Nagy Madaras pataka, Szélyeskút pataka, Bányapatak, Hidegvíz árka* (Pesthy Frigyes gyűjtése).

1866. *Feltíz, Száraztova, Csonka aszaló domb alja, Andrásfiak uczája*: „Madarason a Feltízben a Száraztova uczán fel egészen Csonka aszaló domb aljáig, elkezdve az Andrásfiak uczájának a mezőre való kiugrásánál, folyó 1866. április 3.-án felállítottak tizenöt darab keresztet mind fából.”

1869. *Köves utca tízese. Feltíz, Altíz, Középtíz* (Falurészek).

1869–1874. között készített német nyelvű katonai térképen feltüntetett helynevek a nyugati határrészen: *Alsóvész, Bánya patak, Bánya tető, Barlang oldal, Bersza* (helyesen Berszán sorka), *Bükkhavas, Csáki mezeje, Disznókút mező, Disznókút Poka északával* (helyesen Páka északával), *Disznórió, Eegés* (helyesen Égés), *Galussa patak, Gyöngyöskút árok, Hámor tető, Kicsi romlás teteje, Kicsi kút teteje, Kicsi víz kút* (helyesen Kicsikút), *Kis Madaras patak, Kis Mihály, Kokocza teteje* (helyesen Kokozja), *Longhaj, Madarassi Hargitta, Magyaros tető, Nagy Hegy* (a mai Hegy), *Nagy Madaras patak, Nyak tető, Nyír teteje, [Nyír] patak, Olt melyéke, Rakottyás patak, Remete homlok, Róka mező, Róka tető, Sáskút, Sómező, Sorok, Szederjes, Szederjes oldal pusztája, Szederjes patak, Széles kút mezeje, Széles kút teteje, Széna patak* (ma Tekergaszóval azonosítható), *Szentes, Szökővíz, Tompos patak, Vágás tető, Veres tűz* (helyesen Veresfűz), *Vész, Vészfarka*.

1880. évi katonai térképen feltüntetett helynevek:

a. A Hargita keleti oldalában: *Bánya kőszikla, Bányapatak, Csáki mezeje, Csutak Miklósé, Disznókút, Disznórió, Galussa patak, Homlok pusztája, Hámor tető, Hargita Madarasi, Hatember vérsze, Hidegvíz, Imre patak, Izsor (?) forrás, Kicsi romlás tető, Kis Madaras patak, Kis Mihály, Kokozja vész, Lonka, Lonka tartománya, Nagy-Madarasi-patak* (Nagy patak), *Nyaktető, Nyáras, Nyires, Nyires erdő, Nyirtető, Az oláhos pusztja* (ma Zalános pusztája), *Róka mező, Róka tető, Sarok, Sátés, Száraz oldal, Szederjes pataka, Széleskút sorka, Széleskút, Szentes, Szentes tető, Szökött víz, Tompos*.

b. A művelés alatt álló területek megnevezése: *Dudor, Époncsa, Kácsisfarka, Kóka, Kődpatak, Nagy Hegy, Olt mellék, Olt vize, Sósmező, Vágástető, Veresfűz, Vész* (Alsóvész és Vész alja).

1911. *Olt melyéke, Veresfűz, Sósmező, Alsóvész, Dellő, Vágás, Köves, Vészpataka, Madaras száda, Patak kert, Császároké, Nyak alja, Fűrész kert, Disznókút Páka északával, Csáki mezeje, Felsővész, Sorok, Széleskút, Kicsi Romlás sorka, Hargita havassa, Felső égés oldal, Szély Bükk, Barlang oldal, Juharos, Tanászi sorka, Szentes, Nyárostető, Hámortető, Magyarostető, Fejedelem kert, Hegy, Nagyeger, Lófűrész, Fejéragvag, Templomhegy, Pozsonyvölgye, Vasbánya, Kóka, Kásahegy, Nagybércz és Damuk melléke Ársicával.* (Ez

utóbbi kettő a másodhatárban. Az 1909. évi V. tc. alapján lefektetett kataszteri földkönyvben feltüntetett hivatalos dűlőnevek. Sajnos, a vége – a másodhatár többi része – hiányzik.)

1923. *Karmatura*, *Aszó* (Asău), *Gusa* (Guşa), *Hosszúlábbal* (Piciorul hing). *Hosszúsarok*, *Szalok* (Saloc). (Az 1921-es földreform során kisajátított havasok a másodhatárban.)

1924. *Naskalat* (Nascalat), *Pávás* (Pavaş), *Csicsajós* (Ciciaioş) *Arsicával*. (Az 1921-es földreform során részben kisajátított havasok a másodhatárban.)

1939. *Vészút*: „Vészúti szántó.”

1944. *Kőszálya*: (Kőbányánál, Barlangban, az út fölé magasodó szikla alja.) „Kőszályaútól lefelé nagyon rossz út volt.”

1950. *Kácsisfarka*, *Keresztút*, *Kicsimező*, *Mezőközép*, *Vészelő*, *Vészgödör* – szántók, *Borsfenyős*, *Csiszertkert*, *Csonkaszaló*, *Dobráé*, *Égés*, *Ferencz Jánosé*, *Hálólhely*, *Hidvége*, *Honcs*, *Kálmánkert*, *Kerek erdő*, *Kicsi kertek*, *Kokoja-vész*, *Küsbikalja*, *Lang*, *Nyíren felyül*, *Nyírközép*, *Osztály*, *Remete homlok*, *Sáskút*, *Tekergaszó*, *Tóhely*, *Tormáskert*, *Új kertek*, *Vészelő* – kaszálók. (Eddig nem szerepelt helynevek.)

A több mint 700 gazdaságot (1992-ben 712-t) számláló falu elég tömör település. Egyes részein a gazdaságokat fél- vagy egy holdnyi kiterjedésű kertek egészítik ki. A lakóházak toldalékként szinte mindenütt ott található a tavasztól ősziig használt nyári konyha.

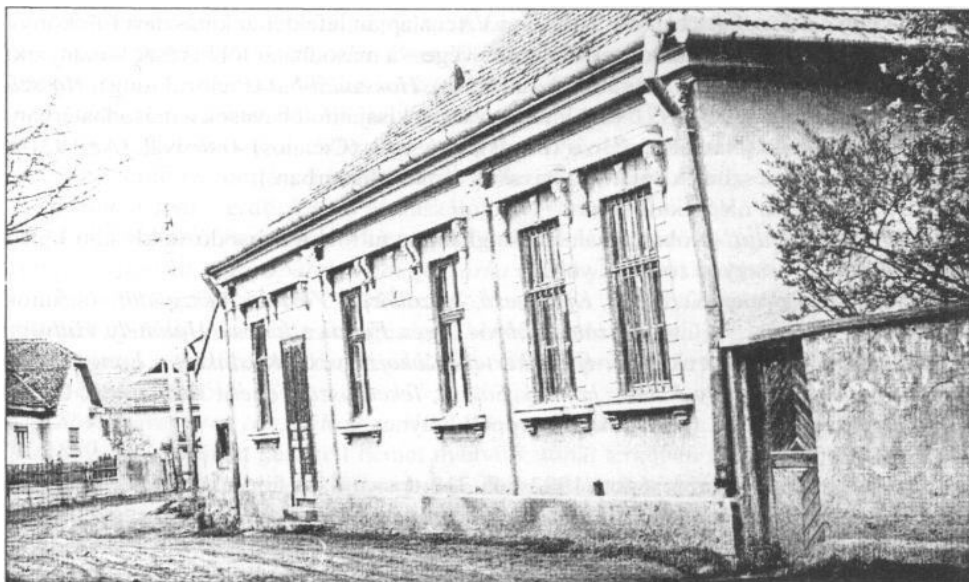
A gazdaságok az utcák felé zártak, a lakóházak közvetlenül az utca mellé vannak építve, a kertbe épített lakás ritka. Az udvarokat rendszerint két részre osztották: első és hátsó vagy gazdasági udvarra. Ez utóbbit a szabadon mozgó háziállatok, főként szárnyasok részére kerítették el. De itt tartják a gazdasági felszereléseket is.

A falurészeket utcák kötik össze. Az utcák egy része zsákutca. A főút – a falut Újfalun keresztül szelő országút – aszfaltozott, a többi kavicsos feltöltött, illetve karbantartott. Gondozottabbak a forgalmasabbak – a Köves utca, Papsára, Falu melyéke utcája, de mások is. Ezek az erdőről rönkfát, a gabonátárolókba gabonát és egyebet szállítanak.

Betonkockákkal kirakott járda csak a főút egyes szakaszai szélénél van. A falu főbb utcái – a főút mellett – a Papsára és a Hidvég utca által az országúttal összekötött Köves utca és a Száraztovánban folytatódó Falu melyéke utcája. A főút a falut északkelet-déli irányban, a másik kettő nyugat-keleti irányban szeli át.

Műemléképület az 1796–1802 között épült templom. *Nevezetesebb épületek* a XIX. század hatvanas éveiben épült papi lak és a Köves utcai vasúthíd mellett ugyanakkor épült Pál Lajos-féle ház (építette id. Antal Albert); tipikus, zsindegyházzal fedett régi parasztház az 1850-ben épült, ma is lakott Barabásné Salamon Zsófia háza a főút mellett;² az 1876–79-ben épült római kat. felekezeti (emeletes) iskola; ifj. Antal Albert 1892-ben épült terjedelmes háza a főút mellett, Antal Gergely háza a Köves utca alsó végénél. *Az ifjabbak közül*: az 1931-ben épült község-háza és kultúrotthon (ma, 2006-ban, a közbirtokosság tulajdonát képező kultúrotthon), az 1935–1936-ban épített állami iskola, a tanácsház; Péter Ignác emeletes háza az Olt-híd mellett, Mihálcz András üzletháza ma, 2006-ban a BOMILACT cég székháza stb. A *maiak közül* megemlítendő a főút melletti óvoda, az új üzletház, Ördögh Imre, Horváth Sándor csinos emeletes háza és mások.

² Azóta a tulajdonos elhunyt, az épületet megvásárolta a Polgármesteri Hivatal falumúzeum részére.

Régi birtokos kúria (Antal Gergely megyebíró háza) a Köves utca alsó felében

A falu belterületen még található teljesen be nem épített területek (kertek). A legnagyobb közülük az ún. Kicsikertek. E terület az országút és vasút közötti rét vasút felőli részét faterlepek, fűrészgyártelepek használták. 1946–48-ban a fűrészgyárakat leszerelték, a terület vasút felőli részét a termelészövetkezet kiosztotta belsőségnek. Ma csak az úttól távolabb eső részei beépítenek: Pál Lajos kertje a vasút és a Madaras-patak szögletében ma már teljesen beépült. A határban több kertnek hívott kaszálóhely van. Ezeket a szabad legeltetés megátlására kerítették be gazdáik. Intenzív földművelést, zöldségtermesztést nem folytatnak bennük.

A mezőgazdasági megművelésre szánt határ nagyobb része dombos. A lankás dombokon található a szántók zöme. Az alacsonyabban fekvő rész az Olt folyó árterületén van, árvízveszély miatt kaszálónak használják. A szántók és a Hargita-hegység közötti részt egy fél évszázada tisztították ki a bozótól, és alakították legelővé. Az erdő zömmel közbirtokossági tulajdonban volt, és 2001-től ismét a közbirtokosságé. Az egyéni gazdák a téesz felszámolása nyomán az erdei kaszálókon található erdős területeiket – elvben – visszakapták. De ezeknek a területeknek az erdős részét a termelészövetkezet már régebb letarolta, és legelővé illetve használhatatlanná változtatta.

Közkutak a forrásokon kívül nincsenek, de az utcai vezetékvizet 2005-ben bevezették. Az ötvenes években a falu felső és alsó felében végzett geológiai fúrások nyomán feltörő két borvízforrást használták az utóbbi időkig ivóvízként az azokhoz közelebb lakók. A falu északi szélén lévő borvíz mellé kádas fürdőt építettek, és gyógyfürdőnek használták, főként reumás megbetegedések kezelésére. Ma már nem működik. Az Olt-híd melletti bor-

vízhez nyílt strandot és nyári kertnek hívott italozót létesítettek, de ezek rövid idő alatt felszámolódtak, a forrás vize is lecsökkent. Ivásra zömmel az udvarokon ásott, de jó minőségűnek nem mondható kutak vizét, palackozott vagy az erdőn található forrásokból felfogott borvizet használják.

A határban elég sok kútnak, csorgónak nevezett forrás van, mezei források: Csörgő, Kántor-kút, Kemencés-kút, Kácsisfarka kútja, Küsbikalja kútja, Magyarós kútja, Szemerke kútja (ezt elhanyagolták).

Erdei források:

– *borvizek:* Alsó borvíz, Vaseres borvíz, Kicsi borvíz, Küpüs borvíz.

– *egyéb nagyobb források:* Disznó-kút, Gyöngyös kút, Hideg-kút, Lencsés-kút, Szárbüke kútja, Sás-kút, Szélyes kút stb.

A történelminek tekintett helyneveket egypár kivételével ma is használják. Az idők folyamán feledésbe merült helynevek a *Fekete erdő*, *Borbély szege*, *Domokos szege*, *Csonka kertje*, *Kenderes-kert*, *Tanórok*. A mai helynevek közül elég sok az újabb keletű. Ezek egy része a nagyobb dűlők *-alja*, *-oldala*, *-teteje*, *-eleje*, *-hátlja* stb. pontosító jelölése. Mások a tulajdonosról elnevezett helyek, főként kertek vagy erdei kaszálókát jelölő megnevezések egy-egy dűlőn belül. Vannak változást jelző új megnevezések is. Így a Hegy falu melletti végénél akáccal beültetett helyet *Akácosnak*, az ugyanott gyümölcsfákkal beültetett részt *Gyümölcsösnek* nevezték el. A keleti mező középső részén egy kaszálónak hagyott kis mélyedést a környéktől elütő szigetszerű alakjáról ismerünk, ahol délben ebédelni és pihenni szoktak összegyűlni az ott dolgozók, paraszti fanyarú tréfával a budapesti Margitszigetre utalva, *Margitszigetnek* nevezték el (egyébként Nyártőke).

A ma használatos helyneveket 1992–1994 között gyűjtöttem.

A belterület mai helynevei

Állomás utca: a falu alsó felében az országúttól a vasútállomásra vezető egyenes utca, mára mindkét oldala beépült.

Antal Albert keresztje: 1938-ban állított kőkereszt a Madaras-patak hídján átmenő főút mellett, az állítató háza sarkánál.

Borvíz fürdő: gyógykezelésre alkalmas kádas borvizet használó fürdő a falu északi szélén.

Borvíz utca: 1952-ben a falu északi szélénél geológiai fúrás nyomán keletkezett borvízforráshoz nyitott utca.

Böjték utcája: zsákutca a főút mellett.

Bútorüzem: a falu nyugati felében, a Kovácsok kertjében a termelőszövetkezet átalakított istállóiban, 1993-ban létesített vállalat.

Cigányok utcája: két utcácska, az egyik a falu nyugati szélén van, a másik nemrég keletkezett az Olt mellett, a falu északi részén.

Csákiak utcája: Egervárban.

Csempe utca: a vasút mellett, a valamikori csempekészítők utcája.

Dombik utcája: Újfaluban.

Egervára utcája: a vasúton kívül, a falu nyugati szélén.

Egervára: falurész (tízes) a vasúton kívül, nyugatra.

Falu melyéke: (Falumelléke): falurész (tízes).

Falu melyéke utcája: Újfalut a főútról Egervárával összekötő széles utca.

Fatelep utca: az állomás melletti rakodóhoz és a gabonátárolókhoz vezető utca Egervárában.

Felszeg: falurész (tízes) az Olt folyó mellett, Dánfalva felé.

Főút (Fő utca. Ország útja): a Gyergyószentmiklós–Csíkszereda közti országút Madarast átszelő szakasza.

Gabonaraktár: román elnevezése után „bázá”-nak hívott gabonátároló a vasútállomással szemben.

Hegyalja utca: a falu szélétől a Hegyre vivő utca, használják a Hegyremenő utca elnevezést is.

Hídvég utca: Felszegben, volt Andrásfiak utcája.

Horvátok utcája: az országútra járó utca Újfaluban (régen Bírók utcája).

Kakasok utcája: a Köves utca végénél.

Karék utcája: Újfaluban.

Kicsi-kertek: új falurész a Falu melyéke utcája és az Állomás utca között, a falu déli részén. Előbb körbe épült be, most az Állomás utca közepénél egyelőre névtelen utcát is nyitottak hozzá.

Kicsid utca: beépített, így megszűnt zsákutca Újfaluban.

Kovács-kert: részben beépített kaszáló a falu nyugati részén.

Köves utca: a falu jó részét átszelő egyik főutca.

Köves utca tízese: a hason nevű utca által átszelt régi falurész.

Kultúrotthon: községháza és kultúrotthonként épült az országút mellett 1931-ben.

Lupujok vagy Lupcsik utcája: a Lupuj melléknevű Hajduk lakta kicsi utca.

Mihálcz-háza: Mihálcz András kereskedő által épített volt üzlet és tekepálya. A tulajdonost 1959-ben politikai okból elítélték, ezután az épület felét kisajátították. Előbb vegyes-üzlet, majd kocsmá és cukrászda működött itt, a tekepályát lebontották. 1993-ban tejfeldolgozó üzemmé alakították át, a BOMILACT székhelye lett.

Miklósok utcája: az Egervára falurésze.

Mózsai utca: a Miklósok utcája másik neve.

Néma utca: egy néma család lakta kicsi utca Újfaluban.

Olt melletti borvíz: meleg borvízforrás a nagy Olt-híd mellett.

Papilak: római kat. plébánia, papi és kántori lak a templom alatt, az országútra nyitott saját utcával.

Papsára: Újfalut az országútról Felszeggel és Kövesutcával összekötő utca.

Róka város (utca- és falunegyedrés): Egervára tízesében a falu szélén (csúfnév).

Sándorok utcája: az országútba torkolló utca Újfaluban.

Szárastován: utca Egervárában a Köves utcai falurészt Egervárával összekötő egyik utca.

Szőcsök utcája: a Köves utca falurészben.

Közsegháza: eredetileg csendőrlaktanyának készült tanácsi és polgármesteri székház és orvosi rendelő Újfaluban az országút mellett.

Templom-kert: kökerítésbe vett templom körüli rész, régebb cinterem.

Templom-kert oldala: a Kökerítésen kívüli oldalas rész a templomba vezető lépcsős feljárókkal.

Újfalu: falurész (tízes), az országút két oldalán levő házak, valamint a XIX. század végén és a XX. század első felében beépült Falumélyék területe.

Ványolósok utcája: Egervára és a Köves utca közötti részen a Madaras-pataka mellett.

Vasútállomás: a falu alsó, Csíkszereda felőli végében, 1944 augusztusában a visszavonuló német csapatok az állomás épületét felrobbantották, ezért 1984-ig a hivatal az egyik melléképületben működött. Az új állomásépület építésére a vasúthálózat villamosítása alkalmával került sor.

Veresfűz: Újfalu egy része, a hasonló nevű határrész beépített fele.

Zsigmond malma: hengeres vízimalom az Olton Madaras és Dánfalva között. Zsigmond Ignác tulajdona. A kommunista rendszer idején egyedüli fel nem számolt malom a faluban.

Zsigmond utcája: Zsigmondhoz Felszegről a falun kívül eső hasonló nevű malomhoz vivő és a tulajdonos állal nyitott és karbantartott utca.

Csíkmadaras határának mai helynevei

Agyaghegy: kaszáló és szántó a keleti határrész távoli csücskében, Kód-pataka mellett.

Állomás mellett vagy -melyéke: szántó. Sósmező vasútállomás körüli része.

Alsó borvíz: Csorgó-pataka mellett, erdei borvízforrás Szederjesben, más néven *Csorgó-pataki borvíz!*

Alsóvész: szántó a falun alól, a Hargita hegyvonulat keleti nyúlványának vége. Lásd még *Vészt*.

Akácosnál: a Hegy dülő keleti végződése. Oldalas hely, amelyet a vasútvonal megépítése (1907.) után a földcsuszamlások megakadályozására akáccal ültettek be.

Antal Gyula szege: kaszáló a Barácsi-kert mellett, az egyik volt Olt-kanyarban, Keren-göben. Az Olt szabályozása nyomán a „szeg” már eltűnt, de a hely neve még nem merült feledésbe.

Bánya-patak: Nagy-Madaras patakának egyik ága. Mondják Sárgás bánya patakának is.

Bánya tétő: hegy a zetelaki határ szélénél.

Barácsi-kert: kaszáló Újfalu és az Olt között. A XVIII. század közepén itt birtokot szerzett, de a XIX. század második felében kihalt Nagyváradi előnevet viselő nemesi család neve után.

Barlang (Ballang) oldal: erdő a Hargita keleti oldalán a Nagy-Madaras-paktaktól északra.

Barlang (Ballang) pataka vagy vize: Nagy-Madaras-pataka középső szakaszának elnevezése.

Barlang (Ballang) útja: a Nagy-Madaras-patak mentén húzódó erdei út Barlangon átvivő szakaszának neve.

Berszán sarok: havasi legelő a Hargita csúcsa alatt északra, a Gyöngyös-kút környékén. Berszánnak nevezett juhos gazdáról kapta nevét, akik rendszeresen bérelték e helyet. A szó jelentése a román „bârsan” vagyis barcasági juhász, átvitt értelemben ma: juhos gazda, bács. Több évi tartózkodási ideje alatt a hetvenes években egy idősebb román juhász több kökeresztet állított itt fel, görögkeleti vallásjelekkel látva el azokat. Zetelakával határos terület.

Bikfánál (Bükkfánál): erdős rész a Barlang oldal északi részében.

Bíró Lajos keresztfájánál: erdős kaszáló a Hargita-havasán Szökő szomszédságában, Kicsi-kúton felül. A keresztet 1944 szeptemberében két fiatalember (Bíró Lajos és a dánfalvi Both Ignác) emlékére állították, akiket az átvonuló katonák föbe lőttek. A környék is erről kapta nevét.

Borjúkert: kaszáló a falu mellett nyugatra (ma a Dombiké).

Borkáé: legelő és erdei kaszáló a Hargita keleti oldala alsó felében, Szénhelyen felül. A Borka kihalt családnév. Hasonló nevűek ma Gyergyókilyénfalván élnek.

Borsfenyős: lankás kaszáló a Hargita keleti lábánál. Valamikor törpefenyő (borsfenyő, borsika) borította, innen kapta nevét.

Cziklédiéké: erdei kaszáló Csáki mezejében. A XIX. század második felétől a XX. század közepéig Madarason élt, ma már kihalt család neve után.

Csáki mezeje: erdei kaszáló a Hargita oldalában. Az 1921-es földreform során egy része Göröcsfalva községhez került.

Császároké: erdei kaszáló a Hargita keleti oldalában.

Csemete-kert: kaszáló a Fingorom domb alatt. Egy időben fenyőcsemetéket termesztettek, neveltek itt.

Csiszer-kert: kaszáló Borsfenyős alatt.

Csonkaszaló: szántó és kaszáló a falu nyugati szélénél a Vágás dombja aljában. Neve bizonytalan eredetű. Feltehetően a Csonka melléknevű Bírók helye volt, ahonnan az erdőt aszalással irtották ki (Csonka aszalása).

Csorgó, Csorgónál: a Csörgő nevű forrás körül elterülő szántó és kaszáló a keleti határ részben, Ehbát mellett. Megkülönböztetnek Csorgón alóli és felüli földeket.

Csorgó kútja: forrás a hasonnevű helyen.

Csorgó patak: a Nagy-Madaras egyik kisebb ága.

Csorgó pataki borvíz: Borvízforrás a Csorgó-pataknak a Nagy-Madarassal való összefolyásánál. Más néven *Alsóborvíz* (lásd ott).

Dellő (Déllő, Dérlő): szántó és kaszáló a nyugati határrészen. Régen legelő volt, ahol a csordát pihentették, *delelték*.

Disznó-kút: erdei kaszáló a Hargita keleti oldalában a Császároké és Szoros között. Nevét a hasonnevű vályús kút után kapta.

Disznókút vályúja: forrás a hasonnevű erdei kaszálón, vizét vályúba fogva állatok itatására használják.

Dobráé: erdős kaszáló. Meredeken emelkedő útjáért közszólássá vált: „Csak a Dobráé ne volna.” Nevét a XVII. században élő jobbágycsalád után kapta.

Dögkert: kaszáló a Templomhegy aljában. Az elhullott állatok tetemeit ásták itt el, illetve dobták mély gödörbe.

Dudor (Dudornál): szántó és kaszáló az országút mellett Nagyegernek a Pozson völgyével való érintkezésénél. Ótörök eredetű személy, illetve székely nemzetség(ág)név. A hely nevét talán ösfoglaló elődeink után kapta.

Ebhát: szántó Pozsony völgye és Vasbánya között a keleti határban. Az eb hátára hasonlító lankás dombvonulat.

Eger-kert: kaszáló a nyugati határrészen, kiirtott egeres helyén.

Égés, -oldala: legelő. Leégett erdő a Hargita keleti oldala alsó felében. Szénhely fölött északra.

Emrék-pataka: A Nagy-Madaras legelső ága. Az Imre család részén eredő kis patak.

Époncska: lankás szántó, és kaszáló a Göröcsfálvával határos délre eső részen.

Fehéragyag: szántó a Templomhegy déli nyúlványa. Nevét az agyagos föld színéről kapta. Megkülönböztetnek *-tetőt, -alját, kertjét*. E két utóbbi kaszáló.

Fejedelmkert vagy -kertje: lapályos kaszáló a nyugati határrészen a Madaras pataka mellett. A XVI. század közepén itt létesített kincstári (fejedelmi) tulajdonban lévő vas-hámor körüli hely. Nevét tulajdonosáról, vagyis a fejedelemről kapta.

Fekete kűszál alja: a Szökő-patak forrásvidéke.

Felső égés oldala: erdős legelő a Hargita keleti oldala északi felében.

Felsővész: szántó, kaszáló. A Hargita egyik keleti nyúlványa, domb.

Ferenci Jánosé: erdei legelő, volt kaszáló Vészútján, a Borkáén felül a Kakasok vályúja mellett, amelyről a termelőszövetkezet az erdőt letarolta, és legelővé változtatta.

Fingorom dombja: bozotos, terméketlen, oromszerű kiemelkedés a Fejedelem kertje mellett. Hámorfenék alatt. Nevét feltehetően alakjáról kapta. A monda szerint még a tatárjárás előtt a tetején vár volt. De csak a kincseket őrző pincéi maradtak fenn. Ennek titkát megtudva, egy fiatal pásztor a bejáratí nyílást kibontotta, ahonnan a környéket erős kénes szag árasztotta el. Látva a veszélyt, az ifjú a bejáratot végleg betömte. A kénes szaggal magyarázzák a név Fing összetevőjét.

Fűrészhely vagy Fűrésznél: kaszáló az Olt jobb partján a Barácsi-kert és Veresfűz érintkezésénél. Évszázadokon keresztül vízi fűrész működött itt. Az utolsót a XX. század nyolcvanas éveiben lebontották.

Fűrészkert vagy Fűrészkeretek: Kaszáló a Hargita aljában a Madaras-pataka hosszában, ahol egymást érő vízfűrészek sorakoztak az erdőről leszállított fa kivágatására. Egy időben tucatnyi is működött itt. Innen a hely megnevezése is.

Gyöngyös-kút: forrás a hasonló nevű havasi legelőn. Nevét a forrás buborékolásáról, gyöngyözéséről kapta.

Gyöngyös-kút tartománya: havasi legelő a Hargita csúcsa alatt északnyugatra. A forrás egyben határjel Madaras és Zetelaka között.

Gyurka perzselése: szénégető cigánykovács által véletlenül felgyújtott erdő rész a Hargita keleti oldala alsó felében.

Gyümölcsös: a Hegy keleti, vagyis faluszéli oldalán az Akácos mellett ezelőtt negyven évvel létesített, de terméketlensége miatt felhagyott ültetvény.

Halastó: a Hargita aljában a Kis-Madaras patak mellett 1935-ben létesített pisztráng-tenyésztő. Ma csak egy vadászház van itt.

Hálólhely: legelőrész Szénhelyen alól, ahol a csordát éjszaka karámban tartották.

Hámor: kaszáló. A XVI. század közepén létesített kincstári vasércfeldolgozó helye a nyugati határrészen a Madaras-pataka mellett. Megkülönböztetett részei: *-fenék, -oldal, -tető*. A Hámortető a század elején még erdős terület volt, ma legelő.

Hargita havasa: a Hargita hegyvonulat magasan fekvő vidékének gyűjtőneve. Ide tartozik a Madarasi Hargita (csúcsa 1801 m). A csúcs alatt, a nyugati oldalon a menedékház és a kiépülőben lévő üdülő, Erdő és havasi legelő. A monda szerint a hasonló nevű Hargita-hegység helyén valamikor elterülő tenger szigetén élő király legkisebb fia volt.

Hat ember vesze: erdei kaszáló a Hargita keleti oldalában Kicsikút alatt. A monda szerint hat vadászt egy űrszekér innen vitt a csillagok közé, ahonnan soha nem tértek vissza.

Hegy vagy Hegy dűlő: szántó, lankás domb a falu északnyugati szélénél.

Heveder: havasi legelő a Madarasi és a Rákosi Hargita-csúcsok közötti nyeregben.

Hidegvíz árka: patak, a Nagy-Madaras egyik ága. Szélyeskút patakával és Bányapatakcal egyesülve előbb Barlang patakát, majd lennebb Nagy-Madaras patakát alkotják.

Hídvége: erdei kaszáló a Hargita keleti oldalában Szederjes és Sorok között. A múlt század közepén kihalt Hídvégi család után kapta nevét (Hídvégiéről hasonult Hídvégére).

Honcs, Honcsokos: kaszáló a keleti határrészen a Kásahegy végénél. Vakondok túrásához hasonló víz áztatta fücsomó-kinövések után kapta nevét.

Hosszú: kaszáló az Olt mellett

Hosszú-tó: tó a Hosszúban az Olt melletti részen. A tó már nem létezik.

Iskola erdeje: erdő Szélbükkben. A községi erdőből a felekezeti iskola fenntartására kiszakított terület. Innen elnevezése is.

Ivápa: kaszáló Hámor alatt a Madaras-patak bal partján.

Juhász Ferenc útja: erdei út és körülötte kaszáló Szélbükkben.

Kácsisfarka: lásd Kásahegy.

Kácsisfarka kútja: mezei forrás a Kásahegy végződése aljában.

Kakasok vályúja: forrás a Sorok-dűlőben. Vízét vályúba fogva a legelő állatok itatására használták. Má felhagyott, elhanyagolt hely.

Kálmán-kert: kaszáló Mezőközéptől nyugatra.

Kántoré: erdő a Hargita oldalában Vészen. A községi erdőből a kántori járandóságok fedezésére kiszakított terület. Innen elnevezése.

Kántor-kútja: forrás Ebhát és Téglás között.

Kásahegy: szántó. Kőd erdővel párhuzamosan déli irányban húzódó domb. Nevét az itt termesztett köleskásáról kaphatta. Más neve Kácsisfarka, de ejtik Kásicsfarkának is.

Kemencés-kút: forrás az Agyaghegy aljában, Kőd-pataka mellett.

Kerekerdő: szántó a nyugati határrészen Tóhely alatt.

Kereknyír: szántó és kaszáló a Sósréten, Göröcsfalvával határos rész.

Kerengő: kaszáló a falutól délre a Sósréten, az Olt jobb partján.

Keresztút nál: szántó, Mezőközép út melletti része. Nevét az ott felállított keresztől kapta. Az újabb keresztet Horváth Ferenc állította 1982-ben.

Keresztút-tető: szántó a Kásahegyet Vasbányával és Kókával összekötő mezei utak találkozásánál.

Kétág-sorka: erdő a Hargita keleti oldalában. Közbirtokossági erdő. Jelentős részét az 1921-es földreform során Csíkrákoshoz és Göröcsfalvához csatolták. Nevét alakjáról kapta, mivel két patak által közrefogott hely. Megkülönböztetnek *Alsó* és *Felső Kétágsorkát*.

Kicsi borvíz: ásványvízforrás a Nagy-Madaras-patak mellett a vadászház (kastély) aljánál.

Kicsi csúcs: sziklás kiemelkedés a Hargita fő csúcsa és a menedékház között. A Madarasi Hargita kisebbik csúcsa.

Kicsi-kút: forrás a Hargita Havasán.

Kicsi-kútnál: havasi legelő a Hargitán.

Kicsi mező: szántó a Mezőközép és a vasút között. Sósmező része.

Kicsi romlás pataka (árka): a Nagy-Madaras egyik ága Szélyeskút és Hídvég árka között.

Kicsi romlás sorka: meredek erdei rész a Hargita keleti oldalában. Nevét a nehezen megközelíthető és emiatt kitermetlen (romlásba esett), szeldöntötte erdőről kapta.

Kóka: szántó, dombos terület a keleti határrészen Agyaghegy és Vasbánya között. Megkülönböztetnek *-tetőt, -alját, -hátsó oldalát, -déli oldalát*.

Kokojzás patak: Nagy-Madaras legfelső ága.

Kokojzás borvíz: borvízforrás a hasonló nevű pataknak a Bányapatak (Sárgásbánya) összefolyása mellett.

Kokojzavész: kaszáló a Hargita keleti oldalában Csáki mezeje fölött (a kokojza „áfonyát” jelent, fekete és részben piros áfonyát termő hely volt).

Kopac sorok (sarok): letarolt erdős hely, a Hargita gerincének északi irányba nyúló része. „*Csutakos*” és áfonyatermő hely. Nevét alakjáról és kopaszágáról kapta.

Kozmáé: erdős terület Csáki mezeje alatt a Hargita oldalában.

Köd (egyesekek szerint Köd): erdős hegynyúlvány, a Csíki-havasok délnyugati kiugrása. A „hatközséget” a Felcsíki-medence többi részétől elválasztó nyúlvány. Az északi felénél folyó hasonló nevű patak képezi a Madaras és Vacsárcsi közti határvonalat. A monda szerint a Nagy-Hagymás hegységben tanyázó sárkány e részen vadászva sok kárt tett állatban és emberben, de egy szegény legénynek a köd segítségével sikerült legyőznie. Több írásban Köderdőnek írták, de a helyiek Ködnek ejtik.

Köd dombja: szántó volt.

Köd kertje: a Köd-patak két oldalán elterülő kaszáló.

Köd pataka: egyetlen patak a keleti határrészen. A Csíki-havasok Bodor víz (kútja) nevű részén ered, Köderdő északi oldalát követve Madarason alól, a Sósréten ömlik az Oltba.

Kőbánya: bazaltsziklás, erdős hely Barlang-oldalában, ahol a közelmúltban, a '60-'80-as években kőbánya működött.

Kőlikatos: a Hargita keleti oldala magasabban fekvő részeinek gyűjtőneve. Értelme: messze, fenn a magas hegyen, ahol kősziklás a vidék.

Kőszál alja: kiálló kőszikla Kőbánya alsó felében, az aljánál kanyarog Barlang útja.

Kövecses patak: a Nagy-Madaras-patak Zalános pusztájáról eredő ága. Más megnevezése: *Fehérkövecses-patak*.

Köves vagy *Köves-mező:* kaszáló és legelő a nyugati határrészen a szántók és legelők között.

Köves-patak: kaszáló, a Köves nevű kaszálót átszelő kiszáradt patakmeder. Utóbb Kis-Madaras-pataka vizének egy részét ezen vezették le a falu alsó részének (Falumelyéke utca) folyóvízzel való ellátására.

Kövessor alja: kaszáló a nyugati határrészen Köves mező alatt, a kaszálók és szántók találkozásánál.

Kútié: legelőrész Sorok-dűlőben a Vész útján, a Borkáén felül. Szép erdejét a termelőszövetkezet letarolta. A Kúti ragadványnev az egyik Bálint család mellékeve.

Küpus borvíz: borvízforrás Sárgásbánya mellett, a Bánya-patak és Szélyeskút árkának összefolyása közelében. Nevét a kivájt fatörzsből készített keretéről kapta. Régebbi szabadteri fürdőmedence is volt itt, vizét pedig tűzben forrosított kövekkel melegítették.

Küsbik alja (Kisbükk alja): kaszáló. Régen bükkerdő borította. A nyugati határrészen Köves és Kerekerdő alatt található.

Küsbikalja kútja: forrás a hasonló nevű kaszálón.

Lang: erdőalji kaszáló, részben legelő a Hargita aljában. (1778-ban Lang, Láng, az 1880. évi térképen Lonka.)

Lencsés-kút: erdei forrás Kőbányán alul.

Lófűrész: *Lófűrész* torzult alakja. Kaszáló Nagyeger-dűlőben, az Olt bal partján Madaras és Dánfalva között.

Lütő: lejtős szántó a Hegy déli oldalán (lütő = lejtő).

Madaras melyéke: (Madaras-patak melléke) kaszáló a Hargita alja és a Fejedelemkert közötti részen a Madaras-patak mellett, magába foglalja a Fűrészkeretet is.

Madaras pataka: a Hargita keleti oldalából eredő több patak összefolyása nyomán keletkezett bővizű patak. (A kisebb patakok egy részének még ma sincs neve.) A déli részen, a Rákos felőli oldalon a Galussa pataka a Szökő és Emrék patakával képezi a Kis-Madaras patakát. Az északi részen a Kokojás-patak a Bánya-patakkal, Szélyeskút árkával, Kicsi romlás patakával, Kövecses patakkal, Hidegkút árkával, Szederjes-patakával alkotják Barlang-patakát, amelyet a hegyek közül kiérve Nagy-Madarasnak hívnak. A Hargita alatt a Kis- és Nagy-Madaras egybefolyik, és Madaras patakaként éri el a falut. A falu közt két ágra szakadva ömlik az Oltba. Egy mesterséges árok, a Falumelyéke utcáján át viszi folyama egy részét az Olt felé. A monda a patak eredetét a Fingorom dombja várában székelő csiki fejedelem tíz galádul elveszejtett leányától eredezteti. A csatába eltávozott fejedelem leányait a szép, de gonosz mostoha az erdőbe viteti és lefejezteti. A lefejezett leányok szemeiből eleredt könnyek patakká duzzadtak, és folytak le a hegyoldalakon, kergetve maguk előtt hóhéraikat.

Madaras száda: kaszáló a Hegy és vágás dombja közötti összeszűkülte völgyben.

Magyaros: erdőalji kaszáló, részben legelő a Hargita alatt. Megkülönböztetnek *-oldalát*, *-tetőt*.

Magyaros kútja: forrás a hasonló nevű kaszálón.

Mezőközép: lapályos szántó, Sósmezőnek a vasúton túli, Hargita felé eső része. A nyugati határrészen fekvő szántók középső fele.

Miklósoké: erdei kaszáló a Hargita aljában az Oldalút kezdeténél, Kis-Madaras-patak mellett.

Miklósok kútja: forrás a hasonló nevű kaszálón.

Molnár Antalé: erdő a Hargita oldalában.

Nagyeger: kaszáló a falutól északra, az Olt két partján Madaras és Dánfalva között.

Nagyödör: szántó a keleti határrészen. Nevét alakja után kapta. Sokáig innen bányászták ki az agyagedények és csempék készítéséhez szükséges agyagot.

Nagykőnél: szántó, Mezőközép egy része.

Nagymart: a Hámor oldalán kivezető út körüli terméketlen rész.

Nagy-rét kaszáló a Sós-rét felső felében, az Olt bal partján, volt *Nagy-rész* neve is.

Nyak: legelő a Hargita aljában. Nevét alakja után kapta. Megkülönböztetnek: *Nyak alját, -háta, -tetőt.*

Nyáros: legelő és erdei kaszáló a Hargita keleti oldalában. Megkülönböztetnek: *-oldalt, -tetőt, -alját.*

Nyártőke: szántó, részben kaszáló a keleti határrészben. Újabban Margit-szigetnek is nevezik.

Nyír: erdei kaszáló a Vész útján kívül, a Hargita oldalában. Megkülönböztetnek: *Felső-, -Alsó -Nyírt.*

Olt melléke vagy *melyéke:* a falutól délre az Olt két partjánál elterülő kaszálók.

Osztály: kaszáló a nyugati határrészen.

Örmény-kertje: volt Tormáskert kaszáló és szántó a település délkeleti szélénél a Templomhegy és az Olt között. A XIX. század közepén Madarason megtelepedett Száva nevű örmény család állal előbb bérelt, majd részben megvett Kozma-birtok egy része.

Ördögé: erdős kaszáló a Hargita oldalában. Az Ördög család ma is él a faluban.

Ördög-tónál: kaszáló a keleti határrészen fehéragyag és Kásahegy között.

Ördögő kútja: forrás a hasonló nevű kaszálón, a valamikori tó helyén.

Pál Lajos kertje: kaszáló Kövessor alja alsó sarkában. A kert mellett Szőcs Tamás keresztfája volt.

Papé: erdő a Hargita oldalában, az egyház fenntartására a közösségi erdőből kiszakított rész.

Patak-kert: kerítéssel körülvett kaszálóhelyek Köves mellett.

Pozson (Pozsony) völgye: szántó a Templomhegy illetve a Dudor folytatásaként, a dánfalvi határ szélénél. Személy illetve székely nemzetség(ág)név után.

Remete homlok: a hegy nyugati vége, a Szent Antal-kápolna melletti területtel határos rész.

Rétköz: kaszáló az Olt bal partján. Udvar-mellett folytatása délre.

Sárgás bánya: (cinóber bánya) a XIX. században nyitott, de felhagyott higanybánya a Szélyeskút-pataka és Bánya-patak összefolyásán felül.

Sáros-hídnál: kaszáló a keleti határrészen Fehéragyag és Keresztút-tető közötti lapályos részen. Az út itt nyáron is sáros. Nevét a vízáteresztő kicsi hídjáról és a sárról kapta.

Sáskút (Sáskútnál): havasi legelő és erdei kaszáló a Hargita-havasában. Nevét a hasonnevű forrás körül termő sásról kapta.

Selymek: havasi legelő a Madarasi Hargita csúcsa közelében, a Heveder mellett.

Simóé: erdei kaszáló.

Sorok: erdei legelő, részben erdő. Nevét alakja (sarok) után kapta. Megkülönböztetnek *-oldalt, -alját*.

Sósárok (vagy Sós rét árka): a Sósmezőt és a Sósréttet átszelő árok. Ma többnyire száraz, két oldalán kaszálók.

Sósmező: a Sósréttől nyugatra, a vasútállomás körüli részeket és a mai Mezőközép nevű helyet is magába foglaló határrész. Ma csak az országút és vasútvonal között elterülő helyet értik alatta. Szántó és kaszáló.

Sós rét: Madaras és Csíkrákos között elterülő nagy (4 km hosszú) rét. 1864-ben Rákos helyneveinek leírása során a név eredetét sós forrással magyarázták: „ennek előtte ’70–’80 évvel egy forrás volt, melynek neve Sóvíz lévén ettől vette nevét”. Az állítás azért sem állja a helyét, mivel az elnevezés sokkal régebbi, só azonban sosem volt található a vidéken. Valószínűbb, hogy az Olt árterületét képező *sásos* rét hasonult *sóssá*.

Szárbüke (Szárbükk): legelő a Hargita keleti oldala aljában. Hámor és Szénhely között. Középső részén csupasz domb. Valószínűleg a hámor működtetéséhez szükséges faszén égetése során tarolták le a XVI–XVII. században róla a bükkfát.

Szárbüke kútja: forrás a hasonnevű legelőn.

Száraz oldal: erdős oldal Szentes és Kőbánya között.

Szederjes: erdő Hídvége fölött. Nevét a sűrűn termő vadszederről kapta.

Szederjes pusztája: a hasonnevű hely erdőtlen része.

Szederjes pataka: a hasonnevű helyről fakadó patak.

Szélbüke (Szélbükk): erdő a Hargita oldalán. Szederjes pataka nyugati rész: Bükk- és fenyőerdő.

Szélyes-kút (Széleskút): havasi legelő a Hargitán.

Szélyes-kút válúja: a hasonnevű legelőn eredő bővizű forrás, a csorda itatására állított vályúval.

Szélyes-kút árka (-pataka): a hasonnevű bővizű forrásból eredő Nagy-Madaras-pataka fő ága.

Szemerke: kaszáló, legelő a Hegy nyugati alja és Madaras-pataka között. Nevének eredete tisztázatlan. Lehet a Szemere kicsinyítőszó változata, esetleg szemerkélésre, gyűjtögetésre utaló megnevezés.

Szemerke hídja: Madaras-patakán átvívó híd Hámorfenék alatt.

Szénhely: legelő a Hámoron felül, Szárbüke mellett. Nevét a vashámor számára szükséges szénégetés helyéről kapta.

Szent Antalnál: kaszáló a fejedelem kertje aljában a Madaras-pataka mellett. A hámor működése idején Szent Antaltól elnevezett kápolna állott itt. Romjai mellé a múlt század elején kőkeresztet állítottak. 1993–1994-ben a kápolnát újjáépítették, felszentelésére 1996 nyarán kerül sor.

Szentes: erdős kaszáló Kőbányától északra. A monda szerint egy családi szerelmi dráma színhelye, ahol testvéri vérszerződéssel szentesítették a csiki kapitány és öccse egyezségét, de ez utóbbi hitszegése a mindkét testvér által szeretett asszony halálát okozta.

Szoros: erdős kaszáló a Hargita aljában a göröcsfalvi határszélen. Magyaros és Tompos között.

Szökő: Havasi legelő, Kis-Madaras-patak forrásvidéke a Hargita-havasán. Nevét egy vízesésről kapta (hely, ahol a patak szökik).

Szökőpataka: Kis-Madaras-patak egyik, alsó (déli) ága.

Tanácsi sorka: (régebb *Tanácsi sorka*) erdő a Hargita-havasán. Megkülönböztetnek Kis és Nagy vagy Első és Hátsó Tanácsi sorkát. Nevét a Tanácsi személynév után kapta.

Téglás tető: szántó, a keleti határrészen, Ehbáton túl.

Tekeredő: a Hegy szántóterület része.

Tekergaszó: kaszáló a hasonló nevű patak két oldalán, a Hargita aljában, Szoros alatt a göröcsfalvi határ szélén. Nevét a kanyargó, tekergőző folyása után kapta.

Tekergaszó pataka: szorosból lefolyó kis patak a göröcsfalvi határszélénél.

Temetőnél: lankás szántó a temető körül a Templomhegy és Pozsony völgye között. A temetőt 1880 körül nyitották meg a templom körüli régi temetkezési hely felhagyásával.

Templomhegy: szántó a templomnál végződő keletnyugati dombnyúlványon a falutól keletre.

Tóhely: legelő és kaszáló a felsővérszi szántók és Borosfenyős között, lapályos dombtető. A tóra a helyiek már nem emlékeznek.

Tompos: erdős kaszáló Szoros és Csáki mezeje között, a göröcsfalvi határrészen.

Tormáskert: az Örmény kertje régi neve.

Udvar melyéke vagy *Udvar mellett:* az Örmény kertje folytatása az Olt mellett. A hajdani Bíró- illetve Kozma-birtok udvarával határos hely.

Újkertek: kaszáló a nyugati határrészen Kövesben.

Vágás: szántó, a nyugati határrész középső dombja. Megkülönböztetnek *alsó* és *felső*, *-alját*, *-oldalát*, *-farkát*, *-elejét*, *-újtját*. Régen erdő borította (vágás vagyis kivágott erdő).

Vasbánya: lankás szántó a keleti határrészen. A XVI–XVII. században külszíni fejtéssel vasércet termeltek innen ki. A ma felszínre kerülő kődarabok is igazolják a vasérc jelenlétét. Megkülönböztetnek: *-tetőt*, *-alját*, *-oldalát*.

Vaseres borvíz: a kicsapódó vasoxidból sárga színű lerakódásos ásványvízforrás, a Tanácsi sorka alatt.

Vápész: liba(pipe)legelő a falutól nyugatra a Madaras-pataka vízmosásos medrében. Névéredete ismeretlen, talán vápa és vész összekapcsolódása, jelentése pedig veszélyes (?).

Veresfűz: szántó és kaszáló, részben beépített falurész. Újfalu tízese és az Olt között.

Vész: két Vész is van.

1. A falu mezőgazdasági területéhez tartozó (Alsó- és Felsővérszi). A Hargita dombbal végződő egyik keleti nyúlványa, *-alja*, *-oldala*, *-eleje*, *-teteje* megkülönböztetésekkel. Régen erdő borította. Nevét az erdő kiirtása kapcsán kaphatta. A monda szerint a vérszi erdőbe csalták a tatár betörések idején az otthon maradt nők a pusztító tatárokat, és ott veszejtették el őket. (Lásd *Alsó-* és *Felsővérszt* is.)

2. A Hargita keleti oldalán található erdős kaszáló és legelő Nyír-Sáskút-Ördögé közötti részen, másként *Vészerdő*.

Vész eleje: szántó. Vész dülő falu felőli része.

Vészerdő: erdős rész a Hargita oldalában.

Vész farka: kaszáló és szántó Vészen.

Vész útja: Szénhelytől a Hargita-havasára vezető erdei út.

Vész kútja: forrás Alsóvész aljában.

Vész pataka: kaszáló, kiszáradt patakmeder és környéke Felső- és Alsóvész északi aljában.

Virgó: erdő a Hargita-havasán, Kétág sarka felső része. Nevét a pereskedés tárgyát képező erdőről kapta.

Zalános vagy *Zalános pusztája* (ejtik *Alánosnak* is): havasi legelő, volt erdős kaszáló a Hargita oldalában, a dánfalvi határszélénél. (Az 1880. évi térképen *Oláhos puszta*.)

Zavarog: kaszáló a Fejedelemkertben, Szent Antalnál a Madaras-patak mellett. A vashámor működése idejében *zavara* vagyis hosszában elhasított fenyő boronafával bekerített rész volt, ahol a hámor ökrei számára biztosították a szénát. Nevét a zavara fából készített kerítés után kapta.

Csíkmadaras másodhatárának helynevei

Bikakert: kis havasi legelő a Szalók út melletti részén.

Bustyuhán: havasi Legelő Háromkút havasán, Farkaspallótól nyugatra, Pávás mellett (néveredete a román *buștean* vagyis *rönk, tőkefa*).

Bustyuhán pataka: kis patak a hasonló nevű legelő aljában.

Bustyuhán útja: 1,5 km hosszú út a Hármashatár és Bustyuhán legelője között.

Fokhagymás: legelő Naskalaton Hosszúsarok mellett. A vadon termő fokhagymáról kapta nevét. Sándor (Rózsai) Jánosnak pásztorkodása idején rendszeresen veteményeskertje is volt itt.

Gál-oldal: havasi legelő Naskalaton. Nevét valószínűleg Gál nevű személy után kapta. Egyébként a környéken van Gál kútja is.

Hármashatár: határjel a madarasi rész Damuk falu Vete nevű havasi legelője és az állami erdő találkozásánál, a Vigyázó dombtól keletre.

Háromkút: havas a Nagy-Hagymás-hegységben. Nevét az egymás mellett feltörő bővizű három forrás után kapta. Egyben egy nagyobb kiterjedésű terület gyűjtőneve is.

Határvályú: vályúskút és erdei legelő Naskalaton. Madarasnak Szentmihály és Lóvész nevű falukkal határos része.

Hosszú puszta: havasi legelő Háromkút Szalók nevű részén.

Hosszút sarok: hosszú völgyben húzódó havasi legelő Naskalaton.

Köves oldal: havasi legelőrész Szalókon.

Kurtasarok: meredek oldalas völgyben elterülő legelőrész Naskalaton.

Madarasi patak: a Terkőből eredő, majd Szalók aljában kanyargó és Szárazbékásba ömlő patak.

Nagysarok: legelő Naskalat keleti részén.

Naskalat: a Gyimes völgyét Csiktől elválasztó hegység, havasi legelő és erdő. A név eredete ismeretlen. Több falu birtokolja. A madarasi részből az 1921-es földreform során egy jelentős területet Gyimesközéplokhoz csatoltak.

Nyíres: havasi legelő Szalókon.

Szalók: havasi legelő és erdő Háromkút-havasán (másképpen tartományában), csúcsa 1204 m. Az 1921-es földreform során egy részét Gyergyóbékáshoz csatolták, erdejét pedig államosították.

Szalók pataka: a Kis-Békásba ömlő Szalók keleti aljában.

Szalók pusztája: havasi legelő Szalók tetején.

Vigyázó domb: havasi legelő Szalókon. Tetejéről nagy területet lehet belátni.

FORRÁSOK:

Pesthy Frigyes gyűjteménye 1864-ből, Csík megye (Madaras),

Országos Széchényi Könyvtár Bp., Kézirattára.

Székely Zs. 416–417.

Sándor 37.

Pataki 9., 41., 65., 88., 97., 113.

SzOkl III. 189., 336.

Endes, Csík, 260.

Benkő K. I. rész 30.

Nemzeti Társalkodó, Kvár, 1840. június 26., 26. sz. 1. félév, 206.

MOL, Fisc lvt. V. szekrény Fasc. 376.

Uo., Vegyes conscr 6. csomó 4. sz. 38–39., 24. csomó 8. tétel.

Uo., Az 1750-es 47. Téka 1. sz. 102.

NLt. Kvár, Bornemisza lvt., Főosztály XXVI., 8. sz.

Uo., Bánfly család lvt., I. Nemzetiségi lvt. Fasc 57 és 92.

Mvhelyi Múz lvt. 119/1806. sz.

NLt. Cszsda. Csíkszék lt., Tisztségi iratok XCIX/8 (1808), CXV/2 (1807),

Protokollumok 34. sz. 116–117 (1778), 32. sz. 313 (1776).

Uo., Felcsík lt., Protokollumok 1. sz. 13., 25., 27., 58., 66., 69., 73–74., 128., 199.,

211., 2. sz. 12., 20., 61., 63., 90., 99., 168., 3. sz. 117., 4. sz. 131., 156.,

Iratok 291/1807., 672/1821, 1012/1838. 1194/1849. sz.

Uo., Gyergyószék lt., Varia 10/1764. sz.

Uo., Csík megyei Mezőgazdasági Tanács (Consilieratul Agricol) lvt., 28., 57., 59–60. sz.

Uo., Csík rajoni Néptanács lt., Közigazgatási osztály iratai 1950-ből.

Uo., Száva család lt., 1939. évi iratok.

Csíkmadarasi Polgármesteri Hivatal lt., Csíkmadaras kataszteri földkönyvei 1911–1940-ből.

DomHist. 4., 9., 24.

Plébánia lt, Decretum Parochiae 1823.

Hadtörténeti Múzeum, Bp., Felcsík térképei 1869 1874 és 1880-ból.

Az adattár a szerző (P.A.S.) 1991–1992. évi gyűjtése. Véglegesítésénél közreműködött adatközlőként: Miklós Árpád, 65 éves, Csíkmadaras 74. házszám alatti és Horváth Ferenc 67 éves, 22. házszám alatti lakos. A másodhatár helyneveinek adatközlője Sándor János (Rózsi), 41 éves, 568. házszám alatti lakos.

NEGYEDÉVEZREDES OKTATÁS CSÍKMADARASON

A település történetében, a lakosság sorsának alakulásában az iskolának pontosan behatárolható helye van, amelyet lépten-nyomon kimutathatunk. Az itt élők már a XVIII. század első felében eljutottak ahhoz a felismeréshez, melyet Apáczai Csere János ekképp fogalmazott meg: ...az iskolákra és mesterére oly nagy szükség van, és oly sokféle a haszon, mely az iskolától származik, hogy vaknak, sőt érzéketlennek kell lennie annak, aki ezt magától föl nem fogja, és be nem látja.”

A megélhetés, az egzisztencia biztosításának lehetőségét adta a kezébe a helyi iskola azoknak, akiket a föld nem tudott eltartani. Ezzel magyarázható a csíkmadarasiak ragaszkodása iskolájukhoz, az iskola által közvetített értékekhez.

FORRÁSOK:

DomHist 194.

Apáczai Csere János: *Magyar logikácska*. B., 1975. 131.

Az oktatás beindulása, triviális iskola

A madarasi iskola első írásos említése 1742-ből datálódik. Az 1823-as *Decretum Parochiae*ban (a csíkmadarasi parókiához intézett utasítás) olvashatjuk: „Mivel csíkmadarasi uramék ennek előtte sok ízben tapasztalt nagy lelki veszedelmek és fogyatkozásra nézve el akarván szakadni Nagyboldogasszony megyéjétől új megyéjének felállítását és jövődöbéli plébános és mester uraméknak teljes subsistenciáját (megélhetését) néző compromissióját és obligációját revidiálván (egyezséget és kötelezettséget felülvizsgálván), ekképpen regisztráltuk: Benn való fundus (telek) a kápolnán belül, a falu között egy darab tisztelendő plébános és mester uraméknak, számokra mind a két részre való épületekre alkalmatos, melyet tekintetes Bíró Gábor uram adott a falunak örökös cserét tévén benne [...]”

A karcfalvi Nagyboldogasszony egyházközségtől való leválás előtti időszokról nem rendelkezünk iskolára vonatkozó levéltári adatokkal, de az oktatás 1742 előtt is folyhatott. Az 1747. november 17-én keltezett szerződés a plébánost és mestert megillető ingatlanokról rendelkezik. A feleket Bíró János, Csíkmadaras fő megyebírója hívja össze a már felépített és használatnak átadott plébániára.

„Amint ennek előtte néhai homoródszentmártoni, Madarason lakott, Bíró Gábor uram életében conferalt volt egy belső fundust plébános és mester lakóhelyének itt Madarason – szól e szerződés – a madarasi templomon belül, melynek felül (É-on) Delnei Csató Zsigmond uram jószágga, alól pedig (D-en) Bíró Gábor uram gyermekeinek jószágából kijáró utca [...] a plébániának adott –, ezt most törvényesítik, a szerződéssel örök áron adák 210 magyar forintokért, amit a főbíró kifizet, et integre numeralis, et depositis (és teljes egészében leszámol és letesz) mi előttünk” Bíró Gábor feleségének.

A Domus Historia szerint „a kántorház és iskola egy fedél alatt volt”. Az 1823-ban készült püspöki vizitációs jegyzőkönyv szerint az oktatást külön tanterem szolgálja, mely a kántori lakásban kapott elhelyezést.

Az iskolamester, a tanító név szerinti bejegyzésére 1749-ből maradt fenn írásos forrás. Az ezt megelőző időszakra csak közvetett utalásokat találtunk. Így a csíksomlyói egyházi anyakönyvben 1747-ből a következő bejegyzés található: „Kastalné, ki a meghalt testans mellett lakott és az akkori madarasi cantor feleségének anyósa volt [...]” (Egy 1750-es adat szerint Kastal Anna Csedő Tamás csíksomlyói iskolamester felesége volt. Vagyis a madarasi kántor Csedő fia lehetett, de akinek nevét nem sikerült megtudnunk.) A kászonújfalusi Anyakönyvben 1750-ben ez áll: „Stephanus Abos de Dánfalva rector scholae Madarasiensis” (Dánfalvi Abos István madarasi iskolamester). Az adatot megerősíti az 1750-ből való adóösszeírás, mely szerint „minister ecclesiae Csík Madarasiensis Stephanus Abos”. Ez alapján megállapítható: a település első, név szerint bejegyzett tanítója Abos István volt. 1765–1768 között, mint „campanator, instructor” működik itt Hozó János fitódi születésű iskolamester.

A kántortanító béréről az 1823. ápr. 15-i Decretum Parochiae rendelkezik, mely visszatul az 1742-es önállósulás évére, és rögzíti az egyház működési szabályait, melleleg előirányozza a plébánosnak és mesternek járó anyagi javakat:

„Káposztás ugarnak mindkét részre ugyancsak Madaras között egy belső fundust (telket), melyet a falu örökölt [...]. Mindenik forduló mezőre jó helyen kilenc-kilenc köből férő szántóföldet: pro domino plebano, pro magistro (a plébánosnak, a mesternek). Minden esztendőre tizenkét szekérre való jó szénahelyet, melyből a mesteré egyharmad [...]” A rendelkezés további részében precízen meghatározzák mező-részenként, a plébános és mester rendelkezésére bocsátott szántóföldeket és kaszálókat a szomszéd tulajdonosok nevének feltüntetésével.

Az iskola anyagi fenntartásáról, lévén egyházi iskola, az egyházközség gondoskodott. Az 1823-as Decretum Parochiae III. fejezete a patronátusi jogokra és kötelezettségekre vonatkozóan így rendelkezik: „liberae collationis Episcopalis ab subsidium quod e fundo religionis parochus [...] cantozis cum schola sartus facta conservare ruinas restaurare et necessitate e fundamentis erigere” (joga van a püspökségnek gyűjtött segélyből, mely a plébános egyházi alapja [...] a kántor épületeit, az iskolával együtt egész fődélzetével jó karban tartani, a megrongálódottakat helyreállítani, és szükség szerint alapjaiból felépíteni).

Mária Terézia 1777. évi rendelete a közoktatás korszerűsítéséről előírta a kötelező kétéves időtartamot és a kötelező anyanyelvi tanítást. Célként az írás, olvasás, elemi számolás szférájába tartozó alapismereték elsajátítását jelöli meg, valamint a vallásoktatást.

A *Ratio Educationis* néven ismert tanügyi rendelkezés kedvező hatásai kitapinthatók Madaras oktatásában is. A nevelés-oktatás egyre szervezettebb keretek között folyik, szabályozott tartalommal. Az 1786-ban kidolgozott népiskolai utasítás értelmében az olvasás, írás, éneklés és vallás oktatása a faluban is kiegészül az „arithmetika és história” tanmenetbe foglalásával.

A *Decretum Parochiae*ban található bejegyzés alapján 1811-ben Péter István a kántor-tanító, majd Szász Kristó Péter, aki 1791-ben született, és Csíksomlyón tanult. Az iskolamester részletekbe menő bemutatását és munkájának értékelését az 1831. évben készült vizitációs jegyzőkönyv rögzíti. Miután megállapítja, hogy a tanítás céljára 1822-ben külön tanterem épült a parochia mögött, néhány mondatban megvonja a mester emberi-erkölcsi jellemzőit: „De ludimagistro sive cantore – Alexander Török nobilis de Köszvényes Remete natus anno 1804 mediocrem corporis constitutionem. (Az iskolamesterről illetve kántorról Török Sándor köszvényesremetei nemes, 1804-ben született, közepszerű testalkatú.)” Majd így folytatja: „Jó erkölcsű, vallásos ember, a fiatalok szeretik. Odaadón szolgálja őket, szervezi, vezeti nevelésüket.” A plébános hetente kétszer látogatja meg az iskolát, és ellenőrzi a keresztény tanítást, a másik alkalommal pedig az „ügyek folyását”.

Az *iskolások számára* vonatkozó első adatot az 1823-as jegyzőkönyvben fedezhetjük fel. Az 1090 lelket magába foglaló településnek 32 gyermeke van beírva az iskolába, melyből 27 látogatja télen az iskolát („scholam tempore hyberno”) jó eredménnyel. Az 1831-ben felvett látogatási jegyzőkönyv „schola trivialis”-t (háromosztályos népiskola) említ, ahová 111 fiú és 129 lány van beírva 12 éves életkorig. Az iskolát látogatók száma csekély: 15 fiú, lány nincs! Utalást találunk első ízben – az óralátogatás mikéntjére is. A nagyszámú hiányzás okaként a téli „nagy hidegeket” jelöli meg. A jegyzőkönyvből fény derül a tanítás tartalmi kérdéseire is: ábécé-tanulás, szótagolás, magyar és latin nyelvű idiómák (kifejezések), vallástan és ének szerepel a tantárgyak között. Kovács Miklós erdélyi püspök a *Decretum Vistationis*ba bejegyzi: 1829-ben: „Utasítást adok a Birodalmi Törvények ide vonatkozó jobb betartására, azaz: az iskolalátogatás biztosítására.”

Az iskolát látogató gyermekek életkor és név szerinti bejegyzéséről, elért eredményeik minősítéséről sajnos csak az 1857–58-as tanévvel kezdődően állnak rendelkezésünkre levéltári adatok. A fenti oktatási évből származó Iskolai napló (anyakönyv) szerint a tanulókat két csoportra osztották: a 6–12 évesek és a 12–15 évesek csoportjába. Az előbbieket a „köznapi iskolába”, az utóbbiakat a „vasárnapi iskolába” jártak. A „tanévet” két oktatási „évszakra” osztották. Mindenik tanuló neve után 6 bejegyzés szerepelt: „kezdő vagy olvasó – szorgalommal, hanyagon vagy éppen nem gyakorolta – mily előmenetellel (elég-telen, elégséges, jó, nagyon jó) – elmaradási napok száma – büntetődött-e s mennyivel?” A tanév statisztikájából meglepő egy adat: a beírt gyermekek nagy száma felülmúlja az 1994–95 oktatási évit. De íme a besorolás születési év szerint: 1847-ben született 36, 1848-ban 34, 1849-ben 22, 1850-ben 26, 1851-ben 30 tanuló. Összesen 148 tanuló járt a „köznapi iskolába”. A „vasárnapi iskolában” 106 gyermek szerepel az alábbi születési év szerinti elosztásban: az 1843-ban születettek száma 25, 1844-ben 25, 1845-ben 28, 1846-ban 28.

Az 1859–60 oktatási évvel kezdődően számottevően gazdagodik, változatosabb lesz az oktatás tartalma. A tanulócsoportokat nemek szerint alakítják ki, megnő azoknak a „tantár-

gyaknak”, követelményeknek a száma, amelyek alapján minősítik az iskolást: minősítés „a keresztény tudományban, az Evangélium magyarázatában, a betűk ismeretében, fogalmazásban és szótagolásban, a nyomtatás olvasatában magyarul és németül, a szépírásban, a helyes kimondásban, a helyesírásban és a dictandó írásban, szóbeli számvetésben, táblai számvetésben, a ministrációban”. Ezeken kívül minősítették az „elméleti tehetséget, az elméleti tehetség használatát, a magaviseletet”. Számszerűen jegyezték: „hányszor maradt el az iskolából”. A felsorolás önmagáért beszél, a követelmények fokozódásáról. A hitoktatás mellett – szintekre szedve – előtérbe kerül az anyanyelvi szóbeli és írásbeli megnyilatkozás, a kommunikációs képesség fejlesztése, de felzárkózik a birodalom hivatalos nyelve, a német a tantárgyak sorába. Első alkalommal minősítik a magaviseletet.

Az 1863–64-es tanévtől kezdődően öt tantárgy szerepel: „erkölcsi magaviselet, bibliai história, számtan, írás és olvasás”. Tehát egy-egy tantárgyat nem bontanak fel apró komponenseire, mint ahogyan azt az előbbi években tették. Az anyakönyv zárszámadataiból megtudjuk, hogy a tanköteles gyermekek 50 százaléka nem látogatta az iskolát. 95 fiúból 45-öt, 94 lányból 44-et minősített Kocsis Gergely kántortanító. A korabeli statisztikák Erdélyben 75%-os analfabetizmust mutatnak ki! Csíkmadarason a helyzet az átlagosnál jobb.

A Domus Historiae ebből az időszakból – mintegy értékelve a helyi közoktatás helyzetét – keserű szájjal jegyzi meg: a szülők „gyermeküket a nyári iskolába nem küldik, a téli iskolába is csak nagyon rendetlenül: ha egy kicsit olvasni, és ákombákomul nevetek leírni tudnak, elég – mert – az asszony annyit sem tud, vagyis analfabéta. Ha a lelkész sürgeti, nem tetszik [...]” Az áldatlan helyzet kiváltó okát sem hallgatja el a kritikus szem, az igazgatói szerepkört is betöltő plébános. „Ezt – mármint a fenti szemrehányást, figyelemztetést – a kántor uram sem igen szereti, hiszen könnyebb az élet hosszú szárpipával füstölni, a falut keresztül-kasul naphosszat róni, megjelenni a farsangi mulatozásban, ingrevetkőzve az ifjúsággal táncolni.”

FORRÁSOK:

Plébánia lt., Decretum Parochiae 1823. 28–30., 34., 35–10.

Uo., Decretum Parochiae 1829. 24., 33–34.

Uo., DomHist 195.

Uo., Iskolai Napló 33. sz. (1857–1877).

Csíki Székely Múzeum, Cszsda, Kézirattár, 650–651. sz.

NLt. Cszsda. Egyházi anyakönyvek, 47. sz.

MOL, Az 1750-es 47 Tétel (Dánfalva).

Sarkadi 5–6.

Péter László: A Ratio Educationis tanulságai = *Közoktatás*, Bp., 1992. január 13.

Az eötvösi iskolapolitika érvényesülése Csíkmadarason.

Az emeletes iskola

A település oktatásának történetében új fejezet kezdődik az eötvösi iskolapolitikával. Eötvös József már 1848-ban, a művelődési tárca élére kerülve, a magyar történelemben először nyújtott be törvényjavaslatot a népoktatásról. Az egész iskolarendszer reformját ő tervezte. Egyik parlamenti beszédében mondotta: „A magyar nemzet jövőjét tisztán kultúra-kérdésnek tartom, ennél fogva a nevelés ügyét, a közoktatási ügyet a nemzet legfontosabb ügyének tekintem.” Demokratikus koncepciójából életében csak az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk valósult meg, mely közel egy évszázadra szabályozta az oktatás szervezetét, tanulmányi anyagát és rendjét. Képzette a népiskolai oktatás igazgatásának, állami felügyeletének módozatait, elindította a népművelő egyesületek megszervezését. Reformja – a ma igényeivel mérve is – korszerű koncepcióra alapoz: a haladás és a demokratikus népoktatás ügye elválaszthatatlan.

Az eötvösi iskolapolitika jótékony hatást gyakorolt e település oktatására is. A meglévő felekezeti iskola fokozatosan igazodott az új oktatáspolitikai koncepció igényeihez, elvárásaihoz. Előterbe került az iskolalátogatás, a beiskolázás kötelező volta. Az iskola felügyeletét az állam részéről tanfelügyelők látják el, de jelentős előrelépés a pedagógusok szakmai tájékoztatásának elősegítése tankönyvek, segédletek, szakmai kiadványok révén.

Kétségtől, ebben a szellemben hozták létre – első ízben a falu iskolájának történetében – az iskolaszéket. Érdemesnek tartjuk idézni az alakuló jegyzőkönyvből: „Felvétellett Csíkmadarason az iskolaházban [...] Az egyházi és polgári törvények értelmében a csíkmadarasi egyház községe teljes gyűlést tartott, megválasztotta az iskolaszék és illetőleg egyházközségi tanács tagjait úgy mint következők: Rendes tagoknak: Antal János, Kedves Ágoston, Szócs János Köves utcai tizesről; Bogács Ágoston, Juhász Ignác, Péter Ferenc Feltíztől; Dombi Áron, Csáki János, Bartó József Középtíztől; ifj. Bíró Imre, Horváth Elek, Péter Elek, Altíztől. Póttagnak: Antal Ferenc, Dobondi Péter, Váncsa Albert, Veres Antal. Ezen megválasztott rendes tagok közül egyhangúlag jegyzőnek megválasztott Csáki János.” Aláírja Péterffy József plébános mint a gyűlés elnöke.

Az iskolaszék (iskolatanács-szék néven is emlegetik) nem tétlenkedik. Első határozott fellépése: rendet teremteni az iskolától tömegesen távol maradó gyerekek szüleinek háza táján. A helyhatalmi szervhez, nevezetesen „bíró atyánkfiahoz” címzett átiratában megküldi az iskolából sorozatosan hiányzó névsorát, „minthogy az elmaradottak száma felettébb nagy, itt azok írtak ki, akik most sem járnak”. Felszólítja a helyhatóságot 50 krajcár büntetés pénzfelszedésére. Az átiratból az is kiderül, hogy a helyzet meghökkenítő: iskolakötelezettek vannak 218-an, a büntetés alatt lévők száma 183. „Pedig előzőleg a szülők intésben”, figyelmeztetésben részesültek. Intés ötnapi hiányzás után járt. Ezért az iskolaplókból a mulasztásokat pontosan nyilvántartják az egész tanévben novembertől júliusig. Az évi hiányzások százalékaránya az 1859–60-as tanévben elérte a 84%-ot! Ez a magyarázata annak, hogy a III. osztályban 6 fiút és 6 lányt, a másodikban 13 fiút és 14

lányt zárhattak le tanév végén. Az 1. osztályban aránylag jobb a helyzet, 45 fiú és 27 lány végez, igaz, 4–5 évnyi a korkülönbség közöttük.

Az 1869–70-es tanévvel kezdődően módosul a minősítési rendszer. Gyenge – közepes – jó – jeles – elsőrendű osztályzatok skáláján mozog. A tantárgyak közé besorolódik az ének és szépírási oktatása.

Az Eötvös nevéhez fűződő törvény gyakorlati megvalósítását a tanügyi hatóság figyelemmel kísérte. Erről tanúskodik a Csík-, Három- és Udvarhelyszék iskoláiban tett tanfelügyelői „körlátogatás”, melyet a tanfelügyelő a 275/1870. számú közleményében küld meg minden iskolának, Antalfi Károly tanfelügyelő által „szerzett iskolahiányokról”. A körlevél keresztmetszetét adja az oktatási intézmények állapotának a XIX. század második felében. A nemcsak Madarasra, hanem az egész régióra érvényes általánosításait a tanfelügyelő ekképp összegzi: „[...] az iskolai épületek s azok belső elrendezése nem felelnek meg a törvény előírásainak, az egyház nem szolgáltatja ki az iskolai mulasztások jegyzékét a polgári hatóságoknak büntetés végett, a tanítás nem kezdődik időben, és nincs meg a nyolchónapos időtartama, egy iskolában egy tanító 80 növendékkel is foglalkozik, ami törvényellenes, és kárhóztatja a tanítás óhajtott sikerét. Nincsenek elkülönítve a fiú és nőnövendékek; a kötelező tantárgyak nem taníthatnak.” Hiányosnak tartja a tankönyveket és taneszközöket, nehezményezi a „testgyakorló hely” nemlétét, faiskola hiányát. Elmarasztalja az iskolákat, amiért az előírt ismétlőiskola működtetése várat magára.

Az 1873/74-es tanévtől az osztályozási rendszer 1–5 lesz. Első alkalommal bevezetik az év végi vizsgát. Ebben a tanévben meglepően jobb volt a beiskolázás és az iskolalátogatás. Lassan, de határozottan kezdett medret vágni magának az igényesebb iskolapolitika. Csupán az I. osztályban 109 tanulót találunk. Az összlétszámból már csak 19 maradt ki, és nem vizsgázott.

Új tantárgyak jelennek meg: magyar nyelvtan, földrajz, történelem, alkotmánytan és természetrajz, ezeket a III. osztályban vezették be.

Az iskola statisztikai helyzete 1875-ben:

Tanszemélyzet: 1. *Kocsis Gergely* kántortanító 47 éves, diplomás népiskolai tanító. „Hajdan harangozó, később kántortanító 30 éves szolgálattal. Fizetése ingatlanból 20 Ft, terményből 291 Ft és 20 kr. Fizetését készpénzben az egyház fedezi, mely kitesz 311 Ft és 20 kr-t, más forrásból 102 Ft és 99 kr-t kap. Ebbe az összegbe még beszámítandó: 31 Ft failleték, 31 Ft 33 kr stóla, 8 Ft stipendium és 32 Ft 66 kr ospora, összesen tehát 414 Ft 19 kr. Szintén javadalmát képezi: kaszálóból 9 hold 985 négyszögöl, szántóban 3 hold 942 négyszögöl, kepéből 5 rész (182 véka rozs – egy véka rozs piaci ára 1 Ft 10 kr – és 182 véka zab, 62 szán fa).” A megjegyzési rovatban ez áll: „A kaszálók a Hargita töve alatt lévén silány termést adnak, a szántók harmadrészben műveltetnek, így a tulajdonos csak egyharmadot kap, azaz egy véka (féreje) után két kalangya termést.”

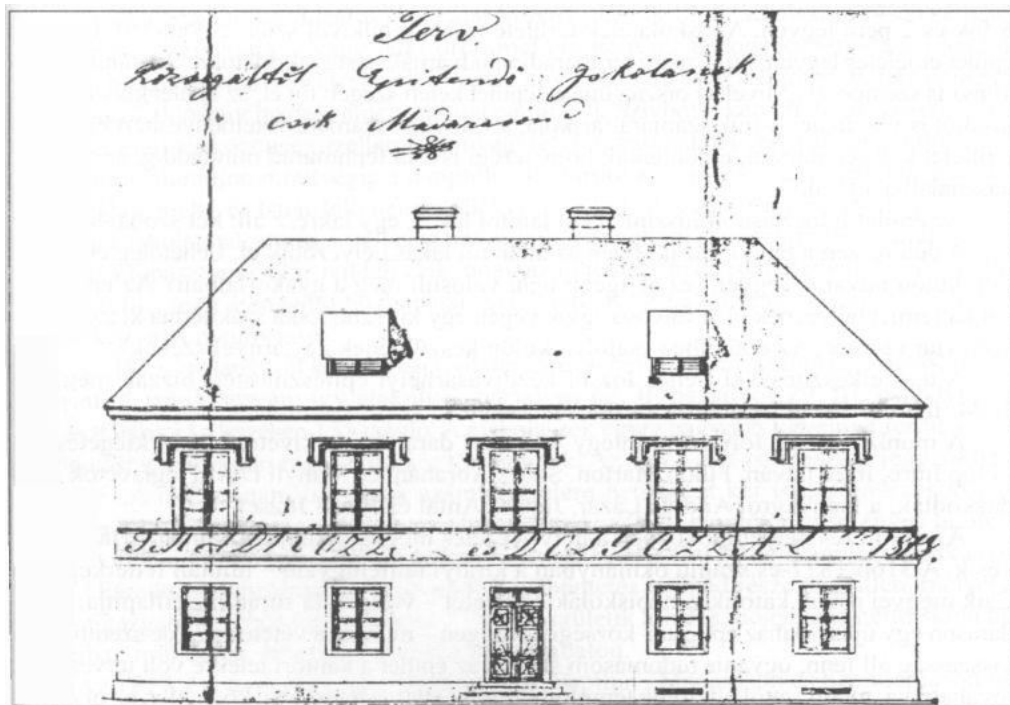
2. *Salamon Elek* harangozó, altanító, 57 éves. Elvégezte a kisgrammatikát, népiskola-tanítói diplomája van, 33 éves szolgálattal rendelkezik. Fizetése éppen a felét teszi ki a tanítóénak. Az egyházközség által fizetett „béres házban” lakik.

Az iskola helyzete (rovatban): magyar tannyelvű, 3 osztállyal működik, kéttantermes saját iskolaépülettel rendelkezik. Felszerelése: 8 pad, nagy tábla, számológép, 12 db olvasó falitábla, világ- és Magyarország térképe, földgömb, 12 természetrajzi ábra, király „őfelsé-

gének képe”, feszület. A gyermekek tankönyvekkel és palatáblával rendelkeznek. Nincs az iskolának faiskolája és tornaterme. Az iskola évi jövedelme 36 Ft 86 kr. Tandíj nincs. Kiadása: 21 Ft 71 kr, mely összeget „kis biblia, káté, könyvek és imakönyvek” beszerzésére fordítják. Jövedelmi források: „jótévk ajándéka, terem bérbe adása ifjúsági táncokra, csekélyfokú büntetések”.

Tanulók: – iskolaköteles	6–12 év között 95 fiú és 92 lány
	13–15 évesek 31 fiú és 32 lány
a „mindennapi” iskolába jár	72 fiú és 62 lány
az „ismétlő” iskolát látogatja	19 fiú és 18 lány
felsőbb iskolába (más helységben)	5 tanuló tanul tovább
csak a téli időszakban látogatják az iskolát:	134
„téli-nyáron” jelen vannak:	38
a tanév „szorgalmi idejének” időtartama: október 1. – május 31.	

Az 1875. évben létrehozzák a *faiskolát*. Területe 45 négyszögöl. Költségeit a község fedezi. A terület bekerített, 12 „anyagümölcfsfa és 26 facsemete” az állománya. A faiskolával szemben nagyok az elvárások, hiszen a község a gyümölcsstermesztés fejlesztésére igényt tart.

A római katolikus népiskola tervrajza 1878-ból

A „vasárnapi iskola” vagy „ismétlő iskola” továbbfejlesztéséről az iskolaszék rendelkezik. Az 1875. okt. 31-i ülésen hozott belső határozat előírja: „minden vasárnap és ünnepnap délelőtt 8 órától 10-ig, délután 1–2 óráig a 12 évesektől elkezdve a 15 évesekig bezárólag pontosan járni köteleztessenek”.

Az iskolaköteles gyermekek számának állandó növekedése, a meglévő iskolaépület zsúfoltsága, az oktatásfejlesztés újabb kihívásai, a helyi igények elodázhatatlanná teszik egy korszerű iskolaépület megépítését. Az építkezés igénye az 1872. április 14-i tanácskozáson kerül szóba. Erről az ülés jegyzőkönyve számol be: „Jelen van Péterffy József lelkész, Salamon Elek altanító, Antal János főmegyebíró, Csáki János, Bálint István, Dombi Mátyás és Antal János esküdtek. Dombi Antal, Sándor István, Fazakas Ferenc, Bálint Antal, id. Péter Ferenc, id. Fazakas János, László János, Péter Antal és Mezei Alajos bizalmi férfiak. Egyenlő akarattal megállapodtak: az iskolaépület kőből lesz, a tanítóknak lakás épül.” A határozati javaslatot „egy hét múlva szervezendő községi gyűlés elé viszik”. A testület 1873 áprilisában újítja fel az egy évig elfekvő tervezetet. Az épület nagyságát az aktív iskolaköteles gyermekek számának függvényében állapítják meg. Ez a szám 180, melyből „kivétettek a tanítás alá nem számítandók”. Alapvető indoklás az épület méreteinek megállapításában: gondoskodás a tanszemélyzetről, a tanítói lakásokról. „A kántortanító lakás igen rossz, az altanítónak éppen nincs is szállása, ezért a két tanítónak lakházai az új iskolaépületben helyeztessenek el [...] hogy megfeleljen mindennek, az épület hossza 18 fok, szélessége 5 fok és 2 perc legyen. Az iskolatelek területe mivel rendkívül szűk, eldöntetett, hogy az épület emeletes legyen, hogy némi tér maradjon udvarnak, testgyakorlatokra.” A falukép alakítása is szempont: „Mivel az ország útja az épület keleti szegén fut el, az épület külső aspektusából is veszítene. A fiúk számára faiskola, a leánykák számára veteményeskert céljára is területet kell fenntartani, eldöntendő, hogy a régi iskola fennmarad mindaddig, amíg az új használatba adódik.”

Az épület felosztása: földszinten két tanítói lakás, egy lakrész áll: két szoba–konyhából. A déli részen a tanító, északi felén az altanítói lakás helyeződik el. Lehetőleg elválasztott, külön udvaruk legyen (ez az igény nem valósult meg a gyakorlatban). Az emeleten két tantermet helyeznek el: a folyosó egyik végén egy kis szobácska szakítódna ki az iskolai könyvtár részére. Az épülethez csatolva külön készülnének az „árnyékszékek”

A terv elkészítésével Lendt József kézdivásárhelyi építésmestert bízzák meg, aki 1874. február 18-án bemutatta a színes terveket.

A munka évekig folyt. A mintegy 120 ezer darab téglakivetéséről és kiégetéséről Fülöp Imre, Imre István, Fülöp Márton, Szócs Abrahám és Mányi Dávid téglavetők gondoskodtak, a faanyagról András Lázár, Juhász Antal és Bartó József.

Az építkezés helyét időközben a helyi vezetés megváltoztatja, az elmarasztalás nem késik. A 3160/1877-es számú okmányban a királyi tanfelügyelő – miután feltérképezi a Csík megyei római katolikus népiskolák helyzetét – vizsgálata során megállapítja: „Madarason egy új iskolaház építése – községi költségen – munkába vétetett [...] de szembetűnő visszásság áll fenn, ugyanis tudomásom szerint az épület a kántori telekre volt tervezve és jóváhagyva, mégis, ettől eltérőleg templomdombja alatt, a temetőbe, közvetlen az országút mellett kezdetett építtetni alig 150 négyyszögölnyi térre, hol tehát sem udvarnak, sem testgyakorló térnek hely nem jut alig két ölnyi távolságban új sírhantok léteznek [...]”

Péterffy plébános, aki 1854-ben Balánon, majd 1857-ben Rákoson építtetett iskolát, a főpásztorhoz küldött 52/1878-as jelentésében a területcserére kér utólagos engedélyt, megelőzendő a botrányt, amely a tervváltoztatás miatt kitörhetne. Érveit az alábbiakban összegzi: „1. A régi iskola helye a karnagy lak és a temetőkert elején lévő telek. Az előbbiek posványos talajuk miatt az alapozási költséget 600 Ft-tal duzzasztanak fel, és lehetetlenné válna egy pince elhelyezése. 2. A templomtól távol, félre esik, és az iskola népségének négyötöd része számára csak úgy közelíthető meg, ha a kétágra szakadt, gyakorta megáradó Madaras-patak vizén átjár, ami fölöttébb veszélyes.” A plébános a temető déli részén, az országút melletti szabad telket jelöli meg optimálisnak, melyet „a mező felé keletre – tágosítani mindenkor lehet”. Nyomós érvként emeli ki a helyhatóság szándékát egy nagyobb terület megvásárlására az új temető részére, a régi felhasználását faiskola céljából. A jelentés zárszavában kéri „a vidékünkön páratlanul díszes iskolára öexcellenciája főpásztori áldását”.

Az új iskolaépület a 1878. évre készül el. Az összkiadás 8640 forintra rúgott, ennek mintegy fele anyagköltség, a többi a felépítés munkadíja, melyet a vállalkozó építész kapott, hiszen napszámra csupán 300 forintot fizettek ki. A 91/1879. számú, a kerületi egyházi tanfelügyelőnek címzett lelkészi átirat a munka befejezését így summázza: „A költségeket egészen, minden késedelem nélkül fedezte a nemes közönség községi pénztára.”

A csíkmadarasiak áldozatos munkáját Mihály püspök 1878. augusztus 24-én keltezett levelében így méltatja: „Nagy lelki örömmel érttem meg, hogy csíkmadarasi kedvelt híveim buzgó lelkipásztoruk szavát követve egy díszes és célszerű új iskolaház építésére oly bőkezű áldozatot hoztak, amely ritkítja párját [...]. Szívből kívánom, hogy a díszes iskolaépület a nemes közönség szellemi és anyagi felvirágzásának legyen mindig hatalmas előmozdítója, maradjon mindvégig a templom előcsarnoka, hogy abból az apák buzgó vallássosságához méltó és Isten-féltő nemzedék kerüljön ki [...] A nemes községre, buzgó lelkészeire, az iskolatanácsra és a vallásos nevelés új csarnokára főpásztori áldásomat adom.” Ezúttal a főpásztor arról is rendelkezik, hogy az új temető helyéről haladéktalanul gondoskodni kell, a régít átengedni faiskolának azzal a megszorítással, hogy az „újabb sírhantok iránti kegyelet megóvassék”.

Az 1875/76. tanévvel kezdődően Csíkmadarason *bevezetik a 6 osztályos* oktatást nemek szerint. A tanulólétszám így alakult: I. osztályos 62, II. osztályos 29, III. osztályos 20, IV. osztályos 11, összesen 155 tanuló. Az iskolaszék egyre nagyobb figyelmet fordít az óralátogatásra, szigorúan ragaszkodik a törvényhez. Az 1877. évi iskolaszéki jegyzőkönyv előírja: „A mindennapi iskolások számbavételére hetenként két iskolatanácsos köteles egyszer az iskolában megjelenni, az elmaradottakat (NB. tanulókat) törvényes büntetés mellett előhajtani is. Így jár el a vasárnapi, ismétlő, délelőtti és délutáni iskolások közül is [...] Fáradságuk jutalmául a bejövendő pénzbüntetés harmad része őket illeti, melyet az iskolaigazgató kezéből fognak kapni.” Döntés születik arról is, hogy az ismétlőiskola heti 5 órában működjék, lehetőleg szerdán és szombaton.

Az 1877. évi tanfelügyelői vizsgálat megállapítja: „Madarason és Szenttamáson úgy a kántortanítók, mint a segédtanítók hanyatló korban vannak, és a tanítói tisztnek kevéssé tudnak megfelelni.” Az iskolaszék pályázatot ír ki a nyugdíjba vonuló Kocsis Gergely üresen maradt állása betöltésére. A tanítóválasztásra 1878-ban kerül sor demokratikus mó-

don. Nyolc beadvány esik „a nemes tanács bírálata alá”. Sorra ismertetik a pályázók személyi adatait, előtérbe helyezve a végzettséget és nevelői tapasztalatot, majd titkos szavazással döntenek a tanácsstagok. Hajnódné Ignác szerzi meg mind a 14 szavazatot. Az egyhangú döntés ellenére csak egyéves próbaidőre „iktatják be”.

Az oktatás-korszerűsítési törekvések kézzelfogható eredményei mellett az 1878-as ki-mutatás még mindig elég szomorú képet tükröz. A 2108 lelket számláló településeinek 296 iskolaköteles van: 6–12 évig 204, 13–15 évig 92. Az iskolába ennek csak mintegy fele jár: 149 a mindennapiba, 23 az ismétlőbe, középfokú iskolába Csíkszeredába 4 fiú. Igazolatlanul maradt távol az iskolától 48, felmentett 20, mulasztó 124. A tanítás színvonalát frappánsan jellemzi a következő bejegyzés: „A múlt évben kiléptek közül olvasni-írni tudott, 11 tanuló.” Egy tanítóra 102 tanuló jut! Ilyen körülmények között az ismétlőiskolát használják fel mentőövként. E felismerésig jut el az iskolaszék is, miután Élthes Ferenc királyi tanfelügyelő 230/1880-as körrendelete kimondja, hogy „ez az oktatási forma nem nyerte el a törvényben előírt súlyát”, nem tudott felzárkózni a mindennapi iskolák színvonalához, esetleges. Az okok között a téves szemléletet emeli ki, miszerint az iskolát mellékes formának tartják, „nem fordítanak rá kellő gondot, pontatlan a látogatás, tartalmatlan a tanfolyam”. Elrendeli a nyilvános záróvizsgát, melyen meg kell jelennie a község előljáróságának és a tanfelügyelőnek.

Az új emeletes iskolát 1879 szeptemberében *avatták fel*. Homlokzatán öles betűkkel írt két ige: „Imádkozzál és dolgozzál” – a kommunista korszak beálltáig hirdette a két legne-mesebb emberi értéket. Történetében először, Csíkmadarason három tanterem és három tanító áll az oktatás rendelkezésére. Sajnos, a tárgyi és személyi feltételek minőségi javulása nem hozza magával a lakosság újszerű viszonyulását. A Domus Historiae-ban tallózva megállapítható, hogy a közömbösség is jelenség a településen. A kritikai megjegyzések mind a szü-lőket, mind a hatóságot és tanszemélyzetet célba veszik. Az iskola „október 1-én indult, de csak november elején gyűltek be a tankötelesek. Az előljáróság hanyagul járt el velük”. A szülők a „tanügy iránt nem sokat érdeklődnek [...] Az olyan néptanító, aki mindennap meg-jelenik a kocsmában, az megfélemedezik hivatásáról s magasztos kötelmeiről [...] A szó indít, de a példa vonz. A nép jogosan megkívánja, hogy ő (NB. a tanító) legyen józan életű, amit fizet a tanítónak, ne a kocsmá nyelje el [...]”

Természetesen a kor oktatásából kiemelendők a pozitív elemek. Akik rendszeres iskolalátogatók, eredményesen tanulnak. *Dr. Fogarassy Mihály*, az Erdélyi Egyházmegye püspöke 1889-ben személyesen vesz részt az iskola záróvizsgáján. A Domus megörökítette a ritka pillanatot: „Ebéd után az iskolába kísértük Öméltóságát, ahol a záróvizsga mindkét nemű gyermekekkel megtartott. Hittanból a plébános kérdezett [...] A főpásztor egész meglepetését nyilvánította [...]”

FORRÁSOK:

Sarkadi, 6. Részletek báró Eötvös József parlamenti beszédeiből = *Közoktatás*, 33. sz. 6.

Plébánia lt., Iskolai Napló, 33. sz. 1857–1877; Iskolaépítési iratok, 1873–1878.

DomHist, 193., 217–218., 220–221., 223.

A századforduló iskolája.

Kísérlet az állami népiskola felállítására

Még alig száradt ki a vakolat az emeletes iskolaépületen, máris egy újabb iskolai célt szolgáló épület felépítésének gondolata foglalkoztatja a falu vezetőségét. Mert a századfordulón aránylag jól kiépített technikai, anyagi alappal rendelkezik az iskola, és három tanítót foglalkoztat, de a XIX. század elején épített régi kántori lakás, ahol egy tanterem is van, már nem felel meg a kor követelményeinek. Olyannyira felduzzad az iskolaköteles gyermekek száma, hogy – csak az összehasonlítás kedvéért – két és félszeresen múlja felül az 1994. évi létszámot. A beszédes statisztika az egyháztanács és iskolaszék közös ülésén kerül terítékre 1899. okt. 2-án, amikor a két testület az iskolakötelezettség alóli felmentés felől rendelkezik. Tanköteles gyermek összesen 456, melyről a „mindennapos” iskolában 323, az „ismétlőben” 133. Az előző oktatási formából felmentett 54, az utóbbiból 69, összesen 123, az összlétszám 27%-a.

Az új tantermet az új kántortanítói és harangozói lakást is magába fogadó épületbe tervezi a helyhatóság. A döntést a 262/1898-as számú jegyzőkönyv foglalja magába. A döntéshozatalban mindkét szerv: az egyháztanács és iskolaszék is részt vesz. Név szerint Antal Albert megyebíró, id. Antal János, Antal Ferenc, Sándor Joakim, id. Dombi Mátyás, Gidró Mátyás, András Lázár, id. Dombi Gergely, Lukács Péter, Vánca Benedek és ifj. Antal János rendes tagok. A képviselőtestület – a maga során – a tervrajzot az 1898. november 25-i ülésén fogadja el, ahol Sándor Joakim községi bíró elnököl.

Az építés körül nagy vita alakul ki. Belevatkozik maga a főispán és az alispán, az Építészeti Hivatal, a Csíkmezei Törvényhatósági Bizottság is. Oka a megrendelő, a Csíkmaradasi Közbirtokosság, aki a vármegyei hatóságokhoz benyújtott tervében egy fából építendő létesítményről beszél, míg a csatolt szerződésben kő és téglá szerepel építőanyagként. A vizsgálat után elrendelik egy pótterv összeállítását. A közbirtokosság az 1899. augusztus 23-i közgyűlésen módosítja a szerződés pontjait, melyeket a vállalkozó, Antal Gergely csíkdánfalvi építész elfogad. A terv kántortanítói, harangozói lakás és egy tanterem megépítését irányozza elő egy fedél alatt. Az épület kőből és téglából készül, összköltsége 5400 forint. „A tanteremre nézve kiköttetik, hogy az előszoba legalább két méter legyen, az iskolapadok miniszteri utasítás szerint készítenők a tanterem nagyságához képest 80 gyerek számára.” A költségeket a közbirtokosság fedezi „erdő vételárból”, azaz egy birtokában levő erdő rész faanyagának értékesítéséből befolyó pénzből.

Díjlevél

Cs. Gazsárné. Hajmócs Posta tanítóvárosára.

A csikmadarasi róm. kath. elemi népiskolá-
nál 1912-13. tanév kezdete óta szorgosult (11. tanév)
tanítóvárosi állás járadalmának átvételére.

I. Járadalma:

1. Alapfizetés a közig. pénztárából . . . . . 100 K.
2. Lakbér a közig. pénztárából . . . . . 100 K.
3. Államszegélyből . . . . . 900 K.
4. Bogosulának államszegélyből hozzájárulása.

II. Kötelességei:

1. Az iskolának által megjelölt osztály v. osztályok
vezetése és közmunkáiban való oktatója.
2. A tanköteles gyermekek templomba vezetése, er-
kölszi és hazafias iránymű nevelése.

A csikmadarasi róm. kath. iskolavezető 1912. október 20.
án hozott juttatási határozata alapján

Áteli. Csikmadarason, 1912. november 20-án.

Kalló János
isk. az. elnöke.

Hajmócs
isk. az. jui.

József János
közs. jui.

Lukács Péter
bíró. elnök.

Lukács Péter

Ezúttal rekordidő alatt készül el az épület. A képviselőtestület ebben tartja meg az 1899. decemberi ülését. A megrendelő az átvételkor visszatart a kivitelező munkadíjából 100 forintot a még el nem végzett munkák fejében. Ugyanakkor többletmunka címen kifizet az építőnek 280 forintot a közbirtokosság pénztárából. Az impozáns épületbe (ma a keleti szárnyában van a tornaterem) elsőnek Ambrus Ferenc kántortanító költözik be, a harangozói lakásnak szánt lakrészebe Mihály Elek tanító.

A század elején kísérlet történik az állami elemi iskola felállítására, illetve a felekezeti államosítására. A hitfelekezettől független, az állam felügyelete alatt működő népiskola gondolatának felvetése nagy feszültségeket gerjesztett a faluban. Az okfejtés egyszerű: az egyház saját iskolája pozíciójának a gyengítését vélte felfedezni a kísérletben. Az ellenállás oly erős, hogy a szándék hamujába hull! Viszont a politikai község magáénak tekinti a meglévő iskolát; ez tűnik ki jelentős anyagi áldozataiból, amelyeket fejlesztésére fordít. Bizonyíték erre nemcsak az új tanterem létesítése saját költségén, hanem a meglévő emeletes iskolaépület karbantartása. A 29 éves ingatlan följávitását saját költségen irányozza elő, a pénzforrást a község erdejéből kiszakított népiskolai erdő értékesítéséből teremti elő. Ekkor a felekezeti iskolának számottevő értékesíthető erdeje nem volt.

A tagosítást szabályozó 1868. évi 38. törvénycikk 38–39. paragrafusára hivatkozva az erdő- és legelő-elkülönítések alkalmával a falu közös területéből „kikasított egy századrész földterület erdő, legelő, kaszáló, és a községi iskola alap javára bekebeleztetik”. Az 1903-as évi birtoklási lap községi iskolai alapként 170 hold 337 négyszögből erdőt jelöl meg a Szélbükk erdőrészben és 1 hold 726 négyszögöl kaszálót. (Ugyanakkor a felekezeti iskolának szinte semmi telekkönyvezett vagyona nincsen.)

A főjavítások elvégzésére 1903-ban a község erdejét kezelő eljáróság – Máthé Dénes erdőgondozó, Pál Lajos, Váncsa Benedek, Sándor Joakim községi bíró, Mihály Elek jegyző és Ferenc Mózes erdőőr – úgy döntött, hogy a községi iskola erdejét a felekezeti iskola fenntartására használják: „Az erdő haszna – szól a döntés – a római katolikus iskolának megmentessék: az erdőhaszon élvezőjévé tenni ezt az iskolát, hiszen a községi iskola részére kiszakított erdő őt illeti; nem lévén a községben más iskola.”

Az iskola számára értékesítendő erdőt a „Kokojzás” erdőrészben jelölték ki, és árverés útján értékesítették. Az árverésen az erdővágási jogot Vendell Dávid csíkszeredai fakereskedő kapja meg 11657 koronáért.

Az állami erdőhivatal 602/1915 sz. határozatával szabja meg az iskola mint „erdőbirtokos” kötelezettségeit. E szerint a „Kokojzás” erdőrészben 10 kataszteri holdon „mesterséges erdősírtési munkát” köteles végezni. A felekezeti iskola – noha a levágott és értékesített fatömeg közvetlen haszonélvezője volt – e munkát nem vállalja, áthárítja a nem létező községi iskolára. A magyar királyi Állami Erdőhivatalhoz küldött válaszában az egyházi iskola nevében a plébános egyértelműen fogalmaz: „a 10 hold fásítása a községi iskolát terheli”.

1906-ban várakra emlékeztető *kőkerítés épül* a templom és iskola frontján, melyhez 160 szekér követ használnak fel. (1980-ban az iskola előtti részt lebontatták, mivel akadályozta a frontján lévő két tanterem természetes megvilágítását.)

Apponvi Albert gróf vallás- és közoktatási miniszter kezdeményezésére az 1906–1918 közötti időszakban elfogadott törvényekben a népiskolai tanítók illetményéről (1907.),

A felekezeti iskola a templom alatt

a nem állami népiskolák jogviszonyairól (1907.), az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről rendelkeznek. Az ún. „Lex Apponyi” néven ismert törvények hozatalával egy időben megszerzte ki a iskola-államosítási akció. A rendelkezésekből Madarason is „államosítási törekvéseket” olvasnak ki. „Az egész vármegyében megindult az államosítási mozgalom” – írja a Domus Historiában Balló esperes plébános, az iskolaszék elnöke – Madarason is. Dr. Balla István m. kir. megyei tanfelügyelő mindent elkövet az iskola államosítása céljából”. Az 1908. december 3-án kelt 79–82. sz. képviselőtestületi és iskolaszéki közös jegyzőkönyv tételesen fogalmaz: kimondatott az államosítás. A döntést támogatták: Sófalvi József jegyző, Mihály Elek, Pálosy Géza tanítók, Király István kántortanító és Dr. Székely Manó körorvos, akiről a plébános a Domusban megjegyzi: „zsidó származású”. Balló János egyedül maradt az iskola jellegének (NB. egyházi) védelmében: természetesen leszavazták. A beterveztett indítványt a püspök elvetette. A községi képviselőtestület 1910-ben az iskolát *községivé* nyilvánítja. A pap, az iskolaszék elnöke a Közoktatásügyi Minisztériumhoz fellebbez. A Minisztérium indokoltan véleményezi a megkeresést, helyet ad a fellebbezésnek. Ennek alapján a Megyei Közigazgatási Bizottság kimondja a végső döntést, a 127/1911. évi határozat leszögezi: „Meghagyja az iskolát római katolikus jellegében. Indoklások: a hitközség a tanítók fizetéséhez 576 koronával, a közbirtokosság pénztára

800 koronával, a kincstár (állam) 1490 koronával járul hozzá. Ennek következtében a szükségletek fedezéséről nemcsak a politikai község, hanem az egyház is gondoskodik. Másrészt az iskolatelek és az ingatlanok az egyház tulajdonát képezik.” Érvként szerepel – a plébános szerint: „mivel a polgári község az iskolának ősidők óta kegyura”, a felekezeti iskola kiadásainak fedezésére minden körülmények között köteles. „Ilyenképpen az iskola-jelleg megváltoztatásának joga – összegzi a Gyalokai Sándor főispán elnök kézjegyével ellátott határozat – nem eshetik a község egyoldalú elhatározása alá.”

A sok belső vitát előidéző iskolaügy lekerül a napirendről, viszont marad a gyűlölködés, főképpen a pap, mint iskolaszéki elnök és a tanítók között. Hogy mennyire hatott ki a torzsalkodás az oktató-nevelő munka minőségére, nehéz felmérni, de bizonyos, hogy a tanítók sorra kérik áthelyezésüket más tanintézetekbe. Király István nem jószántából távozik Csíkszentgyörgyre! Helyébe Hajnód Pál csíkszentimrei kántortanító lép.

1912-ben nő a tanítók létszáma (4 tanítói állás), hiszen az iskolaköteles gyermekek száma számottevően emelkedik. A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter a 112.115. sz. leiratában 900 korona állami segítyt utal ki az új tanítói állás finanszírozására. A kinevezés feltételeit ily módon szabja meg: „legyen képesített okleveles, magyar honos, pályázat alapján nyerjen jogot, legyen biztosítva a megfelelő módon felszerelt tanterem”. Ma is modell értékű az alkalmazás modus vivendije. (Ezért érdemes elidőzni a kinevezési procedúra háza táján!) A meghirdetett pályázaton öten jelentkeznek: Gáspárné Hajnód Berta Tápiószecsőből (Pest megye), Csíki Gizella Erzsébetvárosról, Kovács Anna Ozsdoláról, Kiss Margit Barátról és Császár Ilona Brassóból. A döntés Hajnód Bertára esik. Figyelembe vették szolgálati idejét, bizonyítványát, a szakmai gyakorlatát és tapasztalatát. Mint szubjektív tényező „figyelembe vétetett özvegyesége”. Az iskolaszéki választást Majláth püspök írásban erősíti meg, egyúttal megint Balló János alesperes plébánost, amiért a választási gyűlésre nem hívta meg a kerületi esperest. Balló – a Domusban – ártatlanságát bizonygatja, hiszen ő csakis az iskola ügyét szolgálta azzal, hogy operatívan cselekedett, ugyanis 120 tanuló volt egyetlen tanterembe összezsúfolva.

Ebből az időszakból áll rendelkezésünkre körütekintőbb, részleteket sem nélkülöző pedagógusi munkaértékelő, egyes vonatkozásaiban erkölcs-jellemrajz. Az értékelő az iskolaszék elnöke, maga a plébános. Íme néhány portré-vázlat az 1913. évből: Mihály Elek „rég tanító, egyszerű, de szorgalmas, az V–VI. osztályokat vezette; Hajnód Pál kántortanító a III–IV. osztályos fiúkat oktatta. Elég jó és szorgalmas tanító és kántor, de kezdetben egy kicsit az államosítás (!) mellett agítált mások biztatására. Később elhallgatott a plébános intései nyomán: Pálosi Géza lusta, kényelemszerető, az életben nagy szerepet játszani akaró ember. A II. és IV. osztályok lányait vezette. Gyenge tanító, nem szereti az iskolát, pedig esze elég van. A tanítótársai félnek is attól, hogy az ő növendékei kerülnek kezük alá, mert rendszerint buták, nem lévén szegények jól tanítva általa. Mégis ez a legény (!) az, aki mindent elkövetett az államosítás mellett. Biztatta tanítótársait, az egyháztanács és iskolaszék tagjait, az előljáróságot. Ha a pap előtt szóba került az államosítás, ő volt az, aki a legjobban mosta a kezét. Hogy ő ártatlan az ügyben. Szóval paradicsomi kígyónak – tekervényessége miatt – szépen bevált volna. Látszik, hogy reformátusból, az érdek miatt lett katolikus! Hajnód Berta szigorú tanító, az I. vegyes osztályt vezette.”

Az Apponyi-féle iskolatörvény szellemében egyre fokozottabb a gondoskodás az iskola tanügyi személyzetéről. Egy-egy új pedagógus alkalmazásakor javadalmi jegyzőkönyv készül, mely kézzelfogható garanciákat helyez kilátásba a tanító évi jövedelmének szavatolására. Jellemző példa e tekintetben az 1912-ben alkalmazott Hajnód Berta tanítónő esete. A készült okmány leszögezi: az iskola fenntartója – Csíkmadaras hit- és politikai községe és közbirtokossága a tanító jövedelmét együttesen biztosítja: alapfizetés a közbirtokosság pénztárából 100 korona, alapfizetés-kiegészítés állami segélyből 1500 korona, lakbérilletmény a közbirtokosságtól 260 korona, kert-illetmény, szintén tőle 20 korona, összesen 1880 korona. A jegyzőkönyv alapján készült el a díjlevél, mely a jövedelem mellett feltünteti a tanító kötelezettségeit is: „Az iskolaszék által megjelölt osztály vagy osztályok vezetése és kézimunkában való oktatása; a tanköteles gyermekek templomba vezetése; erkölcsi és hazafias irányú nevelés.” A díjlevélben feltüntetett köteleességek pontos teljesítését az iskolaszék kérte számon és bírálta el. E tekintetben tanulságos az iskolaszéki elnök levele Hajnód Bertához, aki az 1915–16-os tanévben többszöri hiányzás miatt kap intőt. Az elmarasztalás okai között szerepel: „nem vezeti a gyermekeket a templomba vasárnap és ünnepnapokon, egész napokat hiányzik óráról, többet látják a tanfelügyelőségen, mint a munkahelyen [...]” Az iskolaszék nehezményezi, hogy nem lakik a faluban (az első ingázó pedagógus az iskola történetében). Utasítja, hogy költözzék a faluba, hogy „elláthassa feladatait, hiszen ezt megköveteli állása, s főképpen az a sok gyermek, akinek a jövője – legnagyobb részben – a tekintetes asszony kezébe van letéve [...]”

Az *első világhégés* nem múlt el nyomtalanul a település iskolájának háza táján sem. Már a világháború első éve elszólítja Hajnód Pál kántortanítót. Alig-alig folyik a tanítás, többször bezárják az iskola kapuját járványos betegségek miatt: „himlő, torokbaj, torokdaganat”. Az 1915. évben szünetel az oktatás. A torokbaj szedi áldozatait, „naponta 4–5 gyermek hal meg”. 1916-ban, a „román betörés” nyomán beálló menekülés szünetelteti a tanítást, majd 1917-ben már a teljesen feldúlt iskolaépület teszi lehetetlenné az oktató-nevelő munka újraindítását. Az emeletes iskolaépületet fogolyszállássá alakították, az épület padlását felgyújtották, de a lakosságnak időben sikerült eloltania a tüzet. Mihály Elek tanító lakóházát is teljesen kifosztják.

A háború befejezését követő évben, alapjaiban megváltozott körülmények és feltételek között, bár sántikálva, újraindul az oktatás. A tanítók többsége kicserélődik. A súlyos gondokat azonban nem a szakemberhiány, inkább az anyagiak okozzák. Nincs alap az épületek kijavítására, fenntartására, a tanítók fizetését is a közbirtokosság vállalja fel „akár kölcsönképpen, a visszafizetés reménye nélkül, fajiságunk megvédésétől indítatva [...]” A gyermekek rendkívül foghíjas iskolalátogatásának oka a ruha- és lábbeli-hiány. Az oktatás színvonala lecsökken, nincs taneszköz, tankönyv. A drámai helyzetet tetőzi az iskolaszék elnökének, a papnak a letartóztatása, a tanítók üldöztetése, mert „magyar nevelést adnak” a növendékeknek. Ilyen szorongatott anyagi és szellemi helyzetben köszönt rá Csíkmadaras oktatására az új korszak.

*Az írni-olvasni tudók száma Csíkmadarason
1880–1930 között a népszámlálási adatok szerint*

Év	A lakosság összlétszáma	Iskolás kor előttiek	Hat éven felüli lakosság		
			összesen	ebből írástudó	
		szám	szám	szám	%
1880	1935	[310]	[1625]	301	18,5
1900	2055	337	1718	935	54,4
1910	2255	402	1853	1291	69,9
1930	2263	481	1782	1537	86,4

FORRÁSOK:

DomHist 22., 224., 231–234., 239., 242–246., 253., 259., 262., 266., 268.

Plebánia lt., Iskola Napló, 33. sz. Az iskola tervrajza, iskolajavítási iratok, tanítói díjlevél.

Aponyi Albert: *Pedagógiai lexikon*. Bp., 1976. 86.

Román nyelvű állami iskola a magyar faluban

Trianon után – akárcsak egész Erdélyben – gyökeresen új helyzet alakul ki Csíkmadaras oktatásában is. Kezdetét veszi az a drámai Folyamat, amelyben az új hatalom valósággal ráveti magát a magyar anyanyelvű oktatásra, hogy fokozatosan fölszámolja olyan településeken is, mint Csíkmadaras, ahol magyar lakosság él. Valósággal „hadizsákmányként” kezeli még a felekezeti iskolákat is. Módszerekben nem válogat: a cinizmustól, a sanda asszimilációs törekvéseken át a gátlástalan erőszakig, mindent latba vet. Tizenhat évre volt szüksége, hogy a közel 200 éves helyi Alma Matert, a szó legbensőbb értelmében, a halálba kényszerítse.

Az első csapást az 1924. évi *Anghelescu* nevével fémjelzett iskolatörvény jelentette, melynek van ugyan egy pozitívuma, a kötelező ingyenes hétéosztályos állami oktatás bevezetése, de az már lesújtó, hogy az oktatás tannyelve a román. Még a felekezeti iskolákban is kötelezővé teszi a III. osztállyal kezdődően a román nyelvet. Tömegesen hozzák létre magyarul falvakon is a román tannyelvű iskolákat. Ezzel a folyamattal indul meg a településen is az egyházi iskola kálváriája. Mert – noha az egyház szívósan küzdött magyar anyanyelvű iskolájáért – az ingyenes állami oktatás rendkívül csábította a szegény, nehéz anyagi körülmények között élő családok gyermekeit. Emiatt a felekezeti iskolára a fő veszélyt a tanulólétszám rohamos csökkenése jelentette, ami az iskola bezárásához vezethetett.

Úgy véljük, ma is érvényes tanulságokat vonhatunk le, ha fölillantjuk a fennmaradásért folytatott szívós, legtöbbször ádáz küzdelem epizódját. A Domusban ez áll: „Az új

államalakulat az iskolát nehéz helyzetbe hozta. Megszűnnek az állami segélyek. Gyanús-sá vált az iskola, megfigyelés alá kerültek a pedagógia emberei [...] irredentizmussal vádolják őket. A tanítók a nép fizetetlen napszámosai lettek. A hitközség nem törődött, a nép közönyös volt. Terjedtek a háborúból hozott bolsevista eszmék. Az önkényes hatalommal dacoló Jenőfalva, Csíkmadaras és Borzsova a Revizoratul Școlar (állami tanfelügyelőség) alá kerül. A településen eluralkodik a hitetlenség és reménytelenség. Oka: elveszik magyarnyelvű iskoláját, de folyik a gyűjtés az egyházi iskola javára. A fiatalok a kulturális előadások bevételeit ajánlják fel az iskola fenntartására. A község vezetősége megfélekedzik patronáló, iskolafenntartó kötelezettségéről, „vakságában nem veszi észre, saját fájának vesztét ön maga segíti elő [...]”

Nagy a tanácstalanság, a zűrzavar értékvesztést idéz elő. „Az iskola csapszéknek, csárdahelyiségnek használtatik fel, emiatt a jótékony célú előadások elmaradnak. Maga a miniszter úgy informált, hogy a madarasi nép iskolája államosítását akarja. Ezt cáfolja meg a hitközségi közgyűlés, mely döntését így összegezi: »Ősi római katolikus iskolánkat, mely az anyaszentegyházzal egyidős, semmilyen körülmények között nem adjuk ki a kezünkből, s nem kívánjuk az államosítást.«” A határozatot a kolozsvári Vezérigazgatóság rosszállóan fogadja, a 10 354-es számú leiratában megint az iskolát. Megsokasodnak az iskolai ellenőrzések a megyei szervek részéről, mindenbe belekötnek. A tanítók lehetnek lelkiismeretesek, bármely pillanatban elbocsátják őket, jóllehet sikeresen tették le a román nyelvvizsgát. Kutatják az egyházi iskola ingatlanjainak eredetét, vizsgálják a telekkönyvetket, a tulajdonjogot.

A település a Brassói Tanfelügyelőség „kedvelt” vadászterületévé válik. Gligor Popescu és Nicolae Comănescu tanfelügyelő és Toma Măhara segédtan felügyelő egyre gyakrabban fordul meg az iskolában. Kifogásolják a román nyelv tanításának színvonalát, és elsajátításának ütemét igen lassúnak minősítik.

Az anyagi segítség nélkül *magára maradi iskola* adományokból, gyűjtésből tengeti napjait. Terményt gyűjt, értékesít, ebből fedezi legszükségesebb kiadásait. Közben „meszel, súrol a pap, a kántortanító, a tanító; a tűzfát naponta a gyermekek hozzák magukkal”. A prefektus 1923. június 7-én iskolatanácsot hoz létre, és a 2002. számú rendeletével törvényerőre emeli működését. Fő feladatául, küldetéséül a „jövendő iskola – értsd: román nyelvű állami iskola – előkészítését” jelöli meg.

Az 1923. évben már negyedszer bukkannak fel Csíkmadarason a brassói tanfelügyelő urak, csapatostul, hogy „üssenek még egyet a katolikus iskolán”. Az egymást érő fenyegetések tettekké érlelődnek. A falu történetében első ízben 1924. október 25-én meglepetésszerűen felbukkan az *első román tanerő, Fedneci Gheorghe* (20 éves) személyében. „Szánandó volt helyzete – jegyzi meg a Domus krónikása –, egy szót sem tudott magyarul. Noha mindig a Revizoráton volt, eredményt nem tudott elérni. Egy hónap után bevonul katonának [...]” Bizonyára a felderítő előørs szerepét szánták neki!

Az „új világ” szirénhangjainak még az egyházi iskola tanítói sem tudtak egyformán ellenállni. Különösen azok, akik viszonylag hamar és könnyedén sajátították el az állam nyelvét. „Ennek birtokában – utal nem kevés iróniával a helyzetre a plébános – nagyobbak érezték magukat tanítótársaiknál, a revizorok kegyeibe jutottak, s fölényesen kezdtek viselkedni. A katolikus iskola panaszos (!) lett előttük. A szerencséseeknek egyik szerencsét-

lene lelt Cseh Judit tanítónő. Elbizakodott, ideges, panaszos kezdett lenni, a legkisebb – felettesi – megjegyzésre is ingerlékeny lett.” Az eredmény – meghasonult önmagával. Esete, sajnos, nem egyedülálló! 1925. november 21-én beadta lemondását, rögtön kinevezette magát állami tanítónak Madэфalvára, de helyben marad, és négy gyermekkel állami (sic!) iskolát alapít. Próbálkozása néhány hónap múlva dugába dől. „A test kidobja magából az idegen elemet” jegyzi meg szellemesen a Domus. Osztályterme a faluban bérbe vett szoba, tanítványai csendőrgyerekek voltak.

Az 1925-ben közzétett, a magániskoláztatásról szóló Anghelescu-féle törvény több száz éves múltú felekezeti iskolát – köztük a csíkmadarasit – *magániskolává degradálta*. Felülvizsgálták az iskola és tanerői működési engedélyét, a nyilvánossági jogot. A falu egyházi iskolája mindent igazolni tud, de nem mentesül attól a megkötéstől, hogy a nemzeti tantárgyakat ne román nyelven tanítsa. Másrészt, a nyomás új formájaként, kötelezik, hogy a tanulók év végén más településekről verbuvált állami román nyelvű iskolák igazgatói elnökletével vizsgálzsanak. 1927-ben Jamandi Adam Szenttamásról, 1928-ban Iacob Vasile Dánfalváról elnököl.

1928-ban a hatalom ismételten kísérletezik az egyházi iskola konok ellenállásának a megtörésével és a román nyelvű állami iskola felállításával. Ezúttal kifinomultabb, rafináltabb eszközökhöz nyúl: a helyi lakosság kebelében keres az együttműködésre alkalmasakat. Keres és talál. Benedek Ödön kereskedő fog az alkalmon, kinevezeti fiát az állami iskola igazgatójának. De a pályázaton – az eszközként használt renegát magyart – félreállítják, és a regáti Gheorghe Feducit nevezik ki. A pórul járt közreműködőről a krónikaíró finom iróniával megjegyzi: „Hiába, hittérítésre még az efféle benedeket sem tartják megbízhatónak.”

De a hittérítés, a támadás fokozódik, frontálisabbá válik. Az iskola tantermeinek a zsúfoltságára hivatkozva próbálják megfosztani növendékeinek egy részétől. Elrendelik: a beírt 216 tanulóból „csak 188-at tőrnek meg, 28-at az államiba követelnek”. A túlzúfoltságot maga a prefektus állapítja meg a helyszínen! Az iskolaszék a karácsonyi szünetet arra használta fel, hogy belső átalakítással növelje az osztályterem egy tanulóra jutó felületét. A bővítést a harangozói lakrész két helyiségének az osztályteremhez való csatolásával valósította meg. De ennél is továbblép az iskolaszék erőltetett menetében: létrehozza az ötödik tanítói állást, és Csiszer József frissen alkalmazott tanító lakásának egyik szobájában berendezi az 5. osztálytermet.

Az újabb provokáció nem késlekedik. Az immár hírhedtté vált Lateş Nicolae „subrevizor” és Simeon brassói inspektor követeli, hogy tüntessék el az iskola homlokzatáról az 1878-as feliratot, és *román nyelvű cégtáblát* helyezzenek el. Lateş alrevizor csak Csíkmadarassal törődik. Állandó „össztűz alatt” tartja az egyházi iskolát. Az állami iskolába összeírt gyermekek szüleit próbálja meggyőzni a román nyelvű tanulás előnyeiről. Az arzenálba bekerülnek az erőszak eszközei is. Beindul a szülők bírságolásának a gépezete. E célból igénybe veszik a sebtében megalakított állami iskolatanácsot. A tanács legtöbb gondja, hogy nincs az állami iskola részére saját épület. Ami van, az egyház tulajdona. Helyiségek bérbe vevésével kísérleteznek, oktatási célra, de a lakosság ellenállásába ütközik a szándék. Jó példa erre a nagykendi Somschits grófi család, amely nem adja ki telkét és házát (az Olt-híd melletti Kozma-féle kúria), noha az lakó nélkül áll.

Meg a főrevizor, Mălinescu Constantin és az alispán sem áttolja a faluban házról házra jární, és gyermekeket toborozni az állami iskola beindításához. Az 1928/29-es tanév kezdetén – noha az állami iskolának nincs beírt tanulója – két állami tanítót neveznek ki, akik látva a helyzetet, továbbállnak. A következő iskolai évben Antal Kálmán (!) dánfalvi tanító kísérli meg, hogy igazgatói címét *de facto* létező iskolával hitelesítse. Sikertelenül.

A felekezeti iskola *1930-ban ultimátumot kap*: szeptember 1-re *újabb tanterme legyen*. A hatalom ostromgyűrűjében és kereszttüzében állva, mi mást lehetett volna, mint hogy döntő lépésre szánja el magát: bármely áldozatba kerüljön a településnek, új iskolát épít a meglevő kettő mellé. Talán így véget vethet (?) az iskola tűzhelyzetének. Ahhoz, hogy a „kiadott” határidőre elkészüljön az építmény, határozott, energikus és jól összehangolt cselekvésre volt szükség. Hiszen csak hónapok álltak rendelkezésére. Az egyháztanács és iskolaszék nem habozik. Kapóra jön, hogy lebontják a régi községháza épületét, mert a faanyag egy része hasznosítható. A kor hangulatát jól érzékelteti az 1930. április 6-i jegyzőkönyv: „[...] tanteremről kellene gondoskodni, egyet a jelenleg bérelt helyiség helyett, mert az már kicsi (a tanító lakószobája), egyet óvoda céljára.” A cselekvésre „most van az idő, mert később elkésünk vele [...]”

A gyűlés megbízza Antal Gergely gondnokot és Horvát Józsefet, hogy vegyenek részt a lebontott községháza építőanyagainak árverezésén, „olyan ajánlatot tegyenek, hogy az épület a miénk lehessen”. Az üzlet sikerül, a faanyagért 30 000 lej fizetnek.

A település esperes-plébánosa, Vilman Géza megkereséssel fordul az Erdélyi Római Katolikus Status Népoktatási Ügyosztályához, anyagi támogatást igényel a tervezett új tanterem és óvoda felépítéséhez. Levele hangvétele drámai, már-már segélykiáltás a végső veszélyben: „Egész Csík megyében Csíkmadaras az a község, ahol még se állami iskola, se óvoda nincs. Óriási küzdelmet kellett kifejtenünk, hogy a helyzet így maradjon [...]” Miután felvázolja 1918-tól az egyház küzdelmének főbb állomásait, így folytatja: „Segítségért esedeznék! 518 tanulókötelesünk van. Ha segítenek, hat tanteremmel megálljuk a helyünket (?), ha segítséget nem kapunk, nekünk is kapitulálnunk kell [...]”

Ma is, a XXI. század elején *csodának* minősíthető a falu teljesítménye. 1930. május 18. és szeptember 1. között felépül a 28 méter hosszú épület. Az épület helyet ad egy tanteremnek, egy óvodai „foglalkozó- és játszóteremnek” és egy tanítói lakásnak: szoba, konyha, kamra. A kivitelezéshez a lakosság 356 ígás és 95 kézi munkanappal járul hozzá. A nyilvántartásból kitapintható: ott volt mindenki, egy emberként, aki csak mozogni tudott. A végső veszélyben lehet csak így összefogni! A közmunkák nyilvántartási naplóját közszemlére kiállították, senki sem fellebbezett, maga az erdélyi püspök láttaozta!

Az építkezés 232 000 lejbe kerül. A hozzájárulók felsorolásával nemes tettükre szereztnénk az utókor figyelmét felhívni, elismerésünket kifejezni: az Erdélyi Status Népoktatás Ügyosztálya 200 000 lej kamatmentes kölcsöne, melynek visszatérítését a közbirtokosság vállalta, Vilman Géza esperes-plébános gyűjtése 50 ezer lej (amelyért jótáll az egyháztanács), Horváth Alajos 15 ezer leje, amelyet az iskola udvarán lévő lebontott csűr anyagáért fizetett.

Megjegyzendő, hogy az építés folyamán a terv módosul: az óvodai foglalkozóterem helyett egy nagyobb méretű helyiséget képeznek ki „ünnepélyek és énekkarpróbák” céljára. Az óvoda pedig a tanítói lakásban kap otthont. A tanács a jegyzőkönyvben leszögezi,

hogy az „újonnan épült ház a csíkmadarasi Római Katolikus Egyház tulajdona, és mint bérelt helyiség, jelentessék be, de egyelőre bérmentesen adja a Római Katolikus Iskola-célokra az egyház [...]”

Az épület ma már nincs, 1987-ben bontatta le a néptanács, mivel teljes felújítása nem lett volna gazdaságos.

Hiába épült fel az új tanterem és óvoda, hiába a faluközösség emberfeletti erőfeszítése. A hatalom nem mond le szándékáról, hogy a magyar nyelvű felekezeti iskolát felszámolja. Az iskolával szemben támasztott eddigi követelése – amint látni fogjuk – nem az anyanyelvi oktatás anyagi feltételeinek a javítását és hatékonyságának növelését célozza, hanem olyan helyzetet akar teremteni, amelyből nincs kiút, amely az egyházi iskola bukását eredményezi. Mert ez ideig is a (teremhiány miatt) zsúfoltságra való hivatkozás csak ürügy volt, ködösítés. Taktikát kellett változtatni, a támadást nyíltabb, diktatórikusabb módszerekkel fokozni. Szász Ferenc tanító felesége, Páder Karolina Vasilie Iacobbal, a dánfalvi iskola igazgatójával a román tannyelvű állami iskola beindítására vállalkozik. A gyerekek toborzására bevezették a névelemzést. Sikerül 13 gyermeket az állami iskolába beíratni. Páder Karolinát, érdemei elismeréséül, kinevezik óvónőnek a nem létező óvodába.

Az események ilyenén alakulása miatt a községi képviselőtestület 1930. november 23-án a közoktatásügyi miniszterhez intézett folyamodványában fejt ki tiltakozását. Ennek lényege: nincs szükség egy új iskolára Csíkmadarason. A több mint 150 éves múltú egyházi iskola megfelelőképpen szavatolja a falu összes gyermekének képzését és nevelését. A község nem kíván a nyakába venni évi 48 000 lejes terhet, amibe az állami iskola fenntartása kerülne. A felekezeti iskolának mind az öt tanítója képzett, okleveles, letette a román nyelvvizsgát. Különben is a 137 500/1930. minisztériumi rendelet előírja: csak 40 gyerekkel létesíthető új iskola. A 13 tanulóval elindított iskola nem törvényt. A beírtak szülei „sosem járnak templomba, kommunisták, munkakerülők, nincs vagyonuk, nem fizetnek adót sem [...]” A kéréshez, névsort csatol a községi képviselő testület, amelyen felüti a szóban forgó gyermekeket: Nyikos Petru V. o., Juhász Dionisie IV. o., Timár Iosif IV. o., Miklós Regina IV. o., Miklós Ana I. o., Ferenc Elisabeta IV. o., Ferencz Iosif II. o., Lőrincz Dionisie V. o., Lőrincz Ádám I. o., Bőjte Francisc II. o., Bálint Lázár II. o., Tóth N. V. o., Tóth N. II. o. Szüleik anyagi érdekből cselekedtek így. A beteresztést aláírja Antal Áron községi bíró, Bogács Dénes községi albíró, Vilman Géza, Lőrincz Dénes, Tamás Áron, Horváth József, Bíró Lázár, Süketh Péter, Bálint Ferenc, Szócs András, Fazakas Imre, János Gergely és Mezei Lázár képviselőtestületi tagok.

Az Angheseu-féle oktatási törvény hírhedt 8. cikkelyének alkalmazása sorsdöntő fegyverténynek bizonyult az iskola körüli harcban a 30-as évek elején. Az az előírás, amelynek értelmében azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették (sic!), gyermekeiket csak román tannyelvű iskolába járathatják, több tucat család gyermekének a magyar iskolától való eltiltását váltotta ki. Az e célból beindított származáskutatás és névelemzés ugyanis a Hajdu, a Dombi, a Horváth, a Boér, a Szócs, a Vánca, a Blága családokat románoknak nyilvánította.

A *származás és névelemzés* a szülők beleegyezése nélkül folyt. Erről tanúskodnak egész családcsoportok nyilatkozatai. „Ma szólt az egyik nyilatkozat – 1930. szeptember 1-én megjelentünk a csíkmadarasi községházánál abból a célból, hogy nyilatkozatot adjunk

az ottlevő Iacob Vasile és Szász Ferenc állami tanítók előtt, mert gyermekeinket a római katolikus iskolába akarjuk járatni. Az állami tanítók a nyilatkozatainkat nem vették figyelembe, és gyermekeinket az állami iskolába írták be. Indoklásuk az volt, hogy mi románok vagyunk. Bármennyire tiltakoztunk, mégsem sikerült akaratumknak érvényt szerezni. Az ott lévő két csendőr szintén ránk támadt, hogy mi mit akarunk. A tanító úr azzal fenyegetett, hogy átesznek a határon (sic!), ha nem engedelmessékedünk. Szabad iskolaválasztási jogunkban ennyire korlátoztak, de mi ezt el nem ismerjük, és újólaj kijelentjük, hogy gyermekeinket a római katolikus iskolába akarjuk járatni.” A nyilatkozatot aláírták: Szócs Márton s. k., Hajdu Istvánné, Hajdu András (néviroja Szócs Márton), Dombi Áronné, Boér Áronné, Horváth József. Ehhez kapcsolódik a helyi hatósági szerv nyilatkozata „[...] a községházánál Szász Ferenc és Iacob Vasile tanítók Horváth József madarasi lakos Anna nevű lányát [...] Horváth József tiltakozása ellenére nem engedték, hogy szabad akarata szerint a Mada-

Egy évvel ezelőtt román sorspecsétellel meg a csikmadarasi felekezeti iskola sorsát

Mit ígért Chele tanfelügyelő és miért szegte meg ígését a vizsgálat lefolytatása után? — Balázs Lajos plébános tragikus szerepe a szomorú ügyben

Csiksztereda, szeptember 23.
A pár évvel ezelőtt még het tanerős csikmadarasi felekezeti iskola sorsa megpecsételtetett. A tanügyi hatóságok kiadták a hivatalos rendeletet, hogy a nagymulin iskola a törvényben előírt tanulói létszám hiánya miatt megszüntetnek tekintendő s utasította az állami iskolai igazgatót, hogy a tanteremnek ajtajait pecsételje le.
Az iskola sorsáról az évi beiratkozások kapcsán részletes jelentést közöltünk. Megszoktuk, hogy az állami iskolai igazgató milyen eszközökkel szedte el a felekezeti iskola tanulóit s jelentette, hogy az évi beiratkozásoknál az álla-

mi iskolai igazgató csak hat gyermek beiratkozását ismerje el törvényesnek, a többi 32 beiratkozott gyermeket az állami iskolának követelte. Ez volt az állami iskolai igazgató utolsó rohama a felekezeti iskola ellen. A törvény ugyan je 30 tanulóit ír elő iskolánként. Ha ez a létszám nincs meg, az iskola nem működhetik. Amennyiben tehát az állami iskola igazgatójának igaza lesz, úgy az iskola megszűnt.
Es az állami iskola igazgatójának igaza lett. Az utolsó roham is sikerült, a csikmadarasi felekezeti iskola megszűnt. Hogyan, milyen körülmények között, kinek a hibájából?

Megdöbbenve hallgattak a szózatlanul ősrizte nyilatkozatot. A Magyar Párt helyi jogvédő irodáján azt a felvilágosítást kaptuk, hogy Lajos Balázs plébános tényleg a fenti jelzett körülmények között írta alá a jegyzőkönyvet. Az utóbbi időben két államilétlen igazgató pert is zúdítottak a plébános nyakára. Ilyen események után már nem olyan bizonyos az ember dolgáiban. Ki tudja mi lesz ekkor a háta mögött?

Nem tagadja meg tehát a jegyzőkönyv aláírását, de „fenntartással” írta alá. Igaz, „cu reserve” helyett „cu menținere” írt. Nem ismeri a román nyelv finomságait, szövegértés tekintetben vette a „cu menținere”-t.

Chele tanfelügyelő azonban tudja, hogy mi történt az aláírás körül, tudja, hogy a plébános mit akart írni. Itt is kérdéseltné a plébánost. De nem teszi, mert ő „jóakarója a felekezeti iskoláknak”.

A csikmadarasi állami iskolai igazgató megkapta már az utasítást, hogy a kellő létszám hiányában megszünt felekezeti iskola” bevitéséig nem újtanulók felvételét engedélyezze. A jegyzőkönyv előterjesztése után az iskola megszűnt. A jegyzőkönyv előterjesztése után az iskola megszűnt.

Közben újabb és újabb panaszokat fogalmaznak a csikmázei egyházi és világi vezetők az ügyben. Helyszíni vizsgálatot kérnek a minisztertől. Az eredmény majd elvállik.

Ferenc Gyárfás

Chele tanfelügyelő magyaróráttal szolgált

Amikor a felekezeti tanítók gyűlésén a csikmadarasi iskola esetét felémelték, meg Chele tanfelügyelő is megdöbben. Ez már igazán gyors íram volt. Ilyen népszerű felekezeti iskolát pár év alatt elnéptelensíteni az állami iskola javára túlzatosan személyes dolog. Vizsgálatot ígert s ezt is megígérte, hogy 23 gyermek beiratkozását utolaj engedélyezni forja s így módot nyújt arra, hogy a törvényes létszám az iskolának meglegyen.

Chele tanfelügyelő ízrete szerint a vizsgálat megtörtént. Es utána a tanfelügyelő nem állotta az ígését. Miért? A magyaróráttal íz adta meg, amikor az ügyben felkerestük:

— A magyaróráttal kezzerű. Többnyire a helyszíni vizsgálatot Nastasec altanfelügyelő. A felvett jegyzőkönyv szerint a felekezeti iskolában beírt 36 gyermek közül 32 beírta törvény-

jegyzőkönyv aláírta.

— Most mondják meg az urak, hogy helyszínelhetem-e szembe az iskolafennartó hatóságok képviselőjének az állításával? Hogy minősíthetem törvényesen s a szábanforgó 32 beírást, az a plébános is törvénytelennek ismeri el az?

A kérdésre nem tudtuk felírni a meglepetéstől. Összintén megmondtuk a tanfelügyelőnek, hogy kételkedünk az állításban, mire okmányokat ízredett elő. Ízrástaltáról egy hiteltel jegyzőkönyv másolatát vett fel, melyet Nastasec Nicolae altanfelügyelő Oprea Leonte állami iskolai igazgató, Péterffy László felekezeti iskolai igazgató s Lajos Balázs plébános jelenlétében vett fel.

A jegyzőkönyv törvénytelennek minősíti 32 gyermek beírását, azokat az állami iskolába parancsolja s egyben jelzi, hogy a csikmadarasi felekezeti is-

rason fennálló felekezeti iskolába az 1930–31-es tanévre beírassa, azzal az indokkal, hogy a szülő román származású.” Aláírja: Antal Áron községi bíró, Horváth József, Bogács Dénes és Bőjte Áron képviselőtestületi tagok.

A hatóság akaratának érvényesítése érdekében beindul a büntetés gépezete. Kezdetben a névelemzéssel „bebizonyított” román származású gyermekek szüleit bírságozzák, akik nem járatták gyermekeiket a román nyelvű iskolába. A büntetés 300 lej. Aki nem alkuszik meg, vagy nem fizet, annál zálogolnak. E visszaélésről tesz panaszt az erdélyi püspöknél az iskolaszék elnöke az 5154. sz. felterjesztésében. Tettének viselnie kell a következményeit. Zaklatja a csendőrség, az ügyészségnél államellenes tevékenységgel vádolják. Rafinált manipulációknak lesz szenvedő alanya. A lakosságot a faluban szétszórt röpcédulák révén próbálják felbujtani, ellene hangolni.

A nagy és jogtalan büntetések eltörlésére az iskola vezetése a körzeti szenátor, dr. Pál Gábor közreműködését is igénybe veszi. A szenátor visszajelzésében ez áll: „A római katolikus iskolába beírt 36 gyermek szüleinek érdekében a kiszabott 300 lejes pénzbüntetés iránt a kérvényt a Közoktatási Minisztériumban benyújtottam, Căliani vezérigazgató a törlést elrendelte [...]”

A hatalom kezébe veszi a gyermekek iskolába beírásának procedúráját, a szülőt kizárja a természetes jogon nyugvó döntésből. Akikről a helyi „kiskirályok” bebizonyítják (!), hogy román származásúak, azok nem kapnak „dovada”-t (igazolást), tehát nem iratkozhatnak be az anyanyelvű iskolába. Az igazolásokat kényúr módjára Lates revizor „osztogatja”, a csendőrök védnöksége alatt. Mert szerinte másképp nem volna mód a cselekvésre „intre sălbatici”, azaz: vadak között, „mert vadaknak csendőr kell”.

Napirendre kerül a román nyelvű óvoda felállítása. A törvény előírta, hogy minden faluban, tekintet nélkül a gyermeklétszáma, kisedővónak is lennie kell. A 159. cikkely szerint a 20 „kulturzóna” között kiemelt helyen Csík megye is szerepel, ahol sok román származású polgár elfelejtette anyanyelvét. A rendelet szerint – ha szükség – más megyékből származó, főleg regáti születésű és neveltetésű tanerőket kell odairányítani. Akik jönnek, kötelezik magukat, hogy legalább négy évig teljesítsenek szolgálatot, jutalmul 50%-kal nagyobb fizetést, korábbi előléptetést élveznek, s ha letelepednek, úgy 10 hektárnyi letelepedési birtokot kapnak az állami (!) tartalékföldről. Indoklás: a román elem védelme. Főleg Csíkban van nagy szükség nemzeti és kulturális munkára, mert a „román megtámadva az idegen elemektől, elnemzetietlenedett, hátrányos helyzetbe jutott”.

Szászné Páder Karolina „óvónő” kísérlete a román nyelvű óvoda megteremtésére - gyermekhiány miatt – kudarcba fulladt. Postán dolgozó egykori kolléganője, Horváth Jolán sem jár különül. Menteni a menthetőt alapon a felekezeti iskola magára vállalja a „terhet”, az 1931–32-es tanévben beindítja a magyar nyelvű óvodás csoportot Hortáver Erzsébet vezetésével. Sajnos a 68 beírt gyermekből télen 1–2, ősszel-tavasszal 10–12 jelenik meg a foglalkozásokon. A Domus bejegyzőjének véleménye szerint „a szülők buktatták meg az óvodát, nem használ se házalás, se szép szó, se büntetés, mert mintegy 20 000 (lej) bírságot hajtottak fel”.

A település magyar nyelvű iskolájára egyre elviselhetlenebb nyomás nehezedik. 1932-ben három megbízható tanító készen áll a döntő csatára: a román nyelvű iskola létrehozására. Az élen Opra Leontin áll, aki Konstancáról jött nagy tervekkel. Harcostársai Ráduly Beniamin

és Moldovan Vilma tanító, valamint Burcsa Vilma a nem létező óvoda kinevezett vezetője.

A község vezetésében áldatlan helyzet kezd eluralkodni. A hatalomhoz hű ideiglenes bíró kerül a település élére. A kialakult helyzetről az *Erdélyi Lapok* „Az interimár bíró, aki hivatalos hirdetményben izgat egyháza ellen” (Alcíme: *Példátlan merénylet Csíkmadarason*) című tudósításában így vélekedik: „Nem szívesen foglalkozunk népünk olyan [...] dolgaival, melyek nem előnyeit, hanem hátrányait mutatják be népünk faja, egyháza és iskolája érdekei ellen.” Majd így folytatja: „A primári szék sok székely embert szédített meg. Majdnem minden székely falunak megvan az effajta embere. Azok közül kerülnek ki, akik néhány középosztályt kijártak, vagyonilag is tehetősebbek. Szándékuk tisztaságában erkölcsi érzékük nem tartja magas árnak fajuk, vallásuk, iskolájuk elárulását [...] Fercncz István gazdálkodó, időközi elnök közülük való. A kormány hűséges embere, bizalmi férfiúja. A hatalom pártolta fel, mert a Magyar Párt kiközösítette soraiból. Inog a primári szék alatta, újabb szolgálókat tesz [...]” Felbujtatva megbízható embereit, „állami iskolát követelnek, noha nagyszerű felekezeti iskola van [...]”

A község hiába tiltakozott, a prefektus felmutatta a primár által titokban beküldött kérést, melyet a lakosság nevében írtak. Az ilyen ember „típusa – jellemez a tudósítás – a fáját, vallását eláruló renegátnak [...]” Az ún. kinevezett községi vezető valósággal aláasta a település önvédelmi harcát. Izgatott az egyházi adó ellen, melyből a felekezeti iskola tanítóit fizették. Ezt az adónemet törvénytelennek nyilvánítja, a döntést az újságban meghirdeteti. Ezen túlmenően, ívet helyez el a községházán, amire az egyházi adót megtagadók bejegyezhetik nevüket. A lélekfertőzés sikeres volt, „szégyenszemre akadtak elég nagy számban aláírók” E ténykedésről az *Erdélyi Lapok* hírrovata megjegyzi: „Szomorú hírt vettünk Madarásról – Csík megye egyik legtekintélyesebb községe –, újból kivétették az egyházadót [...] Térjünk észhez! A gyermekek jövőjét a vallásos iskola készíti elő. A malomkövektől tartásák távol a minket még némileg összefogó egyházat és iskolát [...]”

Az 1935. június 21-i tantestületi ülés drámai légkörben folyik, a megállapításokból valóságos korrajz körvonalazódik: „A hatalom célja Felcsík legerősebb iskolájának a letörése: a túlfűtött nacionalizmussal államérdekeket takarnak: az állami iskola tönkremegy, ha nem nyúlnak erőszakhoz: a névelemzés évről évre egyre több családra kiterjed, ennek célja az állami iskola benépesítése: a gyermekek önként nem távoznak: kényszerítő eszközök: magas büntetések, zálogosítás (cserge, párna, óra, varrógép).”

1935. november 30-án Oprea igazgató, a csendőrorrmester, a végrehajtó és Veress Dénes „ganyésszekérre rakták a tárgyakat”. Popescu Ioan végrehajtó meglökdöste Lőrincz Dénest. Egyszerre 76 szülőnél foglaltak, s ennek nyomán 6 gyereket sikerül az állami iskolába kényszeríteni. December 19-én a kezdő büntetés már 575 lej, ami annyira megfélemlíti a családokat, hogy „egyszerre 79 tanuló áramlik át a felekezetiből, a legjobb tanulók, a legjobb gazdáké [...] A nép nem bírta a korlátlan bírságot [...]”

Mivel a felekezeti iskolának működési engedélyt sem bocsátottak ki, az iskola tanulói-nak idegen bizottság előtt kellett vizsgáznuk. A vizsgadíjat nehéz előteremteni, hiszen megszüntették az egyházi adót, s „a kepeére alapozni a személyzet fizetését annyit jelent, mint homokra építeni (...)” A közbirtokosság a csőd szélén áll, hatalmi nyomásra lassan magára hagyja az egyházi iskolát. Már-már a „szelídebb eszköztárból” való az, hogy perelik az egyházi iskolaépületeket. A lakosság, a falu előtt két alternatíva áll: vagy állami iskolát

épít, vagy a katolikus kerül veszélybe. Román nyelvvizsgán elbuktatják a kántortanítót, a többit „a kenyértelenség veszélye tartja hatalmában”. Az iskolaszék felteszi a kérdést: „Lehetséges-e élnie egy katolikus magyar iskolának vagy nem? Oly széles fronton ér a támadás, az eszközökben oly kevéssé válogatnak, hogy a mi esetünkben világos a felelet: nem.”

Az 1934–35-ös tanév végén Chele tanfelügyelő és Oprea (állami) iskolaigazgató előtt folyik a vizsga. Átment 30, bukott 49, 12 tanuló nem jelent meg, 4-et elbocsátottak, így az iskolaév teljesítménye 30 százalékos, amit ismét nyomós érvenként lehetett felmutatni megszüntetésére. Az iskolai könyvtárban 249 román nyelvű, 20 más (!) nyelvű könyv van, de csak 34 olvasó. Az is kiderül, hogy 4 tanítója van, igazgató Csiszér József. Az 1919. év óta milyen büntetést – szankciót – kapott, az iskola rovatban ez áll: „Directiunea Învăţământului Particular la 17 Mai 1935, in urma inspectiei din 22 Febr. 1935 Nr. 70 612/1935 – Avertismentul al doilea”, azaz másodsor is intésben részesült.

1936. szeptember 18-án Oprea igazgató csendőr jelenlétében lepecsételi és lelakatolja az egyházi iskola tantermeit. A püspök avatkozik közbe, Putner Árpád ügyvédet megbízza és felhatalmazza, indítson bűnvádi pert az önkényesen intézkedő igazgató ellen. A köztudatban a hírhedt, két évig tartó nagy per néven maradt fenn a kirakatper.

A törvényszék – többszöri tárgyalás után – felmentette a vádlottat, mert Bunea jegyző és társai tanúskodtak, hogy Oprea Chele tanfelügyelő szóbeli utasítása alapján cselekedett. A miniszter elzárkózik a kialakult helyzet kivizsgálásától, mert – jegyzi meg a Domus – „valakik az egész községet – a sok névelemzés alapján – román eredetűnek nyilvánították olyannyira, hogy az 1936/37-es tanévre 19 gyermeket szántak a felekezeti iskolának, akinek apai-anyai ágon harmadiziglen egyetlen névelemmezhetője sem volt az ősei között [...] Isten bocsásson meg nekünk!”

Íme, miképpen vélekedik Ferencz Gyárfás az *Erdélyi Lapok* a. é. szeptember 23-i számában, *Egy elvétett román szó pecsételte meg a csíkmadarasi felekezeti iskola sorsát* című írásában. Noha a szerző csupán a területi okokra hivatkozik, a román hatalom elnemzetietlenítő törekvéseihez nem fér semmi kétség. „A pár évvel ezelőtt még hét tanerős csíkmadarasi felekezeti iskola sorsa megpecsételődött. A tanügyi hatóságok kiadták a hivatalos rendeletet, hogy a nagy múltú iskola a törvényben előírt tanuló létszám hiánya miatt megszűntnek tekinthető, s utasította az állami iskolaigazgatót, hogy a tantermek ajtait pecsételje le.” A tények: az igazgató a felekezetibe beírt 38 tanulóból csak hatot talál jogosnak, mert hat tanuló rendelkezik „dovádával”, a többit az államiba irányítja. Mivel egy iskola működtetéséhez a minimális tanulólétszám 30, a felekezeti iskolát a megszűnés fenyegette. Chele tanfelügyelő messzemenő cinizmussal magyarázkodik az egyházi iskolaszéki ülésen: „népes iskolát néptelenítettek el (kik?), ez szemetszűrő dolog”. Kivizsgálást ígér, legalább 25 tanuló visszaszolgáltatását az államiból, hogy tovább éljen (!) a katolikus iskola is. A vizsgálatot Năstăsescu tanfelügyelő-helyettes végezte, és megállapította: az egyházi iskolába beírt 36 tanuló közül 32-nek a beírása törvénytelen. Ezt bizonyítja Oprea Leonte állami iskolaigazgató is. Megállapítja: az igaz, a jegyzőkönyvet a felekezeti iskola igazgatója, Péterffy László nem írta alá, de aláírta Lajos Balázs plébános, az iskolaszék elnöke! A kor dokumentumainak vallomása szerint a plébános helyzete rendkívül válságos, a sorozatos koholt vádak nyomán ért támadások elbizonytalanítják, óvatosnak kell lennie. „Két államellenes izgatási perrel a nyakában” nem merte megtagadni a jegyző-

könyv aláírását. De ráírta: „Semnez cu susținere” – „Aláírom fenntartással”. A Domus Historiában a sajnálatos incidenssel kapcsolatban ez áll: „Lajos Balázs plébános aláírta, jó akarattal de gyenge román tudással, nem ismerve a román nyelv árnyalatait: így elismer- te a jegyzőkönyvben foglaltakat. Utólag – ámbár többször kísérleteznek – fellebbezésnek, magyarázkodásnak nem adnak helyet, hiába az okfejtés: a plébános a »reținere« főnevet a »susținere«-vel román nyelvi fogyatékoságai miatt cserélte fel.”

„Fájó szívvel láttam – írja Szabó Gyula plébános, aki 1936. november 5-én foglalta el új lelkipásztori állását Csíkmadarason –, hogy a nagy múltú, hat tanerős katolikus iskola ajtain lakat van, hivatalos pecséttel ellátva.” Majd a tragédia okaira reflektálva így foly- tatja: „Sajnos, az iskola elleni adáz harcot a helyiek közül is támogatták egyéni érdekből, haszonból. Ívet hordoztak és aláírták, hogy kéri a felekezeti iskola bezárását, mert Madaras román település, itt nincs létjogosultsága a katolikus iskolának. Pedig az 1768-ból meglévő anyakönyvek másról tanúskodnak [...]”

Az egyházi iskola három tanítója Péterffy László, Péterffyné és Imre Anna – kenyér nélkül, „várakozó állásban” 1936 őszén várja a csodát! *A tanítás megszűnt.* Majdnem két évtizedes egyenlőtlen harc után kapitulálni kényszerült az anyanyelvi oktatás. Hiába volt a teljes elszántság az ősi nemzeti értékek megőrzése mellett! Lassan – a szó legszorosabb értelmében – elcsipegették a magyar iskolát. Győzött a kényszer, az önkény, a terror, összeomlott a megmaradás fellegvére. Az utcán maradt tanítókat 1937 júniusában Adorján R. egyházi főtanfelügyelő vigasztalni próbálja, hogy „keressenek más megélhetést, mint- hogy az iskolát az állam bezárta”, majd naivan hozzáteszi: „[...] részben a tanítók hiányos képesítése miatt”.

Időközben „csendesesen” panasz megy fel a főpásztorhoz, hogy való igaz: az iskolát ugyan lepecsételték, de a miniszter rendelettel nem zárta be. A főpásztor az információ alapján az 1937/38. iskolai évre elrendeli a beíratást, és döntéséről értesíti a Csík Megyei Tanfelügyelőséget. A helyi kiskirályok fittyet hányva az amúgy is kétes törvényességre, a legképtelenebb fenyegetésekkel riasztják el azokat, akik a magyar tannyelvű iskolába kívánják beíratni gyermeküket. Az okiratok tanúsága szerint használt a „megöntözés” a helyi vezetésnek: az elnemzetietlenítő nyílt, néha burkolt politika zászlóvivőjévé vált.

„Hajdu bíró és Juhász Imre secretar, az őrmesterrel a hátuk mögött, terrorizálták a szülőket.” Egyik fogásuk, hogy halogatják az. 1. osztályba lépő gyerekek születési bizo- nyítványának a kibocsátását, melyre a beíratkozásnál a legnagyobb szükség volt. Másfelől a román iskola igazgatója tartja sakkban a lakosságot, aki szemkiszúrásból kibocsát 15 „dovadá”-t, de tudja, hogy ennyi tanulóval nem indulhat újra a magyar iskola. 32-en iratkoz- nak be. Ebből 16 gyermek szüleit rögtön megbüntetik, ez alkalommal olyan címen, hogy a múlt tanévben óralátogatási mulasztásuk volt: az iskolában és az óvodában. A bírság össze- ge hajmeresztő: 9300 lej. A kifizetést az egyházi iskola vállalja magára; a lefoglalt javakat a szülők tárgyalás nyomán kapják vissza. Persze a cél nem a bírság! A román iskola szeker- toloi nem csillapodnak. Iskolájukba követelik a „dovada” nélkülieket. Casacrudovici buka- resti vezérigazgató kivizsgálja az ügyet, a „dovadák” kiadását nem rendeli el. Így a magyar iskola 16 gyermekkel indul, melyből öt nem meri látogatni az iskolát. Az a tény, hogy 11 gyermekkel az iskola újraindulhatott, csekély vigasz, de több a semminél, bizonyítva: még mindig nincs feladva a nemes ügy. A püspök érdeme, hogy a Minisztériumban egy évre

létszámon aluli működtetésre speciális engedélyt szerzett be. Nem tudva az engedélyről, a helyi és megyei hatóság kiszáll a helyszínre, valósággal ostrom alá veszi a személyzetet. Jelen van maga a prefektus, Chele revizor, Lateş inspektor, a bukaresti vezérinspektor, bíró, jegyző, az állami iskola igazgatója. Az engedély láttán, melyet törvényellenesnek minősítenek (sic!), eltávoznak. Chele így „köszön el: »Az iskolát úgyis bezárjuk, mert a prefektus nem tűri.« (!) A fenyegetés, a kegyelemdőfés a zárvizsgán következik be. Elnököl Şuteu subrevizor (tanfelügyelő-helyettes), Chirilă M. és Botár tanítók vizsgáztatnak. Eredmény: 11 tanulóból átment 4, bukott 7. Az iskola számára a ráadás: 13 300 lej szülőkre kiszabott bírság kifizetése. A közbirtokosság a pap, a kántortanító és a harangozó fizetését saját költségvetésébe utalja, így próbál segíteni az iskolafenntartó egyházközségen.

Az 1938-ban életre hívott *Kisebbségi Statútum* lélegzethez juttatta a települést és anyanyelvű iskoláját. Habár tovább folyik a megfélemlítés, az iskola próbál felegyenesedni, talpra állni. A tanévet 23 elsős és 5 másodikos tanuló zárja. A zárvizsgán a csikrákosi iskola igazgatója, Albu elnökölt. Az iskolának egyetlen tanítója van, mivel a második állás betöltését nem engedélyezték, arra való hivatkozással, hogy a héttanerős román iskola képes befogadni a falu összes tanulóját. Pedig a tantermek befogadóképességét tartva szem előtt, még 95 tanulónak adhat otthont.

Az 1939–40-es iskolai évben már 67 gyermek kap jogosítványt arra, hogy a magyar nyelvű iskolába iratkozzék. Három osztály indul, a működést törvényesítik, mert időközben visszaadják a bevont működési engedélyt. A közbirtokosság új vezetősége is hathatósbabb támogatásáról biztosítja az iskolát. Sajnos, éppen akkor, amikor kezd felengedni a nyomás, az iskolaszék elnöke fiatalon meghal. Márton Áron püspök ezt jegyzi be a helyi Domus Historiába: „A nehéz küldetésben hősi önfeláldozással elégette magát.”

Ezzel lezárul a település évszázados iskolájának legsötétebb korszaka, amelyben a megmaradáshoz az elég sem volt elégséges, hogy a despotikus hatalommal szembeállva menteni lehessen, ami még menthető volt. Az iskola vállalta a történelmi felelősséget, körömszakadtáig küzdött a hagyományokra épülő szellem, az anyanyelvű oktatás megmentéséért egy olyan korban, amely ezeket az értékeket nem tisztelte. Mert az ember számára nincs nagyobb öröm, mint hazaérkezni, hazatalálni, magunkénak tudni, ami a miénk, ami biztosan eljön.

Záróakkordként álljon itt a magáért beszélő kimutatás a felekezeti iskola tanulólétszámáról 1929–1940 között.

A adatokból kitűnik: a mélypont az 1936–1937-es tanév volt. Összhangban állt a magyar tannyelvű iskolahelyzettel egész Erdélyben, ahol az 1937. tanév végén már csupán 17 magyar tannyelvű és 27 magyar tagozattal rendelkező iskolában tanítottak magyarul: Udvarhely megyében hat, Háromszéken egy és Csíkbán egy sem. Az utolsó a csíkmadaras volt a 755 magyar felekezeti iskola közül.

Fantázia nélkül is elképzelhető, milyen lehetett az oktatás tartalma és színvonala a vonaglás, a zaklatottság és halálra ítéltség két évtizedében, amikor a nevelők energiájuk java részét nem az oktató-nevelő munka hatékonyságának, eredményességének a fokozására, hanem az önvédelmi harcra, a megmaradásra fordították. Amikor a gyermekek tanulás helyett, tanév közben is, valósággal ösvényt vertek a felekezeti magyar és az állami román iskolaépület között, mert sakkfiguraként ide-oda tologatták őket. Azt sem tudhatták,

mi történik velük, micsoda politikai eszmék, manipulációk eszközeként használják fel őket a kizárólagosság, az intolerancia bajnokai.

Talán ezekkel az állapotokkal magyarázhatjuk a paradox helyzetet, amely előállt az 50-es években, amikor az akkorra felnőtté vált generáció 50%-a írástudatlan a jól kiépített oktatási bázis ellenére.

Tanév	Osztály – tanulólétszám							Összesen tanulók
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
1929–30	84	62	57	52	20	9	3	287
1930–31	56	68	57	45	40	3	–	269
1931–32	54	61	55	35	64		–	269
1932–33	41	36	50	38	35	16	–	216
1933–34	25	25	25	25	30	40	–	170
1934–35	13	15	12	20	20	14	–	94
1935–36	46	11	16	11	10	4	2	100
1936–37	–	–	–	–	–	–	–	–
1937–38	11	–	–	–	–	–	–	11
1938–39	23	5	–	–	–	–	–	28
1939–40	21	26	20	–	–	–	–	67

FORRÁSOK:

„A romániai magyar oktatás követelményeit a román államnak kell megoldania”
(Miksa Lajos beszélgetése Sütő Andrással). = *Köznevelés*, 1992. szept. 4., 26. sz. 3–5.
Plébániai lt. Tanterem és óvodaépítés iratai, 1930.

Uo. A Közösség folyamodványa a bukaresti Közoktatásügyi Minisztériumhoz, hat
szülő nyilatkozata, dr. Pál Gábor szenátor levele az iskolaszékhez.

DomHist, 269., 277., 280., 283–296., 300., 305., 308., 321., 324–334., 338., 347., 350.

Kovács Géza: Megmentheti-e a magyar nyelvű oktatást Erdélyben az egyházi-
felekezeti iskolarendszer. = *Köznevelés*. Bp., 1992. okt. 22., 33. sz. 6.

Szegeleti Mihály: Minden csak románul (Kisebbségi sors a 30-as években). =
Európai Idő, 1992. 2. sz.

NLt. Cszsda – Csmad. Iskola lvi., Statisztikai kimutatások 1930–1940-ból,
iskolaépítés iratai 1935.

Ferencz Gyárfás: Egy elvétett román szó pecsételte meg a csíkmadarasi felekezeti
iskola sorsát. = *Erdélyi Lapok*, 1936. szept. 23.,

Csmad. Isk., *Értesítő könyvecske*, 1940–1946., Katolikus gyermek életrendje,
iskola-leltár 1946-ból, Iskolai anyakönyvek 1929–1939.

Dicționarul enciclopedic român. 1962, I., Stilul brâncovenesc,

Bíró Imre, 72 éves és Tankó Péter. 60 éves csíkmadarasi lakosok adatközlései az
oktatáshoz bérbe vett lakószobákról, a tanítás körülményeiről.

A román tannyelvű állami iskola épülete

A két világháború közötti két évtizedben Damoklész kardjaként lógott a katolikus iskola felett a román tannyelvű állami oktatás bevezetése, hegemoniájának megteremtése. A román hatalom, bár kezdetben békés eszközökkel kísérletezik jogot szerezni a román nyelvű tanításnak, be kell látnia, hogy minden próbálkozása kudarcba fullad, hiszen szándékát az egész település egyöntetűen ellenzi, mert elemi jogainak csorbítását látja benne. Ugyanis a román csendőrök 2–3 gyerekén kívül egyetlen román anyanyelvű család sem lakott a faluban. Ez az evidencia azonban nem eshetett latba egy olyan hatalom számára, amely valósággal előre megtervezte és kijelölte a faluközösség számára követhető utat: román származású település, az iskolája is csak román nyelvű lehet.

Kezdetben, a '20-as évek második felében, a faluban *lakószobákat vesznek bérbe*, ezeket rendezik be osztályteremnek, itt indítják el néhány gyerekkel a román nyelvű oktatást. Imre Dezső házában, majd Páll István házában egyik kiadott helyiségében folyik rendszertelenül az oktatásnak nem nevezhető „tevékenység”. Ezek a „bemelegítő” tanoncévek. A radikális megoldást abban látják, hogy az állami iskola számára külön hajlékot építtetnek. Mert semmiféle törvényes és jogi alapot nem teremthettek arra, hogy birtokba vegyék a meglévő három iskolaépületet, mely az egyházközség tulajdonát képezte.

Így jön létre 1935-ben az ún. Comitetul Școlar de Construire (Iskolai Építőbizottság), melynek titkára Oprea Leonte iskolaigazgató. A tervet az ESSER KESSEL szászrégeni építkezési vállalat készíti el, és vállalja a kivitelezést is. Általános összértékét 1 013 365 lejben állapítják meg. Az 1935. július 2-án keltezett költségterv megszorító előírásokat is tartalmaz: a munkadíj ne haladja meg a 200 ezer lejt; speciális előírás: „Fațada clădirii se va executa în stil românesc” – azaz: az épület homlokzata romános stílusú legyen.

Az építkezés megkezdése előtt először 0,90 méter, majd – a rajz előírásához igazodva – 1,20 m-rel emelték a szintkülönbséget a beépítendő telken. Erre szükség volt, hiszen az 1921-es földreformtörvény alapján az állam tulajdonába kisajátítással juttatott telek lapos, vizenyős, náddal benőtt, az Olt árterületén fekszik. A 80 árnyi terület feltöltése óriási erőfeszítést kívánt meg a településtől. Akinek csak igavonó állata volt, mindenki hetekig földet hordott. A töltésre szánt földet a Templomhegy északi részéről szállították (ma Horváth Pál telke). Balesetek is „színezték” az erőltetett menetben lebonyolított kézimunkát. Omlás következtében a föld maga alá temette Bójte Józsefet, majd András Lajost, de sikerült kimenteni őket. Egyikük egész életére rokkant maradt.

A költségeket a község fedezte. Erre ment rá a községi iskola tulajdonát képező 170 hektárnyi erdőből 40 hektár, melyet árverezéssel értékesítettek.

Az akkori idők mércéjével mérve hatalmas és impozáns iskolaépület rövid idő alatt, valamivel több mint egy év alatt sikerült tető alá hozni. Az épület öt, ma is korszerű, tágas, világos tanteremnek, tanári szobának, iskolamúzeumnak(!), oktatási műhelynek és egy iskolai előadásokra alkalmas nagy teremnek adott helyet. Ez utóbbi a folyosó szerepét is betöltötte, emiatt nem volt igazán alkalmas egyéb célra. Az épület északi szárnyán tágas igazgatói lakás található: 3 szoba, konyha, fürdőszoba – víz nélkül(!), kamra, előszoba. Megjegyzendő,

hogy az Állami Levéltárban ma is őrzött tervek szerint az igazgatói lakást külön épületként kellett volna kivitelezni, pincével. Úgy tűnik, a törvény ezúttal is elnéző volt, a hatóságok szemet hunytak a módosítások fölött.

Az épület stílusában valóban román nemzeti jellegűnek „sikerült”, ma sem illeszkedik be a helyi architektúrába. A Brâncoveanu-stílus jegyei az épület harmonikus, szimmetrikus voltában lelhetők föl, de vannak benne barokk stílusú „beütések” is, amelyek főleg az épület frontjának díszítésében, az ablakok és a főbejárat ajtajának köríves formájában öltenek testet. Az udvarban melléképületek is épültek, eléggé improvizáltan, deszkából: tüzelőanyag raktár, tyúkpajta, sertésól, öt szakaszos illemhely, kemence, kerítés. A költségtervben előirányzott kút nem épült fel.

Az elnagyolt, erőltetett ütemű építkezés miatt a falunak nagy árat kellett fizetnie. Az 1946-os leltározáskor a bizottság 30 százalékos kárt állapít meg, melynek oka elsősorban a nedves talaj.

Bár az állami iskola épületének felépítését kimondottan „a rossz és álnok politikai szándék vezérelte: a magyar nyelvű egyházi iskola megsemmisítése” – olvashatjuk a Domusban – ma is, 60 év után, a település oktatásának fő hajléka.

1936 őszétől egyszerűen, minden átmenet nélkül változik meg az oktatás nyelve, melynek lélekölő, személyiségromboló hatását – hosszú távon – szenvedni el a település. A gyermekek képtelenek megbirkózni az idegen nyelven közvetített ismeretekkel, tömegesen maradnak osztályismétlőre. Egy-egy osztályba 4–5 korosztály jár, sem anyanyelvükön, sem román nyelven nem sajátítják el az alapvető ismereteket és készségeket, „kevert” nyelven írnak és olvasnak. Ilyen körülmények között a kötelező hétoztályos oktatást évente 3–4 tanuló fejezi be.

Rendkívül zaklatottak az iskolai napok, nagy a feszültség. A tanulók csak románosított nevüket használhatják: a Szőcsök Suciú-k, a Váncsák Vanciu-k, a Györgyök Gheorghe-k, az Istvánok Ștefan-ok stb. A tanítók a módszerekben nem válogatnak. Napirenden van a súlyos testi fenyegetés. Az elvárásokat az egy magyar szót sem tudó román ajkú tanítók jogosnak vélik, hiszen a tanulók a „román állam kenyerét eszik”.

E súlyos helyzeten némileg enyhített az a tény, hogy naponta egy-egy óra erejéig egy magyar tanító oktathatta a gyermekeket a betűvetésre, persze fakultatív jelleggel. Ezt a feladatot a 30-as évek végén a helyi születésű Mihály Imre végezte el.

Nagy veszteség származott abból, hogy az iskola igazgatója, *Oprea Leonte* (1932–1940), amikor 1940 nyárutóján, viselt dolgai miatt, éjszaka áll tovább, maga után mindent feléget. A tűz martalékvává váltak a kor anyakönyvei, osztálynaplói, dokumentumai. Emiatt minden román iskolába járó tanuló iskolai bizonyítvány nélkül marad, nem tudja igazolni az elvégzett osztályokat. Ha állami munkát vállalt, felnőtt fejjel mindent előről kellett kezdenie, összevont vizsgát tett az I–IV. osztály anyagából, majd a látogatás nélküli tagozaton elvégezte az általános iskolát. Annak volt némi szerencséje, aki a felekezetiben kezdehetett, mert az ott elvégzett egy-két osztályt ma is igazolni lehet.

A jogtíprásnak e szélsőséges válfaját még a kommunista diktatúra sem gyakorolta, s bár 1948-ban egy tollvonással megszünteti a felekezeti iskolát, az állami iskola máig magyar tannyelvű oktatási intézményként működhet.

FORRÁSOK:

NLt. Cszda. Csmad Iskola lt., Az iskolaépítés rovatai, 1935.

DomHist 293–328.

Az oktatás helyzete a II. világháború alatt és után

Az 1940-es bécsi döntés alapvetően új helyzetei teremt a település oktatásában. Véget ér a falura ráerőszakolt román tannyelvű tanítás. Az új államhatalom átveszi az állami iskolát, de most már magyar nyelven folyik az oktatási tevékenység. A megváltozott körülmények között szinte mindent újra kell kezdeni. A magyarul nem beszélő pedagógusok eltávoznak. Az oktatásban keletkezett űrt nem könnyű kitölteni. A gondot a tanszemélyzet biztosítása okozza. Az 1940–41-es tanévben a felekezeti iskola három osztállyal, 214 tanulóval indul, majd egy év után teljessé válik az elemi ciklus. Az 1944–1945. oktatási évben 7 osztályos lesz a felekezeti népiskola 330 növendékkel. 1942–1943-ban a férfi tanítók nagy része a frontra kerül, egyedül Péterffy László – aki megjárta az első világháborút – marad korára való tekintettel az iskolában. A tanszemélyzet kiegészítéseként érkezik a faluba az anyaországból 1941-ben özv. Erössné Bordás Mária, 1942-ben Vargyas János és Vargyasné Bertalan Irén, 1944 végén helyettes tanítóként lépnek pályára a helyi születésű Antal Gergely és Miklós Márton, akik középiskolai diákként a háború éveiben segédtanítói megbízást kaptak a fronton lévő pedagógusok helyettesítésére.

Az oktatás tartalma, az értékelés, merőben megváltozik: 1943-ig az 1–5-ös osztályozási rendszer, majd a kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen minősítés működik.

Az állami iskola átveszi, és tovább folytatja az elhagyott román állami iskolai oktatást. A későbbiekben itt a felsőbb osztályokra helyezik a hangsúlyt, mivel a kezdő iskolások zömmel a felekezetibe iratkoznak be.

A háború után a teljes eszmei eltávolodottság, a rendkívül súlyos anyagi károk, amelyek főleg a középületeket – az iskolát – sújtották, nem kedveztek a tanítás újraindításának. A fennmaradt dokumentumokból az oktatás anyagi, tárgyi alapjának a sötét, lehangoló képe rajzolódik ki: „Kifosztva minden: elvitt iskolai kerítés, ablakrákák, ajtók [...] teljes a pusztulás [...]” A helyreállítási munkákból a közbirtokosság vállal oroszlánrészt: javíttat, egy rend ablakot biztosít az iskolaépületekre. Az egyházi iskola az államtól kölcsönként iskolapadokkal indítja be a tanítást. Kétség nem fér hozzá: a két intézmény – egyházi és állami – teljes egyetértésben, együttműködve kezdi el a falu szellemi szolgálatát. Összehangolt tevékenységük alapja az anyanyelvű oktatás, melyet az 1945. márciusi Nemzetiségi Statútum garantál ideig-óráig, talán a Párizsi Békeszerződésig, ahol szükség lesz – írja Beke György – pajzsként felmutatni a nagyhatalmaknak.

Az 1945–46-os tanévvel kezdődően a Római Katolikus Népiskola 4 tanítóval, I–IV. osztállyal működik, míg az állami iskola 7 osztályos oktatást biztosít. Magas a tanulólétszám, összesen 336, igaz, kétszer több az iskolások száma az elemi cikluson, míg a felső tagozaton szembeötlő, hogy a fiútanulók létszáma csupán fele a lányokénak.

A két iskolatípus között a pedagógusok alkalmazási procedúrájában van szembeötlő eltérés. Az államban a tanítókat „főntről” nevezik ki, a felekezetiben pályázati rendszer van, a benyújtott kérelmeket – a tovább életben maradó – iskolaszék vizsgálja meg, véleményezi és hoz döntést demokratikus módon. Határozatát a püspök erősíti meg. Az iskolaszék az intézmény demokratikus fóruma. Példaértékűnek tartjuk idézni az 1946. aug. 12-i iskolaszéki jegyzőkönyvet. A fórum elnöke Vágásy Domokos plébános, tagjai Mezei Lázár, Péter Ignác, Antal Gergely, Fazakas János, Bálint Ferenc, András Lázár, Bíró Áron, Horváth János, Horváth József, Bíró Domokos, Ábrahám Dénes, Kedves Áron, Miklós Gergely, Dobondi Áron és Bartó József. Az iskolaszéki tanács a főpásztor. Márton Áron 6283/46. sz. leirata értelmében az engedélyezett négy tanítói állás két betöltetlen posztjára – pályázat alapján – megválasztja Péter Erzsébet és Antal Gergely tanítókat. Egyben indítványozza Péterffy László és Péterffyné állásának betöltését, mivel ezek nem tértek vissza a menekülésből.

Az iskolaszék kéri a főpásztort, hogy olyan tanítót küldjön, aki tudja a román nyelvet, hiszen „minden átírat román nyelven érkezik”.

Lassacskán az „új” hatalom ismét kezd beavatkozni a felekezeti iskola „belügyeibe”. A Brassói Magyar Tankerületi Felügyelőség 5064/46-os rendeletében leszögezi: „A katolikus iskolák tanítóinak besorolásához a Nemzetnevelésügyi Minisztérium elismerése és jóváhagyása szükséges.” A rendelet előírása szerint az ebbe a kategóriába tartozó pedagógusoknak kérés kíséretében iratcsomót kellett felterjeszteniük a miniszterhez. Ilyen okmányokat kértek: nemzetiségi igazolvány, kinevezés azok részére, akik 1944. szeptember 1. előtt működtek, vagy e dátum után nevezettek ki; az okmányt alá kell írnia a Megyei Besoroló Bizottságnak; bizonyítvány, amelyet a Vármegyei Tisztogató (!) Bizottság bocsát ki azok részére, akik menekültek és 1945. március 6. után tértek vissza, s akik esetében a községi előjárásnak kell igazolnia: nem veszítették el román állampolgárságukat. Tehát az állam kisajátítja magának azt a jogot, hogy az egyházi iskolák pedagógusainak is a minisztérium bocsássa ki a működési engedélyt.

Ebben az időszakban az oktatás tartalmában a háború előtti iskolastruktúra továbbél. 1946 szeptemberében vezetik be Csíkmadarason a román nyelv kötelező tanítását, majd 1947-ben a történelem és földrajz oktatásának a nyelve is román lesz. Az 1946. évtől ingyenes lesz a tankönyv. Az 1946-os szárazság miatt februártól szünetel az oktatás, miközben a szegény családok gyerekei segélyben részesülnek.

De nem kell sokat várni az új ideológia és járulékos elemeinek a megjelenésére. 1946-ban felerősödik az a folyamat, amely az iskolák vállára helyezi a rendszerváltás súlyos terheit. Megkezdődik a harc az analfabetizmus felszámolásáért. A pedagógusok számára kötelezővé válik az alfabetizáló tanfolyamok tartása. Megkezdődik az úgynevezett elszámoltatás a „népnevelői” tevékenységről. A két iskola – a felekezeti és az állami – Csík Megye Magyar Tanfelügyelőségének 1947. július 24-i jelentésében, pedagógusra lebontva sorolja fel az iskolán kívüli tevékenységeket. Érdemes tallózni a jelentésből! Szerepelnek vallásos témák, törvényismertető, nyelvművelés, illemszabályok, a magyar kultúra napjai, színelőadások. Minden szerda este tartják az ifjúságnevelő tevékenységet, melyek szervezését és lebonyolítását „a pedagógusok készséggel vállalják a jövőben is”. A tematikából még csak föl sem sejlik az a veszély, mely valahol az új rendszer mélyén lappang, de amelyet már megérez

és előre lát a főpásztor Márton Áron, aki az 1947. október 15-én keltezett 9945. sz. rendeletével próbál elhárítani: „A politikai pártok helyi szervezetei – írja – a tantestület tagjait politikai természetű munkában és akciókban való részvételre kényszerítik, beszervezik párttagoknak.” Majd így rendelkezik: „A politikát nem engedjük bevinni iskoláink falai közé. Az iskola hivatásának védelme: függetlenség a nevelő munkában, a lelkiismereti szabadság biztosítása. Katolikus hívő nem lehet tagja olyan politikai pártnak, melynek tanítása vagy programja ellenkezik az egyház hittani vagy erkölcstani tételével.” A főpásztor felhívja a nevelők figyelmét: függetlenítsék magukat a politikai pártoktól; utasítást tőlük ne fogadjanak el; az iskolában ne nyilvánítsanak ki véleményt. Majd leszögezi: „A tanítók nem lehetnek politikai pártok tagjai [...]”

FORRÁSOK:

DomHist 351–352.

Csmad. Isk. lt., Statisztikai kimutatás a tanügyi káderekről, a Brassói Tankerületi Felügyelőség 5064/1946. sz. rendelete: Márton Áron püspök 9945/1947. sz. rendelete.

Az államosítás. Az oktatás a szocializmus első éveiben

Az 1948. év tragikus fordulópontot jelent Csíkmadaras oktatástörténetében. Az ekkor kibocsátott államosítási törvény értelmében a több mint kétszáz éves múltú római katolikus iskolát veszi tulajdonába a román állam. Íme a birtokba vételi okmányok kelte és száma: emeletes iskola 174/1948. augusztus 25.; volt kántori, harangozói lakás és osztályterem (a mai tornaterem) 224/1948. szeptember 28. Ugyanezzel a végzéssel sajátította ki az állam a tantermet, óvodát és tanítói lakást magába foglaló 1931-ben készült épületet (lebontották). Az 1935–36-ban felhúzott állami iskolaépületet (ma a főépület) nem kellett államosítani, hiszen az állami iskolaként épült.

Az egyházi iskola megszüntetése olyan drámai folyamatot indított el, melyben kétséssé vált a magyar kultúra és műveltség ápolása és megőrzése, a magyar önazonosság, identitástudat megtartása. Hiszen a két világháború között a katolikus iskola kálváriája és halála éppen azért következett be, mert ez az iskola vállalta fel az alapvető szakrális kisebbségi jogok védelmét: jogot *de iure* és *de facto* az anyanyelv használatához, az anyanyelven történő oktatáshoz, a kultúrához és a saját hagyományokhoz, a saját történelmi tudathoz.

Csíkmadaras 1948-ban nemcsak felekezeti iskoláját veszi el, hanem – az erdők állami tulajdonba vételével – mintegy 170 hektáros erdőrészt is, amelyből fenntartotta az iskolát. De elveszítette azt az örök emberi és hitbeli értékekre támaszkodó nevelési munkaléggkört, amely nélkül egyetlen oktatási intézmény sem teljesítheti emberformáló küldetését.

A szocialista iskolarendszer első ténykedése az egykori összeforrott, a múlt értékeire, a múltból meríthető erőforrásokra támaszkodó tantestület kicserélése volt. A felekezeti iskola pedagógusainak nagy részét meneszti. Utcára kerül Péter Erzsébet, Némethné Hegyi Klára,

Antal Gergely. Egyedül Takó Béla kap megbízást az állami iskolában. Sikertelen (?) meg-tisztítani az intézményt a katolikus iskola nevelésszerményétől, tradíciójától. Takó Béla tanítót 1949. június 13-án a 4586/49. sz. rendelettel azért függesztik fel állásából, mert Csíkmada-rasról elkísérte Szentdomokosra Márton Áron püspököt.

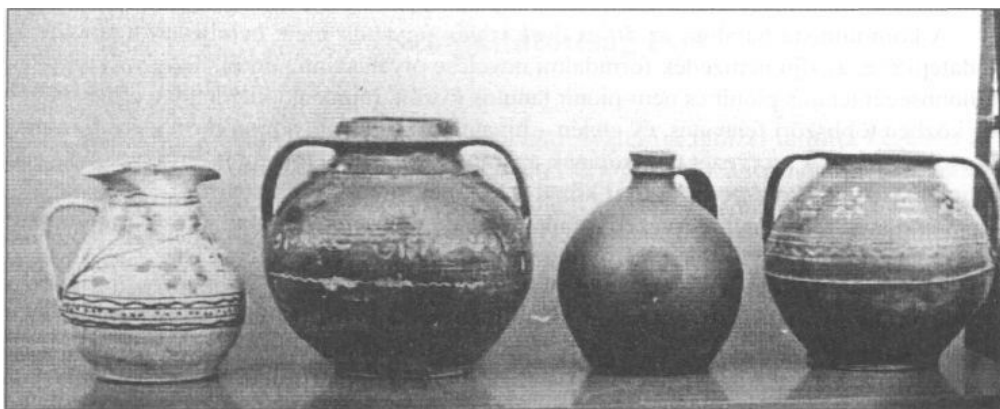
Ezt az időszakot a teljes instabilitás jellemzi. Egymást váltják az igazgatók. A kineve-zéseken az új rendszer helyi hatalmasait illeti meg a döntő szó. 1948-ban az igazgató Texe Olga, 1949-ben Barabás Áron, néhány hónap múlva Bara Sándor, 1952-ben Pásztor György. Ugyanez év végén Molnár Jánost nevezi ki a tanfelügyelőség, de egy nap után útilaput köt a lábára a helyi kommunista párt vezetősége. A következő Császár Jeremiás lesz egy évig, 1953-ban követi Ambrus Árpád, amikor elkezdődik az oktatásban is egy viszonylagos stabilizációs folyamat. Ez utóbbi 12 évig marad az iskola élén, majd áthelye-zését kéri szülőfalujába, Dánfalvára.

A bevezetett oktatási reform a *kommunista ideológiára*, főképpen a *szovjet modellre* alapozott iskolapolitika kezdetét jelenti, elkezdődik az iskolákban a kommunista eszmék propagálása. Ezt illusztrálандó, az 1949–50-es tanévből a pedagógiai tanács értekezletei-nek tematikája: tanácskozás Ogorod és Szimbírov szovjet pedagógusok *Tanítási módszerek* című kiadványa kapcsán; az iskola szakszervezeti csoportjának megalakítása, ahol elnököl Juhász István, a Román Munkáspárt helyi szervezetének küldötte, és ahol megválasztják a csoport elnökét Barabás Áron helyettes igazgató személyében; a május I. tiszteletére szer-vezendő akciók megtervezése, a köszöntés módozatainak feltérképezése; agitációs jelsza-vak felfrissítése, kalászgűjtés, a szérűkőn felállított falújságok írásos anyagának, cikkei-nek kicserélése időszerűekkel, parkosítás és fenyőcsemeték ültetése stb. Megjegyezzük, hogy ez utóbbi akciónak kétségtőlgyül gyakorlati haszna is volt: a VI–VII-es tanulók a Kőd erdőből hozott csemetéket elültetik az iskola előtti zöldövezetben; ma az immár 50 éves fenyők az iskola díszei.

A tanügyi káderek – ahogyan akkor szovjet mintára nevezték a pedagógusokat – szakértekezleteiken minden alkalommal körüljárták Makarenko *A nevelés általános kérdései* című kiadványába foglalt válogatott pedagógiai tanulmányait, feladatuk volt az orosz nevelési módszerek alkalmazása. Ezzel a megszorítással magyarázható, hogy a tanulók orosz népi táncokat tanultak a magyar és székely népi tánc helyett, megtanulták a szovjet himnuszt. 1950-ben éppen Sztálin 70. születésnapján tisztelegnek a díszgyűlésen. A tanszemélyzet munkaprogramjában kiemelt helyen szerepel a frissen létrehozott kol-lektív gazdaság terméseredményeinek a népszerűsítése, az írástudatlanok beiskolázása.

Az új, bolsevista eszmék elültetése a tanulók és dolgozók tudatában, a velük való töm-jénezés nagy kihívást jelentett a hatalom számára. Talán ez a felismerés vezette, hogy – a nevelés hadállásait erősítendő – függetlenített állásba ún. pedagógusokat (nevelőt) alkal-mazzon még a kis falusi iskolában is. Az új beosztást 1949. október és 1950. januárja kö-zött Részegh Magdolna töltötte be. Az állás tisztavirág-élete arra enged következtetni, hogy talán nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Másrészt – bizonyára – a pionírszervezet, a tanulók forradalmi szervezetének a létrehozásával, az ehhez szorosan hozzátartozó pionír-instruktori beosztás megteremtésével fölöslegessé válik.

A *pionírszervezet* megteremtéséhez külön tanügyi dolgozóra volt szükség, jól körül-határolt szerepkörrel. Az első megbízott Részegh Magdolna, akit 1951. október 20-án nevez-

Tárgyak az iskolai-falumúzeumból

nek ki. A 3872. számú statisztikai jelentés 1952. júniusából 14 tanuló pionírrá avatásáról beszél. Ez a szám két év múlva 71-re gyarapodik. A szervezet zászlójára az „ifjú forradalmárok” tudományos-ateista szellemben történő nevelését tűzi, a könyörtelen harcot a miszticizmus ellen. Rendszeresen szervezik a szovjet történelmi események megünneplésére, méltatására szánt akciókat, ünnepi műsorokat: November 7, a Vörös Hadsereg Napja; méltatják a nagy szovjet tanítómestereket, Lenin, Sztálin életét. De feladata, hogy rendezvényein köszöntse a szocialista építőmunka helyi élenjáróját, a „hős” anyákat. Az élenjáró, legaktívabb pionírok, sajátos módon az ún. ’45-ös párttagok gyermekeinek soraiból kerültek ki.

A pionírnak nem „szabad” pótvizsgára maradnia, sőt, segítenie kell a gyenge előmenetelő osztálytársait. A pionír olvassa a szovjet könyveket, ő jár az élen a hazafias munkákban. Az előírt kötelező elvárásoknak nem minden pionír képes megfelelni, hiszen, pláne a megalakítás kezdeti szakaszában, a szervezetbe nem a legjobb tanulók kerülnek be, mert sok szülő egyáltalán nem tartja megtiszteltetésnek, ha gyermekét pionírrá kívánják avatni. Az 1953. november 18-i statisztika szerint a 71 pionírból 11 bukott. Az csak természetes volt, hogy az iskolások kultúrversenyein is a főszerep a pioníroké volt. Az 1958. március 30-i körzeti seregszemlén részt vett 44 iskolásból 37 pionír. A szervezeti élet az egység- és osztag-összejöveteleken folyt havi foglalkozási programok alapján. A tevékenység nyáron sem szünetelt. Kötelező volt a nyári pionírtáborok szervezése az iskola udvarán. Ennek csupán formális jellege volt, hiszen az iskolai beszámolók információi szerint egy-két pionír lézengett a táborban, a többit szüleik befogták a mezei munkákra. Az 1955. évi iskolai munkaértékelőben az iskolavezetés éppen azt nehezményezi, hogy – bár van függetlenített pionírinstruktor – a pionírmunka stagnál, nincs tervezés, nincs akció, a szervezet nem segíti a gyenge előmenetelő pionírokat, rendre elmaradnak a tervezett pionír-összejövetelek. Talán emiatt váltják le az 1953-ban Részegh Magdolna helyébe kinevezett Koszta Editet, és bízzák meg nevelési munkakörrel Rancz Veronikát. Rancz két évig irányítja a szervezetet, majd 1957-ben, az instruktori állás megszüntetésével tanítói beosztást kap.

A kommunista hatalom az *50-es évek végén* úgy ítéli meg, beteljesült a tanulók új tudatépítése, az ifjú nemzedék forradalmi nevelése olyan szintet ért el, hogy szükségtelen különbséget tenni a pionír és nem-pionír tanulók között, mindenki kiérdemli a címet. Nincs év közben többszöri felavatás, év elején – hivatalból – történik a pionírkort elérő II. osztályosok avatása. A szervezet munkájának az irányítását az ún. önkéntes egységparancsnok látja el, akit az iskola pedagógusai közül a Megyei Pionír tanács nevez ki. Az osztályok, azaz osztagok szintjén a szervezeti munka felelőse, irányítója hivatalból az osztályvezető tanító vagy az osztályfőnök a felső tagozaton.

A 80-as évek közepén váltásra kerül sor a pionírmunkában is. A Ceaușescu-diktatúra úgymond keményebb évtizedében, a meghirdetett kulturális forradalmi folyamat következtében, ismét egy pedagógust független állásban, fél munkanormával pionírparancsnoknak, egységoktatónak neveznek ki. A megbízatás az új típusú szocialista ember kialakítására szól. E státusz felőleli a neveléssel megbízott aligazgatói teendőket. Ilyen beosztást kap András Katalin történelem-tanárnő. A nevelő tevékenység új dimenziókat kap: a nemzet „éltető központjának”, a Román Kommunista Pártnak és ennek az élén álló, a román nép „legszeretettebb fiának”, a „Kárpátok géniuszának” és „tudós” feleségének a dicsőítése. Ehhez a kereteket a diktátor és bérenceinek az ötletei teremtették meg a *Megéneklünk, Románia* nemzeti kulturális fesztivállal és a „Daciada” sportrendezvényvel.

A két évenként szervezett kulturális rendezvényre való készülődés nagyon sok többletenergiát igényelt a tanulók és pedagógusok részéről. Az iskola megterhelését tetőzte az évről évre növekvő hazafias terv, melynek megvalósításától – az egyre szorító diktatúra éveiben – a pedagógusok havi bérének a kifizetését is függővé teszi a totalitárius rendszer, így vált az iskola ócskavas lerakattá, papír-, rongy-, textilhulladékok gyűjtőtelepévé, befőttesüvegek, üvegpalackok lerakattá, rózsabogyó-, fenyőtoboz-, gyógynövény-központtá.

Egy-egy tanintézményt a pártszervek és a tanfelügyelőség a jelzett országos rendezvényeken, a hazafias terv mutatóinak teljesítésében elért, mérhető eredményei alapján bírálta el. A kulturális-művészeti fesztiválon, a sportversenyeken elért rangosabb helyezések, diplomák, kupák bizonyos mértékben védelmet jelentettek az iskola tanszemélyzetének, megőrizték a tanfelügyelőség, a megyei pionír tanács, a helyi, megyei és országos pártszervek részéről jövő gyakori zaklatásoktól.

FORRÁSOK:

Csmad. Isk. lt., Az államosítási iratok 1948-ból. Tanügyi káderek nyilvántartása, igazgatói beszámolók 1950–1989-ig, pedagógiai tanács jegyzőkönyvei 1950–1960-ból, általános iskolai munkatervek 1953–1960-ból, statisztikai jelentés 1952-ből, ellenőrzési regiszter 1960–1989-ből.

A kiszolgáltatottság évei

A hatalom a jobbjárendszer fénykorára emlékeztető szigorral tartotta kezében az iskola pedagógusait, eszközként felhasználva őket, főleg falvakon, a rendszer hadállásainak kiépítésére és megszilárdítására. Ilyen vonatkozásban szabja meg a tanügyi dolgozók mozgásterét és feladatait az 1953. január 3–5-i tanügyi konferencia, mely nem az oktató-nevelő munka korszerűsítésére összpontosít, hanem az ideológiai harcra. A konferencia határozata szerint a tantestület pedagógiai ülésein előíranyozzák, hogy minden tanügyi kádernek kötelessége részt venni a politikai körökön, hogy emelje ideológiai színvonalát, az ifjúságot szocialista hazaszeretetre, Sztálin, Gheorghe Gheorghiu-Dej iránti hűségre kell nevelnie. Egész tevékenységének vezérfonala a dialektikus történelmi materializmus. El kell sajátítani a román és orosz nyelvet, népszerűsíteni kell a szovjet kolhozokat, az agrotechnikát, a helyi kis kollektív gazdaság eredményeit. Alapvető feladat bekapcsolódni a mezőgazdaság szocialista átalakításának „művébe”. Az iskolai értekezleten kötelező megvitatni a Román Munkáspárt belső életét érintő kérdéseket, mint amilyen Vasile Luca jobboldali” elhajlása. A pedagógusokat évente *politikai szemináriumokon minősítik a helyi és a felsőbb pártszervek aktivistáinak jelenlétében.*

A pedagógus tartja a faluban a sajtószemlét, a katonai szolgálatra bevonuló ifjak részére a román tanfolyamot. Időszakonként – az értelmiségi találkozókön – lesütött szemmel elviseli a „fejmosást”, az emberi méltóságot semmibe vevő „építő jellegű” kritikát, mi több, köteles önkritikát gyakorolni, a feladatok számától és jellegétől függetlenül mindent elvállalni.

Az 50-es évek vége a legnagyobb megpróbáltatások elé állítja a falusi pedagógusokat. Úgynevezett agitációs csoportokba osztják be – főleg a férfi oktatókat –, akiknek feladata: új tagok „beszervezése” a *kollektív gazdaságba*. Előre elkészített akcióterv alapján róják a falut, eredményeikről kötelesek beszámolni a helyi párt- és hatósági szervek előtt, és eltérni a megálátást, félig írástudatlan „kiskirályok” részéről.

A pedagógus teljes kiszolgáltatottságát, igába fogását szemlélteti itt az 1961. április 10-i speciális ellenőrzési jegyzőkönyv. A tanfelügyelő az egyik tanítónő munkáját minősíti, a véglegesítő vizsgán való jelentkezéshez. Társadalmi munkájának ilyen keresztmetszetét vázolja fel: „A jelölt [...] tagja a községi vöröskeresztes szervezetnek, vezeti a nőbizottság politikai körét, részt vesz az erre vonatkozó rajoni felkészítőkön, a központ által kiadott programot teljesíti, 20–25 dolgozó asszony jelenlétét biztosítja. A község 3-as számú olvasókörenek a vezetője. Tagja a községi KISZ bizottságnak, ahol kultúrfelelősi tisztséget tölt be. Ugyanilyen minőségben a kultúrotthon irányító kollektívájában is részt vesz. Állandó tagja a kultúrotthon agitációs művészbrigádjának. Jól dolgozik a község vizuális agitációs anyagának az elkészítésében, tizenöt mozgósító jelmondatot készített, és négy faliújságcikket írt a községi faliújságra. Mint agitátor állandó jellegű felvilágosító munkát végez a gazdasági tervfeladatok teljesítéséért. A választások idején két községi választási kerület munkájának támogatásával bízták meg, melyet becsületesen teljesített.

A községi szervezetek – a tanítónő – társadalmi munkáját értékelik és elismerik [...] Iskolán kívüli munkáját jónak minősítem, 8-ra (sic!) osztályozom [...]”

FORRÁS:

Csrnad. Isk. lt., Pedagógiai tanácsülés jegyzőkönyvei 1960–1980-ból, speciális ellenőrzési jkv. 1961 ápr. 10-ből, iskolai általános munkatervek és beszámolók 1961–1980-ból.

Értékkörzés és –mentés művelődési és sporttevékenységgel

A diktatúra úgymond keményebb évtizedeiben a lélekfertőzés és -métélyezés egész arzenálját bevetette, hogy a tanintézeteket az *új típusú ember* formálásának a központjaivá változtassa. Az elviselhetetlenné váló kultúrpolitika szorítását a végletekig fokozta a mindent elárasztó nacionalizmus, a tobzódó etno-centrizmus, amely a magyar iskolák sajátos nemzeti kisebbségi jegyeit, másságát, nyelvét és kultúráját próbálta beolvasztani az egyetlen nagy nemzeti, „össznépi” kultúrába.

Szándékát nem sikerült maradéktalanul megvalósítania, mert az iskola, a pedagógusok nagy része lelke mélyén nem vállalkozott a gyermeki lélek csonkítására, s ha némelyek a megbocsáthatatlan kompromisszum csapdájába estek, a többség csak formálisan végezte munkáját.

A lélekölő és lélekpusztító megrázkódtatások közepette a csíkmadarasi iskola, noha nem tudta átlépni saját árnyékát, értékeket őrzött meg, értékeket mentett át és adott tovább. A diktátor személyi kultuszának éveiben életre hívott *Megéneklünk, Románia* nemzeti fesztivált arra használta fel, hogy a népi hagyományok, a sajátos nemzeti értékek megbecsülésének, megőrzésének és átörökítésének a szellemében nevelje a falu gyermekeit. Hogy a helyi értékek felélesztésével találjanak önmagukra, hogy előkerüljön a múltból mindaz, ami megtartja önazonosságukat.

Az 1977–1989 között lezajlott hét országos fesztiválon az iskola kulturális-művészeti csoportjai figyelemre méltó sikereket értek el, az egész megyében iskolájuknak elismerést vívtak ki. A legkiemelkedőbb teljesítményt a 60–80 tagú folklór együttes nyújtotta, Bőjte Róza és Bőjte László tanárok vezetésével. A seregszemle hat kiadásán lett megyei első, az országos szakaszon kétszer II. díjat, egyszer dicséretet érdemelt ki. Műsorán a *Székely fonó, tollfosztás, helyi népszokások* színpadi megjelenítése szerepelt. Sikeres csoportként indult az irodalmi-zenés összeállítás. Vezetője Ördögh Imre és Bőjte László irodalomtanárok. Repertoárjában a szökebb szülőföldet megéneklő versek előadása szerepelt *Ez a föld a szívem földje* címen. Az első öt kiadásán jeleskedett, az iskolai csoportok közül elsőnek jutott megyeközi szakaszra. Marosvásárhelyre éppen a fesztivál premierjén. Teljesítménye egy megyei I. díj, két II. és egy III. helyezést. Ahogyan fokozódik a diktatúra

szorítása, úgy válik egyre esélytelenebbé a csoport, egyrészt anyanyelvű műsora, másrészt művészi üzenete miatt.

Később megjelentek a tanulói szakkörök. Némely szakkörnek sikerült felhívni magára a figyelmet, megtermékenyítőleg hatni az egész iskolai életre. Közülük az ún. *kis járőrök köre* évtizedek során a tanulók biztonságos, balesetmentes közúti közlekedését vigyázta. Többször nyerték meg a megyei versenyeket, 1980-ban az országos vetélkedőn, Pitești-en dicséretesen szerepeltek. A legnagyobb teljesítmény „szereplői” Antal Rozália, Bartó Piroska, Bíró András, Fazakas Anna, Fazakas Rozália, Petres Enikő, Sándor Géza, Vánca Mária, VII–VIII. osztályos tanulók (vezetőjük Bőjte László).

A kis tűzoltóbarátok köre Tankó-Molnár Péter irányításával jelentős szerepet töltött be a tűzmegelezés elemi normáinak és szabályainak népszerűsítésében a tanulók soraiban, gyakorlati tevékenységével a gyermekek által előidézett tüzesetek elhárításából is kivette a részét. A kis *Kincskeresők* köre a népi kultúra és művészet tárgyi értékeinek a megmentésével tett nagy szolgálatot a iskolának és településnek. Munkájának gyümölcse az *iskolai múzeum*. A gyűjtést Ördögh Imre indította el, majd Hajdu-Péter Klára irányította a válogatást, a felleltározást. Így kerültek az iskolai múzeumba a helyi népművészeti kincsel felérő tárgyai: a zöld zománcos kályhacsempék, a fazekasmesterek múlt századi korsói, bokályai, edényei, tányérjai, az agyag-előkészítéshez használt anyagörlő, a népi díszítőművészet motívumait őrző tulipános bútordarabjai, a népi faragászat „ereklyéi”: kulacsok, pástortorbotok.

Csíkmadarason a testnevelésnek és sportnak hagyománya nem volt. A 60-as évektől az óvodai foglalkozóterem és tanterem összevonásával afféle *tornaterem létesült*, mely nem hoz áttörést az iskolai sportéletben. Noha a helyhatóság területet biztosít futballpályának, igazán gondozott és felszerelt pályája máig sincs sem a településnek, sem az iskolának. Oka: a futballpályának szánt terület ide-oda tologatása, cserélgetése a helyhatóság és a termelészövetkezet viszálya miatt. Pedig a 60-as évek elején lelkes diákok önszerveződéssel sokat ígérő futballcsapatot kovácsolnak össze, mely részt vesz a rajoni bajnokságban is.

A 60-as évek közepétől az iskola udvarán sorra készülnek el az első sportpályák: röplabda, tenisz, jégkorong. A *jégkorongpálya létesítésével* az iskola vezetősége első ízben 1966-ban kísérletezik. Az a felismerés, hogy a jégkoronggal akár minőségi sportot, versenysportot lehet életre hívni, arra sarkallja az igazgatóságot, hogy korszerű sportbázist létesítsen. Ehhez a tanulók és pedagógusok több évi mezőgazdasági munkájáért kijáró pénzalapokat ruházza be. De ez a tőke a létesítmény csak egy részét fedezte volna. Az építőanyag tetemes részét a mezőgazdasági termelészövetkezet biztosította ellenszolgáltatás gyanánt a tanulók háromévi munkadíja fejében. Az építés egész időtartama alatt a gazdaság főmérnöke, Jaszenovics Miklós az iskola mellett állt. Az erkölcsi és anyagi támogatás nem maradt el a termelészövetkezet elnöke, Bíró Imre, a községi néptanács elnöke, Pongrácz László és titkára, Mihály Gergely részéről sem. Vargha Adorján főerdész mint a szülői bizottság elnöke a szervezésben jeleskedett. Nehéz lenne felsorolni azokat a szülőket, akik heteken át szakemberként, bérmentve tették dolgukat csodálatra méltó önzetlenséggel. Péter Ernő a pálya villanyvilágításánál, az elektromos eredményjelző és időmérő berendezés megtervezésében és kivitelezésében hívta fel magára a település és a környék

figyelmét; Both Jenő és csapata építette fel a 800 nézőt befogadó fedett lelátót; Zsók Ferenc gépi munkával járult hozzá a villanyvilágítás és a „jégkészítéshez” szükséges vízellátó csatorna megépítéséhez: Mezei Lázár asztalos a palánkot készítette; Bálint Mihály állította elő a kapukat; Horváth Sándor, Péter Jenő, Petres Lukács, Petres Lajos, Petres Imre a palánkkészítés és -felállítás, szaktudást igénylő munkákat végezte. De mindvégig ott volt, főleg a gyerekek munkáját irányítva Tarakó-Molnár Péter tanító, Bőjte László és Dobai Gyula tanár. Ez utóbbi, képzőművészeti kvalitások birtokában, a pályafestés és reklám-kiírás terén alkotott időtálló értéket. A pályagondozást, karbantartást Mezei Árpád, az iskola altisztje vállalta. A létesítmény összértéke mintegy félmillió lej, melyhez hozzáadandó a 716 „hazafias” munkanap, amellyel a falu hozzájárult. Kétségtől a létesítmény az egész település akkori történelmének diplomavizsgája volt.

Az iskola jégkorongcsapata már 1971-ben megyei bajnokságot nyert Gyergyócsomafalván. A nagy fegyvertény főhőse Horváth János VIII. o. tanuló, aki néhány év múlva az országos ifjúsági válogatottban bukkan fel.

A 70–80-as évek téli időszakában egymást érik a rendezvények. Az iskola és csapatának jó hírneve berobban az országos sportközvéleménybe, országos versenyek színhelyévé lép elő. Évek hosszú során az iskola szervezi az Országos Téli Fesztivál keretében a jégkorong-bajnokságot, az iskolák műkorcsolya-bemutatóit. Sorra látja vendégül Bukarest, Szucsáva, Galac, Maros, Kovászna megye iskolacsapatait.

Érdemeit elismerendő az *Előre* országos napilap felajánlja az *Előre Kupáért* kiírt torna megrendezési jogát, ezúttal a kisiskolások, a II–V. osztályos tanulók részére. A felavató jól sikerül, háromnapos népnünpélyt eredményez Csíkmadarason, amelyen a helyiek törpecsapatuk II. helyének örvendhetnek.

Egy évtizedes következetes és kitartó munka után az iskola *saját kupatornát* szervez. 1980. február 27-én avatják fel a *Hámor Kupa* jégkorongtornát. A kupa nevével a múltat kívánja élesztgetni: a 400 éves madarasi vashámor emlékének adózik. A versenyre kiírt trófeát Madaras könnyűszerrel otthon tartja.

Ez a csapat megnyer az 1980-as évben minden iskolai rendezvényt, amire csak sor került; elhódította a csíkszentdomokosi *Terkő Kupát*, a dánfalvi *Kerámia Kupát*, a csíkkarcfalvi *Madicsa Kupát*, a balánbányai *Bányász Kupát*, a *Hargita* újság *Kristály Kupáját*. Megnyerte a megyei bajnokság B csoportjának tornáját, és Csíkszeredában a sportiskolák profi csapatai részére kiírt *Reménységek Kupája* tornán a III. helyet szerezte meg. Induláskor, 1977-ben éppen a frissen avatott, kisiskolások *Előre Kupán* volt a II. helyezett. Bizonyára a csapat megérdemli játékosai nevének említését: az ikrek, András Félix és András László, Antal Gergely, Antal Imre, Antal Károly, Bálint Emil, Bíró László, Lőrincz Zoltán, Ördög Róbert, Péter Ferenc; Bőjte László edző.

A jégkorong bevezetése felbecsülhetetlen szolgálatot tett az iskolának. Érezhetően, szinte gyökeresen hatékonyabbá tette a nevelőmunkát, ésszerűsítette a tanulók szabadidő-kihasználását, elmélyítette és demokratikusabbá változtatta az iskola-család, a pedagógus-tanuló kapcsolatot.

Közvetett kisugárzásaként könyvelhetjük el, hogy több *tehetséges* csíkmadarasi gyermek előtt nyitott sorompót a *minőségi versenysport* felé, tehát az érvényesülés, az önmegvalósulás irányába. Közéjük tartoznak: András Félix, András László, Antal Gyula, Antal

László, Antal Zoltán, Csíki Aurel, Csíki Zoltán, Geréd András, Geréd Attila, Horváth János, Ördög Ödön, akikből némelyek a nemzeti válogatottban, mások divíziós csapatokban szereztek maguknak játékjogot.

Az évek során a csapat edzői, felkészítői a testneveléstanárok közül kerültek ki. Sorrendben: Bőjte László, Dobai Gyula, Szabó Ferenc, Kémenes Csaba, Udvari Dezső, Lukács András, Mărcuş Eugen. A legtöbben ingáztak – Bőjtét és Dohait leszámítva.

Az iskolát e sportág fejlesztésében kivívott érdemeiért a Román Jégkorong Szövetség kristályserlegével tüntették ki.

A romániai változások éppen akkor következtek be, amikor a 20 éve készült pálya palánkjának szavatolási ideje lejárt. A kiöregedett palánk lehetetlenné teszi a jégkorongozást, esetleg csak korcsolyázásra vehető igénybe. A palánk újrakepítéséhez az iskola semmiféle anyagi eszközzel nem rendelkezik, a szülőktől sem várhat támogatást az átmeneti időszak által megsokszorozódott gondok miatt. Félő, a pálya az enyészet martalékává válik, s csak a régi dicsőség marad.

FORRÁSOK:

Mátyás Árpád: Lüktető Kultúrélet Csíkmadarason. = *Előre*, 1979. jan. 18.

Csmad. Isk. lt. Iskolai Múzeum leltárkönyve, kimutatások a tanerők iskolán kívüli tevékenységéről.

Bogos Sándor: Pályaépítők. = *Hargita*, 1975. dec. 6.

Popescu Pavel: Hoki. = *Jóbarát*, 1972. március 9.

K. Soós László: Csíkmadaras nyerte a Fekete Kerámia jégkorongtornát. = *Hargita*, 1972. január 18.

Gyarmati János–Lengyel Sándor: Csíkmadaras Előre Kupa. = *Előre*, 1977. január 14.

Gyarmath János: Kicsikből lesznek a nagyok. = *Előre*, 1977. január 18.

Ördög Imre: Nélkülük már szegények volnánk. = *Előre*, 1980. január 4.

A totalitarizmus éveit – esély az esélytelenségben

Még az '50–60-as években elkezdődött egy bizonyos fokú épület-felújítási munka. A tekintélyes korú, 80 éves emeletes iskola tetőzetét 1949-ben újítják fel, lebontják a fedélzetre felszerelt iskolacsengőt, melynek hangja üzenetet vitt a település környékbeli iskolásainak minden reggel. 1952-ben a nyílászárókat cserélik ki. A '60-as évek közepétől lebontják az épülettesttel egybeépített illemhelyet, melyek miatt az osztályterem falai átáztak, használatuk nem felelt meg a legelemibb higiéniai követelményeknek. Helyette az udvar egyik sarkában épült fel az új. A tanítói lakást átalakították két osztályteremmé. A földszinti tanterem padlóját kicserélték újra.

A '60-as évek elején a főépület villanyvilágítást kap, majd 1967-ben – elsők között a vidéken – (helyi berendezésű vezetékes) ivóvízellátást. Korszerűsödnek a melléképületek.

A 70-es évek közepén az udvar kis parkkal egészül ki, melyet díszfák és sövénykerítés szegélyez.

A 80-as évektől az iskolának új kihívásokkal kell szembenéznie. A diktátor nevéhez fűződő *demográfiai robbanás* következtében évről évre növekszik a tanulólétszám, olyannyira, hogy az iskola történetében először *16 osztály működik*. A település nem követhette a környék településeinek példáját, ahol egyre-másra új iskolaépületek emelkedtek állami támogatással. Csíkmadaras csak addig nyújtózhatott, amíg a takarója ért! A diktatúra „faluromboló” politikája értelmében számára szűk takarót szabtak, csak toldozgatásra-foltozgatásra futotta önerejéből. Mentő gondolatként merült fel a főépület kapacitásának növelése egy emelet ráépítésével, követve a szenttamásiak példáját. A technikai feltételek adottak voltak, hiszen az elvégzett szűrőpróbák igazolták az alap szilárdságát. Azonban a másutt székelő helyhatósági szervek nem hagyták jóvá. A terv szerint az újonnan felépítendő óvodára szánt beruházást kellett volna e célra felhasználni, és az óvodának adni a felújított emeletes épületet, mely minden vonatkozásban megfelelt volna az igényeknek, hiszen éppen 1980-ban került sor az épület főjavítására: tető, a kornak megfelelő nyílászárók, vezetékes ivóvíz, az udvar kibővítése, járdásítás.

Az oktatási felület növelése érdekében az igazgatói lakás helyiségeit *tantermekké alakították* át. Ennek következtében három tanteremmel bővült az iskola.

Az 1962–63-as tanévvel kezdődően *román nyelvű tagozat* indul Csíkmadarason. A településen és annak határában ugyanis geológiai kutatások folynak, és a fúrásokat végző szakmunkások (Iași, Neamț és Bákó megyékből) ideiglenesen családostól a faluban telepednek le. Gyerekeik részére indul el a román tagozat. Időtartama két tanév. Induláskor 10 I. osztályos tanulója van, az 1963–64-es iskolai évben az I. osztályban 2, a II.-ban 1, a III.-ban 1, a IV.-ben 1. A tanítók Busmocescu Ana, Simu Cireșica és Popa Mariana. Mivel a kutatások beszűkülnek, majd egészen megszűnnek, a tagozat is megszűnik, tanítókat áthelyezik.

Az 1968-as új adminisztrációs és területi átszervezés alapjaiban megrendítette a falut, elveszítette saját néptanácsát, majd önálló mezőgazdasági termelőszövetkezetét, könyvtárát, fogyasztási szövetkezetét. Talán e konjunkturális körülmények folytán alakult ki, hogy a falu figyelmét az iskolára összpontosítsa, közben hitében erősödve templomát mentsvárnak tekintse. A falu fölöttébb magas mércéje arra sarkallja az iskola vezetését, hogy megfeleljen az egyre fokozódó elvárásnak, s valóban a települést összefogó, szellemi központjává váljék. A szülők anyagi-erkölcsi támogatásának és a tanszemélyzetnek köszönhetően az iskolában fokozódik, és egyre magasabb színvonalra emelkedik az oktató-nevelő munka. Ennek eredményeként nő a továbbtanulók száma.

A *korszerűsítő folyamat* első állomása *laboratóriumok, szaktermek* létrehozása szülői támogatással. Az 1980-as évek közepétől létesül a fizika-kémiai és biológiai laboratórium, szaktermek a többi tantárgy (történelem, román nyelv, matematika, magyar nyelv) részére. A szükséges berendezések – szekrények, polcok, állványok – helyben készültek a szülők önzetlen munkájával, állami támogatás nélkül. Bizonyára a mindennapi iskola hálás a falu haladásáért áldozatot hozó polgárainak: Petres Imre, az akkori szülői bizottság elnökének, András Károly mérnöknek, Bálint Mihálynak, Fazakas Dénesnek, Ördög Ferencnek, Petres Lajosnak, Petres Lukácsnak, Péter Jenőnek, Péter Sándor mesternek, valamint a pedagó-

gus-férjeknek. A helyi kezdeményezést mintegy méltánylandó, a Megyei Tanfelügyelőség laboratóriumi eszközökkel, audiovizuális készülékekkel segítette az iskolát.

A 70-es évek elején, amikor a Ceaușescu-féle iskolapolitika elvei alapján – úgymond – előtérbe kerül a gyakorlati oktatás az általános iskolában is, a madarasi iskola az elsők között lép a megyében. Némi néptanácsi segítséggel, a tanulók és szülők közmunkájával *fa-és fémmegmunkálási műhelyeket épít*, melyek berendezését, a szerszámokat saját pénzalapjaiból szerzi be. A pénzalap forrása a tanulók kis „termelő szövetkezete”, amely a bérbe vett három hektár területen burgonyát és zöldséget termeszt és értékesít. A termelést Sándor László, a helyi termelőszövetkezet főmérnöke irányítja, aki néhány órában, óraadóként, az V–VIII. osztályos tanulók mezőgazdasági gyakorlatát vezeti. Túl a szocialista szervezés keretein, e munkaforma pozitív hatással volt a tanulókra. Egyrészt társadalmilag hasznos munkát végeztek, másrészt gyakorolták a kooperációt, a munkaszervezést. Az iskola kis téészet az országos tanács érdeméremmel ismeri el. Fennállása tiszavirág életű, két év után megszűnik, mert föld nélkül marad.

Valamivel tovább élnek a tanműhelyek. De a szakoktatásra előírt órák számának fokozatos csökkentése, majd megvonása nem tette lehetővé a tanulók szakmai képzésének elmélyítését.

Az évről évre korszerűsödő anyagi és technikai, didaktikai alap szerencsésen egybeesett a szellemi potenciál növekedésével, a *szakképzett pedagógusok* magas fokú képzettségével. Noha mindjárt a háború utáni fordulatot követően 7 osztályos, majd az 1963–64-es tanévtől nyolcosztályos az általános kötelező oktatás, az 50-es évek közepéig minden szaktantárgyat tanítói képesítéssel tanítanak a felső tagozaton a faluban. *Első fecskéként* az 1956–57-es oktatási évben jelenik meg az iskolában a Kéz házaspár. Kéz Csaba Imre történelem és Kéz Magdolna biológia szakos tanárok. Három év múlva, 1959-ben ismét egyetlen tanári képesítésű pedagógus nélkül marad az iskola, mígnem a 60-as évek közepétől pozitív folyamat indul be: lassan feltöltődnek a felső tagozat katedrái szaktanárokkal. A folyamat mintegy hét-nyolc évig tart, míg az 1973–74-es tanévre minden szaktárgyat tanárok oktatnak, kivéve a rajzot, melynek sosem volt, ma (1995.) sincs szaktanára.

Az oktató-nevelő munka színvonalának emelésére rendkívül kedvezően hatott a *helyi születésű tanárok hazatérése*. Míg az 50-es években ezek részaránya a pedagógus-közösségnek 5%-a, addig a 60-as években 10%, a 70-esekben 50%, a 80-as esztendőkből eléri a 60%-ot. Ha beszámítjuk a faluban végleg letelepedettek számát, az arány már a 70-es években a 80–90% között ingadozik. Az első közülük Ördögh Imre, őt követte Bőjte László, Hajdu-Péter Klára, Péter Ignác, Miklós Mária, Horváth Éva, Csáki Edit. A pedagógus törzsgárda ilyenszerű alakulása kedvezően hatott ki az oktatási-nevelési folyamat minőségére, megkönnyítette az órán és iskolán kívüli tevékenységek szervezését, biztosította a sokszínűséget.

A 80-as évek közepén *új hajlékot kap az óvodai oktatás* is. A korszerű épület több mint négy év alatt készül el. Az építkezést a községi néptanács finanszírozza a település lakóinak több évi pénzbeli hozzájárulásából. A pénzen kívül a munkaképes lakosság közmunkával is számottevően hozzájárult. Az épület az államosítással kisajátított és köztulajdonba utalt Száva család telkén épül fel. Az új óvoda négy foglalkozóteremmel, irodával, oktatási eszközök tárolására alkalmas kis helyiségekkel és mindkét szinten elhelyezett

vezetékes vízzel ellátott mosdókkal és angolvécével rendelkezik. Felépítéséig, a 30-as években beindított óvodai oktatás aránylag mostoha körülmények között működött, noha volt saját épülete, de csak kéttermes volt, így, pláne a 70-es években, amikor hat csoportra duzzad az óvodás korú gyermekek száma, improvizált, szobányi helyiségben volt kénytelen felkészíteni a kisgyermeket az iskolai életre.

Amint már jeleztük, az iskola szellemi tőkájének gyarapodása, a szakosítás kiszélesítése a képzés és nevelés minőségi színvonalának a viszonylagos fölfelé ívelését eredményezte. Noha szó sem lehetett a pedagógiai alternativitásról; minden korlátozott és meghatározott – még az iskola és osztályterem díszítése is, beleértve a díszítésre felhasznált anyagok, virágok(!) színét is. A monolitikus egyhangúság, a mindenkinek „ugyanabból ugyanúgy”-szemlélet rákényszerítése az iskolára, teljesen eltörölte az intézmények sajátos jegyeit, kaptafásított, csírájában elfojtott minden kezdeményezést. A másság rögtön gyanút keltett a párt aktivistái, a szekuritáté bérenceiben, akik gyakran megfordultak az iskolában.

Ennek ellenére a tantestület tagjai igyekeznek kitörni ebből a szabványvilágból, sorra szerzik meg a didaktikai fokozatokat: Bőjte Róza, Horváth Erzsébet, Miklós Márton, Péter Veronika az I-es fokozatot, Tankó-Molnár Mária, Bálint Emma, Fazakas Rozália, Petres Zsuzsanna a II-es fokozatot. Elmélyül a tudományos-módszertani munka, az iskolát a Megyei Tanfelügyelőség a felcsiki körzet módszertani központjává nevezi ki. Az iskola tehetséges tanulóit a tantárgyversenyeken figyelemre méltó sikereket érnek el, a 70-es években matematikából, később kémiából és anyanyelvből.

Az iskola hatékonyságát az bizonyítja legjobban, hogy sokan tanulnak tovább főiskolán, egyetemen, technikumon. Ez már a település szellemi potenciálját, iskolájának meghatározó szerepét vetíti ki a jövőbe. Mert nemcsak a saját értelmiségét volt képes kitermelni, hanem a szűkebb és tágabb pátriába küldött szét magas képzettségű szakembereket: orvosokat, gyógyszerészeket, mérnököket, művészeket, tanárokat, tanítókat, sőt még törzstiszteket is. Nemcsak útjukra bocsátotta őket, de ma is minden fiát-lányát számon tartja, követte és követi sorsukat. Bizonyíték erre az alábbi nyilvántartási jegyzék névsorral.

FORRÁSOK:

Bíró István: Oktatási gondok Erdélyben. = *Köznevelés*, 1993. április 30., 17. sz. 6–7.

Ördögh Imre: Útjelzőnk: elhivatottság és újítás. = *Tanügyi Újság*, 1990. december 24.

Ua., Sürgető követelmény az életre való nevelés. = *Hargita*, 1970. május 19.

Ua., Oktatás termelőmunka. = *Hargita*, 1971. november 20.

Ua., Pedagógus-tanuló viszony és oktatás-korszerűsítés. = *Hargita*, 1973. december 26.

Ua., Közérzet és fegyelem. = *Tanügyi Újság*, 1984. június 26.

Ua., A jövő vallása. = *Tanügyi Újság*, 1989. június 17.

Ua., A hazaszeretetre való nevelés anyanyelvi órákon. = *Tanügyi Újság*, 1988. június 25.

Csmad. Isk. lt. 56. sz. (írástudatlanok anyakönyve, 1953–1981), 89. sz.

(Összevont integrális vizsgák anyakönyve, 1977–1981), faraktár, illemhely építésének iratai, 87. sz. (a látogatás nélküli tagozat anyakönyve, 1977–1984.),

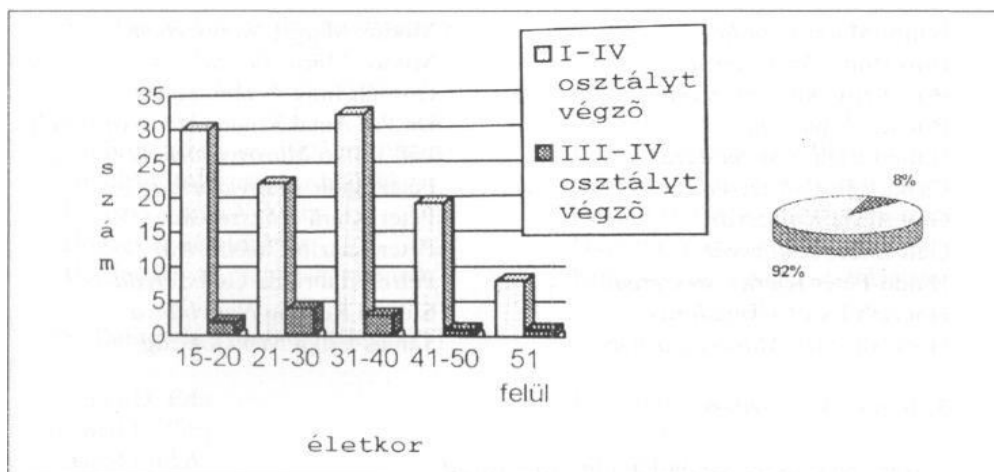
80. sz. (a román tannyelvű tagozat anyakönyve, 1962–1964.), iskolakönyv,

1959–1980, végzős tanulók továbbtanulásának nyilvántartói 1965–1989.,
ellenőrzési jegyzőkönyv-tömb 1959–1989.

Vajnovszki Kázmér: Rendhagyó szépség = *Hargita*, 1970. december 17.

A falu szellemi terméke

Az iskola fennállásától számított mintegy 200 esztendőben 1940-ig a településről 4 tanító, 5 egyházi személy (pap), 7 törzstiszt és néhány jegyző került ki. Az 1940. utáni ötven esztendőben a falu szellemi foglalatát az alábbi grafikon szemlélteti:

Az iskolából 1995-ig kikerült értelmiségiek (lakhelyük feltüntetésével)

1. Tanítók, óvónők

Antal Gabriella Csíkszereda

Antal Gergely Csíkszentimre

Antal Gizella Csíkszereda

Antal Ilona Csíkszereda

Antal Róza Madéfalva

Antal D. Rozália Csíkszereda

Antal Viktória Csíkmadaras

Antal Zsuzsanna Csíkmadaras

Bartó Ágnes Csíkszentimre

Bíró Ibolya Csíkszereda

Bíróné Antal Mária Bánkfalva

Bőjte Borbála Csíkszereda

Bőjte Emma Csíkmadaras

Bőjte Matild Madéfalva

Dombi Katalin Madéfalva

Fazakas Erzsébet Maroshévíz

Fazakas Rozália Csíkmadaras

Horváth Erzsébet Csíkmadaras

Horváth Ilona Csíkszereda

Horváth Ottilia Csíkmadaras

Lakatos Imre Székelyudvarhely

Mihály Ferenc Csíkmadaras

Mihály Imre *Tokaj (Mo.)*
Mihály Gergely *Csíkmadaras*
Mihály Magdolna *Tokaj (Mo.)*
Mihály Mária *Tokaj (Mo.)*
Miklós Márton *Csíkmadaras*
Pállné Szöcs Ilona *Sepsiszentgyörgy*

Péter Ágota *Csíkmadaras*
Petres Enikő *Marosvásárhely*
Sándor Rozália *Csíkszereda*
Tankó-Molnárné Péter Mária
Csíkmadaras
Váncsa Éva *Csíkmadaras*

2. Tanárok

Antal Judit *Gyergyószentmiklós*
Antal Margit *Marosvásárhely*
Antal Teréz *Ditró*
András Irén *Magyarország*
Bálint Mátyás *Torda*
Bíró Donát *Szászrégen*
Bíró Veronika *Csíkszereda*
Bogács Árpád *Ditró*
Böjte László *Csíkmadaras*
Csáki Edit *Csíkszereda*
Gáli Attila *Kolozsvár*
Gáli Endre *Kolozsvár*
Hajdu-Péter Klára *Csíkszereda*
Horváth Éva *Csíkmadaras*
Horváth Jolán *Marosvásárhely*

Kiss Gizella *Kovácszna*
Mezei Ibolya *Marosvásárhely*
Miklós Béla *zeneművész Mo.*
Miklós Imre *zeneművész Mo.*
Miklós Margit *Nagyszében*
Miklós Mária *Tasnád*
Ördögít Imre *Csíkmadaras*
Dr. Pál-Antal Sándor *Marosvásárhely*
Páll Ildikó *Marosvásárhely*
Péter Ignác *Magyarország*
Péter Klára *Csíkszereda*
Péter László *Csíkszereda*
Petres Gabriella *Csíkszereda*
Süketh Rozália *Nagybánya*
Tamás Erika *Németország*

3. Jogász, közigazdász

Covaci-né Csiszer Veronika, jog, *Nagyvárad*
Antal László, közigazdász, *Csíkszereda*

4. Mérnökök

Abos Jenő *Oroszlány (Mo.)*
Antal Erzsébet *Németország*
Antal Gyula *Szenterkesztbánya*
Antal Ibolya *Csíkszereda*
Antal Imre *Ausztria*
Bartó Bálint *Arad*
Bíró Gábor *Csíkszenttamás*
Bogács László *Kolozsvár*
Böjte Imre *Csíkmadaras*
Fazakas János *Csíkmadaras*
Fazakas Rozália *Csíkmadaras*

Ingre István *Nagyvárad*
Juhász Ferenc *Csíkszereda*
Karácsony Imre *Csíkszereda*
Miklós Gergely *Csíkmadaras*
Miklós Géza *Csíkmadaras*
Miklós Gizella *Csíkszereda*
Miklós Márta *Csíkszereda*
Ördögít Róbert *Csíkszereda*
Petres Ferenc *Brassó*
Péter Imre *Marosvásárhely*
Petres János *Csíkmadaras*

Petres Károly *Csíkmadaras*
Tamás Piroška *Maroshévíz*

Süketh István *Csíkmadaras*
Vánca Erzsébet *Csíkszentsimon*

5. Orvos, gyógyszerész

Fazakas Anna *Csíkszereda*
Páll Ibolya *Csíkmadaras*

Zsigmond Anna *Csíkmadaras*
Zsigmond Ibolya *Csíkszentdomokos*

6. Törzstisztek

Ambrus Attila *Ploiești*
Bálint Árpád *Brassó*
Bálint Félix *Bákó*
Fazakas Miklós (*Fűrész*) *Budapest*

Hajdu Antal *Marosvásárhely*
Kiss Ferenc *Budapest*
Miklós Gergely *Budapest*

7. Papok, egyházi személyek

Ambrus József sz. 1903. plébános
Antalfy Boldizsár zárdafőnök
Kolozsváron a XIX. sz.
Bogács Imre plébános
Bogács István plébános, kilépett

Bogács N. esperes XVIII. sz.
Gidró Bonifác tanár Csíksomlyón
Hajdu Erzsébet sz. 1915. apáca, tanár
Horváth Alajos András lector
Kolozsváron a XIX. sz. közepén

8. Tanító- és óvónőjelöltek [1995]

Antal D. Edit
Antal L. Edit
Antal Enikő
Bálint Erika
Bíró Éva

Horváth Titanella
Jaszenovics Ildikó
Molnár Éva
Vánca Borbála
Vánca Magdolna

9. Egyetemeken tanulnak [1996]

Antal Judit *tanári*
Antal Mária *tanári*
Bálint Attila *jog*
Bálint Lajos *teológia*
Bálint Zoltán *zene*
Bartó Elvira *gyógyszerészeti*
Bodor Julianna *tanári*
Dávid Imola *informatika*
Veréb András *tanári*

János Levente *erdésmérnöki*
Mezei Ildikó *tanári*
Mezei Márta *orvosi*
Opra Krisztina *informatika*
Ördögh Flórián *közgazdasági*
Péter Csaba *zene*
Péter Sarolta *jog*
Sándor Ibolya *orvosi*
Süketh Erzsébet *tanári*

10. Technikusi oklevelet szereztek

<i>Antal Csilla gyógyszerészet</i>	<i>Fazakas Domokos út- és hídépítés</i>
<i>Marosvásárhely</i>	<i>Sepsiszentgyörgy</i>
<i>Ambrus Domokos faipar</i>	<i>Fazakas Ibolya egészségügy</i>
<i>Csikmadaras</i>	<i>Csikmadaras</i>
<i>András János könyvelés</i>	<i>Fazakas János faipar</i>
<i>Csikszereda</i>	<i>Csikszereda</i>
<i>Antal Éva településrendészet</i>	<i>Horváth Aranka gyógyszerészet</i>
<i>Csikmadaras</i>	<i>Csikszereda</i>
<i>Antal János településrendészet</i>	<i>Horváth János topográfia</i>
<i>Csikmadaras</i>	<i>Csikmadaras</i>
<i>Antal Mária építészet</i>	<i>Mezei Rozália településrendészet</i>
<i>Csikszereda</i>	<i>Csikszereda</i>
<i>Barthánc Ördögít Anna</i>	<i>Páll Edit gyógyszerészet</i>
<i>könyvelés</i>	<i>Sepsiszentgyörgy</i>
<i>Csikszereda</i>	<i>Petrikó Lenke könyvelés</i>
<i>Böjte Árpád topográfia</i>	<i>Arad</i>
<i>Csikszereda</i>	<i>Péter Mátyás számítástechnika</i>
<i>Fazakas Dénes bányászat</i>	<i>Budapest</i>
<i>Sepsiszentgyörgy</i>	

Csikmadaras község-jellegének elvesztése (1968) után kiszorult az ország vérkeringéséből. A felsőbb szervek, a médiák minden útja a községközpontba vezetett. Ritkán „kerestek” itt témát – érdemlegest – amelyet a közvélemény számon tarthatott volna. Nem így az iskolájával. Mivel a megyei és minisztériumi tanügyi szervek előtt nem volt ismeretlen az iskola teljesítménye, sokszor ide irányították az újságírókat, még a televízió stábját is. Sok méltató, elismerő írás, újságcikk, rögtönzés látott napvilágot a megyei és országos lapok hasábjain. Mutatóban álljon itt a bukaresti Vajnovszki Kázmér *Rendhagyó szépség* című írásának néhány gondolata: „ami van, és amit látni lehet az iskolában, az mind emberi melléállás terméke, amit nem lehet leltározni, amiről nem lehet kimutatást készíteni”. Mindenben az alkotómunka, a szellem, „a jogos szerénység, a méltó büszkeség – a kettő elegye” érhető nyomon. A tantestület büszke tanítványaira, akiknek „a középiskola és egyetem kiterőjével útjuk ide vezetett vissza – innen indult [...]”

Közösségünk pozitív visszajelzéseként értékelte a Megyei Tanfelügyelőség *III. fokozatú Oklevelét*, melyet 1987-ben ítelt oda az iskolának, de az óvodának is először az I., utána a III. Fokozatot. Főbb pedagógus egyéni kitüntetésben részesült az évek folyamán: *Kitüntetett tanári* címet kapott Ördögh Imre, Ördögh Annamária, Böjte Róza, Jaszenovics Irén, *kitüntetett tanító* címet Petres Zsuzsanna.

A falu intézménye abba is sok energiái fektetett, hogy az *írástudatlanokat* megtanítsa a betűvetésre. Ez a munka 28 évig folyt (1953–54 és 1980–81). Mintegy 119 személy (15–50 évig) részesül az írás-olvasás „tiltkaiknak” áldásából. Úgynevezett *összevont*, „*integrális*” vizsga után nyilvánították őket az általános iskola elemi ciklusa végzettjeinek.

INSPECTORATUL ȘCOLAR JUDEȚEAN HARGHITA

Având în vedere hotărârea consiliului de conducere a instituției Dvs. înaintată la noi, în baza Decretului - Lege nr. 100/1990 și a Hotărârii Guvernului României nr. 940/1990, Consiliul de conducere al Inspectoratului Școlar Județean Harghita, la propunerea comisiei județene pentru atribuirea și schimbarea numelor instituțiilor,

H o t ă r ă ș t e :

să atribuie denumirea instituției Dvs.

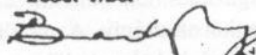
ȘCOALA GENERALĂ "KISS FERENC"

MADARAS - CIUC

M-Ciuc, la 16 dec. 1993.

Inspector școlar general,

Beder Tibor

Inspector școlar,

Kardalus János

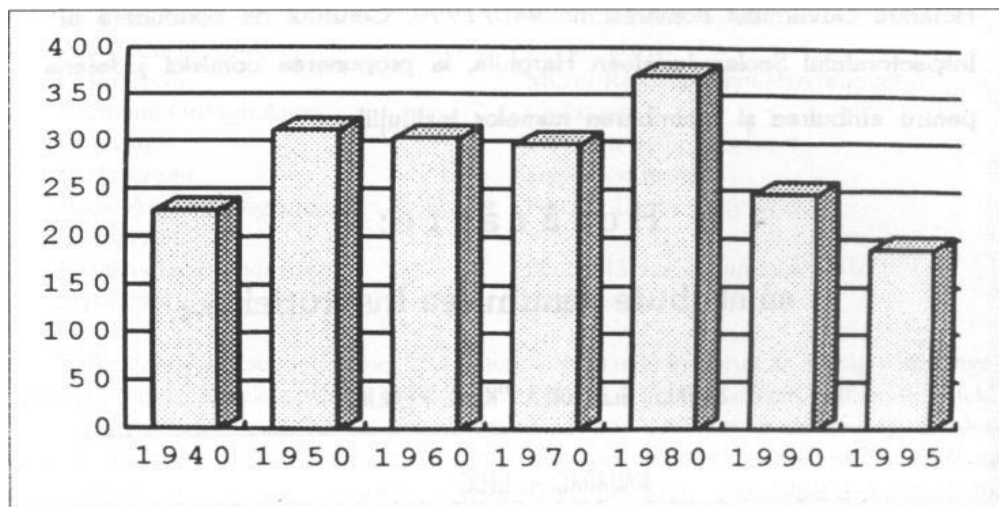
Nr. 4455 /1993.

Az írástudatlanok zöme a II. világháború előtti és utáni korból „mentődött át”. Az iskolából való kimaradás oka részint az anyanyelvű oktatás megszüntetése, részint a háború okozta anyagi leszegényedés.

Az is az igazsághoz tartozik, hogy a faluban lakó, fel-felbukkanó, legtöbbször vándorló cigány gyerekek a mai napig kimaradtak az iskolából. Számuk rendkívül ingadozó, 3–8 között mozgott. De csak ez a „kategória” nem illeszkedett be a falu életébe.

A beiskolázatlan vagy az elemi ciklus valamelyik osztályából kimaradt személyek, akik alfabetizáló tanfolyam után tettek összevont, „integrális” vizsgát az I–IV. osztály anyagából

A Ceaușescu-féle grandománia, hogy legalább érettségi diplomával rendelkező nép diktátora lehessen, nyilván propagandisztikus célokat követve, súlyos terheket ró az iskola tanzsinatára. A torzszülött terv első fázisában az általános iskolai tanulmányaikat be nem fejezett állampolgárokat veszi célba. Így kerülnek 40–50 éves fejjel iskolapadba szakmai régiséggel rendelkező gyári munkások. A beiratkozás az *ügynevezett látogatás nélküli tagozatra*, a felkészítések megtartása és a vizsgáztatás nem önkéntes alapon történik, de a tanárok ténykedése bérmentes, „hazafias” munkának számít. Az eredménye meg is van! Az iskolák szinte parancsra, „aki megjelenik, annak haladnia kell” jelszóval nyitottak zöld utat a *kandidátusok* előtt. A jelöltek az V–VII. osztályok anyagából „vizsgáztak”, noha alig-alig voltak képesek írni-olvasni-összeadni. A vizsgák paradoxonát jelentette az olyan eset, amikor a jelöltek orosz nyelvből kellett levizsgáznia sikerrel, anélkül, hogy hallott volna a cirill betűkről. Az 1976 és 1984 közötti időszakban mintegy 125 személynek állított ki az általános iskola 8 osztályáról diplomát. Bár a megalkuvás útvesztőit nem kerülhette el, de szándékában nemes volt cselekedete, hiszen sok állami alkalmazottat megmentett az (iskolázatlanság miatt) utcára kerülés rémétől. De motiválta a tanszervezetet az a szomorú tény

is, hogy a legtöbb jelölt a 30-as évek magyarelles iskolapolitikájának voltak a kárvalloztai. Sőt, többen közülük, noha elvégezték az általános kötelező iskolát, nem volt mivel igazolniuk, mert a román nyelvű iskola anyakönyveinek nyoma veszett.

A 80-as évek végére egyre szűkül az iskola mozgásteret, egyre lélekfojtóbb a tanszemélyzet számára a diktatúra abroncsa. Úgy tűnik, a századvég nem tud túlhaladni a századelő dilemmáin. Mert a csausiszta diktatúra a kezdeti engedmények, képmutatás után először a sanda, burkolt asszimiláció fegyverét alkalmazza, majd nyíltan hadat üzen az anyanyelvi oktatásnak. Visszaköszönnek az ominózus 30-as évek: nincs új a nap alatt! Minek utána román nyelven kell oktatni az ország történelmét és földrajzát mar az elemi cikluson is. a román nyelvet meg egységes alaptanterv és tankönyv alapján a román tannyelvű iskolakéval, az iskola növendékei eljutnak oda, hogy nem tudják megnevezni saját megyéjük közeli településeit anyanyelvükön, semmiféle információjuk nem lehet saját múltjukról, a magyarság történelméről. Lazul a szülőfaluhoz való kötődés, idegenné válnak benne. A nemzeti identitás megőrzésének alapvető elemei a saját múlt, kultúra és a hagyományok, nem épülhetnek be tudatukba. De károsodik anyanyelvük is, hiszen a szaktantárgyak magyar nyelvű tankönyvei mind románból fordítottak, tele vannak magyartalanságokkal, tükörfelfezésekkel. Megindul az elmagyartalanodás, az önazonosság elvesztésének feltartóztatatlan folyamata. Egymást érik a drákói intézkedések, utasítások. *Az osztályfőnöki nevelői órák nyelve csakis román lehet, nemkülönben a pionírfoglalkozásoké, az iskolán kívül szervezett kulturális és nevelő tevékenységeké. A csak magyar anyanyelvű pedagógusokból álló nevelő közösség szakmai tanácskozásait, a pedagógiai értekezleteket, módszertani vitákat, eszmecseréket csakis az állam nyelvén tarthatja.*

Az iskolák *elrománosításának* „művében” bevált fogásnak bizonyult román anyanyelvű, magyarul nem beszélő pedagógusok kinevezése a megüresedett állásokba. Így kerül a csíkmadarasi iskolába 1985-ben Márcuş Eugen testnevelő tanár.

Az iskolában egymást érik a minisztériumi *brigádok*, de gyakoriak a párt vonalán szervezett ellenőrzések is. A vizsgálódás tárgya mindahányszor egybeesik: milyen színvonalú a román nyelv oktatása, a gyermekek – beleértve az óvodásokat is – román nyelvtudása, ideológiai-politikai felkészültsége. De nézőpontnak számít az iskola, a tantermek díszítése, mennyiben van összhangban a „sokoldalúan fejlett” államszocializmus elvárásaival, és eltűnt-e minden magyar betű az iskola falairól, a pedagógusok munkaterveiből, általában az iskolai dokumentumokból?

Az ellenőrzések alkalmával mindig találtak valami kivetnivalót. Az 1987-es ellenőrzés nyomán vetetik le az iskola homlokzatáról a kétnyelvű cégtáblát, és bontják le az iskola előteréből az 1940-ben készített zászlórúdtartót. mert „irredenta” jellege van. Az iskola és vezetése számára a legsúlyosabb megaláztatást az jelentette, amikor az óvoda gyerekeken kérték számon román nyelvű tudásukat a bukaresti vezérigazgató „elvtársak”. Nem tudták elviselni, hogy a hároméves kiscsoportos óvoda képtelen zengzetes román nyelven velük társalogni, pedig „Romániában él és román kenyeret eszik”. Hiába érvelt Antal Rozália óvónő, hogy ezek a gyerekek az első román szót az óvodában hallják, képtelenek voltak felfogni, hogy létezhet Románia Szocialista Köztársaságban egyetlen olyan helység, ahol csak magyarok élnek!

Az „aranykor” utolsó néhány évében olyan teher nehezedett az iskolára – kívülről a lakosság talán nem is érzékelte –, ami már kezdett elviselhetetlenné válni. A legsúlyosabb az erkölcsi, szellemi fertőzés, a tudat-uniformizálás, a parancsra gondolkodás, a véget nem érő folyamatos kioktatás. Napirenden vannak a politikai-ideológiai felkészítők, szemináriumok, tanácskozások a pártkongresszusok téziseiről, a pártfőtitkár „értékes útmutatásairól”. Utasítások szerint ezek jelentik az iskolai életben a tízparancsolatot, ezekre kell felkészíteni a tanulókat osztályfőnöki órákon, ezeket kell „beépíteni” minden szakórába, ezek megbeszélését kell szervezni a vakációk minden napján, s különösen a kéthetente órarend szerint – fizetés nélkül – tartandó politikai információkon. Mindezt kiegészítette az órarendbe foglalt, de az órákötelezettségbe be nem számított „felkészítés a haza védelmére”.

Bármilyen megaláztatásra, sőt veszélyre számíthatott az iskola és akármely pedagógusa, ha felméréskor – a legkisebttől a legnagyobbig – nem tudta mindenik tanuló felsorolni a haza „szeretett fiának és tudós feleségének” az évek során felhalmozott funkcióit, de akkor is bajban volt, ha teszteléskor az osztályközösség kiszolgáltatta osztályvezetőjét vagy osztályfőnökét, és őszintén bevallotta, hogy templomba jár, és látogatja a hittanórákat.

A 90-es évek küszöbén a település iskolája a totális erkölcsi és szellemi *genocídiummal* dacolt. A tantestület vállalta a történelmi felelősséget és a kilátástalan harcot. A fokozódó magyarelles politikai körülményei között az egyetlen alternatívát és védelmet a szellemi felemelkedésben látta, a hagyományokra épülő szellem megőrzésében és átmentésében, a szülőföldhöz való ragaszkodásban. Mindig szem előtt tartotta, hogy a kisebbségi létben többnek kell lenni, talán a tudomány által lehet fennmaradni. A diktatúra lélekpusztító, leg-sötétebb éveiben is volt hite és ereje, hogy úgy sáfárkodjék a reménnyel, hogy az hosszú időre elegendő legyen a zsugorodó honban a 250 éves múltú iskola hagyatékának és demokratizmusának megőrzésére.

Kísérlet az iskola szellemi boltíveinek visszaépítésére

Az 1989-es decemberi fordulat, az iskola számára a szabad fellélegzés pillanatát hozta el. A tanszemélyzet lelkiállapotát talán a Páskándi Géza-versorokkal lehetne a legpregnansabban érzékeltetni: „[...] itt a töprengés szaporája, bástyára szív, ész, vége a völgynek [...]”

A nagy eufóriában, lélegzetvételben egyszerre szakadt az intézményre az anyanyelvhez való ragaszkodás szelleme, enyhítendő a kisebbségi létben a lét mostohaságát. Az anyanyelv simogatása még sohasem volt olyan édes, olyan reménykeltő, mint a változást követő napokban, hetekben. A nevelőközösség úgy ítélte meg, hogy éppen az anyanyelv tiltott szava segít rátalálni, akár a mondabeli ősök a csodaszarvas nyomába eredve, a történelem tektonikus mozgása révén szétszórt, idegenbe szakadt testvérekre.

Az iskola azonnal *nyit az anyaország és a civilizált Európa felé*. Mert jóllehet a változás után megmarad a kisebbségi sors minden dilemmájával, elkerülhetetlenné válik az önmagával való szembenézés, a helyzet újraértékelése, kilábalni az azonosság tudat általá-

nos válságából, kiszakadni az idegen kultúra szorításából, előtérbe helyezni a nemzeti és kisebbségi sajátosságokat hordozó értékeket, nyíltan vállalni az elődök szellemiségét, az európai értékeket.

A fentiek jegyében egymás után építi ki a tanintézmény *kapcsolatait anyaországi, kárpátaljai, svájci iskolákkal*. Persze, az ajánlatok „kívülről” érkeznek. Tanulóink nevelőik kíséretében sorra fordulnak meg a testvériskolákban, hogy friss, európai levegőt szívjanak magukba. A kölcsönös látogatások, üdülések, táborozások, tapasztalatcserék rendszeressé válnak a magyarországi Fővárosi Ifjúsági Otthonnal, a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Általános Iskolával, a csongrádi és apostagi iskolákkal. A kárpátaljai Botrágglyal a kapcsolat a levelezés szintjén marad a közlekedési nehézségek miatt, csak a két iskola igazgatója látogatja meg egymás iskoláját.

Életre kel a *cserkészmozgalom*. Az iskola cserkészcsapata anyaországi táborokban ismerkedik a cserkészzel. Az iskola anyagi támogatásban is részesül: a Vörösmarty-iskolától a magyar irodalom oktatásában felhasználható videokazettákat, könyvtári könyveket kap ajándékba, a Fővárosi Otthontól, a svájci Romanel sur Lausanne testvérfalutól tanszereket.

Az iskola nem várja „fentről” az utasításokat, maga hoz döntéseket. Ezek között szerepel a kétnyelvű cégtábla visszahelyezése az iskola frontjára, a tantermek, a folyosó díszítésének összhangba hozása az új értékrenddel, az anyanyelvű feliratok visszahelyezése. Az osztálytermekben a diktátor portréját felváltják a fészületek. Visszaállítja a keresztény értékeket, a hitet. Újraindul a hitoktatás, 1992-től már hivatalos tantárgyként.

A kommunista kor előtti tradíció felélesztését jelenti az a helyi kezdeményezés, hogy a tanévet és az évharmadot *istentisztelet nyitja* meg és zárja be.

Az iskola számára szent üggyé és a legnagyobb ünneppé válik Március 15, a magyar forradalom és szabadságharc napja, melyet méltóképpen, művészi-kulturális műsorral köszönt minden évben, együtt a szülőkkel, a falu lakóival.

Már 1990 márciusában döntés születik arról, hogy az iskola felveszi *Kiss Ferenc* nevét, akit a település nagy szülőlténeke tart, aki katonai szakíróként, a budapesti Katonai Egyetem tanáraként, a 48–49-es szabadságharc törzstisztjeként máig dicsfényt jelent a falunak, szelleme pedig a csillapíthatatlan szomjúságot a szabadság után. A névfelvételt a 100/90-es Törvény és a 940/90 Kormányhatározatra hivatkozva a Megyei Tanfelügyelőség Vezetőtanácsa 1993. december 16-án véglegesíti. Az iskola közössége arról is határozott, hogy az intézmény előtérben felállítja a névadó mellszobrát, melynek megalkotásával Szervátiusz Tibor szobrászt bízta meg. Az anyagiak fedezésére a testvérfalu, Apostag alapítványt hozott létre.³

Néhány év alatt sokat változik az iskola légköre. A megváltozott szellem vagy talán csak a fuvallata kihat a pedagógusok és a nevelők-tanulók közti viszonyra, előtérbe kerül a kölcsönös tiszteleten nyugvó kapcsolat. Egyszerűen: közelebb kerülnek a lelkek. Az igazgatót és a vezető adminisztratív tanács tagjait saját soraiból maga a közösség választja meg, függetlenül attól, hogy tovább élnek a régi struktúrák, a fentről való utasítás. Az iskola autonómája csak viszonylagos, a Köznevelési Minisztérium állandóan változó rendelkezésekkel központilag igazgat.

---

³ Azóta a szobor ott díszleg az iskola előtti kis téren.

Nem kellett eltelnie sok időnek, és ismét felütötte fejét az „új” hatalom intoleranciája, mely az anyanyelvű oktatás visszaszorításában nyilvánul meg.

Az átmeneti időszak válságának tünetei visszahúzóan hatnak a madarasi iskolára is. Több ingázó szaktanár és tanító távozott a faluból, helyüket nem az oktatásra képesített értelmiségiek, hanem mérnökök foglalták el. Habár a '89-es fordulat után a tanszemélyzet visszatér a történelem és földrajz anyanyelvű tanítására, egy év eltelte után az egységes nemzetállam eszméjére építő nacionalista elemekkel teletűzdelt hatalom ismét megálljt vezényel, minden visszarendeződik, marad a letűnt rendszer kisebbségi iskolakoncepciója.

Az egész iskolai munkában a tanszemélyzet vállalja a lélekgazdagítás belső parancsát, a remény táplálását és erősítését, hogy a növendékek többé ne tévedjenek el a felállított csapdák lélekvesztő labirintusában, figyeljenek, és újra találjanak rá eleik több mint ezeréves nyomaira. Az osztályfőnöki órák, az iskolán kívüli tevékenységek új tartalommal telítődnek, az iskola a tanulók érdeklődését a népi kultúra és hagyomány felé irányítja, magáévá téve Györfly István még 1939-ben megfogalmazott intését: „A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak, s az európai műveltség tesz bennünket európaivá. Ha azonban csak az európaiságra törekszünk, lehetünk nagy műveltségű népek, de minél hamarabb megszűnünk magyarnak lenni.”

Bár a nevelőmunkában elindult egy pozitív folyamat, ez ma még esetleges. Sok a tévelygés. A régi struktúrák, nevelési eszmények értéküket veszítették, helyettük nem született meg egy logikus rendszerbe beágyazott új, s e kusza, fonák helyzetből eredeztethetően se szeri, se száma a tétozásnak, a kapkodásnak és improvizációnak. Többben immár relatíve autonóm pedagógusként nem tudnak válaszolni érdemben a kor kihívásaira, saját árnyékukkal takarják be önmagukat. Alig találni „a vallani és vállalni” pedagógusi attitűdöt, aki képes is, és mer is saját felelősségére dönteni.

Ma a csíkmadarasi iskola legsúlyosabb gondja a *gyereklétszám zuhanó csökkenése*. Ezt igazolják a felmérések, jóllehet a lakosság összlétszáma történelme során a '80-as években érte el a csúcst, azóta a gyerekek száma egyre alacsonyabb.

A több mint két és fél évszázados múltú csíkmadarasi Alma Mater büszkén tekinthet vissza, és veheti számba történelmét. Mert nincs nagyobb kaland, mint hazaérkezni, hazatalálni, magunkénak tudni, ami a miénk. Az évszázadok sodrában mindig szellemi otthon teremtője tudott lenni, a Hargita alji falunak. Még akkor is, amikor e szeles szögletében Európának sosem volt „könnyű az álom”. Akkor is, amikor a történelem itt mélyen belejátszott halálunkig hordozandó paradoxonainak kialakulásába.

Történelme alapján biztos állítható: ma is van, és holnap is lesz annyi belső tartaléka, hogy erődként, a szellem és a művelődés pusztíthatatlan erődjeként átmentse a tanintézményt a jövőnek. Képes olyan jövőt adni a település fiataljainak kezébe, mely versenyképessé teszi őket a megmaradásért folytatott küzdelemben, itt, szülőföldjükön, még a legmostohább korokban is. Mert „Minden nép annyit ér – figyelmeztette Márton Áron püspök népét –, amennyi értéket ki tud termelni magából, addig él, amíg életét a saját erejével tudja táplálni”.

A tanulólétszám alakulása 1939–1995 között

Iskolai év	Ciklus	Osztályok száma	Tanulók száma	Össziskolás	Megjegyzés
1939/1940	elemi felső tagozat	3 –	67 –	67	felekezeti magyar nyelvű
	elemi felső tagozat	3 4	87 73	160	állami, román tannyelvű
1949/1950	elemi I–IV felső tagozat	5	238	311	
		3	73		
1959/1960	alsó tagozat felső tagozat	4 3	215 88	303	
		6 5	150 147		
1969/1970	alsó tagozat felső tagozat	6 5	150 147	297	
		8 7	206 164		
1979/1980	alsó tagozat felső tagozat	8 7	206 164	370	
		6 7	114 132		
1989/1990	alsó tagozat felső tagozat	6 7	114 132	246	
		5 5	82 107		
1994/1995	alsó tagozat felső tagozat	5 5	82 107	189	

FORRÁSOK:

Ördög Imre: A szülőföld varázsa = *Közoktatás*, 1990. május 29.

Ua., Egyarcú igazság = *Hargita népe*, 1990. április 12.

Csmad. Isk. lt., A Hargita megyei Tanfelügyelőség 4455/1993. sz. határozata az iskola névadójáról; évharmadi és évi beszámolók 1990–1994-ből.

Gál Ernő: Magunk revíziója = *Korunk*, 1992, 4. sz. 40–42.

Jakó Zsigmond: Az igazi értéinkhez, ragaszkodnunk kell = *Korunk*, 1992. 4. sz. 43–44.

Benkő Samu: Rajtunk csak a tett, a szakszerű munka segíthet = *Korunk*, 4. sz. 36–37.

Beke György: Csapdahelyzetek Erdélyben = *Hargita Népe*, 1994. december 17.

Márton Áron vallomása = *Tulipán Füzetek*, II. évf., 3. sz. 1991. március 1.

A település szellemi „tűzfelelősei”

Fennállása 250. esztendejében az iskola nem szűkölködött nevelőkben, a pedagógusok tucaitjai követték egymást, kézről kézbe adva a stafétabotot.

Az oktatás gyakorlóit – levéltári iratok, okmányok szerint – sokféleképpen nevezték meg: rector scholae, campanator instructor, ludi magister, oskolamester, kántortanító, altanító, óvónő, tanító, tanár.

Az iskola tanszemélyzete történetében az első évszázad a nyugodtabb időszakot jelenti, e korszakban alig észlelhető gyakori változás a tanszemélyzetben. Az utolsó száz évben, a történelmi megrázkódtatások hatására fokozódik a pedagógusok mozgása, gyakoriak a pedagóguscserék. Főképpen a két világháború közötti időszakban és a kommunista diktatúra ötven évében gyorsul fel az intézmény személyi állományának cserefolyamata. Szerencsére azonban az iskolának mindig volt egy-két olyan pedagógusa, akinek a falu ringatta a bölcsőjét, s hamvait is e föld takarja, s aki a mindenkori tanszemélyzet magvát és megtartó erejét képezte és jelentette. Egy részük neve a feledés homályába süllyedt, noha az általuk hagyott nyomokon bármikor lemérhetjük a falu két és fél százados szellemi metamorfózisát. A hátrahagyott jelek beszélnek arról: mennyi gond, keserűség, küzdelem is jutott ki a tanítóknak ezen a történelmi tájon, különösen azoknak közülük, akik a közösség sorsával azonosultak. Példájuk – századokon át – ma is tisztességet parancsol, mert úgy élnek bennünk, „mint a magba menekített lét”. Nemzedékek előtt nyitották meg a mába vezető utakat.

A csíkmadarasi pedagógusok nem rekedtek az iskola falai közé, tanrendbe nem foglalt, sokrétű és sokszínű ténykedésükkel gondoskodtak a település szellemi felemelkedéséről. Munkájukról ma is a viszonylag igényesen megművelt szellemi környezel tanúskodik!

A legmostohább korszakokban is az igazi szolgálat megszállottjaiként kivezetni a jelképesen rájuk bízott faluközösséget az eszmei, szellemi és lelki sötétségből. Lelki fegyverek igénybe vételére buzdították azokat, akik az élet drámai pillanataiban küzdeni, megmaradni akartak. Amikor a közösség szent értékei: anyanyelve, önazonossága, kultúrája és hagyományai kerültek veszélybe, az iskolát mentsvárrá, nemzeti ügyet szolgáló végvárrá rendezték át.

Az iskola pedagógusai a szűkebb szülőföldhöz való hűség és ragaszkodás megannyi példáját mutatják fel. A településnek kétségkívül külön áldást jelentett, hogy nagyrészt saját szülőiteiből kikerült tanítóival láthatta el szellemi otthonát, főleg az utóbbi évtizedekben. Olyanokkal, akik a bölcsőtől a koporsóig együtt lélegeztek a közösséggel, együtt vállalták gondjait és örömeit, akik mindig útravalóként örökségül hagyták hátra a szülőföldhöz való ragaszkodás parancsát. Akiket a tanítvány nem szégyellt, de a mester is büszke volt követőire: „Nem árt a Napnak, ha fényéért a Holdat dicsérik”(Seneca).

Úgy véljük, a legegyszerűbb emberi lélek köszönete jut kifejezésre abban, ha itt kiemeljük azokat, akik egy teljes emberi életre, vagy egy kis kitérővel majdnem egész emberöltőre jegyezték el magukat a csíkmadarasi iskolával. Akiket felsorolunk, legkevesebb két évtizedes folyamatos szolgálat birtokosai: Szász Kristó Péter 31 év, Kocsis Gergely 40 év,

Mihály Elek 40 év, Pálosy Géza 23 év, Péterffy László 27 év, Miklós Márton – megszakítással – 24 év, Páll Lajos 24 év, Pállné Szöcs Ilona 32 év, Antal Viktória – megszakítással – 25 év, Mihályné Imets Livia 34 év, Tankó-Molnár Péter 38 év, Ördögh Imre 30 év, Bójténé Balogh Róza 32 év, Tankó-Molnárné Péter Mária 32 év, Bójte László 23 év, Ördöghné Szóts Annamária 28 év, Péterné Gál Veronika 21 év, Horváthné Imre Erzsébet 21 év, Antalné Kedves Rozália 29 év.

A iskola pedagógusai az évszázadok során
(a helyettesítő pedagógusi beosztást h-val jelöljük)

Abos István, rector scholae 1749–1765 (?)
Hozó János campanator instructor 1765–1768
Szász Kristó Péter campanator instructor 1791–1811 (?)
Péter István campanator instructor 1811–1822 (?)
Török Sándor cantor 1822–1831 (?)
Puskás Alajos campanator instructor 1831(?)–1839
Fazakas Antal campanator 1839–1859 (?)
Szántó Krizánti tanító 1859–1862
Kocsis Gergely kántortanító 1840–1880
Salamon Elek altanító 1882 (?)–1878
Hajnod Ignác kántortanító 1878–1880
László Antal tanító 1881–1889 (?)
Imre János tanító 1881–1883 (?)
Bartha István tanító 1880–1889
Mihály Elek tanító 1889–1929
Ambrus Ferenc kántortanító 1898–1906
Pálosy Géza tanító 1896–1919
Bálint Alajos tanító 1893–1896
Máthé Dénes tanító 1893–1896
Dobay Ferenc tanító 1896–1900
Király István kántortanító 1906–1911
Hajnod Pál kántortanító 1911–1914
Gáspárné Hajnod Berta tanítónő (első) 1912–1917
Kovács Piroska tanítónő 1917–1919
Cseh Erzsébet tanítónő 1919–1925: a felekezetiben, 1925–1926 (?) az állami iskolában
Péterffy László tanító 1919–1944
Lakatos Imre tanító (helyi) 1920–1921
Mihály Ferenc tanító (helyi) 1921–1925
Fediuc Gheorghie tanító az államiban 1924–1924; 1928–1932
Szász Ferenc tanító 1925–1930: átmegy az államiba 1931–1940 (?)
Antal Kálmán tanító az államiban 1928–1930 (?)
Imre Anna tanítónő 1925–1937
Benedek István tanító az államiban 1928–1930 (?)

Csiszér József tanító 1929–1936
György Béla tanító 1929–1931
Balla István tanító 1934–1935
Simon István tanító 1935–1935 (?)
Szászné Páder Karolina óvónő 1930–31: átmegy az államiban 1932
Vásárhelyi Magdolna óvónő 1931–32, tanítónő 1933–1934
Horváth Jolán tanítónő 1931–1932
Ráduly Benjámin tanító az államiban 1931–1940
Hortáver Erzsébet óvónő 1932–1932
László Lajos tanító 1932–1932 (?)
Oprea Leontin tanító a román tannyelvűben 1932–1940
Dornea ...? tanító a román iskolában 1935–1940
Moldovan Vilma tanítónő a román tannyelvűben 1932–1940 (?)
Codreanu Dumitru tanító a román iskolában 1934 (?)–1940
Burcea Teréz óvónő a román tannyelvűben 1932–1940
Codreanu-né ...? tanító a román iskolában 1934–1940
Péterffi Magdolna (Lászlóné) 1931 (?)–1944
Buda B. (?) tanító ig. 1940–1941
Vargyas János tanító 1942–1943
Vargyasné Bertalan Irén tanítónő 1942–1948
Mihálcz Andrásné (Margit) tanítónő 1939–1943
Erősné Bordás Mária tanítónő 1941–1942
Némethné Hegyi Klára tanítónő 1943–1946
Miklós Márton tanító (helyi) 1944 –1945; 1947–1949; 1965–1984
Miklósné Horvát Margit h. óvónő 1944–1945; 1966–1967 (helyi)
Vorzsák Ferenc tanító 1944–1946
Szakács Ilona tanítónő 1944–1946
Kató Áron tanító 1944–1945
Gegő Antal tanító 1945–1946
Szekeres Lenke tanítónő 1945–1946
Antal Gergely tanító 1945–1948 (helyi)
Kedves Erzsébet óvónő 1945–1945 (?)
Péter Irma tanítónő 1945–1945 (?)
János Anna óvónő 1945–1945 (?)
Péter Erzsébet tanítónő 1946–1948
Takó Béla tanító 1946–1949
Texe Olga tanítónő 1947–1950
Barabás Áron tanító 1948–1950
Páll Lajos tanító 1948–1949; 1950–1972
Pállné Szócs Ilona tanítónő 1948–1956; óvónő 1956–1984 (helyi)
Takó Lidit tanítónő 1948–1949
Kabdebó Etelka óvónő 1948–1949
Lakatos Imre tanító 1948–1949

Páll Julianna tanítónő 1949–1951
Antal Viktória tanítónő 1949–1952; 1962–1984 (helyi)
Incze Veronika tanítónő 1949–1959
Gergely Anna tanítónő 1949–1950
Részegh Magdolna nevelőnő 1949–50, tanítónő 1952–1954
Hozó Klára tanítónő 1949–1951
Bara Sándor tanító 1950–1950
Páll Erzsébet tanítónő 1949–1954
Tompos Etelka tanítónő 1949–1950
Simon Gizella óvónő 1949–1951
Balázs Lajos tanító 1949–1949
Császárné Kosz Paula óvónő 1948–1956
Pásztor György tanító 1950–1952
Lukács Anna tanítónő 1950–1953
Korody Erzsébet tanítónő 1950–1951
Bíró Károly tanító 1951–1951
Kató József tanító 1951–1952
Szabó Mária tanítónő 1951–1952
Kőszegi Teréz tanítónő 1951–1952
Kovács Pál Béla tanító 1950–1950
Kovács Anna óvónő 1951–1955
Péter Sándor tanító 1951–1954
Prázsmári Olga tanítónő 1951–1952
Magyari Aranka tanítónő 1951–1951
Kedves Magdolna óvónő 1951–1952
Mihály Gergely tanító 1952–1956 (helyi)
Császár Jeremiás tanító 1952–1956
Mihályné Imets Lívia tanítónő 1953–1987
Briszkontini Brigitta tanítónő 1952–1953
Kedves Anna óvónő 1952–1956
Ambrus Árpád tanító, igazgató 1953–1965
Ambrus Mária tanítónő 1953–1956
Antal Regina tanítónő 1953–1954
Tamás István tanító 1953–1954
Péter Orsolya tanítónő 1953–1954
Kosza Edit pionírinstruktor 1953–55; tanítónő 1955–1956
Kosz Matild tanítónő 1953–1955
János Piroska tanítónő 1953–1953
Császárné Fodor Éva Piroska tanítónő 1954–1961
Császár Vilmos tanító 1954–1961
Székelyné Ferencz Erzsébet tanítónő 1954–1964
Antalné Kedves Rozália tanítónő 1954–1983
Nagy Zsuzsanna tanítónő 1955–1957

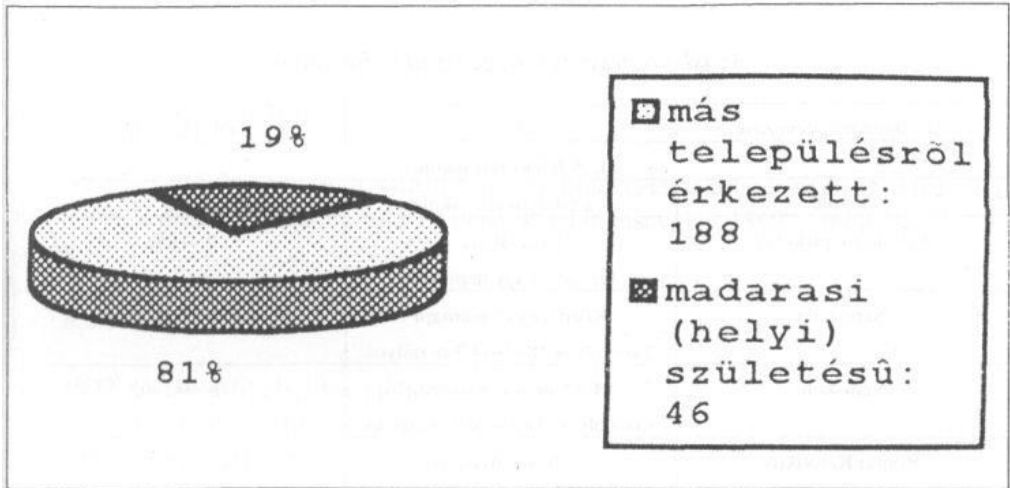
Bögözi Edit tanítónő 1955–1956
Rancz Veronika tanítónő 1955–1960
Cseh Erzsébet óvónő 1955–1957
Kész Csaba Imre tanár 1956–1959
Kész Magdolna tanár 1956–1959
Mihály Imre tanító (helyi) 1956–1965
Mihály Irén tanítónő 1956–1965
Székely Dénes tanító 1957–1964
Tankó-Molnár Péter tanító 1957-től
Bedő Angella tanítónő 1957–1958
László András tanító 1958–1959
Simon Olivér tanító 1958–1958
Péter Piroska tanítónő 1954–1960
Böjte Matild tanítónő (helyi) 1961–1962 és 1967–1975
Iliescu Florica tanítónő 1961–1963
Mátyás Rozália tanítónő 1961–1962
Szabó Ilona tanítónő 1961–1962
András Erzsébet h. tanítónő 1961–1962 (helyi)
Busuiocescu Ana tanítónő a román tagozaton 1962–1963
Simu Cireșica tanítónő a román tagozaton 1962–1963
Szöcs János tanár 1962–1963
Kacsa Mária tanítónő 1962–1963
Böjténé Balogh Rozália tanár 1963-tól
Szabó Ilona tanítónő 1963–1964
Tankó-Molnárné Péter Mária tanítónő (helyi) 1963-tól
Popa Mariana tanítónő a román tagozaton 1963–1964
Palkó Ibolya tanítónő 1963–1965
Böjte László tanár 1964–1987 (helyi)
Orbán Margit tanítónő 1964–1966
Kiss Mária tanítónő 1964–1969
Újfalvi Ágnes h. tanítónő 1965–1966
Ambrus Ilona tanítónő 1965–1973
Ördögh Imre tanár, majd igazgató 1961–61: 1964-től (helyi)
Ördögimé Szöcs Annamária tanár 1966-tól
Bács Károly tanár 1966–1968
Joós László tanár 1967–1969
Antal Magdolna h. tanító 1967–1967 (helyi)
Tamás Veronka h. tanítónő 1968–1970 (helyi)
Nagy Julianna h. tanítónő 1968–1968
Szabó Ákos tanító 1969–1971
Szöcs Tivadar tanár 1969–1974
Böjte Erzsébet h. tanítónő 1969–1969
Miklós Gizella h. tanítónő 1969–1970 (helyi)

Lukács Irma h. tanítónő 1970–1971
Köchner Mária óvónő 1970–1971
AbosAnna h. tanítónő 1971–1971 (helyi)
Bálint Enikő h. óvónő 1971–1972
Mítache Livia h. óvónő 1971–1971
Botit Etelka h. óvónő 1972–1972
Tamás Piroska h. tanítónő 1972–1972 (helyi)
Hajdu-Péter Klára tanár 1971–75; 1976–1980 (helyi)
Domokos Katalin óvónő h. 1972–1974
Benő Márta tanár 1972–1973
Páll Emma h. tanár 1973–1974
Süketh Rozália tanár 1973–1973 (helyi)
Bara Erzsébet óvónő 1973–1974
Gidró Julianna tanár 1973–1974
Moldovai István tanár 1973–1974
Brezán Anna h. óvónő 1973–1973
Ifj. Péter Ignác tanár 1974–1982 (helyi)
Péterné Gál Veronika tanár 1974
Dobolyi Gyula tanár 1974–1976
Horváthné Imre Erzsébet tanítónő 1974 (helyi)
Nagy Rozália óvónő 1974–1976
Székely Zsófia tanár 1975–1976
Schmidtné Miklós Mária tanár 1975–1977 (helyi)
Székely Éva tanítónő 1975–1976
Petres Jolán tanítónő 1975–1981
Jaszenovicsné László Irén tanár 1976-tól
Szabó Ferenc tanár 1976–1977
Antal Edit h. tanítónő 1976–1977 (helyi)
György Irén óvónő 1976–1981
Miklósne György Ana óvónő 1976–1981
Kémenes Csaba tanár 1977–1981
Takács János tanító 1977–1980
Sándor Rozália óvónő 1977–1981 és 1984–1988 (helyi)
Váncsa Mária h. tanár 1978–1978 (helyi)
Bartos Enikő tanítónő 1978–1981
Antal Gabriella tanítónő 1979–1986 (helyi)
Fecsőné Bimbó Terézia tanár 1980–1989
András Katalin 1980–1990
Dávid Mária óvónő 1981-től
László Erzsébet h. tanár 1981–1982
Lukács András tanár 1981–1982
Miklós Melánia h. tanár 1981–82; 1985–85 (helyi)
Biszak Klára tanár 1982–1984

Fazakas Rozália óvónő 1982-től (helyi)
Miklós Éva tanár 1983–1986 (helyi)
Albert Márta tanítónő 1983–1988
Udvari Dezső tanár 1984–1985
Petres Enikő tanítónő 1984–85, 1987–88, 1989–93 (helyi)
Ágoston Mária tanárnő 1984–1987
Mărcuş Ioan Eugen tanár 1985–1990
Vargha Júlia Lídia h. tanárnő 1985–1986 (helyi)
Balázsy Csilla Emília tanár 1986–1987
Piticné Csáki Edit tanár 1986–1987 (helyi)
Ursoi Kinga Magdolna h. tanár 1987–1988
Butunoi-né Szabó Olga h. tanár 1987–1989 (helyi)
Kajtár Edit tanítónő 1987–1990
Morar Florin Cezar h. tanár 1988–1989
Kosztá Imola tanítónő 1988–1991
Bálintné Bőjte Emma óvónő 1988-tól (helyi)
Nagy Ladó Hajnal tanár 1989–1990
Márton Adél h. tanár 1989–1990
Császár Sándor tanár 1990-től
Szőke Éva Mária h. tanár 1990–1991
Bíróné Antal Éva h. tanítónő 1990-től (helyi)
Bálint Lajos kántor, h. tanár 1990-től (helyi)
Antal Zsuzsanna tanítónő 1990-től (helyi)
Gecző Márta h. tanítónő 1990–1991
Szakács B. István h. tanár 1990–1991
Ördögh Róbert mérnök h. tanár 1990-től (helyi)
Kézdi Éva tanár 1991-től
Fülöp Judit h. tanár 1991–1993 (helyi)
Váncsáné Fazakas Rozália mérnök h. tanár 1991–92, 1993-tól (helyi)
Bálint Elvira h. óvónő 1991–1994 (helyi)
Kósa Erika h. tanár 1992–1993
Balázs Dénes lelkész, hittanár 1992-től
Geréd András h. tanár 1993-tól (helyi)
Bogács Szidónia h. óvónő 1994-től

Az iskolában tanító pedagógusok megoszlása születési hely szerint:

FORRÁSOK:

Csmad. Isk. lt., Iskolakönyv 1959–1980, a pedagógusok nyilvántartása 1948–1995.
DomHist., 194–353.

Plébánia lt., Keresztelési anyakönyv 1813–1857.

Ördögh Imre: Parttalan-e a pedagógus munkája? Avagy a mundér becsülete =
Hargita, 1982. május 21–24.

Imreh István: Az önértéktudat forrásai = *Korunk*, 1992. 4. sz. 8–13.

Az iskola neve

Az iskola neve és jellege az idők folyamán

Az iskola megnevezése	Jellege	Működési ideje
I. A felekezeti iskola		
Schola	1 osztályos téli iskola	1742–?
Schola (népiskola)	1 osztályos, Triviális vagy népiskola	?–1856
Népiskola	„Köznapi és vasárnapi” 2 osztályos 1863-tól 3 osztályos	1856–1869
Népiskola	„Mindennapi és ismétlő” 3 osztályos, 1875-től 6 osztályos	1869–1907
Római Katolikus Elemi Népiskola	6 osztályos	1907–1925
Școala Primară Particulară Confesională (Felekezeti Elemi Magániskola)	nyilvánosság nélküli népiskola, 6 osztályos	1926–1940 az 1936–37-es tanévben bezárva
Római Katolikus Elemi Népiskola	népiskola 6 osztályos	1940–1948

Az iskola megnevezése	Jellege	Működési ideje
II. Állami iskola		
Școala Primară de Stat (Állami Elemi Iskola)	elemi iskola 1 osztályos	1928–1930
Școala Primară de Stat	román tannyelvű elemi iskola 7 osztályos	1932–1940
Magyar kir. Állami Elemi Népiskola	6 osztályos magyar tannyelvű	1940–1944
Magyar Tannyelvű Állami Elemi Népiskola	7 osztályos	1944–194H
Állami Elemi Iskola	7 osztályos	1948–1954
7 osztályos Állami Elemi Iskola	7 osztályos	1954–1960
8 osztályos Általános Iskola (Școala Generală de 8 ani)	8 osztályos elemi	1900–1965
1. Számú Általános Iskola	8 osztályos elemi	1965–1991
Kiss Ferenc Általános Iskola (Școala Generală de 8 ani Kiss Ferenc)	8 osztályos elemi	1991-től

Az iskola vezetői

I. A felekezeti iskolánál

Az 1742–1927 közötti időszakban nem volt kinevezett iskolaigazgató. A felügyeleti teendőket a plébános látta el. (Az iskolaszék felállításával – 1869 – mint iskolaszéki elnök.)

Kinevezett igazgatók:

1927–1928	Mihály Elek tanító
1933–1934	Péterffy László tanító
1934–1936	Csiszér József tanító
1941–1944	Péterffy László tanító
1944–1945	Gegő Antal tanító
1944–1945	Miklós Márton h. tanító
1945–1946	Antal Gergely h. tanító

II. Az állami iskola igazgatói

1928–1929	Antal Kálmán tanító
1932–1940	Oprca Leontin tanító
1940–1941	Buda B. tanító
1941–1944	Erősné Bordás Mária tanítónő
1945–1946	Gegő Antal tanító
1947–ben	Antal Gergely tanító
1947–1949	Texe Olga tanítónő
1919–1950	Barabás Áron
1950–ben	Bara Sándor tanító
1950–1952	Pásztor György tanító
1952–1953	Császár Jeremiás tanító
1953–1965	Ambrus Árpád tanító
1965–1980	Ördögh Imre tanár
1980–1984	Ördögh A. Mária tanár
1984–től	Ördögh Imre tanár

FORRÁSOK:

DomHist 194–353.

Csmad. Isk. lt. a pedagógusok nyilvántartása 1948–1995; Csíkmadarason szolgáló plébánosok jegyzéke (lásd az egyháztörténeti fejezetet).

Az iskola pecsétjei

Nemcsak történelmi korok és viharok, de a jelenkor sorsfordulóinak is tanúi a pecsétek. Visszatükrözik, feltérképezik a település és iskolájának hányatott sorsát, az emberi lelkek viszontagságos vergődését.

A kezdetektől 1907-ig azonos az egyházzal.

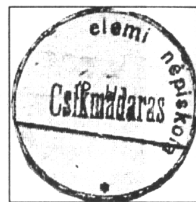
1907-1920

1941-1944

1941-1944

1944-1945

1945-1946

1946-1950

1950-1953

1954-1960

1961-1965

1966-1991

1991-1994

1994-től

A FALU TÖRTÉNETI SZEMÉLYISÉGEI

Bíró Gábor

(1740?–1802)

A *Homoródszentmártoni* előnevű *Bíró család* Udvarhelyszékről Csíkba telepedett ágának tagja. A család jelenléte Csíkmadarason a XVII. század végétől követhető nyomon. Bíró Sámuel 1694-ben a csíki vashámor gondviselője, 1702-től 1721-ig, haláláig főkormány-széki tanácsos. Ő örökölte a homoródszentmártoni birtokot. 1702-ben Sámuel három testvére Dávid, Kristóf és Sándor Madarason birtokos nemes. A család madarasi birtok-szerzése ismeretlen, valószínűleg öröklés útján, hiszen ismert tény, hogy a kihalt nemes Geréd család után Dánfalván örökösök voltak. Gábor nagyapja, Sándor a csíkszentmihályi nemes Sándor János Zsuzsanna nevű leányát vette feleségül, és Madarason állapodott meg. Sándor-nak Gábor nevű fia a Csíkrákoson lakó nagyajtai előnevet viselő Cserey Krisztinát vette feleségül. Három fia és egy leánya született. Mind a három fiú köztisztviselői pályára lépett. A legnagyobbik fiú, Sámuel, királyi táblai ülnök, majd főkormány-széki tanácsos lett, és Kolozsvárra távozott, László a bécsi Erdélyi Udvari Kancellária írnokaként Bécsben tevékenykedett, Gábor a legkisebbik pedig Csík széki előljáró. Születésének ideje ismeret-len, 1740 körül születhetett (azt tudjuk csak, hogy anyja 1761-ben özvegy volt). Ő már fiatalon Felcsík szék jegyzője, ami egyben arra is utal, hogy felsőbb iskolát végzett. 1780-ban Felcsík szék alkirálybírója, azután Csík-, Gyergyó- és Kászonszék királyi adóbiztosa, majd 1791-től 1802-ig, haláláig főkirálybírója, vagyis a szék első tisztségviselője.

Úgy tűnik, a családfő, Gábor az apa, majd Gábor a fia a madarasi egyház főpatronu-sa volt. 1742-ben papi és kántori lak építésére telket biztosított az egyháznak csere útján, és később anyagilag is támogatta a templom építését. Az akkor megalakuló egyházközség intézményei számára biztosított telek és egyéb anyagi támogatás jelzi azt, hogy szerepük volt a nagyboldogasszonyi egyházközségtől való leválásban. Az egyházközség létrejöttét Gábor szülei támogatták, az új templom építését pedig maga a főkirálybíró. Az 1796-ban elkezdett új templom építésének szorgalmazója és irányítója maga a főkirálybíró, Bíró Gábor. Nem bízva az egyháztanács és a lelkész hozzáállásában, a hívekre kirótt hozzájárulások begyűjtését is maga végeztette el. Ezért az egyházi vezetőség és a pap ellenszenvét váltotta ki, de a lakosság is neheztelt erélyességéért. Jelen volt és felügyelte a templomépí-tési munkálatok befejezését. És amikor meglátta, hogy a templom boltíve a tartóoszlopok

eltávolításakor megrogyant, annyira fölindult, hogy valószínűleg agyvérzést kapott, és másnap, 1802. március 29-én meghalt.

Pályafutása, főként mint helyi birtokosnak, kimagasló. Ilyen magas közhivatali tisztiséget sem előtte, sem utána madarasi ember nem töltött be. A szék első embereként irányította a törvényhatóság közügyeit, és képviselte a központi hatalmat a székben. Csíkmadaraszon született és ott is hunyt el. Sírja, sajnos, ismeretlen. Névtelenül, ismeretlen helyen, valahol a templom kerítésén belül nyugszik.

FORRÁSOK:

Mvhelyi Múz. lvt. 39., 42., 55., 70., 97., 119. sz.

Nagy Iván: *Magyarország nemes családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 1., Pest 1863.

Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családai.* Székelyudvarhely, 1903.

Kiss Ferenc

(1825-1873)

Önmagunkat fedezzük fel Kiss Ferencben, a katonai szakíróban, az 1848–19-es szabadságharcosban és egyetemi tanárban, amikor emberi nagyságát, szellemét megidézve, a mába mentjük át, amikor a haza szolgálatába állított tetteit közkinccsé tesszük, hogy abból erőt, hitet merítsünk. Mert Kiss Ferencnek, a falu sarjának, egész élete példa, biztatás a csüggedőnek, az ingadozónak Európának egy olyan huzatos szögletében, mely be nem fogad, el nem ereszt, egy olyan történelmi korban, amelyben a Kiss Ferenc-i eszmék megvalósulásáért minden tette is kevésnek bizonyul. Hozzá igazodva, őt hazahíva erősebbnek hihetjük magunkat.

„Kiss Ferenc – írja Molnár József a *Reform* 1873. évi 52. számában *A kialudt fálya* című tárcájában – egy olyan erdélyi család ivadéka, mely mindenét feláldozta a haza megmentéséért az 1848–49. években.” Egyike a negyvennyolcas dicsőség „névtelen felisteneinek”.

28	-	Joseph	Anna	pro	-	Anna	Anna
23. April	-	Samuel	Johannes Maria Anna	ling	-	Franciscus Bogie Anna	1825. April 23. 10. 12. Kiss Ferencnek születése Csikmadarason, 1825. April 23. 10. 12. 10. 12. 10. 12. Kiss Ferencnek születése Csikmadarason, 1825. April 23. 10. 12. 10. 12. 10. 12.
23	-	Franciscus	Anna Maria Theresia Klepsch	mil	-	Jac. D. Franciscus Cecilia	
28	-	Johannes	Johannes Maria Anna	-	-	Josephus Bogate Catharina	
6. Maj	-	Barbara	Anna Maria Klepsch	-	-	Johannes Maria Catharina	

Kiss Ferenc születésének bejegyzése 1825. április 23-án a csikmadarasi római katolikus keresztelési anyakönyvbe

A Kiss család 1817-ben került Csikmadarasra Kolozsvárról, ahol az apa, Sámuel született 1789-ben. Az ötgyermekes nemesi kisbirtokos család két első gyereke Kolozsváron, a többi három Csikmadarason születik: Teréz 1819-ben, Ferenc 1825-ben és Mária 1827-ben. A katonacsalád több évet töltött a faluban, ahová az apát szolgálata szólította. Ő ugyanis az első székely gyalogtörzsrészt csikmadarasi állomásának főhadnagya volt. A legkisebb gyermeket, Máriát 1827. augusztus 9-én jegyezték be a település *Matricula baptisatorumába* (keresztelési anyakönyv). Az apa neve rovatban ez áll: Sámuel Kiss primarius locum[tenens], vagyis főhadnagy.

Ugy tűnik, a család „katonadinasztia” volt, hisz a foglalkozás apáról fiúra szállt. De merőben különbözik – már csak a származását tekintve is – azoktól a katonacsaládoktól, amelyekben primátusa a német nyelvnek volt, s amelyekben a vegyes házasságok révén a családtagok elveszítették nemzetiségüket, önazonosságukat. Ahol a hivatásos katonák sem szülőföldhöz, sem nemzethez nem kötődtek, a császárságot és nem annak valamelyik bekebelezett országát tekintették hazájuknak. Sőt – mi több –, akiket „kizárólag a Habsburg-dinasztiához fűztek egzisztenciális és érzelmi kötelékek” – jegyzi meg Bona Gábor *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49* című munkájában.

Kiss Ferenc, a család negyedik sarja 1825. április 23-án látta meg „a székely havasok közé elrejtett Csik-Madarason” a napvilágot. Apja Sámuel, anyja Klepsch Teréz.

A szokásokhoz híven magántanítója volt, nem írták be az iskolába. Tizenöt éves korában kerül az olmtüzi hadapród-iskolába, folytatva apja és két bátyja hivatását. Tanulmányait három év alatt fejezi be, kitűnő osztályzattal. Hadapródi rendfokozattal nyer beosztást a 34. seregre. Egy év után hadnagynak, rövid idő múlva főhadnagynak léptetik elő. Beosztása is magasabb lesz: zászlóaljparancsnoki segéd.

Az 1848. év fordulót jelent életében. Lembergől Magyarországra érkezik ezredével. Noha a pesti forradalmi hangulat a tisztikar zömét elriasztja, Kiss Ferenc inkább lelkesedik. Kudelka ezredparancsnok, később altábornagy tisztikarával Bécsbe megy, helyben hagyva seregét. De Kiss Ferenc Széli József kapitánnyal marad, hogy a forradalmi magyar kormány rendelkezésére állhasson. A kiegészített tisztikar a zászlóaljat a parendorfői táborba vezényli. Életének meghatározó momentuma ez a döntés, akárcsak az apáé és két bátyjáé. Hiszen a császári-királyi tisztikar 1848 őszén még habozva, kétségek között őrlődve döntött az általuk is törvényesnek elismert Habsburg-uralom nemzetlenyomó kormányzása

ellen, noha a tisztek jó részére az uralkodóház iránti lojalitás volt jellemző. Nem csoda, hogy közülük 1848 őszén nagyon sokan lemondtak, mások meg vállalták az önvédelmi harc folytatását, de a dinasztiaival való kiegyezést keresték, nem a teljes szakítást.

A Kiss család, apa és – akár a népmesében – három fia azonosult a forradalom és szabadságharc eszméivel, ügyével. Független, erős Magyarország képe lebegett előttük. A család meggyőződése egyezik a Bemével: „...háború körömszakadtáig, egészen az utolsó csepp vérig”, semmiképpen a megalkuvás, a kiegyezés.

A szabadságharc történetében rendkívül ritka eset, hogy egyetlen család négy törzstisztet adjon a szent harcnak. Ehhez mérhető a romantikus Jókai képzelete szült a Baradlay fiúk alakjában!

A család életútja egybeforr a szabadságharccal. Az apa 1848 tavaszán cs. k. őrnagyként Fogaras várparancsnoka. Októberben leváltják beosztásából, miután a várba nem hajlandó beengedni a román felkelőket. Novembertől részt vett Háromszék védelmében, 1849. április 23-tól honvédőrnagy a székely hadseregben. A legidősebb fiú, Antal, aki a bécsújhelyi akadémián végzett, 1844-től szolgált a 14/1 sz. határhozreddben, 1848 augusztusától vett részt a délvidéki harcokban, októberben csatlakozik zászlóaljja a honvédhadsereghez, majd 1849 közepétől lesz a 85. zászlóalj parancsnoka. György, a középső fiú szintén honvédként küzdi végig a szabadságharcot. Ferenc, a legkisebbik, a hősi önvédelmi harc élvonalába kerül. Először zászlóaljával a schwechati ütközetben tűnik ki elszántságával, katonai tehetségével. Nemsokára a 3. utászzászlóalj parancsnokságát bízzák rá, így lehetősége nyílik hadászati képességeinek kibontakoztatására. Tisztársai, főparancsnokai hamar felismerik rendkívüli tehetségét. A fiatal százados fényes pályát fut be, rövid idő alatt a magyar honvédsereg egyik legjelesebb szaktisztjévé válik. Érdemeiért őrnaggyá, majd alezredessé léptetik elő. A 24 éves alezredes főképpen az utászat és várerődítés terén bizonyul felülmúlhatatlannak. Az ő nevéhez fűződik a győri földvár építése, a terv előkészítése és sikeres kivitelezése, majd a szolnoki ütközet előkészítésében és a tiszafüredi hídfő építésében jeleskedik. Rendkívül sikeresen oldotta meg Poroszló és Valk települések hadászati megerősítését. Ez alkalommal olyannyira felhívja magára a figyelmet, hogy Dembinszky maga mellé veszi a Vogl altábornagy által vezetett osztrák hadtest elleni hadműveletek egész idejére.

Kiss Ferenc az utászatban a legnagyobb szaktekintélyé válik. Mindig ott találjuk, ahol e vonatkozásban a hazának a legnagyobb szüksége van rá. Új feladata az országba benyomuló orosz, császári segédhadak feltartóztatása, az előrenyomulás késleltetése az útasaiban alkalmazható összes számba vehető eszközökkel. Kaposvárnál pillanatok alatt rögtönzött erődítésekkel, útakadályokkal állította meg az ellenséget, s ha erre már nem volt idő, oly módon tette tönkre a közlekedési vonalakat, hogy a támadónak nagy anyagi és emberi áldozatokba került azok helyreállítása, hogy Szeged irányába vonulhasson.

Sajnos a magyarságnak az 1848–49-es nagy történelmi vállalkozása, a szabadságharca a világsi gyásznapba torkollott. Honfiai hiába tettek meg mindent, „mit kívánt a magyar becsület, tíz annyi volt az ellen, győzni nem lehetett...”

Az apa és két nagyobbik fia Zsibónál esik fogságba, Ferenc Világosnál. Haynau bosszújából és megtorlásából „érdemeik” szerint részesülnek. Az apát az aradi vészbíróság hatévi várfogságra ítéli. Nagyszébenből 1854-ben kegyelemmel szabadul. A legnagyobbik fiú,

Antal 16 évet kap. 1852-ben kap kegyelmet. Gyergyószentmiklóson halt meg 1940-ben, és nagyapja volt Kiss János altábornagy antifasiszta mártírnak.

Kiss Ferencnek, a legkisebb fiúnak legtöbb a „bűne”. Halálra ítélik, de az utolsó pillanatban halálbüntetését 16 évi várfogságra változtatják. Kiss Ferenc hetedfél évet tölt a königgratzi szigorított várbörtönben. Amnesztiával szabadul. Megtört lélekkel, reménytelenül tér haza. További életútjából az emberi ironia sejlik fel. Az önkényuralom sötét évei nehezednek rá és sorstársaira. Noha kegyelmet kapnak, sokévi várfogság után a háttérbe szorulnak, hiszen a közigazgatási és állami hivatalokat a megalkuvó „Bach-huszárok” szállják meg. Életpályája derékba tört, de titkon érezhette a nemzet együttérzését. Falvak, kisvárosok, nemzethű földbirtokosok igyekeznek segíteni a nemzet hőseinek, kenyeret adni kezükbe. Így kerül Kiss Ferenc három évig Bethlen Olivér grófhhoz, majd Wéer Sándor bihari földbirtokoshoz magánnevelőnek. Tisztének a legnagyobb sikerrel felel meg. Szabad idejében katonai szakirodalmat tanulmányoz, mert úgy érzi, e téren képes hazájának a legtöbbet adni.

Az 1867-es kiegyezés enyhít helyzetén. A közlekedésügyi minisztériumnál kap szerény állást. Amikor 1868–1870 között a magyar királyi honvédhadserg felállítására napirendre kerül, végre úgy véli, bekövetkezett érvényesülésének órája; tehetségének megfelelő beosztást nyerhet. Miután megjelenik több katonai témájú cikke és röpirata, a kormány felfigyel rá, és kinevezi a katonai egyetem magyar hadtani tanárává. Megírja két szakművét: *Utászolgálati utasítási* és a *Katonai földrajzot*. E két szaktárgynak volt jeles szakértője és előadója. Alapmunkája 1869-ben jelent meg Pesten 500 példányban: *Elmélkedés a magyar katonai nevelés fölött tekintettel a Ludowicaeumra* címmel, melynek jövedelmét a honvéd-rokkantak házánaak létesítésére ajánlja fel.

Egyetemi tanárként hallgatói az igazi, már-már ideális pedagógust, nevelőt tisztelték Kiss Ferencben. Közvetlen emberségét, finom modorát, széles körű szakudását és műveltségét, előadói képességét, emberi tisztaságát és méltóságát. S mindennekfölött: önérzetességét.

1872 őszén gyengülni kezd egészségi állapota, barátai ösztökélésére veszi rá magát, hogy orvosi tanácsra az ausztriai Meránba utazzék enyhébb levegőt szívni beteg tüdejébe. A dél-tiroli – a Párizsi Békeszerződés nyomán Olaszországhoz csatolt – Merán festői vidékével és enyhe levegőjével sem biztosít gyógyírt számára. Sőt: a kínzó tudat, hogy hazájától távol, idegen földön kényszerül várnia utolsó óráját, még inkább sietteti halálát. Akárcsak Széchenyi, a múlton tépelődik, a nemzet jövőjéért aggódik. Akik betegágya körül álltak, így emlékeznek utolsó szavaira: „Ne feledjétek el, hogy a szabadságharcban hét döntő csatában vettem részt...” Végső fohászként „Oh magyar hazám, magyar hazám!” felsóhajtás hagyta el lelkét. 1873. február 1-et irtak.

Porai idegen földben nyugszanak, elég távol a hazától, szülőföldtől, melyet a vész napjaiban vérével védelmezett. De elég közel ahhoz, hogy bölcsőjének helyére, Csikmadarasra szelleme mindig visszataláljon, és kései utódainak világítson, lelki segélyben részesítse a rászorultakat. Életének, művének példája tanúsítja, mennyi gond, mennyi keserűség jutott ki ezen a történelmi tájon azoknak, akik a közösség sorsával azonosuló életüket a maguk választotta létformában – szabadságban – próbálták végigélni. Neve összefonódott azzal a

nagy ívű forradalmi mozgalommal, mely – habár elbukott – emberibbé, igazabbá tette életünket.

A hálás település, Csíkmadaras iskoláját nevezte el nagy szülőttéről, és mellszobrot állított emlékére. Az emlékmű Szervátiusz Tibor szobrászművész munkája.

FORRÁSOK:

Csíkmadarasi Plébánia lt., Keresztelési anyakönyv, 1813–1857.

Magyar Hírlap, 1850. 89. sz.

Közlöny, 1849. 98. sz.

Vasárnapi Újság, 1873. 11. sz. 204.

Molnár József: A kialudt fáklya = *Reform*, 1873. 52. sz.

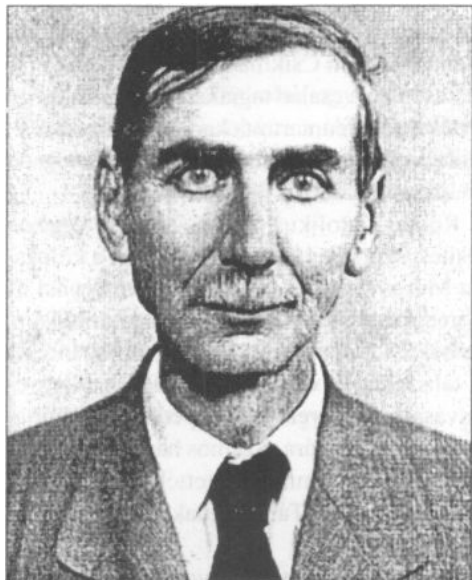
Honvéd Naptár, 1874. 31/1.

Bona 31–39., 53–56., 66–68., 86., 198–200.

Magyarország történeti atlasza: Magyarország az 1848–1849-es szabadságharc idején (térkép).

Csíkmadarasi Bogács Dénes

(1882–1949)

A Csíkmadarasi előnevet következetesen használó Bogács Dénes életét családja származási helyétől távol töltötte. Nagyszébenben született, itt és Budapesten végezte középiskolai tanulmányait, de a három évtizedet meghaladó posta- és távirdai szolgálat után Sepsiszentgyörgyön ment nyugdíjba. Élete derekán került kapcsolatba a Székely Nemzeti Múzeummal, ahol rákapott a levéltári kutatás szenvedélyére. Ettől kezdve a családnév és helynévtörténeti kutatás kötötte le érdeklődését. A *Háromszéki helynevek* című, 1929-ben megjelent gyűjteményével a helytörténeti kutatás úttörői közé került. A második világháború utolsó évéig olyan gazdag történeti helynévanyagot gyűjtött össze, amilyennel egyetlen hasonló nagyságú székely közigazgatási egység vonatkozásában sem rendelkezett a tudomány. Sajnos, ez a hatalmas gyűjtemény

teljes egészében a Nyugat-Magyarországra menekített múzeumi anyagokkal együtt angol bombatámadás áldozata lett a világháború idején. Ezt megelőzően, 1943-ban sajtó alá rendezte a *Háromszéki oklevél szójegyzékét*, amely valóságos történeti tájszótár. A világháború után összegyűjtött szójegyzéke, nyersanyagában gazdag gyűjtemény megjelenésére máig sem került sor. A kézirati hagyatékna kisebb terjedelmű változata, helytörténeti gyűjteménye halála után kilenc évvel látott napvilágot. Róla emlékezve írta Szabó T. Attila, legkiválóbb szótörténet-kutatónk az alábbiakat: „Helynév- és szótörténeti eredményei a szaktudományban örökké maradandó emléket állítottak neki, emberi értékei azokban élnek, akiknek alkalmuk volt közelről ismerni az ő különleges megnyerő egyéniségét, és akik részesültek a nem mindennapi lélek bensőséges barátságának melegében.”

FORRÁSOK:

Székely Zoltán: Csíkmadarasi Bogács Dénes = *A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve, 1879–1954.*, Mvhely, 1955., 164–165.

Szabó T. Attila: Cs. Bogács Dénes (1882–1949) = *Nyelv és múlt.* B., 1972. 498–501.

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. I. B. 1981. 256–257.

Száva János

(1916-2001)

Száva János, teljes nevén Száva János Zoltán, neves marosvásárhelyi orvos, egyetemi tanár, Száva Antal törvényszéki bíró és Fehér Ilona fia. Nem Csikmadarason, hanem Csikszépvízen született 1916. június 19-én, de a madarasi Száva család tagjaként gyerekkora egy részét itt töltötte, és idevalónak érezte magát. Élete végéig fenntartotta kapcsolatát a faluval, barátsággal fogadta és gyógyította a hozzá forduló madarasiakat, adományokkal támogatta a helyi egyházat. Visszakapott birtoka is Csikmadaras határában fekszik.

Középiskolai tanulmányait a csikszeredai Római Katolikus Gimnáziumban végezte 1934-ben. A kolozsvári egyetemen orvosi képzést szerzett 1940-ben. 1940-től a kolozsvári sebészeti klinikán gyakornok, 1945-től a Marosvásárhelyre áthelyezett Orvosi és Gyógyszerészeti Kar sebészeti klinikáján tanársegéd, 1947-től Gyergyószentmiklóson, majd Zilahon főorvos, 1949-től a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet ortopédiai-traumatológiai és gyermeksebészeti tanszékének vezető tanára. 1968-tól egyetemi tanár, professzor. Ő szervezte meg a marosvásárhelyi Gyermekortopédiai és Traumatológiai Klinikát. Több tankönyvet írt orvostanhallgatók számára. Számos hazai és külföldi kongresszuson vett részt. 1971-ben az *érdemes professzor* címmel tüntették ki. Tagja volt a Romániai Orvostudományi Társaságnak, a Magyar Ortopéd Társaságnak, a *Chirurgia* és az *Ortopédia* című folyóiratok szerkesztő bizottságainak.

Tudományos kutatásai az ortopédia-traumatológia, valamint a gyermeksebészet és ortopédia területét ölelik fel. Mintegy 18 új műtéti eljárási dolgozott ki. Figyelmet érdemelnek a rosszindulatú csontdaganatok műtéti kezelésével kapcsolatos közleményei. Úttörő munkát végzett a teljes csigolyakiirtás és a gerincscsontpótlás helyreállítása terén.

Tudományos eredményeiről mint felkért referens, koreferens, illetve előadó 120 hazai és külföldi kongresszuson, konferencián számolt be, így Budapesten, Moszkvában, Bécsben, Salzburgban, Párizsban, Bad Homburgban. Essenben stb.

Tudományos közleményei az *Orvosi Szemlében*, *Chirurgiában*, *Kísérletes Orvostudomány*, *Zeitschrift für Orthopädie*, *Die Wirbelsäule in Forschung und Praxis*, *Unfallheilkunde*, *Orthopädische Praxis*ban jelentek meg. Közleményeinek száma száz fölötti. Marosvásárhelyen hunyt el 2001-ben.

Jelentősebb dolgozatai:

Beiträge zur radikalen chirurgischen Behandlung der Wirbelsäulen-Neoplasmen und die Wiederherstellung der Wirbelsäule nach einer Vertebroektomie (Zentralblatt für Chirurgie, 1959);

Inplante für den Wirbelkörperersatz (Die Wirbelsäule in Forschung und Praxis, 1972);

Criteriile și tehnica de eradicare a neoplasmelor coloanei prin vertebroectomie (Chirurgia, 1974);

Die totale Skapulektomie und die costoclaviculäre Suspensionstütze des Oberarmes (Orthopädische Praxis, 1975);

Beinerbaltende radikale Eingriffe und osteoplastische Reconstructions bei skeletalen Malignomen (Zeitschrift für Orthopädie, 1984.)

Nyomtatásban megjelent tankönyvei:

A mozgásszervek sebészete (Marosvásárhely, 1950.)

Társszerzője a *Chirurgia című* kézikönyv *Lép- és hasnyálmirigy* fejezetének. Mátyás Mátyás professzorral (Bukarest, 1958.)

Könyomásos főiskolai jegyzetek:

A gyermekkor sebészete (Marosvásárhely, 1962.)

Ortopédia és Traumatológia (magyarul, románul) Marosvásárhely, 1977.

A gyermekkor sebészete és urológiája (ez is két nyelven, munkatársaival, Marosvásárhely, 1978.)

FORRÁSOK:

Benke V. János: Száva János = *Művelődés*, 1981. 7. sz.

Antal Imre: *Tisztelet adassék*. Cszsda. 1991. 137; Száva János önéletrajza (kézirat) a szerző tulajdonában.

Pál-Antal Sándor adatgyűjtése.

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE

Csíkmadaras, az új egyházközség

Csíkmadaras egyházközség a Csík-Nagyboldogasszony plébániához tartozott, vagyis filia volt. Önálló egyházközséggé 1742-ben vált. Az elszakadást, az önállósodást a hívek megszorodása, a lelki szükségletek megsokasodása és nem utolsósorban a távolság okozta. Külön ok az önállóságra az is, hogy Madarasnak már 1500-tól saját temploma volt. Az önállósulásban nagy szerepet játszott „idevalósi nagybirtokos Homoródszentmártoni Bíró Gábor” – emlékezik a Domus Historia.

Az elválás első lépéséről így számol be az akkor írt szerződés: „A csíkmadarasi hívek által a püspök-helyetteshez felterjesztett kérelem folytán egyházi biztosokul kineveztetett: Barabás Márton, Somlyói plébános és mind két Csík egyházi kerület esperese és Simon András rákosi plébános Csík egyházkerületi hűtös jegyző személyében, akik is a madarasi hívekkel az új lelkész és kántort illető anyagi ügyben április 12-én 1742-ben egyezsége és szerződésre léptek, melynek értelmében:

1. Kijelöltetett a pap[i] és kántori lak helye, melyet cserében a fenn tisztelt Bíró Gábor a saját örökös telkéből kihasított.

2. Adatott káposzta ugar is [de amelyet soha nem birtokolt az egyház, és nem is tudni, hol létezett, sz. m.].

3. Mind a két fordulón 9–9 köből fére szántók, melyeknek harmada a kántoré.

4. 12 szekér szénafű helyet, melynek harmada a kántoré, melyeket a nagy hó miánn (fájdalom), szemügyre nem vehettek.

5. Adtak fel 78 egész bérest [képét fizetőt, sz. m.] és 18 félbérest, azon kifejezéssel: mivel fazakas emberek, kik nem szántanak s vetnek, s vagy marhájok s jószágok lévén, tartozzanak azok is vékául egész bért [adni], idest: de autumnali, domino plebano duas metretas, in vernalibus vero idest avena 4, magistro unam de autumnali, unas autem de vernali (éspedig az ősziéből két vékát, a tavasziból pedig vagy zabból 4-et a papnak, a mesternek egyet az ősziéből, egyet a tavasziból, sz. m.).

6. Ezeken feljül, könnyebb élés kedviért ígértek serne[k] szaladot [malátát, sz. m.] is: az egész bért adó: a papnak egy véka zabot, a mesternek pedig fél vékat. Fabert (mester emberi munkát) úgy, mint más megyében.

Ezután pedig Isten ő szent felsége ő kegyelmeket megtartván mindenkben augealni (öregbíteni), mind külső, mind peniglen belső jószágokkal appromittálák (megígérék). Hogy pedig ha a feljebb megírt béreket őkegyelmek akár egész, akár valami részben praes-

tálni (megadni) nem akarnák, sedusis omnibus remediis juridicis (minden törvényes eszközzel) tisztelendő plébános uram mesterével és a szent szék sub poena 200 florenum (200 forint büntetés terhe alatt) akármikor satisfactiót (elégtételt) vehessen ökegyelmeken.”

A fenn említett naptól kezdődően számítjuk Csíkmadarast önálló egyházközségnek. A családból a leány, ha férjhez megy, „önállósul”, és ki szokták házasítani. Régebben egyes helyeken, ritkán még ma is, papírra vetették, mit vitt magával, mi a hozománya. Csík-Nagyboldogasszony anyaegyházközség és Csíkmadaras mint új önálló egyházközség között is létrejött ilyen „hozománylevél”, illetve osztozkodási szerződés. Ennek a szerződésnek két változata is van lényegtelen átírási eltérésekkel: Osztozkodó contractus 1743. november 7-i keltezéssel.

„Ide alább megírt szentélyek adjuk tudokra mindeneknek, akiknek illik, mostaniaknak és jövődöbelieknek, hogy amint ennek előtte Madarasfalva elszakada Nagyboldogasszony megyéjétől, kívánt sorte divisionis (osztozás útján) mind külső-belső bonumokból (javakból) a nagyboldogasszonyi templomból és így a plébánia funduson (telken) lévő épületekből. Azért midőn volnánk nemes Felcsík székben Karcfalván az említett boldogasszonyi plébániai háznál, jövőnek mi élönkbe Boldogasszony megyéjének lakossai és ugyan nevezett madarasfalvi uraimék, kik hogy peres-patvar lennének, kérenek nemes boldogasszonyi uraiméktől az Madarasfalván lévő szent Péter és szent Pál apostolok templomának pénzt, úgymint florenum Hungaricum 168, cum interesse (kamatostól), ezeken kívül kelyhet, ezüst ciboriumot (áldozókelyhet), egy casulát stolával és manipulussal (miseruha nyakfüggővel és karinggel), egy albát humeraliával és cingulussal (hosszú miseing vállkendővel és övvel), egy ostyasütő vasat, egy szekrényt. Melyek, minthogy a per és patvarokadások költség és fáradtság nélkül nem lehetnek, ha jól van, nemes Boldogasszony lakossi ígérének és műelőttünk által is adák madarasi uraiméknak, úgymint 1 ezüst ciboriumot, veres virágos bársony casulát, zöld stola s manipulussal, albát humerale s cingulussal, 1 ostyasütő vast, 1 kék selymes keszkenőt, adnak megint az Madarasfalván lévő adósságból florenum Hungaricum 168, id est százhatvan nyolcat, úgyhogy a több adósságot, mely vagyon Madarasfalván, úgy

mint 100, id est száz Hungaricum forintot cum interesse duorum (kettős kamattal), amint adja fel Madarasfalva Boldogasszony templomának. Madarasi uraimék pedig az említett ciboriumot casulával, stola manipulussal 168 magyar forintokkal ex toto (teljesen) kivesszik Nagyboldogasszony templomának minden néven nevezendő bonumokból (javaiból), akár arany vagy ezüst vagy mi legyen az, nemkülönben megye jószágá és templom körül lévő épületekből.”

A felsorolt tárgyakat 1743. november 17-én vették át a madarasiak Kristóf György csíkszenttamási plébános jelenletében.

A csíkmadarasi paróki pecsétje

Az új egyházközség tagságát,¹ vagyis a csikmadarasi római katolikus hívek névsorát a falutörténet első kiadása idején nem ismertük. Ezelőtt két évvel Bárth János kecskeméti kutató figyelmességének köszönhetően hozzájuthattunk egy, az egyházközség megalakulását követő időszakból, pontosabban 1747-ből származó kimutatáshoz. A kimutatás a püspökség számára készült, és jelenleg az érseki levéltárban őrzik. Ezt a fontos adatot alább teljes terjedelmében közzéteesszük.

*Numerus animarum in Parochia Fell Csik Madarasiensi contentarum
(A Felesik Madarasi Parókiához tartozó lelkek számának összetétele)*

Nomina conjugatorum (a házások neve)	Viduorum el Viduarum (özvegyek és özvegyasszonyok)	Filiorum et filiarum (fiaik és leányaik)	Servorum et Ancillarum (szolgák és szolgálók)
	T. N. Cserei Krisztina relicta Spect. D. Gabrielis Bíró	Anna	János Péter és Hidvégi Jóseph, Johász Mátyás, Johász Márton, Bálint Anna
Johász János és Anna		János és Anna	
Barabás János és Ersébeth		Anna	
Johász Jmre és Judith		Péter. Albert és Susána	
Géber András és Katalin			
Borók Antal és Katalin			
	Ember Lőrincz	Katalin	
Gergely Jstván és Katalin			
	Ördög Tamás		
Ördög Miklós és Ersébeth		Anna és Ersébeth	
Ördög Sámuel és Judith			
	Géber Balásné		

¹ Itt jegyzem meg (P.A.S. – János Pál, 85 éves, dánfalvi születésű csikszeredai lakos. ny. múzeumigazgató tájékoztatása alapján), hogy a templom felépítése, illetve használatba vétele után, ebben hallgatták az istentiszteletet Dánfalva Város nevet viselő déli részének lakói is számosan több mint egy évszázadon keresztül, amíg a dánfalvi templom felépültével létre nem jött a dánfalviak egyházközsége. Ez érthető is, hiszen a madarasi templom közelebb esett hozzájuk, mint a nagyboldogasszonyi.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Nomina conjugatorum (a házasok neve)	Viduorum et Viduarum (özvegyek és özvegyasszonyok)	Filiorum et filiarum (fiaik és leányaik)	Servorum et Ancillarum (szolgák és szolgálók)
Német Jmre és Ersébeth			
Kiszeb Kálmány Jstván és Ersébeth			
	Antal Péter		Kovács Katalin
	Ferencz János	Katalin	
Lőrincz András		Jóseph	
Antal Ferencz és Katalin		Mátyás	
Jmre Jstván és Ersébeth		János és Anna	
Szöcs András és Susanna		Biró Ersébeth és Judith	
Máté Péter és Katalin			
	Máté András	Mátyás és Katalin	Ember Jakab
Páll, István, Péter és Erzsébet		Jstván	
Dombi Péter és Anna			
	Péter Anna		
Balás Tamás és Judith			
Horváth János és Ersébeth			
Lőrincz István és Katalin			
Lőrincz Tamás és Sófia		Jstván	Csáki Mihály
Lőrincz György és Ersébeth		Barabás és Albert	
Lőrincz János és Katalin			
Csáki János és Anna			Csáki Jmre, Süket Péter
Biró János és Judith		Mihály, Jóseph, Albert, Anna, Ersébeth	
	Jmre Péter, nagyobb	Anna, Jmre	
András Péter és Katalin		Mátyás	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Nomina conjugatorum (a házasok neve)	Viduorum et Viduarum (özvegyek és özvegyasszonyok)	Filiorum et Filiarum (fiaik és leányaik)	Servorum et Ancillarum (szolgák és szolgálók)
Péter Mihály és Margit			
Süket Péter és Katalin		Anna	
Miklós Mátyás és Judith			Miklós György
Nugv Péter Jstván és Judith		János és Adám	
Nagy Bálint Jstván és Anna			
K. Bálint András és Katalin			
Kisebb Jmre Péter és Éva			
	Balás Ferenczne	Jstván, Péter és Ersébeth	
	Bálint Jánosné		
Kisebb Bálint Jstván, Ersébeth			
Szabad Bálint Péter és Katalin		János	
György Bálint és Katalin		Jóseph, Anna	
Nagy Bálint András és Ersébeth			
	Váncsa András	Ersébeth és Jakab	
Borók András és Katalin		Jstván	
Antal Mátyás és Margit			
Molnár Jstván és Katalin		András, Antal, Klára	
Molnár György és Margit			

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Nomina conjugatorum (a házasok neve)	Viduorum et Viduarum, (özvegyek és özvegyasszonyok)	Filiorum et filiarum (fiaik és leányaik)	Servorum et Ancillarum (szolgák és szolgálók)
		Balás Lőrincz	
Nagy Dombi István, Borbála		Ferencz, Péter, Ersébeth	
	Dombi Jánosné nagvobb		
Bott Mihály és Margit			
Ambrus András, Ersébeth			
Péter Mátyás és Anna			
Jobbágy Péter Jstván és Margit		Judith, Ersébeth, Anna, János	
Johász Gergely és Ersébeth			
Molnár Jmre és Judilh			
Szöcs László és Ersébeth		Ferencz Judith	
Szöcs Albert és Jlona		Mátyás, Antal, Katalin	
Gyenge András és Margit		Albert, András, Lőrincz, Mátyás, Anna	
Bogács Jstván és Borbára		Máté	
		Antal Susanna	
Küs Márton és Katalin			
Küs Péter és Judith		Katalin	
Bőjte Miklós és Katalin		Katalin, Benedek	
Bőjte Jstván		János, Józseph, Anna	
Rápóti András, Anna		János és Anna	
Hidvégi Péter és Katalin			
Hidvégi János és Katalin			
			Hidvégi Margit és Jlona
Bodor Jstván és Jlona	Bodor Ferencz	Ferencz, Márton, Anna, Ersébeth, Margit	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Nomina conjugatorum (a házasok neve)	Viduarum et Viduarum (özvegyek és özvegyasszonyok)	Filiorum et filiarum (fiaik és leányaik)	Servorum et Ancillarum (szolgák és szolgálók)
	Fazakas Mátyásné	András	
	Kozma Istvánné	Ferencz, András	
	T. N. Biró Sándorné Asszony		Gáll Judith
Császár Miklós és Borbála		István, Péter, Ferencz, Anna és Borbára	
Szabó János és Katalin		Ferencz, Dávid, Klára	
Sók Gergely és Anna		József, János, Máté, Katalin	
Péter János és Susanna		András	
	Antal Andrásné	Péter, Katalin, Anna	
Antal István és Ersébeth		István, Anna	
Antal Ferencz és Klára			
	György János	Anna, János	
	Béres Katalin		
	Néma Susanna	Tamás, János	
Bencser Péter, Ersébeth			
Páll Péter és Margit		Katalin	
Kovács László, Katalin		Mátyás	
Johász János és Ersébeth		Péter és József	
Veress Péter István, Ersébeth		András, Anna, Borbára és Katalin	
Bálint Tamás, Susanna		Ilyés és Anna	
Mihály Péter és Anna			
Bálint Péter és Anna		András	
Mészáros János és Katalin			
Fazakas István			
Fazakas János és Anna		Péter, Benedek, József	
	Fazakas Péterné	György, Lőrinc, János, Anna	

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Nomina conjugatorum (a házasok neve)	Viduorum et Viduarum (özvegyek és özvegyasszonyok)	Filiorum et filiarum (fiaik és leányaik)	Servorum et Ancillarum (szolgák és szolgálók)
Fazakas András és Judith		Péter, Jstván, Mártha	Johász Borbára
Kató András és Marcit		Anna és Katalin	
Sándor, István és Ilona		Albert, Jóseph, György, Anna	
	Kálmány Jstván	Anna	
Kálmány Péter és Anna			
	Johász Jmrené	András. Péter	
Bogács Péter és Ilona		Máté, Jstván, Ferencz	
Bogács János és Ilona		Anna	
Dombi Lőrincz és Ersébeth			
	Dombi Judith		
Dombi János és Judith		Jóseph	
Dombi Jstván és Judith		Frsébeth, Ferencz	
Dombi Albert és Katalin			
Demeter Jstván és Ersébeth			
Fazakas Mihály és Katalin			
Czigány Máté és Ersébeth			
	Czigány Margitt		

Conjugati sunt 90, faciunt 180 personas, vidui et viduae sunt 26, filii et filiae sunt 144, servi et ancillae sunt 14 (háaspár van 90, kitesznek 180 személyt, özvegyember és özvegyasszony 26, fiú és leány 144, szolga és szolgáló 14).

Omnes simul summendo faciunt personas 364 (tehát összesen kitesznek 364 személyt)

FORRÁSOK:

DoniHist, 196.

Nagyboldogasszony róm. kat. Plébánia lt., Karcfalva, 1743. osztó levél.

Gyulafehérvári Érseki Levéltár. Püspöki Hivatal iratai, 8. doboz, 1747/61. sz.

Terkő-havas

„Négy falu: Madaras, Dánfalva, Karcfalva, Jenőfalva – értesít a Domus – 1742 előtt egy megyét képezett. Ezen elegendőnek ősi idők óta osztatlan birtokában volt és van Terkő nevű havas, melynek jövedelmi fedezték a templom szükségleteit. Midőn, tehát Madaras kivált Csík-Nagyboldogasszony megyéből e havas tekintetében nem osztottak meg; hanem közösen és békésen birtokolták.”

Később a Terkő-havas jövedelméből Csíkmadarast ki akarták szorítani, azzal az indoklással, hogy az osztozkodó contractus szerint Madaras: „ex toto kivette részét”. Ezért perre került sor. „1836-ban perlekedés keletkezett Nagyboldog-asszony és Madaras között, melyben végső döntést a püspökség hozott. E döntés szerint Terkő-havas egész évi jövedelmét Madaras élvezi egy évig, három évig pedig Nagyboldogasszony. Mi, Istennek hála, e döntés szerint háborítatlanul bírjuk, minden negyedek évben és előre tett hirdetés útján licitáljuk a templom előtt, s fizetjük az adóját abban az évben” – írja a plébános 1846-ban.

Madaras mindig akkor kezdett valamilyen egyházi építkezésbe, amikor ő használhatja a havast. A templomtorony (1760) építési költségvetésében első helyen szerepel a Terkő-havas haszna. A mostani plébániai lakás építéséhez is abban a bizonyos negyedik évben (1860) kezdenek hozzá. A templom építéskor Boldogasszony a maga három évét engedi át, és így egyévben öt évig használhatja Madaras Terkő-havas hasznát. Ez volt a templom-építési alap egyik legnagyobb bevétele.

1923-ban az „Agrárreform idején felméri a Terkő havast, és azt 166 hold és 400 ölnök találják, amit kisajátítanak. A négy község egyháztanácsa a fellebbezés beadásával Sass Antal akkori fiatal karcfalvi plébánost bízta meg. Sok utánajárás és költség árán sikerült megmenteni” – emlékezik Vilman Géza madarasi esperes-plébános.

Az utánajárás költségeinek fedezésékor a négy község egyháztanácsa abban állapodott meg, hogy szüntessék meg a négyéves sorrendet, és ezután az évi haszonbért osszák négy részre, levonva a költségeket. A püspökség ezt az eljárást jóváhagyta. Ilyen megoldás szerint jövedelmezett a Terkő-havas a négy falu egyházközségének 1948-ig.

FORRÁS:

DomHist, 210–212., 292.

Az ősi templom

Az 1332-ben írt pápai regesztrum jelzi először a terkői egyházközséget, amelynek papja 8 „banalest” fizetett tizedként. Feltételezzük, hogy az 1332-ben említett Terkő egyházközség azonos Nagyboldogasszonnyal, csak a plébánia neve helyett a javadalom neve (Terkő) íródott. Ennek volt tagja Csíkmadaras több évszázadon keresztül.

A gyulafehérvári Romai Kat. Érsekség 1994-i közlése szerint Madarason 1500-ban templom van. Ugyanezt írja Endes Miklós is Csík megye történetében, Lakatos István *Sicula*² című művére utalva. Éspedig, hogy Csíkmadarason Madarasi Mihály pap 1500-ban templomot épített. Ez a templom a mai templom helyén volt. A régi templomból egy kőajtókeret, a mai templom sekrestyeajtájának kerete és egy 1743-ból származó keresztelőkút maradt meg. A kőajtókeret a régi templom bejárata lehetett. Ez egy faragott kő, gótikus díszítő elemekkel. Ezt alapul véve, arra következtethetünk, hogy az ősi templom gótikus stílusban épült. Szemöldök-részén még eddig meg nem fejtett rovások, talán rovásírás található. A két oldal oszlopára szimbólumok: nap, csillag, hold és feltehetően ún. „mesterjegy” van belevésve.³

A keresztelőkút is kőből van faragva. Díszítései és virágmintái még ma is jól kivehetőek, amelyek ugyancsak a gótikus stílusra vallanak. Felirata 1743-at jelez. Hogy ki és hol faragta, nem lehet tudni. Ez a két emléke maradt meg az ősi templomnak.

FORRÁSOK:

Endes. Csík, 63., 338.

DomHist, 197–198.

Plébánia lvt., A Gyulafehérvári Érsekség közlése 1994-ből.

Templomépítés, a mai templom

Építését 1796-ban kezdték meg. Az akkori plébános, Kovács Pál, aki már idős ember, a főfelügyelő Bíró Gábor csíkmadarasi nemes, Csíkország főkirálybírója (főtisztje) volt. Ő annak a Bíró Gábornak a fia, aki a plébánia és kántori lakás területét cserébe az egyháznak engedte át. A kincstár 3025 forintot utalt ki a templomépítésre. Egy névtelen adakozó 50 forintot, a falu önadakozásból 128 forintot adott. A főkirálybíró ezen kívül adakozott, a befolyt összeg 800 forintra rúgott.

Sok kín és baj után 1802-re a templom felépült. Ez év március 28-án, amikor a bolt-hajtás alól az egész télen ott álló tartóoszlopokat és gerendákat kiszedték, a boltozat megroskadt, a falak megrepedtek és meginogtak. Hiába volt az idős Kovács Pál plébános figyelmeztetése, amelyben a falak gyengeségére és a munkálat rossz minőségére figyelmeztetett, mert kőműves és a főfelügyelő letorkolták. Nem is csoda, ha a tartóoszlopok nélküli mennyezet azonnal megroskadt.

---

² A szóban forgó műben ilyen természetű utalást nem találtam (P. A.S.), tehát az utalás hibás. De az a tény, hogy a falu határának XVIII. század eleji forrásokban történő említésekor a keleti részt Kápolna felőli fordulónak nevezik, közvetve egy régi kisebb méretű templom létéről értesítenek.

³ Azóta több szakember is elemezte a rovásírásos jeleket. Az eredményről Balázs plébános a vele készített beszélgetés során számol be. Lásd az 415. oldalon.

Másnap, 1802. március 29-én meghalt Bíró Gábor főtiszt, főfelügyelő. Az esetet a falu népe „Isten-ítéletnek tekintette”. A templom rossz építéséért a falu főbúnosnak „Csik főbíróját, méltóságos Bíró Gábor urat tartotta” – jegyezte fel a plébános. A plébános a halottak könyvébe azt jegyezte be: „29 Martii 1802. Illustrissimum baronem Gabrielem Bíró absque omni Sacrammetorum consolatione defundit annorum 62.” (Méltóságos báró Bíró Gábor semmilyen szentséges engesztelésben nem részesülve meghalván 62 éves korában.) (Nem volt báró. P.A.S. megj.)

A templom repedezése nem állt meg. Először 1803. június 24-én, másodszor 1806-ban vizsgálták felül az épületet. Megállapították, hogy a templom használhatatlan, és be kell zárni. A bezáratás után a hívek azonnal fából egy „ideiglenes” templomot emeltek. A régi oltárt a harangláb alatt helyezték el, itt tartották a szentmiséket mindaddig, amíg a templom használhatóvá vált. Ennek az ideiglenes templomnak az anyagából a templom kijavítása után a kántori lakás udvarán új csúrt építettek.

A templom bezárása után (1803) a kivitelező és a munkát végző kőműves ellen hivatalos eljárást indítottak. Mi lett az eredménye? Homály fedi: „úgy látszik, éppen semmi” – jegyzi meg a Domus Historia.

Kovács Pál plébános 1805-ben halt meg. Személyi hagyatékából a rosszul épített templom miatt – mintha ő lett volna az építkezés megbízott felügyelője vagy építész – lefoglaltak 1000 forintot. Halála után ugyan, de mégis azt büntették, aki a legártatlanabb volt.

Az ideiglenes templomban 16 éven keresztül végezték a szertartásokat.

FORRÁS:

Plébánia lt., Temetési anyakönyv, I. (1802)

A templom a 90-es években

A templom kijavítása, felszentelése, ruhatára

1817-ben a nagyboldogasszonyi káplán, Botskor Elek lett Madaras új papja. Ő fiatal-ember lévén, fiatalos erővel vette kézbe az egyházközség vezetését. Az eltelt időszakban már a hívek is kiheverték a templomépités rájuk eső költségeit, és fiatal papjuk ösztönzésére és kérésére lelkesen fogtak hozzá a templom kijavításához. 1818. február 22-én Fekete István kincstári mérnökkel 1020 forintban kötöttek szerződést a javítások elvégzésére. Fekete sok vita, veszekedés, perpatvarkodás után a munkát egy év alatt elvégezte. A következőket tette: a templom falait oszlopokkal megerősítette, a bolthajtást leszedette, a szentély bemenetelén új kőlabakat, a torony mellett új falat rakatott.

Botskor Elek plébános sajnálattal állapítja meg, hogy a templom kijavítása (1819) ismét kapzsi és méltatlan kezekbe került. A falu vállalta a napszámos munkát önkéntesen, az állványcsinálást saját anyagából. Ezen felül minden család egy tyúkot és 10 tojást adott a vállalkozó kőművesnek.

Azt, hogy milyen lelkiismeretlen volt Fekete mérnök és kőművese, Gáspár János, a következő német nyelvű levélből olvasható ki: „Liebster Johann! – írja Fekete mérnök Gáspárnak – Ich hatte Ihnen die Madarascher arbeit deswegen in der nämlicher Summa, das ist: Ihn 620 Florenen übergeben, dass Sie mir, daraus 75 Florenen zahlen ich weiss, dass Sie wepigstens das vierfache profit dabeis haben.” (Fizessen 75 forintot, mert tudom, hogy az ön haszna ezen átadott munkán legalább négyszeres!) „Ich habe Process mit deni Madarasern wegen der Bezahlung, denn Sie wollen mir nicht zahlen und ich will und muss meins mit Exeoution erheben.” (A madarasiak nem akarnak fizetni, de én végrehajtással is meg akarom, és meg is kell kapjam a magamét.)

Továbbá: „Én jól tudom, hogy pocsék munkát végzett – írja a mérnök a kőművesnek –, ami a szerződés szerint sem úgy volt, de ne törődjék a madarasiakkal, végezze be gyorsan, és tűnjön el onnan, a pénzt majd végrehajtja a Gubernium.”

Helyesen és méltán jegyezte meg Péterffy József később: „Szegény szerencsétlen templom, melynek építése, javítgatása mennyi hűtlen kezeken ment által.”

A rossz munkáért a pénzt elvették, a falu pedig maradt a maga kárával. 1829-ben újra javítani kellett a templomot, amely 75 forintba került. Az így kijavított templomot 1829. június 29-én Szent Péter és Szent Pál apostolok ünnepén szentelték fel.

Ebben az időben Erdélynek csiki származású püspöke van: csiktusnádi Kovács Miklós. A főpásztor püspöki látogatását a Székelyföldön kezdi, bejárva a Barcaságot, sepsimiklósvári, kézdi-orbai főesperességeket, 1829-ben Felcsikra vezetett az útja.

Bizonyára szándékos, hogy Csikmadarasra pontosan a búcsú napjára jön. Nagy nap ez: Erdély új püspöke új templomot szentel (kijavított új templom) a búcsú napján Csikmadaras fiatal egyházközségében. Ugyanekkor számba vette az egyházközséget, és a hivatalos látogatás jegyzőkönyve (Decretum visitationis) pontos képet ad a faluról. A továbbiakban ebből a Decretumból idézünk szabad fordításban. Íme: „Csik-Nagyboldogasszonyról, ahol az éjszakát töltöttük, korán reggel indultunk, hogy elkerüljük a nagy meleget, mely napközben van. A felső plébánia hívei Dánfalva filiáig kísérték, a madarasiak pedig odáig jöttek

elénkbe. A templomi zászlókat is hozván, körmenetelig vonultunk Madarasra, ahol a hívek nemcsak énekkel, de örömujjongással fogadtak. Elénk jövének a fogadásra az itt lakó méltóságok is: Méltóságos Bíró László udvari tanácsos özvegye, itt lakó dévai Fodor András, kézdiszentléleki Kozma József özvegye és Barátsi István nemes urak.

Madarason a Szent Péter és Szent Pátról nevezett, újonnan épített és kijavított »elegáns« templomot és főoltárt megáldottam, úgyszintén az ott elhelyezett Celestin és Concordia vértanúk ereklyéit hitelesítettem, a hívekhez beszédet tartva, az ünnepi püspöki szentmisét, az elsőt a megáldott templomban bemutattam, és utána 102 lélekkel közöltem a bérmálási kegyelmet. Lelkemet és szíveinket szent öröm tölté el, látván és tapasztalván, hogy az új templomot buzgó keresztények építék, s ujjonganak az örömtől, hogy véghez vihették, mert az építés nehézségei nagyok valának.

Az isteni szolgálatot befejezván, számba vettem az egyházközség anyagi ügyeit is, mint alább következik:

1. A templom és annak ruhatára.
2. Az egyházközség anyagi forrásai.
3. A plébános háza és irodája.
4. Az egyház iskolája és kántortanítója.
5. Az egyházközségi örökös alapítványok.”

Abban az időben a templomi ruha olyan érték volt, mint ma az arany. Egy községnek abban feküdt a tőkéje. Nem csoda, mert a mai modern gyárak, amelyek ontják a gyolcsot, selymet, műanyagot, szövetek végtelen végeit, még nem léteztek. Ezért a templomi ruha import anyagból készült, kézimunka volt. Büszke is volt rá minden egyházközség, főképp ha az adományozója „nagy név” volt. De lássuk csak a leltárt, melyet Kovács Miklós püspök vett fel Madarason 1829-ben a püspökjárás és templomszentelés alkalmával:

- Casula violacei coloris, donatio ill[ustrissimi] baronis Thorotzkai.
- Casula viridi coloris, donatio ill[ustrissimi] consilieri Josephi Bíró.
- Casula nigri coloris, donatio ill[ustrissimi] consilieri Josephi Bíró.
- Casula albi coloris donatio ill[ustrissimi] Joannis Keresztes parochi Gyergyó-terőpatak.

-Anno 1785, dominus Ladislaus Bíró Viennae residens. Ecclesiae Madarasiensi a Sua Majestate S. Imperatrice optinuit sexventes casulas: albi coloris, rubri coloris, nigri coloris et viridi coloris.

- (– Viola színű miseruha, méltóságos Thorotzkoi báró ajándéka.
- Zöld színű miseruha, méltóságos Bíró József tanácsos ajándéka.
- Fekete színű miseruha, méltóságos Bíró József ajándéka.
- Vörös színű miseruha, méltóságos Bíró József ajándéka.
- Fehér színű miseruha, Keresztes János ekerőpataki plébános ajándéka.

– 1785-ben, Bécsben lakó Bíró László tanácsos az uralkodó ő császári fenségétől a következő miseruhákat kapta a csíkmadarasi eklézsia számára: egy fehér, egy piros, egy fekete és egy zöld.)

Ezek a miseruhák 43 esztendei használat után (1785–1828) meggyengültek, és az 1829-es templomszentelési ünnepre „ex pio votivo Clara Lukács illos renovit”. (Szent fogadalomból Lukács Klára ezeket feljavította.)

– Pluviale novo donum illustrissimi dominus comitis Wolfgangi Kemény (új köpeny méltóságos Kemény Farkas gróf úr ajándéka).

A további leltárból megtudjuk, hogy 1829-ben Madarasnak volt: 5 albája (hosszú miseing), 5 karing, melyek közül a legdíszesebb Bogács Krisztina nemes asszony ajándéka.

A kelyhek felsorolása:

1 ezüst miséző kehely, méltóságos Bíró Sándor ajándéka 1715-ből

1 másik elegáns ezüst kehely, méltóságos Bíró László ajándéka

1 rézből készült, gazdagon aranyozott kehely

1 ezüst áldoztató kehely Battyán Ignác erdélyi püspök ajándéka

1 ezüst feszület, Cserei Krisztina ajándéka

1 ezüst kisoltári kereszt Bogács esperes ajándéka

1 függő lámpás, mely éjszaka a pap kapujában ég [...]

A felsoroltakból is látható, hogy Madaras temploma gazdag volt. Értékes kegyzsereit neves személyek adományozták. Ez a sok értékes holmi elveszett, csak a Battyán-féle kehely van meg. Ez a legértékesebb tárgyunk, régiségénél fogva.

Két esztendő után a templomszentelő püspök ismét Madarason van. Látogatása alkalomával, 1831-ben Csíkmadaras népéről nyilatkozik (szabad fordítás latinból):

„Ennek a plébániának a hívei nemzetiségre nézve székelyek, anyanyelvük kizárólag magyar és mindnyájan katolikusok. A keresztény életnek szép szokásait találjuk és jó erkölcsöket. A pénteki böjtöt szigorúan megtartják, némelyek még Mária szombatját is. Nagyböjtben minden hús-félétől tartózkodnak, templomba járni szeretnek, főképp a szentbeszédet szívesen hallgatják. Húsvéti időben a szentgyónásukat rendszeren elvégzik, még a legtávolabb lakók is. Keresztjáró napokon nagy tömegben és zászlókkal vonulnak a szomszédos plébániára. Keresztúti ájtatosságot rendszeren, és nagy tömegben végzik, néha még otthon is. Főképp ünnepnapokon mindenki templomba megy, szeretnek ünnepélyesen felöltözve jelenni meg az istentiszteleteken, a plébánosnak a lelki dolgokban engedelmesek, rendezetlen házasságok nincsenek, gyermekeiket igyekeznek vallásosan nevelni.

De meg kell emlékezni néhány hibáról is, mely Madarason sajátos. Ezek: zenét, éneket és táncot túlságosan kedvelik. A plébános sokat küzd, hogy a szülők szorítsák rá a fiatalokat, hogy vasárnap délután táncba ne mehessenek, csak vecsernye után, s a vecsernyét ne tegyék túl korai órára. Viszont a tánc legkésőbb estéli harangszókor minden esetben fejeződjék be, de a lányok már korábban haza igyekezzenek.

Madarasi bűn az is, hogy a férfiak megrészegednek, s a feleségüket megverik. Még a kiskorú gyermekek is rettegnek, mikor apjuk részeg. Ilyenkor a káromkodásba is ördögi módon belemerülnek.

Az asszonyi személyeknek viszont nagy hibájuk, hogy a ruházkozásban luxust űznek, drága és nem falura illő ruhákat csináltatnak. Emiatt a család néha szűkölködik.

A plébános igyekezzék ezeket a hibákat megjavítani és vétkeket akár büntetéssel is a helyes útra terelni.

Lélekszám: Madarason találtak lélek: 1190.

Katolikus pár 259.

Kovács Miklós erdélyi püspök

FORRÁSOK:

DomHist, i 99.

Plébánia lt., Decretum visitationis Parochiae, 1829., 1831.

Újabb templomjavítások, berendezések

Már 1909-ben észrevették, hogy a templommennyezet fagerendázata megrothadt, a Falak – különösen a déli – megrepedeztek. Sőt, a déli fal annyira kihajolt, hogy a felső része 35–40 cm-rel mozdult el. Ezért 1912. február 25-én Szántó Albert mérnökkel felülvizsgáltatták a templomot, és szakvéleményét kérték. A mérnök megállapítása szerint a templom 5–10 évig is még fennállhat, azonban a legkisebb földrengés, vihar vagy szélvész hatására bármely percben összeomolhat. Ezt megtudva, a plébános és az egyháztanács értesítette a püspökséget, és felhívta a helyi előjáróság figyelmét is az előállott helyzetre.

A vármegye ez év július 12-én dr. Sándor Gyula járási főszolgabíró vezetése alatt Szántó Albert és Heiger mérnökkel újból felülvizsgáltatta a templomot, akik javasolták, hogy: „a teljesen közveszélyes templomot azonnal helyezték használaton kívül”.

A templomnak ez már a második hivatalos bezárása volt. 1912. július 21-én búcsúztak a plébános és a hívek a templomtól: „amit sírva és zokogva hagytunk el, az akkor tartott utolsó szentmise és szentbeszéd után. A misézés e naptól kezdve – püspöki engedéllyel – a kerítésben tartatott, szabad ég alatt, mikor pedig bekövetkezett az őszi s ezzel a ködös, esős, hideg időjárás – szintén püspöki engedéllyel –, az új iskola tantermében tartatik az isteni tisztelet” – jegyzi meg a Domus Historia.

Balló János plébános megemlíti, hogy 1912 tavaszán, a kántori telken felépült a csűr cseréppel fedve. Szerencsére idejében befejezték, mert májusban olyan esőzés kezdődött, ami kevés megszakítással egész esztendőben tartott. (Az esőzésre vonatkozó feljegyzéseket lásd a történelmi résznél.)

A következő esztendő, 1913 olyan drágaságot hozott, amilyen talán soha nem volt Csík környékén. A nagy drágaság láttán ezt jegyzi meg Balló János plébános: „A kormány minden állású hivatalnok fizetését felemelte, vagy családi pótlék címen segélyt ad, hogy élhessenek. Csak a föld népével nem törődik senki. Sokan kivándorolnak idegen országba, hogy ott magukat élelmezzék, és keresetükből valamit családjuknak is küldhessenek.”

E megjegyzésből „Csak a föld népével nem törődik senki”, azt lehet kivenni, hogy az említett plébános jó érzésű pap volt, aki meglátta népe nehéz sorsát, és fájtalta elhagyatottságát.

1913-ban a szent szertartásokat a templom udvarán egy fa alatt, rossz idő esetén egy szűk kis tanteremben tartották.

Balló plébános a püspökségen keresztül négyszer fordult az Erdélyi Római Katolikus Státushoz segélyért. Amikor a Státus utolsó feltételét is teljesítették, előterjesztve a kért tervrajzot és a költségvetést, azon belül elkülönítve a község hozzájárulását a javításokhoz, a kérést azzal az indoklással dobták vissza, hogy a terv nem jó, igen sokba kerül a munkálat,

készítsenek új tervet és új költségvetést. „Amikor új tervet és költségvetést kérnek – már hányszor? –, úgy látszik, arra nem gondolnak, hogy Madaras a Státustól még soha nem kért, s ha most kér, azért teszi, mert az isteni tiszteletet szélben s esőben, sok viharban szabad ég alatt tartja, a hidegben pedig izzad a nép egy kis szobában. Mind kevesebben jönnek a szentmisékre, s ez által szaporodik a hitetlenség s a jobbak lelkében is alig tartható a reménység. A nép elégedetlenkedik, mintha a pap volna az oka, hogy a falai elfüdültek” – írja Balló plébános a Domus Historiában.

Volt még egy remény: a közbirtokosság. Éppen abban az időben adta el három felsíki közbirtokosság Naskalat másodhatár-részi erdejét. Ebből szavazott meg a madarasi közbirtokosság egy bizonyos összeget a templom javítására. Amikor a pénzt ki kellett volna fizessék, előállt dr. Bocskor Béla csíkszeredai külbirtokos ügyvéd, és azt mondta: „Nekem van templomom és iskolám Csíkszeredában, és nem engedem, hogy Madaras egy fillért is fordítson a közös pénzből a templomra.” Ügyvéd ember lévén, megfellebbezte a pénz kiadását.

*Faragott Krisztus-szobor felszentelése 2004-ben, a templomban
(Nagy Ferenc és neje adománya Lentiből – Mo.)*

A közbirtokosság a plébánossal közösen a Földművelésügyi Minisztériumhoz fordult. A Minisztérium engedélyezte 14 ezer korona kiadását a templom javítására, de csak kölcsönkötvény formájában. Ekkor már folyt a világháború, és minden pénzt kölcsönkötvénybe kellett tenni, vagyis pénz helyett az állam egy csekk-könyvet adott, azzal a megjegyzéssel, hogy a pénzt csak a háború befejezése után adják ki, de akkor kamatjával. Így a Naskalat

erdejéből megszavazott összeg az állam pénztárába került. A háború elveszett, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, és a kölcsönkötvények megsemmisültek. Így veszett el a templom kijavítására kiutalt 14 000 korona is.

1914 őszén erőszakkal kinyitották a bezárt templomot. „Néhány nagyhangú bölc ember – értesít a Domus – felment a bezárt templom padlására, ott megtáncolta magát, és mert a mennyezet nem szakadt be, kijelentették, hogy okosabbak a mérnöknél, s ezennel kinyitják a templomot. Ki is nyitották, de bemenni senki se mert. Mégis azt hirdették: nem kell semmi javítás!”

Így aztán a templom maradt a régi állapotban. Később javításra nem is lehetett gondolni, hiszen a férfiak a fronton harcoltak, következett a menekülés, majd a forradalom.

A jelenlegi madarasi római katolikus templomot a következő években javították kisebb-nagyobb mértékben:

1819 – kijavítás, konszolidálás;

1862, 1901 – a templom belső festése, az oltárok és a szószék kijavítása;

1901 – új padlózat és padok készítése;

1902 – felújítás;

1903 – új ablakok tévése;

1904 – a templom ajtóinak javítása és kicserélése;

1906 – templomfeljáró elkészítése;

1928 – meszelés, javítás.

A Domus Historia így ír az 1928-as évről: „Takarékos gazdálkodással meg tudunk takarítani a templom pénztárának 35–45 000 lejt, miért is az egyháztanács – iskolaszék 1928. február 12-én tartott gyűlésében elhatározta, hogy a templomot kimeszelteti. Hiába-való volt minden érvelés, hogy ezt ne tegyük, mert új templom kell, ok nélkül a pénzt ne pazaroljuk el, de mindnyájan azon voltak, hogy ki kell festeni. Mi vezette őket ebben az elhatározásban? [...] Az új templom építésének elodázása, gondtól, tehetőtől való menekvés, pedig az összes felcsíki községek között Csíkmadaras közbirtokosságának volt és van ma is a legtöbb erdeje, de abból se templomnak, se iskolának nem jut rész.

Teljesítettem tehát kívánságukat. A kegyelmes főpásztor úrtól engedélyt kaptam, s a templomot kifesttettem, hogy úgy tündököljön, mint egy szüette politúrozott szekrény. A templom kifestése 30 000 lejbe került. Molnár György dánfalvi és Antal Gyula csíkszeredai festők voltak a vállalkozók.”

A templomot javították még 1936-ban, 1966-ban és 1989-ben. Ezt az utóbbi javítást Szabó Lajos – jelenleg sepsiszentgyörgyi plébános – végeztette, amikor mind belülről, mind kívülről lefestették, a harangokat villanyra szerelték.

A templom főoltáráról először az 1740-es feljegyzésekben hallunk, hogy milyen lehetett, arról nincs leírás. Egy biztos, az egyházközség készült az önállóságra, az anyaegyházközségtől való elszakadásra, és ezért már előre, 1740-ben új oltárt készítettett. Ez az oltár szolgált a szent áldozat bemutatására az új templom építéséig. Az új templomnak új oltárt rendeltek meg, de a templom szomorú építési sorsa miatt a csíksomlyói Szent Péter- és Szent Pál-templomnak adták át. Most már a félig lebontott, szétszedett régi oltárt kellett kijavítani, újraépíteni. A főoltár fa- és vasmintáit 1822-ben készítette el a szászrégeni születésű, de akkor Csíkszentdomokoson lakó bányász, Pirtin Máttyás lakatos és asztalos 450

forintért. Az oltár aranyozását, ezüstözését és másfajta festését az egérváriak (falurész) végeztették el a gyergyóalfalvi Deér Barnabás festővel 1833-ban 300 forintért. A régi oltár lebontásakor az oltárdíszek, cirádák tönkrementek. Az új díszeket, cirádákat úgy az oltárra, mint a szószékre egy helybéli személy, Molnár Dombi Elek készítette el 1832-ben, 30 forint munkadíj ellenében.

A főoltár szobrai: Szűz Mária szobra közepén – kétoldalt Szent Péter és Szent Pál apostol-fejedelmek szobrai. Ezek a régi templomból, a régi oltárról valók.

A templomnak két mellékoltára is van. Ezeket az oltárokat is Molnár Dombi Elek készítette 1831-ben 50 forintért. A mellékoltár képei – Nepomuki Szent János és a szent kereszt – gyergyószentmiklósi Straff József munkái 1828-ból. A két kép akkori ára 150 forint volt.

A templom szentélyében van három deszkára festett kép is. A képek ma az elnöki szék fölött találhatóak. Három királyt ábrázolnak: Szent Istvánt, Szent Lászlót és Dávid királyt hárfával a kezében. 1852-ben festette Csűrös Mihály. Az akkori plébános – Botskor Elek észrevétele szerint: „ha rájuk néz az ember, önkénytelen nyúl a kéz a zsebbe egy krajcárt adni nekik, hogy ne nézzenek olyan keservesen. Az is szerencse, hogy a nők ülésétől félre esnek [...] Újra rajzoltattam Eröss Gyula által [...]”

FORRÁS:

DomHist, 200., 227–230., 250–252., 257., 262., 307–308. stb.

A torony és harangjai – harangsorsók

A mai templom legrégebbi része a torony, 1760–70 között épült. A régi torony olyan kicsi volt, hogy egynél több harang nem fért el benne. Ezért előbb egy második haranglábat építettek, és odahelyezték a toronyban el nem férő harangot. Így a beharangozás nagyon körülményes volt, mert mindig két harangozóra volt szükség. Ezért úgy határoztak, hogy lebontják a régi tornyokat, és egy megfelelőbbet építenek. Erre a munkálatra a Csíkszentmártonban lakó Fogarasi György kőművest fogadták fel. Az 1760-ban készült szerződés tudat erről:

„Mi nemes Felcsíkszékben, nemes madarasi megyének közönséges lakosi, felsőbb és alsóbb renden lévők, egyenlő akaratból és elszánt szándékkal megegyeztünk azon, hogy templomunk végibe egy új tornyot építtessünk, helyes okokra és rációkra [meggondolásokra] nézve, tudniillik, mivel most két kus tomyocskákat kellett tartanunk és mindenkor nincsen a becsületes tanító mesterünknek társa mind beharangozásra, úgy mindig inkább temetéseken, azért ezen okokra nézve is, de kiváltképpen Isten ő szentfölségének nagyobb dicsőségére, és szent Péter és szent Pál apostolok tisztességére ezen fennen említett tornyoknak a felépítésére fogadtuk meg pallér Csíkszentmártonon commoraló (lakó) Fogarasi György uramat 190 magyar forintokkal úgy hogy beszarvaztatván az irt nemes megye, ökegyelme tartozzék be is cserepezni a nemes megye cserepeivel, ezen felyül ígért a nemes megye irt

Fogarasi uramnak minden holnapra, valamig kőműves fog rajta dolgozni, két-két véka búzát, akár mely napokon ottan dolgoznak, és in communi (közösen) egy hónapra egy köből szaladot (malátát) sernek, úgy pálinkának két véka rozstot és minden béradó ember két-két tyúkot és tíz-tíz tojást. Az toronynak a magassága lészen a földszínén felül tíz öl, és a nemes megyének tetszése szerint tisztességesen építvén, mely munka végbevitelére obligálta magát fennírt pallér Fogarasi György uram.”

Ezt a szerződést aláírták: az akkori plébános Mátyásfalvi István (ő építtette a csíkszeredai templomot is), Madaras megyének akkori főmegyebírója, Bogáts Péter, hűtösök, Dombi Péter és Géber András.

Tíz évig épült a torony a szerződésben említett összegért és egyéb hozzájárulásokért. Építését 1770-ben fejezték be. A toronyépítők becsületes munkát végeztek. Megszolgálták a pénzt. Fogarasi György pallér neve közel 100 évvel később újra felbukkant Madarason az 1869. évi bérmálás alkalmával.

A gyergyószentmiklósi származású Fogarassy Mihály nagyérdemű püspök látogatott Csikmadarasra. Az akkori plébános, Péterffy József a következőket írta a Domusba: „1869. június 2-án szerencsés voltam fogadni püspök urunk öngyméltóságát. Délebed után az oldal nagyszobában (a mostani Olt felőliben) titkárával együtt valának. Tulajdon kezével az anyakönyveket alájegyezte. Bemutattam ezen egyház megírt történetét és egy néhány helyet fel is olvastattam velem. Midőn a torony építéséhez értünk és olvastam, hogy csíkszentmártoni Fogarasi György kőműves építtette, kérdi öngyméltósága: »Gondolom-e, ki volt ez?« Én tisztességesen feleltem: »Talán valami névrokona.« A püspök teljes megindultsággal felelte, és könnyei is kiestek. »Ez a Fogarasi György édesnagyapám vala, aki az idevaló templom tornyát építtette. Az ő keze munkája. Ekkor és kezeimet összekulcsolva, szemem is égre emelve, megindulással mondám: »Csodálatosak az Isten útjai! Vajjon gondolhatta-e azon építész, hogy valaha az ő unokája mint püspök látogatja meg azon templomot, amelynek tornyát 1770-ben, tehát 100 esztendővel előtte, ő édesnagyatyja építtette?« A püspök úr öngyméltósága örömkönnyekeket hullatott, hogy nagyatyjának emlékét örök időkre őrzi a csikmadarasi templom tornya.”

Ez alkalommal Madarásról egy érdekes történetet beszélt el Fogarassy püspök. „Kisgyermek koromban szenttamási kántor nagybátyámnak házától Somlyóra le mikor iskolába járogattam, Madarásról a következő történetet hallottam elbeszéltetni: »Holt meg Madarason egy Cserei Zsuzsánna nevezetű, ájtatos, igen szentéletű aggleány, aki Rákoson elkezdve le Somlyóig és ki a Jézus hágóján a Salvator kápolnáig keresztútját jelző borított cserekeresztűfákat is állíttatott fel, melyek most is szemlélhetők. Tehát ezen Cserei Zsuzsánna tetemei Madarason a templom melletti sírboltba temették el. Bíró Gábor főtiszt hosszas idők lefolyása után a sírboltot kijávitás végett megnyitotta, a koporsókat a templom sekrestyéjébe vitette. Ez alkalommal a fenn írt Cserei Zsuzsánna koporsóját megnyitván, a nézők nagy bámulatára a tetemet épnek, minden rothadást-nélkülinek, sőt szépnek találták.« Ezen püspöki adatot, házamnál járván, Kozma Gábornak, az alsó udvar tulajdonosának elbeszéltem, aki az egész történetet megeseznek vallotta, azt adván még hozzá – Bíró Gábor aggleány lévén, tartott magánál egy madéfalvi Balás Krisztina nevű vénleányt mint háza gondviselőjét, az úr híre és tudta nélkül elment a sekrestyébe, és a fent említett tetemet valami erős szesszel beöntötte, bemázolta, hogy még tetszetősebb legyen. De fájdalom! Egészen megfeketedett.

Amit is Bíró Gábor megtudván, egészen felháborodott a lányra. A tetemek visszahelyeztetek. A sírbolt, gyanításom szerint a toronynak északi oldalán van” – jegyzi meg Péterffy József plébános.

A harangokról először Péterffy József plébános tesz említést az általa 1869-ben írt összefoglalásban. Utal arra, hogy már az előző időben is volt vagy voltak az egyházközségnek harangjai, de azokról adataink nincsenek.

„Van három harang a toronyban, sorolja: a) 5 vázsás – 1797-ben öntetett; b) 3 mázsás – 1801-ből; c) 2 mázsás – 1820-ban szerezték.” A harangok tartó állványzata laza volt, amiért sokszor kellett javítgatni. A „szép és víg szavú” három mázsásról megjegyzi: „A Szentháromság egy igaz Istenhez tartozó kötelesség és a Pádúai szent Antalhoz, való buzgósa jeléül szentelte és mutatta be a csikmadarasi közösség 1801-ben.”

1904-ben a középső harang elrepedt. Helyébe még azon évben egy 176 kg-ost vásároltak 598 korona 40 fillérért.

1914-ben kitört az első világháború. Az erkölcsi és ugyanúgy az anyagi kár is, amit okozott, iszonyú. Az 1916-os feljegyzés így emlékezik: „Az 1916-os év szomorú emléket hagyott a székely nép életében. A sok háború miatt a nép kezdte Istenbe vetett hitét elveszíteni. Eljöttek a templomba, imádkoztak is, de az életben úgy éltek, mintha nem is az Isten, hanem az ördög kormányozná a világot. Szidta a nép a háború okozóit, káromkodott, egyik átok a másikat követte.”

Megtartották az istentiszteleteket, a háborús vecsernyéket, a béke-imákat, de a nép lelke fásult, érzéstelen, közömbös maradt. Eredménytelen volt a lelki vigasztalás és bátorítás. Ennek oka nem a teljes hitetlenség volt, hanem a háború okozta drágaság, rekvirálás, a „hazai és idegen katonaságnak a községben való tartózkodása, ezeknek a magánjog ezerféle megsértése és lopásai”.

Szerencsére igen jó volt az az évi termés. A termés betakarításával az öregek, asszonyok és gyermekek kínlódtak, mert a legények és férfiak (51 éves korukig) katonai szolgálatot teljesítettek. Ilyen állapotban jelentek meg 1916. augusztus 4-én a harangrekvirálók, amit már előre jeleztek. Az akkori esperes-plébános. Balló János még egyszer meghúzatta a harangokat, hogy búcsút vegyenek a templomtól és a néptől. Az aratás javában folyt. A rendkívüli harangszóra – a falu sejtette, mit jelent – sírva futottak a lakosok haza a mezőről, hogy utoljára láthassák harangjaikat. A két nagyobbikat vitték el, meghagyva a legkisebbet, ún. „lélekarangnak”. Hangjuk eddig Isten imádására, az embertárs megbecsülésére és szeretetére hívta az embereket, ezután sajnos a halál hangjai lesznek a csatatereken, mert ágyúkat öntenek belőlük. Így maradt a falu a lélekaranggal.

A háború befejezése után, 1919 augusztusában bált rendeztek, amelynek bevételét „harang alap”-ra szánták. Több mint 1000 korona gyűlt össze. Mégsem lett új harang, mert a meglévő egyetlen harang is megrepedt. Ennek a kijavítása pedig 500 koronába került. A javítással hangja megváltozott, de legalább használható lett.

1912-ben Csikmadaras erdejét megvásárolta egy faipari részvénytársaság. Ez a társaság a kivágási idő meghosszabbításáért, a rakodóhelyért, az iparvasútnak való hely megadásáért alkudozni kezdett a faluval. Mivel pénzbeli megegyezésre nem tudtak jutni, abban állapodtak meg, hogy a társulat a csikmadarasi templomnak hoz három harangot. Ezt az egyezséget a közbirtokosság elfogadta. Az idő telt, de harang nem volt. Később az „Industria Ardealului”

vette át az erdőt a harangvásárlás kötelezettségével együtt. Több sürgetés után a Részvénytársaság végre megszólalt, és felhívására Vilman Géza plébános, Száva Kristóf egyháztanácsi tag és Antal Gergely számadó gondnok Brassóba utaztak, ahol az Industria Ardealului Rt. vezérigazgatójával, Ionescu-Galați-cal találkoztak. Az igazgatóval együtt Bukarestbe utaztak Spireanu Nicolae harangöntőhöz, akinél a három harangot megrendelték. A harangok árába Ionescu-Galați 30 000 lejűt fizetett. A harangok 1922. október 2-án érkeztek meg, és már október 8-án fel is szerelték őket.

I. harang: C hang, érce 600 kg, koronája 150 kg, összesen 750, átmérője 102 cm.

Körirata öntött betűkkel: „Donat de Societatea Industria Ardealului prin Ionescu Galați la 7-a Septembrie 1922 in zilele Gloriosului rege Ferdinand I, făuritorul României Mari.”

II. harang: E hang, érce 347 kg, koronája 135 kg, összesen 482 kg, átmérője 83 cm.

Körirata ugyanaz, mint az első harangé, de vésett betűkkel: „Donat de Societatea Industria Ardealului prin Ionescu Galați la 7-a Septembrie 1922 in zilele Gloriosului rege Ferdinand I, făuritorul României Mari.”

III. harang: G hang, érce 120 kg, koronája 100 kg, összesen 220 kg, átmérője 65 cm.

Felirata ugyanaz, mint az előbbi kettőé. Mind a három harangra ez is rá van írva: „Öntette Csikmadaras hitközsége 1922. évben Vilman Géza esperes-plébános idejében.”

Azt a kicsi harangot, amely az 1916-os rekvirálásból megmaradt, Ionescu-Galați vezérigazgató a három új harang megérkezésével magával vitte. Az Industria Ardealului Rt. eredetileg csak három kicsi harangot akart rendelni, de a „megbízottak” a falu számára megfelelő harangokat rendeltek, vagyis nagyobbakat. A részvénytársaság ezért csak az érc és a munkadíj kifizetését vállalta magára. A vasrészek és a felszerelés költségei a falut érintették. E célból 1922. október 15-én gyűjtést rendeztek a faluban. Sokan tehetségükhöz mérten szívesen adtak, de voltak olyanok is, akik kényszeredetten, megjegyzések kíséretében adakoztak. Olyan is volt, aki azt mondta: „Nékem nem kell harang, és nem adok semmit.” Ha nehezen is, de a pénz összekerült, és a felszerelés kiadásait ki lehetett fizetni.

A felszentelést Bálint Lajos kerületi főesperes végezte 1922. október 22-én. Jelen volt Sass Antal csik-nagyboldogasszonyi plébános, Potovszkij Dávid, Boga István prédikátor, Székely Vilmos zenetanár a tanítóképzőből és dr. Csipák Lajos a csíkszeredai gimnázium régejse (igazgatója). A nép az új harangokkal nagyon meg volt elégedve: „Székely embernek pedig az volt a kívánsága, hogy a pap énekeljen, a kántor bőgjön, harangjai pedig zúgva-búgva a határ minden részét keressék fel hangjukkal” – jegyzi meg Vilman Géza plébános. Ugyanő lejegyzi azt is, hogy: „Rákoson, Madéfalván, Csicsón, Csíkszeredában, Csíkszentmiklóson, Szépvízen, Gyimes erdőiben, Hargitafürdön, Maroson mindig tudják, mikor Madarason harangoznak.”

Megállapítását a szájhagyomány is alátámasztotta. A megelégedés teljes volt. Sajnos nem sokáig, mert a nagy harang koronája (az öntött érc) elrepedt. Új koronát kellett rendelni, ami elég hamar el is készült. Az új korona feltevése és a másik két harang felszerelésének megerősítése 1000 lejbe került. Ezzel még nem ért véget a harang kálváriája, mert az Industria Ardealului Részvénytársaság a harangok árát nem fizette ki teljesen, ezért a harangöntő Spireanu Nicolae pert indított a Részvénytársaság és a csikmadarasi plébánia

ellen. Az első tárgyalás 1923. december 18-ra volt kitűzve Bukarestben. Antal Gergely megyebíró ment el a tárgyalásra, de eredménytelenül járt, mert a tárgyalást 1924. február 26-ra halasztották. Még az első tárgyalás előtt, a közbirtokosság 1923. június 3-án tartott gyűlésén az ügyet magára vállalta. Megoldásként hozták fel azt, hogy „az egyház a harangok ügyében semmi befolyással nem volt, s így őt sem a harangok eladója, sem pedig az ajándékozó felelősségre nem vonhatják”. Ennek ellenére, azon a címen, hogy a harangok a csíkmadarasi római katolikus egyház tulajdonában vannak, az egyházat perelték és hívták a tárgyalásokra. A harangöntő az említett részvénytársaságtól nem kapott elégtételt, és ezért az egyház ellen pert indított.

Vilman Géza plébános levélben kérte dr. Zombory Lászlót, a Katolikus Népszövetség egyeztető igazgatóját, ajánljon egy lelkiismeretes bukaresti ügyvédet számukra. A kérő levélre csak három hónap múlva érkezett mentegetőző válasz, segítségadás nélkül. Ezért az egyházközség Száva Kristófot bízta meg, hogy az 1924. április 11-ére kitűzött tárgyaláson (Bukarestben) részt vegyen, és ügyvédet fogadjon. Ő el is utazott, de a tárgyalást ismét elhalasztották egy későbbi időpontra. Végül is a harangöntő nyerte meg a pert.

A közbirtokosság 34 ezer lejt kellett volna fizessen, de nem fizetett. Addig halogatták a kifizetést, amíg Bukarestből ki nem jött egy végrehajtó, aki a 34 000 lej eredeti összeg helyett a halogatásért 56 000 lejt fizettet ki (természetesen a közbirtokossággal).

Alig telt el 10 év, és a nagy harang elhasadt. Az öntőcéget nem lehetett már felelősségre vonni, mert közben felszámolódott. Kellott egy új harang, de ki és miből fizeti ki az árát? A helyzeten ismét a közbirtokosság segített. 80 000 lejt pótolta az új harangba, amit a temesvári Novotny cégtől rendeltek meg. Az összköltség 88 835 lej volt, a különbözetet a plébánia pénztára állta.

A régi repedt harangot, amelynek tiszta ércsúlya 474 kg volt, Mihálcz András csíkmadarasi kereskedő vásárolta meg kg-ját 24 lej 50 baniért. A harangöntő temesvári cég csak 20 lejben vette volna át, és még az odaszállítási költséget is a plébániának kellett volna fizetnie.

1938-ban érkezett meg az új 474 kg-os C hangú harang, amelyet Sass Antal karcfalvi esperes-plébános szentelt fel. A harangszentelés bensőséges, meleg hangulatban történt. A szentelés alkalmával a Mária Társulat, a Jézus Szíve Társulat, az Egyháztanács, az Oltáregylet és a gyermekek képviselői koszorúkat helyeztek az új harangra. A Mária Társulat nevében Horvát Mártonné helyezett koszorút ezekkel a szavakkal: „A Mária Társulat tagjai őseiktől örökölt vallásos érzelmekkel, szent olvasóval kezükben helyezik koszorújukat a megszentelt harangra. Ahányszor megkondulsz, visszhangozzék szívünkben! Üdvöz légy, Mária!” „Jézus Szent Szíve Társulat koszorúját azzal helyezem ezen új harangra – mondta koszorúhelyezés közben Hajdu Aronné társulatvezető –, hogy az isteni Szív követésére hívjad mindenkor a hitközség apraját-nagyját. Éljen Jézus szíveiben, a családokban és a társadalomban egyaránt.” Antal Gergely megyebíró a hitközség nevében koszorúzta meg a harangot a következő szavakkal: „Hirdesd az úr Isten dicsőségét, ahányszor csak megszólalsz. Hívd az élőket e szent helyre, síradsz az elhunytakat a temető csendes árnyékos ölére, hirdesd nemzedékről nemzedékre a béke és a szeretet parancsát. Reggel, délben, este figyelmeztess Mária nagyasszonyunk, a mi pártfogónk és szószólónk tiszteletére, az Úr angyalára.” „Az Oltáregylet koszorúja, mit a harangra helyezünk – mondotta Bíró Már-

tonné –, hirdesse lelki hűségünket, mit a harang hívó szavára a szentségház elé siessünk, onnan folyton szól az Úr: Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik elfáradtatok és terhelve vagytok, és én felüdítelek titeket.” A gyermekek szavalatok kíséretében helyezték el koszorúikat.

Az új harang (mai középső) felirata: „Szent Péter és Szent Pál ap. Fejedelmek tiszteletére öntette a Mădăraș-Csikmadarasi Közbirtokosság. Turnat de fiul lui Antoniu Novotny SPA Timișoara N. 5974.”

A második világháború idején is megfosztották a templomot egy harangjától. A katonaság 1944. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén keményen megfenyegette a falut, büntetést helyezve kilátásba, ha nem veszik le a kijelölt harangot. A büntetéstől való félelem miatt az egyházközség belement a harang levételébe. Ha még várhattak volna pár napig, megmarad a harang, mert a szovjet csapatok nemsokára Csikmadarasra is bevonultak.

1916-ban a kiválasztott harangokat leeresztették a toronyból, most pedig egyszerűen kidobták a templomtorony ablakán. A háború befejezése után többször is rendeztek gyűjtést, és az összegyűlt pénzből 1957-ben öntettek egy új harangot. Súlya 987 kg. Felirata: „Gloria-Pax-Bonum 1957 Nagy-Boldog-Asszony tiszteletére Csikmadarasi Hívek adományából.”

Így jelenleg, 1995-ben, a következő három harangja van a templomnak:

1. Nagy harang: 1957-ből, 987 kg;
2. Középső harang: 1938-ból, 474 kg;
3. Kicsi harang: 1922-ből, 220 kg.

FORRÁS:

DomHist, 197., 201., 213., 216., 229., 264., 282–291., 294. stb.

A plébánia építése

Az 1742. április 12-i elválási szerződés értelmében a plébánia és a kántori lak részére Bíró Gábortól kaptak telket csere útján. Ez a telek ma is a plébánia és a kántori lakás területe. A csere idején posványos, vizes terület volt. Nem is csoda, hiszen mellette folyik az Olt.

1857-ben helyezték Péterffy József plébánost Csikmadarasra. Az épületek szinte használhatatlanok voltak. A régi plébánia ajtaján elég volt kopogtatni, és az magától kinyílt. Segédlelkészi lakás is volt, de ha valaki be akart menni abba, akkor az ajtót a sarkából kellett kiemelnie, annyira belesüllyedt a földbe az egész építmény. Humorosan jegyzi meg a plébános a plébániai lakásról is, hogy esernyőt kell vásárolnia, ha esős idő esetén nem akar a lakásban elázni. A gazdasági épületek is a fentiekhez hasonló állapotban voltak.

Nemcsak az épületek mutattak szomorú képet, sanyarú volt a nép élete is. 1857-ben az őszi vetés teljesen tönkrement, és így nagyon megrágult a kenyérgabona. Az osztrák önkényuralmi kormányzás megkeserítette a nép életét: zsarnokoskodás, visszaélések, a ha-

talom szigorának éreztetése mindennapos volt. Kinyilvánították azt is, ha a papok a nép sérelmeit szájukra merik venni, akkor „fülig vasba verve az előjáróság elé”.

Ilyen viszonyok között szánta rá magát Péterffy József plébános az építkezésre. A gazdasági épületekkel kezdte. 1858 decemberében megrakatta az új csűr alapzatát, 1859 tavaszán a felépítményt.

A plébánost a papi lak építése már Csíkmadarásra való helyezésekor foglalkoztatta. 1857 decemberében magához kérte a községi bírót és a megyebírót, és elmondta nekik tervét. Azok ezerféle kifogást emeltek ellene. A tétovázást látva, a plébános a községi bíró kezébe nyomta Lukács Gusztáv járási főnök idézőjét, amely szerint a bírónak és az esküdteknek már másnap a főnöknél kellett jelentkezniük. Ez azt jelenti, hogy a plébános már előre megbeszélte az említett főnökkel elgondolását. A járási főnök jegyzőkönyveztetette az építkezés tervét, és felterjesztette a császári-királyi Helytartó Tanácshoz. Válasz csak 1859-ben érkezett. Ebben arra hivatkoztak, hogy a szóban forgó építkezést a templom pénztárának is, erejénél fogva támogatni kell, és szükséges a püspök engedélye.

Péterffy József plébános a cs. kir. járáshivataltól kapott levél után azonnal a főpásztorhoz folyamodott. Feltárta a régi épület használhatatlan állapotát, és az engedély megadása mellett hathatós segítséget is kért. Megokolását több pontba foglalta össze:

a) A tervet a járáshivatal már elküldte, a tervezett épület méretei: 10 öl hosszú és 6 öl széles, kőből épülő, cseréppel fedendő ház.

b) A falu kötelezi magát, hogy a templomot most is támogatni fogja, és így a templom tőkepenze nem lesz megrövidítve.

c) A templom belső munkálatait és berendezését a falu állotta, most sem fogja cserbenhagyni egyházát.

d) A mérnök az új épületet a régi csűr helyére tervezte, az új csűr már fel van építve a régi plébánia közvetlen közelében, a tűzveszély miatt a régi épület ott sokáig nem maradhat.

e) Az egyházi felsőbb szervek hozzáállása láttán hamarabb kapnának támogatást a királyi Helytartótanács részéről.

Miután engedélyt kér, hogy a Terkő Csíkmadarásra eső jövedelmét az új épületre fordítsák (178 Ft), a főpásztor atyai gondviselésébe ajánlja híveit, felemlíti, hogy a falu határa nagyon silány, sokan fazekasságból tengetik életüket, ugyanakkor hitükhöz, egyházukhoz ragaszkodnak, és mértékletes életet élnek. Ez nem a falu feldicsérése – írja a plébános –, hanem ilyenek ismerik őket a szomszéd községek is.

A felterjesztésre Károly Lajos püspök azt a választ adta, hogy örvend az elképzelésnek, és a Terkő egy évi jövedelmét is erre a célra utaltatja, ha megkapja az új plébániaépület bármilyen egyszerű rajzát. A plébános a nála lévő ún. „piszkozat tervet küldte” el a püspöknek, aki elfogadta az épület tervét, és jóváhagyta a kért anyagi támogatást (Terkő jövedelme), azzal a meghagyással, hogy a többi kiadást a „nemes megyének kell kiállni”.

A leküldött püspöki engedélyt azonnal a Somlyói császári-királyi Járáshivatalhoz továbbították, de választ nem kaptak rá. Ezért az 1859. december 20-án keltezett levélben a plébános újra püspökéhez folyamodott, kérve közbejárását, hiszen a kérést még 1857-ben letették, amit akkor elvben elfogadtak és alá is írtak.

A püspöki válasz: „Kedves Fiam! A Csíkmadarasi plébániai lak fölépítése végett s a császári-királyi Főépítészeti Hivatal által megvizsgált terv és költségvetés a Cs. k. Helytartó Tanács által folyó év február 10-én nekem elküldetett. A megvizsgált költségvetés szerint a Csíkmadarasi papilak felépítésére – ide nem számítva a község által adandó anyagok árát – szükségeltetik 2873 Ft.”

A jelzett összeg felülmúlta a mérnöki számítást, ami 2710 forintot tett ki. A község pénztára az építésre 900 forintot utalt ki, ami a Terkő jövedelmével együtt 1078 Ft. Hiányzott még 1795 Ft. (A község azon évi adója 1486 forint volt.)

A különbözetet az egyházközösségnek kellett állnia. Az e célból összehívott közgyűlés 1860. február 12-én döntött annak előteremtéséről. A jelenlévők elvetették a kölcsön gondolatát, és az önmegadózás mellett döntöttek. Tekintetbe véve a lakosság anyagi helyzetét, öt kategóriába osztották a híveket: 5, 3, 2, 1 és 0,5 forintot adókra.

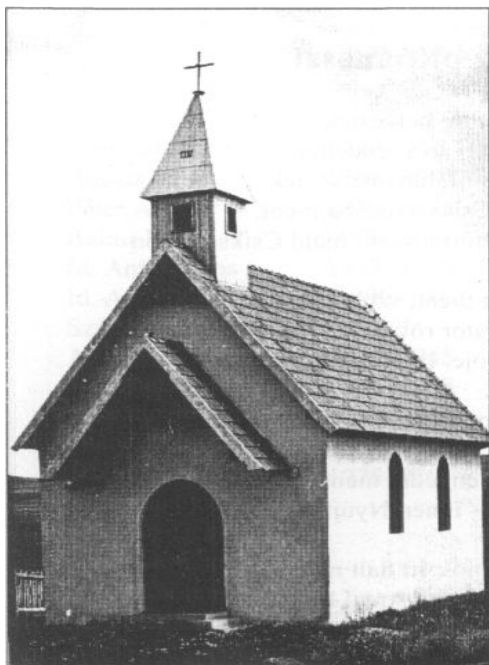
Az építkezést 1860. június 15-én kezdték el, és 1861. szeptember 5-én költözhetett be a plébános az új otthonba. Az épület tervét az akkori Nagyszébenben lévő cs. kir. Helyhatóság Lányi nevezetű mérnöke készítette a gyergyóditrói plébánia mintájára. Kivitelezésével az Udvarhely kerületi cs. kir. mérnököt, Simon Józsefet bízták meg. A vállalkozó Eröss Elek csíkszeredai főbíró volt. Ő adta az építkezéshez szükséges téglát, deszkát, vasat, üvegszemet és a mesterembereket. A falu adta a meszet, cserepet, homokot, lágyfát (fenyőfa), cserefát és a napszámosokat. A plébánia építése alatt a megyebíró idősb Antal János volt, a község bírója pedig ennek fia, ifj. Antal János.

Az építkezés soha nem volt könnyű dolog. Az egyén magának, a családos közösségnek, a falunak – egyszóval – a nagy családért végzi ezt a munkát. És Péterffy József épített a köznek: 1858–59-ben csűr, 1860–61-ben plébániát, 1862-ben cseléd- és sütőházat, 1864-ben istállót és disznóólát, ugyanakkor a temetőt és az egyházi területet deszkával kerítette be, 1867-ben gabonást, 1869-ben szekérszínt.

Az 1858–59-ben épített csűr 1911-re annyira elkorhadt, különösen a deszkafedélzet, hogy újjáépítése lehetetlen volt. Az építés költségeit mint patrónus, a község vállalta magára. A munka a kaszálás közepéig tartott. A nehézségekről Balló plébános tudósít: „Pál Lajost kivéve [aki megyei törvényhatósági bizottsági tag volt – P. A. S. megj.] senki se jött errefelé. Antal Ferenc főbíró kétszer megnézte, de semmit se intézkedett, és így a pap volt kénytelen felügyelni, s az építő dánfalvi Zsók Józsefet és társait segíteni szesszel stb., nehogy itthagyják. Kaszálásra alig tudtak annyira menni, hogy az odrokba szénát lehessen rakni.”

A Szent Antal-kápolna

Csíkmadaras községtől nyugatra, azaz az erdő felé, a Hargitára vivő út mentén, a Hámorfenék alatt jobbra eső területet a madarasiak egyszerűen Szent Antalnak nevezik. A Domus Historia 1869-ben erről a következőket írja: „E tájban a dánfalvi fűrésznél találsz egy kőkeresztet. Ezt a nagyérdemű elődünk Kovács Pál állította és jelenti, hogy ott oltár

*A Szent Antal-kápolna Hámorfenéken
1995-ben*

és kápolna volt szent Antal tiszteletére, a vasiparosok használták.”

A községben a régiek közül többen emlékeznek arra, hogy ott valamikor tényleg kápolna volt. Néhai Bartó Ignác Páll Dénes egykori plébánosnak emlékeit így mondta el: „Emlékszem, hogy gyermekkoromban még játszottunk a »Szent Antal kápolna« romjai között. Arra is emlékszem, hogy kőből volt építve a kápolna, de úgy megomlott már azelőtt sok idővel, hogy csak a kövek voltak meg, de a fundamentumát jól ki lehetett venni. Olyan 4x6 méteres épület lehetett, esetleg 6x6 méteres. Senki nem tartotta magának, és köveit elhordták építkezéshez. Lehet, hogy azelőtt valamikor ott miséztek is, mert úgy mondták nagyapáink, hogy ott volt Madaras ősi temploma. De ez nehezen képzelhető el, mert ott község nem volt.”

Az 1989-es események után, 1990 nyarán földgyaluval elnyomták a kápolna-hely felszínéről a földet. Megtalálták az egykori kápolna alapzatát. Ekkor született meg a gondolat: Jó lenne ezt a homályba burkolódzó kápolnát újra felépíteni. A javaslat Szabó Lajos

akkori plébánostól származott, aki azonban elgondolását nem valósíthatta meg, mert 1990. október 7-én Sepsiszentgyörgyre távozott. Az elgondolást utóda, a jelenlegi plébános, Balázs Dénes valósította meg. A régi alapokra (6x9 méter nagyságú) építették az új kápolnát. Az építést 1992-ben fejezték be, az anyagiakat a falu vállalta magára. Tervét Török Áron sepsiszentgyörgyi műépítész, tervezőmérnök készítette. A munkálatokat a madarasiak közmunkával végezték el. A kis kápolna, amelynek elődjében a vasiparosok (idegenek és helybéliek) egyaránt imádkoztak, uralja a tájat. Kis tornyának látványa megnyugtató, jóleső érzést nyújt, nemcsak a faluból a Hargita fenyvesei felé haladónak, hanem kirándulásból vagy az erdei munkából fáradtan hazai gyékőnek is.

FORRÁS:

Plébánia lt. Pál Dénes plébános feljegyzései.

Az egyházközség plébánosai

1. 1742–? Adorján N. – innen Mindszentre helyezték.
2. ?–? Molnár N. – innen Gyulafehérvárra rendelték.
3. ?–? Becze István – innen Kászonújfaluba helyezték.
4. ?–? P. Mátyásfy István – innen Csíkszeredába ment.
5. ?–1761 Kováts János – innen Keresztúrra ment, majd Csíksomlyón főesperes.
6. 1761–1768 Keserű Antal – innen Torjára ment, szülőfalujába.
7. 1769 P. Péterffy Paulin adminisztrátor rövid ideig.
8. 1769–1805 Kováts Pál – a templom építője. Itt halt meg, sírja a templomkerítésben található.
9. 1805 Pizinger József adminisztrátor – innen Szebenbe ment tanárnak.
10. 1805–1810 Illés Mihály adminisztrátor Fényedre ment.
11. 1811–1817 Köntzei Elek adminisztrátor – innen Nyújtódra ment.
12. 1817–1857 Botskor Elek plébános
13. 1857–1887 Péterffy József esperes-plébános, itt halt meg.
Sírja a templomkerítésben, a Szent Antal kijáratával szemben van.
14. 1887–1897 Puskás Tamás Csicsóból jött, innen ment nyugdíjba.
15. 1897–1902 Miklós István, Csíkszentgyörgyön született.
16. 1902–1919 Balló János, Csíkszentimrén született, esperes-plébános.
Innen Kiskapura ment. Ott is halt meg 1920-ban.
17. 1919–1921 Kacsó Boldizsár, Nyáradremetén született, innen Dicsőszentmártonba ment.
18. 1921–1933 Vilman Géza esperes-plébános. Marosvásárhelyen született 1867-ben. Madarasra Csíkszenttamásról jött 54 éves korában.
19. 1933–1936 Lajos Balázs, Csíktapolcán született, Madarasról Kézdivásárhelyre ment.
20. 1936–1944 Szabó Gyula Imecsfalváról jött, 1945-ben többen helyettesítik: Barthos József delnei, Zsók Ferenc dánfalvi, Madarász János.
21. 1945–1949 Vágási Domokos Székelyvarságról jött Madarasra.
22. 1949–1972 Bálint Tivadar Madaras börtönviselt papja. Innen Csíkszeredába ment nyugdíjba.
23. 1972–1983 Pál Dénes Marosszentgyörgyről jött Madarasra, itt halt meg.
Karcfalván van eltemetve a templom kerítésében.
24. 1983–1990 Szabó Lajos, Kozmásról jött Madarasra. Innen Sepsiszentgyörgyre helyezték.
25. 1990-től Balázs Dénes, Búzásbesenyőből jött.

Az egyházközség megyebírói

Bíró János	1747	főmegyebíró
Bogáts Péter	1760	főmegyebíró
Péter Ádám	1785	(mgh. 1785. október 25., mint főgondnok)
Bálint Péter	[1781–?]	
Id. Antal János	1839–1880	főkurátor
Id. Antal Albert	[1890–1910]	
Száva Antal	1931–?	főgondnok
Antal Gergely	1920–1945	
Péter Ignác	1945–1958	
Antal-Bíró Gergely	1958–1960	
Bíró Imre	1960–1973	
Petres Imre	1975–től	

MŰVELŐDÉSI ÉLET

A falu történetének leírása jó alkalom művelődési életünk múltjának számbavételére is. E téren nem rendelkezünk olyan gazdag forrásanyaggal, mint a mindennapi élet vagy a rendkívüli események megnyilvánulására vonatkozóan, mivel erről a legtöbb esetben nem készítettek feljegyzéseket.

Ennek ellenére már a múlt század első felétől kezdődően találhatók a falu kulturális életére is fényt vetítő adatok. Ez nem is lehet meglepő, hiszen Csikmadaras népe nemcsak szorgosságával, munkaszeretetével tűnt ki, hanem szórakozási és művelődési igényével is. Nem véletlenül jegyezte meg Kovács Miklós erdélyi püspök 1831-ben tett látogatásakor, hogy „A zenét, éneket és táncot túlságosan kedvelik”. Hasonlóan vélekedik 1869-ben a helybeli plébános is, amikor azt írja, hogy „Ifjúsága nemigen szereti a vecsernyét, de inkább a táncot a mértéken túl is.” Ugyancsak ő tudósít arról is, hogy „szeretik a keresztelelésben is a páros komaságot és a gyakori radinázást. [...] Néha, néha szeretik a vendégeskedést, úgy a házi halottak emlékére a lakmározást”.

A művelődési élet egyik fokmérője a tudásszomj, a könyv igénye. Jóleső érzés volt megállapítani, hogy már a múlt század közepétől nyomon követhető ez a nem éppen spontán megnyilatkozás. Így Benkő Károly *Csik, Gyergyó, Kászon múltja és jelene* című hasznos kézikönyvére hat madarasi fizetett elő (Antal János, Baráti Zsigmond, Bíró Imre, Juhász Ferenc, Kozma Gábor, Szörtsei Elek), míg a Csikmadarasnál nagyobb településekről ketten-hárman vagy még annyian sem.

A művelődési élet első szervezett megnyilvánulása a faluban az olvasóegylethez kapcsolódik. 1897-ben alakult meg a *katolikus olvasókör*, amely a gazdag egyházi könyvtárra támaszkodva fejtette ki tevékenységét. (Ma a könyvtárnak csak töredéke létezik.)

1923-ban 125 taggal és 28 póttaggal *római katolikus népszövetség* jött létre. Ugyanakkor alakult meg az *ifjúsági énekkar* 24 taggal. Ez utóbbival kapcsolatosan megjegyzendő, hogy a kottatanítás megkezdésekor sokan jelentkeztek ismereteik bővítésére.

1924-ben a felnőttek *állandó dalárdája* jött létre mint egyházi énekkar.

1932. január 16-án a nem sokkal azelőtt megalakult *Csikmadarasi Művelődési Társaság* táncestélyt rendezett, és színdarabot mutatott be (*Zilahy Lajos Süt a nap* című háromfelvonásos vígjátékát). Az előadásból befolyt összeget a munkanélküliek megsegítésére fordították, s ez a gesztus követendő példaként áll az eljövendő jótékonyági megnyilvánulások előtt. Ugyanazon év május 29-én a Csíksomlyón tartott *Ezer székelly leány* összejövetelen a művelődési társaság szervezésében Csikmadarasról 16 leány vett részt, a következő évben a madarasiak első táncsoportja is.

A művelődés otthona

A művelődési élet 1931 előtt legtöbb esetben az iskola és a kántori lakás mellett lévő tanteremben zajlott. Itt működtek a felekezeti iskola tanítói és a kántor vezette első dal-körök. Műsorukban egyházi énekek szerepeltek. A színdarabokat Antal Gyula kocsmáros lakásának nagyszobájában adták elő. Nyári időben pedig az iskola udvarán épített szabadtéri színpadon.

1931-ben felépült az új községháza és a közbirtokosság gyűlésterme. A művelődést kedvelő közbirtokossági vezetők színpadi berendezéssel is ellátták a termet. A községháza otthona lett a művelődésnek. Kitűnő lehetőség nyílt a színjátszás számára. Ezután már itt rendezték a kosaras bálakat és a műsorral egybekötött összejöveteleket.

A későbbiekben a terem és főleg a színpad kicsinek bizonyult. 1945-ben a műkedvelők önkéntes munkával a jegyzői lakás egyik szobáját a teremhez csatolták, és színpaddá alakították. Így nagyobb lett a nézőtér. A színpad az alacsony plafon miatt nem felelt meg az igényesebb színpadi berendezéseknek. Azonban ez nem akadályozta a folyamatos műkedvelői tevékenységet.

1974-ben Miklós Márton tanító, önkéntes kultúrigazgatóságának idején a színpad és a nézőtér is nagyobb méretű átalakításon esett át. A jegyzői lakás színpaddá és öltözővé alakult, a nézőtérhez hozzácsatolták a folyosót. A volt közbirtokossági irodák mozivetítő teremmé váltak. Ma (1995-ben) diszkóteremként használják.⁴

Színjátszás műkedvelői szinten

A madarasiak kultúrigényes emberek voltak, és azok ma is. Ezt tapasztaltuk gyűjtőmunkánk során, és erről tanúskodik a termékeny műkedvelői tevékenység, a színvonalas színelőadások.

A *Sárga csikó* című színdarabot 1921-ben adták elő, amelyet Nyikos István pályafelvigyázó vasutas tanított be. Szereplők: Kedves Áron (ma is él – 1995-ben –, 100éves), néhai Váncsa Róza, Páll István, Szöcs Terézia, Antal Péter (Gezder), Antal Péterné, Váncsa Áron (Suszter), Antal Dénes (Káré), Váncsa Gábor. Ezt a színdarabot három éven át többször is bemutatták a szabadtéri színpadon, mindig nagy sikerrel. A színpadot a római katolikus népiskola tanítói lakásának udvarán állították fel. A közönséget a szereplők hívták meg, bejárva még a szomszéd falut is.

---

⁴ A 2001-ben újjraalakult közbirtokosság a kultúrotthont, amely 1948-ig a tulajdona volt, a községtől visszakapta. 2005-ben felújította, a mellékhelyiségeket használhatókká tette, és a színpadot megnövelte. Most különböző rendezvényeket civilizáltabb körülmények között lehet tartani. (P.A.S. megj.)

A házmester című színdarabot 1928-ban adták elő, amelyet Borbély István vasutas pályamester tanított be. Szereplők: Mezei Márton, Horváth Erzsébet, Bálint Ágnes, Bíró Julianna, Bogács Demjén, Pál Ferenc. A bemutatásra Antal Gyula udvarán, szabadtéri színpadon került sor.

A Piros rózsza – fehér rózsza című népszínművet 1933-ban adták elő, amelyet szintén Borbély István tanított be. Szereplők: Péter Ignác, Antal-Pál Sándor, Benedek Zoltán, Juhász Rozália, Bálint Anna, Péter Rozália.

A sárgapityyes közlegény és *Isten keze* című darabokat 1938-ban adták elő. Szereplők: Bogács Bertalan, Péter Róza, Mezei Lázár, Tamás Gergely, Bodor Lajos, Zsók Rozália, Váncsa Erzsébet, Horváth Anna, Ördög Áron, Bíró Teréz.

Ebben az időben a tantestület nem vállalt színdarab-betanítást. A szereplők önállóan tanultak szerepeket. A sűgő több éven át Bogács István gazdálkodó volt. Az előadandó darabokat a szereplők szerezték be, legtöbbször a szenttamási paptól, aki gazdag könyvtárából ellátta színművel egész Felcsíkot.

1939-ben került színre *A dúsgazdag*. Szereplői: Tamás Ferenc, Horváth Margit, Péter Róza, Horváth Anna, Zsók Rozália, János Gergely, Salamon János, Miklós Márton, Dombi Gergely (Bici).

1942-ben Vargyas János iskolaigazgató és felesége, Bertalan Irén tanítónő mutatták be *A vén bakancsos és fia, a huszár* című darabot.

A második világháború után, 1944 őszén nehezen indult be az oktatás és a művelődési élet. Hiányoztak a tanítók, akik vagy a fronton voltak, vagy elmenekültek. Duka János megyei tanfelügyelő a faluban levő középiskolás tanulókat: Miklós Márton, Horváth Margitot, Antal Gergelyt és Kató Áront bízta meg az oktatási teendőkkal. A segédíjas tanítók az oktatás mellett fiatalos energiával karolták fel a műkedvelői tevékenységet is. Színdarabokat, énekeket tanítottak a fiataloknak, műsoros bálakat rendeztek.

1945 januárjában mutatták be a *Parasztkisasszonyt*. Szereplők: Horváth Anna, Ábrahám Róza, Miklós Márton, Szócs János, János Ilonka. A betanítás Horváth Margit segédíjas tanítónő nevéhez fűződik.

1949-ben a tantestület bemutatta Tamási Áron *Énekes madár* című háromfelvonásos játékát. Szereplői Páll Ilona, Lakatos Imre, Páll Lajos, Miklós Márton, Takó Béla, Kapdebó Etelka.

1958-ban került színre a *Fehér Anna*. A háromfelvonásos színdarabot a házasemberek köréből alakult lelkes csoportnak Ambrus Mária és Páll Ilona tanította be.

1969-ben a házasok csoportja *A csikóst*, a fiatalok a *Zsuzsit* adták elő. *A csikós* színdarabot Antal Róza és Tankó-Molnár Mária tanították be. *A Zsuzsit* Tankó-Molnár Mária és Mihály Livia.

A Titanik keringő című háromfelvonásost 1970-ben adták elő a fiatalok. Betanította Miklós Mártonné. Szereplők: Sándor Béla, Tima Erzsébet, Bíró Rozália, Bogács Károly, Bodor Antal, Tamás Veronika, Bodor Lajos, Kedves Ilonka, Antal Vilmos (Bartó), Csáki József és György István.

1974-ben Csíki Gergely *Nagymama* című háromfelvonásos színdarabját is a fiatalok adták elő. A csoport a madarasi bemutató után Csíkszenttamáson, Karcfalván és Csíkdánfalván is fellépett, szép sikerrel. Ezt is Miklós Mártonné tanította be.

1975-ben színre került Csikmadarason Szigligeti Ede *Liliomfi* című háromfelvonásos zenés vígjátéka. A darabot Horváth Erzsébet és Miklós Márton tanították be. A nagy sikert arató előadást többször megismételték.

A *Cigányt* 1978-ban Horváth Erzsébet és Antal Róza tanították be. A darab nagy sikert aratott a közönség körében.

A kommunista rendszerben 30 éven át a marxi-lenini ideológiai szemlélet behatárolta a művelődési tevékenységet. A Művelődési Minisztérium kiadta az engedélyezett színdarabok jegyzékét. Ezzel a rendezőket korlátozta a betanítandó színdarabok kiválasztásában. Amikor a bemutatott színdarabok nem szerepeltek a jegyzékben, a rendezők az elismerés és anyagi támogatás helyett dorgálásban részesültek, nemegyszer hátrányos helyzetbe kerültek pályafutásuk során. Azonban a nagyszámú nézőközönség mindig értékelte Antal Róza, Tankó-Molnár Mária, Horváth Erzsébet, Páll Ilona, Ambrus Mária és Miklós Mártonné rendezői munkáját. Nem feledkezhetünk meg Mihály Lívia tanítónőről sem, aki az egyfelvonásos színdarabok betanításával foglalkozott. Elismerést érdemel Tankó-Molnár Péter és Miklós Márton önkéntes kultúrigazgató, mert nagy gonddal szervezték és irányították a műkedvelői tevékenységet.

Dalkörök, iskolai kórusok

Az 1924-ben alakult *egyházi dalkör* vallásos énekekkel vesz részt az egyházi szertartásokon. Vezetője Péterffy László kántortanító. A dalkör világi énekeket nem adott elő.

1941-ben alakult az első *népdalkör*. Tagjai az ifjak voltak. Eröss Józsefné és Kállai Edit tanítónő vezetésével népdalokat tanultak. A darabokat az akkoriban megjelent *Mi dalaink* című könyvből választották ki. A dalkör nyilvános előadásokat nem tartott. A második világháború végén feloszlott.

Az első elemi *iskolai kórus* 1947-ben alakult, amelyet két éven át Takó Béla tanító vezetett. A kórus iskolarendezvények, évzáró ünnepélyek alkalmával tartotta előadásait.

1964-ben helyezték a madarasi iskolához Miklós Márton tanítót, aki több éven át zenét tanított az V–VIII. osztályban, és újrászervezte és -vezette az iskola kórusát. A kórus az iskolai rendezvényeken kívül kultúrversenyeken is részt vett, ahol jó eredményeket ért el. Ma Bálint Lajos kántor, helyettes tanár vezeti az iskola kórusát. Repertoárjában népdalfeldolgozások, gyermekdalok és népdalok szerepelnek. Az iskolai kórusmozgalom legnagyobb eredménye, hogy a tanulók sok népdalt megtanultak és énekeltek. A népdalt ismerő felnőtt ifjakkal 1965-ben sikerült népi együttest is alakítani.

Vonószenekarok

Az 1910-es években Pulika Gyurka és Duduj Miklós cigány muzsikuskok voltak a falu zenészei. Amint Mezei Márton (1995-ben 86 éves) elmondta: csángó dallamokhoz hasonlított zenéjük, minthogy „Gyurka bám” a csángóktól jött a faluba. Jellegzetes hangszerük a hegedű és a gardony. Ők voltak a farsangi multságok zenészei. A legények a táncot lakatlan házakban rendezték. A muzsikuskok a ház sarkában felállított dobogón zenéltek.

Kedves Áron, aki 1995-ben volt százesztendő, táncrendező, muzsikuskokat fogadó gazda volt. Ő mesélte, hogy Pulika Gyurka nagyon szerelmes lett Péter Róza jó táncos lányba. A lány azonban nem viszonzta a cigányfiú szerelmét. A legény bánatában egy dalt írt, amit minden táncmultságon elénekelt:

„Erdő, erdő, de magas vagy,
Péter Róza, de messze vagy.
Ha az erdőt levágnám.
Péter Rózáat megláthatnám.”

Az 1930-as években Ádám Rudolf és felesége, Marika volt a falu muzsikusa. Hangszerük a hegedű és gardony volt. Zenéjükben már csárdások és szöveges népdalok is szerepeltek. A téli időben, farsangok idején is lakatlan házakban muzsikáltak. Ilyen táncház volt a Sándorok utcájában a Sándor Mihály háza, a Horvátok utcájában a Gergé Józsiné háza. Nyáron a szabadban, udvarokon rendezett táncmultságokat tartottak.

Ebben az időben szokás volt a lány kimuzsikáltatása a táncból (ezt mezei Márton mesélte). A lányok karonfogva körbeálltak a táncházban. Tánckezdéskor a legények a lányok előtt meghajolva kérték őket fel. Ha egy magát nagyra tartó lány nem fogadta el a legény meghívását, az megszegyenülve állt félre. Ez rendszerint botrányt keltett a legények körében. Ezért megbüntették, vagyis kimuzsikáltatták a táncból a lányt. Ilyenkor a főrendező csendet kért, és kihirdette, hogy X lányt kimuzsikáltatják, mivel szégyent hozott Y legényre. Utasította a muzsikuskokat, hogy húzzák az indulót, majd karon fogva és a „mars” zenére kivezette a táncházból a lányt. Mivel ez kemény büntetés volt, ritkán fordult elő.

1948 után már nem zenéltek Rudolfék. Fakanál- és orsógyártással tengették öreg napjaikat. Mária néne pattogatott kukoricát árult hosszú éveken át a táncmultságokban.

Ebben az időben Mezei Lázár hegedűvel és Antal Sándor (Nagy Dénes Sándor) gardonnyal zenélgetett a házi multságokon. Nagyobb kulturális rendezvényeken nem szerepeltek.

Zenész, tevékenységük végét keserű szájjal mesélte el Antal Sándor. Egyik alkalommal ittasan érkeztek a zenélőből Lázár lakására. Sándor a gardonyt Lázáréknál hagyta. Az a ház hátához, került a csepegő alá. Itt az eső verte, a nap sütötte. Egy újabb zenélésre készülődéskor Sándor a szabad ég alatt találta meg azt. Mikor ránézett, megdöbbenésében felkiáltott: „Lázár, a gardonyom kivirágzott.” Megvizsgálta azt, és letörten állapította meg: „Nem mehetünk muzsikálni, vége a zenélésünknek”. Pénze újat vásárolni nem volt, a muzsikálásról le kellett mondania.

Az 1950-es években egy másik zenekar alakult Vánca Jenő vezetésével. Ez a zenekar a házi mulatságokon, bálokon és lakodalmakon lépett fel. A zenekar 1964-ig igyekezett kielégíteni a falu igényét, de repertoárjuk hallás után szerzett zenei darabokból állott. Népdalokat is zenéltek, de többnyire csak hallgatókat, csárdásokat, könnyebb tánczenei számokat. Amikor Mihály Imre tanító is játszott a zenekarban, színdarabok bemutatásán is felléptek.

1965-től Miklós Márton zenetanárként nagy gondot fordított a zenei nevelésre, külön hegedűórákat is tartott. Hagyományörző népi együttest alakított és vezetett évek hosszú során. Az együttes műsorában elsősorban népdalok szerepeltek. A kórus és a tánckar jól összehangolt, színvonalas számokat adott elő. 1995-ben még ez a *Forrás Népi Együttes zenekara*, amely külföldi szerepléssel is bizonyított.

1976-ban egyszerre három zenekar is működött már, a Bíró M. Ernőé, a Vánca Győzőé és az Antal Eleké. Nevezetesebb események alkalmával közösen is felléptek, mint például a televízió madarasi felvételei során 1976-ban.

Tehetséges, zeneileg talán legképzettebb kicsi vonós együttes 1995-ben a következő: Csáki Elemér hegedű, Antal Tibor hegedű-brácsa, Péter Csaba zongora-harmonika, Miklós József klarinét b, Bálint Csaba nagybőgő.

Fúvószenekar

A fúvószenekar 1920-ban alakult. Tagjai sokat emlegették a Csíkszentmihályról jött karmestert, aki kottaismeretre és a hangszerek kezelésére tanította őket. Repertoárjukban csárdások, keringők, indulók és népdalok szerepeltek. A hangszereket maguk vásárolták, és a karmester fizetését is ők teremtették elő. Anyagi támogatást senkitől sem kaptak. Megjelenésük kiegészítette a környék zenei életét. Sokat zenéltek nemcsak Csíkmadarason, de a szomszéd falukban is. Gyergyószentmiklóson szilveszteri bálon is muzsikáltak.

Ez a zenekar éveken át fellépett lakodalmakban, kosaras bálokon, nyáron az udvaron rendezett táncokon. Legnagyobb érdeme volt, hogy minden idegen hatástól távol, a tiszta forrásból származó magyar népzenet tolmácsolta. Idővel tagjai megöregedtek, és sorra kimaradtak, a hangszerek száma is csökkent. Utánpótlás hiánya miatt hanyatlásnak indult a zenekar, noha az idősek helyébe több esetben gyermekeik léptek. A zenekar művészi színvonalja hanyatlott. A fiatal zenészek nem is részesültek zenei képzésben, csak hallás után zenéltek.

A negyvenes évek fúvószenekarát Bíró István (sz. klarinét), Miklós Márton (b. fligor), András Gergely (sz. klarinét), Vánca Lajos, Bíró Áron alkotta.

A '90-es évek fúvószenekara már nagyon hiányos. Bíró Antal és Balázs Áron a „vérbeli” tagjai. Fellépéseinél legtöbb esetben a vonószenekar fúvós zenészei segítenek be (ünnepek, szüreti felvonulások, ötvenévesek műsora alkalmával). Besegítő zenész: Miklós József (b. klarinét), András Gergely (b. klarinét), Bíró Ernő (kürt), Császár Zoltán (klarinét), Bíró László (nagydob). Kimaradt a zenekarból Bíró Áron (baritonos).

(P.A.S. megj. Tíz évvel később Csikmadarasnak új fúvószenekara van. Tevékenységüket szaktanár irányítja, 2006 elejéig egy sor kulturális megnyilvánuláson bemutatták képességüket. Jó szereplésük elismerést váltott ki. Ennek bizonyítékát legutóbb népes közönség láthatta és hallhatta 2006. március 12-én Csíkszeredában. A magyar főkonzulátus ünnepélyes megnyitóján ugyanis ők „fújták” a magyar, román és a székely himnusz.)

Népi tánc

A népi táncot mint értékes néphagyományt, az egymást váltó nemzedékek az évtizedek folyamán híven megőrizték. A jellegzetes helyi táncmotívumokat ma is felismerjük az idősebbek táncában. Ezeket ma táncjáték formájában tematikusan mutatja be népi együttesünk.

Az első működvelő táncsoportról 1933-ból vannak adataink. Az 1933-ban a Csíksomlyón tartott *Ezer székely leány* találkozón lépett fel a csikmadarasi táncsoport. A táncot Bándi Mária csíksomlyói tanárnő tanította be.

A Forrás Népi Együttes

1965-ben alakult meg. Alapítói Miklós Márton tanító, Bőjte Rozália tanárnő. Az együttes 30 éves működéséről, a különböző műsorokról az évenként ismétlődő kulturális fesztiválokról, versenyeken való részvételről, a szereplésben résztvevő nemzedékekről könyvet lehetne írni. Sajnos, a falutörténet keretei ezt nem teszik lehetővé. Ezért csak a kiemelkedőbb megnyilvánulásokra térünk ki.

Az együttes erőssége a mindenkori *táncsoport*, de nem marad el mellettük a *kórus* és a *zenekar* sem. Műsora a helyi néptánc, a népdal és a népzene. *Este a fonóban* című témás táncával több előzetes helyi szereplés után, 1966 nyarán az együttes Székelyudvarhelyen a táncfesztiválon lépett fel. Ez a műsor még 1995-ben is szerepelt az együttes repertoárjában.

Az együttest kezdetben hattagú vonós népi zenekar, hét pár táncos és hústagú kórus alkotta.

A *Madarasti lakodalmas* című ének és táncjáték témás feldolgozást 1969-ben mutatták be. A lakodalmas anyagát a helyi lakodalmi szokások nyújtották, ezeket Miklós Márton, az együttes vezetője gyűjtötte össze. A koreográfiához tartozó táncokat Bőjte László és Bőjte Rozália tanárok tanították be.

Az együttes a lakodalmas műsorával a helyi fellépéseken kívül vendégszereplések, folklorfesztiválok, kultúrversenyek alkalmával nagyon sok helyen szerepeltek. Ezek közül a jelentősebbek: Csíkjénőfalva, Csíkszépvíz, Csíkszereda (az évenként megrendezett *Tavas*

a *Hargitán* folklórfesztiválon Zsögödfürdőn), Sepsiszentgyörgy (a kultúrversenyen), Szentkeresztbánya (*Nárcisz* fesztiválon), Bákó (témás táncfesztiválon).

1975. augusztus 1–3. között Căliănești-en a *Cântecele Oltului* (Az Olt dalai) néven folklórfesztivált rendeztek az Olt mentén levő – Hargita, Kovászna, Brassó, Szeben, Vâlcea, és Olt – megyék folklóregyütteseink részvételével. A rangos fesztiválon Hargita megyéből a csikmadarasi együttes vett részt. Műsorukban két témás tánc szerepelt: *Felcsiki leányszöktetés* és *Találkozó a Hargita forrásánál*.

A madarasi együttes színvonalas műsorára felfigyelt a Román Televízió szerkesztő-sége, és a *Találkozó a Hargita forrásánál* című műsort lefilmezte, 16 perces adásban vetítette. Ez volt az együttes legnagyobb sikere 1975-ben.

1976. augusztus 24-én a Román Televízió magyar adásának szerkesztősége 45 perces riportműsort közvetített Csikmadaras művelődési életéről. A felvételek a helyszínen készültek Labancz Frida szerkesztő vezetésével, *Madaras '76* jelzéssel. Az együttes *Madarasi lakodalmass* műsora is felvételre került. Az esemény nagy hatással volt az egész falura, idősebbekre és fiatalokra. Hatását éveken át érezte az egész falu művelődési élete. Serkentőleg hatott az együttes további tevékenységére. Ennek eredményeként hosszú időre megalapozódott a hagyományörző népi együttes töretlen nemzedékváltása.

1978-ban az együttes új műsorral, a *Kádár Kata* népballada-feldolgozással vett részt a székelyudvarhelyi vetélkedőn. A zsűri a feldolgozás zenei anyagát, a koreográfiát és a ballada előadását nagyra értékelte.

1983-ban a Forrás Népi Együttes a *Lakodalmassal* vett részt a Medgyesen megrendezett kultúrverseny országos döntőjén. Színvonalas műsorukat a zsűri harmadik díjjal jutalmazta.

1985-ben az együttes újból az országos döntőbe jutott. Ez alkalommal Kolozsváron a *Találkozó a Hargita forrásánál* című táncjátékával második díjat kapott.

1989-ben az országos döntőn való részvétel kevésbé kellemes emlék maradt. Az együttes reggel indult, és délután 4 órára érkezett meg Brassóba. A verseny éjfélig tartott. Noha a rendezők gondoskodtak a csoportok ételmezéséről kisebb falatozók felállításával, a csikmadarasiaknak nem maradt fálnivaló. Amire ők megérkeztek, a műkedvelő csoportok és a város lakói minden ételt és italt elfogyasztottak. Pontosan éjféle 12 órakor kerültek színpadra. A fiatalok fellépésén nagyon megéreződött a mellőzöttség és a fáradtság. Műsoruk vidám hangulata erőltetett lett. Elégtételt csak az nyújtott, hogy a még kitarító kevés magyar néző nagy lelkesedéssel fogadta műsorukat, hosszan megtapsolta őket. Az elmaradt anyagi és erkölcsi támogatás okozta csalódások miatt, az együttes tagjainak a szereplés iránti lelkesedése meglazult. Úgy tűnt, kilátástalanná vált az együttes jövője.

Újjáéledés, külföldi vendégszereplések

Az 1989-es romániai változás utat nyitott az együttes külföldi szerepléseinek. A fiatalok nagy szorgalommal, szép reményekkel készültek az anyaországi fellépésekre. Az együttes műsorát az összegyűjtött székely népi hagyományok, a tiszta forrásból származó népszokások, népdalok, népi táncok színes csokorba kötött témás feldolgozására alapozta.

Az első meghívó Szlovákiából jött, a szimói *Vágparti Randevú* fesztiválra. Ide kívánczik a vonatra való balszerencsés felszállás megemlézése. Ahogy az együttes fele a sok utas miatt nagy nehézségek között felszállt, a forgalmista elindította a vonatot. Az együttes többi tagja, hangszerekkel, csomagokkal a vonat lépcsőjén és a földön maradt. Szerencsére Bálint Ferenc táncos meghúzta a vészféket, a vonat megállt, elhárítva egy esetleges balesetet és megelőzve az együttes szétszakításával az első külföldi szereplés meghiúsulását.

De ahogy kezdődött az út, úgy is folytatódott. A határnál ugyanis újabb meglepetés várt rájuk. A román vámosok elvették hangszereiket, az igazoló iratról hiányzó pecsét miatt, így hangszerek nélkül érkeztek Szlovákiába. Az együttes vezetője, műtét után teljesen fel nem gyógyulva indult útnak. A viszontagságos út nem remélt kellemes, tanulságos tapasztalatokkal kárpótolta az arra vállalkozókat. Itt ismerkedtek meg a Somogy megyei Ádánd község *Berzsenyi Dániel Népdalkör* kórustagjaival. Az egymásra találás örömét a székely himnusz közös eléneklése tetőzte. A dalkör vezetője, Házi Ferencné ádándi vendégszereplésre hívta meg a madarasiakat.

A *Vágparti Randevún* az újraindult fiatal csoport népdalcsoporttal és a *Párválasztás* táncjátékkal mutatkozott be.

1990. augusztus 15-én látogatott az együttes Csongrádra. A negyven tagot számláló együttes gazdag műsorral jelentkezett. A város központjában szabadtéri színpadon a *Székely lakodalmas*, a *Találkozás a Hargita forrásánál* népdalcsoport és a *Felcsiki legényes* táncműsor került bemutatásra. Kovács Lászlóné, a Művelődési Központ igazgatónője nagy vendégszeretettel fogadta az együttest. A négynapos tartózkodás alatt meglátogatták Opusztaszer történelmi múzeumát, és vendégszerepeltek Tömörkényben.

Augusztus 20-án részt vettek a budapesti Szent István-ünnepségen. Itt a Hősök terén felállított szabadtéri színpadon az ünneplő közönség lelkesedése közepette mutatták be műsorukat. Utána részt vettek a Szent Jobb körmenetén és a harangszentelésen. Ezen felsőségi ünnepnap örök élmény maradt számukra.

Augusztus 21-én érkeztek Adáandra, szlovákiai barátaikhoz. Itt közös műsorral mutatkoztak be a nagyszámú közönség előtt. A következő napon Siófokon az Ezüst Part üdülő művelődési házában léptek fel. A lelkes közönség hosszan tartó tapssal méltányolta műsorukat.

1991-ben megelélenkült, kiszélesedett a műkedvelő mozgalom. Viszontlátogatásokra került sor, jubiláló ünnepséget tartottak a negyven- és ötvenesek, szüreti bált rendeztek a fiatalok.

A Forrás Népi Együttes augusztusban tíznapos magyarországi turnén vett részt.

A húsvéti ünnepekre Ádándról népdalkor csoport érkezett a faluba. Közös műsorral szórakoztatták a csíkmadarasi közönséget. A műsor tartalma, a köszöntő szavak meghitt hangulatban fejezték ki a testvéri szeretet és együvé tartozás szellemét. Igazi öröm volt jelenlétük, gyönyörködhettek a madarasiak is a somogyi népdalokban, a somogyiak is a székelly táncokban.

Szent Péter-napi búcsúra érkezett Csíkmadarásra a *csongrádi Alföld Együttes* tánccsoportja, Kovács Lászlóné művelődési igazgató vezetésével. Az egyházi búcsús ünnep alkalmával közös műsorra került sor, a következő napon meg kirándulásra a Békás-szoroshoz. Az aranyéremmel kitüntetett Alföld táncegyüttes színvonalas műsora szép élmény, hasznos tapasztalatcsere volt a vendéglátóknak.

Augusztus 18–25 között az együttes újra Magyarországon vendégszerepelt. Szent István ünnepén, augusztus 20-án, Adándon közös műsorral léptek fel, az otthoniakkal a következő napon a Balaton mellett, Buzsákon szerepeltek az egyházi búcsús ünnep alkalmával. Mindenütt szeretettel, elismeréssel fogadták őket. A buzsáki polgármester köszöntő beszéde is érzékelteti fogadtatásukat: „A műsor tartalma, megszerkesztése és a magas szintű előadás igazolja, hogy híven megőriztük magyar anyanyelvünket, megőriztük népi hagyományaitokat, népi táncaitokat és tiszta forrásból kicsengő népdalaitokat.”

Távozás előtt meglátogatták az ottani textil népművészeti kiállítást. A következő napon Apostagon, a testvérfaluban léptek föl. Minthogy Csíkmadarasról a tanácsosok már jártak Apostagon, nagy érdeklődéssel fogadták most is műsorukat. A jó hangulatú előadás magával ragadta a lelkes közönséget. A lakodalmas előadása közben egy néző elkiáltotta magát: „Eladó a menyaszony”, felszaladt a színpadra, és táncra kérte a menyasszonyt. Egy pár percig a közönség közreműködésével folytatódott a műsor. Másnap már Csongrádon, majd Bokroszon szerepeltek. A csongrádi kapcsolat a Csíkmadarasról elszármazott Jámbori János tanár és Jámbori Béla csongrádi lakosok közvetítésével jött létre.

1992. július első napjaiban az ádándi dalosok viszonzták a látogatást. A csíksomlyói *Ezer székelyleány* találkozón, a szabadtéri színpadon közös műsorral léptek fel a madarasiakkal.

1991 februárjában a svájci *Romanel* község ajándékcsomagokat hozott Csíkmadarásra. Abban az időben a farsang végi mulatságon műsort adott elő az együttes. Az előadásra meghívták a svájci polgármestert és társait is. A polgármesternek megtetszett a műsor, még ő is énekelt francia nyelven egy dalt. Az előadás végén ajándékokat adott át az együttes tagjainak. Ez alkalommal Miklós Mártonné hímzett párnát nyújtott át a polgármesternek. Húsvétkor, minthogy a párnán fel volt tüntetve Miklós Mártonné neve, címére csomagot és levelet küldött Svájcból. A levélből és az abban küldött családi fényképből kitűnt, hogy a Miklós családdal további kapcsolattartásra törekszik. Válaszként Miklós Márton, az együttes vezetője megköszönte George Chapuis polgármester baráti gesztusát és a falunak hozott ajándékcsomagokat, és egy romaneli vendégszereplés gondolatát vetette fel. Az ajánlatot a polgármester elfogadta, és 1992. szeptember első felére tíznapos vendégszereplésre hívta meg az együttest.

Az együttes komolyan felkészült a vendégszereplésre. Műsora a következő számokból állott: népdalcsozor, maroszeiki páros tánc, szólóének, táncjátékok, felcsiki legényes, madarasi lakodalmas táncjáték. A svájci közönség megnyerésére műsorukat francia, német és olasz

Alkotócsoporth
Madaras

Mell: 1 db, cikkmásolat

Ördögh Imre
inkolaigazgató úr

Csikmadaras

4127

Románia

Alulíróbó Nagy Pál, a madarasi alkotócsoporth tagja és ügyintézője szíven keresem meg a Tisztelt Igazgató Urat, sziveskedjen a "Testvérkősségi" kapcsolatunk keretében fogadni Csikmadaras alkotócsoporthunk tagjait és kiállítási anyagunkat, mint további kapcsolataink bemutatkozó és indító kiállítását.

Soraikhoz mellékelek egy rövid cikk-másolatot, mely röviden ismerteti csoportunkat, rövid képet nyújt rólunk.

Utazásunk célja nem csupán a bemutatkozás. Velünk jönne közösségünk jegyzője, vagy polgármestere is, az itthon előkészíteti "Testvérkősségi Szerződés" közös aláírása, így hivatalos-formába öntése céljából.

Alkotócsoporthunk tagjai is felhasználnák utunkat tanulmány és tapasztalatszerzés céljára, hogy témákat, alkotótechnikájukat bővítsék, gazdagítsák. Így különösen jó lehetőség nyílna ezzel "felfaragónk" számára, grafikusunk és festőink számára, nem is beszélve idős kovácsmesterünkről, ki mint részvíves-alkotó, kezdeményezte a csoport megalkotását.

Számunkra az odalátogatás optimális időpontja március utolsó hete volna, mesterünk, Barta Szilveszter művésztanáris iskolai elfoglaltsága miatt, mivel ez az időpont a tavaszi szünetre esne. Azonban ha Önöknek más időpont volna a legmegfelelőbb, készségesen alkalmazkodunk hozzá;

Most pedig nekem, mint a csoport ügyintézőjének volna személyes kérésben Ön felé, hogy sziveskedjen részletesen tájékoztatni, mi az Önök és Románia részéről az útja és módja kijutásunknak, anyagunk velünkutaktatásának, meddig és mi módon tartózkodhatunk ott, stb? Mőd volna-e pl. ellátásunk, elhelyezésünk megoldására viszonszági alapon a családi vendéglátásra? Mi például nagyonszívesen látnánk a minket fogadó személyeket, családokat viszont-vendéglátó otthonunkban, és itt hangsúlyoznám szívesen látjuk testvérkősségünk lakóit felé. Szíves választát, illetve választukat mielőbb várjuk, hogy az útra felkészülhessünk,

Madaras, 1995. január 20.-án

szíven tisztelettel:

Nagy Pál

Levélcími: Magyarország: 4456, Madaras, Hunyadi u. 16.

Tel: 36 - 79 - 358-352

A K. YAKHAROVIAK ZINTEK SAJNA.

dalokkal bővítették, amelyeket Schmidt Mária tanított be. A svájci közönség a francia dalt együtt énekelte az együttesel. Az előadás jól szervezett volt, francia nyelvű műsorfüzettel, mindez növelte a fellépés sikerét. A harmadik előadáson is telt ház volt. Szereplés után kirándulásokon vettek részt (sétahajózás tavon, a Sión vár, vízierőmű, az Henniez és Boxer gyár meglátogatása).

Hazautazás előtt megjelent a svájci magyarok szövetségének elnöke, akinek felkérésére kétnapi vízum-meghosszabbítással Genfben és Bernben is előadást tartottak. A genfi szereplés előtti délutánon Fábíán András magyar tanácsos vezetésével meglátogatták az ENSZ-palotát. Bernben dr. Mohi Csaba, a magyar nagykövetség főtanácsosa meleg szavakkal méltatta az előadásukat.

1993 a repertoár felújításának éve volt. Megszerkesztése, a műsorszámok megtanulása elég sok gondot okozott, de rendszeres, kitartó próbákkal sikerült megvalósítani. Új műsoruknak a *Hargita hangjai* címet adták. Tárgyát a népi hagyományok, népdalok gazdag

Des Roumains reçus à Romanel-sur-Lausanne. Arrivés dimanche 30 août par autocar, 43 Roumains de Madaras, village transylvanien de 2000 habitants, sont repartis chez eux mardi matin, avec des souvenirs plein leurs valises. Ce groupe folklorique, formé de chanteurs, danseurs et musiciens, a donné deux concerts à la population, jeudi et vendredi derniers, sous la cantine dressée pour le Grand tir des abbayes vaudoises. Leur prestation a vite déchaîné l'enthousiasme du public, qui venait

d'entendre les productions de deux classes du village et de l'Echo de la Source. Ces Roumains d'origine hongroise ont pu donner un large aperçu de leur culture, à travers les chants et les danses du pays. Pour remercier leurs hôtes, ils avaient même eu la délicatesse d'apprendre «Auprès de ma blonde» en français... Et malgré la barrière linguistique — ils s'expriment en hongrois — d'excellents contacts se sont noués avec les familles d'accueil. — 24

Ungriest-19

tartalmi és formai szépségéből merítették. Műsoruk: népdalcsokok (székely népdalok), marosszéki páros tánc. Este a fonóban (táncjáték), felcsíki legényes tánc, énekszólók, Felcsíki leányszöktetés (témás feldolgozás, táncjáték).

Miután összeállt az új műsor, újabb magyarországi vendégszereplésre került sor. Az első meghívást Ádándtól kapták. Augusztus 18-án érkeztek oda, 19-én este közös műsorral léptek fel. 20-án Kaposváron a Szent István-ünnepségen a szabadtéri színpadon mutatták be műsorukat. Utána Nágocs faluban szerepeltek. A következő napon Apostagra, a testvérfaluba látogattak el. A Forrás népi együttes folklórműsora elnyerte a közönség tetszését. Szabó József polgármester elismerő, megtisztelő szavakkal illette az együttest: „Az együttes szép népviselete és gyönyörködtető műsora elhelyezte a testvériség koronáját kapcsolatainkra” – fejezte be üdvözlő beszédét. Purger Árpádné faluházvezető nagy szeretettel és lelkesedéssel fogadta az együttest, és fellépéseket szervezett az együttesnek szomszédos településeken is.

December elején Hódmezővásárhelyre, a borfesztiválra kaptak meghívást. Műsorukat szabad téren és teremben is bemutatták. A siker itt sem maradt el. A következő napon Csongrádon a helyi dalkörrel együtt közös műsorral léptek fel. Következett Tömörkény testvérfa-lu. Itt dr. Thirring Ákos polgármester fogadta az együttest, aki mindig nagyra értékelte a csikmadarasiak műsorát, szóval és tettel nyilvánította ki őszinte barátságát, anyagi támogatását (az útiköltség fedezése).

1994. június 28-án érkeztek Csikmadarasra a romaneliek. A férfikórus gazdag repertoár-ját kiegészítve, közös műsorral szerepelt. Ittlétüket kirándulással fejezték be: a csikmadarasi halastóhoz, a Békás-szoroshoz, a Szent Anna-tóhoz látogattak el.

Augusztusban dr. Thirring Ákos polgármester vezetésével a tömörkényi *Botorka* együttes vendégszerepelt a faluban, szeptember elején pedig a Bács megyei Madaras község zenekara tett bemutatkozó szereplést. A fúvószenekart Geiger István karmester vezényelte. Magas szintű szabadtéri koncertjükkel elbűvölték a hallgatóságot.

1994. november első felében a budapesti *Székely kör* vendégszereplésre hívta meg az együttest. Első fellépése Budapesten november 17-én a Pro Cultura színháztermében volt. A közönség a műsor ideje alatt tapssal, az előadás végén gratulációkkal nyilvánította ki tetszését. Jelen volt Szervátiusz Tibor szobrászművész, aki értékes művészi albummal aján-dékozta meg a szereplőket.

A vendégszereplésen résztvevő együttes névsora: Bálint Lajos, Bíró Ernő, Miklós József, Vánca Tibor, zenészek, Antal Ildikó, Antal Klára, Antal Magdolna, Antal Zsolt, Bálint Csaba, Bálint Loránd, Bálint Mónika, Bíró Annamária, Császár Réka, Imre László, János Tibor, Péter Emőke, Péter László, Petres Tibor, Szabó Emese. Konferált Fodor Csaba, vezényelt Miklós Márton, az együttes vezetője. A következő napokban bukovinai csángó magyarok által lakott településeket keresett fel az együttes. Először Budakeszin, majd Zombán, Bonyhádon és Ercsin szerepeltek. Az előadásokat a *Bonyhádi Székely Szövetség* rendezte.

Zombán nagy vendégszeretettel várták a madarasiakat. Miklós Márton üdvözlő beszé-dében felelevenítette a múltat, emlékezett őseikre, akik a Székelyföldről kényszerültek új hazát keresni. A székely népdalok az emlékezés könnyeit csalták az idősebbek szemébe. Idősebb asszonyok vallották: „Fiatalkorunkban még mi is énekeltük ezeket az énekeket

Andrásfalván, Bukovinában. Amióta bevándoroltunk, azóta nem énekeltünk. Jólesett most újra hallani.”

Bonyhádon a búcsúvacsora alkalmával Fábián Gergely, a Székely Szövetség elnöke beszédében kiemelte a népi együttes hagyományörző szerepét. Hangsúlyozta, hogy a műsorszámok tartalmi és formai értékei anyanyelvünk, zenei hagyományaink tisztaságának, szépségének hű jelképei, melyeknek megőrzése, továbbadása legfőbb kötelességünk. A jól sikerült turnét György Béla, madéfalvi származású tanár, a Széchényi Könyvtár főmunkatársa szervezte meg es vezette.

A Forrás Népi Együttest harminc éven át Miklós Márton tanító vezette. Összegyűjtötte a még feledésbe nem merült népi hagyományokat, néptáncokat, népdalokat. Ezekből válogatva szerkesztette témás feldolgozásban az együttes műsorait. Így töltötte be évtizedeken át az együttes gazdag folklórműsorával hagyományörző feladatát.

Művelődési élet 1991-2005 között⁵

A csikmadarasi művelődési élet meghatározó személyisége volt Bálint Lajos kántor, aki 1991 és 2004 között kultúr-igazgatóként is tevékenykedett. A 90-es évek elején Miklós Márton, a népi együttes akkori vezetőjét segítette. Részt vett az együttes külföldi útjainak a megszervezésében, az együttes zenei anyagának az összeállításában. Ugyanakkor az együttest kísérő népi zenekar vezetője is volt.

Bálint Lajos 1997-ben újjászervezte a népi együttest, folytatva Miklós Márton munkáját. Antal Zsolt, a Hargita Állami Székely Népi Együttes táncosa segítségével új koreográfiákat vitt színpadra. Többek között a „reguta búcsúztató”-t és a „felcsíki lakodalmas”-t.

Az együttes tagjai 1997-től: Bálint Lajos Lóránt, Imre Ildikó, Bíró Annamária, Váncsa László, Bálint Anikó. Váncsa Alajos. Zsók László, András Emőke, András Mária. Bálint István, Bálint Sándor, Hajdu Piroska, Császár Károly, Császár Kinga, György Annamária, György Tibor, Antal Ernő, Fazakas Károly, Bálint Katalin, András Erzsébet, Antal László, Horvát Károly, Mezei Júlia, Bíró Vince, Bálint Ágota, Péter Anikó, Sándor Csaba, Bálint Ildikó, Antal István, Fazakas Enikő, Petres Tibor, Petres Mónika.

2000-ben az együttes magyarországi turnén vett részt, amelynek során fellépett a két testvértelepülés – Rábagyarmat és Bácsmadaras – közönsége előtt. Siófokon pedig részt vett az Aranykagyló Nemzetközi Folklórfesztiválon, amelyre az ádándi Neisz Péter által kapott meghívást. 2001 nyarán az együttes újabb meghívásnak tett eleget a két említett anyaországi testvérfaluban, és Farkasfán templomszentelésen vett részt.

Bálint Lajos kezdeményezésére és szervezésében 2001-ben beindult a gyermekek néptánc-oktatása, amelynek fő célja az utánpótlás-nevelés. Kezdetben 20 gyermek jelentkezett, ma már közel 100 tagja van a gyermektánc-csoportnak. A gyerekek oktatását Fodor Csaba

---

⁵ Ez a rész Petres Mónika cs Petres Zsuzsanna írása.

táncoktató vállalta, ma is ő foglalkozik a négy, különböző korosztályú csoporttal. 2004 után a gyermek-néptáncsoport vezetését Bálint Zsolt és Petres Mónika vette át.

2002-től kezdődően a gyermektáncsoport minden évben részt vesz a Hargita Együttes által szervezett tavaszi és őszi „Csüdüngölő” Találkozó, valamint a „Kosz Szilveszter” TáncTalálkozó Csíkszeredában.

A 89-es változások után a népi együttes minden évben részt vett Csíksomlyón az „Ezer székely leány” napján, amelyre az első években a székelyruhá fiatalok székéren mentek. Az együttes minden évben meghívást kapott a szentegyházi „Nárcisz Fesztivál”-ra, amelyen mindig sikeresen szerepelt. Mindkét rendezvényen ma a gyermektánc-csoport képviseli szülőfalunkat.

A gyermektánc-csoport évente több alkalommal is fellép a szülők és a faluközösség előtt. Húsvétkor, a Falunapok alkalmával és karácsonykor telt ház előtt mutatják be szebb-nél szebb táncaikat.

Az együttes életében kiemelkedő mozzanat volt 2005 júliusában a „Gyermeklakodalom” megszervezése, amely a II. „Felsíki Hagyományörző Gyermektábor” záró mozzanata volt. Az előkészületek során a gyerekek helyi adatközlőktől tudták meg, milyen volt hajdanán a lakodalom Csíkszékén. A helyi lakodalmas szokásokhoz híven a legények pénteken ágat ütöttek. Az „asszonyok” a „pernét” székéren, énekelve vitték végig a falun. Szombaton a legényes háztól induló lakodalmas menet a madarasi népi zenekar kíséretében a leányos házhoz ment, ahonnan a menyasszony búcsúztatása után a templomba vonult, és szentmisén vett részt. A lakodalom a művelődési házban tartott mulatsággal ért véget.

A gyermeklakodalom megszervezésében részt vettek: Horvát Erzsébet, Bíró Éva, Petres Zsuzsanna tanítók, Bálint Zsolt és Petres Mónika, valamint a madarasi népi zenekar tagjai. A lakodalmi tölteletes káposztát a „Hagyományörző Gyermektábor” szervezői biztosították. 2005 nyarán a gyermektánc-csoport néhány tagja és a fúvószenekar közös műsort mutatott be Ádándon, Rábagyarmaton és a környező településeken.

Bálint Lajos nemcsak a néptánc-hagyomány ápolását tartotta fontosnak, hanem azt is, hogy a madarasi gyermekek ismerjék a népdalokat, és szeressenek énekelni. Ezért szervezett 1994-től kezdődően minden évben az óvodások és iskolások számára népdalvetélkedőt.

2002-ben és 2004-ben sikeres nótaesteket szervezett, amelyeken a madarasi népi zenekar kíséretében fellépett Cseh Judit, Csiszér Anikó, Ferenc Alajos, Fazakas István és Fazakas Cornelia.

Fontosnak tartotta a kulturált szórakozás lehetőségeinek biztosítását, ezért szervezte meg évenként a farsangi kosaras bálakat a házások részére, és zenélt nagy örömmel a szülői kosaras Katalin-bálokon.

Bálint Lajos szellemi hagyatékának továbbvivői elsősorban gyermekei, akik vállalták a felelős tevékenység folytatását. Minden gyermekéért, közösségéért felelősséget érző madarasinak szívügye a népzene, a néptánc és a néphagyományok ápolása. Ez ugyanis megmaradásunk egyik feltétele, önazonosságunk megőrzésének biztos záloga.

Műkedvelő színjátszás 1989 és 2004 között⁶

1989. május 7-én a fiatalok színjátszó csoportja nagy sikerrel mutatta be Móricz Zsigmond *Sári bíró* című háromfelvonásos zenés vígjátékát. Szereplők: Bálint Zoltán, Váncsa Éva, Fazakas Károly, Szöcs Ibolya, Miklós József, Antal Éva, Sándor Elvira, Sándor Béla, Bőjte Attila, Antal Károly, Péter László, Bíró László, Bogács Ferenc, Fazakas Árpád, Bálint Lóránt. Betanította Horvát Erzsébet és Antal Zsuzsanna tanítónő.

Az előadást Dánfalván, Szenttamáson, Göröcsfalván is bemutatták, Madarason közki-vánatra megismételték. 1989 nyarán a szereplők egy kétnapos erdélyi körutat szerveztek, amelynek teljes költségét az előadások bevételéből fedezték.

1990 tavaszán Csíki Gergely *A nagymama* című háromfelvonásos színdarabját adták elő sikerrel a fiatal színjátszók Horvát Erzsébet és Antal Zsuzsanna irányításával. A főbb szerepekben: Váncsa Éva, Antal Károly, Bálint Zoltán, Sándor Elvira, Antal Éva, Bálint Emil, Bodor Katalin, Péter László, Sándor Béla, Császár Piroska.

1990 karácsonyán két egyfelvonásos színdarab került bemutatásra: *Az Imádlak, Panni!* című vígjáték (szerzője Dan Tärchilă, fordította, átdolgozta Koppándi Ágnes), főszereplője Antal Piroska és Antal P. Gergely volt. Wass Albert *Csillag az éjszakában* című darabjában a főszerepeket Bálint Mónika és Petres Tibor alakította. Mindkét darabot Antal Zsuzsanna tanította be.

1992-ben Szigligeti Ede-Móricz Zsigmond *A csikós* című háromfelvonásos népszín-művét mutatták be a műkedvelő fiatalok. A darabot Antal Zsuzsanna tanította be. Szereplők: Bálint Emil, Fazakas Károly, Bálint Zsuzsa, Váncsa Éva, Bálint Attila, Petres Tibor, Sándor Béla, Bálint Zita, Antal Piroska, Szöcs Ibolya, Péter József, Antal Levente, Antal József, Györgyicze Fülöp, Antal Gábor, Ambrus Attila, Imre László, Sándor Imre, Bálint Irén, Antal Ildikó, Ambrus Mária, Ördög Ilona, Antal Irén, Kósa László.

Ugyancsak 1992-ben került bemutatásra a *Disznótor* című színdarab, amelyet Bálint Emma óvónő tanított be. Az előadás szereplői: Süket Erzsébet, Péter Csaba, Antal Tibor, Salamon Elemér, Bálint Vilmos, Horvát Ottilia, Váncsa Csongor.

Kisfaludy Károly *Csalódások* című darabját 1995-ben mutatták be a fiatalok. A főbb szerepekben: Bálint Mónika, Petres Tibor, Fazakas D. Károly, Antal Klára, Péter D. László, Bálint Melinda, Váncsa Csongor. A színdarabot Bíró Éva tanítónő tanította be.

2002-ben húsvétkor három bohózat bemutatására került sor a következő fiatalok közreműködésével: Bálint Jenő, Bálint Anikó, Váncsa László, Horvát Zoltán (Pemete a remete), Bálint Ildikó, Imre Ildikó, Bíró Levente, György Tibor, Bálint Zsolt, Váncsa Zsuzsa (Nincsenek gyermekek), Bálint Katalin, Mezei Júlia, Bíró Csilla, András Emőke, Antal Csilla, Sándor Zoltán (Ingyen tej babáknak). A bohózatokat Petres Mónika és Bálint Lajos tanította be.

---

⁶ A kiegészítés Petres Zsuzsanna tanárnő írása. Neki önzetlen ténykedését hálásan köszönöm – P.A.S.

2003-ban ugyancsak húsvétkor az előző évben bemutatott bohózatokat megismételték, kiegészítve a műsort *A motoros* című darabbal, amelynek szereplői Bíró Annamária, Antal Csilla, Bálint Lóránt, Váncsa Botond, Sándor Levente voltak.

Tamási Áron *Boldog nyárfalevél* című háromfelvonásos népi játékát 2004 húsvét napján mutatták be fiatal színjátszók. A darabot Peütres Zsuzsanna rendezte. Szereplők: Bíró Annamária, Váncsa Botond, Bálint Anikó, Bálint Zsolt, Sándor Zoltán, Bálint István, Bálint Szilárd, Bálint Lóránt, Mezei Júlia, Bálint Katalin, Bálint Ildikó, Antal Izabella, Antal Erzsébet, András Emőke, András Mária, Petres Katalin.

Az új fúvószenekar⁷

A Csíkmadarasi Fúvószenekar 1909 őszén alakult Miklós Márton vezetésével. A hangszereket és az egyenruhákat Dr. Janka Ferenc magyarországi üzletember és a Csíkszeredai Tanulók Klubja támogatásával sikerült beszerezni. A gyerekek és a fiatalok hangszeres tanításában kezdetben közreműködtek Bíró Ernő, Bíró Antal, id. Miklós József és Miklós Márton.

A fúvószenekar 2000. március 15-én mutatkozott be Csíkmadarason, majd ugyanabban az évben felkérésre részt vett a csíksomlyói pünkösdi búcsú szentmiséjén. Nyáron, egy magyarországi turnén mutatkozott be a testvértelepüléseken. 2005 nyarán a zenekar egy újabb magyarországi turnén vendégszerepelt. Fellépett Apostag, Ádánd, Rábagyarmat, Bácsmadaras testvértelepüléseken.

2002 és 2004 között Urszuly Árpád volt a karmestere, aki kibővítette a zenekar repertoárját. 2004 végén Miklós Márton a zenekar vezetését Bálint Zsoltnak adta át. 2005 februárjától a karmester Köllő Ferenc lett, aki igényes munkájával nagyot emelt a zenekar színvonalán.

A zenekar megalakulása óta rendszeresen vesz részt fúvóstalálkozókon. Vendégszerepelt Újtusnádon, Tekerőpatakon, Vaslábon. Csíkszeredában a március 15-i ünnepi rendezvényeken több alkalommal fellépett, de többször meghívták a város-, illetve megye-napokra is. 2006. farsangján önálló koncerttel mutatkozott be a csíkszeredai közönség előtt, március 12-én pedig részt vett a Csíkszeredai Magyar Főkonzulátus megnyitóján. Rendszeresen szerepel a faluban is a falunapokon, a 40 és 50 éves kortárstalálkozókon, hagyományos koncertet tart karácsony másodnapján a templomban.

A 31 tagú zenekar tagjai között egyaránt vannak gyerekek, ifjak és felnőttek. Tagjai: Köllő Ferenc – karmester; György Alfréd, Bálint István, György Levente, Bálint Sándor, Pál Attila, Dombi István – trombita; id. Miklós József, András Gergely, Bálint Botond, Császár Zoltán, Mezei Vilmos, Bálint Csaba – klarinét; András Mária, András Emőke – fuvola; Váncsa Botond, Sándor Árpád – szárnykürt; Sándor Zoltán, Ványolós Zoltán,

---

⁶⁶ Ez a kiegészítés Bálint Zsolt írása.

Horvát Levente – szaxofon; Petres Tibor, Bálint Zsolt – tuba; Bálint Lóránt – B-helikon; Bíró Ernő, Fazakas László – bariton; Balázs Botond – vadászkürt; Antal Szaboles, András Gábor – trombon; György Attila – nagydob; Vánca Ferenc – cintányér; Bíró László – jazz-dob.

Kortárstalálkozók

A művelődési élet ismertetése során nem hanyagolhatjuk el a már hagyományossá vált kortárstalálkozók rövid vázolását. A római katolikus egyház kezdeményezésére indult útra a hatvanas évek végén a közösségi élet, az együvé tartozás kifejezéseként. Először csak az ötvenes években szerveztek kortárstalálkozókat. Ez a szokás rövid idő alatt kiterjedt más korosztályokra is. Ma már összejönnek a 40 évesek, valamint az idősebbek is. Tartottak már a 70 évesek is találkozót.

A kortárstalálkozók kétnaposak, szombaton és vasárnap tartják. Tavasszal tartják azokat, rendszerint májusban. Szervezők a helyben élő kortársak, akik idejében értesítenek és meghívják minden helybélit és elszármazottat. Az ünnepség lefolyása nagyjából azonos minden évben. A 2005-öst Antal Imre, Ausztriában élő ötvenéves öröközte meg. Írását lásd hátrább, a 443. oldalon.

FORRÁSOK:

Benkő K., I. rész 46–47.

DomHist, 3., 223., 279., 295., 325., 326.

Plébánia lvt., Decretum visitationis Parochiae, 1831.

Korabeli dokumentumok hiányában a zenekar, a színdarabok bemutatására vonatkozó adatokat Miklós Márton fényképek és a még élő résztvevők segítségével elevenítette fel. Az utóbbi harminc év (1965–1995) művelődési megnyilvánulásainak forrása a szerzőnek, a helyi művelődési élet vezetőjének feljegyzés- és fényképgyűjteménye, valamint az emlékezete.

*50. évét ünneplő nagymama,
Miklós Arpádné az unokáival*

Petres család

A 40. évesek találkozásán

SZENT ANTAL HUMANITÁRIUS EGYESÜLET

A Humanitárius Egyesület címere

A Csíkmadarasi Humanitárius Egyesület 1995. február 11-én jött létre. Megalakulása egy lelkes kezdeményező csoport nevéhez fűződik. Kiemelkedő szerepe volt ebben mindenekelőtt Hajdu Antal madarasi származású marosvásárhelyi üzletembernek, akitől az egyesület megalakulásának a gondolata származik, és aki azóta is nemcsak anyagiakban támogatja, hanem személyesen is intézi annak mindennapi ügyeit. Ugyanakkor megemlíthjük Balázs Dénes plébánost, Bartó József üzletembert, Miklós Márton ny. tanítót, Ördögh Imre, csíkmadarasi iskolaigazgatót, Pál-Antal Sándor marosvásárhelyi főlevéltárost, Miklós Géza főmérnököt és másokat.

Az egyesület szervezeti szabályzatának kidolgozásában nyújtott érdembeli támogatást Kiss Dénes csíkszenttamási születésű marosvásárhelyi jogtanácsos. E célból Hajduval és Pál-Antallal több alkalommal kiszállt Csíkmadarásra.

Az egyesület a falu humanitárius, vagyis emberbaráti ügyeinek felkarolása mellett kötelezte el magát. Hivatásának tekinti emberszereteti akciók szervezését, a rászorulókat támogatását, a népszokások és a hagyományok ápolását, a nemzettudat, eredet- és önazonosságtudat ébren tartását, a faluközösség főbb társadalmi megnyilvánulásainak irányítását. Fő célkitűzései a rászorulókat anyagi megsegítése, a jó képességű, de szegény sorsú tanulók iskoláztatásának támogatása, a feledésbe merülő népszokások és néphagyományok felelevenítése, illetve a múltismereti adatok összegyűjtésére és értékesítésére tett erőfeszítések támogatása, a sajátos népművelési megnyilvánulások és a sporttevékenység ápolása.

Az egyesület már túl van a szervezési kérdések intézésén. Hivatalosan bejegyzett jogi személy. Első ténykedései a következők: a már elkészült falutörténet kiadásának támogatása, a hősök emlékoszlopjának felújítása és kiegészítése (a két világháborúban elesett hősi

halottak nevének márványtáblába vésése), az iskola udvarán lévő sportpálya kijavítása és használhatóvá tétele, a rászoruló idősök téli tüzelővel való megsegítése, 1996-ra egy falutalálkozó megszervezése (a faluból elszármazottak meghívásával).

Az egyesület jótékonyági, nonprofit jellegű intézmény. Az alapító tagok és a megsegítők alkalmi támogatásából tartja fenn magát és fejti ki tevékenységét. E célból szorosan együttműködik az egyháztanáccsal, illetve az iskolával.

Az alakuló közgyűlésen az egybegyűltek megvitatták a Kiss Dénes jogtanácsos által kidolgozott alapszabályzatot, megállapították a közgyűlés és a választott szervek hatáskörét, majd megválasztották a vezetőséget.

Az alakuló egyesület kuratóriumának összetétele:

Bartó József elnök
Hajdu Antal alelnök
Horváth Gergely alelnök
Antal György titkár
Antal Orsolya könyvelő
Mezei Lajos pénztáros
Bálint László tag
Miklós Géza tag
Petres Imre tag

A felügyelőbizottság összetétele:

Antal László elnök
Fazakas János tag
Szabó Erzsébet tag

Az egyesület alapító tagjai:

1. Antal Domokos, Csíkmadaras, gazdálkodó
2. Antal György, Csíkmadaras, ny. tisztviselő
3. Antal F. Imre, Csíkmadaras, villanyszerelő
4. Antal Imre (Bolha), Ausztria, mérnök
5. Antal László, Csíkszereda, közigazdász
6. Antal Mária, Marosvásárhely, gyógyszerész-technikus
7. Antal Orsolya, Csíkmadaras, könyvelő
8. Özv. Antal-Pál Sándorné Máté Gizella, Marosvásárhely, háziasszony
9. Balázs Dénes, Csíkmadaras, plébános
10. Balázs Károly, Csíkmadaras, autóvezető
11. Bartalis Ágoston, Karcfalva, vállalkozó
12. Bartó József, Csíkmadaras, kereskedő, vállalkozó
13. Bartó Levente, Csíkmadaras, diák
14. Bálint Ilona, Csíkmadaras, háziasszony
15. Bálint Lajos, Csíkmadaras, kántor
16. Bálint László, Csíkmadaras, ny. bányász, gazdálkodó

17. Bíró János (Csonka), Csíkmadaras, vállalkozó
18. Bogács Erzsébet, Marosvásárhely, ny. munkás
19. Bogács István, Csíkszereda, vállalkozó
20. Bogács Károly, Csíkszereda, vállalkozó
21. Bogács Lóránd, Csíkszereda, áruszakértő
22. Bőjte László, Csíkmadaras, tanácsi titkár
23. Csatoné Bartó Ágnes, Csíkszentimre, ny. tanítónő
24. Danguly László, Marosvásárhely, villanyszerelő
25. Dangulyné Horváth Rozália, Marosvásárhely, kereskedő
26. Dioszeginé Hajdu Éva, Marosvásárhely, vállalkozó
27. Dobondi Mátyás, Csíkmadaras, villanyszerelő
28. Dobos Árpád, Csíkszereda, fényképész
29. Erőssné Miklós Márta, Csíkszereda, mérnök
30. Ersényiné Bartó Borbála, Marosvásárhely, ny. tisztviselő
31. Fazakas János, Csíkszereda, közgazdász
32. Fórikáné János Anna, Marosvásárhely, ny. asszisztens
33. Hajdu Antal, Marosvásárhely, kereskedő
34. Hajdu Zoltán, Böhönye (Magyarország), menedzser
35. Piroşcané Horvát Anna, Marosvásárhely, ny. tisztviselő
36. Horvát Gergely, Csíkmadaras, ny. bányamester
37. Dr. Janka Ferenc, Budapest, vállalkozó
38. Dr. Janka Gergely, Budapest, jogász
39. János Ferenc, Csíkszereda, autószerelő
40. János György, Csíkmadaras, gazdálkodó
41. Jéré István, Csíkszereda, raktáros
42. Kalmár Pál, Solt (Magyarország), vállalkozó
43. Kedves Ignác, Csíkjenőfalva, munkás
44. Kolésa Gábor, Ausztria, vállalkozó
45. Miklós Gergely, Csíkmadaras, mérnök
46. Miklós Géza, Csíkmadaras, mérnök
47. Miklós Márton, Csíkmadaras, ny. tanító
48. Mezei Lajos, Csíkmadaras, könyvelő
49. Ördögh Imre, Csíkmadaras, tanár
50. Ördögh Róbert, Csíkszereda, mérnök
51. Pál-Antal Sándor, Marosvásárhely, tanár, levéltári főmunkatárs
52. Pere Zoltán, München, vállalkozó
53. Péter Dávid, Csíkszereda, munkás
54. Petres Imre, Csíkmadaras, ny. bányamester, megyebíró
55. Petres Lukács, Csíkmadaras, ny. bányamunkás
56. Sándor Béla, Csíkmadaras, mezőgazdasági gépész
57. Sándor Ferenc, Csíkmadaras, autószerelő
58. Simon Sándor Éva, Csikdánfalva, kereskedő
60. Sütőné Bíró Mária, Marosvásárhely, munkás

61. Szabó Erzsébet, Csíkmadaras, könyvelő
62. Szépné Mezei Erzsébet, Marosvásárhely, ny. tisztviselő
63. Szócs Anna, Marosvásárhely, ny. tisztviselő

Megj. Tízéves tevékenysége során az egyesület a kezdeti lelkesedés idején dicséretes eredményeket ért el. Ezután egy hanyatló időszak következett. Egyesek ugyanis egyéni előnyök szerzése érdekében kezdték használni azt. Elsősorban autók és egyéb gépek vámmentes behozatalára. Ezek a visszaélések késztették arra, pl. Hajdu Antalt, hogy lemondjon az alelnöki tisztségről. Az utóbbi időben a feléledés jelei észlelhetők. A helyi tanács megalkakulása után, főként a polgármesteri hivatal támogatásával tevékenységét újjászervezte, és eredeti célkitűzései megvalósítása érdekében kezdett tevékenykedni. A hálátlan ügyvezetői tevékenységet, mivel a választott elnök, Bartó József vállalkozói elfoglaltsága miatt inkább a képviseleti teendőket tudja ellátni, Bíró László alpolgármester végzi. Utóbb a *Madarasi Sólyom* nevű helyi újság kiadását is az egyesület vállalta magára, amelynek főszerkesztője Ördögh Imre, munkatársai Balázs Dénes plébános, Hajdu Katalin, Petres Zsuzsanna, Szócs Melinda, Ambrus Ágnes és Petres Károly.

AZ EZREDFORDÓ ELSŐ ÉVEIBEN

Az utóbbi évtized történései a jelenről szólnak, napjaink eseményeiről, megnyilvánulásairól. Ez pedig a ma, még nem a múlt. Ebből a meg gondolásból a történész nem is tekinti feladatának a jelen kutatását, hiszen feladata a múlt feltárása. Az is igaz ugyanakkor, hogy egy falutörténetet nem lehet úgy lezárni, hogy az ne szóljon a jelenről is. E két ellentétes irányú igényt úgy próbáljuk egyeztetni, hogy röviden vázoljuk a jelent is, vállalva a szubjektivizmus bélyegét. Hiszen a mai társadalom bemutatása olyan típusú felméréseket igényel, amelyek már nem is a történettudomány, hanem a rokon szakma, a szociológia feladata.

Az utóbbi tíz évben sok minden történt Csíkmadarason, hiszen az életvitel felgyorsult, az ország lassan csak elindult a demokratizálódás útján, ami olyan változásokat váltott ki helyi szinten is, amelyek kedvezően befolyásolták a közéletet. Gondoljunk csak a közigazgatási körülmények változására, a közegészségügyi feltételek javítására, a gazdasági életben való érvényesülési lehetőségek kialakulására és másokra, helyi szinten Csíkmadarason.

A falu jelenkori történetének csak a legkimagaslóbb eseményeit és eredményeit vesszük számba, amelyek a település életében rendkívüli súllyal bírtak és bírnak, mindenekelőtt a közbirtokosság újjáalakulásával és a községi önkormányzati státus visszaszerzésével. A közéleti megnyilvánulásokban rendkívüli jelentőséggel bír az 1968-ban elvett községi státus visszaállítása. A jogállamiság megnyilvánulásaként, még ha mindmáig eléggé korlátozott formában is, újabb és újabb törvények és rendeletek segítik elő a kommunista igazságtalanságok és törvénytelenések megszüntetését és a magánjog érvényesítését. Felgyorsult a földek visszajuttatása jogos tulajdonosaiknak, újra megalakult és eredményesen kezd működni a közbirtokosság, sürgősségi mentőszolgálat létesült, az egyház visszakapta elkobzott javainak jelentős részét, az ipari tevékenység a gazdaság több területén is kibontakozott, és eredményesen veszi fel a versenyt az érvényesülésért.

Mindezen jelenségek objektív bemutatásához, a kérdések részrehajlástól mentes tárgyalásához csak egy bizonyos idő elteltével vállalkozhatunk. Ezért Csíkmadaras napjainkat is felölelő ismertetését a községben élő és tevékenykedő, vagy itt is tevékenykedő előljárók, értelmiségiek és üzletemberek megszólaltatása révén tárjuk az olvasó elé. Egy kivételt teszünk csupán. Ez a közbirtokosság, amelyhez kapcsolódó kérdések részletesebb megismerését szükségesnek tartottuk.

A közbirtokosság újjáéledése⁸

A közbirtokosság az 1/2000-es Földtörvény 28. cikkelyének alkalmazása alapján alakult újra, mint nonprofit egyesület. A volt közbirtokossági tagok és azok leszármazottai már a 169/1997-es törvény értelmében visszakérhették birtokossági tulajdonukat 30 hektárig, így a lakosság nagy érdeklődéssel várta a közbirtokosság erdeinek visszavételét. A madarasiakban még ma is él az erdőjük iránti a büszkeség, mivel Felcsíkon Madarasnak van a helység határában a legnagyobb kiterjedésű erdeje (2800 ha).

Az új birtokosság alakuló ülését (amelynek megszervezését egy, népgyűlés által megválasztott, bizottság készítette elő) 2000. február 5-én tartotta, amelyen elfogadták az alapszabályzatot és megválasztották az öt tagú vezetőtestületet és a három tagból álló felügyelőbizottságot, akiknek a megbízásuk három, illetve egy évre szólt. Az alapszabályzat kidolgozásánál alapul szolgált a dr. Garda Dezső, Ráduly Róbert és képviselőtársaik által kiadott minta-alapszabályzat.

Az újonnan megválasztott vezetőség (Miklós Gergely elnök, János Levente alelnök, Petres Károly jegyző, Bálint József pénztáros és Mezei Zsolt erdőgazda) feladata volt a közbirtokosság jogi személyként való bejegyzése és vagyonának – elsősorban az erdők – visszaszerzése. (Az I. és a II. határrészbeni legelők jobbra ekkor már a helyi tanács birtokában voltak.)

Az erdőknek az állami erdészettől való visszaszerzése előtt azonban akadályok álltak. Egyrészt a törvény az erdők visszaszolgáltatását az erdőkezelés biztosításától tette függővé, és az erre vonatkozó jogszabályok még hiányosaknak bizonyultak. Az állami erdészet vezetői pedig szívesen megtartották volna ezen erdők felett eddig „élvezett” hatalmukat, és mindent megtettek a folyamat késleltetésére. A törvény 20 hektárra korlátozta örökhatáronként a visszaadható terület nagyságát, megtiltotta az 1921-es agrárreform végrehajtásakor kisajátított területek visszaadását, és ezenkívül a visszakérésekre bürokratikus procedúrát írt elő: minden község földosztó bizottságaihoz, amelyek adminisztratív területén a közbirtokosságnak erdei voltak, le kellett tenni a birtokossági tagok visszakérő-listáit. A 20 hektáros felső érték miatt (amely 350 hektár erdő visszavételét tette volna lehetetlenné a II. határrészen) akkor még vissza nem adható területet a birtokosság előjárói a helység határában hagyták meg (124 hektárt). Ellenben visszaigényelték a II. határrészben található erdőket teljességében, gondoskodva az ottani földosztó bizottságokhoz letett listákban arról, hogy az örökhatyók területei ne haladják meg összességükben (az I. + II. határrészben) a 20 hektárt. De helyi nehézségek is voltak. Hiányoztak régi, fontos iratok. Nem őrződtek meg a régi közbirtokosság aktái, térképei, és csak az 1910 körüli kataszteri felmérések alatt készült lépték nélküli térképek is részben voltak meg (a hiányzó II. határrész 2004 körül, nem tisztázott körülmények közöli csak előkerült). 60 év után az élők között sem volt már senki, aki ismerte volna a határokat. Ezenkívül az 18/1991-es földtörvényt kihasználva, hiányos bizonyítékokkal, nagyon sokan a közbirtokosság erdejé-

---

⁸ A csíkmadarasi közhirtokosság újjáalakulásának és első lépéseinek ismertetése Petres Károly írása.

ből erdőrészt azonosítottak magánbirtokként a birtokossággal szomszédos kaszálójuk helyett.

A közbirtokosság vezetőségének a telekkönyvi hivatalban, a nemzeti levéltárban és a kataszteri hivatalban kellett felkutatnia a meglévő iratokat, és ezek birtokában a szomszédokkal igyekezett beazonosítani a határokat. Külön élmény volt feltárni a földréteg alól a zetelaki szomszédokkal azokat a feliratos kőből (1873-as keltezésűeket is találtunk!) rakott határ-halmokat, amelyekről nem tudott senki, de utaltak létezésükre a régi dokumentumok.

A Kétág sorka nevű erdőrésszel azonban gondok adódtak, mivel ez Csíkrákos (2000-ben még Madéfalva község) adminisztratív határában van (a kisajátításkor ez a terület állami tulajdonba került, 1941-ben azonban jórészt visszaadták a madarasi közbirtokosságnak, anélkül, hogy a telekkönyvezést megejtették volna), a törvény szerint az ottani földosztó bizottság rendelkezett vele, és a rákosi közbirtokosságnak oda is adta. A rákosiak egyezkedni nem akartak, de amikor a madarasiak a megyei földosztó bizottsághoz fordultak, bizonyítva, hogy egy rész ebből az erdőből ténylegesen a madarasi közbirtokosság telekkönyvében van, és a kisajátított rész végett érdekes módon az állami erdészet is beperelte őket, kénytelenek voltak engedni.

A II. határrészbeni erdők (Naskalat, Pávás, Égés és Hosszúsarok) tulajdonjogának megadásáért a csíkszentdomokosi, gyimesközéploki és a damuki földosztó bizottsághoz kellett fordulni. Ez utóbbi a békási erdészet alkalmazottaival karöltve halasztgatta nemcsak a madarasiak, de a felcsíkiak területigényeinek a megoldását is. Naskalatban pedig a Jávárdiban lakó egyik gazdával gyűlt meg a baj, aki eleinte a domokosi bizottságot megtévesztve ugyanakkora erdőrészt szeretett volna a madarasiból kapni, mint amennyi legelőt kaptak elődei a kisajátításkor ($2 \times 14 = 28$ hektárt), ugyancsak a madarasi közbirtokosságból. A II. határrészbeni erdők határainak tisztázásában hatékony segítség volt a Megyei Kataszteri Hivatalban megőrzött, a kisajátítás alkalmából készült léptékes telekkönyvi térkép, mivel ezekről az erdős területekről (összesen 1000 hektár) a faluban senkinek sem volt tudomása.

A mostani tagság közbirtokosságon belüli arányjai a Csíkszeredai Nemzeti Levéltárban megőrzött, 1942-ben Lőrinc Dénes közbirtokossági jegyző által készített birtokossági nyilvántartó alapján lettek rendezve. Azonban ebben a nyilvántartóban szereplő birtokjogok a kisajátítás előtti területnagyságokat (jogokat) tartalmazták, az újonnan kiadott birtokossági könyvecskébe (első lépésként) pedig csak a kisajátítás utáni megmaradt területeken meglévő erdő-jogok lettek bejegyezve. Emiatt sok értetlenkedés volt a tagság részéről.

A csíkmadarasi közbirtokosság tagsága a vezetőség előterjesztése után úgy határozott, hogy saját erdészetet alakít, ezzel, és nem az állami erdészettel kezelheti erdejét. Az indok az volt, hogy a 3 hierarchikus szinten vezetett állami erdészet legalább kétszer annyi adminisztrációs költséget számított volna fel, mint amennyit a tagság indokoltnak tartott volna. Ezért a madarasi birtokosság a felcsíki birtokosságokkal együtt belépett a Csíki Közbirtokosságok Szövetségébe a saját erdészet megalakítása céljából. A saját erdészet alakítása miatt a közbirtokosság vezetésében hárman is, akiknek az állami erdészet kötelékében volt munkahelyük, kockára tették megélhetésüket.

A helység határában levő, a Marosfői Erdészeti Hivatalhoz tartozó 2401 hektáros erdő rész birtokba helyezését 2001. december 3-án írták alá, és ezt már a megalakított Csíki Magánerdészet vette át. Ez volt a fordulópont, amikor a közbirtokosság már működni tudott. Megjegyzendő, hogy a két év alatt a birtokosság vezetőtanácsa önzetlenül, fizetség nélkül dolgozott, kockáztatott.

Am ekkor Miklós Gergely elnök, munkahelyén, az állami erdészetnél felmondott, de meggondolta magát, három nap múlva visszavonta a munkahelyén tett felmondását, és lemondott a birtokosságnál betöltött tisztségéről. A 2001. december 8-án tartott közgyűlésen nem indokolta meg a tagság előtt lemondásának okait.

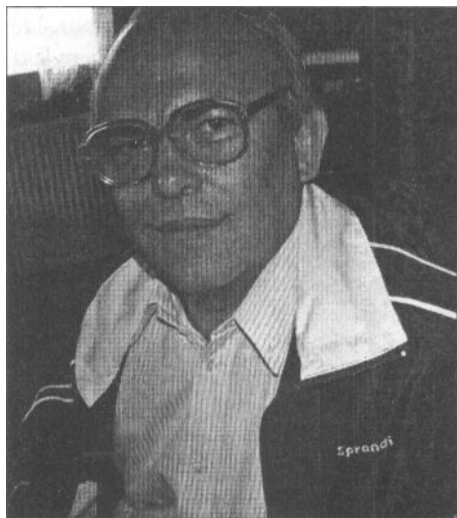
Vele együtt lemondott az egész vezetés. Ugyanez év december 22-én Petres Károlyon kívül, aki végül is maradt, megválasztották az új vezetőtanácsot. Sándor János volt legelőőr, aztán gáttérsből elnök lett, mellette még vezetőtanács tag lett Miklós Géza – Gergely bátyja –, aki a 2002-től községi rangra emelkedett Madaras első polgármestere is lett, és az év végi választásokig volt a vezetőtanácsban, Imre Lóránt erdész, aki ekkor átjött az állami erdésztől a magánerdészethez és itt főerdész lett, és Bálint Árpád kerültek be a vezetőségbe.

Petres Károly a kezdeti reménykedés ellenére sem bírta 2002. június 30-ánál tovább az új vezetőségben. A decemberi közgyűlés előtt lemondásának indokaként a vezetőségi tagok többségének szakszerűtlen hozzáállását hozta fel. 2003. év elején indult az elnöki tisztségért Sándor János ellenében. Eredménytelenül.

2002-től kezdett működni a birtokosság. Az elnök állandó alkalmazásba került, havi fizetését a vezetőtanács állapította meg. 2002-ben üzemterv készült, amelynek eredményeként 2003-tól évente legalább 6–10 ezer m³ fát lehet kitermeltetni. 2003-ig a II. határrész erdőinek visszavétele is megtörtént. 2002 és 2004 között a vezetőség a tagság részesezését műfában állapította meg, amely eredményeként a fakupecsek összevásárolták az évi járandóságokat, és félárért válogattak az erdőben. Így az első két évben a közbirtokosság nem tudott semmilyen beruházást eszközölni. És így kényszerült először a fővágásokat ellicitálni. Az alakuló közgyűlés határozatának értelmében („csak a madarasiak hozhatnak fát” – ez kezdetben csak a népi kitermelésre vonatkozott) csak madarasi cégek vettek részt a feladás licitjein, és volt gazdasági erejük a közbirtokosság eladásra szánt teljes famennyiségét felvásárolni. Kezdetben összeegyezték az ár fölött, de később csak kialakult egy egészséges verseny, és megadták a fa tisztességes árát. A közbirtokosság gazdasági ereje csak 2005-ben kezdett megmutatkozni egy rendelet következményeként, amelynek értelmében csak „atesztált” cégekkel lehet kitermeltetni. Ekkor a tagság éves járandóságát kivétel nélkül pénzben kapta meg. 2005-ben a közbirtokosság bevétele 8,5 milliárd régi lej volt, a tagság 650 ezer régi lejt kapott hektáronként, ezen kívül a birtokosság pirosba felépítette az új székhely épületét és kijavíttatta, kibővítette a kultúrotthont illemhellyel és konyhával.

Madarasiak magukról és Madarásról

Csíkmadaras lelkipásztora Balázs Dénes plébános. Alacsony növésű, barátságos, közvetlen ember. Rövid beszélgetés során is tapasztalja a beszélgetőtárs, hogy egy jól képzett, széles látókörű személlyel van dolga, aki mindig tudja, mit akar, és kijelentéseit érthetően meg is magyarázza. Azt hiszem, ezek a tulajdonságai tették hívei, a madarasiak megbecsült és tisztelt lelkipásztorává. Nehéz időszakban került egy kis egyházközösségből

Balázs Dénes plébános

ide, ahol komoly kihívásokkal kellett szembenéznie. Hiszen egy majdnem félévszázados egyházellenes kommunista rendszer romjain kellett megújítania a község hitéletét, visszaépítenie mindazt, amit a bukott rendszer lerombolt.

De minderről kérdezzük meg személyesen őt, a legilletékesebbet. A beszélgetés 2005. szeptember 8-án hangzott el Csíkmadarason.

K. – Plébános úr, ön mióta csíkmadarasi?

V. – 1990. október 1. óta.

K. – Ez jó 15 év. Gondolom ez alatt az idő alatt jól megismerte a madarasiakat, híveit, a faluközösséget, életfelfogásukat. Amikor idejött, milyen egyházközösséget talált?

V. – Azelőtt még sosem voltam Csíkmadarason. A madarasi volt papot, Szabó Lajos plébános urat ismertem, akit nagyra értékelek. 1990-ben az egyházközösség egészen ve-

gyes volt. A 89-es változás utáni időszakban kerültem ide. Amikor ide jöttem, nem azt kérdezték, hogy ki vagyok, honnan jöttem, hanem hogy lesz-e kápolnaépítés. Ugyanis Madarásnak van a Szent Antal kápolnája, most már el van készítve. Előtte viszont csak a helye volt meg, és a volt plébános megígérte a kápolnát. Így hát ezzel kezdtem csíkmadarasi működésemet. Utólag visszagondolva, azt mondhatom, hogy az emberek egy része különböző okok miatt nem járt templomba, nem járhattak templomba. Azok most a templom felé fordultak. Szerintem itt, Madarason az valósul meg, amit az ember a családból, az édesanyától, az édesapától kapott. Ugyanakkor azt is látom, hogy azok, akik kíváncsiságból kezdtek járni templomba, megismerni azt, ami addig tiltva volt, egy ideig gyakorolták, majd kimaradtak, és megmaradt egy nem hagyományos, hanem egy rendszeres vallásos gyakorló keresztény közösség, akik saját maguk is, de a gyerekeik is vallásos életet élnek.

K. – Tapasztalta, hogy a gyerekek kettős nevelést kaptak? Az iskolában ateista, a hittanórán pedig vallásos nevelésben részesültek?

V. – Hát, egy idő után nem. Az már a múlté. Mikor idejöttem, bementem az iskolába, bemutatkoztam, és megkértem a tanárokat, hogy ne csak tanítsanak, hanem neveljenek is. Csak úgy van előrehaladás, ha a szülők, az egyház és az iskola a nevelés terén egy úton halad.

K. – Jelenleg létezik-e vallásos nevelés, vallástanítás az iskolán belül és kívül is? Illetve az egyház mellett az iskolában is?

V. – Itt, Madarason a hittan tanítása nem a szokásos módon történik. Mivel itt hagyományosan délelőtt vannak a temetések, azért a hittan-órák többnyire 12 órakor kezdődnek. Hogy ne legyen egészen tantárgy jellege a hittan-óráknak, azokat a plébánia udvarán be rendezett hittan-teremben tartjuk, ahol mindenkinek már megvan a maga padja, széke, helye. Ez annál is könnyebben megejthető, mivel nagyon közel van a parókia az iskolához. Ide jönnek be a gyerekek, ami egyben levegőváltozást is jelent, az új környezetben nem lesz a hittan-órának olyan tantárgy jellege, mint pl. a fizikának. Az iskolások elég rendszeresen járnak hittan-órára. Tehát nincs hiányzás. Ha valakinek problémája van, bejön, szól és el-kérezkedik. Már hagyományá vált, hogy nem lógnak. Hasonlóképpen, az iskola időben, a templomba járásról sem hiányoznak. Tehát nem maradnak el a szentmiséről.

K. – Ön, új plébánosként, mennyire tudott együttműködni az egyháztanáccsal?

V. – Talán ez az egyik legeredményesebb területem. Az egyháztanácsosokkal mindig megbeszéljük a terveket, az elképzeléseket, a lehetőségeket. Elmondom az én véleményemet, kikérem a tanácsosokét. Ezt egyeztetjük, és csak ezután döntünk.

K. – Az egyház épületeinek karbantartása, javítása sok pénzbe kerül. Mennyire sikerült lépést tartani az igényekkel, hogyan sikerült előteremtteni az anyagi fedezetet az utóbbi években? Hiszen a hívek részéről befolyt, ún. „kepe”-pénz távolról sem elégíti ki az igényeket.

V. – A karbantartás bizony sok pénzt felemésztett. Hál’ Istennek, volt megvalósítás. Az anyagi fedezetet úgy oldottuk meg, hogy kértük a hívek hozzájárulását. Volt, amikor meghatározott összeget kértünk, volt, amikor rábíztuk a hívekre. A pénz begyűjtése az egyháztanácsra hárul, Petres Imre megyebíróval az élen. A templomot kívül-belül javítottuk. Közben betörték a templomba, és ellopták a szobrainkat. (A tettesek sosem kerültek elő.) Más szobrokat készítettünk. Ez mind a falu lakosainak adományából készült. Új hangosító berendezés van a templomban, riasztóberendezést szereltünk fel. A plébánián javításokat végeztünk, kívül-belül. Ami kiemelkedik talán, az ún. „kántorlakás”. A régi kántori lakot hivatalosan visszakaptuk az államtól, és ennek a nagyjavítása történt meg, mintegy 70%-ban. Ez egy nagy terem, kb. 170–180 ember elfér benne ülve, és még táncolni is marad hely. Keresztelőkre, esküvőkre, különböző alkalmakra használja a falu.

K. – Az összlakosságnak kb. hány százaléka tartozik az egyházközséghez?

V. – Tizenegy személyt kivéve, mind. Ezek: 2 ortodox, 9 református, a romákat nem számolom.

K. – Ön meg van elégedve a madarasiakkal mint emberekkel?

V. – Mint emberekkel, igen. De az már más, ha a templomba járókként nézem őket. Ott még vannak elvártnivalók. A falu közösségének, leszámítva a kicsi gyerekeket, az öregeket és a betegeket, jó 60%-a – ha nem is minden vasárnap – rendszeresen, vagy rendszerebben templomba jár. Egész rendszeresen 35%. 2100 szentélyből nyári napon kb. 600-an

jönnek szentmisére. Három szentmise van: a szombat esti és két vasárnap délelőtti. Akinek halaszthatatlan dolga van vasárnap, az jöhet szombaton. A keresztelőket általában szombaton tartjuk. Nem a legrosszabb a templomba járás statisztikája. De lehetne jobb is.

K. – A plébános úrnak van-e még valami közérdekű közlendője?

V. – Arra számítottam, hogy Sanyi bácsi rákérdez egy-két egyháztörténeti újdonságra is. Mert rendkívül fontos feljegyzés került elő a templomban, amit már korábban is jeleztem volt. De most sikerült megfejteni. Ez a sekrestye ajtókeretén előkerült rovásírásos falfelirat. Kérésemre ezt a szöveget egy rovásírással foglalkozó budapesti kutatócsoport három alkalommal is vizsgálta. Megállapításuk szenzációs! A kőből faragott ajtókeret összekötő gerendáján ez a felirat áll: „Bűnös, aki fél”. A jobb oldali oszlopon: „Jézus”, a bal oldalin: „Napatya, Holdanya, Fiú”. A szakemberek idejét a XI. századra teszik. Véleményem szerint ez a pogány kori vallás és a keresztény vallás szentháromságának a keveréke.

– Plébános úr, nagyon szépen köszönöm. Ez a felfedezés nemcsak egyháztörténeti, hanem falu, illetve székelység történeti vonzattal is bír. Ennek alapján falutörténetünk is – amelynek ön is társszerzője – kiegészítésre szorul.

Bartó József

IFJ. BARTÓ JÓZSEF (51 éves) ismert mardasi üzletember, aki több mint egy évtizede jó minőségű kenyérral és egyéb péksüteményekkel közvetlenül is kapcsolatban áll minden helybelivel. Barátságos, halk szavú ember, életéről, tevékenységéről nehéz szóra bírni. Vele is 2005. szeptember 8-án sikerült a beszélgetés első részét megejteni, majd a hónap végén folytatni. Megjegyzem, hogy elsőként szorgalmazta és közbenjárt a megyei szerveknél az orvosi rendelő beindításáért, és a községháza működőképessé tételéhez szükséges pénzügyi támogatás elnyerése érdekében.

K. – Jóska, te egervári vagy, lakásod távol az országúttól, a községközponttól. Nem számítasz Újfaluba leköltözni, közelebb a forgalmas helyekhez?

V. – Én egerváriként éltem az életemet, onnan jártam iskolába, elég messze a szülői háztól, ott alapítottam családot, építettem házat, amelyet nemrég felújítottam és kényelmesebbé tettem. És ezt nem azért tettem, hogy itt hagyjam. Egyébként nem olyan könnyű megválni az ősi fészektől. Itt érzem én jól magam, s az erdő alatti hétvégi házban. Itt tudom kipihenni a hétközi hajsztát hétvégeken. Nekem a távolság nem gond. Többet ülök a volán mögött, mint az irodában. Még jó is, hogy a forgalmas úttól távol lakom, az itthoni környezet is pihentet, nincs annyi zaj.

K. – Régi üzletembernek számítasz már. Annak is készültél?

V. – Én szakiskolát végeztem, és munkásként kezdtem. De nem volt ínyemre az egyhangú munka. Érvényesülni akartam, méghozzá olyan munkakörben, ahol kihasználhattam képességeimet. Vállalkozói hajlamaim már kicsi koromban megmutatkoztak. (Közbeszólás: – Nagypádra hasonlítasz!) Szerettem ötleteket kitervelni és meg is valósítani. A 70-es években az ember képességeit nehezen tudta érvényesíteni. Ha nem kerültél megfelelő környezetbe, elveszett ember voltál. A vállalatnál addig forgolódtam a beszerzési osztály vezetőjénél, amíg nála nélkülözhetetlenné váltam. Mint a beszerzési osztály alkalmazottja jártam az országot, nagy ismeretségre tettem szert. Az anyagbeszerzés nem mindig ment gördülékenyen, én pedig megtaláltam a módját, hogy mint ismeróst kiszolgáljanak azzal, amiért odaküldtek.

K. – És ennek az ismeretség-kapcsolatnak vetted hasznát '89 után?

V. – De még mennyire! Ahogy fordult a rendszer, saját kezembe vettem sorsom irányítását. Előbb nyitottam itthon egy kis üzletet, majd több helyen is. Azt árusítottunk, amit más is. Mindent, amit lehetett. De ez engem nem elégített ki. Amikor itt a kollektív vagyonát kezdték kiárusítani, én is megvettem volna egy istállót, gondoltam, miért ne foglalkoznék állattenyésztéssel, jövőt láttam benne. De amikor ki akartam fizetni, tőlem nem vették el a pénzt. Az istállót másnak adták. Ez bizony rosszul esett. De megvettem egy pár tucat sovány tehenet, meghizlaltam, voltak embereim erre a munkára, és haszonnal eladtam. (Ezt csak zárójelben mondom. Válaszként később felvásároltam a kollektív vagyonát átvevő és lassan csődbejutó mezőgazdasági társulás tagjaitól a tulajdonrészeiket a gazdasági udvarral együtt, és megveszem az udvaron található épületeket is, mert nem lesz, amit kezdjenek vele, mert csak az én engedélyemmel járhatnak ott. És hasznos létesítményeket emelek oda. De ez jövőbeli terv.) Nna, szóval kezdtem árubeszerzéssel, illetve áruszállítással foglalkozni. Itt fogott jól a még meglévő kapcsolat, szinte az egész országban volt, akihez forduljak. Kezdtem autót vásárolni, hiszen a szállításhoz az kell. És még valami, gyorsan szállítani és időben, és kiküszöbölni az üresjáratot. Mert nem mindegy, ha a kocsit megrakják csütörtök délig – mondjuk Temesváron –, és az pénteken már Brassóban a megrendelőnél ürít, vagy ott vesztegel hétfő reggelig. Az ilyesmikre voltak jók az ismeretségek, többek között. És elkezdtem szállítani minden árut, amire szükség volt. Ahogy az autók szaporodtak, alkalmaztam sofőröket, akiket kézben is tartok. Sokszor én is megyek velük, megmutatom nekik, hogy kell nagy kocsival időben célba érni, vagy személyesen várom őket a kiszámított időben az áruátvevőnél. Aki nem jó sofőr, az nálam nincs mit keressen. Ki is alakult jó, beleváló csapatom. Jelenleg a cég 90 embernek munkát biztosít, nagyobb részt helybelieknek.

K. – A névjegykártyádon nemcsak teherautót látok, hanem kenyeret és egyéb péksüteményt is. Mit jelent ez?

V. – Az mind saját készítmény. Ez két dologgal függ össze, az egyik a szállítás és üzleti kapcsolattartás, a másik az igény, hogy jó kenyeret együnk, én is, és a többiek, itt a faluban és a környéken. A csausiszta időben Madarasnak nem jutott finom, jó kenyér. A dánfalvi kollektívnek volt egy sütődéje, de az nem fedezte az igényeket, amit pedig Szeredából hoztak, az sosem volt friss. Elhatároztam, hogy egyedül vagy társulva, de építék egy sütődét itt Madarason, a lisztet pedig onnan szállítom, ahol a legjobb kapható. Sikerült. Én nem érttem, és most sem értek a pék munkájához. Az egy külön szakma. Úgyhogy alkalmaztam egy idős, tapasztalt péket és fiatalokat mellé, akik elsajátították a mesterséget. És a

feltételeket biztosítom. Beszerzem ajó minőségű lisztet, ami nélkül nincs jó kenyér. Azóta megnyitottunk egy másik pékséget is Menaságon, amelyet Levente fiam vezet. Jelenleg a megye egyik legrangosabb péksütemény-előállítói vagyunk. De nem akarok itt lecüvekelní. A volt kollektív udvarára számítok egy modernebbet építeni, nagyobb kapacitásút és választékos termékeket előállítót. De nemcsak azt, mert hely van elég. Lesz ott tekepálya és egyéb szórakozó és szolgáltatási céllal épített helyiség.

K. – Látom, van benned egy jó adag lokálpatriotizmus. A szülőfaluban eszközölsz beruházásokat. Miért? Mi készíttet erre?

V. – Nehéz erre elfogadható választ adni. Ez jön úgy magától. Hát nem természetes, hogy ott kamatoztassam tevékenységem, ahol születtem, felnőttem és ma is élek? Én Madaras boldogulását szívügyemnek tekintem. Ezért vállaltam el a Humanitárius Egyesület elnökségét is, hogy az emberbaráti tevékenységet segítsem. Azért igyekszem mind több falumbelinek munkalehetőséget biztosítani, hogy legyen minél több embernek elfogadható keresete. Bízom abban, hogy amit alkottam, fiam, leányom hasonló odaadással továbbviszi.

K. – Részt veszel a faluvezetési tevékenységben is, vagy csak mint üzletember, a háttérből támogatod azt?

V. – Eleinte úgy gondoltam, hogy a tanács keretében tevékenykedjek a falu érdekében. A '90-es években, egy ciklusban Bíró Jancsival vállaltunk is tanácsosságot, amikor még Dánfalvához tartoztunk. De sok vesződséggel járt. Állandóan vitatkozni, harcolni kellett azért, ami jogosan Madarasnak járt. Megtörtént, hogy pénzt szereztem a megyei szervektől madarasi beruházásra, de Dánfalván rekedt az, mert megkérdezésünk nélkül másra költötték. Időközben annyira felgyült a vállalkozói teendő, és a sok hajsza miatt egészségügyi problémák is adódtak, hogy többé községi funkciót nem tudtam vállalni.

K. – Nem titok, hogy a helyzetedet, kapcsolataidat a község javára is felhasználod. Miből áll ez?

V. – Ez így igaz. De itt egy kicsit pontosítani szeretnék. Vannak kívülállók, akik úgy hiszik, hogy én azért hozom ide a külföldi látogatókat, mert az nekem haszonnal jár. A valóságban az ilyen kapcsolattartás épp ellenkezőleg, tekintélyes kiadással jár. Ilyenkor ahelyett, hogy egy kis kikapcsolódásban lenne részem, szervezési, ellátási kérdésekkel kell foglalkozzam, a családom pedig, főként a feleségem és Tünde leányom főznek, felszolgálnak és egyéb mindent végeznek, ami megint csak fáradtsággal jár.

K. – Voltál közelebről is ilyen helyzetben?

V. – Hogyne, itt van például ez a mostani, szeptemberi eset. Egy autóbusznyi magyarországi csoport jött látogatóba. A polgármester fogadta őket, hoztak ajándékba a sürgősségi központnak egy életmentő készüléket, helyi járművekkal közösen kivittük őket a Hargitára, majd saját költségemen megvacsoráztattam ötven személyt a hétvégi házamnál. Az ételkészítéshez szakácsnőket fogadtam, a családom pedig, a feleségem és a gyerekeim úgy dolgoztak ott, végezték a mindenféle munkát, mint bármely alkalmazott. Mi ebből a nyereségem? Anyagilag semmi, de elégtétel az van. Boldog vagyok, hogy ez által is hozzájárultam a falu hírnevének felemeléséhez.

K. – Jó hogy említéd. Nem gondoltatok, ti, madarasiak arra, hogy komolyan foglalkoztatok a faluturizmussal?

V. – Eljön az idő, talán közelebből, amikor egy-egy ilyen látogatást a falu ki fog használni faluturizmus révén. Mert erről már komolyan gondolkozunk, és konkrét terveim is vannak. Mert, ugye, ha ezek a vendégek két-háromnapos szállásért nem valamelyik városi szállodában hagyják pénzüket, hanem madarasi házaknál, komoly segítség lenne az egész közösségnek.

K. – Másképpen is lehet segíteni a falut gondjai megoldásában?

V. – Hogyne. Mindenki lehetősége és akarata szerint. Az előbb elmondottak mellett van még egy vetülete a falu részéről jövő támogatásának. Mert elég sok olyan kérdés merül fel községi szinten, amit a megyei szerveknél kell elintézni. Nem egy alkalommal tudtam segíteni itt is. Most az ősszel, hogy friss példával éljek, tűz volt a faluban, éppen Egervárában, kijöttek a tűzoltók. Több órát tevékenykedtek itt. Kiszállásukért, egyéb ráfordításaikért magas díjat számoltak fel, aminek a kifizetését azonnal követelték. Közbenjárásom nyomán sikerült eléggé megpuhítani a szívüket. Ugyanakkor a tűzoltásban részt vevő éhes embereknek a pékség térítésmentesen kenyeret osztott szét.

Bíró János

BÍRÓ JÁNOS vállalkozó, magas, barna, középkorú férfi. Arckifejezése egy megnyerő joviális emberé. Szavaiból a megértés és a jóakarát sugárzik. Jóindulatú, segítőkész és vendégszerető. Sok mindenről el lehet beszélgetni vele. De ez alkalommal a beszélgetés témája célirányos, egyirányú, Madaras központú. 2005. július 19-én sikerült elbeszélgetni vele.

K. – Jancsi, madaras. Köves utcai származású vagy, de nem laksz itt. Miért?

V. – Az én munkahelyem Szeredában volt. Az ingázás helyett választottuk a munkahelyhez közeli lakást. Előbb blokkban laktunk, majd amikor tehettem, telket vettem és arra építettem.

K. – Mivel töltöd napjaidat?

V. – Szakiskolát végeztem, és a végén kereskedő lettem. Autóalkatrészeket szerzek be és árusítok Csíkszeredában, de most már

autókat is, és autójavítást is végzünk. Alkalmazottként kezdtem, de önállósultam.

K. – Göröngyös volt az idevezető út?

V. – Bizony, nagyon nehéz. Rá is ment az egészségem. Gyakorlatilag kétszer kellett megvegyem az üzlethelyiséget a privatizálás kulissza mögötti összejátszások miatt. De akkor sem hagytam magam, hogy mindenemből kiforgassanak. Most már stabilan a felszínen vagyok.

K. – Hogy érzed magad városban?

V. – Ott lakom hétköznap, de a hétvégeket fenn a madarasi erdőn, a Szentesben lévő hétvégi házban töltöm. Menet jövet, de még hétköznap is, amikor csak lehet, meglátogatom az idős szülőket. Vagyis, azt akarom mondani, hogy nem szakadtam el Madarastól.

K. – A szüleitől nem. A falutól, mint helységtől, faluközösségtől sem?

V. – Attól nem lehet elszakadni. Hiszen az emberek, a család, a szomszédok, a rokonság, az ismerősök egy olyan közösséget képeznek, amelyből akarva sem lehet teljesen kiszakadni. Én pedig nem is akartam és nem is akarok nem madarasi lenni. Magaménak érzem ezt a falut, szívemen hordom én is minden gondját-bajját. És amiben csak lehet, segítem is.

K. – Hogyan és mikor?

V. – Amiben csak lehet, és amennyi évet engedi az egészségünk, annyi ideig fogjuk segíteni a falut. Nyugodt lelkiismerettel mondom, Sanyi bácsi, hogy a szemetes gödörtől (szeméttároló) a tanácsházig mind a hárman (Megj. Ábc sorrendjében): Bartó József, Bíró János és Bogács Károly), mind a tíz ujjunkkal benne voltunk. Úgy is benne vagyunk, ha személyesen nem is vagyunk ott. Én nem mondhatom, hogy az egyik jobban segített, mint a másik. Egy időben azt mondták – nem akarok csúf kifejezést használni –, hogy a madarasi pap, Bartó Jóska, Bíró Jancsi és Bogács Karcsi oda fordítják a dolgokat, ahová akarják. Nem mi irányítottuk a dolgokat, csak éppen nekünk volt időnk, akaratunk és tehetségünk rá.

K. – Engedd meg, hogy kijavítsalak! Így is mondhatnád: – Nekünk volt rálátásunk a változtatások módjára is. Nem?

V. – Nem sajnáltuk az időt, pedig azt nem kaptuk ingyen. Aki akart Madarasért valamit tenni, annak volt lehetősége rá. Meg kell nézni a madarasi megvalósításokat, mindenik magán viseli segítségünk, zsebünk és időnk jegyeit. A szemetesgödört (szeméttárolót), a tanácsházat is a mi hathatós segítségünkkel valósították meg. A tűzoltó szertárban volt berendezve a tanács madarasi irodája. Ide jártak le hetente egyszer-kétszer a község vezetői Dánfalváról. Ezen változtatnunk kellett. Mindenképpen azt szeretttük volna elérni, hogy legyen itt egy megfelelő székhely. Épület volt, de annak a funkcionálissá tétele komoly összegekbe került. Mondtam én mindenkinek, akik számításba jöhettek, hogy emberek, oldjuk meg ezt a kérdést. Bementem a tűzoltó szertárba, ott szunyókáltak a földbizottság tagjai – Horváth Ferenc bácsinak, Bálint Árpai bácsinak, Bíró Imre bácsinak –, emberek, itt nincs mit szunyókálni, tenni kell valamit. Szégyen, hogy a falunak egy ilyen kis fészerben van a székhelye. A szükséges munkálatok elvégzésére pénzbeli támogatást intéztem el, de ahhoz hivatalos igénylés kellett a tanács részéről (akkor még Dánfalvához tartoztunk, és Madarásról Bartó Jóskával tanácsosként tevékenykedtünk). A pénzküitalások megszerzésére a dánfalvi tanácsosokat kellett meggyőzzem. És meg is hallgattak. Első rendű vágyam volt, hogy nekünk is legyen Madarason tanácsunk, legyen tanácsházunk, legyen, ahol fogadni valakit. Harminc évig nem volt a községnek önkormányzata, Dánfalvához tartozó falu voltunk. Hál' Istennek, volt erőnk, hogy céljainkat megvalósíthassuk. Nemcsak tanácsházunk lett, hanem 12 évi küszködés után önkormányzatunk is. Az én és vállalkozó társaim támogatása mindenekelőtt az anyagi háttér biztosítására összpontosult, ami látszik is. (Megj. A községháza renoválásának kivitelezésében).

K. – Érzet elégtételt az eddigi közügyben végzett munkádért? Esetleg sajnálsz, amit tettél?

V. – Nem sajnálom, nem bántam meg. Többet is tudtam volna tenni, de sajnos nem volt fizikai időm. Nem tudtam naponta itt lenni, mert 30–60 emberről kellett naponta gondoskodjam. És még valami, nem volt támogató, nem volt szellemi támogató több elképzelés megvalósításához. Ez és a fizikai idő hiánya kényszerített arra, hogy tovább ne vállaljak tanácsosságot. Nem szabad elhanyagolnom a céget sem, mert onnan jön az erő. Nekem 60–70 alkalmazottam van, akiknek nemcsak munkát, hanem fizetést is adok, s nem akármilyen fizetést. De ott van a konkurencia. Nem lehet akármilyen technológiával a piacon helyt állni. Állandóan újítani kell, ami mind több befektetést igényel. Autós szervizem is van. Ma, 2005-ben, egy autós szervizt vágóval és vaskalapáccsal nem lehet fenntartani, hanem elektronikával, modern technológiával, amelynek szintjét tartani kell. De visszatérve Madarasra. Habár Csíksomlyón van most a lakásom, a hétfégi házam – amint már említettem – itt van Szentesben, a fenyvesek között, Szentes pataka mellett. A fárasztó, kimerítő heti munka után csak itt tudom kialudni magam. Ha valami gondom van, jövök fel, hagyok csapatot, papot. Se televízió, se zsebtelefon, és itt kipihenem magam. 24 órából 24-et tudok itt aludni, s akkor teljesen más vagyok. Másként viszonyulok a családhoz, a szüleimhez, az alkalmazottakhoz. Nincs idegesség, türelmetlenség vagy kapkodás. Igyekszek betartani azt az elgondolást, hogy hetente egy-két napot idekint legyenek, felkészülve a következő hétre.

K. – Elég csak a pihenés, egy csendes alvás? Vagy ennél többre van szükség?

V. – Egy jó, csendes társaság sokszor pihentető. A kicsi is jó.

K. – Milyen terveid vannak?

V. – A terveim, Sanyi bácsi, emberek. Mind a két gyerekem iskolát végzett, szakmát szerzett, munkahelyük biztosítva. Én csak vissza szeretnék Madarasra vonulni, a nyugdíjas napjaimat itt nyugodtan tölteni, a szüleimét egy kicsit „nevelni”, meg az unokáimat. Akkor egy csendes boldog hetem lenne.

K. – Számítasz arra, hogy valamelyik gyereked nyomdokodba lép?

V. – Mind a kettő a nyomdokomban van már. Az egyik a szervizt rendezi, már jól kezdte rendezni, a kisebbik az üzletben van, és igyekszik helytállni.

K. – Kívánok nekik sok sikert az életben. Legyenek olyan jó madarasiak, mint az apjuk.

V. – Neked pedig egészséget, hogy továbbra is legyél a falunak a segítségére, és a családnak is. És még valami óhajom. Sok unokát szeretnék.

– Leld örömed bennük.

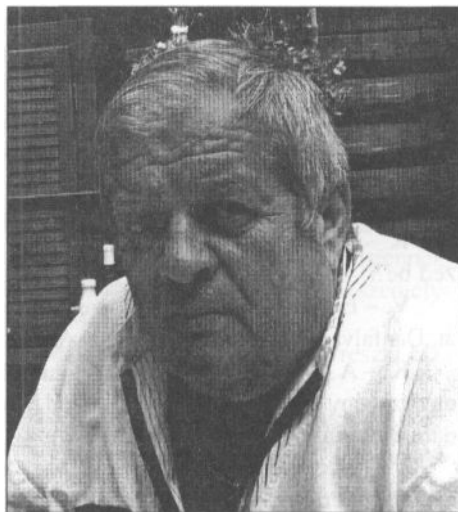
BOGÁCS KÁROLY vállalkozót is 2005. július 19-én szólaltattam meg Csíkmadarason. Gyerekkorától ismerem, az akció embere volt, és az is maradt, mindig cselekvésre kész. Nemcsak testben súlyos, hanem a munkában is. Csodáltam, és most is csodálom kezdeményező, vállalkozó szellemét, energiával töltött énjét. Tudja, mit akar, és azt meg is valósítja. Még megfigyeltem egy tulajdonságát: gáláns, de nem szertelenül pazarló. Tudja, mibe, mikor és hogyan kell befektetni.

K. – Karcsi, Madaras szülöttje vagy, helybéli vállalkozó. Itt is laksz?

V. – Madaras szülöttje vagyok, 1971-ig itt is laktam, majd beköltöztem Csíkszeredába. Mivel munkahelyem a városban volt, ott kiutalt tömbház lakást kaptunk. 1990-ben megvettük. 1993-ban döntöttem arról, hogy visszaköltözöm Madarasra, és ott vállalkozásba kezdek, tejfeldolgozással fogok foglalkozni.

K. – Miért tejfeldolgozással?

V. – A legnehezebb kérdést szegezted nekem. Semmi kötődésem a tejhez. Beleestem, mint a légy a tejbe, s nem tudtam kimászni belőle. Abszolút semmi kapcsolatom nem volt a tejhez, még ezzel foglalkozó ismerősöm sem, kivéve a sógorom, aki tejgyárban dolgozott. De ez nem volt irányadó számomra. Véletlenül kerültem kapcsolatba egy ismerőssel, aki ez irányba fordított. A 89-es változás után, amikor már lehetőség nyílt, előre akartam lépni valamerre. Többfelé próbálkoztam, de nem találtam nekem valót. Más kiszolgálója pedig többé nem akartam maradni. Egy alkalommal Magyarországon jártamban megismerkedtem egy sráccal, akinek volt egy kezdetleges tejfeldolgozója. S azt mondtam, hát, ha ő képes rá, én is megpróbálom. Én addig a nehézgépészetben dolgoztam.

Bogács Károly

K. – Egy alkalommal, amikor Marosvásárhelyen elmentem a Selgros üzletházba, a tejtermék-részlegén a nagy sajtmarkák között BOMILACT címkéjű sajtot találtam. Ők akármilyen terméket nem forgalmaznak. Hogy sikerült eljutnod erre a szintre, ahol a nagyipari konkurencia eltiporja a gyengébbeket?

V. – Talpon maradni a második része az életnek. Hozzáálltunk szívvel-lélekkel. A kezdekör hárman voltunk. Eltelt az első esztendő, a második, és mindenki tartotta a kalapot, hogy mikor kapjuk az osztalékot. Mondtam, hogy így nem lehet, mert ez még nem gyár, hanem begyűjtő. Kifizettem az elégedetlenkedőket. Én soha ki nem vettem semmit az üzletből, mindent visszafordítottam. Nem építettem magamnak kastélyt, hanem mindent a gyárba fektettem.

K. – Terepjárót azért kellett veyél. Nem?

V. – Hát, igen. Mert egész nap az utat jártam, és ma is járom. Kellott a biztonságos és operatív közlekedésért. E nélkül nem ment volna gördülékenyen az üzlet.

K. – Autó nélkül nem lehet. A tejet begyűjteni, a terméket elszállítani megfelelő jármű nélkül béna egy ilyen vállalkozó. Igaz?

V. – Hogy termékeink más vidékre is eljutottak, sok munkát igényelt. Sajnos, a tejtermékek a legkényesebbek az élelmiszeriparban, nagy odafigyelést, pontosságot igényelnek. Hogy sikerült a piacra menni, és ott maradni, azt jelenti, hogy sikerült olyan munkatársakra szert tenni, akik velem összhangban dolgoztak, és akikkel rendszeresen sikerült fenntartani termékeink minőségét.

K. – Milyen termékekkel kezdted, és miket készíttetek most?

V. – A Rukar típusú sajtjal kezdtük. Szerencsém volt, hogy minőségben jobbat állítottam elő, mint más, és a piacon odafértem a polcra mások mellé, még valamelyest magasabb

áron is. A jó terméket az alapanyag minősége diktálja. Mert nem mindegy, hogy milyen tejből készült az a bizonyos terék. Ha meggondoljuk, hogy farmosított viszonyok között a tápszerektől elkezdve, mindenféle adalékkal stimulálják a teheneket, csakhogy több tejet adjanak, azok hozama nem lehet jó minőségű. De nálunk, akik hegyvidéken lakunk, itt a sok természetes, Isten-adta fű, széna, legelő, és ezt kapják táplálékul a tehenek. Ami tele van tiszta gyógyfüvekkel. Az ilyen „hegyi” tej illatánál, ízénél fogva is külön b a farmosított tehéntejnél. Ez az adottság pedig van, ez nem elvitatható.

K. – Karcsi, egy tejfeldolgozónak sok teje van szüksége. E.t mind Madararól szerzed be?

V. – Egy sokkal nagyobb körzetből. Én dolgozom fel Madaras tejtermelésének 90%-át. Dánfalva 60%-át, de hozunk tejet Alfalutól Csicsóig, mintegy 100–120 km-es körzetből.

K. – A falusi ember számára a tej értékesítése alapvető pénzszerzési lehetőség, mert egy szegény gazda másból nemigen tud pénzhez jutni. Szerinted a sajtgár mit jelent a madarasi gazdáknak?

V. – A tejfeldolgozó, a „gyár”, ahogy a nép mondja, Madaras érdekét is szolgálja. Az a szegény ember, akinek egy-két tehene biztosítja a pénzkeresetet, akinek a napi 10–15 liter tej ára a fizetése, annak ez az egység a munkaadó is. Holnapjának záloga. Az lenne a fájdalom, ha meg kellene szüntetni a tejfeldolgozást.

K. – Ezt, mint ember, érzed is?

V. – Igen. Az emberek tisztelnek. Ezt mi is viszonzzuk tisztelettel, az átvett tej minőségének helyes megállapításával, és ami nagyon lényeges, a rendszeres fizetéssel.

K. – Mik a jövőbeni tervek? Lesz továbbfejlesztés?

V. – Hát, visszafeljesztésen gondolkodom, mármint ami a mennyiséget illeti. Azon gondolkodom, hogy tovább javítsam a termékek minőségét. Hétköznapiasan mondv a, hogy simábban verjem a piacot, mint most. Romániában élünk, és van nekünk egy Moldovánk. Ez számomra a nagy ellenség. Igénytelen nép lakja. A tejet úgy adják el, ahogy tudják. Nem érdekli őket, hogy máshol mennyi, csak vigyék. A feldolgozó olyan, amilyen, még mindig nyílt lángon készíti a sajtot, mint a csobán az esztenán, és engem konkurál a piacon árban, mindenben. Holott én megpróbáltam a legmodernebb technológiát alkalmazni. Úgy érzem, hogy minőségileg a legjobbak között vagyok. Ő meg jön, amivel jön, s azt mondja, ha adod 100-ért, én adom 70-ért, s kompromittál. Miért van ez a megkülönböztetés egy országon belül? Egyik helyen megengedett egy dolog, a másikon pedig nem.

K. – Ezen a helyzeten remélsz változást az Európai Unióba való csatlakozástól?

V. – Igen. Remélek. Egyedüli megoldásnak látom. Mert ott olyan feltételek betartását kéri k, olyan igényekkel lépnek fel beruházás, technológiai felszereltség, higiéniai szabályok szigorú betartását és egyebeket illetően, amelyek nélkül a termelő a termékeit nem fogja tudni értékesíteni. Láttam Magyarországon és máshol is, ahol a követelmények betartása már érvényesül, hogy milyen igényeknek kell eleget tgyünk. Igyekezem lépést tartani, a BOMILACT-ot olyan irányba fejleszteni, hogy az elvárásoknak megfeleljünk. Megjegyzem, hogy a Mezőgazdasági Minisztérium részéről már háromszor ellenőriztek az előírt normák betartásának a felülvizsgálásáért az EU által felhatalmazott személyek. Azt mondták, csak így tovább.

K. – Kifejlesztettél valamilyen mellékágazatot a sajtkészítés mellett?

V. – Igen. Nem számít újdonságnak az olyan, mint a „mozarella”, ami nagyon-nagyon keresett Romániában és külföldön is. Ezt a terméket a pizzához, a spagettihez használják, ahol más típusú sajt nem felel meg. Ezt mostanra sikerült előállítani. Ezen kívül újdonságokkal is próbálkozunk. Ilyen a paranyica típusú, cseh-szlovák eredetű termék. Ezt felülvizsgáltuk, és azután próbáltuk előállítani. Sikerült. Kolbással készül. A kolbászt nem könnyű beszerezni, mert az nem lehet akármilyen. Itt a technológiánk csiszolódott. Füstöléssel tartósítjuk. Európai normáknak megfelelő gépekkel füstölünk. Légzárásos tasakokba csomagoljuk, és minőségi garanciát vállalunk. Ehhez szakképzett személyzet kell. Hál’ Istennek, olyan gépeket hoztunk, amelyek a munka 70%-át elvégzik. Nyilván, kell megfelelő személyzet is hozzá. Szeretnénk valamilyen Saphard-programos pénzhez jutni.

K. – Van-e saját fejősteheneket tartó farmod, ahonnan legalább a tej egy részét biztosítsd?

V. – Régi álmom. Jelenleg csak a tejfelvásárlásból dolgozunk. Így a nyersanyagellátás mástól függ. Ha a Saphard-program keretében támogatáshoz jutnék, ez is megvalósulna.

MIKLÓS MÁRTON (81 éves) nyugalmazott tanító, madarasi pályakezdés, majd egy hosszú kitérő után került vissza szülőfalujába tanítani. Tanító volt, mégis felső tagozaton tanított, mindenek előtt zenét. Életét a művelődés szolgálatába állította. Zenére, énekekre, népi táncra tanította Csikmadaras ifjúságát. Aki végiglapozza a jelen kötet művelődéstörténeti fejezetét, az ott olvasottak, valamint a képmellékletek alapján is meggyőződhetik arról, hogy ő a madarasi művelődési élet szíve-lelke volt évtizedeken keresztül. Tevékenységével hírnevet szerzett szülőfalujának nemcsak a környéken, hanem a határokon túl is. 2005. július 20–21-én elevenítettük fel életútját Gagy Józseffel, a Sapientia Egyetem tanárával együtt.

K. – Milyen családból származik, Márton bácsi? – Kérdi G. J.

V. – Őseim katona részről valók voltak. Gazdálkodtak, mint a madarasiak általában. Birtokaink fenn az erdő alatt voltak, a nyugati részen. Szegényes föld volt a miénk, dimbesdombos erdélyi talajú föld. Lent az Olt mentén, a réten, jobb föld nekünk nem jutott volt. Édesapámmal mind azt sajnáltuk, hogy nincsen itt nekem jó telkem, nekünk minden a hegy alatt van. Na, ez a Miklós család. Még van ehhez hasonló család több is. Inkább az állattenyésztéssel foglalkoztunk, mert jó egyhektáros, kéthektáros erdei kaszálóink voltak, ahonnan jó szénát nyertünk. Azután voltak erdei legelőink, kosarazással feljavítottuk a földet. Termeltünk pityókát, állatot hízlaltunk vele. A földet tehennel s ökrökkel szántottuk fel. Az erdei kaszálók egy részén erdő volt. Most visszakaptam egy 40 áras erdőt a kaszáló mellett. Az erdőből pénzeltünk, főként a közbirtokossági részesedésből, mert ott volt szépen.

K. – Marci bátyám, igaz, hogy egervári vagy, de újfalui lányt vettél el, és tőzsomszédok lettünk – veszem át én (P.A.S.) a beszélgetés fonalát –, mégis hosszú évek során más vidéken tevékenykedtél. Miért?

V. – Hát, tudod, Sanyi, ez hosszú mese. Nem is tudom, elmondhatom-e?

K. – Hát hogyne, azért vagyunk itt, hogy másokkal is ismertesd meg életed nem éppen zökkenőmentes részeit, a kezdetek buktatóit. Gondolom, nincs takargatni való?

V. – Az biztos, hogy nincs. Én mindig emelt fővel jártam, és most is úgy járok. Nincs

amiért lehajtott fővel járnak. De megvallom, a tanítói pályám első időszakában átélt megálázásokkal sosem dicsekedtem. Mártírnak sem akartam feltüntetni magam a rendszer-váltás után. Mert a kezdeti időszak az bizony nehéz volt.

K. – Talán kezdjük azzal, hogyan lettél tanító?

V. – Tanulni szerettem volna mindenképpen. Amikor '40-ben bejöttek a magyarok, magyarországi tanár jött, és készített fel minket, egypár madarasit a középiskolára. Közben vizsgáztunk is. A háború miatt tanítóhiány volt, és kezdtünk tanítani. Nekem jó hallásom volt, nagyon szerettem a zenét, az éneket. A háború után a járványos betegségek miatt megszorodtak a temetések, de nem volt helyben se pap, se kántor. Elmenekültek, s nem jöttek vissza. Engem akkor kineveztek kántornak. Egy évi kántorkodás után elmentem, és befejeztem a tanítóképzőt. Diplomás tanító lettem. Azelőtt már megnősültem. Elkerültem Gyergyóba, egy 4 osztályos falusi iskola igazgatója lettem. Jól megálltam a helyem, kedveltek a tanfelügyelőségen is. Az iskola tantestülete fiatal káderekből állott. Szerettek, szerettünk szórakozni, én voltam az egyik ilyen alkalmi zenész. De egyszer, azt hiszem, valamelyiknek névnapja volt, összejött a társaság, és egy adott pillanatban elénekeltük a Székely himnuszt, de több tiltott éneket is. Közben két helyi kommunista hallgatózott az ablak alatt, és feljelentettek. Egypár nap múlva telefonon behívatott a tanfelügyelő. Mondja, hogy baj van, feljelentettek, mert ezt és ezt műveltétek. A tanügy melletted állt, tekintetbe vették, hogy családod van, és tehetséges ember, nem rúgnak ki teljesen. Beleegyeztek, hogy a rajoni néptanácsnál dolgozzál planifikátor-statisztikusként. Ott kellett hagynom a tanügyet. És azután hallottam, hogy milyen nagy port vertek fel ebből az éneklés ügyből. Feldolgozták az egész Magyar Autonóm Tartományban. Fejek hulltak, nem is egy.

K. – Milyen volt néptanácsi alkalmazottként?

V. – Nem szerettem. Nem nekem való volt. Csupa számokkal volt dolgom. És hát amikor kiküldtek kuláklístát ellenőrizni Csomafalvára? Engem, akinek az apósa a másik rajonban, Csíkban, kulák volt. Milyen kellemetlenül éreztem magam, amikor a behívatott négy kulákot a néptanács elnöke mindenféleképpen lehordta a rajoni küldött előtt, vagyis előttem. De jött az ősz, kineveztek a gyergyószentmiklósi 5. számú négyosztályos iskola igazgatójának. De két nap múlva hívtak, hogy baj van. A dossziémat felküldték a párt-hoz, s visszadobták. Azonnal el kell menj. Én pedig állás nélkül maradtam. Jövök haza Gyergyóból, s összetalálkoztam Bálint Misivel, volt osztálytársammal, aki a tartományi pártbizottságnál volt. Elmesélem, mi történt. Felhívott egy megbeszélte időre, és neki köszönhetően álláshoz jutottam Csík rajonban (itt a részletes leírást lerövidítve közlöm – P.A.S.). János Pali volt a rajoni tanügyi osztály főnöke, aki már tudott a dologról, azzal fogad, hogy: Énekelünk, énekelünk, Székely himnuszt, Horthy Miklóst – de barátságos és jóindulatú volt, és segített. Kinevezett Bánkfalvára tanítani. Később elintézte, hogy Madarasra kerüljek.

K. – Itthon, gondolom, szívesen fogadtak?

V. – Hadd el, babám! Nem úgy volt az! Elkergettek. Hazajöttem, átvettem a VI. osztályt, mint osztályfőnök. Egyszer hívatnak a tanfelügyelőségre. Egy Simon nevű volt a főtanfelügyelő. Megnéz istenesen, s azt mondja: Miklós, neked Madarasról el kell menni, mert aki megpártol, az is úgy jár, mint a gyergyóiak. Mert olyan átirat jött, hogy ott nincs maradásod. Később megtudtam, hogy Gerő (megj. Mihály Gergely tanító, aki 1956 után

néptanácsítkár lett) udvarolt a későbbi feleségének, Líviának, és kellett az állás. Összejátzott Álózka Pistával, a községi párttitkárrel, jól befektettek, s elűzettek. Elhelyeztek Karcfalvára. Ott állapodtunk meg családotól. Tanítottam zenét, éneket, művelődési életet szerveztem. 1965-ben költözhettem vissza Madarasra. Ezúttal végleg. Ez volt a 17-ik költözésem, egy négygyerekes családnak.

K. – Nehéz volt mindezek után újra beilleszkedni itt?

V. – Nem volt könnyű, mert a kapott sebek nehezen gyógyultak. De nem ültem tétlenül. Nekem életcélom volt, a feleségemmel együtt, egy minél magasabb szintű műveltséggel rendelkező faluközösség megteremtése. Hogy mennyire sikerült, az kitűnik az elért eredményekből.

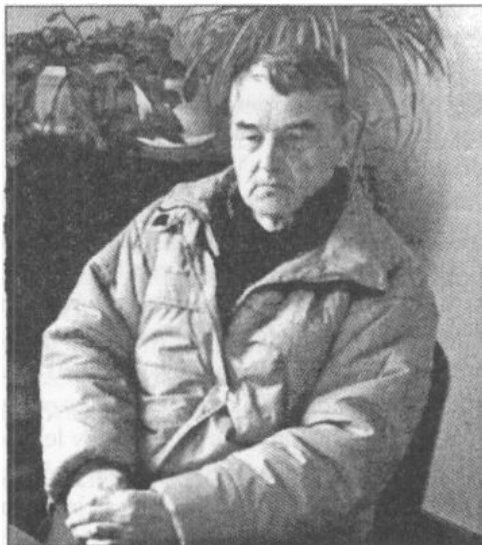
– Így van. Mindezekről részletesebben tájékozódhat az olvasó a művelődésre vonatkozó fejezetből.

ÖRDÖGH IMRE (67 éves), az ő szavaival élve, több évtizeden át Csikmadaras „szellemei tűzfelölése” volt. A helyi oktatás magán viseli személyisége bélyegét. Hosszú éveken át iskolaigazgatóként és irodalomtanárként oktató-nevelő társaival felemelte a madarasi iskola színvonalát, tekintélyt szerzett annak. Az utóbbi időszakban nemcsak tanár, hanem újságíró, lapszerkesztő és politikus tevékenységet is folytat. Szülőföldje, Csikmadaras gyümölcseinek tartja, vallja magát. Lokálpatriotizmusa mindig felül kerekedett, amikor nehéz pillanatokot kellett átélnie, mind neki, mind közösségének. Hűsége és ragaszkodása közösségéhez, feladatvállalása és szolgálata példaértékű. Küldetést érzett abban, hogy szolgálja közösségét, azonosuljon vele, vállalja gondjait, örömeit, küzdelmét a megmaradásért, a szülőföldön való boldogulásért.

K. – Hogyan és mikor lettél tanügyis?

V. – A Hargita megyei Csikmadarason születtem kisiparos családban. Általános iskolai tanulmányaimat itt a szülőfaluban végeztem, majd a csikszeredai tanítóképző több száz éves fennállása utolsó évében szereztem tanítói oklevelet. A katonai szolgálat után a Marosvásárhelyi Tanárképző Főiskola filológia karán, 1964-ben román–magyar szakos tanári képesítést kaptam. Kinevezésemet a szülőfalumba kértem, és itt is szolgáltam nyugalomba vonulásig, 2005-ig. 1965-től 33 éven át a Kiss Ferenc Általános Iskola igazgatója voltam.

K. – Milyen volt tanárnak lenni? Azért is kértem, mert én tanári diplomával a zsebemben sosem tanítottam általános vagy középiskolában. Nekem csak felnőttek jutottak, szakmai továbbképzőkön.

Ördögh Imre

V. – Pedagógusi hitvallásom alapvető attribútuma a szolgálat. Szolgálni az iskolát, de ugyanolyan mértékben a közösséget, melynek lelkiismeretévé kell válni. A nevelő kulcsfigurája egy közösségnek – vallom most is, s ez a felismerés főképpen a falusi településekre érvényes. A pedagógustól várják az eligazító szót, neki illő tudnia, hogy egy adott történelmi helyzetben milyen irányban kell elmozdulnia a közösségnek. Meggyőződésem, hogy a hivatásának élő pedagógus meg tud menteni egy közösséget a tévelygéstől, ha nem apad hűsége közössége iránt, ha vállalja annak identitását, akkor is, ha ezért az attitűdért naponta meg kell szenvednie, és ebből több hátránya születik, mint előnye.

A pedagógust küldetése elsősorban nevelésre sarkallja, a nevelés sarkköve az önazonosság megtartása. Hiszen nevelő nélkül egy település kifüzetlen marad. Ha nincs szellemi talajművelés, a közösség tagjai között felütheti fejét az identitászavar, fogyatékosná válik az önazonosság-tudat. Ugyanis nemcsak a föld, de az ember sem hoz termést, ha műveletlen!

K. – És mint igazgató?

V. – 33 éves igazgatói szerepemben olyan tanintézmény megteremtésére tettem fel életem, melyet sajátos jegyek, sajátos szín és íz jellemez, és minden más tanintézménytől elkülöníti az iskola személyisége, éppen a hozzáadott pedagógiai érték révén. Azon munkálkodtam évtizedeken át, hogy nyugodt, meghitt hangulatú miliőt, kedvező légkört és környezetet teremtsék, amelyben a gyermek és szülő megtapasztalja annak fészekmelegét, áldásos voltát, ahol jelen vannak a tradíciók, a bizalom fogódzója. Otthont teremtettem a tanintézményben a szép magyar szónak, hogy ne legyen hontalan – egy hontalan korban – az anyanyelv és vele együtt a közösség, enyhítve az evidenciát: az anyanyelv drámája a szabadság drámája.

Az általam vezetett iskola az etalon szerepét töltötte be a megye közoktatásában, az oktató-nevelői folyamat tárgyi feltételeinek és minőségi mutatóinak a tekintetében. Az iskola kiemelkedő eredményeivel, a továbbtanulók – főleg líceumokban, majd a felsőoktatásban – részarányának magas szintjével rácafoltt arra a közbeszédben lépten-nyomon utolérhető tévhitre, mely szerint a falusi iskolák ab ovo képtelenek felzárkózni a városiakhoz. Végzettjeik eleve hátrányos helyzetben vannak, sorsuk megpecsételődik már az általános iskolák padjaiban. Csíkmadaras határozottan hátrányos helyzetében, nemcsak a kisebbségi létből adódó hátrányokat kellett hogy legyőzze, hanem községi rangjától erőszakkal megfosztott, falusi sorsba taszítottságával járó jogfosztottságát. Ebben a helyzetében, amikor csak az iskolája maradt, a településnek az iskola mentsvárává vált, táplálta tovább a közösségben a megmaradás hitét, azt a meggyőződést, hogy az iskolája révén jövőt teremthet magának. És teremtett is, mert az esélyegyenlőség hiányát tudta pótolni több tudással, versenyképességgel, szellemi utánpótlással és a hely szellemével.

K. – És az elismerés elmaradt?

V. – A tanári katedrán elért eredményeimet, az iskola vezetésében tanúsított erényeimet az Oktatási Minisztérium Kitüntetett tanár címmel ismerte el, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSz) Ezüstgyopár díjjal jutalmazta, melyet a 2000. évi, Szóvátán szervezett Millenniumi ünnepek alkalmával vehettem át. Ezúttal nemcsak tanári munkámat, hanem a magyar pedagógusok érdekvédelmi szervezetében szerzett érdemeket is elis-

merték, hiszen alapító tagja vagyok az RMPSz-nek, és Hargita megyei tisztségviselője is az 1991–2002 időszakban.

K. – Tudom, hogy nem veted meg az írást. Ennek bizonyítéka a terjedelmes iskolatörténeti fejezet is, és nemcsak. Miről szeretsz szívesebben írni?

V. – Újságírói tevékenységemet kötetet kitevő írások fémjelzik. 1966-tól közlök, elsősorban pedagógiai cikkeket. Írásaim hazai és magyarországi lapokban jelentek meg, de különösképpen a *Hargita* és *Hargita Népe*, valamint a *Tanügyi Újság* és a *Közoktatás* című napi-, illetve havi lapokban, amelyeknek külső munkatársa voltam. Főleg esszéket, tárcákat, jegyzeteket és útirajzokat közöltem. Tanulmányaimban, melyek közül többet a szerkesztőségek vitaindítónak szántak, pedagógusi ars poeticámat, nézeteimet fejtettem ki, a kisebbséghez tartozó nevelők népnevelői szerepét és társadalmi felelősségét feszegettem egy totalitárius, elnemzetietlenítő történelmi korszakban, a rendszerváltás után, a részben megváltozott politikai-társadalmi kontextusban. Írásaim nagy port vertek fel a magyar pedagógus társadalomban, vitaindító tanulmányaimra sokan reflektáltak, hónapokon át folytattak eszmecsere-t a lapok hasábjain.

Amikor a kommunista diktatúra fénykorát élte, amikor a nacionalista hatalom rávetette magát a magyar nyelvre, hogy teljesen háttérbe szorítsa és megszüntesse, mint kommunikációs eszközt, az oktatás szaklapjában, a *Tanügyi Újság*ban sorozatosan szóvá tettem az anakronisztikus szemléletre alapozott anyanyelvi oktatás buktatóit, nyelvbütítést eredményező szakmódszertan fiaskóit. A „nyelvtanozó” tanórák helyett a nyelvvél való bibelődést, a gyakorlati élő nyelvhasználat készségének, a nyelvi kompetencia képességének a kialakítását szorgalmaztam, a szövegvizsgálat és -értés, a szövegszerkesztés és -alkotás révén.

K. – Hogyan lettél lapszerkesztő?

V. – Csíkmadarason, amikor a település kínkeservesen visszaszerezte községi státusát, közéleti lapot indítottam *Csíkmadarasi Súlyom* címmel. Fórumot, médiumot szándékoztam adni a közösség kezébe, mely betölti az információ-hordozó szerepét, kommunikációs eszközként szolgál a közösség tagjai között. Ugyanakkor a nemzeti értékek, a hagyományok megőrzésének, jövőbe való átmentésének és fejlesztésének a feladatát is magam elé tűztem, de szolgálni kívánom a hely identitását, a közszellemet és -erkölcsöt. Ezért lettem a közéleti havi lap főszerkesztője.

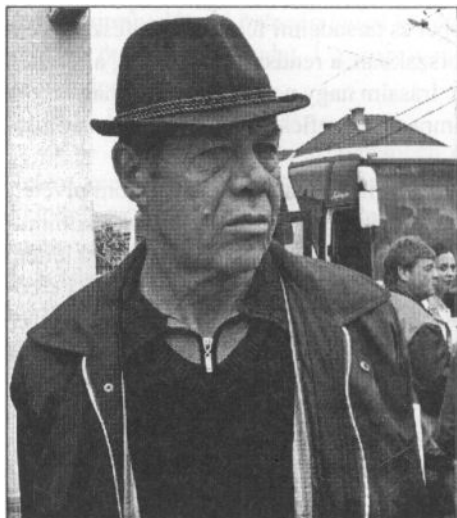
K. – Bekapcsolódtál a politikai életbe, méghozzá radikális nézeteket vallva. Mi készített erre?

V. – Az 1989. évi decemberi fordulat után elérkezettnek láttam az időt, hogy politikai eszközökkel is szolgáljam a hányatott sorsú közösségem. Ezért léptem a politika porondjára, és vállaltam politikai és közéleti szerepet. Úgy éreztem, ott kell politizálni, ahol a hazával baj van. Részt vettem az RMDSz mint a romániai magyarság érdekvédelmi és képviselői szervezetének a megalakításában és a magyarság jogainak visszaszerzéséért folytatott következetes politikai harcában. Már 1989 karácsonyán a település, a helyi RMDSz-szervezet elnökévé választottak, pillanatnyilag is betöltöttem ezt a tisztséget. 1991 és 1996 között a Csíki Területi Szervezet alelnöke, 1996–2002-ig e szervezet választmányának alelnöke, 2002–2004 között a Területi Képviselők Tanácsának elnöke, pillanatnyilag a választmány tagja vagyok. Négy éven át, 1992 és 1996 között a Szövetségi Képviselők

Tanácsának (SZKT) önkormányzati képviselője voltam, az Erdélyi Magyar Kezdeményezés (EMK) RMDSz-platformnak alapító tagja vagyok.

K. – Van még más elfoglaltságod is?

V. – Alapító tagja és tiszteletbeli elnöke vagyok a helyi Szent Antal Humanitárius Egyesületnek. Tisztséget vállaltam az önkormányzatokban is azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a szülőfalum ellen elkövetett visszaélések jóvátételén munkálkodjam. Két választási cikluson át (1992–2000) a Hargita Megyei Tanács választott tagjaként is tevékenykedtem. Közszeplői tisztségeimet latba vetve elősegítettem szülőfalum községi rangjának visszaállítását, és önkormányzati tisztségviselőként az újszülött község talpra állását.

Sándor János fényképe

SÁNDOR JÁNOS, más néven Rózsi János (57 éves) a közbirtokosság elnöke. Vele 2006. március 23-án tekintettük át az általa vezetett társulat egy-két égető gondját. Alulról indult, és keményen megdolgozott azért, hogy a tagság bele helyezett bizalmát megszilárdítsa. A beszélgetés során megbizonyosodhattam arról, hogy a szíven viseli a közbirtokosság minden gondját, arra áldozza minden idejét. Minden lehetőséget megragad a társulat teljes vagyonának a visszaszerzése érdekében. És el kell ismerni, nem eredménytelenül. A kezdeti nehézségek után sikerült eredményessé tennie a birtokosságot.

K. – Eddigi életed mennyire kötődött Madarashoz?

V. – 1964-ben mentem mezőgazdasági (gépészeti) szakiskolába, Csíkszeredába. Hároméves szakiskolát végeztem. 1967-től dolgoztam a madarasi mezőgazdasági gépészeti állomáson. 1976-tól 1980-ig karbantartó voltam, 1983 után a téésznél farmerkódtam (brigádos) annak felszámolásáig. 1992-től 1995-ig a Másodhatár részen a felcsiki hatközség területén legelő-s-erdész voltam, fel Szentdomokosig, 1995–98 között pedig a Dánfalva-Madaras részen, 1998-tól 2001 végéig családi vállalkozásban gáttereskedtem, 2001. december 21-én megválasztottak közbirtokossági elnöknek.

K. – Milyen volt a közbirtokosságnál az újraindulás?

V. – Madaras közbirtokossága a vidék egyik legnagyobbika. Területünk legnagyobb része a Másodhatárban van. Amikor átvettem a közbirtokosság vezetését, az erdők egy része már visszakerült a birtokossághoz, de a Másodhatárban lévők nem teljesen. Legtöbb gondot ezeknek a területeknek a visszaszerzése jelentette, azoké, amelyek Hargita megye és Neamț megye határövezetében található. Én viszonylag előnyös helyzetben voltam, mert úgy ismertem a vidéket, mint a tenyerem. Tudtam, mi hol van, részben tapasztalatból, részben édesapám és több társa felvilágosítása révén. Ennek a kérdésnek a tisztázásában

segítettek az erdészeti közegeknél dolgozó régi ismerőseim, hiszen ezelőtt hivatalos kapcsolatban voltam velük tisztségem révén. Tapasztalatom nagyban segített a visszakapandó területek kihatárolásánál, engem ugyanis nem tudtak félrevezetni. Nekem hiába kezdtek mondani, hogy ez a patak, pl. Pávásnak nem a középső, hanem az alsó ága, mert én a térképen is és a helyszínen is a régi határjeleket pontosan tudtam azonosítani. Így néhány esetben a közbirtokosságnak sikerült több tucat hektárnyi területet visszaszerezni. Így szereztünk vissza részeket a Három-kút (Csicsajos) részen.

K. – Élvezed a tagság bizalmát?

V. – A döntő többségét igen. Ezt igazolja a februárban történt vezetőségválasztás, amikor a jelöltek közül a legtöbb szavazatot kaptam. A megválasztott vezetőség pedig egyhangúlag engem tett elnökké.

K. – Említetted, hogy a terület szinte egészét sikerült visszaszerezni. Melyek azok?

V. – A Másodhatár részen visszavett erdők: Naskalat 192,70 hektár, Pávás (Bustuyhán) 221,90 hektár, Három-kút 588,90 hektár. Ez összesen 1003,50 hektár, ami már üzemtervezve is van. Az idén telekkönyveztetjük is. Jelenleg a két határon visszavett erdő 3801,53 hektár. Visszavett legelőnk van összesen 1161,15 hektár, amiből 841,90 hektár Madaras I-ben, 105 Naskalaton, 60,10 Páváson és 154,15 Három-kúton. A 247/2005-ös törvény értelmében még visszakértünk az I. határrészen Kétág-sorkán 229,60 hektár erdőt és Póka-észtkával nevű helyen 102,19 hektár legelőt. Ez utóbbiak miatt a rákosiakkal vagyunk nézeteltérésben. Ugyanakkor visszaigényeltük a visszavett erdőkön található épületeket is.

K. – Az általad most említett törvény értelmében a 20 hektárnál több erdő és legelő tulajdonjoggal rendelkezők, mintegy 25 személy is visszaigényelte a teljes közbirtokossági tulajdonát. Milyen állapotban van a kérések elintézése?

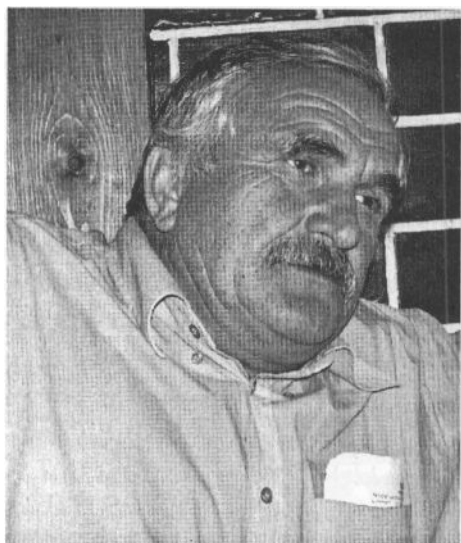
V. – Valóban van két tucat ilyen kérés. Sajnos, azoknak felénél a helyzet nem tiszta. Több esetben egy örökös után többen is visszaigényeltek jogot. Olyanok is, akik nem közvetlen örökösök, más esetben pedig egyesek a többi örököst szeretnék kizárni. Amíg ezek a kérdések nem tisztázódnak, a tulajdonosok lajstromát nem tudjuk véglegesíteni, és jövőhagyásra előterjeszteni. De remélem, hogy ez az ügy még a tavasz folyamán elintéződik.

K. – Hogyan képezed el a közbirtokosság jövőjét?

V. – Ez nehéz kérdés. Van, ami tőlünk függ, van, ami nem. Egy biztos. Idővel az erdő jelentősége csökkenni fog. Nagyobb teret kap a vadászat, hiszen a vad után is nagyon szépen lehet keresni. És ott van a turizmus, valamint a különböző mellékfoglalkozások és szolgáltatások. Ezekre kell mind nagyobb hangsúlyt fektetni. Az erdőből való jövedelem azért is fog csökkenni, mert az EU követelményeknek megfelelően védett erdőket fognak kijelölni tőlünk is, ami csökkenti a kitermelhető erdőterület nagyságát.

K. – És szervezési téren? Hiszen a jelenleg érvényes szervezeti szabályzat és annak alapján működő vezetőség felállítása százéves múltra tekint vissza, és túlhaladott. Új szervezetre volna szükség. Egyetértesz?

V. – Valóban, nekünk is alkalmazkodnunk kell majd az új követelményekhez, ami szervezeti szabályzatmódosítást is követel.

Miklós Géza

MIKLÓS GÉZA polgármesterrel Csíkmaradaron 2005. szeptember 8-án beszélgettünk hosszasan.⁹

Javakorabeli férfi. Határozott fellépésű, egyenes beszédű, bátor kiállású ember. A beszélgetőtárs már az első mondatok elhangzása után érzékeli, hogy nagy szaktudású, tapasztalt közösségvezetővel van dolga. Az a pár év, amióta a község élén áll, meg is látszik a hivatal tevékenységén, és magán a településen is. Irányításával néhány év alatt több olyan komoly anyagi befektetést sikerült megvalósítani, amit csak jó kapcsolatokkal rendelkező, tapasztalt manager érhet el. De gondjairól, terveiről, természetesen, megvalósításairól beszéljen ő maga.

K. – Mióta lettél a település első embere?

V. – Ez egy kicsit túlzás. 2002. április 14-étől vagyok polgármester és ennyi. Hogy ki a falu első embere, azt nehéz eldönteni. Úgy

gondolom, többen is elvitathatják ezt a címet. Maradjunk abban, hogy addig, amíg ebben a tisztségben vagyok, én vagyok a község önkormányzatának választott vezetője, tősgyökeres madarasi.

K. – Valamikor volt falus bíró, községi bíró, majd elnök elvtárs, ma pedig, polgármester. Ez utóbbi az általad betöltött tisztség megnevezése. A falusfeleid hogy szólítanak, amikor ügyes-bajos dolgaikkal hozzád fordulnak?

V. – Vagyok elnök úr, vagyok polgármester úr, s vagyok Géza.

K. – Főként a kortársaid szólítanak Gézának?

V. – Az idősebbek és a korombeliek Gézának vagy polgármesternek szólítanak. Mindez engem nem zavar. Az elnök úr a letűnt rendszer maradványa, s van, amikor kijavítom, hogy én nem vagyok elnök. De nem mondhatom, hogy zavaró, mert ők így szokták meg.

K. – A polgármester egy falu, község, közösség vezetője. Ez pedig rendkívül fontos felelősségekkel járó tisztség, talán több is annál, hivatás. Amikor megpályáztad, számítottál arra, hogy milyen nehézségekkel jár?

V. – Nem mondhatom, hogy előre megbeszélt dolog volt. De a családommal egyeztettem jelentkezésem előtt. Tudtam, hogy ez egy felelősséggel járó munka, kemény odaadást igényel. Most sem tudok mást mondani, minthogy így van. Az a sokféle feladat, ami egy újonnan választott polgármester nyakába szakad mindjárt megválasztása után, nehéz helyzettel állít szembe bárkit. Még egy közigazgatásban jártas embert is. Bizonyos fokú tapasztá-

⁹ A kézirat nyomdába adásakor Miklós Géza, mindnyájunk sajnálatára, már nem polgármester. 2006. március 1-jével a Hargita Megyei Vízügyi Igazgatóság igazgatója lett.

lattal én is rendelkeztem, hisz felelős beosztásban dolgozó szakember voltam hosszú éveken át. De a polgármesterség az valami más. Tapasztalt gazdának, jó emberismerőnek kell lennie. Megértőnek, de nem elnézőnek, határozottnak, a választópolgárok érdekeit védőnek, de nemcsak az egyénének, hanem a közösségének is. A felelőségek lajstromát még hosszsan sorolhatnám. Még egyre térnek ki csupán, a hátrányaira, ami kihat, sőt megváltoztatja életritmussomat, az eddigi családi viszonyaimat. Mert a választó polgárainnal szembeni kötelesség háttérbe szorítja, kiiktatja az enyémet, ami mindennapi lemondásokkal jár. Egy polgármesternek nincs szabadnapja, munkával tölti a szabadságát. Vasárnap is elsősorban polgármester, s csak azután magánember. Ennek ellenére, az emberek életét megkeserítő földügyet (föld visszaszolgáltatást) kivéve, állítom, hogy a polgármesterség szép hivatás, mert aki szívből végzi, az látja annak gyümölcsét is.

K. – A választáskor volt ellenjelölted?

V. – Az előválasztáson igen. Az RMDSz tartott előválasztást jelöltje kiválasztásáért. Itt ketten voltunk. Én kaptam a nagyobb bizalmat. De mivel a község választások közötti időben vált önállóvá, a prefektus engem jelölt ki polgármesternek a választások megejtéséig. Ősszel volt a hivatalos választás, akkor váltam választott községi előjáróvá.

K. – Köztudott, hogy magas képzettségű szakember vagy, mérnök. Vezető funkciót is betöltöttél megyei vállalatnál, számomra meglepő volt a községi polgármesterség elvállalása. Mi volt a fő indíték arra, hogy ezt a tisztséget elvállald?

V. – Nemcsak neked ez a véleményed, hanem sokaknak. Az, ami szakmám és munkahelyem otthagyasára készítetett, azt a hivatással tudnám indokolni. A közösségért tenni valamit olyan fokon, amilyenén arra képességemből futja. Csíkmadarast előbbre vinni, olyan szintre emelni, amilyent megérdemel. Másodszerre volt 1968-tól 2002-ig, s ez az időszak visszafejlődést jelentett a falu számára. Ebből az állapotból kimozdítani, előre léptetni.

K. – Mi igaz abból a szólásból, amelyet a faluban hallottam, hogy Miklós Géza szerint Csíkmadaras a világ közepe?

V. – Hát, ezt most is így mondom. Nagyon szeretem a községemet. Amikor székesfehérvári vendégeink voltak, olyan fogadtatásban volt részük, amely „rádöbentette” őket, hogy ez így is van. Annyira pozitív volt a tapasztalatuk, hogy érezték, Csíkmadaras egy központ. Nem ipari, városi szempontból nézve, hanem emberi, természeti, népközösségi szempontból. Mondhatom, Csíkmadarasnak olyan faluközösségi adottságai vannak, amelyeket csak ők tudnak nyújtani. Máshol ezt nem kapod meg. Nem mindegy, hogy a faluba érkező idegent miképpen tudják fogadni. Úgy, hogy máskor is szívesen visszatérjen.

K. – Térjünk még vissza a polgármesterséged kezdeteire. Amikor beültél a polgármesteri székbe, mit tekintettel elsődleges feladatodnak? Miket kell megvalósítani a község érdekében?

V. – Székhely, községháza már nem létezett. Így az első kérdés ez volt. Gazdaként gondolkoztam. Az ember a szerint értékelhető, ahogyan a gazdaságot szemmel tudja tartani. Tanácsházat, polgármesteri hivatalt, tradicionális néven községházát kellett biztosítsunk. A község tulajdonában lévő félig kész emeletes épületet kellett funkcionálissá tegyük. Négy hónap alatt sikerült beköltöztethetővé tegyük, de nem akármilyen épületként, hanem a Hargita megyei községi székhelyek sorában az elsők közé került. Jól kivitelezett, megfelelő berendezésekkel ellátott, és funkcionálisan jól kihasználható.

K. – Hogyan sikerült a kiadásokat fedezni? Állami, megyei, községi vagy közösségi támogatással?

V. – Hosszú folyamat eredménye ez. Már 1991-ben elindítottuk a községi önállóság elnyerésének igénylését. Egyesekkel már ekkor biztosra vettük, hogy ez sikerülni fog. És voltak olyan „Bartó Jóskák”, akik már hozzáláttak a megalapozáshoz. Ebben az épületben volt az orvosi rendelő is. Egy adott pillanatban jött a doktornő, hogy be kell zárják a rendelőt, mert nincs víz. Bartó Jóskával elmentünk a megyei pénzügyigazgatósághoz, s kaptunk tízmillió lejt e célra. Ebből végül húszmillió lett. A következő lépésként ugyancsak a pénzügyigazgatóságtól kértünk pénzt az egész épület használhatóvá tételére. Válaszként megkérdezték, hogy van-e erre elfogadott terv. Albert Marci két hét alatt elkészítette az igényelt tervet, amelyet sikerült elfogadtatnunk. Amikor a jóváhagyott tervvel jelentkeztünk a pénzügyigazgatóság igazgatójánál, nem akarta elhinni, hogy ez ilyen rövid idő alatt lehetséges volt. Akkor nem tudtak pénzt adni, de két év múlva adtak pénzt a javításra, a következő évben már többet kaptunk. Ekkor már összekülönböztünk a dánfalviakkal, ahol a községközpont volt. Odáig fajult az ügy, hogy a tanácsosaink majdnem lemondtak. 2000-ben a választásokkor polgármester-csere történt. Az új vezetőségben tanácsosaink elérték azt, hogy a községi hivatal is anyagiakkal járuljon hozzá a madarasi székház költségeihez. Ekkor a községi legelői pénzből levakolták az épületet kívül-belül. Az önállósulásakor részben a költségvetésből juttattunk a munkálatok befejezésére, részben magán-támogatásból. Így alakult ki az épületünk mai formája. Ez volt az indulás. Szerettünk volna, és szeretnénk továbbra is egy komplex faluközpontot kialakítani. De ahhoz sem anyagi fedezet, sem megfelelő terület nem áll rendelkezésünkre. Így szétszórta találhatók a köztisztviselők, nincs egy igazi faluközpont. Hosszútávon azonban továbbra is szem előtt tartjuk ezt az igényt. Ha jól megnézzük, Madaras középületei Újfaluban vannak az országút mentén, és nem a falu közepén. Az új központ kiépülésére is inkább itt van lehetőség. Talán az Olt és a Madaras-patak összefolyásánál (új kultúrotthon vagy művelődési központ, piac stb), már vásároltunk is e célból az „örményektől” egy hektárnyi területet.

K. – Következő lépésként – nem fogom bolygatni a földvisszajuttatás kérdését, amely megkeseríti a polgármester életét – szeretném, ha áttekintենék azokat a teendőket, amelyek megvalósítása rendkívül fontos és rövid idő alatt megvalósíthatók, vagy már meg is valósultak.

V. – Ez nemcsak a polgármester dolga.

K. – Ez igaz. De egyszerre ezekről a kérdésekről lehetetlen több emberrel beszélni, hanem csak eggyel, a legkompetensebbel. Én a polgármestert kérdelem, mert ő képviseli a közösséget.

V. – 2002 őszétől a községnek tanácsa is van. Ez a tanács, közösen a polgármesterrel olyan közösségi dolgokat igyekszik megoldani, amelyek eddig nem léteztek.

K. – Milyen kihívások elé nézett az új község?

V. – Madaras lakossága az utóbbi tíz évben 200 személlyel csökkent, évente 18–20-szal. Ennek megvannak a gazdasági okai is, ami főként az elköltözésben nyilvánult meg. Emellett pedig az elhalálozások, a kevés gyerekszületés. A helyzet javítása érdekében elhatároztuk a fiatal családok gondjainak csökkentését egy napközi otthon létesítésével. Elértük azt, hogy itt működjön a körzeti állandó orvosi ügyelet és mentőállomás. Ami azt jelenti,

hogy Csicsótól Szentdomokosig innen biztosítják az állandó sürgősségi szolgálatot, bevetésre kész mentőkocsikkal.

K. – Ez véletlen szülemény, vagy tudatos tevékenység eredménye?

V. – Ez tudatos, kemény munkának az eredménye. Nem máshol lett, hanem itt. Madarason. Léteztek bizonyos feltételek, amelyeket Madaras mindenekelőtt teljesített. Ha valaki megkérdezi, hogy mi tevékenységem tetőpontja, nyugodt szívvel állítom, hogy ez volt. Állandó orvosi szolgálat, hat orvos, 4 mentős, 4 asszisztens.

K. – Egy átutazó a polgármestert rendszerint a település útjainak a minősége alapján minősíti. Ha rosszak az utak, nem megfelelő a polgármester. Madarason ez hogy van?

V. – Ez egy állandó gond és veszélyesség. Utóbb több utcát feljavítottunk (a falu közt még nem beszélhetünk aszfaltozott burkolatról, az a távoli jövőbe vész). Most a sáncok kitarításával, illetve az eltüntetett, betömött sáncok kiásásáért gyömöszölöm a lakosságot. Mert ez nemcsak közérdek, és nem is a polgármester hobbija, hanem egy olyan szükséglet, amelyet az utóbbi esős időszak igencsak előtérbe hozott, minden gazda érdeke, hogy a felesleges víz minél hamarabb lefolyjon az árkokon.

K. – Még egy kis ideig maradjunk a víznél. Még hozzá az ivóvíznél. Tudjuk, hogy Madarasnak megfelelő ivóvíze nincs, nem is volt. (Szerencsére borvízforrások igen.) Mi is az ivóvizet, a főzésre használható is, a harmadik szomszédból hordtuk. Ezen az állapoton mennyire sikerült változtatni?

V. – A kutak vizén nem lehet változtatni. A 2002-es adatok szerint a Csíkmadaras kútjaiban lévő víz egészségügyi szempontból ihatatlan. Ennek két oka van. A szennyödrök nem összpontosítottak, hanem helyi, családi jellegűek, és teljesen befertőzték az altalajt. Azonkívül pedig, a nem meg gondolt vegyszerezéssel ugyancsak az altalajban lévő vizek szennyeződtek. Nagyon nagy a nitrát és nitrit tartalmú anyagok mennyisége a vízben. Szerencsére Ördögh Imre segítségével, egy megnyert pályázaton keresztül a világbanki pénzből megoldódott a vízellátás, utcai kutakkal. Ami 100%-ban nem oldja meg a vízellátást. De a holtpontról kimozdultunk. Most van a véglegesítés fázisában a vízellátás kiteljesedésének kérdése. És remélem, jövő ősszel már tiszta víz fog folyni a kutakból. És amikor megkapjuk az egészségügyi jóváhagyást, mindenki bekötheti a lakásába is az ivóvizet. Természetesen, egy bizonyos összeg ellenében.

K. – Honnan jön a megfelelő víz?

V. – Ebben a pillanatban Csíkdánfalván két kút van. Ott helyben tisztítódik a víz, majd tartályba szivattyúzva szabadesésben folyik vezetéken ide. Jelenleg még magas a vastartalma, de ha ezt is megoldjuk, akkor az európai normáknak is megfelelő lesz.

K. – A helyi önkormányzat mennyire önálló pénzügyileg?

V. – Az önkormányzat pénze két úton érkezik. Az első a helyi adók és taxákból, a második a megyei tanácstól. Mindez a pénz a túlélésre elegendő csak, fejlesztésre nem. Amikor egy infrastrukturálisan lerobbant helységről beszélünk, akkor ez egyáltalán nem biztosítja azt az összeget, amivel előbbre haladhatunk. És itt jön be a rendkívüli fontossággal bíró plusz bevétel, amelyet pályázatok révén szerezhetünk meg, ha elég szemfülesek és leleményesek vagyunk. Csak példaképpen. A csatornázás 36 milliárd lejbe került (most már mondhatjuk, hogy régi lejbe). A község évi bevétele 3 milliárd. Tehát, ha nem juthat-

tünk volna pályázaton megszerezhető támogatáshoz, 12 év jövedelmét kellett volna csak erre fordítanunk.

K. – Vannak jó adófizetői a községnek?

V. – A jelenlegi törvénykezés szerint adót kell fizetni az önkormányzatnak a föld után, az épületek után és az autók után. De a jövedelem után nem. Ez utóbbi utáni adót nem a helyi tanács kapja. Abból csak központi visszaosztás szerint juttatnak valamennyit. Ez Csíkmadaras esetében mintegy 75–80 millió lejt jelent (régi lejben). Madarason sok vállalkozó van, de ez nem tükröződik a költségvetésünkben. Nem mindenik nekünk fizet adót, mivel székhelye máshol van nyilvántartva.

K. – A község művelődési életét mennyiben tudja az önkormányzat segíteni?

V. – Községünknek nem lebecsülendő művelődési élete volt és van. Van népi együttesünk, fúvós zenekarunk, van vonós zenekarunk, van egyházi kórus. Az önkormányzat a művelődési életet anyagilag lehetőségeihez képest segíti.

K. – Részt vett a polgármester is valamelyik külföldi úton?

V. – Hogyne. Most voltam együtt a csapattal, a népi zenekarral. A testvérfalvainkat látogattuk meg. Egy szenzációs csapattal voltam kint. A fellépések szó szerint fergetegesek voltak. Ezt bizonyítja a sok taps, az elismerő, méltató szavak.

K. – '89 után Erdély-szerte sok testvértelepülési kapcsolat született. Ez történt itt is. Ezek a kapcsolatok ma is fennállnak?

V. – Kronológiai sorrendben az első testvérfalu-kapcsolatunk Apostaggal jött létre 1991-ben. Következett Bácsmadarassal 2002-ben, Ádáddal 2004-ben.

K. – A kapcsolatfelvevésben Madaras volt a kezdeményező?

V. – Nem, mi voltunk a megkeresettek.

K. – Ez azt jelenti, hogy Csíkmadaras nem egy eldugott falucska?

V. – Úgy tűnik. Még több kapcsolat-kialakító ajánlatunk is van, főként magyarországi településekkel. Sajnos, mindennek nem tudunk eleget tenni.

K. – A testvérfalu-kapcsolat tulajdonképpen miből áll?

V. – Kulturális, gazdasági és turisztikai. Pillanatnyilag a kulturális a legintenzívebb. Turisztikailag van már oda-vissza kapcsolat, kölcsönös előnyökkel. Onnan ide jönnek nyaralni, innen pedig mennek. Ez a kapcsolatrendszer még gyerekcipőben jár, de már kezd kifejlődni.

K. – Ez gyerek, illetve iskolás szinten mozog, vagy a felnőttek is bekapcsolódtak?

V. – Előbb a gyerekek nyaraltatásán volt a hangsúly, de most már áttevődött a család-kapcsolatokra. A fő cél a faluturizmussá fejlődés.

K. – Mit nem sikerült teljesíteni?

V. – A gyerekeknek napközit, az időseknek öregotthont szeretnék létesíteni. Láttam és tapasztaltam ezt külföldi útjaim során, hogy e téren mennyire lemaradtunk. Mi nagyon keveset foglalkozunk az idősekkel. Még a magyaroknál is minden településen idősek otthona van. E kérdést kétféleképpen látom megvalósíthatónak. Első lépésként létrehozni az idősek házát. Az épületet megvásárolja a helyi önkormányzat, és berendezi. Itt az idősek összejöhetnek, valaki naponta programszerűen foglalkozna velük, napi 12 órán át. Esetleg itt ebédet is lehetne biztosítani. Megfelelő épület után már érdeklődünk. Remélem, eredménnyel. A második

fázisban jöhet szóba egy öregek otthona, ami már egy komplexebb létesítmény, amely a rászorulóknak otthona lenne.

K. – És milyen jövő vár az ifjúságra?

V. – Van népi együttes, van hokicsapat. Most próbálkozunk egy judo-szakosztály beindításával. Hasznos elfoglaltságot kell biztosítsunk a fiatalok számára.

K. – Csik hideg vidék, a hosszú telek hazája. Nem kellene több hangsúlyt helyezni a téli sportokra, úgy általában? Hiszen a felcsiki öt-községnek van már műjégpályája is Karcfalván.

V. – Van, de nem elégítette ki elvárásainkat. Egyébként is itt egy gyerek nem a műjégpályán tanul meg korcsolyázni, hokizni, hanem a természetes jégen felcseperedő korában.

K. – Igen, de Madarason nem fagy be az Olt. Nincs megfelelő természetes, nagyobb felületet borító jégtakaró.

V. – De van jégpálya itt is, Dánfalván is. És a megyében több helyen. Igaz sajnós az is, hogy ez a sport az időjárástól nagymértékben függ. Van, amikor van jegünk négy hónapra át, de van, amikor csak egy hónapig.

K. – Bizhatunk abban, hogy a nagy hokicsapatok utánpótlásához Madaras is hozzájárul.

V. – Már most is hozzájárul. Budapesten hokizik egy itteni fiú, aki itt tanult meg korcsolyázni.

K. – Mint polgármester, mit szeretnél a közeljövőben még megvalósítani?

V. – Amikor polgármester lettem, azzal az elképzeléssel fogtam munkához, hogy Csik-madaras infrastrukturálisan olyanná váljon, mint egy város. Ez nem jelent egyebet, mint víz, csatornázás, gázbevezetés, telefonhálózat, jó utak. Végül, a Madaras-patak szabályozása és a legelők feljavítása.

K. – Számíthatunk arra, hogy a Madaras-patakan megépített gyűjtőgát partján nyaralni, esetleg fürödni fogunk?

V. – Halálkanyarnál? Nincs kizárva. Ígéret és részünkről remény van rá.

K. – Mit jelentett Madarasnak az utolsó árvíz?

V. – A júliusra gondolsz? Különböző nálnak az árvíz „nem gond”. Azért nem gond, mert nálunk minden évben árvíz van. Tehát nálunk az ilyesmi nem újdonság. Szó szerint merem állítani, hogy nálunk, amikor szó van árvízről, a tehenek, lovak mennek is ki az istállóból. Máshol 50 évben van egyszer, nálunk minden évben. Nálunk az a furcsa, ha nincsen. Ilyen Madaras fekvése. Átszeli az Olt, nyugatról pedig a Hargitáról lefolyó bővizű Madaras-pataka. Udvarok, veteményes-kertek, épületek, hidak és utcák-utak megromlása, a termény tönkretétele rendszeres.

K. – Jelentett valamelyes javulást, hogy a Madaras-patak bizonyos szakaszait kibetonozott mederbe fogták?

V. – Hát ez egy óriási munka volt. Meghatározó jellege volt egyes részek árvízmentessé tételében. Azok a részek ugyanis a víz sebességének gyorsulásával védettekké váltak. Jelenleg is folyik a patak faluközi két ágának a szabályozása, az Oltba történő befolyástól kiindulva egészen a faluba érkezéséig. Véleményem szerint ezzel a patak okozta árvízveszély 80%-át sikerül elhárítani. A hóolvadáskor, torrenciális esők esetében az árvíz ellen

tehetetlenek vagyunk. Még az a szerencsénk, hogy nálunk nagyobb erdőirtás nem volt, mert akkor még nagyobb veszélynek lennénk kitéve.

K. – Az '50–'80-as években több vízgyűjtő építési terv, patakszabályozási kezdeményezés is született. Még kis vízerőmű sorozat építése is szóba került. Láttam is ilyen terveket. De egyik sem valósult meg. Van reális esély egy vízgyűjtő építésére?

V. – Igen. 80%-a az árvízveszélynek lenne elhárítva a patak faluközi részének szabályozásával. Marad a 20%. Erre született egy merész elgondolás. Madaras mellett, az erdő alatt Madaras-patakára egy vízgyűjtő gátat építeni, ami felfogná a plusz vizet. Ez védene árvíz ellen és turisztikai központ kialakítását is lehetővé tenné.

A beszélgetéseket nem fejezhetjük be anélkül, hogy ne váltanánk néhány szót a fiatalabb korosztályok képviselőivel is. Elsőként **JÁNOS SÁNDOR** községi jegyzőhöz fordulok, aki szerény, halk szavú, barátságos fiatalember.

János Sándor

V. – Ezen sokat gondolkoztam. Van jelene, sok gonddal. Lesz jövője is. Mint új közigazgatási egységnek nagyon sok megoldanivaló kérdés áll előttünk. Sok feladat szakadt a vállamra. Ezek között a föld visszaszolgáltatásának kérdése, az állandóan változó törvények által szabályozott ügyek megoldása. Hiszen jogi szempontból rám hárul egy sor feladat. Az állam lehetőséget ad a kisebb közösségek autonóm működésére, de ez plusz terhet ró minden egyes madarasi lakosra. Hála Istennek, az új generáció az idősebbek nyomában van, és remény van a jövőben. De egy jó vezetőségre ezután is szükség lesz. Meg kell találni a módját, hogy a fiatalok megtaláljanak mindent, ami őket érdekli, és itt fogja tartani. A szülőföldre gondolva könnyebben megtalálják az élet értelmét.

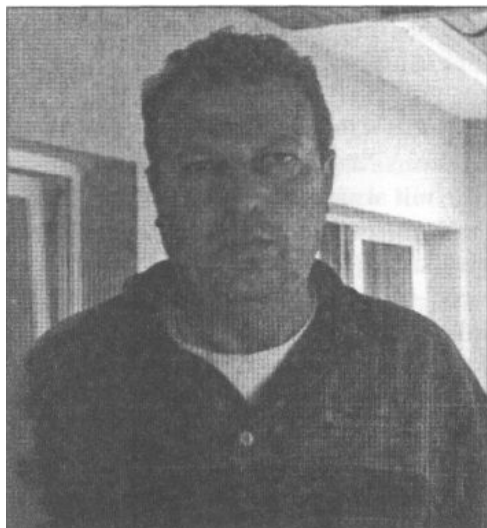
K. – Sándor, hogy lettel te a községi igazgatás egyik alapembere, a törvényesség öre?

V. – 26 éves vagyok, és a jegyzői teendők ellátását biztosítom. Felelősségteljes tisztség, de úgy érzem, hogy megvan hozzá a felkészültségem. A Márton Áron Gimnázium elvégzése után 1999–2003 között jogot végeztem Kolozsváron. Az egyetem elvégzése után szívem visszahúzott a családom, barátaim és ismerőseim közé, Csíkmadarásra. Akkor elődöm éppen nyugdíjba ment, és kihasználtam a lehetőséget, hogy helyébe léphessek. A formalitások megtétele után sikerült a csíkmadarasi jegyzői tisztségbe lépnem.

K. – Hogy érzed magad ezen a felelősségteljes munkahelyen?

V. – Ambíciós, fiatal munkaközösségbe kerültem, ahol sikerült elég hamar beilleszkednem.

K. – Csíkmadaras egy kisebb közigazgatási egység. Szerinted van jövője?

Dombi Gábor

DOMBI GÁBOR vállalkozó, 45 éves, dinamikus, mindig tetterre kész, munka nélkül lenni nem tudó férfi. Pályafutását a sporttal kezdte, de élete másként alakult. Társaságban halk szavú, néha melázó, mégis inkább a tettek embere.

K. – Gábor, mi szerettél volna lenni?

V. – Labdarúgónak készültem. Az általános iskolát Marosvásárhelyen végeztem, ahol sportiskolás gyerek labdarúgó-csapatban játszottam. Folytatásként labdarúgó szakosztályos líceumba jártam Bákóban. De sportpályafutásomnak hamar vége szakadt, sérülés miatt.

K. – Hogy volt tovább?

V. – A líceum elvégzése után visszakerültem szülőfalumba. Itt 1986 áprilisától a madarasi állomás mellett álló, állami tartalékhoz tartozó gabonarakárnál dolgoztam.

K. – Hogy lettél üzletember? Késztetést éreztél hozzá?

V. – A fordulat után más megélhetést kerestem. Az addigi, sem a képességeimnek, sem az anyagi igényeknek nem felelt meg. Ezért előbb magángazdálkodással, pontosabban burgonyatermesztéssel foglalkoztam. Az elején jól ment, jövedelmező volt. Egypár év után azonban, akárcsak a földművelés általában, főként Csíkban, mind veszteségesebbé vált. Ez történt a burgonyatermesztéssel is. A végén csak ráfizettem. Váltani kellett. Sokkal kifizetőbbnek bizonyult a szállítás. Most a Csíkszeredai Sörgyárnak szállítom rendszeresen az alapanyagot, a sörárpát. Kiegészítésként fűrészáruval is foglalkozom. Van egy gátherem, amelyen feldolgozom a felvásárolt rönkfát. Deszka és egyéb fatermék készül belőle. A fűrészárut elsősorban külföldön értékesítem.

K. – Mik a terveid?

V. – Jelenleg mind a két tevékenységnek van eredménye, és úgy érzem, hogy jövője is. De hogy mit hoz az EU-ba való belépés, az a jövő titka.

K. – Hogyan látod Csíkmadaras jövőjét?

V. – Ez egy életképes település. Gyenge minőségű földje van, de ez már sokat veszített jelentőségéből, és idővel még többet fog veszíteni, mivel a lakosság megélhetését már nem tudja döntően meghatározni. Nagy kiterjedésű határa, erdeje, hegyvidéke kedvez a turizmusnak. Ha azt idejében sikerül kifejleszteni, Csíkmadaras virágzásához vezet.

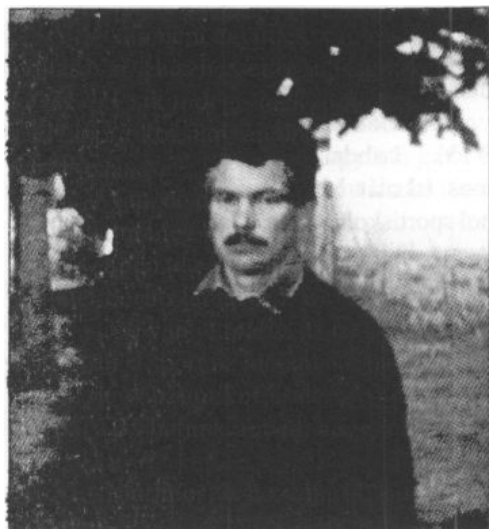
K. – Van jelenleg üzleti élet Madarason?

V. – Van, és nem is elhanyagolható. Úgy érzem, jó úton járunk.

K. – Mennyire viselik szívükön a madarasi üzletemberek a faluközösség sorsát?

V. – Én bízok a községben, és éppen ezért lehetőségemhez mérten pártolom és támogatom is annak közügyeit, akárcsak a helyi üzletemberek többsége. A közösség részét

képezem én is, és nem mindegy, hogy milyen közegben élek. De megjegyzem, ezért szükség van jó községi vezetőségre is. Bizony, sokat számít egy jó polgármester.

Bogács Ferenc

BOGÁCS FERENC fiatal, 39 éves madarasi vállalkozó. Magabiztos fellépésű, aki mindig tudja, mit akar.

K. – Hosszú volt az út egy vállalkozás beindításáig?

V. – A rendszerváltás előtt a Csíkszeredai Traktorgyárban dolgoztam fémforgácsolóként. 1990-ben szakmát változtattam. A kilátástalan traktorgyári munka helyett a fafeldolgozás felé fordultam. 1994-ben céget alapítottam, és most is fafeldolgozással és értékesítéssel foglalkozom. Úgy látom, ebben a szakmában biztosabb a jövedelem, hiszen a nyersanyag helyben van, és a fűrészáru iránt nagy a kereslet még külföldön is.

K. – Milyenek a kilátások?

V. – Egy kis bizonytalanság azért van bennem a jövőt illetően. Hiszen beláthatatlan, hogyan alakul a cég sorsa akkor, amikor

Románia belép az EU-ba. Egy biztos, nagyok lesznek az elvárások, a követelmények.

K. – Milyenek látod Madaras jövőjét?

V. – Legfontosabbnak tartom az összefogást. Több lábra kell állítani a községet, hiszen a földből itt nem lehet megélni. Kitérési front lehet a faluturizmus. Ehhez korszerűsíteni kell az infrastruktúrát, főleg a közutakat kell modernizálni. Rendkívül fontos, hogy vállalkozó-barát legyen a település vezetősége, támogassa a kezdeményezéseket.

K. – Szerinted, mennyire viselik szívükön az üzletemberek a község jövőjét?

V. – Bár legtöbbjüket érdekli a község holnapja, csak egy része veszi ki aktívan részét a közügyek intézéséből, s főleg a rendezvények anyagi és erkölcsi támogatásából.

K. – Ha már szóba került a közösségi megnyilvánulások támogatása, engedj meg egy személyes kérdést. Céged mennyire támogatja ezeket?

V. – Elég rendszeresen kiveszem részem belőle. Személyesen támogatom a település havi lapját, a *Csikmadarasi Sólymot*, de egyebet is. Úgy vélem, hogy a község a helyi információkhoz csak az újság révén juthat el. Erre nagy szükség van. Különben, amíg nem volt meg a lap, csak pletyka szinten keringtek a faluban a hírek, legtöbbször eltorzította. Az újság a szellemi és az erkölcsi megújulás eszköze. Az ilyen kezdeményezéseket minden jóhiszemű, a község javáért felelősséget érző lakosnak illendő támogatni.

Mások Madarásról

1989 előtt Csíkmadarasnak nem volt lehetősége más vidékek településeivel, azok laosságával való kapcsolattartásra. Kivételt ez alól csak a disszidáltak képeztek, akik érvényesülési lehetőségek hiányában vagy, mert üldözöttekké váltak, elhagyták az országot.

A 89-es fordulat után a település kaput nyithatott és nyitott a világra. Egy olyan kaput, amelyen nemcsak kibocsátotta tagjait, hanem be is fogadott: régi ismerősöket, új barátokat. A kapunyitást egyesek megélhetési lehetőségeik jobbítására használták fel, munkalehetőség után nézve az anyaországban, mások új kapcsolatok teremtésével Madaras üzenetét, hírnevét terjesztették, mindenekelőtt művelődési életük megismertetésével. Belső vagy külső kezdeményezésre, hivatalos vagy egyéni kapcsolatok kialakítása révén Csíkmadaras, a település és annak lakói, kapcsolatot teremtettek a külvilággal.

A kapcsolatteremtések zömmel mindjárt a 89-es forduló utáni években konkretizálódtak. Ezekre itt nem térhetünk ki, hiszen elég részletesen foglalkoztunk a két előbbi fejezetben is azokkal. Megjegyezzük azonban, hogy időközben a régebbi kapcsolatok egy része meglazult. Gondolok itt mindenekelőtt a svájci Romanellel valóra, amely mára egyes családok kapcsolatában pislákol csak. De említhetnék más példákat is. Ugyanakkor örömmel nyugtázhajjuk, hogy közben újabb kapcsolatok is keletkeztek. Elsősorban Rábagyarmat Dunántúli településsel, valamint lenti-i és körmendi személyekkel. Ezek az utóbbi kapcsolatok személyes ismeretségből indultak ki, és mára rendszeressé váltak. A kapcsolatteremtő ifj. Bartó József helyi vállalkozó.

Rábagyarmat polgármesterével és a lenti-i Nagy Ferenc vállalkozóval személyesen is találkoztam 2005 szeptemberében, a Hargita csúcsán tartott körmenet alkalmával. Ekkor még nem sikerült szóra bírnom **HORVÁTH JÓZSEF** rábagyarmati polgármestert, de utóbb, 2006. március 23-án már igen. Ekkor beszélgettünk.

K. – Mióta kerültél közelebb Csíkmadarashoz?

V. – Tizenkét éve találkoztam véletlenül Jóskával (mármint Bartóval) a házi orvosomnál. Az ottani találkozásunk nem maradt minden nyom nélkül. Felkeltette érdeklődésemet úgy az új ismerős, mint annak szülőfaluja is. Ez utóbbi azért is, mert egy szomszéd faluval, Csíkszentmihállyal már közben testvérfalu kapcsolatunk volt. Ugyanis itt született a háború alatt az egyik menekült család gyerekeként Bálint Istvánné. Ő kijött hozzánk,

Horváth József

meglátogatott, én, mint polgármester fogadtam, aminek az eredménye a kölcsönös meghívás lett. A háziornosnak meg Jóskaival volt kapcsolata. Az orvos meghívott egy közös vacsorára. Ott ismerkedtem meg vele és Tibi nevű fiával. Ott hívta meg Jóska a gyarmatiakat Madarasra. Azóta minden Pünkösdkor jövünk Madarasra. Viszonzásképpen a madarasi fűvöszenekar két alkalommal járt Gyarmaton. Ilyenkor a környékre is turnét rendeztünk. Mivel nincs ilyen együttesünk, mi ezt úgy viszonzozzuk, hogy minden alkalommal baráti szívességet nyújtunk Madarasnak, ami anyagiakban is megnyilvánul: az egyháznak mise-ruhákat, miséző kelyheket, ministráns ruhákat, a községnek az orvosi rendelő felszerelését segítettük, ekográfot, vérnyomásmérőt, cukorszintmérőt, életmentő táskát, újjáélesztő készüléket hoztunk. Most pünkösdkor jelentősebb összeggel fogjuk segíteni a ravatalozó építésének a megkezdését. Most a terveket is elhoztuk.

K. – Mi az, ami a kapcsolatot ennyire elmélyítette?

V. – Egy kapcsolat csak akkor válik tartóssá, ha kölcsönös, ha mindkét fél hasznosnak tartja. Mi pedig sokkal többet kaptunk, mint amit adtunk. Tanulhattunk a székelyektől hazaszeretetet, egymás iránti tiszteletet. A somlyói búcsú alkalmával tett évenkénti látogatás családokat és embereket hozott össze. Őszintén vallom, ha Csíkmadarásra jövünk, akkor úgy érzem, hogy hazaérkeztünk.

K. – Hivatalosítottátok a kapcsolatot? Hiszen Madarasnak most már van saját önkormányzata.

V. – Hivatalosan még nincs testvérfalvai kapcsolat, de úgy érzem, hogy gyakorlatban kitűnően működik

K. – Most milyen alkalommal vagytok itt?

V. – Bartó Jóska születésnapjára jöttünk. Vele üzleti kapcsolatban is állok.

Babati Zoltán

BABATI ZOLTÁN a Babati és Társa Hús-feldolgozó kft. tulajdonosa Körmenről. Vele nem volt alkalom személyesen is találkozni, de a Madarassal kapcsolatos szavait Horváth József révén eljuttatta hozzám: „Horváth József barátom hívására mentem el először a Székelyföldre, így Madarasra is. S az akkori élmények hatására kezdtem kapcsolatba a csíkmadarasi emberekkel, vezetőkkel 2003-ban. Azóta évente többször elmegyek oda. Mi az, ami visszavonz? Egy kellemes baráti közösségbe kerültem. Itt találtam meg a tökéletes kikapcsolódást. Új kapcsolatok jöttek létre több kis ponton, és amikor a madarasiak jönnek Rábagyarmatra, akkor az ő vendéglátásukat elősegítem. De egyébként is az egyház, az önkormányzat nélkülözhetetlen tárgyainak beszerzését is támogatom. Jó érzés oda menni. Úgy is tekinthetném, mint-

ha Szombathelyre átruccannék. Pedig a távolság Madarasra nem a szombathelyivei talál. Mégis megéri.”

NAGY FERENC lenti-i vállalkozóval is 2005 szeptemberében, Madarason ismerkedtem meg, és a Hargitán elbeszélgettem. Középmagas, sovány, mosolygós jó kedélyű és könnyen barátkozó ember. Imád Madarasra és Hargitára járni.

K. – Feri! Szeretném, ha közelebről is megismerhetnék. Ki vagy, te?

V. – Nagy Ferenc vagyok Lentiből. Ez a kisváros Magyarország nyugati határszélén található, az osztrák és szlovén határ találkozásánál. Tízezer főt számláló kisváros, amely a kiváló minőségű borairól és az idegenforgalmáról nevezetes. Az idegenforgalomhoz kapcsolódik a helyi termál- és élményszálló, ami kellemes kikapcsolódást ad az ide látogató és pihenni vágyó vendégeknek. A termál- és élményszálló egyik legjobb minőségű és gyógyító hatású hévízű hazai gyógyfürdőnk.

K. – Mivel foglalkozol?

V. – Telepvezető vagyok a helyi vas- és fémhulladék-begyűjtő és -értékesítő telepen. A környéken keletkező vas- és fémhulladékot begyűjtjük, átdolgozzuk, majd értékesítjük bel- és külföldi partnereinknél.

K. – Hogy kerültél kapcsolatba a madarasiakkal?

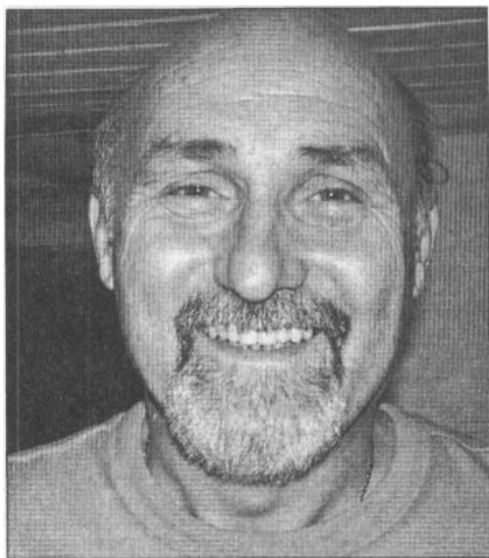
V. – Családom kapcsolata a csíkmadarasiakkal 2003-ban kezdődött, amikor a rábágyarmati polgármester úr, Horváth Jóska barátom, aki szintén hulladékbegyűjtéssel foglalkozik, de ő Vas megye térségében, meghívott egy erdélyi kirándulásra. És akkor, azt hiszem, örök rabjai lettünk a csodálatos erdélyi vidéknek és az itteni emberszeretetnek.

K. – Egyedül jöttél Lentiből, vagy csoporttal?

V. – A feleségemmel együtt. Soha nem hittük volna, hogy milyen atmoszférát teremt a csíksomlyói búcsú hangulata és a látvány. Ekkor ismertük meg a csíkmadarasiakat, vendégszeretetüket. Meg is ragadom az alkalmat, hogy ezúton megköszönjem ezeknek a csodálatos embereknek kedvességét, felénk nyújtott baráti jobbát.

K. – Közelebbi barátságba is kerültél madarasi emberekkel?

V. – Természetesen. Egy sor barátom van Csíkmadarason. És el kell mondanom, hogy felemelő érzés a madarasi templomban a plébános úr szavait hallgatni, ami mindég feltöltődést jelent nekünk, és erőt ad a következő nehézségek leküzdésére. Nagyon jó elbeszélgetni Géza polgármester úrral és kedves feleségével, Évike asszonnyal. A tőle kapott havasi gyopár kollekció lakásunk féltve őrzött és nagyra becsült tartozéka. Bartó Jóska barátom és kedves felesége, Juci asszony vendégszeretetét soha nem lehet elfelejteni, és örökre

Nagy Ferenc

emlékezetünkben marad a Hargita lábánál fekvő faházban eltöltött téli-nyári esték zenével színesített varázsa. Meg kell említenem még a zenekar csodálatos muzsikáját, amivel mindig elvarázsoltak bennünket. Magam is sok erdélyi nótát tanultam tőlük, és nagyon jó velük együtt muzsikálni.

K. – Megkaptott valami sajátos a csíkmadarasiakban?

V. – Csodálatos dolog látni az emberek szeretetét az őshaza iránt, érezni kedvességüket, elmenni a csíksomlyói búcsúra, aminek varázsa mindig lenyűgöz bennünket. Ez a búcsú akkora feltöltődést jelentett nekünk, hogy feleségemmel elhatároztuk, míg élünk és egészségünk engedi, minden évben személyesen részt veszünk ezen a világnévnek örvendő szentmisén. Nemrég egy faragott Krisztus-szobrot a kereszttel készítettem a niadarasi templom számára. Ezt a plébános úr jelképesen így szentelte fel: „A keresztre feszített Krisztus – bennünket mindig hazavár!”

K. – Mít üzensz a csíkmadarasiaknak?

V. – Amikor haza indulunk Erdélyből, búcsúzáskor mindig ott hagyunk a szívünkben egy darabot a madarasi barátainknál. Vendégszeretetüket akkor próbáljuk viszonzni, amikor néha ellátogatnak az anyaországba. Megköszönve a madarasi emberek szeretetét, kedvességét, tiszteletét szíves vendéglátásukat, kívánunk mindnyájuknak nagyon jó egészséget, hitet, családi békességet, minden elképzelhető jót. Az Isten éltesse mindnyájukat sokáig. És, ha megengeded, egy Tolsztojtól való idézettel búcsúznék:

„Csak úgy élni, hogy ne tegyünk rosszat... az kevés. Most, amikor másként élek... csak most ébredtem rá, mi teszi igazán az életet boldoggá.”

Antal Imre és neje, Ágnes

ANTAL IMRE ÉS CSALÁDJA már két évtizede Ausztriában él. Nejével együtt nem jószántukból hagyták itt a csausizta diktatúra alatt nyögő országot, de ott is csíkiak maradtak. Nejével, Ágnes asszonnal együtt lépnek fel. Zenéjükkel és énekeikkel művelik a magyar kultúrát a nyugati diaszpórában, és nemcsak ott, az anyaországban és Erdélyben is. Amikor lehetőségük van rá, hazalátogatnak, sosem üres kézzel. Mindig hoznak az itthoniaknak szellemi eledelt. Lelkes, fáradtságot nem ismerő tevékenységük, érdemeik elismeréséül 1998-ban pedig Pro Cultura Hungaricadíjban részesültek. 2005. május 25-én *Koltó 600 éve* jubileumi rendezvénysorozata keretében „a magyar nemzet kiemelkedő szolgálataért” Bocskai-díjat kaptak.

2005. április 30. – május 1. között Csíkmadaras 50 éves kortárstalálkozót rendezett, amelyre hivatalos volt az Antal család is. Erről a találkozóról Antal Imre honlapján az alábbiak olvashatók:

„A székelyföldi kortársstalálkozóknak az egyik kezdeményezője éppen Csíkmadaras volt, valamikor a 70-es évek elején. Ha jól emlékszem, 1971-ben volt az első. Akkorjában csak az 50 éveseket ünnepelték. Később kiterjesztették a 40 és az afölötti kerek évszámokra is (40, 70, 80...). A legnagyobb horderejű és ünneplésben is a leglátványosabb az 50 éves találkozó. A hivatalos ünneplésnek három helyszíne van: Szentmise a templomban, megemlékezések a temetőben és ünnepi műsor a kultúrotthonban. Az ünnepeltek „krónikáját” a kultúrotthoni rendezvény keretében szokta valaki elmondani vagy felolvasni. Emlékszem, fiatal koromban, amikor nagyszüleim, illetve szüleim voltak az ünnepeltek, a krónikás versbe szedte a mondanivalóját és így köszöntötte az 50 éveseket. 2005-ben Ágnes asszonnyal együtt ünnepeltük az 50 éves születésnapunkat. A madarasi szervező bizottság engem kért meg, hogy valamilyen beszámolót írjak a korosztályunkról. Ekkor úgy döntöttem, visszahozom azt a már kimaradt szokást, hogy versbe foglaljam a mondanivalóm.

A vers, a bemondó pár beköszöntő szó után (*Ének – Én Istenem, jó Istenem*, majd köszönet mindenkinek a kultúrotthon felújításáért) az alábbi volt:

„Summáját írom egy szépséges életnek,
Énekét halljátok ötven esztendőnek,
Lészen szó megvalósult álmokról,
Sok örömről, s néha bánatról.

Az 55-ös év bőtermésű vala,
Negyvenegy csöppség életre fogana,
Negyvenegy házra rászállott a gólya,
Negyvenegy családnak sok örömet hozta.

Mint minden kisgyerek, gondtalanul éltünk,
Szüléink szeretete körülvelt bennünk.
S eme szeretetben szépen cseperedtünk,
Nem vettük észre és felnőtté lettünk.

De ne ugorjak én most egyből ekkorát,
Hisz akkor nem említhetem meg az iskolát,
Vagy azt a sok csodálatos élményt,
Amit itt falunkban megéltünk mi békén.

Játszóteret nekünk nem építettek,
Számunkra hintákat nem készítettek.
Mi voltunk, akik mindent kitaláltunk,
Csakhogy gyerekként nagyokat játszassunk.

Miénk volt az udvar, a csűr, az utca.
Nyáron hűsített a Madaras-pataka.
Az egész falu a játszóterünk volt,
S finom halvát adott a kicsi bolt.

Csonkaszaló, Hegy s a Fingorom dombja.
Köd, Dobrájé és a Kácsicsfarka,
Nagyeger, Sósrét, s a vad Akácos,
Többet ért nekünk, mint bármilyen nagyváros.

Játszottunk, játszottunk s szépen cseperedtünk,
S az iskolatáskát a hátunkra vettük.
Megismertük lassan a betűk világát,
Hogy valóra váltsuk szülénk álmát.

A betűvetés mellett számolni tanultunk,
A románnal bizony sokat bajlódtunk.
Tornászni, mászkálni nagyon szerettünk,
Futball gyanánt rongylabdát kergettünk.

Az első osztályban mind együtt voltunk,
A kicsi padokban zajosan szorongtunk.
Székely Erzsébet kínlódott ott velünk,
A gyülekezeti ház volt az osztálytermünk.

Második osztályban minket elosztottak,
Két osztálya lett az évfolyamunknak,
A-osztály s B-osztály; 20–20 gyermekkel,
Az emeletes iskolába mentünk minden reggel.

A felső osztályokat a nagy suliban jártuk.
A tudományt magunkba itt lapátoltuk.
Osztályfőnökünk volt Ördögh Annamária,
A B-osztályé Antal Viktória.

Ha azt kérdik, tanáraink milyenek voltak?
Ha szükségét látták, még meg is poroltak.
De nem ellenünk tették, kiderült mára,
Minden veszekedés javunkat szolgálta.

Abban az időben nagyon tiltották,
Hogy látogassuk bizony a hittanórát.
Néha délutánonként a Cintorom fölött
Tivadar plébános fölöttünk örködött.

Teltek az évek s egyszer csak azt láttuk,
Felnőtté lettünk, a buletint megkaptuk.
Van, aki továbbment, van, aki maradt
Mindenik a megírt útján tovább haladt.

Amikor a nevünkhöz a két X-et tettük,
Azt hittük a világot mi kereszteltük.
Aztán oda írtuk lassan a hármat,
S elkezdünk vágyni egy jobb világot.

Életünk könyvében 35-öt írtak.
Azt hittük ránk sütött valami új nap.
Sajnos, azonban gyorsan kiderült,
A diktátorral a baj el nem ült.

Jellemző vonása a székely embernek,
Sokáig nem marad bizony egy helyben,
S a környékét, mint Ábel, szépen bejárja,
Ha el nem is juthat Amerikába.

Így indultunk el mi is jó páran,
Hogy széjjelnézzünk a nagyvilágban.
Dánfalva, Szereda, Csík s a nagyvilág
Jelentették nekünk a nagy kihívást.

De akárhova vitt életünk és sorsunk,
Mi örök madarasiak maradtunk.
Ezért jövünk mindig úgy, ide haza,
Mintha itthon maradtunk volna.

Van, aki messzebb ment, van, aki csak ide,
Vágy vagy kényszer volt, ami kergette.
De akármilyen volt is, mi miatt elmene,
Szülőfaluját el nem feledte.”

A fennebbieket Antal Ágnes, a feleség egészíti ki levelében:

„Kedves Sándor! Tudom, hogy Imre már válaszolt, de gondoltam én még hozzáteszek egy-két konkrét adatot az életünkéből. Én 1977-ben ismertem meg a csikmadarasi szülőházat, a nagyszerű szülőkkel együtt. Azon a nyáron a temesvári diákszínjátszó csoporttal turnéztunk Székelyföldön a *Garabonciás* együttessel. Imre volt a dobosuk. Az eredmény: karácsonykor eljegyzés, '78 nyarán esküvő, 1980-ban megszületik az első fiunk – Antal Imre –, őszől Imre elkezdi dolgozni a gyergyói gépipari gyárban (a nevét én nem tudom), 1981-ben én is végzek, kihelyeznek Drăgășaniba, majd egy hónap munka után sikerül eljőnnöm és elhelyezkednem a csikszeredai fonodánál, Hajdu igazgató jóindulatából. 1982-ben születik második fiunk – Antal István László. 1986-ban átszökünk a magyar–osztrák határon, a gyermekeket hátrahagyva a szüleimnél. Egy év múlva hivatalos státuszunk és munkahelyünk van, megjönnek a gyerekek is, együtt a család. A két fiú az 1–8 osztályt Ausztriában, majd 9–12-t Sopronban, a Berzsényi Dániel Evangélikus Líceum német nemzetiségi osztályában végzi. Érettségi után Ausztriában 9 hónap katonaság, majd ösztöndíjjal Budapestre mentek tanulni. Azóta is ott vannak. (A honlapunkon róluk is meglehet tudni több mindent, ha a fényképeikre ráklikkel.) Szakmai téren Imrének több találmánya is van, amivel otthon több megyei és országos versenyt nyert meg. A Siemensnél is a sok újítás mellett találmánya is van a programfejlesztésben.

Ezen kívül mellékelem még a Bornemisza P. irodalmi társaság évi beszámolóit (röviden, konkrétan van megszerkesztve), 1999–2003 között. Ebből kiderül, hogy mi egyébbel foglalkozunk még itt Ausztriában. A beszámolók terjedelme miatt azok ismertetését mellőztük.

Gondolom, ennyi elég is lesz, hiszen a könyv nemcsak rólunk szól. Maradok tisztelettel és szeretettel, Antal Ágnes.”

*

A fennebb elhangzott válaszok, őszinte szavak, hozzáállások – úgy gondolom – eléggé átfogó képet nyújtanak Csikmadarásról, erről a sok vihart megért és mégis virágzó felcsíki településről. Leküzdvé a sors hozta nehézségeket, évszázadokon keresztül eredményesen küzdött létéért. Túlélte a háborúkat, megszabadult a kommunizmus bilincseitől, és ha továbbra is a megkezdett úton halad, megállja helyét az EU-ban is.

HELYNÉVMUTATÓ

- Ábrárfalva lm. 23
Abránfalva hn. 44
Ádánd (Mo.) 220, 304, 395, 398, 400, 402, 434
Agyaghegy hn. 271
Ajnáü 262
Akácós hn 29, 271, 273, 444.
Alcsik (Altsík) 51, 60, 62. 63, 68, 110, 225;
szék 61
Alfalu I. Gyergyóalfalu
Alföld 395
Állomás melleit (mélyéke) hn.; 271. – utca
269, 270
Alsó borvíz hn. 271
Alsóvész hn. 265, 266, 281, 280
Altíz hn. 13. 266. 287
Andrásfalva 66
Andrásfiak utcája hn. 266, 270
Antal Gyula szege hn. 271
Apostag 219, 335, 398, 402, 434
Arad 328, 330
Aranyos szék 29
Árapatak 30
Archangelszk 167
Ársica I. Égés
Árvátfalva 44
Aszó hn. 111, 117, 267
Asztalkő teteje hn. 265
Anschwitz 161
Ausztria 328, 402, 406, 442, 446

Bács–Kiskun m. 219, 298
Bácsmadaras (Mo.) 219, 398, 399, 402, 434
Bád Homburg 356

Bágy 44
Bákó 329, 393, 439; megye 324
Balánbánya (Balán) 75, 201, 229, 290
Balaton 395
Balázsfalva 137
Bánkfalva 190, 327, 424
Bánya-patak hn. 266, 271, 274–277; – tető
266, 271
Barácsi-kert hn. 81, 271, 273
Barátospataka 122
Barcaság 45, 369
Barlang (Ballang) oldal hn. 266, 271, 275; –
patak 18, 116, 118, 271, 274, 276; – útja
272
Barót 297
Bátos 228
Bécs 65, 79, 351, 356, 370
Bécsújhely 352
Békás (-szoros) 34, 49, 163, 263, 398; folyó
111
Bern 397
Berszán sorka hn. 272
Beszterce 251
Bethlenfalva 30, 44
Bihar megye 172
Bikafalva 44
Bikakert hn. 280
Bikfánál (Bükkfánál) hn. 262, 271
Bíró János útja hn. 263
Bíró Lajos keresztje hn. 272
Bírók utcája 270
Bodor-víz kútja hn. 275; – teteje 265
Bodvaj 96
Bokros 395

- Bonyhád 399
 Borbély szege hn. 264
 Bordóké 118
 Borjúkért hn. 263, 272
 Borkáé hn. 165, 185, 272, 273, 276
 Borsfenyős hn. 267, 272, 279
 Borvíz hn.; – fürdő 269; – utca 13, 269
 Borzsova 61, 62, 254, 300
 Botolani 254
 Botrágy 335
 Böhönye (Mo.) 407
 Bőjték utcája 13, 269
 Brassó 13, 45, 74, 114, 118, 122, 150, 203,
 208, 228, 229, 291, 301, 328, 329, 378,
 393, 416; megye 393
 Buda 63
 Budakeszi 398
 Budapest 121, 125, 150, 221, 228, 329, 330,
 335, 336, 398, 407, 435, 446
 Bukarest 150, 210, 216, 228, 308, 322, 378,
 379
 Bustyuhán pataka 429; – pataka 480 – útja 480
 Bútorüzem 269
 Búzásbesenyő 384
 Bükkhavas hn. 266
- Călimănești 393
 Căzănești 204
 Cigányok utcája hn. 269
 Cîntorom (Cinterem) hn. 445
 Cziklédieké hn. 272
- Csáki mezeje hn. 115, 266, 272, 275, 279; –
 utca 201
 Császároké hn. 272, 266
 Csemetekert hn. 272
 Csempe utca 13, 270
 Csicsajos hn. 116, 118, 159, 429
 Csík 20, 22, 23, 30, 32, 45, 52–55, 58, 60, 61,
 63, 65, 66, 69, 70, 75, 76, 89, 94, 115,
 117–120, 124–128, 133, 140, 147, 148,
 160–162, 164, 225, 305, 349, 358, 369,
 372, 424, 445; – megye 117, 127, 129,
 142, 146, 290, 302, 305, 306, 308, 309,
 314; – rajon 180, 366, 424; – szék 32, 51,
 55, 56, 61, 66, 74, 96, 265, 267
 Csíkcsicsó (Csicsó) 64, 125, 378, 384, 422,
 433
 Csikdánfalva (Dánfalva) 13, 18, 20, 22, 23, 51,
 52, 57, 87, 88, 91, 94, 119, 124, 146, 154,
 159, 168, 177, 188, 190, 196, 198, 201,
 206, 221, 225, 233, 253, 254, 264, 302,
 316, 360, 366, 369, 374, 382, 384, 398,
 416, 417, 419, 433, 434, 445
 Csík–Gyergyó–Kászonszék 30, 66, 75, 94, 241,
 349
 Csíki havasok 13, 15, 275; – medence 13, 18,
 25, 163, 329, 330, 406, 407
 Csíki utca 74
 Csíkjenőfalva 13, 20, 38, 50, 51, 65, 146, 253,
 366, 392, 407
 Csíkminszent 384
 Csíkpálfalva 22
 Csíkrákos (Rákos) 13, 44, 51, 63, 65–67, 79,
 81, 90, 94, 124, 138, 139, 143, 146, 166,
 169, 218, 225, 253, 262–265, 275, 276,
 278, 290, 301, 309, 378, 411
 Csíksomlyó (Somlyó) 15, 60–62, 67, 263, 284,
 285, 329, 384, 386, 392, 395, 400, 420
 Csíkszenttamás (Szenttamás) 13, 51, 65, 94,
 146, 203, 242, 253, 254, 262, 291, 301,
 328, 359, 384, 388, 401
 Csíkszentdomokos (Szentdomokos) 13, 22,
 51, 61, 62, 65, 67, 1, 88, 94, 96, 146, 160,
 164, 167, 197, 198, 240, 241, 242, 254,
 263, 265, 329, 374, 411, 433
 Csíkszentgyörgy (Szentgyörgy) 297, 384
 Csíkszentimre 52, 190, 253, 327, 384, 407
 Csíkszentkirály 51
 Csíkszentmárton 375, 376
 Csíkszentmihály 13, 52, 57, 61, 62, 75, 90,
 253, 254, 263, 280, 391, 439
 Csíkszentmiklós 61, 62, 263, 378
 Csíkszentsimon 329
 Csíkszereda (Szereda) 9, 13, 18, 56, 66, 67,
 114, 125, 148, 151, 177, 180, 188, 189,

- 207, 208, 229, 237, 253, 254, 270, 271, 292, 295, 322, 327, 328, 373, 374, 378, 384, 392, 400, 402, 416, 418, 420, 428, 445
- Csíktapolca 22, 60–62, 64, 67
- Csipkés hn. 265
- Csiszér-kert hn. 267, 272
- Csomafalva I. Gyergyócsomafalva
- Csomortán 253, 254
- Csongrád 220, 394, 395, 398
- Csonka aszalódomb alja 266
- Csonka kertje hn. 81, 265
- Csonkaszaló hn. 262, 267, 372, 444
- Csorgó (Csorgónál) hn. 265, 269, 272
- Csorgó kútja hn. 272; – patak 271, 272
- Csorgópataki borvíz 271, 272
- Csutak Miklósé hn. 266
- Damuk: – melléke hn. 263, 280, 411; – melléke 266; 0 vize 111
- Dánfalva I. Csíkdánfalva
- Dános 24, 74
- Debrecen 127, 128
- Décse I. Magyardécse
- Déda 13
- Dellő (Déllő, Dérlő) hn. 266, 272
- Delne 53, 61, 62, 263, 384
- Dél-Tirol 353
- Désás hn. 201
- Déva 32, 51
- Dicsőszentmárton 115, 384
- Disznó-kút 269, 272
- Disznókút Poka (Páka) északával 266
- Disznorió hn. 74, 87, 264, 266
- Ditró 147, 328
- Dobráé (Dobrájé) hn. 267, 272, 444
- Dombik utcája 270
- Domokos szege hn. 264, 269
- Döggkert hn. 273
- Drăgășani 146
- Dudor (Dudornál) hn. 23, 81, 185, 265, 266, 273, 277
- Duna – Fekete-tenger-csatorna 179, 211
- Dunántúl 439
- Ebhát hn. 75, 81, 265, 273, 275
- Eger kert hn. 273
- Egervára, falurész 13, 167, 173, 175, 196, 269, 270, – utcája 269
- Égés (Arsica) 116, 266, 267, 273, 411
- Emrék pataka hn. 273, 276
- Époncsa hn. 264, 266, 273
- Ercsi (Mo.) 398
- Erdély 13, 52, 55, 61, 63, 64, 65, 96, 136, 141, 142, 234, 309, 369, 342; Észak- 167
- Erzsébetváros 297
- Essen 356
- Európa 228, 334
- Falu útja 263,
- Falumelyéke – falurész. 270,271; – utcája 267, 270, 276
- Farkasfa 399 (Mo.)
- Farkaspalló hn. 280
- Fatelep utca 270
- Fehéragyag (Fejér Agyag) hn. 265, 266, 273, 277
- Fejedelem kertje (Fejedelemkert) hn. 264, 266, 273, 276, 280
- Fekete erdő hn. 262
- Fekete köszál alja hn. 273
- Felcsík (szék, vidéke) 38, 47, 50, 51, 57, 60, 61, 68, 94, 225, 240, 264, 306, 356, 369, 375, 400, 410,
- Felcsiki medence 275
- Felsőboldogasszonyfalva 44
- Felső-Égés oldala hn. 266, 273
- Felsővész hn. 256, 273, 279, 280
- Felszeg hn. 13, 80, 173, 175, 270, 271
- Feltíz falurész 13, 265
- Fenyéd 44, 384
- Ferencz Jánosé hn. 267, 273
- Fingorom dombja hn. 23, 272, 273, 276, 444
- Fogadjisten 66
- Fogarás 352
- Fokhagymás hn. 280
- Főút (Fő utca. Ország útja) hn. 264, 267, 270

- Fűrészhely (Fűrésznél) hn. 273; – kert 266, 273
 Gál kútja hn. 201; – oldala 280
 Galac 322
 Galussa-patak hn. 262, 266, 276
 Gazbükk hn. 264
 Genf 397
 Göröcsfalva 13, 22, 51, 61, 143, 146, 159, 253, 273, 275, 279, 401
 Gusás hn. 111
- Gyergyóalfalu 375, 422
 Gyergyó medence 11, 38, 51, 61, 65, 66, 68, 69, 89, 90, 128, 225, 424; – szék 29
 Gyergyóbékás 253. 281
 Gyergyócsomafalva 322, 424
 Gyergyóremete 254
 Gyergyószentmiklós 13, 148, 166, 229, 253, 254, 263, 270, 328, 353, 356, 376
 Gyergyótölgyes 24, 147
 Györgyóújfalú 29
 Gyermán havasa hn. 263
 Gyimes 24, 61, 160, 164, 253, 254, 378; völgy 281; szoros 149, 163
 Gyimesbükk 254
 Gyimesközélpók 118, 143, 159, 207, 281, 411
 Gyöngyös kút hn. 269, 272, 273; – árka 266
 Győr 352
 Gyulafehérvár 30, 136, 384
 Gyurka perzselése hn. 273
 Gyümölcsös hn. 269, 273
- Hadikfalva 66
 Halastó 374
 Hálóhely hn. 267, 274
 Hámor hn. 50. 118. 262 264, 274. 278; – felé forduló 262; – fenék 266, 278, 382; oldala 277; – tető 23, 266, 274
 Hargita fürdő 212. 378
 Hargita hegység 13, 15, 16, 24, 25, 44, 45, 50, 60, 74, 75, 164, 165, 167, 218, 219, 264, 269, 272, 280, 383, 435, 439, 441, 442; – megye 229, 393, 427
 Hármashatár hn. 280
- Három-kút hn. 15, 74, 280, 429; – havasa 280, 281
 Háromszék megye 225, 241, 309, 352
 Hat ember vesze hn. 116, 266, 274
 Határvályú hn. 280
 Hatojka 128
 Hátsó-Sásaszó hn. 18
 Havasalföld 30, 68
 Hegy 118, 173, 266, 269, 271, 273–274, 276, 278, 279, 444
 Hegyalja utca hn. 270
 Hegyremenőutca 270
 Heveder hn. 274, 278
 Heves megye 128
 Hideg kút hn. 269; – árka 276
 Hidegvíz hn. 266; árka 26, 274
 Hídvég (Hídvége) hn. 13, 116, 267, 274, 275, 278; utca 267, 270
 Hódmezővásárhely 398
 Hódos 24
 Homlok pusztája hn. 266
 Homoródszentlászló 44
 Homoródszentmárton 30, 44, 52, 75, 80, 81, 91, 349, 358
 Honcs (Honcsokos) hn. 274
 Horvátok utcája 13, 270
 Hosszú hn. 274; – havas 44, 74, 262, 263 puszta 280; – sarok 111, 280, 411, – tó 274
 Hunyad megye 138
- Iasi (Jászvásár) megye 324
 Illó-patak hn. 264
 Ilyefalva 52
 Iskola erdeje hn. 274
 Istenségsít 66
 Iványos (Ivános) 74, 263, 266
 Ivápa hn. 274
 Ivópataka 197
- Jenőfalva 23
 Józseffalva 66
 Juharos hn. 266
 Juhász Ferenc útja hn. 274

- Kácsisfarka hm. 266, 267, 274. 444; kútja 269
 Kakasok utcája 270; – vályúja 273, 274
 Kálmán-kert hn. 267, 274
 Kántoré hn. 274
 Kántor-kút hn. 269, 274
 Kápolna félé forduló hn. 44, 63, 80
 Kápolnásfalu 13, 44
 Kaposvár 352, 398
 Kapuvár 165
 Karcfalva 13, 22, 23, 30, 51, 57, 81, 94, 125, 146, 148, 160, 165, 177, 190, 198, 225, 233, 254, 262, 265, 283, 359, 366, 379, 388, 406, 425
 Karék utcája 270
 Karmatura hegy 111, 117, 267
 Kárpát hegység 139, 147
 Kárpátalja 335
 Kásahegy hn. 266, 267, 274, 277
 Kászon 50, 52, 61, 225; – szék 11
 Kászonújfalú 384
 Kecskemét 360
 Keleti-Kárpátok hegység 22, 267
 Kemencés kút hn. 269, 274
 Kemcnyes pataka hn. 263
 Kenderes kert hn. 81, 265, 269
 Kénos 44
 Kerekerdő hn. 267, 274, 276
 Kereknyír hn. 274
 Kerengő hn. 271, 274
 Keresztúr I. Székelykeresztúr
 Keresztút (Keresztútnál) hn. 267, 274; – tető 275, 277
 Kétág sorka hn. 115, 275, 280, 411, 429
 Kétsicsajos 111
 Két-Kovács kert hn. 265
 Kézdi 369
 Kézdiszentlélek 80, 370
 Kézdivásárltely 253, 290
 Kibéd 79
 Kicsi borvíz hn. 269, 275
 Kicsi csúcs, hegy 275
 Kicsi kertek hn. 267, 268, 270
 Kicsi kút (-kútnál) hn. 272, 274, 275; – teteje 266
 Kicsi mező hn. 267, 275
 Kicsi romlás hn. pataka 275. 276; – sorka 266. 285
 Kicsid utca hn. 270
 Kilyénfalva 254, 272
 Királykút hn. 164
 Kisbacon 159
 Kis-Békás hn. 281
 Kisbükk hn. 185; – alja 267, 276; – kútja 269. 276
 Kishavas hn. 264, 266; – útja 264
 Kiskapus 384
 Kisköre 128
 Kis-Madaras patak 118, 265, 266, 274, 276, 277, 279
 Kis-Tarhavas hn. 74, 263
 Kóka hn. 266, 275
 Kokozás hn. 295; – borvíz 275; patak 275, 276; – teteje 266
 Kokozza-vész hn. 115, 267, 275
 Kolozs m. 30
 Kolozsvár 55, 94, 118, 122, 127, 128, 147, 328, 351, 393, 436
 Konstanca 141, 305
 Kopacsarok hn. 275
 Kovácsok kertje hn. 269, 270
 Kovászna m. 322, 328, 393
 Kozmáé hn. 275
 Kozmás 61, 190, 384
 Kőbánya hn. 267, 275, 276, 278, 279; – pataka 159
 Kód hn. XX. 96. 264. 274, 275, 444 – dombja 275; – erdő 274; – felé forduló 4, 264, 265 – kert (kertje) 25, 275, – mellett 81; – pataka 263, 265, 266, 271, 274, 275
 Kölikatos hn. 275
 Königgratz. 353
 Körmend 440
 Kőszál alja hn. 267, 275
 Köszvényesremete I. Nyárádremete
 Kövecses patak (Fehérkövecses patak) hn. 276
 Köves hn. mező 266, 276, 277. 279; – oldal 280; patak 276; – sorka 264

- Köves utca, falurész 13, 173, 175, 201, 267, 287, 418; – tízese 266, 270
 Kövessor alja hn. 276, 277
 Közép Európa 63
 Közép-tíz, falurész 13, 266, 287
 Kurta-sarok hn. 280
 Kútié hn. 276
 Kúpüs borvíz hn. 269, 276
 Küs Bértz hn. 265
 Küs Tarkó hn. 263, 265
 Kusbikalja I. Kisbükk
- Lang hn. 264, 267, 276
 Lausanne 219, 235
 Lécfalva 32
 Lemberg 351
 Lencsés kút hn. 265, 269, 276
 Lenti (Mo.) 441
 Lewin 68
 Libán hn. – teteje 128
 Lófűrész hn. 266
 Lok-Kászón 20
 Lokod 44
 Longhaj hn. 266
 Lonka (-tartomány) hn. 266
 Lövész 280
 Lövéte 75
 Luk-Olyka 129
 Lupujok (Lupcsik) utcája 270
 Lütö hn. 276
- Madaras földje 22; melyéke hn. 22, 23, 276; száda 23, 266, 276
 Madarasi patak (a másodhatárban) 281
 Madarasi-Hargita, hegység 15, 44, 266, 273, 274, 277
 Madaras-patak 13, 23, 50, 74, 118, 126, 264, 268–270, 273, 274, 278–280, 435, 444
 Madéfalva 13, 22, 44, 64, 65, 66, 67, 88, 139, 164, 327, 378, 399
 Madicsa hn. 23
 Magyardécse 38
 Magyarország 96, 135, 137, 141, 160, 228, 229, 234, 328, 351, 352, 395, 421, Magyarós hn. 276, 279; – kútja 267, 276; – tető 265, 266
 Makkos-Blikk hn. 263
 Margit-sziget hn. 269, 277
 Maros m. 322; -szék 22, 29, 96, 225
 Marosfő 164, 378
 Maroshévíz 203, 327, 329
 Marosvásárhely 10, 12, 51, 94, 115, 118, 127, 147, 182, 229, 253, 320, 328–330, 384, 406–408, 421
 Marosszentgyörgy 384
 Másodhatár hn. 15, 45, 111, 116, 149, 158, 410, 429
 Medgyes 393
 Merán 353
 Mezőközép hn. 267, 274, 276, 278
 Mezőség 69, 72, 112
 Miklóséké 277
 Miklósfalva 44
 Miklósok kútja hn. 277; – utcája 270;
 Miklósvár 349
 Mikóvár 60
 Mindszent I. Csikmindszent
 Mojnest 67
 Moldva (Moldova, Molduva) 32, 60, 61, 66, 67, 68, 75, 228, 263
 Molnár Antalé hn. 277
 Moszkva 356
 Mózsi utcája 270
 München 407
- Nágocs 398
 Nagyajta 79
 Nagybánya 328
 Nagybérc 266
 Nagyboldogasszony egyházközség 20, 283, 358, 366, 369, 378, 380
 Nagyborvíz hn. 266
 Nagyeger hn. 266, 267, 273, 277, 444
 Nagyödör hn. 81, 277, 265
 Nagy-Hagymás, hegység 265, 280
 Nagyhegy (Hegy) hn. 266

- Nagykend 301
 Nagykőnél hn. 277
 Nagy-Küküllő vidéke 149
 Nagy-Madaras patak 118, 261, 266, 271, 273–276, 278
 Nagymart 118
 Nagymart hn. 277
 Nagymező hn. 262
 Nagyréz (Nagy rét) hn. 257, 264
 Nagysarok hn. 281
 Nagyszeben 328, 355, 384
 Nagyvárad 328
 Naskalat hegység 15, 78, 111, 116, 264, 280, 281, 373, 411, 429
 Neamț m. 324
 Néma utcája hn. 270
 Németország 328
- Nyak tető (– alja, – háta) hn. 266, 277
 Nyárádmente 209
 Nyárádremete 285, 384
 Nyárádszereda 115, 253
 Nyáros hn. 266 – tető 266, 277
 Nyártóke hn. 269, 277
 Nyír hn. 116, 276, 279; – pataka 266 teteje 266. -ren léiül 267; – közép 267
 Nyíregyháza 128
 Nvíres hn. 266, 281; – erdő 266
 Nyirtás 165
 Nyújtód 254, 384
- Ojtozi-szoros 129
 Olaszország 353
 Oldal-út hn. 277
 Olt m. 393
 Olt. folyó 13, 23, 24, 44, 74, 92, 125, 148, 158, 164, 172, 177, 201, 263, 265, 269, 271, 273–27, 393, 423, 435; híd 15, 80, 81, 165, 267, 269, 270, 301; – medre 215; melletti borvíz 270; melyéke (melléke) 237, 266; – vize árka 265
- Ólténia 200
 Ópusztaszer 394
- Orbai 369
 Oroszhegy 138
 Oroszlány (Mo.) 328
 Oroszország 129
 Osztály 277
 Ozfalva 44
 Ozsdola 297
- Ördög tónál hn. 265, 277; – tó kútja 277
 Ördögé hn. 277, 279
 Ördögök szere, falurész 13
 Örmény kertje (Örmény-kert) hn. 80, 262, 277, 279
- Pál Lajos kertje 268, 277
 Pál falva I. Csíkpálfalva
 Palik szere, falurész 13
 Pálpataka 254
 Papé, erdő 277
 Papsára utca 13, 165, 267, 270
 Parajd 74, 115
 Parendorf 351
 Párizs 356
 Pásztorbükk hn. 32
 Patakfalva 44
 Patak-kert hn. 266, 277
 Pávás hn. 111, 280, 411, 429
 Pest 353
 Pitești 329
 Póka hn. 429
 Poroszló 352
 Pozson (Poson, Pozsony) tölgye hn. 23, 26, 266, 273, 277, 279
 Prut folyó 61
- Rábagyarmat (Mo.) 399, 400, 402, 439, 440
 Rákosi Hargita, hegység 274
 Rakottyás hn. 74. 265; – pataka 266
 Remete homlok hn. 266, 267, 277
 Rétköz (Rét köze) hn. 264, 277
 Róka tető hn. 266
 Rókaváros falurész 270
 Romanel (Svájc) 219, 335, 395, 439

- Románia 127, 136, 137, 141, 167, 204, 234, 333, 378, 422, 438
 Runcu Mare hn. Moldvában 129
- Salzburg 356
 Sándor Jánosé hn. 266
 Sándorfalva 44
 Sándorok utcája 13, 270
 Sárgás bánya (Sárigák bányája) hn. 265, 275–277; – pataka 271
 Sarok I. Sorok
 Sáros-híd hn. 91, 264, 265, 277
 Sáskút hn. 116, 165, 267, 269, 278, 279
 Sátés hn. 266
 Segesvár 115, 204
 Sellemberg 32
 Selymék 278
 Sepsi, vidék 369
 Sepsiszentgyörgy 74, 114, 173, 204, 328, 329, 383, 384
 Simóé hn. 278
 Siófok 394, 399
 Sófalva 56
 Solt (Mo.) 407
 Somogy m. 394
 Sopron 446; – megye 165
 Sorok hn. 262, 266, 274, 276, 278; – oldal 262
 Sósárok hn. 278
 Sósmező (Só mezeje) hn. 173, 262–265, 267, 271, 275, 277, 278
 Sósrét hn. 13, 139, 262–263, 274, 275, 277–278, 444
 Sósvíz hn. 278
 Svájce 395
- Szabolcs m. 127, 145
 Szalók hn. 111, 280; – pataka 280, 281 – pusztája 281
 Szalonka hn. 65
 Szalonta 251
 Száraz oldal hn. 266, 278
 Szárazbékás hn. 281
 Száraztován, falurész 13, 266, 267, 270
- Szárbüke (Szárbükk) hn. 278; – kútja 269, 278
 Szászrégen 328
 Szatmár 69
 Szeben I. Nagyszeben
 Szeben m. 393
 Szederjes hn. 266, 271, 274, 278; – oldal 266; – pataka 26, 276, 278; – pusztája 278
 Szeged 352
 Székelyföld 11, 50, 65, 118, 224, 369, 398, 440, 443, 446
 Székelykeresztúr 384
 Székelyudvarhely (Udvarhely) 29, 30, 39, 44, 96, 114, 127, 128, 165, 173, 191, 253, 375, 392.
 Szélbükk (Szélbüke, Szély Bükk) hn. 266, 274, 278
 Széles kút (Szélyes) hn. 116, 266, 269, 275, 278, – árka 276, 277; – teteje 266; – mezeje 266; – pataka 266, 274, 278; – vályúja 278
 Szélyes kút I. Széles kút
 Szemerke hn. 118, 278; – hídja 278 – kútja 269
 Széna patak hn. 266
 Szénhely hn. 50. 262. 263, 272–274, 278, 280
 Szent Antalnál hn. 23, 277, 278, 280
 Szentanna tó 398
 Szentes hn. 164, 264, 266, 268, 278, 418, 420; – tető 266
 Szentkeresztbánya 328, 393
 Szentmihály megyéje 262
 Szépvíz 22, 52, 61, 65, 81, 88, 148, 154, 253, 356, 378, 392
 Szeret folyó 61
 Szlovákia 394
 Szoros hn. 272, 279
 Szováta 426
 Szovjetunió 167
 Szöcsöké hn. 352; – utcája 271
 Szökő hn. 265, 272, 279; – patak 273, 276, 279; – vize 266
 Szucsáva 322
- Tanászi (Tanácsi) sorka hn. 266, 279

- Tanórok hn. 263
 Tapiószecső 297
 Taploca (Tapolca) l. Maroshévíz
 Tarkó 20
 Tasnád 328
 Téglás hn. 274, 279; – tető 279
 Teke 228
 Tekeredő hn. 279
 Tekergaszó hn. 271, 279; – pataka 279
 Tekerőpatak 370, 402
 Telekfalva 44
 Temesvár 60, 168, 380, 416
 Temetőnél hn. 279
 Templomhegy hn. 81, 168, 173, 265, 266, 273, 274, 279, 381, 382
 Templom-kert hn. 271
 Terkő (– havas) hn. 88, 265, 281, 366,
 Tighina (Tigina) 167, 261
 Tirol 254
 Tiszafüred 352
 Titkos hn. 265
 Tóhely hn. 267, 274, 279
 Tokaj 328
 Tompos hn. 264, 266, 279; – pataka 266
 Torda 80, 328
 Torja 384
 Tormáskert hn. 267, 277, 279
 Tölgyes l. Gyergyótölgyes
 Tölgyesi szoros 149
 Tömörkény 220, 398
 Trencsén 68
 Tusnád 254
- Udvar mellett (melyéke) hn. 80, 81, 265, 277, 279
 Udvarhely, székhely 15, 63, 225, 241; – megye 309, 349
 Új utca 13
 Újfalva, falurész 13, 173, 175, 194, 265, 267, 270, 271, 279, 415, 432
 Új-kertek hn. 267, 269
 Újtusnád 190, 402
 Úz völgye 163
- Vacsárcsi 13, 15, 38, 51, 61, 62, 67, 90, 94, 139, 253, 254, 262, 263, 265
 Vágás hn. 44, 265, 266, 276, 279; – dombja 272; – dűlő 44; – tető 265
 Vâlcea m. 393
 Valk (Mo.) 352
 Ványolósok utcája 271
 Vápész hn. 264, 279
 Várdotfalva 87
 Vargyas 79
 Varság 374
 Vasbánya hn. 81, 263, 266, 273, 275, 279
 Vaseres borvíz hn. 269, 279
 Vasláb 241, 402
 Verebes 190
 Veresűz hn. 92, 264–266, 271, 273, 279
 Vész hn. 265, 266, 270, 274, 279, 280; – dűlő 44; – eleje 267, 280; – erdő 279, 280; – farka 266, 280, – gödör 267; – hát 262, 264; – kútja 264, 280; – pataka 266, 280; – útja 273, 276, 277, 280
 Vete 280
 Vigyázó domb hn. 280, 281
 Világos 352
 Virgó hn. 280
- Zágon 254
 Zágor 52
 Zalános pusztája hn. 116, 266, 276, 280
 Zalán-patak hn. 253
 Zavarog hn. 262, 280
 Zetelaka 13, 15, 128, 272, 273
 Zilah 356
 Zomba (Mo.) 398
- Zsibó 352
 Zsigmond utcája malma 271
 Zsögöd 253; – fürdő 393

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

(A mutató összeállításában közreműködtek Lajos Andrea és Moldován-Horváth István)

- Abos Anna 343
Abos István (Stephanus) 284, 339
Abos Jenő 172, 328
Abos József 128
Ábrahám Dénes 159, 173, 314
Ábrahám Róza 388
Abrán András 40
Ádám János 121
Ádám Miklós 121, 131
Ádám Rudolf 121, 390
Ádám Marika 390
Adorján N. 384
Ágoston Mária 163, 344
Albert Elek 159
Albert Márta 344
Albert Márton 432
Alózka István 425
Ambrus András 363
Ambrus Ágnes 408
Ambrus Árpád 216, 217, 316, 341. 347
Ambrus Attila 329, 401
Ambrus Domokos 330
Ambrus Erzsébet 75, 363
Ambrus Ferenc 339; – Simoné 130, 162
Ambrus Ferenc *Peterzselyem* 258
Ambrus Gergely 130
Ambrus Ilona 342
Ambrus István 130
Ambrus József 329
Ambrus Mária 388, 389
Ambrus Mátyás 130
Ambrus Simon 130
András Ábel 193,
András Csaba 218,
András Emőke 399, 401, 402
András Erzsébet (Erzsi) 342, 399
András Félix 179, 193, 215, 322
András Fülöp 130
András Gábor 403
András Gergely 131, 148, 149, 162, 170, 178,
193, 195, 391, 402
András Ignác 125; -né 125
András Irén 328
András István 130
András János, (Csonka Jankó) 68,83,197,212,
258, 330
András József 195
András Katalin 318, 343, 361
András Lajos 311
András László 290, 322
András Lázár 110, 195, 293, 314
András Mária 399, 402
András Mátyás 361
András Miklós 40, 56
András Péter 361
András Vilma 215
Andrási András 75
Angyalosi Erzsébet 79
Antal Ádám 130, 179, 182
Antal Ágoston *Gezder* 258–259; – Duka 257
Antal Ágnes 446
Antal Alajos *Dobos* 258; – *Szopóka* 259

- Antal Albert; 91, 102, 103, 110, 115, 121, 131, 133, 148, 152, 165, 185, 293, 385; id. 102; – ifj. 267; – *Duka* 258; – *Gezder* 102, 109, 110, 152, 258; – *Jánosé* 258
- Antal Ambrus *Bontás* 258
- Antal András 90, 132, 171 – *Böntös* 258; – *Róka* 259; -né 364
- Antal Anna 171
- Antal Áron 148, 153, 162, 165, 169, 178, 179, 180, 303, 305; -né 163 – *Barabás* 259; – *Gezder* 259
- Antal Árpád 153, 155, 158, 171, 172, 172, 178, 182, 185, 195
- Antal-Bíró Gergely 385
- Antal-Bíró József 162, -né 163
- Antal Borbála 163
- Antal Csilla 330, 401, 402
- Antal D. Edit 329
- Antal D. Rozália 327
- Antal Dénes 110, 115, 118, 130, 172, 187, 195, 196, 387; – *Dohos* 258; – *Ferenc* 258; – *János* 152, 258; – *Karé* 158, 259; – *Mátyás* 258
- Antal Domokos 131, 187, 195, 406
- Antal Edit 221, 343
- Antal Elek 170, 171, – *Duka* 258, 390
- Antal Enikő 329
- Antal Emma 165
- Antal Ernő 165, 399
- Antal Erzsébet 163, 328, 364, 402
- Antal Éva 330, 401
- Antal Ferenc 152, 170, 171, 179, 195, 245, 287, 293, 361, 364; – *Bolha* 257–258; – *Dobos* 258; – *Duka* 258; *Karé* 257–258; – *Róka* 257 – *Jánosé* 258
- Antal Gábor 401
- Antal Gabriella 327, 343
- Antal Gergely 34, 36, 110, 115, 152, 170, 171, 179, 182, 184, 195, 215, 216, 259, 267, 293, 313, 314, 316, 322, 327, 340, 347, 378, 379, 385, 401; -né 182
- Antal Gizella 327
- Antal György 195, 406
- Antal György *Róka* 259
- Antal Gyula 148, 153, 159, 165, 178, 179, 322, 328, 374, 387, 388, -né 179, 182, 195
- Antal Ibolya 328
- Antal Ildikó 401
- Antal Ilona 327
- Antal Imre 322, 328, 364, 398, 399, 403, 406, 442
- Antal Irén 401
- Antal István 48, 56, id.; 130, 149; – *Gezder* 258; – *László* 364, 446
- Antal Izabella 402
- Antal János 34–36, 48, 57, 83, 110, 115, 121, 149, 152, 218, 287, 290, 283, 382, 385, 386 – id. 330; – ifj. 130, 293; – *Böntös* 257; – *Dobos* 257; – *Duka* 259; – *Gezder* 258; – *György* 152, 258; – *Péter* 259; – *Szopóka* 259
- Antal József 130, 261, 401
- Antal Judit 328, 329
- Antal Julianna 163
- Antal Kálmán 302, 339, 347
- Antal Károly 322, 401
- Antal Katalin 361, 364
- Antal Klára 364, 398,401
- Antal L. Edit 329
- Antal László 322, 328, 399, 406
- Antal Levente 401
- Antal Lőrinc 83, 91
- Antal Magdolna 342
- Antal Margit 328, 362
- Antal Mária 329, 330, 406
- Antal Márton 91
- Antal Mátyás 148, 161, 165, 173, 179, 182, 184, 185, 194, 361,362
- Antal Miklós 34, 36, 63
- Antal Orsolya 406
- Antal Piroska 401
- Antal-Pál Antal (Sándor) 162, 163, 165, 388, -né 163, 165, 166, 195,406
- Antal Péter 83, 84, 158, 168. 170, 175, 180, 195, 361, 364, -né 387; – *Bolha* 258–259; – *Gezder* 257–258, 387 – *Kácki* 257–258; – *Rektály* 259

- Antal Regina 171, 341
 Antal Róza 327, 389
 Antal Rozália 321, 333
 Antal Sándor 175, 300, – *Pál* 204
 Antal Szabolcs 403
 Antal Tamás 110
 Antal Teréz 328
 Antal Tibor 391, 401
 Antal Viktória 327, 339, 341, 444
 Antal Vilmos (*Bartó*) 388
 Antal Vitos *Gezder* 259
 Antal Zoltán 323
 Antal Zsolt 393
 Antal Zsuzsanna 217, 327, 342, 363, 401
 Antalffy Boldizsár 329
 Antalffy György 38
 Antalné Kedves Rozália 339, 341
 Antal Tamás 36
 Anthal Ferenc 30
 Apácai Csere János 283
 Apafi Mihály I. 39, 5., 55, 63, II.
 Apor cs. 62, 81
 Apor István 63
 Apponyi Albert 295
- Babati Zoltán 440
 Bacanrsa Gábor 159
 Bakk Kiss Mária 128
 Balaskó Ferenc 30
 Bács Károly 342
 Balás Ágoston 130
 Balás Ersébet 362
 Balás Ferencné 362
 Balás György 57
 Balás István 362
 Balás János 57
 Balás József 94
 Balás Judit 361
 Balás Krisztina 376
 Balás Lőrinc 363
 Balás Péter 362
 Balás Tamás 361
 Balázs Áron ifj. 195, 391
- Balázs Botond 403
 Balázs Cs. Lajos 179
 Balázs Dénes 9, 344, 383, 384, 405, 406, 408, 413
 Balázs Ferenc 83, 130
 Balázs István 83
 Balázs János 40, 60
 Balázs Jenő 121
 Balázs Lajos 216, 341
 Balázs Péter 39, 64
 Balázs Sámuel 92
 Balázsy Csilla Emília 344
 Bálint Alajos 172, 339
 Bálint András 34, 362; – *nagy* 362; – *kisebb* 362, 364
 Bálint Anikó 401, 402
 Bálint Anna 362, 364, 388, 399
 Bálint Antal 84, 130, 290
 Bálint Ábrahám 121
 Bálint Ágota 399
 Bálint Áron 118, 130, 170, 176
 Bálint Árpád 217, 329, 412, 419
 Bálint Attila 329, 401
 Bálint Balázs 121
 Bálint Bolond 402
 Bálint Csaba 391, 398, 402
 Bálint Dénes 121, 131
 Bálint Domokos 173
 Bálint Egyed 130
 Bálint Elvira 344
 Bálint Emil 322, 401
 Bálint Emma 326
 Bálint Enikő 343
 Bálint Erika 329
 Bálint erzsébet 362
 Bálint Félix 329
 Bálint Ferenc 83, 84, 121, 174, 180, 182, 303, 314, 394; – *Ábrahám* 259; – *Kakas* 130, 258, – *Antalé* 130; – *Kuti* 179
 Bálint Ildikó 399, 401 402
 Bálint Ilona 406
 Bálint Illyés 364
 Bálint Imre 153

- Bálint Irén 401
 Bálint István 83, 124, 130, 200, 390, 402: -né 409; – *Andris* 257–258; – *Tamás* 250; *kisebb* 362: – *nagy* 362, 257–258
 Bálint János 39, 48, 83, 84, 121, 130, 231; -né 284; – *Andris* 259: – *Dungo* 259: – *Hánán* 258
 Bálint Jenő 401
 Bálint József 120, 176, 178, 215, 410
 Bálint Katalin 399, 401, 402; – *nagy* 362; – *kisebb* 362
 Bálint Lajos 185, 218, 329, 378, 389, 398, 399, 400, 401, 406
 Bálint Lajos Lőránt 399
 Bálint László 217, 218, 406
 Bálint Lázár 303
 Bálint Lőránt 398, 401, 402, 403
 Bálint Márton 149
 Bálint Mátyás 124, 130, 328
 Bálint Melinda 401
 Bálint Mihály 121, 176, 321, 324, 424
 Bálint Mónika 398, 401
 Bálint Péter 64, 83, 130, 362, 385
 Bálint Sándor 399, 402
 Bálint Szilárd 402
 Bálint Tamás 75, 364
 Bálint Tera 128
 Bálint Tivadar, plébános 179, 188, 189, 384
 Bálint Vilmos 401
 Bálint Zita 329, 401
 Bálint Zoltán 401
 Bálim Zsolt 400, 401, 402
 Bálint Zsuzsanna 364, 401
 Bálintné Bőjte Emma 344
 Balla István 296, 339
 Balló János 125, 127, 128, 133, 296–297, 372, 377, 382, 384
 Bándi Mária 392
 Bánffy Dénes 81
 Bánffy György 52
 Bánffy Pál 51
 Bara Erzsébet 343
 Bara Sándor 316, 341, 344
 Barabás Áron 316, 340, 347
 Barabás Bertalan 75
 Barabás Erzsébet 360
 Barabás János 360
 Barabás Tamás 35, 36
 Barabásné Salamon Zsófia 267
 Baranyai Czinió János 32
 Baráezi (Baráztzi) István 75, 81, 265
 Barácz Mihály 94
 Baráztzi Zsigmond 386
 Barcsai Ákos 52
 Baricz Barabás 195
 Bárth János 360
 Bartalis Ágost 106, 406
 Bartalis Péter 35, 38, 40
 Bartha István 339
 Bartháné Ördögh Anna 330
 Barthos József 384
 Bartó Ágnes 327, 407
 Bartó Alajos 130
 Bartó Áron 130
 Bartó Bálint 122, 328
 Bartó Borbála 407
 Bartó cs. 84
 Bartó Elvira 329
 Bartó Ignác 383
 Bartó István 120, 129
 Bartó József 148, 153, 158, 161, 170, 171, 176, 221, 287, 314; – id. 212, 290; – ifj, 9, 405, 406, 408, 415, 419, 432,
 Bartó Julianna 432
 Bartó Imre 178
 Bartó Levente 406
 Bartó Piroska 321
 Bartó Regina 172
 Bartó Tibor 344
 Bartó Tünde 344
 Bartos Enikő 343
 Dr. Bartha Ignác 139
 Basta Giorgio 33
 Bató József 173
 Baxa János 38
 Bányai Márton 75

- Báthori Gábor 52, 55, 79
 Báthory István 51
 Báthory Zsigmond 31–33, 51, 54, 55
 Becz cs. 79
 Becz János, 51, 79
 Becze István 384
 Bedő Angella 342
 Beke György 313
 Bencser Erzsébet 364
 Bencser Péter 364
 P. Benedek Fidel 60
 Benedek János 35, 40
 Benedek István 339
 Benedek Ödön 120, 121, 301; -né 148
 Benedek Zoltán 388
 Benkő Károly 11, 386
 Benkő József 61, 242
 Benő Márta 343
 Bertalan Irén 388
 Bethlen Gábor 35, 42, 43, 52
 Békés Gáspár 51
 Béla király 22
 Benkő István 35
 Benkő János 35
 Béres Katalin 364
 Bíró Albert 110, 361
 Bíró András 217, 321
 Bíró Anna 361
 Bíró Anna Mária 80, 398, 399, 402
 Bíró Antal 158, 391, 402
 Bíró Áron 253, 314, 391; -D. 158
 Bíró cs. homoródszentmártoni 31, 39, 44, 78–80, 118
 Bíró Dávid, homoródszentmártoni 33, 44, 78, 79, 349
 Bíró Domokos 130, 158, 172; – *Csonka* 201, 202, 314
 Bíró Donát 148, 328
 Bíró Ernő 391, 398, 402, 403
 Bíró Erzsébet 361
 Bíró Éva 329, 400, 401
 Bíró Félix Andrásé 130
 Bíró Gábor, homoródszentmártoni 80, 91, 92, 283–284, 328, 358, 367, 368, 376, 377, 380
 Bíró György 79
 Bíró Ibolya 327
 Bíró Imre 84, 89, 124, 130, 152, 170, 171, 187, 217, 287, 385, 391, 419
 Bíró István 39, 48, 64, 120, 130; – *Ároné* 162; – *Laci* 253, 259
 Bíró János 120, 253, 283, 361, 385, 130, 417; – *Alberté* 130, 259; *Eleké* 130; -né 364; – *Csonka* 407, 418
 Bíró József 370
 Bíró Judit 361
 Bíró Julianna 388
 Bíró Karolina 80
 Bíró Károly 341
 Bíró Kristóf homoródszentmártoni 39, 78–80, 349
 Bíró Lajos 158, 159, 165; -né 163
 Bíró László homoródszentmártoni 75; -né 80, 84
 Bíró László 322. 370. 371. 401. 403, 408; *Puci* 258
 Bíró Lázár 153, 253, 303
 Bíró Lukács 110
 Bíró Mária 407
 Bíró Márton 36, 84, 105, 106, 115, 121, 148, 170, 172, 173, 195, 375; – ifj. 110
 Bíró Mátyás 83, 110; – *Puci* 130, 259
 Bíró Mihály 361
 Bíró Péter 35, 36, 40, 48
 Bíró Rozália 388
 Bíró Sámuel homoródszentmártoni 38, 52, 79, 349
 Bíró Sándor, homoródszentmártoni 39, 44, 78–80, 90, 349, 370
 Bíró Tamás 34, 35, 39
 Bíró Teréz 207, 388
 Bíró Veronika 328
 Bíró Vince 399
 Bíróné Antal Éva 344
 Bíróné Antal Mária 327
 Biszak Klára 343
 Dr. BocskorBéla 108–110, 152, 153, 373

- Bocskor Elek 369, 375, 384
 Bodó Mihály 26, 175, 193
 Bodor Anna 75, 363
 Bodor Antal 388
 Bodor Erzsébet 363, 407
 Bodor Ferenc 97; – id. 363; ifj 363, 401
 Bodor Ilona 363
 Bodor István 363
 Bodor Julianna 329
 Bodor Katalin 378
 Bodor Lajos 176, 216, 388
 Bodor László 83
 Bodor Margit 363
 Bodor Márton 122, 129, 363
 Boér Áronné 304
 Boga István 378
 Bogács Ágoston 287
 Bogács Albert (Béla) 162
 Bogács Antal 68
 Bogács Áron 131, 178, 195; – *Kósa* 259
 Bogács Árpád 175, 328
 Bogács Balázs 34, 35
 Bogács Bertalan, ifj. 193, 388
 Bogács Béla 130
 Bogács Borbála 363
 Bogács Dcmjén 388
 Cs. Bogács Dénes 355
 Bogács Dénes 168; *Felszegi* 259, 303, 305
 Bogács Ferenc 84, 150, 162, 438; – *Bartis* 259;
 – *Huszár* 259; *József* 130; – *Kövesutcai*
 259; *Vízmelléki* 259
 Bogács Gergely 172, 195
 Bogács György 30, 57, 245
 Bogács Ilona 365
 Bogács Imre 130, 329
 Bogács (Bogács) István 35, 92, 130, 363, 388,
 407; – *Mártoné* 130
 Bogács János 30, 34, 39, 40, 57, 68, 84, 365; –
Bartis 130, 259; – *Egervári* 259
 Bogács Kálmán 175
 Bogács Károly 221, 388, 407, 419, 420
 Bogács Krisztina 371
 Bogács László 328
 Bogács Lázár 129
 Bogács Lóránd 407
 Bogács Márton 36
 Bogács Máté 35, 36, 40, 64, 252
 Bogács Mátyás *Huszár* 83, 89, 259
 Bogács N. 329
 Bogács Szidónia 344
 Bogács Tamás 132
 Bogács Zakariás 34, 35, 48
 Boldizsár János 68
 Bongya Tamás 75
 Borbély István 34–36, 39, 40, 245, 388
 Borbély János 38–40, 81
 Bornemissza János 52, 79
 Borok Erzsébet 75
 Borók András 362
 Borók Antal 360
 Borók Imre *Erdei* 259
 Borók István 360, 368
 Borók János 130, 162
 Borók Katalin 360, 362
 Boros Mihály 67
 Borsai József 92
 Botár 309
 Both András 87, 195
 Both Etelka 343
 Both Jenő 175, 322
 Both József 175
 Both Katalin 163
 Both Márton 57
 Both Mihály 90, 363
 Both Margit 363
 Bögözi Edit 342
 Bőjte Albert 130, 253
 Bőjte Anna 363
 Bőjte Ágoston 120; -né 130, 193
 Bőjte Áron 169, 170, 173, 177, 190, 195, 305
 Bőjte Árpád 330
 Bőjte Attila 401
 Bőjte Benedek 363
 Bőjte Borbála 327
 Bőjte Dénes 120, 130
 Bőjte Emma 327

- Bőjte Erzsébet 342
 Bőjte Francisc 303
 Bőjte Gergely 150
 Bőjte Illés 130
 Bőjte Imre 165, 328
 Bőjte István 40, 83, 363; – *Korpás* 258; –
     Küpus 258
 Bőjte János 57, 172, 173
 Bőjte József 311, 363
 Bőjte Katalin 363
 Bőjte László 320–324, 328, 339, 342, 407
 Bőjte Matild 327
 Bőjte Miklós 363
 Bőjte Róza 320, 325, 330, 392
 Bőjte Tamás
 Bőjténé Balogh Rozália (Róza) 339, 342
 Brezán Anna 343
 Briskontini Brigitta 341
 Buccow 65
 Buda B. (?) 340, 347
 Burcsa Vilma 305, 340
 Busmocescu Ana 324, 342
 Butunoi-né Szabó Olga 344
 Búzás András 61
 Búzás Dénes 130
- Caratto alezredes 65
 Casacrudovici 308
 Căliani 305
 Chapuis George 395
 Chele 307, 309
 Chivu Stoica 216
 Chirilă M. 309
 Codreanu Dumitru 340; -né 340
 Comănescu, Nicolae 300
 Connert János 15
 Covaci-né Csiszer Veronika 328
 Crăciun Gavrilă 168
 Czegő Vilmos 147
 Czerjék László 78
 Czigány Erzsébet 365
 Czigány Margit 365
 Czigány Máté 365
- Cziklédi András 130
 Cziklédi Árpád Gergelyé 162
 Cziklédi Gergely 253
 Czikó Mihály 91
 Czirjék (Czerjék) László 39, 40, 81; -né 90
- Csató Zsigmond 53, 81, 284
 Csák Imre 57
 Csáki Albert 82, 89
 Csáki Anna 361
 Csáki Árpád 130
 Csáki Edit 325, 328
 Csáki Elemér 391
 Csáki Erzsébet 195
 Csáki György 34
 Csáki Gyula 148, 161
 Csáki Imre 40, 82, 92, 361
 Csáki István 36, 84
 Csáki János 68, 82, 92, 287, 290, 361
 Csáki József 388
 Csáki Judit 361
 Csáki Mihály 161
 Császár Anna 364
 Császár Bertalan 253
 Császár Borbála 364
 Császár Dénes 130, 253
 Császár Ferenc 83, 88, 364
 Császár Ilona 297
 Császár Imre 162
 Császár István 364
 Császár János 83
 Császár Jeremiás 215, 316, 341,
 347; -né Kosz Paula 341
 Császár Károly 399
 Császár Kinga 399
 Császár Lajos 130, 259
 Császár Mihály 130
 Császár Péter 364
 Császár Piroska 401
 Császár Réka 398
 Császár Sándor, 344
 Császár Vilmos 341, 364; -né Fodor Éva Piro-
     ka 341

- Császáz Zoltán 391, 402
 Csedő Tamás 284
 Cseh Erzsébet 339, 342
 Cseh Judit 301, 400
 Csepregi János 83
 Cserei cs. 81
 Cserei (Cserey) Krisztina 79, 91, 349
 Cserei Mihály 26, 81
 Cserei Pál 81
 Cserei Sándor 39
 Cserei Zsuzsanna 376
 Csíki Aurél 323
 Csíki Gizella 297
 Csíki Sándor 159
 Csíki Zoltán 323
 Dr. Csipak Lajos 378
 Csiszér Anikó 400
 Csiszár János 58
 Csiszér József 301, 307, 340, 347,
 Csonka Jankó I. András János
 Csutak János 36
 Csűrös Mihály 375

 Daczó János 38, 39, 48, 52
 Damokos Antal 34
 Daniokos János 34
 Dancs István 34, 39
 Dancs (Danch) Miklós 30, 245
 Dancs Péter 40, 56
 Danguly László 407
 Dániel Kata 79
 Dávid István 35, 39
 Dávid Imola 329
 Dávid Mária 343
 Deér Barnabás 375
 Demeter Erzsébet 365
 Demeter Ferenc 148
 Demeter István 365
 Demeter János 67
 Dohai Gyula 322–323
 Dobay Ferenc 339
 Dobolyi Gyula 343
 Dobondi András 84; -né 265
 Dobondi Áron 180, 314
 Dobondi Dénes 132, 170, 176
 Dobondi Ferenc 253
 Dobondi István 124
 Dobondi Mátyás 407
 Dobondi Péter 124, 287
 Dobos Árpád 407
 Dobos Gergely 209
 Dobra András 36
 Dobra Pál 34, 36
 Dobra Péter 36
 Dobra Tamás 34, 36
 Dombi Albert 83, 123, 153, 158, 365
 Dombi Anna 361
 Dombi Antal 68, 124, 290; – *Hídvégi* 257–258
 Dombi Áron 110, 152, 139, 172; -né 287, 304
 Dombi Borbála 363
 Dombi Dénes 171, 176
 Dombi Erzsébet 265, 363; – *nagy*
 Dombi Ferenc 363: – *Kövesutcai* 258; – *nagy*
 365
 Dombi Gábor 110, 437
 Dombi Gergely 43, 110; – *Bici* 388; -id. 293; –
Kövesutcai 259
 Dombi Imre Molnár 259
 Dombi István 130; – *nagy* 363, 402
 Dombi János 90, 130: -né 363: – *Mátyásé* 365
 Dombi József 365
 Dombi Judit 365
 Dombi Katalin 327, 365
 Dombi Lőrinc 195, 365
 Dombi Máté 30, 245; – *Pici* 162
 Dombi Márton 110; -né 118
 Dombi Mátyás 125, 128, 130, 290, 293
 Dombi Péter 34–36, 39, 61, 83, 130, 361, 363;
 -né 264
 Domokos Katalin 353
 Domokos Mihály 36, 38
 Domokos Péter 262
 Dornea ...? 340
 Dózsa Zsófia 79
 Duczuj Ádám 130
 Duduj János 175

- Duduj Miklós 121, 390
 Duka János 388
- Evlia Cselebi 60
 Élthes Ferenc 292
 Ember Jakab 361
 Ember Katalin 361
 Ember Lőrinc 361
 Endes György 61
 Endes Klára 92
 Endes Miklós 11, 20, 38, 52, 57, 78, 127, 367
 Eötvös József 287–288
 Eöz István 36
 Erdélyi István 39
 Erdélyi János 64
 Eröss Elek 382
 Eröss Gyula 375
 Eröss Józsefné 389
 Erösné Bordás Mária 313, 340, 347
 Égető Vilma 189
 Élthes Ferenc 292
 Élthes Károly 158
 Éva Péter 84
- Fábián András 397
 Fábián Gergely 399
 Farkas András 118
 Farkas Dénes 121
 Farkas István 36
 Farkas Miklós 75
 Fazakas András 85, 364; -né 124
 Fazakas Anna 321, 329, 364
 Fazakas Antal 339; – *Fűrész* 258; – *Mátyás* 258
 Fazakas Ágnes 24
 Fazakas Áron – *Marci* 130, 154, 172, 259; – *Cepők* 259; – *Gábor* 259
 Fazakas Árpád 165, 401
 Fazakas Benedek 364
 Fazakas Comelia 400
 Fazakas Dénes 161, 165, 171, 173, 324, 330; -né 152
 Fazakas Domokos 330
- Fazakas Enikő 399
 Fazakas Erzsébet 327
 Fazakas Ferenc 84, 124, 193, 195, 215, 216, 290
 Fazakas Gábor 124; – *Imre* 259
 Fazakas Gergely 130
 Fazakas György 84
 Fazakas Gyula 130
 Fazakas Ibolya 330
 Fazakas Ignác 120, 124, 258
 Fazakas Imre 158, 159, 170, 179, 303; – *Imre J.* 132; – *D.* 132, 135; – *Szálkás* 182
 Fazakas István 34, 35, 92, 124, 130, 364, 400; – *Áron* 258; – *Csuka* 259; – *Mátyás* 258
 Fazakas János 80, 84, 172, 182, 217, 314, 328, 330, 364, 406, 407; – *id.* 290; – *Ábel* 158, 170; – *Józsa* 259; – *Marci* 124, 259; – *Pista* 124, 162, 257–258; – *Róka* 259
 Fazakas József 124, 364; – *Marci* 124, 258
 Fazakas Judit 365
 Fazakas Julianna 215
 Fazakas Károly 118, 399, 400–401; – *Borók* 259; – *Róka* 259
 Fazakas Katalin 365
 Fazakas Lajos 120
 Fazakas László 403
 Fazakas Lőrinc 364
 Fazakas Márta 365
 Fazakas Márton 258–259
 Fazakas Mátyásné 364
 Fazakas Mihály 365
 Fazakas Miklós 329
 Fazakas Péter 130, 364; -né 364
 Fazakas Rozália 321, 327–328, 344
 Fazakas Simó 36
 Fecsöné Bimbó Terézia 343
 Feduci Gheorghe 300, 301, 339
 Fejér János 38
 Fekete István 369
 Fekete Vaszily 242
 Ferenc Alajos 400
 Ferenc Elisabeta 303
 Ferenc István 57, 64, 154, 180
 Ferenc Mózes 108, 295

- Ferencz Geréb 262
Ferencz Gyárfás 307
Ferencz István 153, 161, 306; – ifj. 165, 179
Ferencz János 34, 35, 39, 361
Ferencz Iosif 303
Ferencz Katalin 361
Ferencz Mártonné 231
Ferencz Pál 35, 36, 48
Ferenc Péter 39
Fereni Antal 94
Ferrati Mihály 74
Fodor András 80, 90, 370
Fodor Csaba 398, 399
Fodor János 90, 130; -né 90
Fodor Viktória
Fogarasi György 375, 376
Dr. Fogarassy Mihály 291–292, 376
Fülöp Judit 344
Fülöp József 130; – *Jánosé* 130, 162, 163
Fülöp Imre 290
Fülöp Márton 290
- Galgóczi Sándor 215
Gál Görgy 34, 35
Gábor Áron 97
Gábor József 258
Gábor Salamon 92
Gáborfi Anna 81
Gál Péter, dánfalvi 159, 160, 188
Gál Sándor 94, 165
Gáll Attila 328
Gáll Endre 328
Gáll Judit 364
Dr. Garda Dezső 410
Gáspárné Hajnód Berta 339
Gecző Márta 344
Géber András 91, 360, 376
Géber Balázs 82; -né 360
Géber Katalin 360
Gedeon tábornok 96
Geduly Gyula 125
Gegő Antal 172, 340, 347
Geiger István 398
- Geréb János 30, 38, 52, 53
Geréb Péter 30
Geréd András 323, 344
Geréd Attila 323
Gergé Józsiné 390
Gergely András 75
Gergely Anna 341
Gergely Deák 36, 64
Gergely István 36, 42, 360
Gergely János 40, 57
Gergely Katalin 360
Gergely Viktor 241
Gheorghiu Dej, Gheorghe 319
Getzo János 67
Dr. Ghibu Valer 147
Gidró Bonifác 329
Gidró Gizella 163
Gidró István 165
Gidró Julianna 343
Gidró Mátyás 120, 121, 293
Gösseli biztos 44
Grajzer Ferdinánd 75
Gránca György 175
Gránca János 120
Gránca Mihály 120, 130
Grünstein Ferenc 148
Guthi István 63
Gyalokai Sándor 297
Gyárfás Elemér 138
Gyenge Albert 363
Gyenge András 83; – id. 363; – ifj. 363
Gyenge Anna 363
Gyenge Lőrinc 363
Gyenge Margit 363
Gyenge Mátyás 363
Györffy István 336
György Alfréd 402
György Anna 363–364
György Annamária 399
György Attila 403
György Balázs 39, 57
György Bálint 39, 48, 64, 90, 362
György Béla 340, 399

- György Deák János 67
 György Dénes 155, 162, 170, 171, 193
 György Elek 135
 György Ferenc 120, 150
 György István 35, 39, 40, 83, 120, 388
 György Irén 343
 György János 64, 130: – id. 364; – ifj, 364
 György József 362
 György Katalin 362
 György Kovács 36
 György Levente 402
 György Márton 150
 György Mihály 34–36, 39, 40, 42, 48, 252
 György Péter 83
 György Tamás 35, 39
 György Tibor 399, 401
 Györgyieze Fülöp 401
 Dr. Györgypál Domokos 125
 Gyulafi László 52
 Gyurka Józsi 118
- Habel János 75
 Hajdu András 304
 Hajdu Antal 168, 329, 405–408
 Hajdu Áron 168, 153, 154, 161, 170, 180, 308;
 –né 379
 Hajdu Dénes 130
 Hajdu Erzsébet 329
 Hajdu Éva 407
 Hajdu Farkas 121
 Hajdu Gergely 172
 Hajdu István 120, 121, 257–259, 304
 Hajdu János 180, 182, 258, 259
 Hajdu Lázár 115, 130, 162, 221, 228
 Hajdu Lupuj 85
 Hajdu Gergely Lupuj 130; – *Gábor* 130
 Hajdu Katalin 408
 Hajdu Mátyás Lupuj 130
 Hajdu P. Gergely 95
 Hajdu-Péter Klára 321, 325, 328, 343
 Hajdú Piroska 390
 Hajdu Salamon 121, 130
 Hajdu Tódór 131
- Hajdu Viktor 131
 Hajdu Viktória 163
 Hajnód Berta 297–298
 Hajnód Ignác 292, 339
 Hajnód Pál 253, 297–298, 339
 Haller János 75
 Hegedüs Benedek 36
 Heiger 372
 Heim Jakab 148
 Hídvégi Jakab 83
 Hídvégi János 363
 Hídvégi Ilona 363
 Hídvégi József 360
 Hídvégi Katalin 363
 Hídvégi Margit 363
 Hídvégi Péter 363
 Hirsch Izidor 147
 Hizó Ferenc 135
 Hortáver Erzsébet 340
 Horvát Anna 407
 Horvát Károly 399
 Horvát Levente 403
 Horvát Márton 195
 Horváth Ágoston 162: -né 163, 193
 Horvát Alajos 302; – *Alajos András* 329
 Horváth Anna 388
 Horváth Aranka 330
 Horváth Dénes 180, 303
 Horváth Elek 287
 Horváth Erzsébet 326, 327, 388, 399–401
 Horváth Éva 325, 328
 Horváth Ferenc 40, 57, 130, 274, 280, 419
 Horváth Gergely 170, 173, 193, 258, 406–407
 Horváth Ilona 327
 Horváth (Horvát) János 153, 158, 314, 322–323,
 330
 Horváth Jolán 328, 340
 Horváth József 153, 159, 165, 179, 180, 195,
 261, 302, 304–305, 314, 439
 Horváth Lukács 110
 Horváth Margit 388
 Horváth Mátyás 132
 Horváth Márton *Domokosé* 131; -né 379

- Horváth Otília 327, 401
Horváth Pál 311
Horváth Péter 83
Horváth Regina 163
Horváth Rozália 407
Horváth Sándor 267, 322
Horváth Titanella 329
Horváth Zoltán 401
Horváthnc Imre Erzsébet 339, 343
Hosszú Opra 36
Hozó János 339
Hozó Klára 341
- Iliescu Florica 342
Illyés Mihály 384
Imre Antal 130
Imre Anna 308, 339, 361
Imre Dezső 311
Imre Domokos 164
Imre Erzsébet 361
Imre Éva, kisebb 362
Imre Ferenc 162, 163
Imre György 36, 38
Imre Ildikó 399, 401
Imre Imre 361
Imre (Imreh) István 36, 47, 87, 290
Imre János 35, 39, 40, 339; – Felső 258
Imre László 398, 401
Imre Lóránt 412
Imre Péter 361
Ineze Andrásné 61
Incze Veronika 341
Ingre István 328
Ionescu Galati 378
István Antal 40, 57
István Deák 39, 52
István Ferenc 48, 56
István Márton 40
István Miklós 39
István Péter 36, 39, 40
István Tamás 57
Ityim Ádám 85, 212
- Jamandi Adám 301
Jancsi Józsi János 121
Janka Ferenc, Dr. 221, 407
Jankó Gergely, Dr. 407
Jankó János 57
Jankó Márton 34–36
János András 179, 215
János Anna 340, 407
János Adám 130
János Dénes 130, 158
János Ferenc 407
János Gergely 35, 36, 153, 163, 171, 215, 303, 388
János György 30, 245, 407
János Ilonka 388
János István 34–36, 39, 173, 195
János József 128, 129, 261
János Levente 329, 410
János Máté 40, 252
János Pál 18, 35, 36, 360, 424
János Péter 35, 57, 360
János Piroska 341
János Regina, 215, 216
János Sándor 436
János Tamás 34
János Tibor 398
János Zsigmond 29, 30, 47, 54
Jaszenovics Miklós 217, 218; -né 343; – *Ildikó* 329: – *Irén* 330
Jármí Béla 125
Jéré István 407
Johász Albert 360
Johász András 365
Johász Anna 360
Johász Borbála 365
Johász Erzsébet 363, 364
Johász Gergely 363
Johász János 360, 364
Johász Imre 360; – *Imréné* 365
Johász József 364
Johász Judit 360
Johász Márton 360
Johász Mátyás 360

- Johász Péter 360, 364
Johász Zsuzsanna 360
Joós László 342
II. József 84
Juhász Alajos 131
Juhász András 180, 258, 259
Juhász Ágoston 124
Juhász Antal 290
Juhász Áron 131, 158, 163, 170, 259
Juhász Dénes 124, 152, 153, 170, 171, 303
Juhász Ferenc 110, 129, 131, 328, 386: -né 75
Juhász Gergely 124
Juhász Ignác 287
Juhász Imre 154, 308
Juhász István 179, 193, 360
Juhász János 110, 152, 259
Juhász József 75, 84
Juhász Kata 257
Juhász Márton 120
Juhász Mihály 120, 130
Juhász Péter 154
Juhász Rozália 388
- Kacsá Mária 342
Kacsó Boldizsár 384
Kajtár Edit 344
Katára György 35
Kalári Dénes
Kalmár Pál 407
Kaminitzki Antal 75
Kapdebó Etelka 340, 388
Karácsony Gábor I. Crăciun Gavrilă
Karácsony Imre 328
Kastal Anna 284
Kató András 365
Kató Anna 365
Kató Áron 340, 388
Kató György 91
Kató István 34
Kató József 341
Kató Katalin 365
Kató Károly 168, 221
Kató Margit 365
- Kató Márta 365
Kató Péter 34, 36, 91
Katzander Ignác 147
Kádár István 83, 120
Kálmán János 120, 121
Kálmán Pál 221
Kálmány Anna 365
Kálmány Balázs 80
Kálmány Erzsébet 361
Kálmány István 35, 36; – *kisebb* 361, 365
Kálmány Mihály 36
II. Károly 141
Károly Lajos 381
Kásás Barabás 124
Kásás B. Imre 130
Kásás Miklós 75
Kásás Péter 131
Kászoni János I. Bornemisza
Kedves Albert 120
Kedves Anna 341
Kedves Ágoston 287
Kedves Áron 314, 387
Kedves Dénes Andrásé 131
Kedves Domokos 195
Kedves Erzsébet 340
Kedves Ferenc 128
Kedves György 83
Kedves Ignác 407
Kedves Ilonka 388
Kedves József 128
Kedves Lajos 162
Kedves Magdolna 341
Kelemen Ilona 36
Kelemen Mihály 34, 36, 38, 42
Kelemen Tamás 34, 35
Keller Eszter 75
Kemény Farkas 371
Kemény Krisztina 79
Keresztes János 370
Kern János 75
Kertész József 75
Kémenes Csaba 323, 343
Keserű Antal 384

- Kész Csaba Imre 325, 342
Kész Magdolna 325, 342
Kézdi Éva 344
Kicsid János 36
Király István 125, 296, 339
Kis Albert 131, 172
Kis András 131
Kis Béla 168, 170
Kis Dombi Péter 35
Kis Ferenc 176
Kis Lajos 159
Kiss Dénes mvhelyi 405
Kiss Ferenc 329, 335, 350, 352–353
Kiss Gizella 328
Kiss János 353
Kiss Margit 297
Kiss Mária 342
Kiss Sámuel 351
Klein Sámuel 109–110, 118, 152
Klepsch Teréz 286, 291, 351
Kocsis Gergely 288, 338, 339
Kolesa Gábor 407
Komáromi István 36, 38, 42
Koppándi Ágnes 401
Korb Rozália 75
Korody Erzsébet 341
Dr. Kos Károly 11
Kosa Erika 344
Kosa Ferenc 130
Kosa György 120
Kosa Jenő 180
Kosa László 401
Kosa Péter János 172
Kossuth Ferenc 125
Kosz Maliid 341
Koszta Edit 341
Koszta Imola 344
Kotányi Zsigmond 125
Kovács András *László* 259
Kovács Anna 297, 341
Kovács Dénes 18
Kovács Ferenc *László* 162
Kovács Gergely 54
Kovács István 91
Kovács János 80, 384
Kovács Joakim 120, 121
Kovács József 167: -né 163
Kovács Katalin 361, 364
Kovács László 364; – *József* 162; -né 394–395
Kovács Márton László 259
Kovács Mátyás 364
Kovács Miklós 75, 285, 369, 371, 385
Kovács Pál 367, 368, 382, 384
Kovács Pál Béla 341
Kovács Piroska 339
Kozák János 36
Kozma András 57, 364
Kozma Dénes 150
Kozma Ferenc 83, 100
Kozma Gábor 81, 94, 265, 376, 386
Koznia Gergely 57
Kozma István 90: -né 364
Kozma Jenő 148
Kozma József 75, 80, 81, 84, 85, 370
Koznia Istvánné 364
Kozma Péter 40
Köchner Mária 343
Köllő Ferenc 402
Köntzei Elek 384
Kőszegi Teréz 341
Kristóf György 359
Kudelka 351
Kuna Péter 36, 37
Kurko János 94
Kutsuláti Boér Antal 75
Küs Judit 363
Küs Katalin 363
Küs Márton 363
Küs Péter 363

Labancz Frida 393
Ladó Hajnal, Nagy
Ladó István 38
Lajos Balázs 307, 308, 384
Lakatos Imre 327, 339–340, 388
Lakatos István 20, 61, 367

- Lakó László 189
 Lány mérnök 382
 Lateş Nicolae 301, 305, 309
 László András 120
 László Antal 341
 László Dénes 176
 László Erzsébet 290, 343
 László Ferenc 130
 László Gyula 258
 László János 83, 124, 259
 László Lajos 340
 László Mátyás 13
 László Péter 40, 57
 Lázár Farkas 262
 Lázár Istvánná 40
 Lázár Mihály 263
 Lendt József
 Lőrincz Albert 68, 83, 361
 Lőrincz András 90, 361
 Lőrincz Antal 83, 264
 Lőrincz Ádám 91, 303
 Lőrincz Barabás, 361
 Lőrincz Dénes 303, 306, 411 – *Ádámé* 131, 153, 158
 Lőrincz Ferenc 83
 Lőrincz György 120, 361
 Lőrincz Imre 131
 Lőrincz István 63, 67, 83, 361
 Lőrincz János 35, 40, 67, 361
 Lőrincz József 83, 361
 Lőrincz Katalin 361
 Lőrincz Péter 48, 57; – II. 57
 Lőrincz Zsófia 361
 Lőrincz Tamás 361
 Lőrincz Zoltán 322
 Luca Vasile 319
 Ludvig Gyula 125
 Lukács András 323, 343
 Lukács Anna 341
 Lukács Gergely 34–36
 Lukács Gusztáv 381
 Lukács Ignác 94
 Lukács Irma 343
 Lukács Juliska 152
 Lukács Klára 370
 Lukács Péter 109–110, 152–153, 180, 182, 293
 Lukács Zsuzsanna 231
 Maár Borbála 79, 84
 Madarasi Mihály 367
 Madarász János 384
 Magyarosi Gergely 34
 Magyarai Aranka 341
 Majláth, püspök
 Mălinescu Constantin 302
 Mărcuş, Ioan Eugen 323, 333, 344
 Mányli Dávid 290
 Mária Terézia 65, 226, 228
 Márk István 35, 36, 39
 Márton Áron 179, 208, 309
 Márton Ferenc 48, 57
 Márton István 57
 Márton János 34, 35
 Márton Péter 34, 36, 60; -né 57
 Máté Ambrus 209
 Máté András 90, 361
 Máté Ferenc 34
 Máté György 34
 Máté János 34, 35, 48
 Máté Katalin 361
 Máté Mátyás 361
 Máté Péter 57, 361
 Máthé Dénes 108, 295, 339
 Mátyás János 36
 Mátyás király 25–27
 Mátyás Pál 36
 Mátyás Rozália 342
 Mátyásfalvi István
 P. Mátyásfalvi István 376, 384
 Mátyus János 52
 Mészáros György 80
 Mészáros János 172, 364
 Mészáros Katalin 364
 Mezei Alajos 290
 Mezei Albert 120
 Mezei Árpád 261, 322

- Mezei Dénes 162
 Mezei Domokos 83, 84
 Mezei Erzsébet 408
 Mezei Ibolya 328
 Mezei Ildikó 329
 Mezei János 128; – *Albert* 131, 152, 259
 Mezei Júlia 399, 401–402
 Mezei Lajos 406–407
 Mezei Lázár 152, 158, 303, 314, 322, 388, 390
 Mezei Márta 329
 Mezei Márton 172–173, 388
 Mezei Rozália 330
 Mezei Vilmos 402
 Mezei Zsolt 410
 Mihálcz András 158, 161, 182, 188, 270, 379;
 -né (Margit) 340
 Mihálcz János 90
 Mihálcz Péter 91
 Mihály Elek 108, 125, 127, 133, 165, 295–298,
 339, 347
 Mihály Ferenc 327, 339
 Mihály Gergely 195, 216, 321, 328, 341, 424;
 -né Imets Lívia 339, 341, 388, 389
 Mihály Imre 312, 328, 342, 391; -né (Irén)
 Mihály János 34, 36
 Mihály Magdolna 328
 Mihály Mária 328
 Mihály Márton 328
 Mihály Máté 35, 40
 Mihály Mátyás 148
 Mihály Pál 57
 Mihály, vajda 30–32, 42, 52
 Mike László 165
 Miklós Anna 303
 Miklós Árpád 282
 Miklós Béla 328
 Miklós Éva 344
 Miklós Ferenc 178, 195
 Miklós Gergely 158, 195, 319, 328–329, 407,
 410, 412
 Miklós Géza 9, 218, 328, 405–407, 412, 430
 Miklós Gizella 328, 342
 Miklós György 362
 Miklós Imre 328
 Miklós István 384
 Miklós János 258
 Miklós József 130–131, 391, 398, 401–402
 Miklós Judit 362
 Miklós Margit 328
 Miklós Mária 325, 328
 Miklós Márta 328, 407
 Miklós Márton 130, 170, 184, 217, 313, 326,
 339, 340, 347, 388–389, 391–392, 395,
 398–399, 402–403; -né Horvát Margit
 340, 388–389, 395
 Miklós Mátyás 83, 130, 175, 362
 Miklós Melánia 343
 Miklós Péteről, 64, 120
 Miklós Regina 303
 Miklósné György Anna 343
 Mikó Ferenc 38
 Milan Prejan 173
 Mitache Livia 343
 Mohi Csaba 395
 Moldovai Ferenc 36, 158
 Moldovai István 343
 Moldovan Vilma 306, 340
 Molnár András 362
 Molnár Antal 362
 Molnár Áron 195
 Molnár Dombi Elek 375
 Molnár Éva 329
 Molnár Gergely 40
 Molnár György 362, 374
 Molnár Imre 57, 362-3
 Molnár István 362
 Molnár János 40, 316
 Molnár József 123, 350
 Molnár Judit 362, 363
 Molnár Katalin 362
 Molnár Klára 362
 Molnár M. 384
 Molnár Margit 362
 Molnos József 165, 229
 Morar Florin Cezar 344

- Nagy András 40
 Nagy Ferenc 441
 Nagy Gergely 34
 Nagy György 36, 125
 Nagy István 36
 Nagy Julianna 342
 Nagy Ladó Hajnal 344
 Nagy Lázár István 67
 Nagy Mihály 36
 Nagy Szabó Ferenc 31, 32
 Nagy Rozália 343
 Nagy Tamás 36
 Nagy Zsuzsanna 341
 Naprágy Demeter 52
 Năstăşescu 307
 Neisz Péter 399
 Néma János 364
 Néma Zsuzsanna 364
 Néma Tamás 364
 Német Erzsébet 361
 Német Imre 361
 Német János 36, 57, 148
 Németh Péter 57; -né Hegyi Klára 315, 340
 Novotny Antoniu 380
 Nyikos István 387
- Oláh András 36
 Oláh Balázs 36
 Oláh István 36
 Oláh János 35, 36, 40
 Oláh Miklós 36
 Opra Ferenc 36
 Opra Krisztina 329
 Oprea Constantin 141
 Oprea Leontin 305–307, 311–312, 330, 347
 Orbán Balázs 11, 22
 Orbán Ferenc 258
 Orbán Margit 342
 Orbán Pál 34, 36, 40
 Orbán Vencel 178; -né 178
- Ördög Anna 360
 Ördögh (Ördög) Annamária 444
- Ördögh Áron 175, 388
 Ördögh (Ördög) Dénes 131, 154, 173
 Ördögh Domokos 187, 215
 Ördög Erzsébet 360
 Ördög István 57, 130
 Ördög János 130, 131, 258
 Ördög Ödön 323
 Ördög Péter 57, 124, 258, 259
 Ördögh Ferenc 120, 175, 259
 Ördögh Flórián 329
 Ördögh Imre 217–218, 267, 320–321, 325, 328, 330, 339, 342, 347, 405, 407–408, 425; -né Szóts Annamária 330, 339, 342, 347
 Ördögh Róbert 322, 328, 344, 407
 Ördögh Tamás 360
- Palkó Ibolya 342
 Pap Ágoston 131
 Pap István id. 121; – ifj. 121
 Pataki József 11, 50, 87
 Pató Menyhátrné 36, 38
 Páder Karolina 303
 Pál Albert 162
 Pál András 83
 Pál Antal *Jánosé* 175
 Pál-Antal Sándor 10, 12, 405, 407
 Pál Attila 402
 Pál Balázs 36
 Pál Bálint 36
 Pál Benedek 91
 Pál Dénes 384
 Pál Elek 162; -né 163
 Pál Ferenc 58, 110, 121, 152, 172, 180, 255, 388
 Pál Gábor 58
 Pál Gábor, dr. 305
 Pál István 39, 57, 61; -né 80
 Pál János 57, 80, 130, 148, 152, 259
 Pál József 168, 172, 185
 Pál Lajos 102, 108, 110, 121, 131, 152, 382; -né 110, 152
 Pál Máté 34–36

- Pál Mihály 35, 36, 48
Pál Péter 67
Pál Tamás 57
Páll Dénes 383
Páll Edit 330
Páll Emma 343
Páll Erzsébet 341, 361
Páll Ibolya 329
Páll Ilona 388–389
Páll Ildikó 328
Páll István 311, 361, 387
Páll Julianna 341
Páll Katalin 364
Páll Lajos 295, 339, 340, 388; -né Szőcs Ilona
328, 339–340
Páll Margit 364
Páll Péter 361, 364
Pálosy Géza 125, 296–297, 339
Páskándi Géza 334
Pásztor András 92
Pásztor György 316, 341, 347
Páter János 52
Pere Zoltán 407
Péter András 364
Péter Anikó 399
Péter Anna 361, 363
Péter Antal 290
Péter Ádám 290, 385
Péter Ágota 328
Péter Áron 173, 259
Péter Boni *Néma* 258
Péter Csaba 329, 391, 401
Péter Dávid 68, 407
Péter Dénes 215
Péter Domokos 174
Péter Elek 287, 258–259
Péter Ernő 321
Péter Erzsébet 314, 315, 340
Péter Ferenc 34, 35, 39, 64, 130, 258–259,
287, 322; – id. 290; – ifj. 34, 123
Péter Gergely 131, 153, 158
Péter Ignác 170, 175, 207, 215, 267, 314,
325, 328, 385, 388; – ifj. 343
Péter Imre 328
Péter Irma 340
Péter István 34–36, 48, 57, 123, 258–259, 285,
339, 361, 363
Péter János 57, 83, 88, 91, 123, 153, 170, 216,
231, 258–259, 363
Péter Jenő 322, 324
Péter József 68, 83, 178, 401
Péter Judit 362–363
Péter Klára 328
Péter László 328, 398, 401
Péter Margit 362–363
Péter Mátyás 259, 330, 363
Péter Mihály 362
Péter Orsolya 341
Péter Pirocska 342
Péter Rozália 388, 390
Péter Sándor 130, 324, 341
Péter Sarolta 329
Péter Tamás 34, 36
Péter Zsuzsanna 326
Péter Veronika 326
Péterffy László 307–309, 313–314, 339, 347,
389; -né, Magdolna 340
Péterffy Imre 169, 193, 215
Péterffy József 269, 290–291, 377, 380, 381,
384
Péterfi Paulin 384
Péterné Gál Veronika 339, 343
Petki István 38, 52
Petres Enikő 321, 328, 344
Petres Ferenc 121, 128, 328
Petres Gabriella 328
Petres Imre 217–218, 322, 324, 385, 406–407
Petres János 328, 410
Petres Jolán 343
Petres Károly 9, 329, 408, 412
Petres Katalin 402
Petres Lajos 130, 217, 322, 324
Petres Lukács 322, 324, 407
Petres Mónika 399–401
Petres Tibor 398, 401, 403
Petres Zsuzsanna 326, 330, 400, 402, 408

- Petrikó Lenke 330
 Petrikó Rezső 175
 Pirtin *Mátyás* 374
 Piticné Csáki Edit 344
 Pizinger József 384
 Pongrácz László 321
 Pop Gizella I. Antal-Pál Antalné
 Popa Alexander 75
 Popa Mariana 324, 342
 Popescu Gligor 300
 Popescu Ioan 306
 Potovszkij Dávid 378
 Prázsmári Olga 341
 Préda József 253
 Pulika Gyurka 253, 390
 Purger Árpádné 398
 Puskás Alajos 339
 Puskás Tamás 384
 Putnár Árpád 307
- Rab István 79
 Rancz Veronika 317, 342
 Ráduly Benjámin 307, 340
 Ráduly Róbert 410
 II. Rákóczi Ferenc 40, 63, 64, 79, 82, 225, 242
 Rákóczi György I. 82; – II. 60
 Rápóti András 363
 Rápóti Anna 363
 Rápóti János 363
 Részegh Magdolna 341, 316, 317
 Réti Ferenc 34, 35
 Réti István 39
 Réti Mihály 36
 Roska Márton 18
 Rupi Gábor 258
- Sadoveanu, Mihail 147
 Salamon Albert 175
 Salamon Elek 288, 290, 339
 Salamon Elemér 401
 Salamon Imre 170
 Salamon János 388
 Sali Tódor 129
- Sass Antal 366, 378–379
 Sándor Albert 365
 Sándor András 39, 57
 Sándor Anna 365
 Sándor Antal 130
 Sándor Árpád 402
 Sándor Béla 203, 388, 401, 407
 Sándor Csaba 399
 Sándor Elvira 401
 Sándor Ferenc 175, 193, 407
 Sándor Géza 321
 Sándor György 367
 Sándor Gyula 371
 Sándor Ibolya 329
 Sándor Ilona 365
 Sándor István 36, 193, 290, 365
 Sándor János 38, 52, 61, 62, 64, 79, 154, 162,
 262, 280, 282, 349, 412, 428; -né 265
 Sándor Joakim 108, 124, 280, 282, 293, 295
 Sándor József 179, 215
 Sándor Levente 402
 Sándor Lőrinc 130
 Sándor Mihály 34, 35, 59, 61, 81, 84, 390
 Sándor Péter 130–131, 259
 Sándor Rozália 328, 343
 Sándor Zoltán 401–402
 Sándor Zsuzsanna 79, 349
 Sármány Sámuel 147
 Schmidtné Miklós Mária 343, 397
 Schutz Izidor 147
 Sebők András 80
 Sebők János 36
 Sebők Péter 34, 36, 80
 Seiwarth László 188
 Sikó Lajosné 148
 Silló Antal 130
 Simon inspektor 301
 Simon Gizella 341
 Simon István 340
 Simon József 382
 Simon Olivér 342
 Simon Sándor Éva 407
 Simu Cireșica 324, 342

- Sinka Béla 175
Sinka János 130
Sófalvi József 109, 124, 133, 138, 253, 296
Sók Anna 364
Sók Gergely 364
Sók János 364
Sók József 364
Sók Katalin 364
Sók Máté 364
Spireanu Nicolae 376
Straff József 375
Suki Barbara 30
Süket Anna 362
Süket (Siket) György 40, 57
Süket Ferenc 172, 193
Süket István 39, 195, 329
Süket János 90, 329
Süket József 175
Süket Katalin 362
Süket Mihály 83
Süket Péter 40, 153, 303, 362; -né 57
Süketes János 92
Süketh Erzsébet 329, 401
Süketh László 217
Süketh Rozália 328, 343
Sümegeyi Vilmos 125
Șiara Eugen 135, 138
- Szablyás János 138
Szabó Ákos 342
Szabó Dávid 364
Szabó Dénes 124
Szabó Emese 398
Szabó Erzsébet 178, 406, 408
Szabó Eszter 75
Szabó Ferenc 323, 343, 364
Szabó Gyula 158, 169, 308, 384
Szabó Ilona 342
Szabó István 162–163
Szabó János 118, 176, 182, 364
Szabó József 398
Szabó Károly 253
Szabó Katalin 364
- Szabó Kiara 364
Szabó Lajos 217, 374, 383–384, 413
Szabó Mária 341
Szabó T. Attila 355
Szakács B. István 344
Szakács Ilona 340
Szamosközi Sándor 148
Szádecky Kardoss Lajos 33
Szántó Albert 372
Szántó Krizánti 339
Szász Ferenc 303–304, 339
Szász Kristó Péter 338, 339
Szász (zaz) Lukács 36
Szászné Páder Karolina 340
Szász Péter 34, 36
Szász Sirmó 36
Szász Tamás 40
Száva Antal 171, 385
Száva cs. 80, 106, 118, 194
Száva János 102, 105–106, 120, 171; -né 110
Száva József
Száva Kristóf 102, 128, 285, 378
Szegedi Pál 52
Szekeres Lenke 340
Szentiványi Mihály 68, 118
Szentpáli János 52
Szervátiusz Tibor 335, 354, 398
Székely Dénes 342
Székely Erzsébet 444
Székely Éva 343
Székely Lajos 94
Székely Manó, Dr. 296
Székely Mihály 82
Székely Miklós 50
Székely Mózes 60
Székely Vilmos 262, 378
Székely Zsófia 11, 24, 343
Székelyné Ferencz Erzsébet 341
Szoboszlai Aladár 187
Szopos Albert 185
Szöcs Alajos 162, 167; -né 163
Szöcs Albert 123, 130, 363
Szöcs Alózi 123

- Szöcs András 61, 87, 303, 361
 Szöcs Anna 138, 408
 Szöcs Ábrahám 290
 Szöcs Áron 128, 130, 172
 Szöcs Erzsébet 363
 Szöcs Ferenc 153, 169–170, 172, 174, 253, 363
 Szöcs Gergely 176
 Szöcs Géza 138
 Szöcs Ibolya 401
 Szöcs Ilona 363
 Szöcs István 123, 162
 Szöcs Illyés 130
 Szöcs János 130, 162, 165, 174, 287; -né 123;
     – *Aroné* 131; *Jánosé* 131; – *Flóra* 259
 Szöcs Judit 363
 Szöcs László 363
 Szöcs Márton 158, 170, 304
 Szöcs Mátyás 85
 Szöcs Melinda 408
 Szöcs Terézia 387
 Szöcs Veronika 163
 Szöcs Zsuzsanna 361
 Szöcs Tivadar 342
 Szöke Éva Mária 344
 Szöke János 75
 Szörtsei Imre 80, 84
 Szörtsei Elek 385
 Sztálin 316–319
 Szterényi József 125

 Takács János 343
 Takó Béla 316, 340, 388–389
 Takó Edit 340
 Tamás Áron 118, 303
 Tamás Árpád 162; -né 163
 Tamás Erika 328
 Tamás Ferenc 388
 Tamás Gergely 170, 172, 174, 215, 388
 Tamás Imre 130
 Tamás István 131, 341
 Tamás János 39, 48, 131
 Tamás József 176
 Tamás Márton 57

 Tamás molnár 36
 Tamás Péter 40, 48, 61, 64
 Tamás Piroska 329, 343
 Tamás Rozália 216
 Tamás vargáné 36
 Tamás Veronka 342
 Tamás Viktória 187
 Tamási Áron 388
 Tankó Gergely 131
 Tankó Márton 34, 35, 40
 Tankó-Molnár Péter 207, 321, 322, 339, 342,
     389; -né Péter Mária 326, 328, 339, 342,
     388, 389
 Tankó János 253
 Tatár Mihály 91
 Tárcilá Dán 401
 Texe Emil 172
 Texe Olga 316, 340, 347
 Texe Károly 169
 Thamás Péter 57
 Thiring Ákos 398
 Thorotzkai 370
 Timár Iosif 303
 Tompos Etelka 341
 Tordai Mózes 253
 Tóth N. 303
 Török Áron 383
 Török Ferenc 125
 Török Sándor 283, 339
 Tupora János 36

 Udvari Dezső 323, 344
 Ujfalvi Ágnes 343
 Ursoi Kinga Magdolna 344
 Urszuly Árpád 402

 Vajnovszki Kázmér 330
 Vancu Eugen 147
 Varga István 36
 Vargha Adorján 321; -né Bíró Julianna 11
 Vargha András 35, 39, 40, 57
 Vargha Bálint 36, 39, 48
 Vargha Júlia Lidia 344

- Vargha Pál 42
 Vargyas János 313, 340, 388; -né Bertalan Irén
 313, 340
 Vasili Iacob 301, 303, 304
 Vágásy Domokos, plébános 170, 172, 314, 384
 Váncsa Alajos 399
 Váncsa Albert 131–132, 287
 Váncsa András 362
 Váncsa Antal 121
 Váncsa Áron 193, 215; – *Péteré* 131
 Váncsa Benedek 108, 115, 124, 293, 295
 Váncsa Borbála 329
 Váncsa Botond 402
 Váncsa Csongor 401
 Váncsa Dénes 176
 Váncsa Domokos 170
 Váncsa Erzsébet 163, 193, 329, 362, 388
 Váncsa Éva 328, 401
 Váncsa Ferenc 135, 162, 403
 Váncs Gábor 387
 Váncsa Gergely 122, 135
 Váncsa Győző 390
 Váncsa (Vántsá) István 75
 Váncsa János 117; – *Ferencé* 131; – *Jánosé* 131
 Váncsa Jakab 362
 Váncsa Jenő 172, 175, 391
 Váncsa Józsi 172
 Váncsa László 399, 401
 Váncsa Lajos 131, 138, 153–154, 174, 195, 216,
 391
 Váncsa Magdolna 329
 Váncsa Mária 321, 343
 Váncsa Mátyás 115, 130, 175
 Váncsa Péter 131
 Váncsa Tibor 398
 Váncsa Zsuzsa 401
 Váncsáné Fazakas Rozália 344
 Ványolós Ferenc 35
 Ványolós István 34–36, 57, 83, 241
 Ványolós Tamás 35, 36, 57, 241
 Ványolós Zoltán 402
 Vásárhelyi Magdolna 340
 Venczel József 20, 162
 Vencsel Dénes 162, 167, 253; -né 163
 Vendel (Vendell) Dávid 133, 295
 Veréb András 329
 Veres Albert 150
 Veres Antal 287
 Veres Barabás 120
 Veres (Veress) Dénes 195, 212, 306
 Veres István 92, 162, 167
 Veres Joakim 150
 Veress Mihály 36
 Veres Péter *Ordinánc* 253
 Veress Péter András 364
 Veress Péter Anna 364
 Veress Péter Borbála 364
 Veress Péter Erzsébet 364
 Veress Péter István 364
 Veress Péter Katalin 364
 Veress Ráduly 36
 Vilmann Géza, plébános 302–303, 378–379, 384
 Vízi József 253
 Vogl 352
 Vorzsák Ferenc 148, 161
 Weér Sándor 253, 340, 353
 Willer József, Dr. 138
 Zawor Fridrik (Fridrick) 38, 51, 241, 262
 Zawor Gábor 35, 36, 38
 Zombory László 379
 Zosim Oană 138
 Zöld Albert 83
 Zöld Áron 253
 Zöld Mátyás 67
 Zöld Péter 67
 Zsigmond Anna 329
 Zsigmond Dénes 131
 Zsigmond Ignác 176, 179, 182
 Zsigmond Ibolya 329
 Zsigmond fejedelem I. János
 Zsók Ferenc 322, 384
 Zsók Félixsz 253
 Zsók József 382
 Zsók László 399
 Zsók Rozália 388

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- Alcsík lt. – Alcsíkszék lt. a Csíkszeredai Nemzeti Levéltárban
NLt. – Nemzeti Levéltár
Az 1750-es – 1750. évi erdélyi összeírások a *MOL-ban*
B. – Bukarest
Bartó – Bartó István: *Emlékezés falumról*. 1974. kézirat. Csató Éva csíkszentimrei ny. tanítónő tulajdonában
Benkő K. – Benkő Károly: *Csík-, Gyergyó- és Kászon. Leírások*. Kvár, 1853.
Bona – Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. 1848–1849*. Bp., 1987.
Bornemissza lt. – Br. Bornemissza család lvt a kvári NLt-ban
Bözödi – Bözödi György: *Székely bánja*. Bp., 1939.
Bp. – Budapest
Csík lt. – Csíkszék vv. A Cszzdai NLt-ban
Csmad. Isk. – Kiss Ferenc Általános Iskola, Csíkmadaras
Csmad. Népt. lt. –Csíkmadarasi Néptanács lvt. a Csíkmadarasi Polgármesteri Hivatalban
Cszzda – Csíkszereda
P. P. Domokos – Domokos Pál Péter: *Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása*. 1703. Agrártörténeti Szemle, XX. évf. 1978. 1–2. sz.
Dom Hist – Domus Historia. A csíkmadarasi római katolikus egyházközség „Háztörténete” a helybeli plébánia lt-ban
Egyed 1981 – Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jöhhágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben*. 1981.
Egyh. anykv. – Csíkmadarasi római katolikus plébánia egyházi anyakönyvei
Endes Csík – Dr. Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó- és Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Bp., 1938.
Endes, Adatok – dr. Endes Miklós: *Gyergyó- és Kászon-székek (Csík megye) községeknek és családjainak történetéhez*. Kézirat az Országos Széchényi könyvtárban, Kézirat Osztály. Fol. Hung. 2102/1. sz. alatt
Felcsík lt. – Felcsíkszék lt. a Cszzdai NLt-ban
Fisc. lt. – Erdélyi Fiscalis lt. a *MOL-ban*
Imreh–Pataki – Imreh István – Pataki József: *Kászon-széki krónika. 1650–1750*. Bp., 1992.
Kádár Zs. – Kádár Zsombor: *A Székelyföld erdészettörténete (Rövid áttekintés az 1400-as évektől 1948-ig)*. Erdészettörténeti Közlemények XIV., 1994.

- Kozma F. – Kozma Ferenc: *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota*. Bp., 1879.
- Közbirt. lt. – Csíkmararasi Közbirtokosság lt. a Cszzdai NLT-ban
- Kvár – Kolozsvár
- Lt. – Levéltár
- Magyari – Magyari András: *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege*. 1994. Mvhely – Marosvásárhely
- Mvhelyi Múz lt. – Marosvásárhelyi Múzeum dokumentumgyűjteménye a Mvhelyi NLT-ban
- MOL – Magyar Országos Levéltár, Bp.
- Népszáml. 1880 – A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei. Bp., 1882.
- Népszáml. 1900 – A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat, 12. k. Bp., 1902, 1904.
- Népszáml. 1910 – A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42 és 48. k., Bp., 1912–1913.
- Népszáml. 1992 – Az 1992. évi népszámlálás községi összesítése a Csíkmararasi Polgármesteri Hivatal lt-ban
- Orbán – Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. II. Csíkszék*. Pest, 1869.
- Pataki – Pataki József: *A csíki vashámor a XVII. század második felében*. Cszzda, 1971.
- Plébánia lt – Csíkmararasi római katolikus Plébánia lt
- Recens 1930 – Recensământul general al populației României din anul 1930. I–IX. 1938–1940.
- Sarkadi – Sarkadi László: *Törvénytől törvényig*. Közoktatás, Bp., 33.(1991. november 1.)
- Szádeczki – Szádeczki Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Bp., 1927.
- Székely Zs. – Székely Zsófia: *Csíkmararas helynevei*. Aluta. Sepsiszentgyörgy, VIII–IX., 1976–1977.
- Székely láda – Udvarhelyszék lt Székely láda állaga a Kvári NLTban
- Székely lustra – Székely lustrák és nemesi összeírások a MOL-ban
- SzOkl – Székely Oklcvéltár. I–VIII., Kvár, 1872 1934. Szerk. Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu
- Úrbéri össz. – Úrbéri összeírások a Mvhelyi Nltban
- Vegyes conscr. – Vegyes conscriptiók a MOL-ban

REZUMAT

Mădăraș-Ciuc se află în bazinul Ciucului de Sus (județul Harghita) înconjurat de munții Harghitei și ai Ciucului. Ocupația de bază a locuitorilor este agricultura, mai ales cultivarea cartofului și creșterea animalelor. Un număr însemnat de persoane lucrează în minele de la Bălan, cât și în unitățile industriale și comerciale din municipiul Miercurea Ciuc.

Data întemeierii localității, din lipsa de izvoare nu poate fi stabilită cu exactitate. Cea mai veche mențiune documentară sigură cu referire la Mădăraș-Ciuc este din 1567. Atunci însă, apare ca o așezare bine populată, cu 30 de porți. Probabil înființarea localității a avut loc la sfârșitul secolului al XII-lea începutul secolului al XIII-lea, în timpul așezării secuiilor în depresiunea Ciucului.

Locuitorii satului erau secui-maghiari, care secole de-a rândul aveau sarcini militare, în schimbul cărora se bucurau de libertăți colective și individuale. Erau conduși de conducătorii aleși din sânul lor, pricinile le rezolvau în fața organelor autonome proprii. Structura lor socială se suprapunea cu cea militară, fiind organizați pe arme: călăreți și pedestrași (respectiv primipili și pixidari).

În timpul principatului autonom al Transilvaniei în hotarul satului a funcționat o fierărie (topitorie), unde se prelucrau minereurile de fier exploatate în bazinul Ciucului. Secuii liberi din Mădăraș-Ciuc, în schimbul serviciilor prestate la fierărie, erau scutiți de obligații militare și de plata taxelor, excepția fiind darea către Poarta otomană. În acest sens au primit privilegiul de la principii transilvani în anii 1583 și 1671.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea apare în rândul lor țărâtimea aservită. De atunci până la abolirea feudalismului (1848) satul devine o așezare mixtă, locuită de secui liberi și de iobagi.

Pe parcursul veacurilor, localitatea, datorită vicisitudinilor vremii, a suferit de mai multe ori grele pierderi: în octombrie 1661 și în februarie 1694 a fost prădat și incendiat de trupele expediționale turco-tătare, când o însemnată parte a locuitorilor a fost dusă în robie tătarească; în anii 1709–1711 și 1717–1719 a bătuit aici o secetă cumplită și epidemie de ciumă, decimând populația și septelul de animale; în urma reprimării sângeroase la 7 ianuarie 1764 a împotrivirii față de organizarea regimentelor de graniță, mulți săteni emigrează în Moldova etc.

Între preocupările de remarcate ale locuitorilor subliniem olăritul. Secole de-a rândul ei confecționau „vasele de Ciuc” sau „oalele negre” pe care le valorificau atât în Transilvania, cât și în Moldova. S-au lăsat de această îndeletnicire numai în anii cincizeci ai secolului XX.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

KÉPMELLÉKLET

Képeslap Csíkmadarásról 1943-ból (Mihályz András felvételei)

A csikmadarasi római katolikus templom és iskola 1943-ban (Mihálcz András felvétele)

A csikmadarasi állami elemi iskola 1943-ban (Mihálcz András felvétele)

Régi ház a főút mellett (épült 1852-ben), a leendő falumúzeum
(Miklós Márton felvétele)

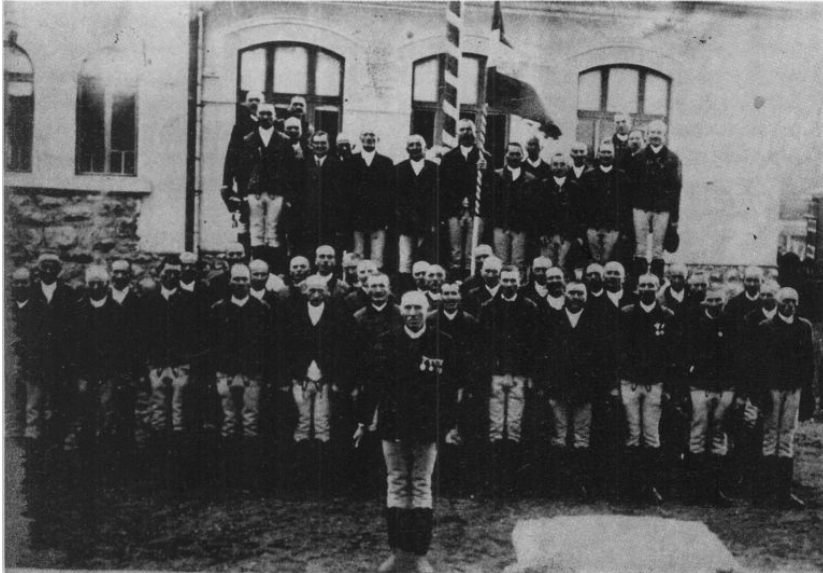
Útban a Madarasi Hargita csúcsára a menedékháztól, 1942-ben

Az országzászló ünnepélyes felavatása 1941-ben

A csikmadarasi határőr-alakulat eskütétele 1942 májusában

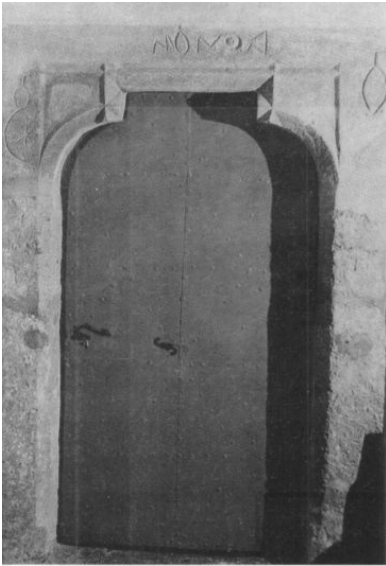

Kormányzóvárás a
vasútállomáson 1941-ben

Az új harang felszentelése 1957-ben

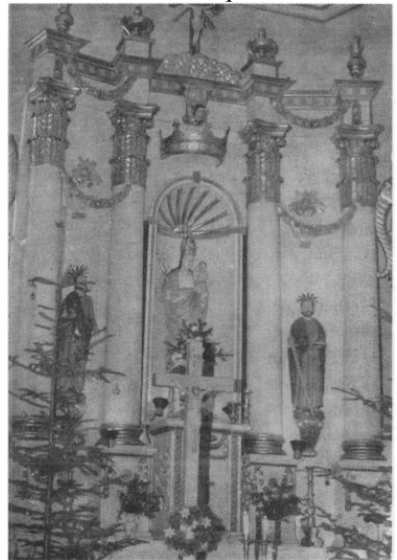
A csíkmadarasi templom
sekrestyéjének kő ajtókerete székely
rovásírás-jelekkel

A keresztelő medence 1743-ból

Régi kőkereszt a templom
bejárata előtt (Nagy Zoltán
Attila fel vétele)

A csíkmadarasi templom főoltára

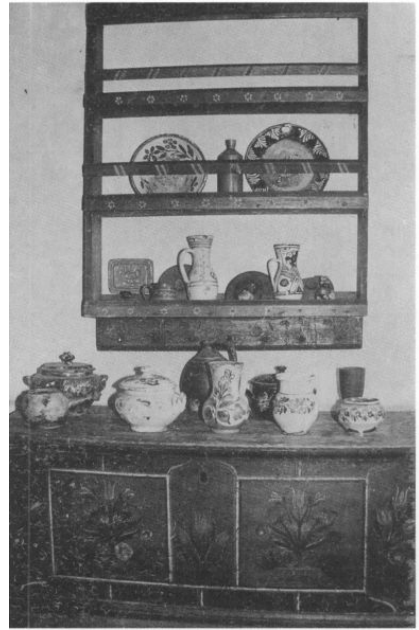

1995. október 29.
A csikmadarasi hősök
emlékműve a márványtáblákkal
vésett nevekkal

A kántori lak, ma művelődési központ (Nagy Zoltán Attila felvétele 1995-ből)

Az iskolai falumúzeumban
található fazekas tárgyak
1995-ben

A borvízfürdő felavatása 1954-ben

Kulákfiúk munkaszolgálaton 1956-ban (fent balról az első Antal Károly)

Az utolsó csíkmadarasi vízfűrész, lebontva az 1960-as években
(Miklós Márton felvétele)

Csíkmadarasi önkéntes tűzoltók az 1980-as években

Fiatal csíkmadarasi értelmiségiek 1957-ben
(Az álló sorban jobbról a második Pál-Antal Sándor)

A csíkmadarasi tanyavégő tagjai gyerekeikkel 1957-ben

Csíkmadarasi fiatalok Csíksomlyón 1933-ban az *Ezer székely leány* találkozón

Csíkmadarasi táncosok Csíksomlyón az *Ezer székely leány* találkozón 1932-ben

A Forrás Népi Együttes zenekara az 1970-es években

Az egyesített csíkmadarasi zenekar 1976-ban.
Balról Miklós Márton zenekarvezető

A Forrás Népi Együttes Medgyesén a *Madarasi lakodalmassal*

Amatőr színjátszók 1958-ban (*Fehér Anna*)

Ötvenévesek találkozója

Negyvenévesek találkozója 1995-ben

A csíksomlyói búcsúról hazatérő keresztalja 1993-ban

1995. október 29., a „Szent Antal” Humanitárius Egyesület tagjai a hősök emlékművének újabb felszentelése után (Dobos Árpád felvétele)

Végzős tanulók tanáraikkal 1969-ben

Végzős tanulók tanáraikkal 2000-ben (Dobos Árpád felvétele)

Iskolás jégkorongcsapat 1980-ban a csíkdánfalvi Kerámia Kupa rendezvényen

Iskolás jégkorongcsapat 1996-ban Karcfálván a Hargita Kupa rendezvényen

Az 1933-ban alakult fúvószenekar 1935-ben.

Ülő sor: Bartó János, András Gergely (Elek), ismeretlen, Hajdu Ágoston.
Álló sor: Szócs Ferenc, Bíró Áron, Miklós Gergely, Bogács Antal.

Csíkmadaras új fúvószenekara 2005-ben

Szentmise 2005. szeptember 18-án a Madarasi Hargitán, a menedékházban
(Pál-Antal Sándor felvétele)

Fúvószenekar-vetélkedő a csikmadarasi falutalálkozón 2003-ban

Fiatal lányok ünnepi műsora a templomban

Színjátszó iskolások: Gyereklakodalom a kántori lak udvarán

Felvonulás a főúton a falutalálkozó alkalmával 2003-ban

A falunapok alkalmából rendezett sportvetélkedőn résztvevő gyerekek 2003-ban

Szüreti bálón résztvevő fiatalok Balázs Dénes plébánossal

Az első szabad Március 15-e Csíkmadarason 1990-ben

Kiss Ferenc 1996-ban felavatott emlékműve, készítette Szervátius Tibor (Dobos Árpád felvétele)

Éltanulók a Kiss Ferenc - emlékmű előtt 2004-ben

A Maniu-gárdisták
áldozatainak emlékoszlopa, 1994
(Dobos Árpád felvétele)

Március 15-e Csíkmadarason 1991-ben

Az egészségügyi állandó ügyeleti központ felavatása 2003-ban

2005. szeptember 18. A mentőautó és egy orvosi felszerelés ünnepélyes átvétele a községháza előtt. Balról jobbra: dr. Bachner István, Miklós Géza, Horváth József Rábagyarmatról, Bartó József és két budapesti vendég. (Pál-Antal Sándor felvétele)

A tanácsháza (közszékháza) 2006-ban

A BOMILACT tejfeldolgozó épülete 2005-ben

A piac felavatása 2005-ben

2006. március 12. Pál-Antal Sándor beszélget Bíró László alpolgármesterrel
a csíkszeredai magyar főkonzulátus felavatásakor

Megbeszélés a falutörténet kiadásáról 1995 őszén. Balról jobbra: Miklós Géza, Bogács Károly, Pál-Antal Sándor, Ördögh Imre, Bartó József, Hajdú Antal és Dobos Árpád.

2006. április 8. Tanácskozás a falutörténet újabb kiadásának támogatóival.
A bal oldalon ülők: Sándor János, Bíró László, Pál-Antal Sándor és Ördögh Imre.

2006. április 8., a falutörténet kiadásának megbeszélésén résztvevő vállalkozók.
Jobbról balra: Bíró János, Bartó József, Bogács Károly, Dombi Gábor, Bogács Ferenc, Sándor Béla

SUMMARY

Mădăraș-Ciuc (Csíkmadaras) is a locality from the basin of Ciucul de Sus (Harghita district) surrounded by the Harghita mountains and Ciuc mountains. The inhabitants are especially cultivators of potatoes and breeders of cows and pigs. Many of them work in the mines of Bălan and in the industrial and commercial units of Miercurea Ciuc.

The initial date of the foundation of this locality is unknown because of the lack of documents. The first document concerning the locality of Mădăraș-Ciuc is dated in 1567. At this time the locality was already a populated one. The possible date of its foundation is the end of the XIIth century and the beginning of the XIIIth century, when the Szeklers settled there.

The inhabitants were Szeklers-Magyars who during the centuries carried on military duties. They were cavalrymen and infantrymen.

During the autonomous principality of Transylvania at the frontier of the village there was a smithy where was processed the iron ore. Because of this activity the Szeklers from Mădăraș-Ciuc were exempted of the military service and of the taxes except the taxes to the Sublime Porte. They received privileges from the Transylvanian princes in 1583 and 1671.

At the middle of the XVIth century in this village there were also enslaving peasants until the abolition of the feudalism in 1848. The inhabitants were consequently free Szeklers and serves.

During the centuries e. g. in October 1661 and February 1694 the village was pillaged and set on fire by the Turkisch-Tatar troops. In 1709–1711 and 1717–1719 there were a drought-stricken areas and a pestilential epidemic which decimated the population and the animals.

The repress of the population on 7 January 1764 caused the emigration of many of the Szeklers in Moldavia.

During the centuries the inhabitants of the village manufactured the famous “earthen pots of Ciuc” or “black pots” which were sold in Transylvania and in Moldavia.

Another occupation of these inhabitants was the exploitation of the forests. The products were sold in Brașov, Odorheiu Secuiesc, Sighișoara and other market towns.

The scientific explorers may find the evolution of the inhabitants from 1567. In 1614 the village counted only 750 persons, in 1713: 325, in 1785: 805, in 1850: 1532, in 1910: 2255, in 1930: 2263, in 1966: 2325 and 1992: 2297.

The village is now inhabited by almost Magyar people (in 1850: 95,7%, in 1930: 96,2% and in 1992: 97,1%) who are Roman Catholic.

RÉSUMÉ

L'endroit de Mădăraș-Ciuc (Csíkmadaras), est situé dans la dépression Ciucul de Sus (département Harghita), bordée des montagnes de Harghita et Ciuc. L'emploi qui occupe la plupart du temps des habitants est l'agriculture, principalement la culture des pommes de terre, et l'élevage du bétail. C'est aussi le travail dans les mines de Balan et l'industrie et le commerce citadin de Miercurea Ciuc qui fournit un certain revenu aux villageois de Madaras.

L'origine du site, par manque des sources documentaires, est assez obscure. La plus ancienne attestation est datée avec certitude en 1567, quand on parle d'un endroit bien fort, avec 30 foyers. Sa fondation est probablement datable dans la seconde moitié du XII-e siècle et le commencement du XIII. siècle, dans les circonstances historiques de l'établissement des Sicules dans la vallée de Ciuc.

Les villageois – Sicules-Magyars – accomplissent durant les siècles des tâches militaires, en revanche ils réjouissent de considérables libertés collectives et personnelles. Leurs dirigeants ont des compétences judiciaires simultanées. La composition sociale reflète la structure militaire, en occurrence des cavaliers et des fantassins (primipiles et pixidaires).

Au temps du principat autonome de Transylvanie, il y fonctionnait une forge – fonderie, où venaient les minerais de fer du bassin de Ciuc. En dehors du tribut payé à la Porte ottomane, des importantes exemptions d'impôts et dispenses militaires ont été accordées aux habitants pour les princes de Transylvanie en 1583 et 1671.

Dans la seconde moitié de XVI-e siècle on y voit pour la première fois la paysannerie assujétie. De plus, des importants dégâts s'abattent sur les villageois: des expéditions tartares et turques en produisent en octobre 1661 et février 1694 des préjudices considérables. Une grande sécheresse et la peste de 1709–1711 et 1717–1719 infligent des grosses pertes humaines et animales. Le refus de s'enrôler dans les régiments frontaliers est à l'origine de l'émeute de 7 janvier 1746, quand la sanglante répression est suivie par une forte émigration en Moldavie.

Il faut mentionner un important métier des habitants, la poterie, qui fait la renommée de l'endroit pendant les siècles (les soit disants „pots noirs” de Ciuc sont célèbres en Transylvanie et Moldavie jusqu'aux années cinquante de notre siècle).

Les produits du bois, c'est-à-dire le plancher et le bois de charpente sont en vente aux loires de Brașov, Odorheiul Secuiesc et Sighișoara. En 1903 on y constitue un bureau pour l'administration des revenus, qui disparaît à la suite de l'expropriation de 1948.

L'évolution démographique est observable dès 1587, à l'occasion de la première attestation documentaire. La population y nombre 750 personnes en 1614, 325 en 1713, 805 en 1785, 1532 en 1850, 2255 en 1910, 2263 en 1930, 2325 en 1966 et 2297 en 1992. Les habitants sont presque entièrement hongrois (en 1850 ils constituent 95,7% de l'ensemble, en 1930: 96,2% en 1992: 97,1%), de confession romano-catholique.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ortschaft Tschik-Madrasch (Csikmadaras, Mădăraș-Ciuc) liegt im Ober-Tschiker Becken (Kreis Harghita) und ist von den Harghita- und den Tschik-Bergen umgeben. Die Hauptbeschäftigung der Bewohner ist die Landwirtschaft, besonders der Kartoffelbau und die Viehzucht. Eine erhebliche Personenzahl arbeitet in den Bălan-Bergwerken, sowie auch in den Industrie- und Handelsbetrieben aus Seklerburg (Csíkszereda, Miercurea Ciuc). Das Gründungsdatum kann nicht genau bestimmt werden, da es keine Urkundsquellen gibt. Die älteste sichere urkundliche Aufzeichnung betreffend Tschik-Madarasch (Csikmadaras) stammt aus dem Jahr 1567. Aber schon damals erscheint sie als eine gutbevölkerte Ortschaft, mit 30 Toren. Die Gründung der Ortschaft hat vielleicht Ende des 12.-Beginn des 13. Jahrhunderts stattgefunden, als sich die Szekler in der Tschik-Landsenke niedergelassen haben.

Die Dorfbewohner waren Szekler-Magyaren, die jahrhundertlang militärische Verpflichtungen gehabt haben, erfreuten sich eigener kollektiver und individueller Freiheiten. Sie waren von den aus ihren Reihen gewählten Führern geleitet; die Streitigkeiten lösten sie vor den eigenen autonomen Organen. Ihre gesellschaftliche Struktur, war der militärischen übereinandergelegen; sie waren in Waffengattungen organisiert: Reiter und Fußsoldaten (Primipilen und Pixidarien).

Im XVI–XVII. Jahrhundert funktionierte im Dorf ein Hammerwerk, wo die Eisenerze aus der Tschik-Landessenke bearbeitet wurden. Als Gegenleistung für die Arbeiten bei der Schmiederei waren den freien Szekler aus Tschik-Madarasch die militärischen Verpflichtungen und die Steuerzahlungen (außer denen für die Holte Pforte) erlassen. In diesem Sinne wurden ihnen 1583 und 1671 von den siebenbürgischen Fürsten verschiedene Vorrechte zuerkannt.

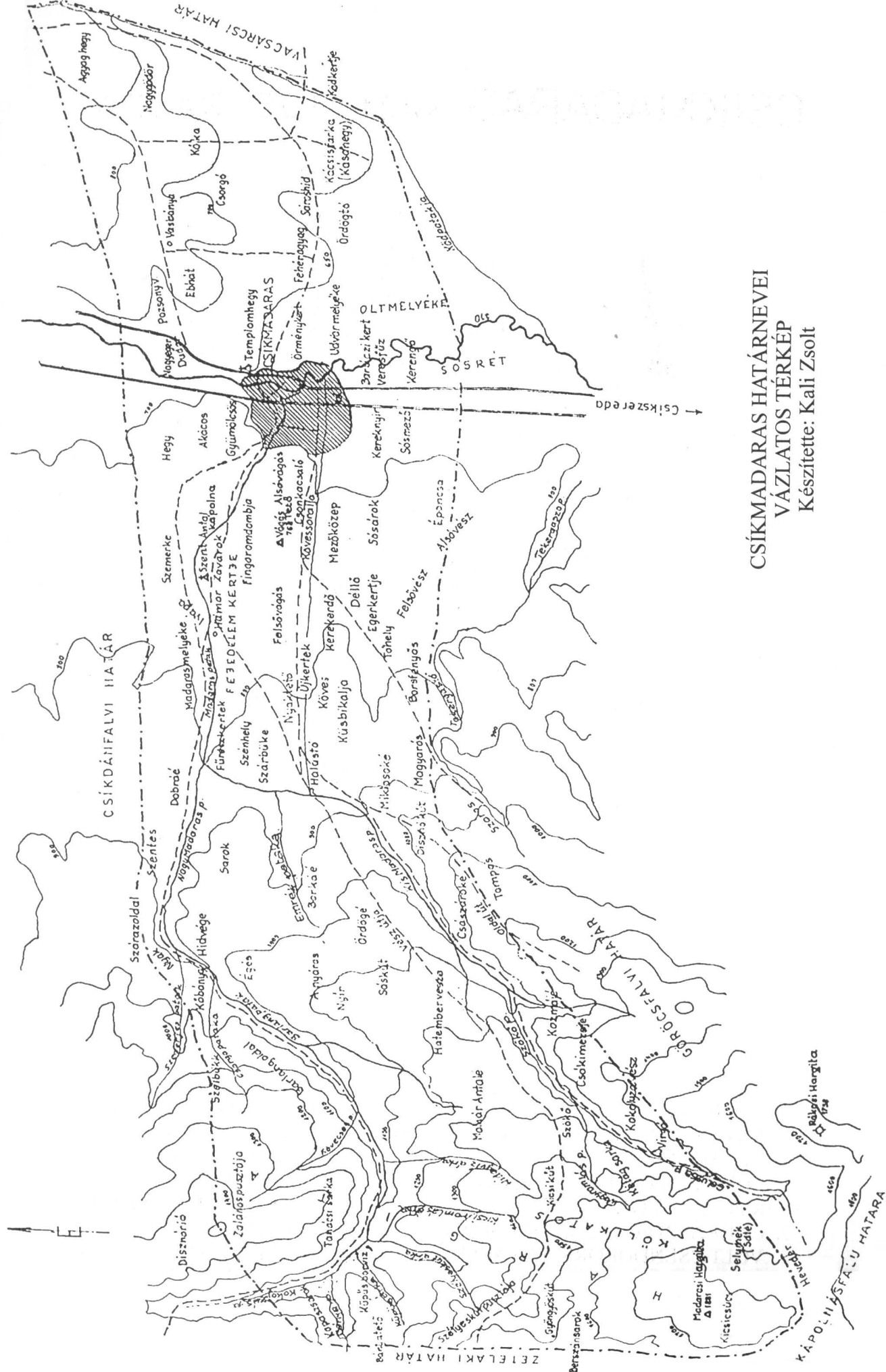
In der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts erscheint in ihren Reihen die geknechtete Bauernschaft. Seitdem, während des Feudalismus (bis 1848), wird das Dorf eine gemischte Ansiedlung, die von freien Szeklern und von Leibeigenen bewohnt wird.

Im Verlaufe der Zeit hat die Ortschaft, wegen den Schicksalsschlägen, mehrere Male schwere Verluste, in Menschenleben und in Materialien, erlitten. Im Oktober 1661 und im Februar 1694 wurde es von den türkisch-tatarischen Expeditionstruppen geplündert und in Brand gesetzt: dantals geritt ein erheblicher Teil der Bewohner in tatarischer Knechtschaft. In den Jahren 1709–1711 und 1717–1719 haben hier eine ungeheure Dürre und die Pest getobt, die der Bevölkerung und den Tieren große Verluste beigebracht haben. Nach der Erstickung in Blut am 7. Januar 1764 des Widerstandes gegen die Organisation der Grenzgemeinde, sind viele Dortbewohner in der Moldau usw. übersiedelt.

Zwischen den bemerkenswerten Beschäftigungen der Bewohner unterstreichen wir das Töpfenhandwerk. Jahrhundertlang haben sie die „Tschiker-Töpfe“ und die „schwarzen Töpfe“ hergestellt, die sie dann sowohl in Siebenbürgen als auch in der Moldau verwertet haben. Sie haben dieses Handwerk nur in den fünfziger Jahren unseres Jahrhunderts niedergelegt.

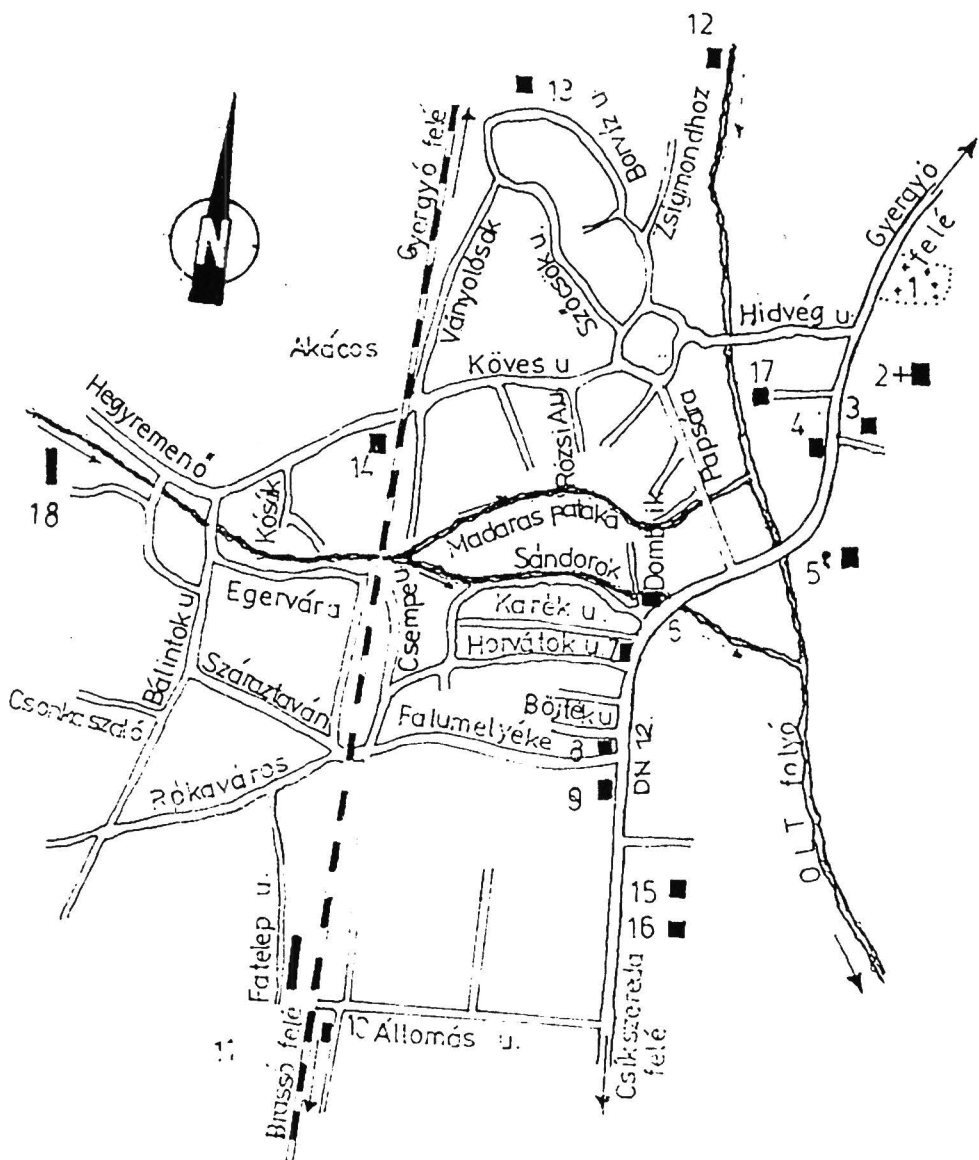
Da das Dorf Berge mit Wäldern und Weiden besaß, beschäftigte man sich neben der Viehzucht auch mit dem Forstbetrieb und der Verwaltung der Walder. Die Produkte, meistens Bratter und Bauholz, wurden aufden Märkten aus Kronstadt, Hofmarkt (Odorhellen), Schässburg u. a. gebracht. Für eine vernünftige Verwaltung des Waldes, wurde 1903 das Kompossässorat (Gemeindewald), welches dann durch die Nationalisierung von 1948 abgeschafft geworden ist, eingeführt.

Die Entwicklung der Bevölkerungszahl kann man seit 1567 verfolgen. Im Jahre 1614 zahlte die Bevölkerung 750 Personen, 1713 waren es 325, 1785: 805, 1850: 1532, 1910 waren es 2255 Personen, 1930: 2263, 1966: 2325 und int Jahre 1992: 2297. Die Dorfbewohner sind fast alle Magyaren (1850: 95.7%, 1930: 96,2% und 1992: 97,1%) römisch-katholischen Bekenntnisses.

CSÍKMADARAS HATÁRNEVEI
 VÁZLATOS TÉRKEP
 Készítette: Kali Zsolt

CSÍKMADARAS VÁZLATOS RAJZA

1. TEMETŐ	10. VASÚTÁLLOMÁS
2. TEMPLOM	11. GABONÁTÁROLÓK
3. A VOLT ROM. KAT. FELEKEZETI ISKOLA	12. VÍZIMALOM
4. ÁLLAMI ISKOLA	13. BORVÍZFÜRDŐ
5. BORVÍZFORRÁS ÉS NYÁRIKERT	14. ÜZLET
6. KULTÚROTTHON	15. TRAKTORÁLLOMÁS
7. CUKRÁSZDA, TEJFELDOLGOZÓ	16. GÁTER
8. VOLT CSENDŐRÖRS, TANÁCSHÁZA EGÉSZSÉGÜGYI KÖR	17. PLÉBÁNIA
9. ÜZLETEK	18. BÚTORÜZEM

Készítette: Bőjte Árpád

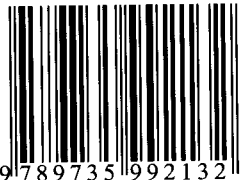
HIBAJEGYZÉK

- 254. o. Csíksánfalváról – Csíkdánfalváról
- 370. o. ekerőpataki – tekerőpataki
- 384. o. Kiskapura – Kiskapusra
- 390. o. mezei Márton – Mezei Márton

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Felelős szerkesztő: Vida Erika
A szöveget Kuti Márta gondozta
Borítóterv és számítógépes tördelés: Birtalan Zsolt
A kiadásért felel: Káli Király István
Nyomta a Lyra Kiadó Kft., Marosvásárhely
Megjelent 31,5 nyomdai ív terjedelemben
ISBN 973-599-213-2

ISBN 973-599-213-2

9 789735 992132